Національна Академія Наук України
Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

XVI – першої половини XVII ст.

Випуск 6

В - Г

Львів
1999

ББК 4У (03)
С 48

Шостий випуск є складовою частиною Словника української мови XVI — першої половини XVII ст. — першої в історії української культури праці, яка подає інформацію про книжну і народнорозмовну лексику української мови цього періоду. Випуск містить 1214 слів на літери В (выпросити — вѳундованьє) і Г (г — головный); тут подано їх семантичну, граматичну і стилістичну характеристику. Ілюстративний матеріал наводиться з урахуванням хронології, територіального поширення та жанрових особливостей писемних пам'яток. Уперше в українській історичній лексикографічній практиці у цитованому матеріалі збережений наголос слів.

Редактори 6-го випуску
Д.Гринчишин, У.Єдлінська, Л.Полюга

Рецензенти
к.ф.н. І.Ощипко, д.ф.н. О.Сербенська

Словник української мови
XVI — першої половини XVII ст.:
У 28-ми вип./НАН України
Інститут українознавства
ім. І. Крип'якевича;
відп. ред. Д.Гринчишин.
Вип. 6. В (выпросити — вѳундованьє),
Г (г — головный)
Укладачі к.ф.н. Р.Керста, О.Кровицька,
Н.Осташ, М.Сенів

Львів, 1999. — 256 с.

Від редакційної колегії

Шостий випуск уклали: кандидати філол. наук
Р.Керста *(**выпросити — вѣдно, вѣрный — вѳундованьє**), О.Кровицька (**вѣдокъ — вѣкъ**),*
*Н.Осташ (**вѣлготность — вѣрность**),*
*М.Сенів (**г — головнъй**).*
Випуск до видання підготували
к.ф.н. Г. Войтів, Р.Осташ, М. Чікало
Комп'ютерна верстка — Л.Голощук
Комп'ютерний набір — О.Тріль

Консультували: доктори філос. наук М.Кашуба,
В.Любащенко, канд.іст.н. І.Мицько,
проф. Г.Роте

Редакційна колегія складає щиру подяку консультантам, рецензентам і всім тим, хто своїми порадами та допомогою на різних етапах праці спричинився до підготовки та публікації цього випуску.

Випуск опублікований за кошти Міжнародного Фонду "Відродження"

ISBN 966-02-1044-2

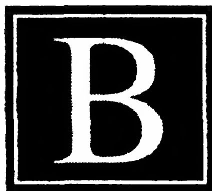

ВЫПРОСИТИ, ВИПРОСИТИ *дієсл. док.* (що, що в (від) кого) Випросити, випрохати: єсли(ж) ты оу пилата тѣло нє выпросишь, а к томоу сѧ нє причинишь, тогды ѧ близшаго иного томоу нє знаю (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 14); ѹжє и ва́шѹ вѡлю испо(л)нѧю(т), во слѣ(д) ска(р)ги всѣгды трѹдѧ(т)сѧ, а вытрѹдити выпросити, выжебрати… собѣ ѹ скарги справє(д)ливости никако(жє) нє могѹ(т) (1598 *Виш.Кн.* 308 зв.); іѡсиѳ… выпросиль тѣло хво, котроє было нєвиннє на смръть выдано абы нє гнїло (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 58 зв.); 6000 да(л) толко цеголъ: и то залє(д)ва(х)мо выпроси(ли): ѡ(т) пога(н)ца напа(ст)ного (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 3); То́й [Иѡсифъ] шєдъ до Пила́та, и ви́просивъ Тѣло Ісво; [Рекъ]… молю́ тѧ, да́й ми Тѣло Іса пра́вє(д)ника (Чернігів, 1646 *Перло* 92).

ВЫПРОСТОВАТИ *дієсл. док.* (що) *(про життєві моральні засади)* випрямити. *Образно:* на той часъ выпростѹєшъ дорогѹ твою и вырозѹмѣєшъ ю (серед. XVII ст. *Хрон.* 159 зв.).

ВЫПРОСТОВАТИСѦ *дієсл. док.* Стати простим, доступним: Посполи́того лѣкара и Збави́телѧ Іса Ха проводника предъ сєбє берѹчи кѹ выналѣзкѹ пра́вды, и абы простою мо́вою мо́ва выпростоватисѧ могла (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 191).

ВЫПРОХАНЪ *дієприкм.* Випрошений, випроханий: Тєжъ єстли бы хто ѡ злодє(и)ство або ѡ котороє иноє злочи(н)ство на караньє… сказа(н) бы(л) а (в) томъ… пѣнєзьми ѡкупи(л), або… выпроха(н) бы(л)…, таковы(и)… бєзо чти маѥ(т) быти (1566 *ВЛС* 92 зв.).

ВЫПРОЩОВАТИ *дієсл. недок.* *(робити прямим, рівним)* випрямляти, вирівнювати: Исправлѧ́ю: Направлѧ́ю, выпро́щѹю, ѡ(т)новлѧ́ю (1627 *ЛБ* 50).

ВЫПРЯТНУТИ *дієсл. док.* (що) Вичистити, *діал.* випрятати: ґды а(н)дрѣй ґру(н)таръ, выпрятну(л) тра(н)си(т) зазво(н)ничны(и), то(г)ды рєшты, з горѣлкою, и на пиво далє(м) всєго зло(т) 12 и 25 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1052, 7).

ВЫПРАЧИ, ВЫПРАГЧИ, ВЫПРЕЧИ *дієсл. док.* (кого, кого з чого) Випрягти: волы были выпрежены, перегнаны на тую сторону валу к Боротину (Луцьк, 1574 *АрхЮЗР* 8/VI, 405); Ѡ(к)синя… коня подо (м)ною з воза выпрє(г)ла (Житомир, 1583 *АЖМУ* 45); она казала кони выпрагчи, а сама шла до избы (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 380); у Ивана Чорного взяли воловъ два съ плуга выпрегли (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 6/I, 379); Якъ бы з᾽ тѧжкого выпрагъ ярма, ныдзного и роботного выпѹстилъ вола, и оучинилєсь вєликѹю свободѹ старомѹ (Томашів, 1618 *ЗНТШ* LXXIV, 149).

ВЫПУДИТИ *дієсл. док.* **1.** (кого) Вигнати, прогнати: Пришо(л) до нєго Мнихъ… кото́рїй бы(л) выпѹже(н) с костантинополѧ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 42 зв.); люде лютные… в самое полудъне… нападши, самого, который свое здоровъе утецкою ратоват мусел, з дому выпудивъши, шкоды незносные… починивъши, одошли (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 688); панъ Ерий Чаплич… министри вси арианские, яко блюзнирцовъ, с тоежъ маетности своее Киселина выпудилъ (Люблін, 1644 *АрхЮЗР* 1/VI, 795); побію… всі́хъ непрїѦтєль твои́хъ перєд᾽ тобо́ю тымъ ѡборочѹ: пѹсти́вши пе́рвѣй ше́ршни перє́д᾽ тобо́ю, кото́рыи выпѹдѧтъ амморе́ѧ, и єввє́ѧ…, пе́рвѣй ни́жли во́йдєшъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 101).

2. *Перен.* Витравити, викинути (з пам'яті): Прето всѣм, мечтаний разумов розмаитых… с памяти выпудивши и // добрѣ мысль слезами выполерован-

ши, молю и навпоминаю любовь вашу: дайтѣ место …в разумѣ вашем православной вѣрѣ (бл. 1610 *Виш. Посл.Лв.бр.* 232-233).

3. (кого на що) Напустити, наслати: И рéклъ г(с)дь до Мωисéа: мóвь до Аарώна зтагни // рꙋкꙋ твою и пóсохъ твóй на вóды, и вы́пꙋдь на всю зéмлю єгíпєцкꙋю жáбы (серед. XVII ст. *Хрон.* 84 зв.-85).

Див. ще **ВЫПУЖИВАТИ.**

ВЫПУЖАЮЧІЙ *дієприкм.* Який відстрашує: Авадώнъ… словє(н)ски: Гꙋбáй или пáгꙋба: викорєнáючій, або затрачє(н)є, прóпасть, або выпꙋжáючій, выглáжꙋючій (1627 *ЛБ* 170).

ВЫПУЖИВАТИ *дієсл. недок.* (що) відстрашувати: люди твои… звєр ωттоль выпꙋживают и шкоды вєликии тамъ ємꙋ дѣлают (Краків, 1539 *AS* IV, 194).

Див. ще **ВЫПУДИТИ.**

ВЫПУКЛА *ж.* Пухлина, наріст: Ч҃лвкъ є́сли бꙋ́дєтъ слѣпы́й а́бо хромы́й,… а́бо ма́ючій свє́рбъ оуста́вичный, є́сли лишии на тѣлѣ, а́бо выпꙋклы… нє пристꙋпитъ офєрова́ть офє́ръ бг҃ꙋ (серед. XVII *Хрон.* 123 зв.).

ВЫПУКЛЫЙ *прикм.* Випуклий: Глє́зна: Гóлєни, конє́цъ кості гóлєнныхъ котóрїиса ωпира́ю(т) кóсти в стопѣ, и в бокúса оудаю́тъ вы́пꙋклы (1627 *ЛБ* 25); carinat(us) дупли(с)ты(й), выпуклый (1642 *ЛС* 113).

ВЫПУРГОВАТИСЯ *дієсл. док.* (*стп.* wypurgować się) *(звільнитися від чого-небудь стороннього, не-бажаного)* очиститися: вѣдай, иж в геену огня вѣчнаго отидет, которого не выпургуется во вѣки (1608- 1609 *Виш.Зач.* 231).

ВЫПУСКАТИ, ВЫПУСКАТЇ *дієсл. недок.* **1.** (кого) *(давати можливість, дозволяти кому-небудь виходити звідкись)* випускати: ку(р)пски(и) …з двора моєго мєнє нигдє выпꙋскати нє каза(л) (1582 *ЖКК* II, 128); всюды по дорогах,… сторожу засадили и розложили, ижъ жаднымъ способомъ тамъ ехати не допустили, и людей тамошнихъ, никуди зъ места не выпускаючи, моцно заборонилъ (Житомир, 1590 *АрхЮЗР* 3/I, 26); На ωстаток' рєкꙋ Нарóдови и царєм' абы́м' выводили и выпꙋскали: и єсли ω(т)вєрнєтъса людъ ωный ω(т) злωстій свои(х) роскаюса и я ω(т) злости (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 355);

(кого) *(визволяти з-під арешту)* звільняти: ты… их в казнь свою сажаєш, а выпꙋскати их… нє хочєш (Вільна, 1546 *AS* IV, 460); я… ωны(х) жидо(в) з вєзє(н)а выпꙋскаю (Володимир, 1569 *ЖКК* II, 13); был обычай гємонові на каждый праздник выпускатї вязня ωдног[о] (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 52); Та(м) жє то(го) жида в вєзє(н)ю за сторожою ночъ и до полудня дє(р)жалъ, а потомъ, ωного выпускаючи, золотыхъ двєстє,… взялъ (Володимир, 1608 *ТУ* 245);

(від чого) *(позбавляти кого-небудь чогось обтяжливого)* звільняти: за вси зыски… на пу(н)ктє баницыи зави(с)лыє с которыхъ я єго м(л҃)ти квитуючы, ω(т) ωны(х) выпускаючы, ꙋвє(с) процє(с)… касую (Люблін, 1618 *ЛНБ* 5, II 4056, 61).

2. (що) Віддавати, надавати: записую… то все огулом, або здоймом, зо всим на все, правом своим прирожоным отдаляючы от всих близких и кревных своих, выпускаючы вечне з дому своего, на… малъжонка своего все право свое прирожоное вливаючы (Волковиї, 1572 *АрхЮЗР* 8/VI, 385).

3. (що) *(утворювати при рості листя, плоди)* випускати: Кóждоє… дрє́во з'внꙋ́тр' выпꙋска́єтъ одѣн'а, я́къ ба́чимо, ли́ст'а, цвѣтъ, и овóци (Вільна, 1627 *Дух.б.* 295); Ви́димω,… зємла травꙋ выпꙋска́єтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 222).

4. *(утворювати звук)* видавати: та́къжє и слѣпє́цъ óный, хота́й ходи́ти… нє мóгл'… // ωстрѣйшій єдна́къ на(д) Аг҃глскій гóлосъ выпꙋска́лъ мóвачи: Сн҃ꙋ Дв҃двъ зми́лꙋйса надо мнóю (Вільна, 1627 *Дух.б.* 207-208).

5. *(про рідину) (виводити назовні)* виділяти: Да́мъ приклад: нєха́й бꙋ́дєтъ стꙋдна котóраа бы чи́стꙋю вóдꙋ з' сєбє выпуска́ючи на днѣ болóто мѣла, котóроє скóро бы хто порꙋшил', всю бы стꙋдню мꙋтнꙋ оучі́нилъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 166); **слезы выпускати** — плакати, ридати: Пла́чтєжъ горли́вє: слє́зы гóрко выпꙋска́йтє, Ѿчє, Ѿчє на́шъ, гдє́сь єсть, з' жа́лост'ю вола́йтє (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 8).

6. *(давати змогу виходити звідки-небудь газоподібним речовинам)* випускати: котóрого [млодєнца] та́къ дїаволъ тра́пилъ, жє з'ѣдши три бóчки хлѣба и напи́вшиса воды, а ωбѣма конца́ми ри́гнꙋв'ши, покармъ выпꙋска́л' па́рою (Вільна, 1627 *Дух.б.* 13);

(легенями) видихати: По и́номꙋ же ви́дꙋ, воздоу́хъ слоу́жи(т), тре́мъ чоу́въствомъ на́шимъ тѣле́снымъ ...то є(с)т плюцами, я́ко мѣшка́ми кова(л)скими, и в' се́бє в'бира́ємъ, и за́са выпꙋска́ємъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 11);

(запах) виділяти: Межи иншими святыми моща-ми, которіи маетъ монастиръ той, естъ главы Іоанна Предотечи верхняя часть, то естъ чашка // головы его, и вдячное благоуханіе выпускаетъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 845-846).

7. Випромінювати: Лꙋна бовѣмъ а́лбо мѣсацъ, гды са я́сност'ю выполна́єтъ, про́мєнѣ своѣ з' се́бє выпꙋска́єтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 144); *Образно:* Не меншій... чудъ естъ православный, же якъ вкиненый посередъ огня на онъ часъ паперъ, такъ теперъ... ненавистію роспаленныхъ сердецъ своихъ поломены зъ себе выпускали (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1067).

◊ **випускати з устъ, з устъ выпускати** — вимовляти: про всє нє повєдаи моєго б҃жєства, а таки нє випускаи из ꙋстъ моє(г) цр(с)тва (1489 *Чет.* 127); А ѡ то(м) кото́ры(и)... вєли́ки(м) го́лосо(м) мо́ли(т)-са, або що тако́го... з ꙋстъ свои(х) выпꙋскає(т)... двоако грѣши(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 16 зв.).

Див. ще **ВЫПУСТИТИ.**

ВЫПУСКЪ[1] *ч.* Сплата процентів; орендна плата: ино с ты(х) п҃нзє(и) на ко(ж)ды(и) го(д) выпускꙋ маєть быти, хлопꙋ по(лт)ину грошє(и) а жо(н)цє по(л)копы грошє(и) (1566 *ВЛС* 95); выпуску мужику на кождый годъ — полтина грошей (Володимир, 1578 *АрхЮЗР* 6/I, 107).

Див. ще **ВЫПУСТЪ[1].**

ВЫПУСКЪ[2] *ч.* Пасовище, вигін: кгоицєвичь прода(л) єму сєлищє своє из выпꙋскомъ (Берестя, 1506 *Арх.Р.* фотокоп. 10а); мы... тыи зє(м)ли миколаєвꙋ ѡрєвинчинꙋ... сєлищо из выпꙋско(м)... потвєржає(м) си(м) наши(м) листо(м) вѣчно ємꙋ и єго жонѣ (Там же).

Див. ще **ВЫПУСТЪ[2].**

ВЫПУСТИТИ, ВИПУСТИТИ, ВУПУСТИТИ, ВЫПУСЪТИТИ *дієсл. док.* **1.** (кого) *(дати можливість, дозволити кому-небудь вийти, виїхати звідкись)* випустити: Котороє имѣнє нєбожчик мꙋж ...кꙋпил в кназа Васила Четвертєнского... з данники... которыи... выпꙋстил из Жєславла (Луцьк, 1520 *AS* III, 197); тот дей хвалец ему съфикговал и з дому своего выпустил (Луцьк, 1554 *ВИАС* I, 10); ва́съ з ри́мꙋ вы́пꙋстити нє хо́чєно (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 46 зв.); сама пани Консиновская казала дати ему коня... и з замку втылъ фортою выпустити (Житомир, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 418); для то́гѡ то ви́пꙋщєно Кона чєрво́ногѡ фарбова́ногѡ, и сида́щогѡ на не́мъ з мєче́мъ, абы ра(з)лꙋчи(л) вѣрногѡ ѡ(т) нєвѣрногѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 133 зв.); лечъ за приездом манифестуючого, кгды толко переночовал..., южъ зъ месъта протесътуючого выпустити самого не хотели (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 235);

(тварин на волю) випустити, вигнати: подобен коневи,... который, часу пролетного дождавши, коли траву ощутить и выпущен будет, не вѣда, як ся поимати даст от игранья (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 191);

(кого) *(визволити з-під арешту)* звільнити: Иванъ Протасовичъ... повѣдилъ, ижъ онъ... оного архимандрита зъ везеня выпустилъ (Краків, 1540 *КМПМ* I, дод. 2); ꙋ дворь єсмо вломилиса и ты(х) людє(и) з вєзє(н)я выпусти(ли) (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 20 зв.); по ѡминєню того ча́сꙋ нє роска́алъса Ирѡдъ: а з' п'а́нства вы́трєзвєнъ, а́бо ѡ(т) сполсѣда́чихъ з' ни́мъ оупрошє́нъ Іѡа́нна з' тємни́ци а́бы нє вы́пꙋстилъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 992); пана Стрыбыля... в везеню,... яко неволника, теменжили, аж до пюро, по успокоеню своеволи, манифестуючого... пана Стрыбыли с таковой... опресыеи выпустивши и обавляючи се за тое караня од пана свого однести (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 479);

(кого з чого) *(від певного обов'язку)* звільнити: Якож вжє были єсмо в тꙋю сꙋмꙋ з совитостю пєрєпали и то Єго Милости водлє записꙋ своєго винни зостали, нижли Єго Милостъ з ласки своєє,... с того записꙋ и рокꙋ пєршого нас выпꙋстити рачил (Красне, 1552 *AS* VI, 126); Якъ же будуть выбирати межи собою старшого брата цехмистера, на кого зволять, не мает ся с того вымовляти...; едно еслибы немощнимь быль, и то слушне, если его братя выпустять, змовившисе, то можеть быти воленъ с того (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР* 1/VI, 52); Коли тобѣ бꙋ́дєтъ прода́ный бра́тъ твой єврє́йчикъ а́бо єврє́янка, а слꙋжи́ть тєбѣ бꙋ́дєтъ ѕ҃. лѣтъ, се́могѡ

ро́кȣ во́лны(м) єгѡ вы́пȣстишъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 153);

(*про полум'я*) (*дати можливість вийти назовні*) випустити: Ані̂ бо́ві̂мъ в҅ ȣ҆мысла(х) нашы(х) зача́тое весе́ліє, задє(р)жа́тися южъ бо́лше(и) може́(т), алє …пла́мєнь моцою нєзвыча́йною гды быва́є(т) в҅ які̂мъ нача́ню пре́зъ ча́съ ні̂которы(и) задєржа́ны(и), яко ско́ро на вȣ́лность бȣ́де(т) выпȣ́щены(и) (Манява, 1619 *Прив.Феод.* 287 зв.);

(*про воду, рідину*) (*дати можливість, примусити витекти*) випустити: Хто бы кому… ста(в) выпȣсти(л)… таковы(и) має(т) платити кгва(л)тъ (1566 *ВЛС* 87 зв.); а барилко горѣлки розсѣкъ… и выпустил, которое горѣлки всее было осмьдесят квартъ и чотыри квартѣ (Луцьк, 1592 *ВИАС* I, 15); а пото(м) ѡны(и) ієре́й ма(л) зарѣзати єдно ко́рча и воупȣстити кръ(в) с нєго (XVI ст. *УЄ* № 29519, 143); Читає(м) въ исхо́дѣ ижъ ѡпо́ка в сина́истей поу́щи Посохѡ(м) оударєнаѧ во́дȣ вы́поустила, кото́рою всє во́йско ін(л)ьскоє было насыще́но (поч. XVII ст. *Проп.р.* 251); *Образно:* Кромѣ бо согласия евангельского и апостольского всякое писание составленное — лжа есть, и от потока временного, а не от источника приснотекущаго таа вода разумѣния, болотом миролюбия смердящая, на заражение лакомых, выпущена есть (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 163);

(*з водою вийти на поверхню*) винести: и вы́пȣститъ река жа́бы, кото́рыи вы́лѣзȣтъ и войдȣ́тъ до до́мȣ твоєгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 84 зв.);

(*вийти назовні*) вилитися: Слєза бовѣмъ з҅ щи́рои скрȣ́хи и тȣ́ги ср(д)ца в҅ позна́ніи пра́вды и гора́чости внȣ́тръносте́й, правді́вє вы́пȣщонаѧ, по́кармомъ є́стъ дш҃и // з҅ хлѣба нб(с)ного спра́вленымъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 227-228); **выпустити слезы** — заплакати, заридати: И вы́пȣсть з҅ очі̂й крва́вы(х) сле́з҅ те́плыи то́ки (Львів, 1631 *Волк.* 4 зв.).

2. (що) Відпустити, віддати: во(л)но имъ ȣ́лє(и) з бо(р)тью выпу(с)тити и выве(з)ти а ве(р)ховъе коре(н) ѡставити в пȣщи (1566 *ВЛС* 86 зв.); сте(ц) те(н) єму выпу(с)ти(л) вжива(ти) в загородѣ шесть загону(в) (Одрехова, 1578 *ЦДІАЛ* 37, 128); пан Димитр Рудецкий… дерева соснового,… коп чотыри з пусчи власное…, власным коштом и працою протестуючих на побудованъе целлии выпусчоного, побрати… казал (Луцьк, 1635 *АрхЮЗР* 1/VI, 699).

3. (що з кого) (*дати початок чомусь*) утворити, створити, видати: Ѡц҃ъ… поча́токъ єстъ,… Само́го єдна́къ Сн҃а… и Дх҃а… // производи́тє(л), то єсть жє́ вы́велъ и вы́пȣсти(л) Дх҃а зъ себє (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 145-146);

(кого) породити: ѡ окаѧ(н)наа оутроба Котораѧ таковы(х) сн҃овь… на събла(з)нь прєлєстнаго свѣта сего выпȣстила (до 1596 *Виш.Кн.* 261); Въпросъ, Скажи ми любимы(и) рȣга́телю,… чомȣ тѧ таѧ ѡкаѧ(н)наѧ оутроба и выпȣстила, коли (на) см҃рть а нє на живо(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 231); **на свѣтъ выпустити** — породити: Єлисавеѳъ заха́ріи велі́кого ієре́ѧ жона з҅ крви и поколѣнѧ аа́ронова тєпє(р) сн҃а на свѣ(т) ра́досно чоудо́вного вы́поустила (поч. XVII ст. *Проп.р.* 259).

4. (що) Випустити в обіг: Книг словенских великими склепами знайдешъ замкненыхъ, которых на свѣтъ не выпустят (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26).

5. (що) Викресати: И бȣ́дєтъ подо́бный Ѡц҃ъ кремє́ню ого(н) ма́ючємȣ, кото́рый єсли нє оуда́ритъсѧ желѣзо(м), огнѧ вы́пȣстити нє мо́жє)т) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 290).

6. (кого) Роз'єднатися (з ким), відокремитися (від кого): мы, будучи…, в лю(б)линє, за вына(и)де(н)ємъ и(х) мл҃(с)ти пановъ приятєлє(и) нашихъ з року того,… сєбє выпустили, апеляцы(и) припозъвы,… ѡ(т)ступили и угоду межи собою учинили (Люблін, 1592 *ККПС* 97); са́мъ Дх҃ъ я́ко єдиноисто́тный бȣ́дȣчи з҅ ни́ми и нєроздѣлный, са́мъ сєбє вы́пусти(т) ве́сполъ з҅ ни́ми; И зна́йдєтъсѧ з҅ Ѡцємъ пospoли́тȣючи в҅ рожє́ню Сн҃а (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 288).

7. (до чого) Допустити: па(н) Ха(р)ли(н)ски(и) взя(л) и пограби(л) былъ у мєнє возовъ чотыри с товаромъ, ту(т) до замку Луцкого нє выпусти(л), а(ж)… взя(л) у мєнє соболє(и)… пя(т)дєся(т) и два (Луцьк, 1592 *ТУ* 226); Так власне коли хто з благочестия догмат до латынского мудрования и хитрости выпущен будет, не веда, як его южь ухватит и обуздает (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 191).

8. (що) (*виготовити, зробити*) випустити: якожъ они тотъ погребъ въ Доросыне выпустили, и потесали и вывезли на Красное (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 38).

◊ **выпустити глас (голосъ)** — зітхнути: і͠с выпустивши глас велікій и іспоустил д͠ха (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 68); і͠с вы́поустив'ши го́ло(с) великыи и испоустиль д͠ха (1556-1561 *ПЄ* 194 зв.); **выпустити духа, духъ выпустити** — віддати (Богу) душу, померти: Іѡанъ Єре́й... сполно́чи вы́пꙋстилъ дꙋха (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 19); Ц͠рєвал савєйскал,... як' быса дивꙋючи нє оулакла єсли́ бы на́шего соломо́на ѡбачила в оубо(з)ствѣ?... заистє д͠хъ мꙋсѣла бы выпоустити (поч. XVII ст. *Проп.р.* 10 зв.); **выпустити зъ головы** — перестати думати про що-небудь: што слышачи ѡ́нъ з' стра́хꙋ и ѡсла́вы таковꙋ́е, вып͠ꙋстивши з' головы вси оу́мысли свои, я́къ в' захвицє́н'є прихо́дитъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 160); **громы гордости выпустити** (на кого) — вергнути (кинути) громи, виявити своє незадоволення кимсь: Папежъ... на патріарху громы гордости своей выпустилъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1091); **з домниманя выпустити** (кого) — відвести (зняти) підозріння (з кого): ямъ мусє(л) пра(в)дꙋ повєдити и сєбє з домнима(н)я выпустити вє(д)ла справє(д)ливоє рєчи я то сознава(м) (Львів, 1552 *ЛСБ* 17); **стрелбу выпустити** — вистрілити: позваный... //...армату, дела... на розных местцахъ розсадивъши, стрелбу огнистую выпустивши, штурмъ припустилъ (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 181-182); кгвалътовъники... до двору впадшы,... и стрилбу гусъто выпусътивъши,... окна... повыбивали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 132).

Див. ще **ВЫПУСКАТИ.**

ВЫПУСТИТИСА *дієсл. док.* Звільнитися, визволитися: тоє тажкоє ярмо и твръдый то записъ имаєть быти вѣчнє знать ѡ(т) ч͠лчєского народоу и на свободоу вѣчноую выпоуститиса имаєть быти (XVI ст. *УИ* 1911/2, 76).

ВЫПУСТОШЕНЄ, ВЫПУСТОШЕНЪЄ, ВИПУСЪТОШЕНЄ *с.* Винищення, спустошення: а имєнам Єє Милости кнагини Илиноє, абы Єє Милость чєрєс то таковых кгвалтов... забрана зємль, вып͠ꙋстошєна пꙋщи нє чинила и дала во всєм ꙋпокой (Заслав, 1544 *AS* IV, 377); заставъшы в тых маетностях... подданыхъ некоторых позабияных,... и шкодъ немало такъ в забраню быдла,... такъ през козаков, яко тежъ въ выпустошеню дубровъ, гаевъ, ...презъ подданых почыненыхъ,... // ...жалосную передо мною, урядом, заносилъ манифестацию (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 61-62); которое выпустошенъе лесов запустовъ, повыбиянъе псчол... панъ Одынецъ од отъца Гекторого... быт сталые меновал (Там же, 346); тот же слуга... се протестовалъ, декларуючи... именемъ... пановъ своихъ... же //...з паномъ Анъдреемъ Ходикою... о такъ явъно кривъду и шъкоду свою в суде належъномъ такъ о зънесене двору и о випусътошене и вирубане саду,... в суде належъним правъне чинитъ не занехаютъ (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 493-494).

Пор. **ВЫПУСТОШИТИ.**

ВЫПУСТОШИТИ *дієсл. док.* (що) Винищити, спустошити: Прысылал к намъ дєржавца Свислоцкий,... жалꙋючи ѡ том, штож... ты... кривды... вєликии ємꙋ дєлаєшъ и боръ... вырꙋбала и на кгрꙋнт єго сказила и вып͠ꙋстошила (Краків, 1543 *AS* IV, 327); они... насла(в)ши по(д)даны(х) свои(х)... выпустошили... вночи до то(г) сто и два(д)цать возо(в) (*виправлено замість* конє(и). — *Прим. ред.)* (Луцьк, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 54); тыежъ мешчане борокъ,... вырубали, выпустошили под тотъ часъ и въниве́чъ обернули (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 418).

ВЫПУСТЪ[1] *ч.* Те саме, що **выпускъ**[1]: зємя(н)ка ...сознала, што(ж)... имє(н)є моє... су(д)я зємски(и) ...заставою в сту копахъ грошє(и) з выпусто(м) на кажды(и) го(д) по двє копє грошє(и) дєржи(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 142).

ВЫПУСТЪ[2] *ч.* Те саме, що **выпускъ**[2]: пан Миколай-Кришътофъ Радивил,... и... панове братя его милости,... маютъ тое именье церковъное... с пущою, боры, выпусты, сеножатми,... вживати... вечными и непорушными часы (Рожище, 1574 *Арх ЮЗР* 8/VI, 396).

ВЫПУСЧАТИ *див.* **ВЫПУЩАТИ.**

ВЫПУСЧЕНЄ *див.* **ВЫПУЩЕНЄ.**

ВЫПУТАТИСЯ *дієсл. док., перен.* (на що) (*вийти з певного становища*) вибратися, виплутатися: вѣм се, яко православное вѣры простоты держюся и вас в той же вѣрѣ и простотѣ благочестия обрѣстися желаю... зане вѣдайте извѣстно, яко духа свя-

таго дѣйствомъ... основана есть, в котором нынѣ латина... умотаны суть и южь попущением судеб божиих выпутатися на простоту и православную вѣру никако же не могут (1608-1609 *Виш.Зач.* 199).

ВЫПУЩАНЄ *с.* Випускання, відпускання: И присмотри́ ми сѧ ро́зности выпо̆ща́ню и посыла́ню, я(к) ба́рзо я́вно є́стъ и з҄ пра́вдою зго(д)ноє (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 245).

Див. ще **ВЫПУЩЕНЄ.**

Пор. **ВЫПУЩАТИ.**

ВЫПУЩАТЕЛЬ *ч., перен.* Той, хто породжує кого- небудь: Якожъ рече́ный тобѣ Дхъ Сно́вскій, вмѣсто я́кобы мѣлъ Снъ причи́ною и выпо̆ща́телємъ назва́тисѧ, чєрєзъ тєбє в҄ порѧ́докъ вы́по̆щеного и причи́но̆ ма́ючого и з҄ сна потѧ́гнєный є́стъ... за пра́вды Бгосло́вско вызнава́єтъ Црковъ, и Сна бы́ти Ѡцє́вскимъ, и Ѡца́ Сно́вскимъ, або́вѣ(м) єдиноис-то́тни со̆(т) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 263).

ВЫПУЩАТИ, ВЫПУСЧАТИ, ВЫПУЩАТЬ *дієсл. недок.* **1.** (кого) (*дозволяти вийти*) випускати, відпускати: зрадцо̆ ты панє Мышко ховаєшъ о̆ домо̆ своємъ,... абысъ зъ домо̆ своєго єго нє выпо̆щалъ (Луцьк, 1564 *AS* VI, 242); самъ намъ ся оповедалъ... ижъ его... дей на церковъ увогнали и мене замкнули и отъсюль выпущать не хочуть (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 164); а кгды там дний килка в затриманю зоставал, въ томъ отецъ Кассиянъ, одежджаючи... з манастира, тому Панасови приказал, абы его не выпусчали (Луцьк, 1637 *АрхЮЗР* 1/VI, 730);

(що) відпускати, видавати: Ѡ вывожє(н)є припра(в) воє(н)ны(х) и всѧкого жєлѣза до зє(м)ли нєприятє(л)скоє: о̆ста(в)уємъ вє(ч)ными часы то мѣти постєрєгаючы того абы... вси по(д)даныє нши... я(в)нє и тає(м)нє и всѧки(х) бро(н) жєлѣза ро̆чницъ ко(с) ножо(в) стрє(л) и всѧко(г) и(н)шого нарѧду воє(н)ного нє выпо̆ща(ли) и посло(м) нє продавали с щого бы нєприятє(л) силитисѧ нє мог (1566 *ВЛС* 38); **зъ мысли сердца не выпущати** (чого) — пам'ятати, не забувати (про що): добродѣ(и)ства Про(д)ковъ вє(л) ва(ш) Про́дком҄ мои́м҄ ѡбфи́тє показа́ныє... я ни́кгды з҄ мы́сли ср(д)ца моє́го нє выпо̆ща́ю (Київ, 1631 *Тр.П.* 4); **з ро̆къ выпущати** (що) — віддавати: и тыє вжо имѣньѧ,... кнѧзю Или ...єсми подал и з своих ро̆к ихъ выпо̆щам и даю и даро̆ю их кнѧзю Или (Луцьк, 1534 *AS* III, 472); **не выпущати изъ устъ и зъ ума** (чого) — пам'ятати, не забувати (про що): И то̆ю чти єсли до̆жъ єстєсь, сѣдѧчи: а єсли ослабѣлый, и на постѣль прилѣгши, нє выпо̆ща́ючи єи из҄ оустъ и з҄ оума, бы на́вєтъ и со́нъ напа́вши подо́лалъ тєбє (Київ, 1625 *Кіз.Н.* 198).

2. (що) (*давати змогу виходити, витікати*) виділяти, випускати: чи исто(ч)ни(к) з о(д)ного жєрєла выпущає(т) солo(д)кую и го(р)кую воду и чи можє(т) бра(т)ѧ мои фикговоє дєрєво ѡливу родити... та(к) жє ѡдє(н) сто(к) нє можє(т) солонои и солодкои воды выпущати (II пол. XVI ст. *КА* 168); ѡколо го́ры // во́ды горѧ́чїи, выпо̆щаю(т) и(з) себє клі́й кг(д)ы ска́ла гори́тъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 27 зв.-28); єдина гора́ єгла́ та́ѧ з бе́рега выпо̆ща́є(т) вєлики́й ѡгє(н) и по́ломѣ(н) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 438 зв.); На́вєт҄ и самыѣ во́ды, хотѧ бє(з)до̆шны, и нєчо̆вствє́нны со̆тъ, алє єдна́къ здро́ѣ, пос҄ро(д)ко̆ гѡръ, з҄ сєбє выпо̆ща́ютъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 757); было риноцєфа́ловъ вєлми мно́гѡ, кото́рїи мѣли шї́и подо́бны ко́нємъ, ро́ги вєли́кїи, зо̆бы та́къжє, а з҄ о̆стъ ѡкро̆тнє по́ломєни выпо̆ща́ли (серед. XVII ст. *Хрон.* 464); **выпущати нарекане** — нарікати: Пла́кали Пото́мковє,... Го́ркоє выпо̆-ща́ли з҄ вно̆тра нарєка́н҄є (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 6); **выпущати свѣтлость** — (*заливати сяйвом*) осявати: Позрѣтє... на ѡный тита́нъ з҄ оустъ своихъ золоты(х) выпо̆ща́ючї́й свѣтло(ст) на в҄вє(с) свѣ(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 270); **вонность выпущати** — пахнути: Тво́й Парна́съ лѣтора́сли в҄дѧ́чныи выда́єтъ, И за́пахѡвъ роско́шных҄ во́нность выпо̆ща́єт҄ (Київ, 1632 *Євх.* 300); **голосъ выпущати** — співати: Зачи́м҄ пѣтєлъ потри́кроть го́лосъ выпо̆ща́є(т), До сєрдє́чнои скро̆хи Пєтра побо̆жа́єтъ (Львів, 1631 *Волк.* 7); **лзы (слезы) выпущати** — плакати: Умє́ръ Мойсє́й: Ізра́иль,... Прє́зъ чтыри́дєсѧ́т҄ днї́й л҄зы з҄ жалєм҄ выпо̆щає(т) (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 10); Ѡ до̆шє моѧ до̆шє, чємо̆ нє рыда́єшъ; Горкобы́стри(х) слє́з҄ з҄ очї́й чєм҄ нє выпо̆ща́єш҄ (Львів, 1631 *Волк.* 12); **стогнанье выпущати** — стогнати: Ап(с)лъ Пєтръ... з҄ ср(д)ца сво́го стогна́ньє тѧ́жко выпо̆-ща́єтъ (Львів, 1631 *Волк.* 7 зв.); **стрѣлы выпущати**

— стріляти: Пєрєшли Рыби́твовє вє́сь міръ… и в҄ оупа́дкꙋ лєжачого до повста́н҄ѧ призва́ли, [нє стрѣлбы заживаючи]… нє стрѣлӹ выпꙋщаючи (Київ, 1625 *Злат.Н.* 128).

3. (кого з чого) (*повертати свободу, звільняти когось*) випускати: нынє выпоущаєши мѧ с вєчны(х) жєлѣзъ (1489 *Чет.* 135); а которые бы люди наши не хотели на осаде мешкати, и ты дей тыхъ у казны // сажаешъ, и, выпущаючи ихъ з нетства, береш на нихъ по полукопъю грошей (Краків, 1524 *АЛРГ* 196-197); быль обычай гємонови на в҄сакыи праз҄никь выпоущати народови єдиного з҄ вазєнѧ ко-то(ро)го бы єд҄но хотѣли (1556-1561 *ПЄ* 117 зв.); Маютъ ихъ… панове опекунове, зо всихъ замковъ, дворовъ, местъ и именей а селъ моихъ, куды они сами пойти… похочутъ, доброволне казати выпущати, ничимъ нигде ихъ не гамуючи (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 116); А кгды… Якубъ Верховский,… приехалъ… до Зориня, просячи, абы того подданого з везеня выпусчоно,… теды… отецъ архимандрытъ на передъ в тые слова поведилъ на слугу (Житомир, 1629 *АрхЮЗР* 1/VI, 603).

4. (що) (*публікувати твори*) видавати, випускати: тꙋю пра́цꙋ мою… Лєксіко(н)… ко́што(м) мои́м҄, ѡто ти́пом҄ на свѣт҄ выпꙋща́ю (1627 *ЛБ* 3).

5. (що) (*про рослини*) (*у процесі росту утворювати листя, гілки*) випускати: єг҄да жє лѣторос҄ли єи боудоу(т) молоды(и) и листа выпоущаю(т) вѣдайтє, // ижь близь є(ст) лѣто (1556-1561 *ПЄ* 103-103 зв.); Апфіа… голꙋбь(є) злоє́ вывꙋща́ючаа (1627 *ЛБ* 178); роскazалъ Г(с)дь бг҃ъ зє́лью и дрєва́мъ, абы насѣньє на захова́ньє и рожа(и) свои́ вѣчнѣ выпꙋща́ли (серед. XVII ст. *Хрон.* 3);

перен. виділяти: Стара́ньємъ и ко́штомъ… Архимандрі́та Кі́євскогѡ… По(д)ча́съ Вєсны ѡсобли́воє кꙋ На́родови Рѡссі́искомꙋ Ла́ски Б҃жєи, Дє́сѧтъ лѣтора́слій Наꙋкъ вызволє́ныхъ южъ з҄ сєбє выпꙋща́єтъ (Київ, 1632 *Євх.* 300).

6. (*кого, з кого*) Породжувати: Отецъ ни от кого не родится а ни походит, але Сына и Духа Святого выпущает з Себе: Сына способом урожения, а Духа способом похоженя (Вільна, 1600 *Катех.* 57); абовѣмъ єсли роди́ти, выпꙋща́ти, бы́ти рожє́нымъ, походи́ти, соуть вла́сностами… а вла́сности пєрсо́нъ …нє мѡ́гꙋтъ бы́ти спо́льными (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 24 зв.); Або́вѣмъ выпꙋща́ти, оука́зꙋєтъ, жє и́стность в҄ пєрсо́нѣ вы́шла, я́кѡ и то́ што роди́тисѧ, з҄ пєрсо́ны Сн҃о́вскои (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 244); Алє выпꙋща́ти Дх҃а Ѿц҃є́ви, присвоито є́стъ и Сн҃ови (Там же, 267).

Див. ще **ВЫПУСКАТИ, ВЫПУСТИТИ.**

ВЫПУЩАТИСА *дієсл. недок.* (*утворюватися у процесі росту*) випускатися: коли южь лѣторосли єи ѡ(т)молодноу(т) а выпоущаєтьсѧ листѧ зна(и)тє ижє близко єсть лѣто (1556-1561 *ПЄ* 182).

ВЫПУЩАТЬ *див.* **ВЫПУЩАТИ.**

ВЫПУЩЕНЄ, ВЫПУСЧЕНЄ, ВЫПУЩЕНІЄ *с.* **1.** Звільнення: нє бы(л) в бра(т)ствѣ… Юри(и) Козми(ч) рогатинє(ц), за которꙋю винꙋ… ѡдє(р)жалъ вє(д)лє сꙋдꙋ бра(т)ского на зво(н)ници сѣдѣнѧ… и заразъ на выпꙋщє(н)ю з вєжѣ бє(з)мѣ(н) воскꙋ вины ѡ(т)да(л) (Львів, 1599 *ЛСБ* 1043, 1); послалъ мѧ… проповѣда́ти по́йманымъ выпꙋщє́ніє, а слѣпы́мъ прозрє́ніє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 742); Дх҃ъ Г(с)днь: на мнѣ, длѧ то́гѡ мѧ пома́за(л)…, а́бымъ ѡповѣда́лъ ва́знюмъ выпꙋщє́н҄є, и слѣпы́мъ проӥзрє́н҄є (Львів, 1646 *Зобр.* 15 зв.).

2. Породження, створення: А кꙋ томꙋ сходи́тисѧ дво(м) пєрсо́на(м) на вывєдє́ніє и выпꙋщє́ніє єдино́й (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 290); Єсли́ бовѣмъ з҄ потрє́бы зо́йдєтьсѧ Сн҃о́вскаѧ пєрсо́на з҄ Ѿц҃євскою кꙋ выпꙋщє́ню Дх҃а, я́къ то́є нє поли́читъсѧ за нємо́жность Ѿц҃єви̇, я́кобы нє здо́ла(л) выпꙋща́ти Дх҃а бє(з) по́мочи Сн҃овскои (Там же).

3. (*про звук*) звучання, видавання: у дверей колодку шаблями з киями розбивши и… на кгвалтъ який в дзвоны бити з выпусченем розных голосов почали (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 687).

Див. ще **ВЫПУЩАНЄ.**

Пор. **ВЫПУСТИТИ.**

ВЫПХАНЄ *с.* Випхання, виштовхнення: за которымъ дей збитьемъ, выпханемъ и выгнанемъ, жона моя пехотою ажъ до Виницы,… ледво жива пришла (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 119).

Пор. **ВЫПХАТИ.**

ВЫПХАТИ *дієсл. док.* (кого) (*штовханням примусити кого-небудь вийти звідкись*) випхати, виштовхнути: па(н) су(д)я са(м) рукою своєю мєнє

зби(л) зша(р)па(л) и в груди мѧ пѧ(ст)ю ꙋдари(л) книги з ру(к) мои(х) вы(р)ва(л) и на шию мѧ з свє(т)лицы вы(п)ха(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 7); оного попа… службу… отправуючого кгвалтомъ съ костела… вывели и выпхали службы божьей не хотѣчи позволить скончити (Галич, 1584 *MCSL* I-1, 99); А та́къ вы́пхалъ ю про́чь хло́пєцъ єгѡ, и затвори́лъ двє́ри за нє́ю (серед. XVII ст. *Хрон.* 261);

(примусити залишити певне місце) прогнати, вигнати; виселити: пла́чмѡ,… кото́рыѣ… з ѡ(т)чи́зны своє́ѣ вы́зꙋты, и дале́кѡ з грани(ц) власности своє́ѣ вы́пханы (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 257).

Див. ще **ВЫПИХАТИ, ВЫПХНУТИ.**

ВЫПХНУТИ, ВЫПЪХНУТИ *дієсл. док.* **1.** (кого) Випхнути, виштовхнути: оного попа… з одѣнья капланского зволокли кгвалтомъ и зъ церкви его выпхнули (Галич, 1584 *MCSL* I-1, 99); нє дивоуємосѧ та(к)… ѡны(м)… нєро(з)соу(д)ны(м)… //… яко ты(м) трогранисты(м) скꙋ(и)фия(м), которыє… и высоко(с)тєй нб(с)ны(х) тыкаютсѧ, хотєчи… лазара з лонѧ авраамова к(г)ва(л)то(м) выпхнꙋти, абы та(м)… быти нє мо(г) (1598 *Розм.пап.* 52-52 зв.); Назавътрее… вы… особъ духовныхъ каплановъ, неушановавъши стану ихъ духовного, зъ двора… выпъхнули (Київ, 1633 *КМПМ* I, 544); вы́шєдши Іѡдай… до ро́тмистровъ и… рє́клъ имъ: вы́вєдьтє ю… нєха́й бꙋ́дєтъ заби́та… и взложи́ли на нє́й рꙋ́цѣ и вы́пхнꙋли доро́гою…, и та́мъ ю заби́то (серед. XVII ст. *Хрон.* 332); отъцове капитулярес печаръские,… Павла Вересчаку,… за монастыр выпъхнули были (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 406);

(кого) (*примусити залишити певне місце, місцевість*) прогнати, вигнати; виселити: нєхай бы и такъ было нє длѧ и(х) нєзго́ды хр(с)тіа́нє з своймъ бл҃гочє́стїємъ в константино́полю з мѣста на пєрє(д)мѣстьє вы́пхнєны были (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 178 зв.); Тако́выи єсли́сѧ нє ѡчи́стат покаа́нїємъ, и нє прєста́нꙋтъ ѡ(т) блюзнѣр'ства; то́гда …ихъ агглѡвє бж҃іи,… вып'хнꙋтъ во́нъ за мѣсто, я́ко прокаже́ных' (Почаїв, 1618 *Зерц.* 70); прє(з) нєпослꙋшє(н)ство слꙋга́ми намѣтностїй тѣла зоста(в)ши, са́ми(х)мо сєбє з щасли́вой живы(х) кра́йны вы́пхнули, и в нєво́лю ѡ(д)да́ны (Вільна, 1627 *Дух.б.* 224); насланый люд… // …на местечъко Рухавку наступивъши през штурмъ оного добыли и того Кгулчевского,… стамтул выпхнули (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 182-183).

2. *Перен.* (кого чим) Наповнити, напхати: тотъ жє истый оужъ, который Адама пыхою выпхнꙋлъ, Гды рєкл': Бꙋдєтє якъ богы: И тєпєръ в' ср(д)цꙋ ихъ высокомыслность родитъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 224).

Див. ще **ВЫПИХАТИ, ВЫПХАТИ.**

ВЫПЪСОВАНЄ *с.* Винищення: которое то спустошене двору, побране будованя розъного, выпъсоване саду менили бытъ такъ слуга вышъ речоный ихъ милостей пановъ Тышовъ, яко и мешъчане околичные, коло того двора мешькаючие (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 494).

ВЫПЫСАТИ *див.* **ВЫПИСАТИ.**

ВЫПЫТАТЕЛЬ *ч.* Допитувач: Каїафа: Выпыта́тє(л) мы́слєны(и), а(б) вымѣтꙋючі́й з ꙋстъ, и(л) вывєржє(н)є ꙋстъ (1627 *ЛБ* 213).

ВЫПЫТАТИ *дієсл. док.* **1.** (*кого о кім і без додатка*) випитати, розпитати (про кого): пи́ла(т)… выпы́та(л) воинь ѡ іс҃ѣ (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 14 зв.); Да възы́щєтъ: Абы вы́пытал', а́бо вы́шꙋкалъ (1627 *ЛБ* 29);

2. Пізнати, збагнути: И нє лѧка́єшъсѧ та́къ смѣлє помовлѧ́ючи пра́вдѣ пропов'ѣдача; Хто с' поча́ткꙋ свѣта Бо(з)скі́й мꙋ(ж), маліованіє(м) и рисова́ніє(м) Бо(з)ства вы́пыта́вши зрозꙋмѣ(л), и пото́мны(м) послѣ сєбє зоста́вилъ и пода́лъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 272).

Див. ще **ВЫПЫТОВАТИ, ВЫПЫТЫВАТИ.**

ВЫПЫТАТИСѦ *дієсл. док.* (о кім) (*намагатися довідатися про когось)* випитатися, розпитатися (про кого): А ѡ(т)сыла́ючи ихъ [вѣщки] до Виѳлеє́ма рє́кл', шє(д)ши пи(л)но сѧ вы́пытайтє ѡ ѡтроча́ти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 852).

Див. ще **ВЫПЫТОВАТИСѦ, ВЫПЫТЫВАТЬСЕ.**

ВЫПЫТОВАНЄ, ВЫПЫТОВАНЪЄ, ВЫПЫТОВАНЬЄ *с.* Випитування, допитування: И просили мєнє ѡ возного… длѧ выпытованъѧ и вывєдова(н)ѧ ѡ(т) купцовъ, што бы в которого слуги пана Ма(т)фєѧ Мали(н)ского… взяли и пограбили (Луцьк, 1581 *ТУ* 186); Испыта́нїє: истаза́нїє, выпытова́ньє, вывѣдова́ньєсѧ, розбира́ньє, бада́ньєсѧ

(1627 *ЛБ* 50); Стазаніє: Възысканіє, выпытова(н)є, выбадова(н)еса. Діспꙋтація (Там же, 124).

Пор. **ВЫПЫТОВАТИ.**

ВЫПЫТОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що, чого) (*намагатися збагнути що-небудь)* випитувати: Збавите(л) нашъ нѣколи в' школѣ жидовской диспоутꙋючи, и розꙋмѣна посполитого ѡ собѣ выпытꙋючи, мовилъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 147); На(и)первей абы [свщенникъ] не выпытовалъ всѣхъ грѣховъ, которы(х) бы могл'са допꙋстити кающи(и) (Львів, 1645 *О тайн.* 88);

(без додатка) випитувати, вивідувати: Истазаю: Пилнѡ пытаю, розбираю, выпытꙋю, розважаю,... пилно са вывѣдꙋю (1627 *ЛБ* 51); Многоиспытꙋю: Много выпытꙋю, вывѣдꙋюса (Там же, 64); о недовѣдомой... таємници, которая вѣрою тыл'ко славлена быти маєтъ и почитана, а немнѡго выпытована (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 890).

2. (що) пізнавати: я єстемъ, мовитъ Гдь Бгъ, который выпытꙋю ср(д)ца и внꙋтрности (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 2).

Див. ще **ВЫПЫТАТИ, ВЫПЫТЫВАТИ.**

ВЫПЫТОВАТИСА *дієсл. недок.* (о кім, о чім) (*довідуватися про когось, про щось*) випитуватися (про кого, що): Истазателный: Тот' ѡ котором треба выбадоватиса, выпытоватиса (1627 *ЛБ* 51); Състазаюса: Діспꙋтꙋюса поспо́лꙋ, выпытꙋюса взаємъ (Там же, 129); Васаланъ. Белса(н): В' азыкꙋ, або в' ꙋволочителю, а(б) старый (слоно(в)) зꙋ(б), з' си(р): выпытовꙋючі(и)са (1627 *ЛБ* 190); Наꙋчаючи тым' и прелєстных' людей, абыса немнѡго выпытовали,... ѡ недовѣдомой, и невымовной... таємници, которая вѣрою тыл'ко славлена быти маєтъ и почитана, а немнѡго выпытована (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 890).

Див. ще **ВЫПЫТАТИСА, ВЫПЫТЫВАТЬСЕ.**

ВЫПЫТЫВАТИ *дієсл. недок.* Те саме, що **выпытовати** у 2 знач.: Вшє(д)ши на млтвꙋ, выпытывай ср(д)цє твоє и оумыслъ, и старайса млтвꙋ твою чистꙋ поставити прє(д) Бгомъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 133).

Див. ще **ВЫПЫТАТИ.**

ВЫПЫТЫВАТЬСЕ *дієсл. недок.* Те саме, що **выпытоватиса:** папа римский... маетъ моць навысшую... о вере и о капланстве выпытыват се (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 285).

Див. ще **ВЫПЫТАТИСА.**

ВЫПЫХАТИ *див.* **ВЫПИХАТИ.**

ВЫПЯТИТИ *дієсл. док.* (що) Зрубати: в тотже часъ акграсанътисъ своеволи козацъкое, возовъ зо двесъте се зобравъшы, березъ до килкусот, дерева, на будынокъ способъного, выпятивъшы, до помененого местечъка Гошъчы одвезли (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 434).

ВЫРАБІАТИ *див.* **ВЫРОБЛЯТИ.**

ВЫРАБОВАНЄ *с.* Пограбування: в справе през их милости отъцовъ езуитовъ... коллеиумъ Луцкого Федорови Липъце и Стефанови Столярови о вырабоване през них коллеиумъ, побране розных речый и почынене // веле шкод, которые реестров особным ликвидованые будутъ... арештовал (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 400-401).

Пор. **ВЫРАБОВАТИ.**

ВЫРАБОВАТИ *дієсл. док.* (що) Пограбувати, викрасти: самые месчане клеванъские, з воротънымъ и строжами замъковыми сполъне се з собою намовивъшы, в склепах замъку клеванъского вси справы вырабовали и себе побрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 395).

ВЫРАДИТЬ *див.* **ВЫРАДИТИ.**

ВЫРАДЪ *див.* **ВЫРЯДЪ.**

ВЫРАЖАТИ[1], **ВИРАЖАТИ, ВЫРЕЖАТИ, ВЫРЯЖАТИ, ВЫРАЖАТИ** *дієсл. недок.* **1.** (що, кому що) *(поведінкою, поводженням)* виявляти, виражати: молитеса за тыхь которыи вамь з'лости выражають (1556-1561 *ПЄ* 235); геретыкове явне показуютъ, же папежъ... кождому светому честь выражаетъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 154); вызнаваємо тебе же(с) ты є(ст) авторо(м) збавена и ѡ(т)коупена нашєго, тобѣ са кланаємо и вшелакоую тобѣ почє(ст),... выражаємо (поч. XVII ст. *Проп.р.* 306); тамъ естъ церковъ... гдѣ іереемъ Христовымъ вси честь вырежаютъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 187); И на колѣнкахъ прєдъ вами оупадаємѡ, ꙋчтивость пристойнꙋю вамъ выражаючи (Львів, 1616 *Бер.В.* 75); Панѡве Дꙋмныи и ввесь дворъ Царскій, великꙋю ємꙋ почесть выражали (Київ, 1623 *МІКСВ* 71); Єсмы люде пога(н)скыи того перестерѣгалы, Абы ꙋчтыво(ст) свои(м) бого(м) выряжалы (1636 *Лям. о пр.* 4);

да́йтє им҄ и́лє ма́єтє, и всєго оустѹ́пѣтє: Єсли оушанова́нѧ по ва́съ потрєбѹ́ют҄, выража́йтє им҄ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 341); Оучти́во(ст) те́ды и оушанова́н҄є присто́йноє взаємнє малжо́нковє пови́нны собѣ выража́ти (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 932); помененые мешчане… католикомъ злости розмаитые выражали, до веры своее приневоляли (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 563).

2. (що) Виражати, показувати; символізувати: Костєлъ тотъ… само намъ выражаєтъ, которое тотъ костєлъ каѳолическими(м) албо всєлєнски(м) зовєтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 162); а зго́ла нє бє(з) таємницы тоє є(ст) алє показѹ́єтсѧ тоу(т), ижъ многиє ре́чи на то(м) свѣтѣ знайдоутсѧ, кото́рыє бо(з)ского маєста́тоу вла́сно(ст) выража́ютъ, и єгѡ моу́дро(ст), ѡпа́трно(ст) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 235); Ге́рбъ ко́ждый цно́ты до́мѹ выража́єтъ (Острог, 1607 *На г. Остр.Лѣк.* 1 зв.); Ліва́нъ те́жъ и то́тъ якъ Бо҃у офѣрова́ли: И нєсмр҃тльность єго пре́зєнь выража́ли (Львів, 1616 *Бер.В.* 78); Двоа́кій, по(д) ге́лмомъ єдна́ки(м), клє́йнѡты, Знамєни́тыи, яснє, выража́ютъ цнѡ́ты, Двохъ прєза́цныхъ Фамілі́й, в одинъ домъ злѹчо́ныхъ (Єв'є, 1616 *На г. Вол.* тит. зв.); Жійтєжъ и вы Димитрі́й и цны́й Даніилє, Выража́йтє то́тъ клє́йнотъ Балабановъ цѣлє (Київ, 1627 *МІКСВ* 186); Євхари́стіѧ єст҄ осо́бы хлѣба и вина выража́ющыє на(м) тѣло и кро́вь Хв҃ѹ, кгды́ж҄ ѡсо́ба хлѣба выража́єтъ тѣло Хв҃о, а ѡсо́ба вина кро́вь Хв҃ѹ (Львів, 1645 *О тайн.* 37).

3. (що, кому що, що чим, що в чому) *(усно або письмово)* висловлювати, виражати: Слѡ́ва всѣм намъ потѣшныи выража́ючи: // Хва́ла на высо́кѡстахъ Бо҃у, нєха́й боу́дєтъ (Львів, 1616 *Бер.В.* 69-70); не безъ причины отступникове власныхъ того собору словъ не выражаютъ,… зъ умыслу его замолчуютъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 566); сы́нъ гнѣвѹ ста́нєтъсѧ сн҃омъ ла́ски, и ѡтво́рат҄сѧ ємѹ две́ри до цр(с)твіѧ Нб(с)ногѡ, якѡ са́м҄ Хс҃ выража́єт҄ мо́вачи (Київ, 1639 *МІКСВ* 215); Сла́вный в҄ гре́ціи на́ро(д) Лако́нѡвъ… за звы́чай то собѣ… мѣлъ, ре́чи пова́жныє …на́йпростшими и на́йкоротшими выража́ти сло́вы (Львів, 1640 *Окт.* 2);

(що у чому) відзначати, зазначати: за жаданьемъ и реквизициею… урядовою, будучи и самого протестанъта заставъшы, на смерътелъной посътели лежачого,… раны збитые, напухлые и синые, выжей в протестации выражоные, по плечах и по голове,… очыма своими виделъ и урядовъне оглелалъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 311).

4. (що) *(указувати на щось)* відзначати, відмічати: Абы была цѣлаѧ [исповѣдь], кото́раѧ зале́жыт҄ на исповѣда́ніи всѣхъ грѣхо́въ свои(х), выража́ючи ли́чбѹ ихъ, и всѣ ѡколи́чности, кото́рыє прымнажають грѣхи (Львів, 1645 *О тайн.* 75).

5. (що) *(про гроші)* відраховувати, затримувати: а єсли бы тє(ж) за дє(р)жа(н)я єго… тоє имє(н)є яки(м) ко(л)вє(к) ѡбычає(м) спѹстошало тєды па(н) станисла(в) крыни(ц)ки(и) жона пото(м)ковє єго маю(т) быти ѡ(т) того всєго во(л)ни и при ѡ(т)дава(н)ю пн҃зє(и) за жа(д)нѹю рє(ч) гроша жа(д)ного нє выражати ани арєстовати нє має(м) (Юсківці, 1576 *ЛНБ* 5, II 4044, 87 зв.).

6. (кого) Виявляти, викривати: Лихоимцев грабитель вълчей натуры, указуючихся въ ‹о›вечей покори. Хитрых и лукавых значно выражает, змииного роду пророк называет (к. XVI ст. *Укр.п.* 71).

◊ **крестъ выражати** (на чоле) *див.* **КРЕСТЪ.** *Див. ще* **ВЫРАЗИТИ.**

ВЫРАЖАТИ² *див.* **ВЫРАЖАТИ¹.**

ВЫ́РАЖАТИСѦ *дієсл. недок.* **1.** (що в чому) Висловлюватися, формулюватися: Помѣне́ныи абовѣмъ розныи ла́ски маркова́ньѧ, хота́й розма́йтє выража́ютъсѧ в҄ сло́вѣ, оустави́чнє єдна́къ лю(д)ми справѹ́ютъ, скѹтокъ до скѹткѹ приклада́ючи (Вільна, 1627 *Дух.б.* 194); В Сакраме́нтѣ Малжє́н҄ства, а́лбо в҄ ѡдправова́ню Вѣнча́ніѧ слѡвъ шлю́бных҄, в҄ кото́рыхъ зєзволе́н҄є ѡбои(х) ѡсо́бъ (кото́роє єстъ фѡ́рмою) выража́єтсѧ, в҄ ты́хъ же Тре́бникахъ нє поло́жєно: зачи́мъ ро́зныи и ди́вныи пыта́нѧ быва́ютъ ѡ(т) сщ҃енникѡвъ, а по(д) ча́съ жа́дногѡ пыта́нѧ нє чи́начи ѡ шлюбова́ню (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 5).

2. Виражатися, виявлятися, показуватися: З҄ пѡвѣсти сєѣ вєсь сѧ нам҄ Хс҃ выража́єт҄ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 693); Слє(з)ноє за(с) и мч҃єническоє называ́ютсѧ кр҃щє́ніємъ длѧ того, и(ж) внє доста́ткѹ во́дного ты́є скѹтки справѹ́ють, кото́риє и кр҃щє́нїє во́дноє, то єст҄ ѡ(т)пѹщє́ніє вины, и кара(н)ѧ за грѣхъ з҄єдныва́ю(т), опро(ч) характи́ра албо печа́ти,

котораа прє(з) самбє воспріѧтїє тайны крєщєнїѧ в҆ дши члчєской выражаєтсѧ (Львів, 1645 *О тайн.* 14).

Див. ще **ВЫРАЗИТИСЯ.**

ВЫРАЖЕНЄ, ВЫРАЖЕНЇЄ, ВЫРАЖЕНЪЄ, ВЫРАЖЕНЬЄ *с.* **1.** *(вияв почуття)* вираз: Кождаѧ зась, Бга милѹючаѧ дша, якъ воск҆ змакчаєт҆сѧ, и бо(з)скоѣ доброти выражєнїє и вытиснєнїє прїймѹючи, стає(т)сѧ прє(з) дха стго мєшканїєм҆ Бжи(м) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 324); постановилъ... листѹ нє ѡ(т)пєчатовати... абы... ты(х) которїи до нєго писали, або имєнъ вспоминанїє(м), або твари ихъ выражєнїє(м), ѡ(т) набожє(н)ства... нє бы(л) ѡторваны(и) (серед. XVII ст. *Кас.* 83).

2. *(переказане словами)* висловлення, вираження: Дрѹгаѧ [причина], абысмо чєрє(з) припомина(н)є и самѹю рєчью выражє(н)є, знакѹ сп(с)итєлнои мѹки Га..., прє(з) которѹю насъ, ѡ(т) вѣчнои нєволи кнѧжати тмы вызволилъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 272).

3. *(те, що нагадує собою щось)* подоба: то єсть якись корєнь, маючи зѹполноє выражєньє члвка, и коли єгѡ выкопаютъ кричи(т) (серед. XVII ст. *Хрон.* 47).

◊ **выраженъе доводне** — доказ: он, не контентуючисе на тым, што килкадесят тисячей золотых ...полских, которых выраженъе доводне, кгды того час и мѣстце буде, покаже, которые теды, кгды южъ была малжонкою его, до себе взял и где хотел обернул (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 486).

ВЫРАЖОВАТИ *дієсл. недок.* (кого) Зображати, втілювати: Кды(ж) бовѣ(м) каіафа мысливца сѧ выкладаѥ(т), и гадиноу ѽнѹю собою выражовалъ, котраѧ яко мысливнаѧ пѧты нашєй слѣдила, котраѧ и тогды выслѣжѹючи справы и постѹпки ісовы: нѣ(ч) нєпристойного з ни(х) выслѣдити и вынайти нє могла (поч. XVII ст. *Проп.р.* 93).

Див. ще **ВЫРАЖАТИ, ВЫРАЗИТИ.**

ВЫРАЗИТИ, ВЫРАЗИТЪ, ВЫРАЗЇТИ *дієсл. док.* **1.** (що, що в чому, що чим) Назвати, вказати (що, на що): тогды сѧ фрасѹвали барзо жє нє выразили часѹ власного и м(с)ца и дня на которы(и) бы сѧ прє(д) князє(м) становити (Дубно, 1596 *ЛСБ* 299, 1); тотъ рєкомо єго тєстамєнтъ на свѣтъ такъ єстъ поѹщєный жє навєтъ и датѹ в нємъ выражоно, рєкомо чєрєзъ нєбожчика приписанѹю (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 153 зв.); а ѹмоцованы(и) поводовъ мо(ц) тую чєрє(з) плєнипотєнта по(з)ваны(х) показанѹю повѣди(л) бы(т) нєпра(в)нѹю и нєважнѹю напєрє(д) и(ж) имєна и на(з)виска поводовъ нє выразилъ (Київ, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 29); А до того еще и час, и вѣк, и лѣто выразити тебѣ, Скарго, имѣю, от котораго времени той латынский костел страждет (1608-1609 *Виш.Зач.* 222); я Апологію мою выдалемъ и на свѣтъ пустилемъ, абы отъ того церковъ нашу рускую остерегъ выразивши або вѣмъ блуды и ереси Зызаніевъ нашихъ (Дермань, 1628 *КМПМ* I, дод. 321); За чи(м) абы(с)тє в. м. ...на ѡнъ тє(р)ми(н), ты(м) мои(м) листо(м) выражоны(и) и ѡ(з)начоны(и), ставилисє и до вшєлякоє росправы правъноє были готовы (Горошки, 1642 *ДМВН* 224); Є(д)на(к) жє за взя(т)ємъ вєдомости ѡ имєна(х) и про(з)виска(х) протє(с)туючиє в по(з)вє вырази(т) нє занєхаютъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 204).

2. (кого, що) Виявити, виразити: хто нєвстыдливость достаточнє выразитъ, новыхъ што ра(з) могоричѡвъ шѹкаючи (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 171); А єсли такъ на обличѹ своємъ єго выразишъ, жадє(н) близко тєбє стати нє можєтъ ѡ(т) нєчистыхъ дѣмонѡвъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 77); Повторє абысмѡ тымъ мѣшанїєм҆ воды з҆ виномъ, двѣ натѹрѣ сп(с)тлю нашємѹ, бозскѹю и людскѹю выразили (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 11 зв.); Ѽбрѹчєнїє єст҆ ѡбѣтница... которѹю собѣ чинат҆ в҆заємъ ѡблюбєнєцъ, и ѡблюбєница, тѹю ѡбѣт҆ницѹ з҆выкли собѣ они ѡсвє(т)чати знаками... поз҆вєрхо(в)ными, которыми бы внѹтр҆нѹю // свою волю выразіли (Львів, 1645 *О тайн.* 149-150).

3. *(усно або письмово)* передати, висловити, викласти: ка(ж)дому ту(т) на волю дано нєха(и) ка(ж)ды(и) ѧки(х) хочє(т) выкладо(в) ѹживає(т) коли(ж) тру(д)но тыє слова грє(ц)кїє вла(с)нє выражоны быти маю(т) языко(м) наши(м) (II пол. XVI ст. *КА* 545, на полях); которого маєстатоу и вєликости понєважъ нє могоу жадными словами выразити подобєнство(м) якы(м) покѹшѹсѧ ѡбъѧснити (поч. XVII ст. *Проп. р.* 236 зв.); Црковъ стаѧ... хотѧчи насъ сынѡвъ своихъ оуставичнє ѧкѡ в҆... доскона́лшѹю любовъ кѹ ѡблюбєнцєви своємѹ запалити... найчастѣй нє толко припоминаєтъ, алє и

якѡбы самѡ́ю рѣ́чю вы́разити оусилѹ́єтъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 271); двѣ рѣ́чы на(и)пи(л)нєи // ма́ютъса оуважати... дєсатєро Бжыє прыказа(н)а в' пи́смѣ Бжомъ выражо́ныє, и лю(д)скіє кото́рыє на(м) ѡ(т) ста́ршыхъ на́шыхъ сѹт' пода́ныє въ чє́сть Бгѹ (Львів, 1645 *О тайн.* 49-50); двѣ рє́чы на(и)пи(л)нєи // ма́ютъса оуважати... дєсатєро Бжыє прыказа(н)а в' пи́смѣ Бжомъ выражо́ныє, и лю(д)скіє кото́рыє на(м) ѡ(т) ста́ршыхъ на́шыхъ сѹт' пода́ныє въ чє́сть Бгѹ (Львів, 1645 *О тайн.* 49-50).

4. (чим) ***(наочно показати, відтворити)*** відобразити: Нє могоуса тоу(т) до́сы(т) выдивовати то(и) ѡблюбє́ници, кото́раа кды всѣ ми́лого своєго чло(н)кы подобєнствами вы́разила, зо́лотоу єго гла́воу, ѡчи го́лоубѡ(м) рѹцѣ пє(р)ла́мъ ми(р)ри оуста приравна́ючи (поч. XVII ст. *Проп.р.* 235 зв.); зна(к) Єги́пє(т)ского Панства былъ на лѣсцѣ плѹгъ, а на концѹ лѣски ярмо воло́воє, кото́роє кгды в'попєрєкъ лѣски бѹдєтъ, Кр(с)тъ вы́разитъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 279); им' ча́стѣй на Образы маліова́нынѣ погладаємѡ, ты(м) рыхлѣй рєчъ тыми Образа́ми выражо́нѹю, на па́ма(т) собѣ // приводи́мѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 79-80); Мы... грани(ц), з ѡбо(х) сторо(н) показаны(х), ѡ(г)лєдавъши,... мапъпы вымаловавъши, и на ѡны(х) знаки грани(ч)ныє и урочи(с)ка,... достатє(ч)нє выразити и тыє ма(п)пы..., ко(ж)до(и) сторонє ѡ(т)варистє выдати пови(н)ниcмы (Житомирщина, 1639 *ККПС* 198).

5. (що чим, кого, що на чому) ***(відтворити у скульптурі, живописі)*** зобразити, намалювати: Илацє дємончицы обы... всѣ(х) рыцєровъ наймоу́жнѣйшихъ... ѡбразы в сєнатѣ на мѣдь або на ма(р)мори вы́разивши выставла́ли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 246 зв.); Сє́ргій за́сь Патріа́рхъ сты́й ѡбразы Бжієй Мтрє, а звла́ща на кото́рыхъ Збави́тєль мл(д)нєцъ выражє́ный на рѹка́х' Матєри́нски(х) но́шонъ быва́єтъ: ты́и взавши, проходи́лъ по мѹрам' мѣсцким' (Київ, 1627 *Тр.* 659); На образъ тылко фарбами выраженый: И въ гробѣ томъ на памятку положеный (Львів, 1630 *Траг.п.* 171).

Див. ще **ВЫРАЖАТИ, ВЫРАЖОВАТИ.**

ВЫРАЗИТИСЯ, ВЫРАЗИТИСЕ, ВЫРАЗИТИСА *дієсл. док.* **1.** (чим і без додатка) Висловитися, виразитися: То Златословный. Можетъ же ся надъ то яснѣй выразити, што то естъ будовати Церковъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 368); Милостивый пане чашнику... Зычилъ бымъ в справе той,... устне зъ милостю твоею розмовити, поневажъ подостатку писмомъ выразити се не можетъ (Дермань, 1628 *КМПМ* 367).

2. Здійснитися: Ґды то(т) спана́лый оучино(к) оуважа́ю двда цра́, ви́жоу надо́бнє и я́внє жє са тоє // выразило нн́єшнєго дна, што са ста́єтъ ка́ждого ча́соу мєжи бгѡ(м) и члкѡ(м) в' набыва́ню нб(с)ны(х) ѡбитєлєй (поч. XVII ст. *Проп.р.* 228-228 зв.).

3. (в чому) ***(стати видним)*** проявитися, виявитися: Якѡ ґды́ са комѹ зна́къ Кр(с)та прєз' // свѣтлость ѡказа́лъ и вы́разилъ в' внѹ́трнємъ члцѣ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 73-74).

Див. ще **ВЫРАЖАТИСА.**

ВЫРАЗИТЪ *див.* **ВЫРАЗИТИ.**

ВЫРАЗІТИ *див.* **ВЫРАЗИТИ.**

ВЫРАЗНЕ, ВИРАЗНЕ, ВЫРАЗЪНЕ *присл.* Виразно, чітко: самаа пра́вда я́снє и выразнє мови(т) (Львів, 1585 *УЄ* №5, 232, на полях); Смотри яко тутъ выразне даетъ знати, же Духъ Светый маеть бытность а истность одъ Отца и отъ Сына (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 125); Ѿто я(к) вє(л)ми выра́знє Дха Бгослови(т) з' Ѿца досконалого (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 284); въ канонѣ 6 собору... естъ виразне описано, ижъ Онорій, біскупъ Римскій,... естъ осуженъ и проклятъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 659); А право... выразънє ѹчитъ, жє хто до чого нє належитъ, то тєжъ и права нє маєтъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 140 зв.); копє(ц) має(т) быти ѡкру(г)лы(и), а ту(т) выра(з)нє зна(т), жє подлуговаты(и) (Житомирщина, 1639 *ККПС* 211); яко стату(с) волы(н)ски(и) ѡпєває(т), ѡ диляцыя(х) ѡписує(т) то выра(з)нє и указуєтъ (Люблін, 1643 *ДМВН* 229); Хва́ли(т) єгѡ в' ты(м) выра́знє Пи́смѡ с(т) (Київ, 1648 *МІКСВ* 350).

ВЫРАЗНЫЙ, ВИРАЗНЫЙ *прикм.* Виразний, зрозумілий: Выразными словы мовитъ сей святый (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 459); З того златогли́вого Оучтла... проповѣдника та́къ достатє́чнои и выра́знои наѹки, бы́мъ жадного на́то нє мѣлъ свѣдо́цства (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 153); Щи́роѣ и выра́з'ноѣ мо́вы Збави́тєлєвы,... дла ѡ́строcти слѡв', тєрпѣти нє могли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 486); стату(т) єстъ выра(з)-

ны(и), же кгды ѡ(д) суду зє(м)ско(г)[о] была сказаная граница (Київ, 1643 *ДМВН* 264); З да́вны(х) ча́совъ былѡ гора́чоє пожада́н'є побо́жны(х)… людє́й, абы моглй былй мѣти наѹ́кѹ вира́знѹю ѡ Артикѹлахъ Правосла́вноu Вѣры (Львів, 1646 *Зобр.* 2 зв.);

очевидний, явний: я бачачи выра(з)нѹю волю и ли(с)товноє росказа(н)є… Пана моєго …тыє кгрѹ(н)ты ли(ш)тви(н)скиє зрєвидовати и ѡбєхати и ѡграничити допѹсти(л) (Любеч, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 38 зв.); Во́лѧ тє(ж) слѹжі́тєлѧ, нє по(т)рє́ба абы была выра(з)наѧ, алє до́сит' абы чини́лъ то́є што црковъ чи́нить (Львів, 1645 *О тайн.* 9); В' ты(х) слова́хъ Хс Панъ дає́т' моцъ Ключє́й Пєтро́ви, а в' ѡсо́бѣ єгѡ всѣмъ Ап(с)лѡмъ,… на́ то выра́знѹю ѡ(т) Архієрє́ѡвъ моцъ ма́ючимъ, абы замыка́ли и ѡ(т)мыка́ли Вѣрнымъ… Кролє́вство Нб(с)ноє (Львів, 1646 *Ном.* 4 зв.);

безумовний, категоричний: што тежъ… у нихъ …взято… абы… поворочано было конечне, ни въ чомъ тому выразному росказаню нашому гетманскому не противечись, чого всего… кому бы сей нашъ универсалъ указаный былъ, перестерегать долженъ будетъ (Київ, 1648 *Тр. ЧАК* 145).

ВЫРАЗНѢЙ, ВЫРАЗНЕЙ *присл. в. ст.* Виразніше: Всѣ писма одностайне свѣтчатъ, же велми короткое маетъ быти царство антихристово, и выразнѣй вспоминаютъ албо часъ, часы и полъ-часу (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 156); А прє́то абы́сь нє доконє́чного знищє(н)ѧ то́є выѡбражє(н)є привю(л) ѡ това́рышѹ, а́лє в рыхло(м) ча́сѣ абы́сь то выра́знѣй понови(в) и вы́ѡбразивъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 57); Алє зо всѣхъ… Оучи́тєлєй…, доста́тнѣй и выра́знѣй… Дама́скинъ пи́шєтъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 153); в' при́повѣстахъ оучи́лъ, а́бы тымъ я́внѣй и вы́разнѣй сєбє нарѡдомъ до позна́нѧ пода́лъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 468); Пра́вда то єстъ, жє Кроль и вшєла́кії Прєложо́ный нєѹмѣє́тный,… є(ст) Лодь бє(з) сты́рника,… А єщє выра́знѣй… Вла́дца в' Пи́смѣ нє цвѣчо́ный, єстъ Осє́лъ Коро́ною чє́сти оувєл'біо́ный (Львів, 1646 *Ном.* 3); то все часу права выразней позъвами любъ реестромъ верификовано будетъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 535).

Пор. **ВЫРАЗНЕ.**

ВЫРАЗНѢЙШИЙ *прикм.в.ст.* Виразніший, чіткіший: Чогожъ отступникове… если не и въ свѣтлости темности шукати захотятъ, зачнѣйшого (!) и выразнѣйшого надъ то до познаня мѣти захотятъ, же на вѣрѣ, на вызнаню Церковъ… збудовану быти учителеве… // мовячи отдѣлне ихъ отъ особы Петровы пріймутъ, розумѣють и мовятъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 375-376); Помєнєны(и) тєды… протє(с)туючися и манифєстуючи(и)…, абы в маєтъностяхъ своихъ жа(д)ною прєюдициюмъ нє поносили …взглядомъ потрачєни(х) справъ и по(в)торє свє(д)чи(л) и манифєстова(л)ся ши(р)шую протє(с)тацию и выра(з)нѣ(и)шую манифєстацию, кгды то(г)[о] потрєба будєтъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 197).

Пор. **ВЫРАЗНЫЙ.**

ВЫРАЗУМЛЕНЄ *див.* **ВЫРАЗУМѢНІЄ.**

ВЫРАЗУМѢВАТИ *дієсл. недок. (усвідомлювати смисл чогось)* розуміти: Мыта(р)ства сѧ розѹмѣютъ дрѹгимъ спо́собом' по Славє́нскѹ мо́вѧчи, Истѧза́ніѧ, то́єстъ выбадыва(н)ѧ, а́лбо тє́жъ, и́лє тѹ на то́мъ мѣсцѹ выразѹмѣва́ти сѧ да́єтъ, прєпина́ніѧ, пєрєшко́ды, и тѹ́рбова(н)ѧ дѹша́мъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 156).

ВЫРАЗУМѢНІЄ, ВЫРАЗУМЛЕНЄ *с.* Розуміння: За помочоу бжією єсть доконана книга стго …єв(г)листа хва лоуки… бгоу коу читаноу а посполитымь людємь коу добромоу выразоумлєню (1556-1561 *ПЄ* 335); сію книгѹ… вєлѣлъ єсмє вы́дрѹковати, кото́раѧ кождомѹ нє є́стъ закры́та, и к выразѹмѣнію нє трѹдна (Заблудів, 1568 *УЄ* №552, 3 зв.).

ВЫРАЗЪ *ч.* Слово: Мо́витъ нєкды(с) пр(о)ркоу бъ. Напиш(и) видє́нѧ и вы́рази… на таблици вѣрысѹ(и): абы пєрєбѣглъ читаючій ѡноє. то є(ст) хто боудє(т) чита́ти, абы бє(з) заба́вы прочита́лъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 158).

ВЫРАСТАТИ *див.* **ВЫРОСТАТИ.**

ВЫРАТОВАТИ *дієсл. док.* (що, кого) Врятувати: А такъ вжды, за помочю Божою, сама жона// и съ челядю деточки мои заледво выратовали, але до маетности своее жаднымъ обычаемъ прийти не могъла, — не было съ кимъ ратовати (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 129-130); зъ недѣли на понеделокъ, оттоль же ночью,… злодѣйскимъ обычаемъ подышедши,… будуване… спалено, которого будованя жаднымъ обычаемъ уборонити ани маетности дей

своее выратовати есми не могъ (Луцьк, 1583 *Ив.* 271).

ВЫРАХОВАНЬЄ *с.* Вирахування, підрахунки: Съразсѹжде́нїє, съчєта́нїє: Поровна(н)є, вырахова́ньє (1627 *ЛБ* 129).

ВЫРАХОВОВАТИ *дієсл. недок. (обчислювати що-небудь)* вираховувати: Съчисла́ю, исчита́ю: Пєрєли́чѹю, вырахо́вѹю (1627 *ЛБ* 130).

ВЫРВА *ч.* Дурисвіт, облудник: Блѹдникъ: Вшєте́чникъ, вы́рва, ло́тръ (1627 *ЛБ* 10); Хи́щники: Вы́рвы, лѹпѣзци (Там же, 143).

ВЫРВЫ *мн. (бондарський пристрій)* гак: Хи́щники: Вы́рвы... а́бо гаки́ бо́днарскїи. Хи́щникъ:... ты́жъ на́чи(н)є бо́днарскоє, га́къ котры́мъ обрѹ̑чѣ заво́датъ на фа́сы (1627 *ЛБ* 143).

ВЫРВАНЄ, ВЫРВАНЬЄ *с.* (чого) *(нанесення травми)* пошкодження; вирвання: Хрѹстицкий почалъ сѧ нами ѡсветчать и вырванє бороды ѡказывать (Петрків, 1565 *AS* VI, 262); панъ Терлецкий возньмъ енераломъ,... вырванье бороды указовалъ и тую хромоту оповедалъ, противко тому ж отцу владыце Луцкому осведчилъ (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 277).

Пор. **ВЫРВАТИ.**

ВЫРВАНЕЦЪ *ч.* Голодранець: Нє в мл(ст҇) ли ...сами я́къ и́доли, на одно(м) мѣсцѹ присѣдитє,... а бѣдныє по(д)даныє и дє(н) и но(ч) на ва(с) трѹда(т) и мѹча(т), которы(х) кро(в) силы и праци и по(д)вига высса(в҇)ши, и нагы(х) в҆ оборѣ и коморѣ ѹчини(в)ши, выр҆ва(н)цо(в) ваши(х) ва(м) прє(д)стоащи(х), фалю(н)дышами ѹтръфина(ми) и каразїа(ми) ѡдѣва́єтє,... а тыє бѣдныє по(д)даныє, и про(ст)оє сє(р)ма(ж)ки до́броє,... нє маю(т) (1598 *Виш.Кн.* 273).

ВЫРВАНОЄ *с. (те, що пограбували)* пограбоване: Нєзбо́жный побо́жности наѹчає́тъ сѧ,... драпѣжникъ и вы́рваноє и своє вла́сноє раздава́ти (Київ, 1623 *МІКСВ* 76); Єсли кто пєрєста́нєтъ драпѣжити, поча́ти ма́єтъ ѡ(т)дава́ти здрапѣжєноє и вы́рваноє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 481).

ВЫРВАНЬЄ *див.* **ВЫРВАНЄ.**

ВЫРВАТИ, ВИРВАТИ, ВЫРВАТЬ *дієсл. док.* **1.** (що, що з чого) висмикнути, вирвати: Жєлєхъ порвалъ мѧ за бородѹ и вырвалъ єє (Петрків, 1565 *AS* VI, 261); Єсли тогды правоє ѡко твоє горши(т) тєбє вырви єго а заки(н) ѡ(т) сєбє (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 6); видєлъ єсми на головє мє(ст)цовъ волосовъ нє машъ, которыє мєнилъ бы(ти) ви(р)ваныє (Житомир, 1584 *АЖМУ* 130); г҇ь б҇ъ выпѹсти(л) во́дѹ с҆ челюсти кото́рѹю ю(ж) бы(л) заве́ргль вы́рвавши с нєи чре́но́вий зоубъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 20 зв.); Тамъ же, без вшелякое увагы, на самый прод далъ ми в губу, потомъ за бороду, которую ми барзо вырвалъ, и кгды бы не тые на тотъ час люде боронили, теды мя был о конецъ живота приправилъ (Луцьк, 1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 718).

2. (кого, кого з чого, кого від чого, що від чого) *(звільнити кого-небудь від чогось, звідкись)* визволити, вибавити: А намь н҇нѣ правосла́вны(м) людє(м) ста́лосѧ є(ст) пєрєхо(ж)де́нїє чєрє(з) х҇а... кото́рыи ...рачи(л)... // ... на(с)... ѡ(т) пе́кєл҆ны(х) те́мностїй вы́р҆вати... на свободѹ (поч. XVI ст. *УЄ* №236, 13-14); Б҇гѹ сѧ моли... Збáвъ и вы́рви мѧ Пáнє... ѡмы́й нєзличѡ́ны(х) // грѣхѡвъ мои(х) мно(з)ство, живы́ми нєѡго́рнєнои щодробли́вости твоє́й водáми (Київ, бл. 1619 *О обр.* 97-98); На то́тъ ча́съ жа́дєнъ ѡ(т) прє(д)стоа́щихъ, нє вы́рвєтъ ѡ(т) мѹче́нїѧ, а́нѣ ѡтє́цъ, а́нѣ ма́ти (Львів, 1642 *Час. Слово* 266 зв.); оукорѹнова́лє(м) тѧ на ца́рство Ізра́илскоє, а́лє ты ѡ гро́бѣ своє(м) памѧта́й, с҆ кото́рогѡ тѧ по́мпа и пова́га Ца́рскаѧ нє вы́рвєтъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 936); Где ж ваш тераз єсть бог, що бил вкрижований? Нех вас вирвет от рук поганов названних (1648 *Елег.* 152);

(себе) *(з силою звільнитися від чого-небудь)* вирватися: Мо́жєт҆ то быти жє хто воюючи, и трѹдачисѧ вы́рвєтъ сєбє и облєгчи(т) ѡ(д) тыхъ позвє(р)ховныхъ сєгосвѣтнихъ звязкѡвъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 211).

3. (що, кого, з чого) *(силоміць відняти що-, кого-небудь у когось)* вирвати, відібрати: нє можє тыжь ихь них҆то вырвати з роукь и ѡ(т) ѡ(т)ца моєго (1556-1561 *ПЄ* 392); и(з) рукъ нши(х) вы(р)вали ключъ (Володимир, 1580 *ТУ* 183); Єсли бы мѣли мє(ж) собо́ю посва́ръ два мѹжєвє, и оди́нъ з дрѹги́мъ ва́дить бы сѧ по́чал҆ а хотѧчи жона одногѡ вы́рвать мѹжа своєгѡ з рѹкъ моцнѣ(и)шогѡ,... оутнєшъ єй рѹкѹ (серед. XVII ст. *Хрон.* 157 зв.); вуйт

билашовъский… у протестанта шаблю,… вырвавъши з рукъ… рану шкодливую оному задалъ (1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 531).

4. (що) *(силою забрати)* пограбувати, захопити: В то́мъ грѣхꙋ драпе́жного злодѣйства замыка́ют'сѧ, кото́рыє мыта, пода́тковъ,… нє пла́татъ, алє ѡ́ныє бє́рꙋть и собѣ прив'лаща́ють,… пѣнєзе́й оу подданыхъ свои(х) и на́д'то вы́р'вавши, вмѣсто ска́рбꙋ ре́чи посполи́тоє, нєсправєдли́вє длѧ се́бє оборочаю́ть (Львів, 1645 *О тайн.* 109);

(кого) *(позбавити життя)* умертвити: Дѣдъ Вм(с) …з' домом' знамєни́тым'… злꙋчи́лсѧ… того з' всѣх' жа́лєм' нє оужи́таѧ Па́рка з' До́мꙋ Вм(с)… вы́рвала, кото́рого… Цр҃ковъ ста҃ѧ в' па́мати ма́єтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 6).

5. (що) *(зацитувати з якогось тексту)* взяти: Ты́є слѡва в жа(д)номъ правди́вомъ аѳана́сієвомъ ли́стѣ нє найдоу́ютсѧ. зачи́мъ кгды(м) ихъ… ѡ(т) дѣєпіса приточо́ныє прочита́лъ, до́лгомъ мы́слилъ, ѡ(т)ко́лѧ бы ихъ вырва(л) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 116 зв.).

◇ **душу вирвати** *див.* **ДУША; животъ вырвати** *див.* **ЖИВОТЪ.**

ВЫРВАТИСЯ, ВЫРВАТИСЕ, ВЫРВАТИСЬ, ВЫРВАТИСѦ, ВЫРВАТЬСѦ *дієсл. док.* **1.** *(дуже швидко вибратися звідки-небудь, кудись)* вирватися: тыи ꙋслыша(в)ши то напо(л)нилисѧ гнѣву… и вы(р)валисѧ ѡ(д)носта(и)нє на рыно(к) (II пол. XVI ст. *КА* 105); ѡлєшко и(з) свєтлицы ѡкно(м) на ꙋлицꙋ выскочи(л) а я вы(р)вавшисѧ з свє(т)лицы и з домꙋ ѡбачилъ єсми жє за ты(м) слꙋжєбникомъ… слꙋги кн҃зѧ бꙋлыжины // по ры(н)кꙋ гоня(т) бєгъ єсми за ними (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 36-37); А кгды павєлъ назбєралъ пруто(в) ви(н)ныхъ и клалъ на ѡго(н) вырвавши ся змєя… ꙋхватилася рꙋки єго (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 144).

2. *(раптово з'явитися)* вискочити: нє вєдати — хто и якоє ко(н)дыции чоловє(к),… ѡдє(н) зросту вєлики(и),… (д)руги(и) нє ба(р)зо вєлики(и),… // вы(р)вавшися з мєста Воло(ди)… на(с) ѡкру(т)нє а нєлитостивє били (Володимир, 1599 *ТУ* 230-231); тогды тая то Маруша Пашкевичовая, не ведать отколя вырвавшисе,… барзо образливую протестацыю,… до книгъ, на мене внести… торгнуласе (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/I, 183); часу недавъного… вырвавъшисе оденъ с чернъцовъ… и слова неуцтивые доброи и непереконанои славе его шкодливые задати смел (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 584);

(про полум'я) вирватися, вихопитися: пла́мєнь… выпꙋще́ны(й)… вєлики(м) вырвавшыся пꙋдо(м) oддало́ными запо́рами взго́рꙋ възносы(т)ся (Манява, 1619 *Прив.Феод.* 287 зв.).

3. *(силою звільнитися від кого-, чого-небудь)* вирватися, втекти: А(л)бо нє знає(ш), и(ж) ино(к) сѧ ѡ(т) ты(х) вы(р)ва(л) а(л)бо нє знає(ш), и(ж) инок' ѡ(т) ты(х) утє(к) (к. 1596 *Виш.Кн.* 245 зв.); до оной сполє́чности… ри́мской… вы́рвавшисѧ по́тайкомъ єстє оутєкли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 190); мнѣ бовѣ(м) то лацнѣйшєю ре́чꙋ бы́ти здає(т)сѧ, на(д) вшєла́кіє єго задєр'жа(н)ѧ, вы́рватисѧ ѡ(т) грѣха (Острог, 1607 *Лѣк.* 77); Я будучи пойманый презъ слугъ… его… з рукъ оныхъ вырвавшись, заледвомъ ушолъ и през мнихов былъ ратованый (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 457); Которы(и) челя(д)ни(к), лє(д)во ѡ(д) тыхъ ѡпра(в)цо(в) вы(р)ва(в)шися, здоро(в)ємъ ушо(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 201);

(з чого) *(з силою визволитися, звільнитися від когось, з чогось)* вирватися: и вы́рва(л)сѧ з роу(к) агглѡ́вы(х) і оускочи(л) до раю (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 99 зв.); Ямъ ра́дъ же́м'сѧ… вы́рвалъ з' бѣды (Вільна, 1620 *Лям.К.* 18); Рєкла́ тє́ды далі́да ко́ Сампсѡ́нꙋ: повѣдай мнѣ про́шꙋ, в чо́мъ є(ст) набо́лшаѧ мо́цъ твоѧ́: а́ што єсть чи(м) бы свѧза́ный вы́рватьсѧ нє мо́глъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 186 зв.).

ВЫРВАТЬ *див.* **ВЫРВАТИ.**

ВЫРЕДИТИ *див.* **ВЫРАДИТИ.**

ВЫРЕДЪ *див.* **ВЫРЯДЪ.**

ВЫРЕЖАТИ *див.* **ВЫРАЖАТИ.**

ВЫРЕЗАНЄ *с.* Вирізання: а у другому мамраму зъ вырезанемъ кустодѣи (sic! — *Прим. вид.*) только одна печать Его Милости самого, съ подписъю вышменованныхъ особъ, и местце на приятельские печати зоставлено (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 134).

Пор. **ВЫРѢЗАТИ.**

ВЫРЕКАТИ *див.* **ВЫРѢКАТИ.**

ВЫРЕКАТИСЕ *див.* **ВЫРѢКАТИСЯ.**

ВЫРЕКАТИСЯ *див.* **ВЫРѢКАТИСЯ.**

ВЫРЕКАТИСѦ *див.* **ВЫРѢКАТИСЯ.**

ВЫРЕЧЕНЄ, ВЫРЕЧЕНЇЄ, ВЫРЕЧЕНЬЄ *с.* (*стп.* wyrzeczenie) **1.** Відречення, зречення: А єстлибыхмо мы сами... черєзъ сєє вырєчєнє нашє мѣли того Колчина... поискивати, тогды мы маємъ... королю... заплатити двѣстє копъ грошєй (Володимир, 1533 *AS* III, 449); а гдє бы(х) я сама або... потомъки мои... занєхавши сєго вырєчє(н)я моєго ихъ мл(с)ти... тру(д)но(ст) и пєрєказꙋ дєлати мє(л)... тогды я сама... маю ѡ(с)мъ со(т) копъ грошє(и) лито(в)скихъ шкоды... заплати(т) (Володимир, 1579 *ЖКК* І, 177); зъ сего свѣта марностей родится зъневажен'е, а оттоль и самого себе для хвалы святого имени Божого выречен'е походитъ, и душъ нашихъ въ приватностяхъ ихъ зневажене (бл. 1626 *Кир.Н.* 24); **выречене учинити** (з чого і без додатка) — відмовитися (від чого), відректися, зректися (чого): Гдєжъ и вырєчєньє тотъ Янъ... вчинилъ, то єстъ, ижъ ѡнъ самъ и братьѧ... тамъ жадного права и блискости на тоє имєньє Долзко мєти нє мають (Краків, 1539 *AS* IV, 186); Такъ тє(ж) што(м) бы(л) далъ... мє(м)ра(н),... жє(м) мє(л) ма(л)жо(н)ку мою ...пєрє(д) ꙋрядо(м)... ставити, которая вырєчє(н)є зо (в)сихъ добръ... ꙋчинити мєла (Пашева, 1592 *ЛНБ* 5, II 4047, 86).

2. *(передана словами думка)* висловлення: по вычитани пан войский володимерский просил, абы тое сознане и выречене панее Романовое, так теж и увесь листъ,... до книг... судовых земскихъ был уписан (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 281);

(передавання словами думок) висловлення: по вырєчє́ню ѡ(д) нєго ты́хъ сло́въ, ко́ждоє ѡ(д)коꙋль взѧ́то было наза́дъ воро́чаєтъсѧ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 191);

(мовний зворот) фраза, вислів, висловлення: в то(м) тако(м) вы́рє́чен'ю, в кото́ромъ сло́во вєртоу(н)тоꙋръ до сло́ва вє́ртєксъ стосо́уєтъ, кто́жъ нє ви́дитъ, жє та́коє стосова(н)є в грє́цко(м) язы́кꙋ мѣстца нѣ має(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 117).

3. Постанова, декрет: Въ ѡны дни ста́лосѧ є(ст) ижь вы́шло вы́рє́чєнїє ѡ(т) цєса́рѧ авгоу́ста, абы бы́ль по́писа́нь вє(с) свѣть (XVI ст. *УЄ Літк.* 72).

Див. ще **ВЫРЕЧЕНЄСА, ВЫРѢКАНЄ.**

Пор. **ВЫРЕЧИ.**

ВЫРЕЧЕНЄСА, ВЫРЕЧЕНІЄСА *с.* (*стп.* wyrzeczenie się) відречення, зречення: Вѣдаємо бо́въ(м)..., и́жъ нарꙋшити што́ на́мєншє з' наꙋки вѣры, ...єстъ вєлми вєли́кихъ рѣчїй вы́рєчєнїєсѧ, и живота вѣчного стра́та (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 196); Гды мнима́ти бꙋ́дєшъ, жє́сь всє дла вырєчє́н'асѧ оучини́лъ, в'счина́єтъ Г(с)дь роз'мо́вꙋ з' тобо́ю (Вільна, 1627 *Дух.б.* 300); По вырєчє́н'юсѧ за́сь само́го сє́бє и во́лѣ своє́и, бє́рєтъ на сєбє Кр(с)тъ свой (Київ, 1632 *МІКСВ* 284); Бѣда грѣшникѡ(м)... якъ прємѣни́ли ср(д)цє слѣпото́ю: нє взѧ́вши в' ро́зꙋмъ оуча́сництво Хво, и вырєчє́насѧ дїа́вола, якъ ѡ(т)вєрнꙋ́ли сѧ ѡ(т) пра́вои доро́ги (Львів, 1642 *Час.Слово* 274 зв.).

Див. ще **ВЫРЕЧЕНЄ, ВЫРѢКАНЄ.**

Пор. **ВЫРЕЧИСА.**

ВЫРЕЧЕНЇЄ *див.* **ВЫРЕЧЕНЄ.**

ВЫРЕЧЕНІЄСА *див.* **ВЫРЕЧЕНЄСА.**

ВЫРЕЧЕНЫЙ, ВЫРЕЧЕННЫЙ, ВЫРЕЧОНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Висловлений, сказаний: ты́є двѣ сло́вѣ вы́ложоныє и вырєчо́ныє далє́ко ѡ(т) сє́бє бы́ти ро́зныє, ка́ждый грє́цкого язы́ка свѣдомый призна́єтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 117); Безрозсудный... и сей отступникъ, же ся за выреченую правду на Михаила... гнѣваетъ, и за тимъ которому голдуетъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1090); чи́начи тєды до́сы(т) вырєчєнномꙋ словꙋ абы бє(з) заста́вы пє́вной сꙋ́мы цєрко́вной нє заводи́ти, понєва(ж) Панъ Янѣй нє має(т) щѡ́бы длѧ пє́вности в' заста́вꙋ бра́тїѧ(м) да́лъ, тєды Пано́вє бра́тїѧ... освѣ́дчаютъ... абы с посро(д)кꙋ сє́бє са́мы(х) зложы́вши, цє(р)кви... ѡ(т)да́ли (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 31 зв.); Чи до́сыть ѡ́ны(и) и́жъ так' вєли́кои... го́дности достꙋпи́ли..., доста́тками сꙋт' ѡбдарє́ны,... ма́ютъ... пошанова́н'є? нє до́сыть..., понєва́жъ ѡны(х) го́дность єст' пра́цєю и тѧжа́ромъ: якѡ то позна́ти мо́жємѡ з' сло́въ спси́тєлєвы(х) до Пєтра с(т): вы́рєчєны(х) (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 3).

◇ **листъ выреченый** *див.* **ЛИСТЪ**[2].

ВЫРЕЧЕНЬЄ *див.* **ВЫРЕЧЕНЄ.**

ВЫРЕЧИ, ВЫРѢЧИ *дієсл. док.* **1.** (що) Вимовити, сказати, промовити: зоста́в' мѧ прошоу тѧ, жє́бы(м) мѣлъ що рєчи, и що промо́вити... жє́бы(м) сѧ сповѣда́лъ и вырєк' вж(д)ы якоє сло́во (Острог, 1607 *Лѣк.* 124); разбо́йникъ нє за якїє до́лъгїє лѣта в ра́й оувойти достоупи́лъ, алє то́лькїй ча́съ єдно заба́вилъ, по́ки сло́во вырѣкъ (Там же, 26); Ты́и

вырекши слова з'стӧпилъ з' ѳеатрѡм', и ѡ(т)ищолъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 73); Вырєклъ бовѣм' хаґа́нъ: нє ѡшѹкива́йтеса в' Бӧ котӧромӧ вѣрӧєте (Київ, 1627 *Тр.* 681).

2. *(пророчити)* передректи, проректи: ма́єшъ то вѣдати, жє́с то нє са́мъ з' себє, алє пророцки вырєклъ, ѡба́два бовѣмъ называ́ємъса Макаріами, то єстъ щасли́выми (Вільна, 1627 *Дух.б.* (Передм. II), 4); Што ко́лвєкъ Бгъ оучини́лъ прє(з) помаза́н'є ѡ мнѣ, и што вырєкъ быти мнѣ, кромъ вшєла́кои вонтпли́вости мӧситъ са выполнити (Там же, 79).

3. (чого) Відмовитися (від чого), зректися (чого): панъ Петръ Кирдей... мает и виненъ будетъ, записъ до книгъ Луцкихъ учинити, того именья... выречи и то певными записы умоцнити и утвердити (Острог, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 75).

Див. ще **ВЫРЕЧИСЯ, ВЫРѢКАТИ, ВЫРѢКАТИСЯ.**

ВЫРЕЧИСЯ, ВИРЕЧИСА, ВЫРЕЧИСЕ, ВЫРЕЧИСА, ВЫРѢЧИСЯ *дієсл. док.* **1.** (з чого) Зректися (чого), відректися (від чого): Костюшъковичи с тыхъ зємль и сєножатєй,... вырєкли са (Краків, 1536 *AS* IV, 63); сновє куриловы... стану(в)ши вши(т)ци обли(ч)нє зєзна(ли) и(ж)... вырєклиса та(к) з баби(з)ны... та(к)жє и(з) очизны на вѣкы вѣку(м) (Одрехова, 1574 *ЦДІАЛ* 37, 1, 2); жаловалъ ѹ судӧ нашо(г)... валєнты(и) ѡсо(в)ски(и) ...ѡ томъ и(ж)... с тоє дє(и) рєзано(в)щины вырє(к)шиса на сєбє дє(и) ничого нє ѡставуючи (Київ, 1580 *ЛНБ* 5, II 4044, 68); хотяжъ ся зо всихъ добръ и маетностеи спадковыхъ на врядѣ кгродскомъ..., вырекли и мембрана свое... на то мнѣ подавали... оныхъ есми до тое... маетности моей припустилъ и оную имъ далъ, даровалъ и записалъ (Луцьк, 1607 *АСД* I, 233); наказӧємъ пану Курилови абы з жоною своєю пєрє(д) ӧрядомъ... ѡбличнє ставши того ся записӧ вырѣкъ (Львів, 1612 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 8 зв.); до рӧкъ моцы... ѡ(т)цӧ... подать маємо... на... до(м)... листы старыє копчыє дворовыє... ѡ(т)дали єсмо и с того домӧ вырекли сє часы вечными (Київ, 1616 *ЦДІАК* 221, 1, 62, 1 зв.); мєжи нє(д)ба́лшими Мниха́ми которїиса свѣта вырекли, нє мо́жє(т) са найдова́ти ѡбжа́рство (Вільна, 1627 *Дух.б.* (Передм. II), 2); то(т) же плєнипотєнътъ... протєстова(л)сє ѡ то, ижъ ѡнъ по ки(л)ка кротъ вырєкъшисє усихъ справъ... танъквамъ инътрузоръ до акту тєпєрєшнєго... вдира(л)сє и вдираєтъ (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 241); хр(с)тїанє малѡвѣрныи, которыи оубѡатъса мӧки; и доча́сной смє́рти и сихъ ра́ди ви́рєкӧтъса и запратъ сна Бжїа (Чернігів, 1646 *Перло* 139 зв.);

(кого) *(порвати родинні чи особисті стосунки, зносини, зв'язки з ким-небудь)* зректися: тє(ж) таковы(и) за бє(н)карта має(т) быти розумє(н) которого бы са ѡтєцъ за живота своєго вырєкъ и нє своимъ сыно(м) бы єго созна(л) (1566 *ВЛС* 7 зв.); панъ Кондратъ... довелъ на тых попов, иж они фалшиве в декрете своемъ на него писали, якобы он самъ, ставши передъ ними, жоны своее выречися из малженства выпустити ее мелъ (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 365); покажутъ и тые вси справы его,... яко давно онъ, патрыаръховъ своихъ вырекъся! (Вільна, 1599 *Ант.* 705);

(у письмовій формі) відмовитися, зректися: якожъ она сама листы своими выреклася и передъ урядомъ сознала, ижъ ся имъ во всем досыть стало и вже... жадного права такъ зо мною, якъ зъ жоною и сыномъ нашимъ вести не маютъ, ани о томъ мовити могутъ (Чорторийськ, 1569 *АрхЮЗР* 7/I, 19).

2. *(не висловити згоди бути кимсь)* відмовитися: Кгдыж кназ староста... явно... вырєкъ са быти сӧдьєю кназа Коширского, кназ Коширский ѡбавил на мєстцо кназа Сємєна... пана Ѡлєхна Козинского собє сӧдьєю (Ковлеь, 1537 *AS* IV, 103).

Див. ще **ВЫРЕЧИ, ВЫРѢКАТИ, ВЫРѢКАТИСЯ.**

ВЫРЕЧОНЫЙ *див.* **ВЫРЕЧЕНЫЙ.**

ВЫРИВАТИ *див.* **ВЫРЫВАТИ**[1].

ВЫРИГАНЄ, ВЫРИГАНЬЄ *с.* Блювання: ѡ(т)рига́ніє, вырига́ньє (1596 *ЛЗ* 84); Ѡ(т)рыга́ніє: Вырига(н)є (1627 *ЛБ* 146).

Пор. **ВЫРИГАТИ.**

ВЫРИГАТИ *дієсл. недок.* Вибльовувати: ѡ(т)рига́ю, вырига́ю (1596 *ЛЗ* 84); Ѡ(т)рыга́ю: Вырига́ю, вып8ща́ю (1627 *ЛБ* 146).

Див. ще **ВЫРЫГНУТИ.**

ВЫРИСОВАТИ, ВИРИСОВАТИ, ВЫРЫСОВАТИ, ВѢРЫСОВАТИ *дієсл. док.* **1.** (кого, що і без додатка) Вималювати, вирисувати: а щожъ на-

пи́шетъ, що вы́рысоуєтъ панъ? Єсли заба́воу б҃ъ оучинитъ? (поч. XVII ст. *Проп.р.* 158); Та́къ нѣако тѹю вы́рисовавши, и трема оу́глами, три персо́ны. А крѹгомъ кото́рый ѡ́коло ни́хъ, поча́ткѹ и конца не ма́ючее Бо(з)ского е́стества оуказа́ти хо́четъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 275); На ѡ́бразѣ намѣсно(м) прч(с)тоє таблицѣ двѣ сре́бреныхъ на ѡ(д)но(и) ѡ́бразъ прч(с)тоє вы́рисованы(и). А на дрѹго(и) ѡ́бра(з) с того николы (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 268).

2. *(написати, виводячи чітко літери)* виписати: Мо́витъ некды(с) пр(о)ркоу б҃ъ. Напиш(и) виде́на и вы́рази… на таблици вѣрысѹ(и): абы перебѣглъ читаючі́й ѡное…, абы бе(з) заба́вы прочита́лъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 158).

3. *Перен. (уявити щось дуже виразно)* вималювати: приходачі́й прі́йдетъ и не заба́витса. хочетъ тєды абы́смы в ср(д)ца́хъ свои́хъ вырисова́вши сло́ва ѡные вѣдали пе́вне, же б҃ъ своихъ вѣрны(х) скорый єстъ помощникъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 158); Все тє́ды то на па́мати свое́й якѡ на тве́рдомъ Діаме́нтѣ вы́рисовавши, Сп҃си́тела… просѣмъ: абы…, любо́вь свою въ на́съ… запали́лъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 280);

(що в чому) *(збудити що-небудь у когось)* зародити: была до́браа вѣра; въ пра́ведныхъ; ѡ въскресе́нїю из ме́ртвыхъ, Іѡвъ бы́лъ се(д)мый по Авраа́мѣ, и таковѹю вѣрѹ Дхъ ст҃ы́й ви́рисовалъ в҆ ср(д)цѹ и в҆ дѹшѣ єгѡ, та(к) же… ц҃ръ и Пр(о)ркъ; тако́вѹю жъ вѣрѹ до́брѹю мѣлъ (Чернігів, 1646 *Перло* 146 зв.).

4. *Перен. (усно розказати про що-небудь)* описати: А тро́хы позво́лте мнѣ пре(д)савза́тый ба́дана выкла(д) пыта́на(м) и ѡ(т)повѣда́на(м) выконте(р)фетовати албо вири́совати (поч. XVII ст. *Проп.р.* 148).

ВЫРИТИ *див.* **ВЫРЫТИ.**

ВЫРЇТИ *див.* **ВЫРЫТИ.**

ВЫРКО *с.* (*пол. діал.* wyrko) рід ліжка: при его милости всего было маетности,… сребра и злота и фундушувъ, также и вырокъ светительскихъ, на реестръ переписали есмо (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 338).

ВЫРНУТИ *дієсл. док.* **1.** (*з води*) випірнути: И єсли́ когѡ́ в҆ки́не(ш) в҆ мо́ре, частокро́ть быва́єтъ, ижъ занѹреный и зане́сеный посро́дъ мо́ра, вода́ми осы́панъ и невиди́м҆ быва́єтъ; а по сто́пнахъ вхо́дачі́й, з҆но́вѹ вы́рнѹти, в҆сплы́ти и на бе́регъ вы́йти пра́гнетъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 330).

2. Показатися, з'явитися: Произше́дъ: Вы́рнѹлъ. ах҃а (1627 *ЛБ* 101).

3. *Перен.* (з чого і без додатка) *(позбутися чогось, вийти з чого-небудь)* вирватися: яко(ж) з нѣко(и) те(м)ници на свѣ(т) свободы къ б҃гѹ смотрѣти, и о жи(з)ни //…вѣчнѣй пооучатиса, и мыслити вырне(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 232-232 зв.); а пре́то(ж) прошоу, по́кись єще не втоноу́лъ в таково́е па(н)ство, вырни и по(д)неси́са, и из҆ шата́номъ ве́сполъ веселитиса ѡпоусти (Острог, 1607 *Лѣк.* 77); Кгды́сь бы́лъ на ма́лый ты́лько ча́съ вы́рнѹти з нава́льностей позво́лилъ, вѣдаєшь якъ вели́кого весєльа зажи́лесь и ра́дости (Там же, 111); **на свѣтъ вырнути** — стати явним: поне(же)… си́лою, посѹла(ми),… и дрѹги(ми) ко́зньми, в҆ це(р)ковъ х(с)вѹ (:а не слѣдо(м) законны(м):) ѹдра́ли єсте са, и нача(л)ствѹєте. а єсли сами не видите, за(с) отворити кни́ги совѣсти ва́шее, на показа(н)є ва(м) мно́ю рече(н)но(г) мѹшѹ, я́ко да пра́вда во тмѣ лжи вашее не сѣди(т), а́ле на свѣтъ на я́вно всѣмъ вырне(т) (1598 *Виш.Кн.* 280).

ВЫРОБИТИ, ВИРОБИТИ, ВЫРОБЫТИ *дієсл. док.* **1.** (що) Виготовити: а кназь Федор… мает ємѹ дати в пѹщи своей выробити патнадцат ластов попѣлѹ (Краків, 1531 *AS* III, 390); Мает Єго Милост выробити в ымени своем… сто лаштовь попелѹ (Краків, 1539 *AS* IV, 214);

(певний обсяг роботи) виконати: а если бы в лесех на тои земли робота в товарох лесных выроблена была, тогды будет волно пану Кграевскому,… тое вывозити (Володимир, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 130);

(про книгу) надрукувати, виготовити: по(з)волили …Миха(и)лу Сло(з)це абы ше(ст)со(т) часовни(ч)ковъ на ѡсмеринѣ дла(!) наѹки малы(х) дѣте(и) выробылъ свои(м)… коштомъ (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 49 зв.).

2. *(позичену суму)* відробити: А так коли я Вашей Милости, моей… паней часѹ погодного в той послѹзе и сѹмѹ тѹю выроблю и сподевам са на Бога єще и над то, тогды и Вашей Милости, моей… паней то вдачно бѹдет и без шкоды (Степань, 1544 *AS* IV, 413).

3. *(поле)* обробити: панъ сємашко... ѹказа(л) полька... и повєди(л) ижъ то глѹшъчанє сєла ратєнъского ново выробили (1546 *ОГ* 41); тоє полє истарины залєжалы(є) (!) жадны(м) плуго(м) ани косою ѡ(д) жадного пєрєдо мною нєрѹшоно кгрѹ(н)товнє выробилъ, выправи(л), и прєбраны(м) збожє(м) посѣя(л) (1582 *Кр.Стр.* 8).

4. *(про дерево) (надати певного вигляду, довести до певного стану)* обробити: a do uzwodu y worot zamkowych tesli — Miteska i kolko ich budet, powynny derewo wyrobyty (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 19).

Див. ще **ВЫРОБИТИСЯ, ВЫРОБЛЯТИ, ВЫРОБЛЯТИСА.**

ВЫРОБИТИСЯ, ВЫРОБИТИСА *дієсл. док.* (чого, з чого і без додатка) *(виконати певну роботу за що-небудь одержане, позичене)* відробити (що): чл҃вкъ во(л)ны(и) за жадє(н) высту(п) в нєволю вєчную выда(н) быти нє має(т), є(ст)ли бы в сумє нєвєлико(и) бы(л) выда(н) маєть своє сѹмы выробитиса (1566 *ВЛС* 95 зв.); А єстли бы в дому лицє застато а дєти и жона при то(м) были а ты(х) рєчє(и) крадєныхъ ѹжива(ли) тогды ѡни повин(н)и будуть... сами головами своими выданы бы(ти) ни(ж)ли нє вє(ч)нѹю нєволю, поко(л) са выроба(т), яко ты(м) которыє бы закѹплєни были (Там же, 108); чоловекъ волный за жадный выступокъ въ неволю вечную выданъ быти не маетъ; естли бы въ суме не великой былъ выданъ, маетъ съ тое сумы выробитися (Володимир, 1578 *АрхЮЗР* 6/I, 107).

Див. ще **ВЫРОБИТИ, ВЫРОБЛЯТИСЯ.**

ВЫРОБЛЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* **1.** Виготовлений; оброблений: Мы ты(ж) бра(т)ство... маємо платити пн҃у павлови муларєви за ка(ж)ды(и) локо(т) камєня выроблєного такъ гла(д)кого яко и замсованого по гршє(и) по(л)ски(х) дєвяти (Львів, 1591 *ЛСБ* 159); тымъ же властънѹю рѹдѹ рудъника моєго на (и)мя Адама выроблєнѹю полосканѹю ѡсъмъ сотъ возъ побравъши и... погърабивъши до своєє рѹдъни пєрєвозили и на пожитокъ сво(и) обєрънѹли (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 28); я(с)нєѡ(с)вєцоны(и) кнєжа... тымъ конътракътомъ субълимитовалъсє пятъдєсятъ лаштовъ шмєлъцуги выроблєноє ставити на мє(ст)цє, в томъ конътракътє выражоноє (Володимир, 1629 *ТУ* 290); коли цр҃ковь бѹдо́вано, бѹдо́вано єє з҆ ка́мєна тєсаногѡ и выроблєногѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 294 зв.).

2. *(про шкіру)* вичинений: чимбуръ лосиный, полъзолотого даломъ, скура яловича выробленая (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 34); тыє посла(н)цы... //...ску(р) яловичи(х) выроблєныхъ... лємєшовъ плѹговыхъ... соки(р) дєсать... побрали (Ковель, 1585 *ЖКК* I, 259-260).

ВЫРОБЛЯТИ, ВЫРАБІАТИ, ВЫРОБЛАТИ *дієсл. недок.* **1.** *(речі)* виробляти, виготовляти: Панъ Андрє(и) Подгородє(н)ски(и) мєлъ... дєрєва полза(х)цика... ванчосу... а клєпко(в) со(т) кз҃ а/в тоє всє дєрєво мєни(л) быти выро(б)лєноє в лєсє своє(м) (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 69 зв.);

(виконувати певний обсяг роботи) виробляти: в манастырѣ мє́шкаючи, троя́ко бо(л)шє(и) на(д) звычай ка(ж)дого дна... выробла́ти оупроси́лъ, ажъ ѹвє(с) до(л)гъ... до(л)жнико(м) заплати́лъ (серед. XVII ст. *Кас.* 86 зв.).

2. *(поле, город)* обробляти: тымъ ѹбогимъ замѣрити село ѹ нового ставѹ и закликати воли на дєсєт лѣт тамъжє нєхайса бѹдѹют и пола выроблают и спомагаютса (1567 *AS* VII, 120); Ѡгороды цр҃кви дарованыи а(л)бо прикѹплєны(и) выроблаючи, нєпослѣ(д)нѣшєє выживє(н)є ѡбщєжитєліє мѣти бѹдѹ(т) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 76); *Образно*: По прєстѹплє́нїи, зємла ср(д)ца выда́єт҆ тє́рнїє и ѡ́сєтъ: па́шєтъ чл҃вкъ, выробла́єтъ, а єдна́къ прє(д)са тє́рнїє дѹховъ прєврѡ́тных҆ зарожа́ют҆са (Вільна, 1627 *Дух.б.* 246).

3. *(урожай, хліб)* вирощувати: Агаѳонъ Па́пѣжъ ...посла́лъ послы́... Кото́рыхъ в҆ ли́стѣ своє(м) залѣца́ючи // ѡбмава́є(т) и(х) мо́вачи... и(ж) мєжи́ пога́ны живоу́тъ, а хлѣбъ собѣ выраба́їаютъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 137-138); если бы около писма св. наука ся въ нѣхъ не находила, абы зрозумѣлъ царъ, ижъ межи поганы живутъ, а хлѣбъ собѣ выробляютъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 636).

Див. ще **ВЫРОБИТИ.**

ВЫРОБЛЯТИСЯ, ВЫРОБЛАТИСА *дієсл. недок.* (з чого) *(виконувати певну роботу за що-небудь одержане, позичене)* відробляти (що): А єстли бы с тоє сѹмы до смє(р)ти выслужитиса нє мо(г) а будє(т) ли мєти дєти тогды єго маю(т) с тоє сѹмы

выробл**ᴀ**тисѧ (1566 *ВЛС* 95 зв.); Такъ же и мы, видечи то, ижъ тотъ Долматъ не мелъ чимъ платиты, а жидъ ему въ томъ верити не хотелъ, выдали есмо его жиду Хаиму въ той суме пенезей, въ тридцати копахъ грошей, съ которыхъ маетъ ся выробляти (Володимир, 1578 *АрхЮЗР* 6/I, 107).

Див. ще **ВЫРОБИТИ, ВЫРОБИТИСЯ.**

ВЫРОБЫТИ *див.* **ВЫРОБИТИ.**

ВЫРОВНАНЄ *с.* Рівнина: Ра́вєнь зє́мнаѧ: Выровна(н)є зємлѣ (1627 *ЛБ* 104).

ВЫРОВНАТИ *дієсл. док.* **1.** (що) Розділити порівну; зрівняти: А є(ст)ли бы которое жони внєсє(н)є бо(л)шоє было ни(ж)ли и(н)шихъ жонъ буду(т) повин(н)и дети и(н)шихъ жо(н) напєрє(д) пєрє(д) роздєло(м) имєнє(и) своихъ выровнати ωноє внєсє(н)є бо(л)шоє ма(т)ки (1566 *ВЛС* 65).

2. *Перен. (звільнити від усього зайвого, шкідливого, небажаного, ворожого)* очистити: моисій… // …повѣда́єтъ запра́вды Пра́во и за́конъ абы(м) вшєлѧкоую нєзбо́жности ма́тєрію ис ко́рєнє вы́рва(л), и наро(д) той ω(т) вшєлѧ́кой болва́новъ чти я́ко надалє́й ω(т)вѣ(л), а тєпє(р) оужа тєжъ лю(л), абы́(м) ωбра(з) зражє́нѧ кр(с)та впро(д) выωбрази́лъ и тоу́ю дорогоу кото́роу напоты(м) ап(с)ли ма́ю(т) пойти выровна(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 132 зв.-133).

ВЫРОДИТИСЯ, ВЫРОДИТИСЬ, ВЫРОДИТИСѦ *дієсл. док.* **1.** *(про плоди)* вирости, вродитися: зъ тыхъ… двохъ злыхъ деревъ выникли и выродилися нещасливыи горкіи овоцы (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 775);

(від чого) з'явитися, виникнути: сѹ(т) тог(д)ы они роу́сь пръваа, кото́рой нѣкото́рой на́дѣю(т)сѧ выроди́тисѧ… ω(т) ба́рвы зроумѧ́на чо́рной гдє и днє(с) зовє́мо роу́сы вло́сы (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 47 зв.).

2. *Перен.* (від чого) Народитися (в чому): тиснє(т) Апостата Абы его ω(т)стѹпника Пра(во)славны(м) бѹдѹчи ω(т)цемъ мѣлъ,… а ω(н) нєвдячны(и) чл҃къ… послѹшєнъства зрєкльсѧ, и вѣрѹ ω(т)цє(в)скѹю выроди(в)шы(с) ω(т) нєє Страти(л) (Київ, 1621 *ЛСБ* 483).

3. *(стати гіршим)* виродитися: Яко смѣти боу́дємо, ґва(л)то(м) нєналєжа́чій собѣ титоу(л) сн҃въства,… привлаща́ти, ґды ω(т) ста́лости вѣры и(х) свои́ми нєпостоѧ(н)ствы, своє́ю лєґ'комысл'но(ст)ю выро́димосѧ (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 204); degenerar[e], выродитися (1642 *ЛС* 155).

ВЫРОДНЫЙ, ВЫРУДНЫЙ *прикм.* (*стп.* wyrodny) звироднілий: Аза не покрушыла матка безъ личбы заслоны с паучыны зробленые, ляментуючы васъ сыновъ выродныхъ? (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 271); Кто по всѣхъ Рѹскихъ Краи́нахъ,… и мѣстахъ, ωзна́ймитъ, ωповѣст', и ωголо́ситъ, же за выро́(д)нымъ ωбюродѣнємъ, бл҃говѣствова́ніємъ роди́ти во мнѣ мѣвшихъ дрѹгѡвъ Жєнихо́выхъ, нѣѧкω заматєрѣлаѧ цє́рковъ Рѹскаѧ ложєсна́ зача́тїѧ, и оутро́бѹ рожєнѧ нєпра́зднѹ ношѹ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 2 зв.); Зачимъ якъ зъ первопрестолства межи патріархами, такъ и зъ тыхъ выродныхъ легацій монарховъ въ Церкви Христовой становити естъ мало уважныхъ отступниковъ засъ, а не людій, правъ синодалныхъ вѣдомыхъ — повага (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 559); Нєпрєподо́бный: Нєпобо́жный, злосли́вы(и), нєцнотли́вы(и), лотро́вскій, вырѹдны(и), нѣчого доброго (1627 *ЛБ* 75).

ВЫРОДОКЪ, ВИРОДОКЪ *ч.* **1.** *(зовнішньо потворна, з порушенням нормальної будови тіла, людина)* виродок, потвора: Мно́го і ины(х) ди́во(в) а(л)бо вы́родко(в) ω(т) лю(дє)и на свѣтѣ… што соу(т) нѣкото́рії с пєсє́ми голо́вами… нѣкото́ріи ω дво(х) ωбли́ча(х) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 26); degener, виродокъ (1642 *ЛС* 155); Выро́докъ Degenerans (1645, Уж. 23 зв.).

2. *Перен. (людина, що втратила позитивні якості; недолюдок)* виродок, негідник: Але где бы ся прышло на печати и подъписы рукъ у того вашого шкрыпту погледети, нашло бы ся тамъ большей волъковъ, а нижъ овечокъ! большей выродъковъ, а нижъ правдивыхъ сыновъ! (Вільна, 1599 *Ант.* 519); єщє нє єстєсмо ро́дωмъ вы́бранымъ, кроле́вскимъ сщє́н'ствомъ, рожа́ємъ ст҃ымъ, лю́домъ дѣди(ц)ство приспособлѧ́ючимъ: бо(х)мо єщє оужа́ми и вы́родками ящо(р)чими (Вільна, 1627 *Дух.б.* 226).

3. *Перен.* Виродок, зрадник: А инше народове чимъ суть? Власне суть якъ выродкове, альбо якобы отъ цѣлого тѣла отсѣченны члонкове, которіе ся пречь отъ простоты справедливости и отъ прав-

ды его отдалили (Єгипет, 1602 *Діал.* 52); Кролéвал Наѹкъ, мінéрва Православно Каѳолическаѧ, превелебный патроне, до того часѹ бáрзо неплóднаѧ (длѧ велікихъ навáлностей и штѹ́рмовъ, ѡ(т) вырóдковъ Съборнои Црки мáтки нáшеи) оуродивши... не мáлое Грóно в Православнои Наѹцѣ Православныхъ Сынѡвъ (Київ, 1632 *Євх.* 292).

Див. ще **ВЫРОДЪ, ВЫРОТЧИКЪ.**

ВЫРОДСТВО *с.* Звироднілість: едина то смертная година если ся не обачить и при церкви, единей матери своей не знайдетъ, не обявить и выродство его ясне укажетъ (Київ, 1623 *КМПМ* І, дод. 266).

ВЫРОДЪ *ч.* Те саме, що **выродокъ** у 2 знач.: Скврънáвый: Скврѣный, плюгáвый, нечистый,... áлбо єщє: смро(д), плюгавецъ, вы́родъ, вы́стѹпный (1627 *ЛБ* 114).

Див. ще **ВЫРОТЧИКЪ.**

ВЫРОЗУМЕНЄ *див.* **ВЫРОЗУМѢНЄ.**

ВЫРОЗУМЕНЬЄ *див.* **ВЫРОЗУМѢНЄ.**

ВЫРОЗУМЕНА *див.* **ВЫРОЗУМѢНЄ.**

ВЫРОЗУМЕТИ *див.* **ВЫРОЗУМѢТИ.**

ВЫРОЗУМЛЕНЄ *див.* **ВЫРОЗУМѢНЄ.**

ВЫРОЗУМѢВАНЄ, ВЫРОЗУМѢВАНЬЄ *с.* Розуміння, зрозуміння: мѹдровáніє, вырозѹмѣване (1596 *ЛЗ* 57); Моудровáніє: ...Вырозѹмѣвáнье, мѹдрость,... бачéнье, рóзѹмъ (1627 *ЛБ* 66).

Див. ще **ВЫРОЗУМѢНЄ.**

Пор. **ВЫРОЗУМѢВАТИ.**

ВЫРОЗУМѢВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(осягати розумом, усвідомлювати)* розуміти: Наѹчитъ мóвлю и читáти по Славéнскѹ и писáти ро(з)дѣлнє и чтóмоє вырозѹмѣвáти // лáцнѡ (Єв'є, 1619 *См. Грам.* 2 зв.-3); Которіи всѣ чтыри выклады пристойне уважаны и такъ вырозумѣваны, якъ ихъ розумѣны быти тыи сами учителе научаютъ, суть важны (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 341); абыстє... не нєдбáлє Бж(с)твéнны(х) слѡвъ слѹхали: áнѣ тóлько до порóжнєго слѹхѹ, мóвѹ Дха Стгѡ абыстє допѹскáли: áле абысмо ѡтворивши внѹтрныѣ ср(д)ца ншегѡ слѹхи, сѝлѹ слѡ(в) вырозѹмѣвáли, и вшєлáкою готóвостю в нихъ сѧ бадáючисѧ, глѹбóкости рóзѹмѹ писмéнногѡ... шѹкáли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 447).

2. *(бути свідомим чого-небудь, ясно усвідомлювати щось)* розуміти: Милость вáша побóжныє ѡблюбéнци, якѡ вырозѹмѣвáю, в стрѝмѧ про(д)ка своéгѡ єконóма тогѡ свѣта вступити замышлѧвáєтє (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 916).

Див. ще **ВЫРОЗУМѢТИ.**

ВЫРОЗУМѢЛЫЙ *прикм.* Доступний, зрозумілий: тот же возный зозъналъ, ижъ онъ,... при згромаженъю велю зацъныхъ розного стану,... людей, голосом вынесълым, въсим людем вырозумелым, ижъ небожъчикъ панъ Марцинъ Смитъковский естъ тыранъско забитый през хлопов объволалъ и публиковалъ (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 70).

Див. ще **ВЫРОЗУМѢНЫЙ.**

ВЫРОЗУМѢНЄ, ВЫРОЗУМЕНЄ, ВЫРОЗУМЕНЬЄ, ВЫРОЗУМЕНА, ВЫРОЗУМЛЕНЄ, ВЫРОЗУМѢНЬЄ, ВЫРОЗУМѢНА, ВЫРУЗУМѢНЄ *с.* **1.** *(правильне сприймання написаного, сказаного)* розуміння: Вамь, коу вырозоумлєню ѡзначити, и выписати главы зачала, поча(т)ки, и концѣ (1556-1561 *ПЄ* 443); кѹ томѹ ты(ж) бє(з) нéи [кграмматіки] єсли кто и читáє(т), мнóгокро(т) вѹ(н)тпачи вырозѹмé(н)ѧ пéвє(н) нє бывáє(т) (Вільна, 1596 *Грам.З.* 3); суть мѣсца гдѣ ихъ выложилъ, которы бы закрытые въ собѣ были, абы якъ найлатвѣй многимъ таемные... къ вырузумѣню... поняты были (Єгипет, 1602 *Діал.* 50); абóвѣмъ лацнѣй мóжетъ вырозоумéньє слóва непилного слоухача и читéлника оутечи анєжлисѧ дáти зрозоумѣти, мóвитъ васѝлій велѝкій (Острог, 1607 *Лѣк.* 182 зв.); Вѣдáєтє абовѣмъ котóрыистесѧ Ґрéцкои любъ Латінскои Гра(м)мáтіки хѹдóзствѹ оучѝли што ѡна єсть кѹ понáтю якъ языка чистости тáкъ и прáвогѡ... діáлєктѡвъ и мовéнѧ и писáнѧ, и пѝсмъ вырозѹмéнѧ (Єв'є, 1619 *См.Грам.* 2); Широкій и великослáвный языкъ Славéнскій... мáючи ѡбвитоє залєцє(н)є... з... иныхъ тáємницъ, котóрыи сѧ ты(м) ѧзыко(м) в Велѝкой и мáлой Рóссіи... ѡ(т)правѹю(т): и(ж) трѹ(д)ности тéжъ слѡвъ до вырозѹмѣнѧ тéмныхъ мнóгіи въ собѣ маєтъ (Київ, 1627 *МІКСВ* 185); При томъ листє ншо(м) и дрѹкованы(х) ѹнивє(р)сало(в) свои(х) для лѣпшого вырозѹмє(н)я посылає(м) мл(с)тє(м) вши(м) (Корецъ, 1629 *ЛСБ* 502); **до вырозумена подати, подати до вырозумена** (що) — викласти, донести у зрозумілій, доступній формі: А прє(д)сѧ нє могли вырáзнє безъ Єнигмантъ

ѡповѣда́ти иж҆ Сло́во Сн҃ъ Бж҃їи пре(д)вѣчныи з҆ст8пи́ти мѣлъ и своє́ю на8кою ѡнъѣ всѣ фиг8ры ѡ(д)кры́ти, и до латвѣйшого вырозвмѣ́нѧ пода́ти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 3); пре́то пожитєчнѣ(и) розвмѣю(т) де́сѧть вѣршо(в)... спѣвати, нѣж вве(с) псало(м) з помѣша́нїє(м) мы́сли з҆ 8стъ вылива́ти; кото́роє то помѣша́нїє, похо́ди(т) ча́стю с квапли́вости спѣва́ючого, ґды ѡста́токъ пса(л)мо(в)... не стара́є(т)сѧ пода́ти... ро(з)дѣлнє до вырозвмѣ́нѧ (серед. XVII ст. *Кас.* 17 зв.).

2. *(обізнаність з чимсь, уявлення про щось)* відчуття, розуміння (чого): которы(и)... духовного вырозуменьѧ не маю(т) тогды тоє писмо имь єсть ме(р)тво (XVI ст. *КАЗ* 632, на полях); а то се все дѣяло... для злого вырозвме(н)я, и для плохого ро(з)судк8 (1582 *Кр.Стр.* 11 зв.); Абовѣмъ слоу́шнаѧ... ре́чъ єст҆... абы до вырозвмѣньѧ альбо познаньѧ, и до ѡповєданьѧ персо́ны ѡ(т)цєвъскоє... розвмѣно // и вно́шано было (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 19 зв.-20); Слыхалъ єсмь ѡ тобѣ, же маєшъ дх҃а бж҃єго, а и́жь на8ка и вырозвмѣньє и м8дрость большаѧ нашласѧ в҆ тобѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 364 зв.); **на вырозумене взяти** (що) — осмислити (що), збагнути суть (чого): А иж тая справа великого уваженя у себе ку розсудку потребовала, оную есмо справу на розмыслене и вырозумене ее... под тою ж моцю взяли (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 406).

3. *(погляд)* розуміння: Инакшим҆ за́сь вырозвмѣ́н҆єм҆, и Ада́мово выгна́н҆є Сты́и хотѧчи в҆ прїйдвчвю пре(д)ложи́ти Н(д)лю, якѡ́бы нѣѧ́коєсь ѡ(т)починє́н҆є предъ вмышлѧ́ютъ, и коне́цъ всѣхъ ре́чїй, кото́рыи ве́длвгъ на́съ дѣѧли, пре(з) то́є нн҃ѣшнєє ѡ(т)починє́н҆є, жєбысѧ ѡ(т)се́лѧ якъ бы з҆ поча́тк8 зно́в8 почина́ли (1627 *Тр.* 37).

4. Ознайомлення: тотъ листъ архимандричій для вырозумѣнья ку вашей милости пану нашому милостивому, и звласче яко кгубернатору и обронцы того дому Божого, посылаемо (Київ, 1575 *АСД* IV, 15).

5. Розум, розуміння: Я яко всѣхъ подлѣйшем8 а кра(и)нем8 нале́житъ, напере(д) вот8мъ сво(и) полож8. а кого бг҃ъ с пре(д)них҆ почтїлъ пра́вы(м) а доскона́лымъ вырозвме(н)ємъ, кра(и)нем8 за злє мѣти не ма́єть (Острог, 1587 *См.Кл.* 10); Слыха́лъ є́смь ѡ тобѣ, же ма́єшъ дх҃а бж҃єго, а и́жь на8ка и вырозвмѣньє и м8дрость бо́льшаѧ нашла́сѧ в҆ тобѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 364 зв.).

6. Смисл, значення: А еслись мелъ правдивый преписъ листу папежского, а для чогожесь такъ тропилъ, скакалъ то-самъ, то-тамъ, же ани початку, ани конъца, ани вырозуменья тые слова твое не маютъ? (Вільна, 1599 *Ант.* 725).

Див. ще **ВЫРОЗУМѢВАНЄ.**

Пор. **ВЫРОЗУМѢТИ.**

ВЫРОЗУМѢНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (доступний для сприймання)* зрозумілий: Ба(ч)ны(и) и м8дры(и) Казнодѣѧ не сла́вы з бы́стрости довтѣп8 сво́єго оу слвха́чѡ(в), але само́го, в збаве(н)ю и(х) пожи(т)к8 ш8ка́ти, и на он8ю... по́вѣст, и(ж) пѧ(т) слѡ(в) вы́розвмѣны(м), анѣ(ж) тма́ми непонѧ́ты(м) язы́ко(м) (в на8цє... до на́рода) мо́вити пожите(ч)нѣйшаѧ ре(ч) єстъ, по(м)нѣти пови́не(н) (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 6 ненум.).

Див. ще **ВЫРОЗУМѢЛЫЙ.**

ВЫРОЗУМѢНЬЄ *див.* **ВЫРОЗУМѢНЄ.**

ВЫРОЗУМѢНА *див.* **ВЫРОЗУМѢНЄ.**

ВЫРОЗУМѢТИ, ВЫРОЗУМЕТИ, ВЫРОЗУМЕТЪ, ВЫРОЗУМЕТЬ, ВѢРОЗУМѢТИ *дієсл. док.* **1.** (чому, що, з чого) Зрозуміти, збагнути (що): Мы речамъ вашимъ вырозумевши, конецъ вамъ вчинимъ (Краків, 1533 *AS* III, 407); Якож мы..., выслухавши с обу сторон свѣтков, вырозумѣли есмо тому, иж... Ленковая и сынове ее маютъ привилея... на Вишенки (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 43); о кгрунт мы з твоею милостю, княже Козеко, не мамы што чинит, лацно с того суду и листу судового... вырозумет и обачит (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/VI, 259); кнѧ(з) рома(н) не б8д8чи белою головою але м8же(м) му(д)ры(м) вырозвме(в)ши таков8ю ѡмы(л)н8ю зл8ю справ8 єго вери(т) єм8 не хоте(л) и зо (м)ною мл(ст)нє брате(р)ски ме(ш)ка(л) (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 279); я(к)же то може(т) каж(д)ыи чл҃къ ...вырозоумѣти, и(ж) жаде(н) до(к)то(р) анѣ лѣкаръ ты(х) хори(х) и немощны(х) не могль оулѣчити, котрыи были ѡ(т) б҃а навѣжены (к. XVI ст. *УЄ* №31, 22 зв.); ѡбачивши тоє г҃ь и(ж) том8 розв(м) лю(д)скы(и) вѣрозоумѣти не моглъ, осмотрилъ тоє писмомь ст҃ымь чере(з) дх҃а ст҃го справленнымь (Там же,

91); [Ґраммáтіка]... вы́розꙋ́мѣна и́ми бꙋдéтъ, и до пожитéчногѡ в҆ хꙋ́дóзствѣ єи оуживáн҆ѧ привéдена (Єв'ю, 1619 *См.Грам.* 4); Каллистъ выгожáючи недолꙋ́жности лю(д)ской з҆ вели́кимъ старáнїємъ,... ѡбасни́лъ, ижъ лáтво мóжєтъ кóждый дорóги нб(с)ныѣ вы́розꙋмѣти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 4); Номоканѡ́нъ Слóво штó бы значи́ло, з҆ Тітꙋлꙋ и на(д)писꙋ на само(м),... чолѣ тóєѣ Кни́ги лáтво вырозꙋ́мѣти (Львів, 1646 *Ном.* 5 зв.); а бы(с)мо напрє(д) натоурꙋ и(х)... скри́тꙋю... могли... понáти и вы́розꙋмѣти; пото(м) причи́ны и(х)... вы́ложити (серед. XVII ст. *Кас.* 61 зв.);

(кому) *(сприйняти зміст висловленого кимось)* зрозуміти (кого): Ѡ(т) того жъ часꙋ и ро(з)делє(н)є языко(в) зъ ѡ(д)ного, кгды ѡди(н) дрꙋго(му) нє моглъ вырозꙋмѣти сталося (1582 *Кр.Стр.* 23 зв.).

2. (з чого чому, що з чого, з кого) Довідатися (від кого про що); зрозуміти (що): А такъ пишеш до нас, абыхмо ѡ том поспол с королєм так помыслили, жєбы сѧ тоє злодейство могло повстагнꙋти, чомꙋж єсмо достаточнє с того листꙋ твоєго вырозꙋмєли и вєлико то єсть намъ дивно..., иж сѧ там таковыи збытки... становити почали (Петрків, 1538 *AS* IV, 131); ѡный дворѧнинъ маєтъ єго в тыи имєньѧ ꙋвѧзати, ѡколо чогож щирєй в томъ листє королѧ... до тєбє ѡписꙋєть, с которого томꙋ достаточнєй вырозꙋмєєшъ (Краків, 1539 *AS* IV, 221); Што сѧ тєж дотычєт Стєпани... и привилѧ Чꙋсина, которого,... в рꙋках своих нє маєтє єщє, алє сѧ єго врихлє надєваєтє мєти и тоє пилности вашєй,... яко єсмо с писанѧ вашого вырозꙋмєли, чинитє, тꙋю всю пилност вашꙋ вдѧчнє ѡт вас прыймꙋєм (Вільна, 1541 *AS* IV, 279); пнвє... з листꙋ ншо(г) вырозꙋмєєтє признаваючи єго мл(с)ти то(т) дє(л) бы(ти) слушны(и) которы(и) ся ста(л) мєжи ѡ(т)цємъ нш҃имъ а дя(д)комъ... васи(л)ємъ (Дубно, 1565 *ЛНБ* 46, 14, 1); кгды принося(т) лысты... писаныє по(л)скими литєрами з мєша(н)ємъ лати(н)ски(х) сло(в) вырозумєть нє можє(ш) (Київ, 1571 *Возн. Іст.* фотокоп. 34); ѡтрымалє(м)... листы твои... з которыхъ вырозꙋмѣлємъ ижъ єстєсь добрє здоровъ (к. XVI ст. *Розм.* 63 зв.); дошло на(с) писанє ва(ш) м(л) з которого вырозꙋмѣли є(с)мо и(ж) ꙋрє(д)ни(к) на(ш)... нє ѡ(д)да(л) ти(х) чєтирє(х) со(т) золоти(х) на роботу до црꙿквє (Ясси, 1601 *ЛСБ* 362, 1); Мой милый сыну! хвалю довътѣпъ твой и науку и православіє, котороємъ съ тебе вырозумѣлъ (Єгипет, 1602 *Діал.* 83); С пѣсанѧ в(ш) м(л) вырозꙋмѣлисми яко(м)сѧ в(ш) м(л) ѡбєцали тои црки памє(т)и нашєи до ко(н)ца засклєп(л)єня и мꙋро(м) за(м)кнєня роботы тоєи старанє чини(ти) (Устя, 1613 *ЛСБ* 448).

3. (що) *(проникнути в суть чого-небудь, осмислити щось)* зрозуміти: и у и(н)квизыцы(и) ѡписаноє вырозумєвъши, а (з)розумє(в)ши право ншє доброє ..., дово(д) присєгу намъ учинити наказалъ (Київщина, 1600 *ККПС* 152); я по(д)комори(и) луцъки(и) з контровє(р)си(и) ѡбо(х) сторо(н)... до сꙋдꙋ... вношоны(х) добрє вырозꙋмє(в)ши а(ч) ко(л)вєкъ сє ꙋказꙋє(т) позо(в)... хотя(ж) пєрє(д) ты(м) того на жа(д)номъ тє(р)минє... пнꙋ бє(л)зскому нє ѡбицигѡвано (!)... для того позвано(мꙋ) постꙋповати наказꙋю (Новий Острів, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 103); сꙋдъ... Ко(н)тровє(р)сиє сторо(н) выслухавъши и ѡныє добрє в сєбє ꙋваживъши и вырозꙋмєвъши и(ж) в справє просто(и) ... // слова ꙋ(ч)тивости тыкаючиє сє до справы нє налєжачиє вложоно с ты(х) причи(н) позо(в) нєпоря(д)ны(и) зна(и)дꙋє(т) и по(з)ваного ѡ(т) того по(з)вꙋ... во(л)ны(м) чини(т) (Вінниця, 1624 *ЛНБ* 5, II 4058, 52 зв.-53); Суд нинешъный кгродский луцкий, конътроверсыи сторон обохъ...до суду нинешънего въношоныхъ выслухавшы и зъ оныхъ добре вырозумѣвши, позванымъ поступовати наказуєтъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 423).

4. (з ким) Порозумітися: Въ чомъ съ ними намовившы и вырозумѣвшы, на якомъ бы датку перестати хотѣли, о томъ бы еси... намъ вѣдати далъ (Рудники, 1561 *АЮЗР* II, 157).

Див. ще **ВЫРОЗУМѢВАТИ.**

ВЫРОКОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* wyrokować) вирішувати, рішуче висловлюватися (з приводу чого, про що): иначей рáдитъ члвкъ, а и́начей рáдитъ Бгъ, ставáєтъсѧ ѡ(т)тóль посполи́тє, жє што члвкъ ...собѣ ѡбєцꙋєть, то... Гдь Бгъ... ницꙋєтъ: а то што ємꙋ лю́бо, рáдить, вырокꙋєть, справꙋєтъ и кóн҆читъ (Вільна, 1620 *См.Каз.* 6 зв.).

ВЫРОКЪ, ВИРОКЪ, ВЫРОКЬ *ч.* **1.** Присуд, вирок: яко ты(ж) ѡныи страшныи вырокы вышли на тыи которїи бы в҆зго(р)дѣвши наукою ха... а за

сєгосвѣ(т)ны(м) // мешканієм ѡ(т)далили быса в мысли свои ѡ то(м) на(м) найбо(л)шє пи(с)ма страшныи ѡставлєны и прє(з) пр(о)рки вы(з)начєны (к. XVI ст. *УЄ* №31, 205 зв.-206); ко́лькомъ ре́къ, анѣчо́го на(д) то́тъ выро(к) проро́чій властнѣйшого нє нашо́лє(м) (Острог, 1607 *Лѣк.* 120); на конє(ц) оде́ржала звѣтазство на(д) повше́хностю грѣхо́въ, гды ономꙋ вы́рокови нє была́ по(д)да́ною, кото́роє на ве́сь свѣтъ вєли́ки(м) єстъ го́лосомъ обво́лано (Київ, 1625 *МІКСВ* 129); Пꙋсти́лєм'са, мо́влю, на Визитова́ніє и споранже́ніє, во всѣхъ Повѣтахъ, Мѣстахъ и се́лах',... єп(с)ко́піѣ моє́ѣ: нє дла яко́ѣ прива́ты и... зыскꙋ... а́лє боачи́са и оухо́дачи стра́шны(х) выро́кѡвъ Г(с)да Саваѡфа (Львів, 1645 *Жел.Тр.* 1 зв.).

2. Остаточне розпорядження, рішення, ухвала: кназь Ила з мачохою своєю... ꙋ нашꙋ моць са подали и который єсмо закладъ,... положили, ѡни то принали, ѡбєцꙋючи са тот вырок наш моцно дєржати под тым закладом (Неполомичі, 1531 *AS* III, 386); тыє єсмо вси рєчи... достато(ч)нє ѡ(т) ни(х) выслуха(в)ши на то(т) ли(ст) на(ш) выписа(в)ши здали то на розо(з)на(н)є и выро(к) г(с)дрьски(и) (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032, 6 зв.); и нє чиначи дє(и) єстє досы(т) выроко(м) нши(м) г(с)дръскимъ и водлє нихъ са нє заховываючи, алє того пробачивъши а нарушаючи во всє(м) заруки нши ꙋ выроку ншє(м) пє(р)вшо(м)... нєѡднокроть спротивє(н)є намъ г(с)дру дѣлали и наєзды кгва(л)то(в)ныє чинили (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 79); Ри́мъ... примꙋша́лъ вѣрныхъ бжихъ, пре́зъ выро́ки и ма́нъда́ты цєса́рскіи, поклана́тиса и́доломъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 32 зв.); Абы турбаціи болше и роздоры межи Игнатіаны и Фотіаны не вщинализся, ростропне церковь Божіа... постановила, абы обоя сторона вѣчне молчали и всѣ писма выpокомъ поважнымъ на вѣчность декретовала обоя сторона (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 755); тымъ выроко(м) мои(м) остатны(м) зо(з)наваю, же щоколвє(к) было по... жонѣ моє(й) тоє все... приятели небо(ж)ки побрали (Холм, 1648 *Тест.Ст.* 471); нєха́й бꙋдє во́длꙋгъ вы́рокꙋ ва́шєгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 71); **выpокъ вделати** (в чому) — винести рішення (про що): нє были єсмо доспєшъни вырокꙋ нашого в той рєчы вдєлати (Вільна, 1565 *AS* VI, 280); **выpокъ выдати** — те саме, що **выpокъ вделати:** Єдєнъ црь... вы́рокъ... выдалъ... абы дла готовости єго, и прꙋдкого виста на выполнєніє дєкрєтꙋ; вшитка мꙋзика... на свитаню грала (поч. XVII ст. *Пчела* 5); **выpокъ вчинити** — (після розгляду справи) прийняти рішення: Какъжо ѡбєдвє сторонє широцє ѡ том з собою пєрєд нами мовили, а такъ мы рєчи, споровъ ихъ з обꙋ сторонъ выслꙋхавши, выpокъ нашъ господарский на то вчинили (Краків, 1538 *AS* IV, 154); Кгды Єго Милость рачил выpокъ свой вчинити мєжи воєводичомъ Троцкимъ... а старостиною Браславскою ...ѡколо имєнєй нєбощика кназа Костєнтиновых, на чомъ хто зостат маєт (1541 *AS* IV, 271); **выpокъ чинити** — приймати ухвалу: учитель церковный... учителскою владзою выpокъ чинячи, выразне особу Петрову выймуетъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 343).

3. (*Божа*) воля: Стра(ш)ный то вы́рокь божій, яко мо́ви(т) са(м) гь (XVI ст. *УЄ* № 29519, 223); Иде́шъ ѡ(т) на́съ Гєтманє ми́лый,... Крвю ѡбла́ный, пострѣломъ Тꙋрскимъ, Кончи́шъ жи́вотъ, выро́комъ Бо́зскимъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 41 зв.); Ѡто Ѡте́цъ ва́шъ лю́бый дошо́лъ сво́го кро́кꙋ, Єщє в' сєрє́днємъ вѣкꙋ, з' Бо́ского выро́кꙋ (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 7); Алє щожъ по ѡ́номъ, ґды зємла послѣднѣйшимъ вы́рокомъ Бо́зскимъ, такъ члкꙋ ѡ(д)повѣда́єтъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 935); А грѣшныци якѡ прє́дъ вѣтромъ прахъ. Прє(д) лицє́мъ твоймъ нє постоа(н)ны, Стра́хомъ ви́рокꙋ твóєгѡ развѣа́ны (Чернігів, 1646 *Перло* 73 зв.).

4. *(постанова суду)* вирок: кгды сє то за Апеляциєю стороны Позваноє на трибуна(л)... любє(л)ски(и) было выточило су(д) головны(и) выpокъ кгродꙋ ѡного ꙋтвє(р)жаючи выби(т)є кгва(л)товноє при(з)на(л) ѡ(д)накъ єсчє и на и(н)квизицию дава(л) (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 106); помєнєны(и) плєнипотє(нт) давалъ тыє рацыє: пє(р)шая — ижъ два разы уря(д) по(д)комо(р)ски(и)... дєкрєта фєровалъ в то(и) справє, которыє то дєкрєта по(д)коморскиє сутъ апъпробованыє трибуна(л)скими выpока(ми) (Горошки, 1642 *ДМВН* 220).

5. Відречення (від чого-небудь): во(з)ны(и) єнєра(л)... со(з)на(н)є... ꙋчини(л)... и(ж)... положилє(м)... по(з)во(в) два... до запису ѡ нєꙋчинє(н)є

того(ж) выроку з добръ ѡ(т)чисти(х) и материсти(х) (Вінниця, 1622 *ЛНБ* 5, III 4057, 63); дали... два квиты... єде(н) на выро(к) с посакгу и(з) добръ ѡ(т)чи(с)ты(х) и матери(с)ты(х) (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 17).

6. Пророцтво, передбачення: нє згѝнєтъ зáконъ ѡ(т) нєрéѧ, рáда ѡ(т) моу́дрого, вы́роки ѡ(т) пр(о)рóка (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 63).

ВЫРОСКОШОВАТИ *дієсл. док.* (що) Насолодитися великими розкошами: ѻже па(с)тырє ѡ вѣчны(и) живо(т) и вáшъ и свóй, ничóго нє дбаю(т) ѻже пáстырє нн҃ѣшни(и) вѣкъ выжити выро(с)кошовати выславитисѧ... вы(м)дритисѧ ѻмыслили сѻтъ (1598 *Виш.Кн.* 289).

ВЫРОСТАТИ, ВЫРАСТАТИ *дієсл. недок.* **1.** (з чого і без додатка) *(про рослини) (розвиваючись, з'являтися)* виростати: якъ на ѡ(д)номъ пóлю ѡсóбно збóж'є, а ѡсóбно кѻкóль вырастáєтъ: и якъ в' домѻ ѡсóбно злóдѣй, а ѡсóбно пáнъ дóмѻ бываєт'. Дáмъ прикладъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 165); вѝдѣлъ éсмъ сóнъ. Сéмъ кóлосо(в) выростáло из стéбла одногѡ, пóлныхъ и вєлми ѡздóбныхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 66 зв.); соломѡ́нъ... росправлѧ́лъ тéжь ѡ прирожéньѧ дéрєва ѡ(т) кéдрѻ которыи єсть на ливáнѣ..., котóрыи вырастáєтъ з' стєны (Там же, 292).

2. *Перен. (ставати реальним)* виникати, появлятися: Што тéды зємли дóждь, прéз' котóрый бывáєтъ трава, пóтым' ѡвоцъ, то лицѻ и ѻчѡм' слéзы, з' котóры(х) и дш҃éвныи выростáю(т) пожѝтки (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 20); молчáти постановѝлъ... розѻмѣючи ижъ... лéпѣй єст', жєбы того тымъ чáсомъ шкóдою набáвлєни бы́ли пѝлныи дóбрыхъ рéчїй мѝлосники, котóрымъ снáть прéз' молчáньє бáрзѣй пожитéчнымъ мѣлъ бы́ти, а нижéли нєвдѧ́чныи ѻныи сѻдьéвє бáрзѣй роздражнéни зостáли, áбы дáлѣй ихъ злóсть и злослѝваа вóлѧ нє выростáла (Київ, 1627 *Тр.* 558);

(у певній послідовності) появлятися, виникати: Ачъ єстество или натѻра и(х) нє гѝнєть, кгды(ж) прóшломѻ подóбноє выростáєть, и рóдитсѧ єдѝно з' дрѻгóго (Острог, 1587 *См.Кл.* 1).

Див. ще **ВЫРОСТИ.**

ВЫРОСТИ, ВИРОСТИ *дієсл. док.* **1.** *(про рослини) (прорости, вийти на поверхню грунту)* виростати: ѡказали посєрє(д) болота копє(ц) вєлики(и)... и дєрєво з нєго бєрєза выросла (1546 *ОГ* 19); Ты Іѡ́на ско(р)би(ш) ѡ тѝквѣ,... котóраа ѡб нощъ вы́росла а об нóщи погѝбла (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 213); Изъ Сайного (!) пня вырусъ прутъ, изъ его корене плодитъ ся (XVI ст. *НЄ* 198); але кгды припадут покусы, якъ сухост на насѣне, упалое на камѣне, и якъ на дорогу утолоченную, и якъ межи терние, которое, кгды выросло, затлумленно ест, в них все и гинет а усыхает в них правдивая вѣра (Вільна, 1600 *Катех.* 73); Єдєнъ чл҃вкъ,... падаючы, похватилъ сѧ за дрѣвце з' скалы вырослоє (поч. XVII ст. *Пчела* 7 зв.); Tá os pyruch na trawicy Byu liboy wyrosł z żemlicy (Яворів, 1619 *Гав.* 21); с тоей квѣ(т)ки древо виросло (серед. XVII ст. *Луц.* 536); *Образно:* Повстáло и вы́росло в' зємли ср(д)ца єго ѡсéтъ и тéрньє (Вільна, 1627 *Дух.б.* 366).

2. *(стати дорослим)* вирости: Родичѡвє... сы́на подаю́т' доскона́лого и гóдного свѣдка, абы повѣдѣлъ якъ прóзрѣл'; гдыж' южъ з лѣтъ дѣтѝнныхъ вы́рослъ, и єстъ мѻжєм' досконáлым', жє можєт' дати справѻ, як' ѡздорóвѣл' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 281).

3. *Перен.* (від чого) *(з'явитися, взяти початок від чогось)* появитися: вѝдитє ижъ ѡ(т) ѻного нємать́єрíáлного добрá, ѡ(т) бг҃а ѡ(т)ца, ср(д)чныхъ лáскавостїй, вы́росли свѣтлости, сн҃ъ и дх҃ъ ст҃ый (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 42); А ты нє встыдáєшъ ли сѧ оукáзѻючи вéсполъ и Сн҃а жрóдломъ Бо(з)ства; И єсли твоє́ зданіє // позвóлитъсѧ, якъ мóва с(т). Діонѝсіа зостáнє(т), котóраѧ назвáла Сн҃а и Дх҃а... цвѣтами ѡ(т) Ѡцóвского кóрєнє вы́рослы(х) ѡбѻ(д)вѻ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 208-209).

Див. ще **ВЫРОСТАТИ.**

ВЫРОСТИТИ *дієсл. док.* **1.** *(про рослини)* вирости; прорости: єс'ли бы зєр'но п'шєничноє впа(д)ши в' зєм'лю, а нє замєр'ло то бы єдно само такь пребыло а єсли оумрєть то // великый пло(д) з' сєбє выростить (1556-1561 *ПЄ* 402 зв.); Тéрніє и ѡсєтъ вы́ростит' тобѣ зємлѧ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 169); *Образно:* Впáдѻєт' насѣніє дѻхóвноє до ср(д)ца, и трвáєт' в' дѻшáх' принѧ́лыхъ, и окáзѻєт'сѧ я́кобы было оукорєнéно и вы́рощєно (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 588-589).

2. (кого) *(про людей) (вигодувати, виховати, виплекати)* виростити: Твоѧ ма́тка... кро́лѧ на(д) кро(л)ми, до ѧ́слецъ виѳлеѡ(м)ски(х) чтырьна(д)цать ты́сѧчей одны(м) ра́зомъ жолнѣ́рѡ(в) моу́жныхъ кꙋ оборо́нѣ па́на сво́его яко сли́чныхъ арома́тъ фіа(л)ки,... посѣала и вырости́ла (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 56 зв.).

3. *Перен. (бути причиною появи чогось)* породити; забезпечити: Вышолъ Панъ не иж'бы погꙋби́лъ зе́млю те́рніем' заро́слꙋю,... а́ле а́бы сѣѧлъ насѣніе побо́жности, и вы́ростил' збаве́ніе на́ше (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 584).

Див. ще **ВЫРОЩАТИ, ВЫРОЩОВАТИ.**

ВЫРОСТОКЪ *ч.* **1.** Підліток, *діал.* виросток: младе́нецъ, дитѧ, и ты(ж) вы́percтокъ (1596 *ЛЗ* 56); Але и́жъ исаа́къ вы́ростком' в' молоды́хъ лѣтехъ на то(т) ча́съ бы́лъ, потре́ба было чека́ти а́жъ по́ки доросте(т) (Дермань, 1603 *Охт.* 4); Младе́нецъ: Отроча́,... дитѧ, або выро́стокъ, лѣ(т) г҃ (1627 *ЛБ* 64); показа(л)сѧ быти ѡсобли́вой дѣлности млоде(н)цемъ... вызволены(м) его чи́нено ѡ(т) поеди́н'ко(в) з молоды́ми або з выро(т)ками (!), а з доскона́лыми мꙋжа́ми... потыка́тисѧ позволано (серед. XVII ст. *Кас.* 69 зв.).

2. (*лінія спорідненості у родоводі*) парость: Зоста́вилемъ вамъ по собѣ подѡбныхъ собѣ чтыри лѣторо́стъки, с ко́рене дѡмоу мое́го с тѣла и крьве мое́е выро́стки (Острог, 1603 *Лям.Остр.* 17).

3. Слуга, пахолок: Тамже дей ꙋ танцꙋ Желехови, кгды ѡнъ танцовалъ, велелъ кнѧзь Ярославъ выросткꙋ своемꙋ по три кроть ногꙋ заставовить, чого потомъ Желехъ не терпечи, выростка его пхнꙋлъ (Петрків, 1564 *AS* VI, 250); меновите прошꙋ ѡ выростка... Прокопа Григоревича, //...абы емꙋ... было за слꙋжбы... дано двѣсте коп грошей (Рожана, 1571 *AS* VII, 398-399); дали... выросткови ѡ(т) писаня листовъ до волохъ г(рш) еі (Львів, 1607 *ЛСБ* 1044, 5 зв.); афанасовы мае(т) належати двѣ ча(с)ти ты(х) ква(р)таловъ,... а то для того же афанасы(и) повиненъ буде(т) понеко(н)дъ выро(с)тко(в) це(р)квы (!) потребны(х) з ча(с)ти своеи су(с)те(н)товати (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 50); того выростъка... без даня собе жадное намнейшое причины з луку в самый крыжъ з боку левого шкодливе ...пострелилъ (Луцьк, 1643 *КМПМ* II, 268); Потом зась тые хлопи александрыйские,... пояс едвабъный, шапъку соболюю, шабълю одну протестуючого, другую выростка его завзяли (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 537).

ВЫРОСЧАТИ *див.* **ВЫРОЩАТИ.**

ВЫРОСЧЕНЬЄ *с.* Творіння, витвір: Яко ѡ(т) дх҃овного и нематеріалного добра́, ср҃(д)чнои добротли́вости вы́росли свѣтѡве, кото́рые в' нем' и в' себѣ самы(х) з' обопо́лне вѣкꙋ и с того ме́шканьѧ вы́росченьемъ або пло́домъ трыва́ютъ (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 42).

Пор. **ВЫРОСТИТИ.**

ВЫРОТЧИКЪ *ч.* Те саме, що **выродокъ** у 3 знач.: и оутекли выро́тчицы во гефе́мъ, и бы́ли та́мъ перехо́днами ажь до о́нагѡ ча́сꙋ (серед. XVII ст. *Хрон.* 247 зв.).

ВЫРОЧНИЦА *ж.* (*стп.* wyrocznica) найсвятіше місце у Божому храмі: спра́вилъ соломѡ́нъ все начи́нье в' домꙋ г(с)днемъ... лихтари золоты́и... проти́во выро́чницы (серед. XVII ст. *Хрон.* 295).

ВЫРОЧНЫЙ *прикм.* Який стосується вироку.

◇ **листъ вырочный** *див.* **ЛИСТЪ[2].**

ВЫРОЩАТИ, ВЫРОСЧАТИ *дієсл. недок.* **1.** *(про рослини)* давати, приносити (плоди). *Образно:* настꙋпꙋютъ цнѡты и богомы́слность, а мѣстце собѣ в' дꙋша́хъ на́шихъ вѣчное займꙋютъ, ростꙋтъ, цвитꙋтъ, и о́вѡцы вѣчныхъ дѡбръ выросча́ют' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 1009).

2. *(бути причиною появи чогось)* породжувати: Понева́жъ цвѣче(н)е // ма́рное, ма́рныѣ постꙋпки вырощае́тъ, и сме́рть справꙋет' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 1014-1015).

Див. ще **ВИРОСТИТИ, ВЫРОЩОВАТИ.**

ВЫРОЩОВАТИ *дієсл. недок. (про рослини) (давати сходи)* вирощувати, ростити: Якъ и земля пріимꙋючи в' себе якоеко́лвекъ насѣніе, выро́щꙋетъ, а тѣло чл҃вчее пріймꙋючи в' себе тако́ежъ насѣніе, гноѣт' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 895).

Див. ще **ВЫРОСТИТИ, ВЫРОЩАТИ.**

ВЫРУБАНЄ, ВЫРУБАНЪЄ *с. (знищення, заготівля рубанням лісу, дерев)* вируб, вирубання: а п҃ни прꙋсино(в)ска шкодꙋ ѡ то(м) з вм҃ ꙋ права ѡчевисто мовити хочу(т) прото штобы в҃ша ми(л)... ку праву

сами стали ѡ... зопсова(н)є граници ѡ вырꙋба(н)є запуста (Луцьк, 1583 *ЛНБ* 5, II 4044, 123); вызнаває(м)... и(ж)... бачє(чи) манасты(р) нашъ... дво(р)цы села и имєня... чєрє(з) пє(р)ши(х)... дє(р)жавє(ц) покажєны попсованы а такъ в погноє(н)ю и ѡпалє(н)ю дво(ро)въ млыно(в) яко в розогна(н)ю людє(и) выруба(н)ю гає(в)... арєндовали єсмо (1588 *ЛСБ* 98); Которыє то конѣ вышъ рєчєны(и) панъ Во(и)цєхо(в)ски(и) прєзє(н)туючи, мєнова(л) бы(т) ...позабираныє на вла(с)ны(м) кгрунътє... при вєлики(м) спустошєню пущи ...и при вырубаню ѡно(и) чєрє(з) по(д)даныхъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 192);

(вибирання, винищення вуликів, бортей рубанням) вирубання: кназь Андрѣй... жаловал на кназа Васила... ѡ кгвалты, наєзды, грабєжи,... и ѡ подранє и вырꙋбанє бчол и ѡ иншии многии кривды (Краків, 1538 *AS* IV, 148); Панъ Матъви(и) Нємиричъ... позъвалъ мєнє... ѡ вырубанъє дєрєва боръгного (Люблін, 1592 *ККПС* 97); О который наездъ на кгрунты Зазимовские о розогнанъе подданыхъ, //... о вырубане борти,... именемъ... отца метрополиты... осведчилсе, оферовал... правне о то поступити (Житомир, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 620);

виломлення, виламання: А за... оказанемъ архимандричимъ..., видели есмо... въ церкви... двери... порубаные и выбытые,... за которымъ вырубанемъ и выламанемъ тыхъ дверей ...скарбы дей церковные повыбирано (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 159).

Пор. **ВЫРУБАТИ.**

ВЫРУБАНЫЙ, ВЫРУБАНЪ *дієприкм. у знач. прикм.* **1.** *(про дерева, ліс і т.ін.)* вирубаний: видил ...также и запустъ Дубницъкий ее мил. панее Волское спустошоный и вырубаный (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 377); коли вста́ли ра́но лю́ди мѣста ӗнагѡ оузрѣли розвале́ный олта́рь ваа́ловъ, и га́й вырꙋба́ный (серед. XVII ст. *Хрон.* 176 зв.).

2. Виламаний, порубаний: видє(л) тє(ж) єсми... ꙋ гридни ѡ(к)на порубаны а (в) коморы пєрє(д) гри(д)нєю ѡ(д)вє(р)ки вырубаны и вываланы (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 24); видє(л) є(с)ми ворота выламаныє вырꙋбаныє (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 19).

ВЫРУБАТИ, ВИРУБАТИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(рубаючи, звалити дерева, кущі, ліс)* вирубати: А так госпожє кнагинє, што Ваша Милост рачила присылати боѧрина своєго... до мєнє, ѡбтєжаючи на подданых моих,... иж ѡни пꙋщꙋ... вырꙋбали на бꙋдованє (Полонне, [бл. 1520] *AS* III, 203); ѡни... запустъ зда(в)на запущоны(и) высєкли вырꙋбали и внивєчъ ѡбє(р)нули (Луцьк, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 54); вы́шолъ ве́сь Ізра́и(л)... и полама́ли болва́ны и вырꙋба́ли га́и (серед. XVII ст. *Хрон.* 342 зв.); тамъ же... и садъ внивечъ оберънулъ и вирубати казалъ (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 493).

2. (що) Виламати: по томъ наєха(н)ю... в сєрє(д)нєє клєти замокъ ѡ(т)бито и двєры вырубано (1571 *ЛНБ* 103, 15/Ic, 1855, 1); А потомъ, выбившы и вырубавши двери до церкви,... все побрали, пограбили (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 159); костелъ тамошний, дверы вырубавши, злупили (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 563).

3. *(рубаючи чим-небудь, робити отвори)* вирубати: в острог, в мѣсто, уламуючисе, секирами дири вырубавши, а на передмѣстю... домѡв килкадесят ...запалили (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 150).

4. (що з чого) *(виготовити, висікти)* вирубати, видовбати: и принюсъ овунъ мира дорогого,... и купили полотна нового, и объвили тѣло Іисусово..., и поклали его у грубъ новый, що былъ вырубанъ исъ камене (XVI ст. *НЄ* 54);

(що у чому) *(зробити знак на дереві)* зарубати: ѡт тоє грани скажоноє кназь Ковєлский повєл чєрєз полє и вказывал грани ꙋ соснахъ вырꙋбаныи и выжжєныи (Шайно, 1538 *AS* IV, 174).

5. (що з чого) *(очищати землю від лісу, рубаючи ліс, зробити її придатною для обробітку)* вирубати (що): И Чиръ дарова(л) мя... пувъ нивы широкои, // а пув нивы вырубавъ горѣ и(з) лѣса (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 221-222); А сєсє зє(м)ля, що є(м) и(з) лѣса вырубалъ (Там же, 222).

Див. ще **ВЫРУБИВАТИ, ВИРУБОВАТИ.**

ВЫРУБИВАТИ *дієсл. недок.* (що) *(очищати від льоду дорогу)* вирубувати: дорогꙋ ѡтъ мєста до броны воєводиноє зимѣ стꙋпєни вырꙋбиваючи направꙋють мєщанє (1552 *ОКЗ* 34).

Див. ще **ВЫРУБАТИ, ВЫРУБОВАТИ.**

ВЫРУБОВАТИ, ВЫРУБОВАТЬ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(дерево)* зрубувати: всякоє бо дєрєво кото-

роє нє родит плода доброг выроубовают єго и на ѡгон мєчоут (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 50).

2. (що з чого) *(очищати землю від лісу, робити її придатною для обробітку)* вирубувати (що): А сє зємля, что є(м) з лѣса вырубовалъ на горбѣ при Лєвковых двѣ нивы, трєтя далєй (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 224).

3. (що) *(рубаючи, нищити)* виламувати, вирубувати: а вломившися чрезъ остругъ кгвалтомъ въ килку местцахъ… наскочивши заразъ на думъ,… Болобана,… окна вырубовать… почали (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 167).

4. (чим) *(робити отвори у чому-небудь)* вирубувати: видели… з обудвух сторон бакштъ мѣсто оступленое,… секирами дюры вырубованы и з мушкетов стреляно там въ бакшты (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 152).

Див. ще **ВЫРУБАТИ, ВЫРУБИВАТИ.**

ВЫРУДНЫЙ *див.* **ВЫРОДНЫЙ.**

ВЫРУЗУМѢНЄ *див.* **ВЫРОЗУМѢНЄ.**

ВЫРУМОВАНЄ, ВЫРУМОВАНЪЄ *с.* (*стп.* wyrumowanie) виселення: и похочє(т)ли мєнє та(к) ѡ тоє зранє(н)є своє або вжо ку выпо(л)нє(н)ю сєдє(н)я на вєжи яко и ѡ вырумованъє с кунєва позвати до короля… или до… права и судȣ… по(д) которы(м) ко(л)вєкъ часомъ и бє(з) г(с)дра по(д) судами якиє по(д) тотъ часъ ити буду(т) (Кунів, 1581 *ЛНБ* 5, II 4044, 94 зв.);

залишення, звільнення: А которого року схочу имене окупити, тогды передъ тымъ рокомъ, за осмъ недел, пану Понятовскому… о выкупене для вырумованя маю дати знати (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 6/I, 134).

Пор. **ВЫРУМОВАТИ.**

ВЫРУМОВАТИ *дієсл. док.* (*стп.* wyrumować) (кого) вигнати, виселити: о чомъ абысъ ведаючи, зъ маетностью своею съ того манастыра Жидичинского вырумовалъ и выпровадилъся, непротивичеся воли и росказаню его королевское милости ни въ чомъ (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 118); па(н) рамо(лт)… слу(г), мєща(н), и людє(и) пыковскихъ с пасєкъ зъ заходо(в) нє вырумова(л) и с по(л) нє звє(л) (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 111);

залишити, звільнити: записано есть, — абы дей отъ поданя оного листу зъ ыменей его милости, пана воеводы Сирацкого, Постойна и Чудля, за недель шесть, всю маетность свою вырумовали, и тыхъ именей поступили (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 6/I, 75).

ВЫРУМОВАТИСЯ *дієсл. док.* (*стп.* wyrumować się) виселитися, винестися: И потомъ… поехали дей есмо до другого имени… абы такожъ, отъ поданя листу оного за шесть недель, съ того именя его милости, Бормакъ, и зъ двору ся вырумовали и вывезли (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 6/I, 76); и коли ко(л)вєкъ па(н) пєсочи(н)ски(и) ма(л)жо(н)ци моє(и) имєнє та(м) в кунєвє мѣти нє схочєтъ то(г)ды повинє(н) буду заразъ… и кунєва вырумоватися будова(н)є двора… бы(д)ло… начи(н)я домовыє в цєлє зостави(в)ши (Кунів, 1581 *ЛНБ* 5, II 4044, 94 зв.).

ВЫРУЧИТИ *дієсл. док.* (кого) Звільнити: на(и)пє(р)вє(и) ѡны(и) жи(д) нахи(м)… выручо(н) є(ст) з вєзє(н)я… чєрє(з) пору(ч)нико(в) жидо(в) тамошни(х) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 58); яко и того коня помененого на врядъ отдалъ, которого зась зъ уряду выручилъ и на рукоемство взялъ, оферуючи се его ставить // когда того часъ будетъ (Володимир, 1601 *АЮЗР* II, 11-12).

ВЫРЫВАТИ[1], **ВЫРИВАТИ** *дієсл. недок.* **1.** (що, кому що, на кому що) *(силою віднімати щось-, когось у кого-небудь)* відбирати, виривати: також и мещанъ Луцкихъ… до хъвалы Божое не пущаютъ, выриваючи на нихъ якиесь пожитки собе (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 288); З які́мъсѧ жа́лємъ з матєйка́ми розстава́ли: Кгды и́хъ катѡвє з҆ роу(к) и(м) смȣ(т)ны(х) вырыва́ли (Львів, 1616 *Бер.В.* 82); Трȣ́дно з҆ рȣ́къ Ґєркȣлє́сȣ сна́ть бȣла́вы бра́ти; Ѡ трȣднѣ́й Замоискомȣ Та́рчи вырыва́ти (Київ, 1631 *Зем.Зам.*, тит. зв.); при которомъ мордованю принасвятший сакраменътъ, келихъ и патыну вырываючи, на землю в болото выкинули (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 1/VI, 816).

2. *(витягати зі землі з корінням)* виривати: в҆ темнохмȣ́рной но́чи сро́гі́й Вѣтръ вѣючи, всѝми щє́пы и насѣньми крȣ́титъ, то́ргаєтъ, ло́мить, и вырива́єтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 18); **зъ коренє вырывати** *див.* **КОРЕНЬ.**

3. *Перен.* (кого з чого) Рятувати, визволяти (від чого): мєнє па(н) Богъ з ро(з)маиты(х) приго(д) и

нєбє(з)пєчно(сти) в домꙋ и (в) ро(з)маиты(х) краина(х) ча(с)то вырыва(л) (1582 *Кр.Стр.* 6); ты... на(с) в ѡборо́ноу твою пріими, стєрєжи на(с) и ѡ(т) нєпріатєлєй борони, ѡ(т) нєбє(з)пєче́нствъ вырыва́й (поч. XVII ст. *Проп.р.* 288); Вырыва́єтъ тєбє в҆ минꙋтѣ годи́ны з҆ па́щєкъ тє́мностій, і натых҆мѣстъ прєно́ситъ тєбє до Кроле́вства своє́го (Вільна, 1627 *Дух.б.* 244); Исторга́ю: Вырыва́ю, выбавла́ю (1627 *ЛБ* 51).

4. *Перен.* (що) *(пробуджувати певні почуття)* викликати: Дла тои тє́ды причи́ны и при́повѣсть та́а тꙋтъ ѡ(т) Стыхъ Ѡ(т)це́въ спора́жена є(ст), вырыва́ючи, якъ рєкло́са, ѡ(т)чаа́ніє, и бо́азнь пріймова́тиса за до́брыи оучи́нки, напомина́ючи за́сь до покꙋты и жалова́на за грѣхи, того кото́рый як҆ о́ный блꙋдный грѣши́лъ (Київ, 1627 *Тр.* 29).

животъ вырывати *див.* **ЖИВОТЪ; очи выривати** *див.* **ОКО.**

ВЫРЫВАТИ² *дієсл. недок. (утворювати заглибину)* виривати: Изваа́ю: Вырыва́ю, ры́ю, выдо́вбꙋю, вырѣзꙋю (1627 *ЛБ* 45).

Див. ще **ВЫРЫТИ.**

ВЫРЫВАТИСА, ВЫРИВАТИСА *дієсл. недок.* **1.** (у кого) *(із силою звільнятися від когось)* вириватися, видиратися (від кого): панъ Кграевский,... началъ мне ножичками плѣшъ стрычи; ямъ дей коли оу него з рукъ вырывати ся почал, ино дей онъ самъ рукою своею мене збил и змордовал (Луцьк, 1574 *АрхЮЗР* 1/VI, 61);

(швидко виходити, вихоплюватися наперед) вириватися: слꙋга ѡный... впро(д) з нєвстыдли́востю са своє́ю вырыва́єтъ, и почєлюсто(к) моу вы́тина́єтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 94).

2. *Перен.* (що від кого) *(позбавляти когось чогонебудь) (швидко виходити наперед)* вириватися: Алє жа́дєнъ з҆ ни́хъ нє розꙋмѣлъ абы За́ко(н) то́тъ коли ѡ(т) ни(х) вырыва́тиса и выворочати мѣлъ, и ѡвшємъ ко́ждый з҆ ни́хъ ствєрди́лъ: и на ко́жды(и) де́нь та́а оумножа́єтъса и оуроста́єтъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 162).

3. *Перен. (не в пору казати що-небудь)* вириватися: Не мейже ми за зле, если што несмачного найдешъ, бо то посполитая таковому придается, коли хто непытаный вырывается и отказываетъ кому (на то), о што его не просятъ (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1045).

4. *Перен.* (в чому і без додатка) *(випереджувати когось у чому-небудь)* вириватися: бо што за подо́бна сѣди́намъ оустоупова́ти, а мо́лодости в҆ лѣтєхъ и ро́зꙋмѣ вырыва́тиса (Острог, 1598 *Отп. КО* 2 зв.); г͠ь б͠ъ..., ємоу поздоровє́н҆є чини(л), а онъ боа́чиса вырива́ти и лѣп҆ши(м) на(д) ин҆ши(х) са чини́ти (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 208).

ВЫРЫГНУТИ *дієсл. док.* **1.** (що і без додатка) Виблювати, виригнути, : А людямъ невинънымъ и цнотливымъ славы уволочаешъ, не паметаючи на оные слова: "снадне вырыгнути, але трудно зась полъкнути" (Вільна, 1599 *Ант.* 943); **душу вырыгнути** *див.* **ДУША.**

2. *Перен.* (що, що на кого) *(висловити, виявити свої почуття до когось)* вилити: Которые недавныхъ вековъ противъ папежомъ ядъ свой проклятый вырыгнули и не мало ѳалшу и баламутни написали, керуючы // писмо светое и (светыхъ) отецъ старыхъ противъ владзы (Вільна, 1599 *Ант.* 895-897); Зачимъ, правовѣрный чителнику, гды Баронѣуша, або рачей Скаргу... читати будешъ, словамъ его ущипливымъ, зъ ненависти на Фотіа вырыгненнымъ не протився: але якъ щирую потваръ мимо себе пущай (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 767).

Див. ще **ВЫРИГАТИ.**

ВЫРЫСОВАТИ *див.* **ВЫРИСОВАТИ.**

ВЫРЫТЄ, ВЫРЫТА *с.* Різьблення, вирізьблювання: изваа́ніє, вырѣзова(н)є, вырыта (1596 *ЛЗ* 50); Изваа́ніє: Вырѣзова(н)є, вы́ры(т)є (1627 *ЛБ* 45).

Пор. **ВЫРЫТИ.**

ВЫРЫТИ, ВЫРИТИ, ВЫРЇТИ *дієсл. док.* **1.** *(зробити заглибину в землі)* вирити, викопати: А почала гора замъковаа рысоватиса на трєхъ мєстъцахъ а (з)влаща на ѡ(д)номъ мєстъцы ѡтъ пола яма нємала вырыта плынєньємъ пискꙋ з водою до(ж)джєвою а такъ потрєбꙋєть тамъ гора тамованьа бє(з) мєшкань(а) (1552 *ОКЗ* 34).

2. *(видобути те, що знаходиться в землі)* викопати. *Образно:* Та(м) абовѣм҆ сатана срє́бро фал҆шова́ноє выри́лъ: в҆ то́й дꙋши засѣалъ насѣна го́ркіи (Вільна, 1627 *Дух.б.* 99).

3. (на чому що) Вирізьбити, вирізати, викарбувати: Ле́ѡ вєли́кій в ри́мѣ па́пєжь каза́лъ вы́рити на

та́блици сре́брєнои вы́знанѧ вѣры (1509-1633 *Остр. л.* 132 зв.); и коли є(с)мо наро(д) б҃жи(и) нє має(м) та(к) розумєти абы золоту або сєрєбру або камєню хорошє вырытому ѡ(т) рємє(с)ника вымышлєному богу было подобно (II пол. XVI ст. *КА* 95); А длѧ па́мѧти... Па́пѣ(ж) Ле́о... табли́ци в Црк҃ви... поста́вилъ: на єдной Погре́цкꙋ, а на дрꙋгóй Полати́нѣ ...вызна́ніє вѣры вы́рито (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 148); И на нагробкꙋ слова такіє вырыто (Київ, 1622 *Сак. В.* 48 зв.); Хотѧчи абовѣ́мъ хто на́чин҄є штꙋ́кꙋ я́кꙋю мѣти, на которóй бы звѣрѧ́та вы́риты были, пєрвѣ́й єи з҄ вóскꙋ оулѣплѧ́єт҄, тóжъ на тꙋю фóрмꙋ вылива́єт҄, же́бы ве́длꙋгъ визе́рꙋнкꙋ былó (Вільна, 1627 *Дух.б.* 170); Таблыца ѡстро вєжыстая... вколо пуклики на кшталтъ нѣтовъ по є(д)но(и) сторонѣ пє(р)сона паня(н)ская по(д) крє(с)то(м) вырыто (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 20); И возме́шъ два ка́мєни змара́гда, и вы́рієшъ на ни́хъ имєна сынóвъ Ізра́илєвыхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 105).

4. *Перен.* Залишити слід, викарбувати: Зна́комъ абовѣ́мъ и пєча́т҄ю Г(с)днєю в҄ дш҃ахъ вы́ритою, єстъ д҃хъ свѣтлости нєвымóвнои (Вільна, 1627 *Дух.б.* 285).

Див. ще **ВЫРЫВАТИ²**.

ВЫРЫТѦ *див.* **ВЫРЫТЄ**.

ВЫРѢЗАТИ, ВИРѢЗАТИ, ВІРІЗАТІ *дієсл. док.* **1.** (що і без додатка) *(ріжучи, відокремити щось від чого-небудь або вийняти, виділити з чогось, звідкись)* ви́різати: съ келиха сакраментъ Божій изъ лыжечкою... упало на сукно; съ которымъ сукномъ вырѣзавши тамъ же въ церкви спалено (бл. 1626 *Кир.Н.* 15); жа́дногѡ звѣрѧ́ти, котóроє бы мѣло, а́бо столчóноє, а́бо вырѣза́ныи а вынѧ́тыи ядéрка нє офєрꙋ́йтє г(с҃)дꙋ (серед. XVII ст. *Хрон.* 124);

(зробити купюру в тексті) вилучити, вирізати: ты(л)ко чєрє(з) листы своє ѡ(з)на(и)мовали а сами стє ѡбли(ч)нє на то(м) сє(и)мє нє были и то(и) єстє рєляцыє(и)... нє ꙋчинили зачи(м) с ти(х) кни(г) вымазано и вырꙋзоно (!) бы(т) на то(т) ча(с) нє могло а з прошло(г) сє(и)мꙋ пє(в)ны(х) ѡсо(б)... кни(ги) зє(м)скиє києвскиє спо(л)нє з вє(р) вш҃ою прєписова(т) дєпꙋтовано (Краків, 1608 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 4);

каструвати: трєбіті вірізаті (I пол. XVII ст. *Своб.* 19).

2. (що) Вирізьбити; ви́різати: ѡ ѡбразех, що маляръ рꙋками ꙋробивши или рѣзан вырѣзавши сам, а потом перстной работѣ своей кланѧєтсѧ (поч. XVII ст. *Вол.В.* 85); и дрꙋгаго вырѣзан҄ного, поставою повєдаєтє, іс҃а, алє бо(л)ва́н҄, котóрого нóси(т) хлóпъ лєдвы бо тѧжо(к), ставлѧєтє єго на ѡлтары (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 146); Изваа́нъ: Вы́рѣзаный (1627 *ЛБ* 45); И бꙋдꙋтъ мѣли имєна сн҃óвъ Ізра́илєвыхъ ·в҃і· имєнъ бꙋдꙋтъ вырѣзаны, кóждый ка́мєнь, имєни ка́ждогѡ вóдлꙋ(г) ·в҃і· поколѣньѧ (серед. XVII ст. *Хрон.* 105 зв.).

Див. ще **ВЫРѢЗОВАТИ**.

ВЫРѢЗАТИСЯ *дієсл. док., перен.* (з чого) Розійтися (із чимсь), відійти, відступити (від чого): также и унѣяты, вырѣзавшися изъ благочестія, изгордиши шатою крещенія Христова, поотрѣзовали себѣ вѣру и сумнѣня маючи, але сами доброволне, ни отъ кого примушени, абы до тои манѣи приступили (бл. 1626 *Кир.Н.* 18).

ВЫРѢЗОВАНЄ *с.* різьблення, вирізування: изваѧніє, вырѣзова(н)є, вырытѧ (1596 *ЛЗ* 50); Изваа́ніє: Вырѣзова(н)є, вы́ры(т)є (1627 *ЛБ* 45).

Пор. **ВЫРѢЗОВАТИ**.

ВЫРѢЗОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) Вирізувати, видаляти: а жи(д),... з҄єдналъ ємꙋ жидо(в)коу мат҄коу с котóрою(с) змови(л). и(ж) ма́ла... ѡ дитѧтє повѣдати. і якобы аг҃глъ ясны(и) прибѣжа(л) и вы́нѧлъ ср(д)цє з҄ ди́тѧтє, вырѣзова(л) мѣсцѧ чóрныи с нєго... и засъ в҄ложи(л) и заши(л) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 42).

2. (що) Знімати, викидати: а стѣни въ волтаръ входячие и съ царскими дверми и сѣверскими вырѣзовати казалъ папѣжъ, же бы власне не церквы, але костелы были (бл. 1626 *Кир.Н.* 13).

3. Вирізьблювати, вирізати: изъваа́ю, ри́ю, вырѣзꙋю (1596 *ЛЗ* 50); Скажи́ ми ѡ найвѣрнѣйшій б҃жій слоу́го, що заказꙋ́єшъ...//...вылива́єшъ и вы́рѣзꙋєшъ оужа (поч. XVII ст. *Проп.р.* 132 зв.-133); Изваа́ю: Вырыва́ю, ры́ю, выдóвбꙋю, вырѣзꙋю (1627 *ЛБ* 45).

Див. ще **ВЫРѢЗАТИ**.

ВЫРѢКАНЄ *с.* (чого) Відречення, зречення (від чого): абысмо и(х) поча(т)ко(м) вырѣка́нѧ свѣта и ѡ(т)дава́нѧсѧ за́конови приглєдѣвши, зара(з) тє(ж) позна́ли и ѡсꙋди́ли жє на та(к) мо(ц)ны(х) фꙋнда-

ме(н)тахъ та(к) высо́кая доскона́ло(ст) мꙋсѣла быти збꙋдова́на (серед. XVII ст. *Кас.* 33 зв.).

Див. ще **ВЫРЕЧЕНЄ, ВЫРЕЧЕНЄСА.**

Пор. **ВЫРѢКАТИ.**

ВЫРѢКАТИ, ВЫРЕКАТИ *дієсл. недок.* (чого) *(позбавляти себе чогось)* зрікатися (чого), відмовлятися (від чого): я того права своєго которымъ ѡ(т) ѡ(т)ца єго нєбо(ж)чика... мєла... на вєчность тыхъ имєнє(и) мнє дарованого ѡ(т)стꙋпꙋю и вырєкаю и на нєго сына своєго възливамъ и записꙋю на вєчность (Луцьк, 1585 *ЖКК* I, 281);

(кого від чого) позбавляти права (кого на що): приятєлєвъ мои(х) бли(з)ки(х) и далєки(х) вє крви зо мною бꙋдꙋчи(х) такъ ѡ(т) того дому црковного яко ѡ(т) всѣ(х) долговъ вышшє помѣнєны(х) ѡ(т)даляю и вырѣкаю на вѣчныє часы (Лопушна, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 49 зв.).

Див. ще **ВЫРЕЧИ, ВЫРЕЧИСА, ВЫРѢКАТИСЯ.**

ВЫРѢКАТИСЯ, ВЫРѢКАТИСА, ВЫРЕКАТИСЕ, ВЫРЕКАТИСЯ, ВЫРЕКАТИСА *дієсл. недок.* (з чого, чого, від чого) *(відмовлятися від своїх прав на що-небудь, переважно на маєток)* зрікатися (чого): Ацько гри(н)чя(к)... зєзна(л) доброво(л)нє... иже прода(л) пасєку... аньдрѣєви токарєви ...и вызволюєть єму продаино(м) и даро(м) вѣ(ч)ны(м) и вырѣка(т)са зо (в)ши(т)кого и з дѣтьми своиѣми (Одрехова, 1519 *ЗНТШ* L, 4); мы ѡт тогос вырєкаємос и тымто листом нашим ѡтписꙋємь (Володимир, 1533 *AS* III, 448); и вжо я сама собє... // ѡ(т)далила и си(м) листо(м) записомъ мои(м) на вси потомныє часы ѡ(т)даваю и вєчнє ся зо всєго права моєго на тоє имє(н)є... вырєкаю (Житомир, 1584 *АЖМУ* 143-144); антѡ(н) из жєною своєю... вызнали и(ж)... взали частъ свою спо(л)на ю(ж) ꙋ матки и мєжи бра(т)тю и сєстрами ни(ч) нє имаю(т) токмо мл(с)ть и пови(н)ность прїатє(л)скоу винны родитєлє(м) свои(м) а близкости и спа(д)ку всєго са вырѣкаю(т) (Львів, 1590 *Юр.* 11 зв.); а сами сє южъ с тоє половицы дворꙋ зрєкає(м) и вырєкаємъ часы вєчными (Київ, 1644 *Гр.Посох.* 1 зв.);

(чого) *(свідомо відмовлятися від чого-небудь)* зрікатися (чого), відмовлятися (від чого): гєдєонъ Болобанъ... по(д)писалса по(д) клятвою зо всєго вырѣкаючиса цркрвамъ и людє(м) и сщєнико(м) и(х) вѣчный по́кой заховати: и нє заховалъ (Новогородок, 1594 *ЛСБ* 270); Ѡ(т)мѣта́юса... запира́юса, вырѣка́юса, прꙋса, горджꙋ, погорджа́ю (1627 *ЛБ* 146); Ѡ цвичє́нахъ встꙋпꙋючи(х) до законꙋ; и вырѣка́ючи(х)са свѣта люди́и, и я(к) са... їноци обхꙋда(т) з тыми, кото́ри(х) до за́конꙋ приймꙋютъ... кото́рыи свѣтъ ѡпꙋска́є(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 32 зв.);

(кого) *(відмовлятися від своїх поглядів, вчинків)* відрікатися (від кого), зрікатися (кого): Ко́ждый кото́рый вырєка́єт'са сєбє; сво́й крєстъ нєха́й во́зметъ: вє́длꙋгъ своє́и си́лы... нєха́й но́си(т) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 125);

(переставати визнавати що-небудь) зрікатися (чого), відрікатися (від чого): Бгомъ абовє́мъ свє́дчꙋ, жє́мъ сє ты́ми Кни́гами, кото́рыє Ри́мская пи́лность пога́нбила, и потлꙋмила, вєлми бры́дилъ. Кото́рыхъ зайстє, єсли кото́рый ри́мского двώрꙋ вє́рный прєла́тъ вырєка́лъсє: а зайстє... вырєка́лєм'сє и на́збытъ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 23 зв.);

(кого) *(поривати родинні зв'язки з ким-небудь)* відрікатися (від кого), зрікатися (кого): Абовѣмъ з' поча́ткꙋ... в' мо́лодости Цркве,... діаволъ началствова́лъ, отє́цъ вырѣка́лся сы́на, сы́нъ за́сь нє чтил' ѡ(т)ца (Київ, 1625 *Злат.Н.* 129 зв.);

(з чого) *(відмовлятися бути кимсь)* зрікатися (чого): Кназ староста... повєдил пєрєд всими нами: "Ачколвєкъ мам росказанє... и полєцєнє старшого сꙋдьи... нижлимъ нє приєхалъ сꙋдєю быти, ани хочꙋ и с того са вырєкаю, абымъ... сꙋдьєю быти" (Ковель, 1537 *AS* IV, 103).

Див. ще **ВЫРЕЧИ, ВЫРЕЧИСА, ВЫРѢКАТИ.**

ВЫРѢЧИ *див.* **ВЫРЕЧИ.**

ВЫРѢЧИСЯ *див.* **ВЫРЕЧИСЯ.**

ВЫРЯДЪ, ВЫРАДЪ, ВЫРАДЪ, ВЫРЕД, ВЫРЕДЪ *ч.* Військове спорядження: И в тых трєх годєх мамы выбирати трои платы и вырады водлє рєєстров Єго Милости, который Єго Милость нам под пєчатю своєю дал (Звиняче, 1553 *AS* VI, 9); Я Роман Өєдорович Санкгꙋшко... заставил єсми панꙋ Янꙋ Хростицкомꙋ имєнє моє ѡтчизноє,... з чиншами грошовыми и ѡвсаными, с полми, сєножатми,...

и зо всакими пожитки,... с платы, доходы, и з вырадомъ военьнымъ (Звиняче, 1570 *AS* VII, 359); Такъ тежъ естлибы за держаня его самого и потомковъ его служба господарьская военная и земъская припала, тогды я маю также самъ, водле обычаю, выбравши вперед на людех, заступовати (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 326); которые квиты поборовые, на тые именя служачие, до выдержаня аренды ихъ, маемъ имъ отдати и службу земскую, военную, если бы се въ томъ часе показала, съ тыхъ именей сами заступовати будемъ повинни, — а подданые тые жъ маетности вырядъ дати повинни будуть (Полонна, 1601 *АрхЮЗР* 6/I, 287).

ВЫРАДИТИ, ВЫРАДИТЬ, ВЫРЕДИТИ *дієсл. док.* **1.** (що, кому що) Вчинити, зробити; заподіяти, завдати: И того ж часу подданые пана его Посяговецкие почали ся збирати з рогатинами,... и з иншыми бронями их, хотячи легкость пану Красовскому и приятелцы жоны его выредити (Луцьк, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 92); онъ не звыклъ ничого инъшого тотъ-то мужъ мой чинити, кгды одно упросится до которого цнотливого пана, абы его, при его уломности и околичнымъ здоровью, хто моглъ для его калецства штукою хлеба... ратовати, то от кождого, выредившы што-колвекъ и зашкодивши, пропъетъ и утечетъ (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 8/III, 578); А чл҃вк' хота ж' на(м) што прикрого и вырадил(т), ближній єднак' є(ст) наш' и брат' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 544); братьа Іωсифа всказали до него мовачи: оц҃ъ твой росказалъ намъ перед' тымъ нижли оумеръ тебе просити, абы запаметалесъ злого оучинкꙋ и грѣхъ и злости нашой которꙋю вырадили єсмо тобѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 77 зв.); **псій кусъ вырадить** (кому) — учинити капость комусь: естли бы тотъ жвачь Мышка а невымытое губы чоловѣкъ... // хотѣлъ ми якій псій кусъ вырадить... тогды бысь мя... съ пріятеля... такого непріятеля удѣлалъ, же быхъ того вѣчне на вашу милость выжаловати не могъ (Київ, 1573-1579 *АСД* I, 153-154).

Див. ще **ВЫРАЖАТИ**[1].

ВЫРАДЪ *див.* **ВЫРЯДЪ.**

ВЫРАЖАНЬЄ *с.* Вираження, вияв, виявлення: Сꙋть тежъ и такіи которіи достꙋпивши цнотъ, хвалитиса и ω(д) людей чти выражан'а прагнꙋть (Вільна, 1627 *Дух.б.* 182).

Пор. **ВЫРАЖАТИ.**

ВЫРАЖАТИ[1], **ВЫРЯЖАТИ, ВЫРАЖАТИ** *дієсл. недок.* (що, кому що) Чинити, робити; заподіювати, завдавати: досадитель, зел'живость выражаючій (1596 *ЛЗ* 43); а вы и хр(с)тіано(м) та(к) бе(з) встыдꙋ много злого выражаете, што є(ст) вши(т)ко(и) земли премыскои явно і вши(т)комꙋ подолю (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 155); але ω(н) имъ дале(и), ты(м) бо(л)ше прикрости противко бра(т)ствꙋ выряжалъ (Львів, 1601 *ЛСБ* 1043, 4 зв.); Мона(х) нѣкій былъ в' Іер(с)лимѣ постачійса, которомꙋ часто оуказовалъса діаволъ лꙋкавый, и прикрость мꙋ выража(л) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 29); А дрꙋгій богатый ωдꙋрѣвши, на(д) дрꙋгихъ выноситиса, кривды и деспекты выражати, а навѣтъ и ногами доптати починаєтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 256); дꙋшъ нашихъ раны емꙋ оукажемω: а ближнихъ наших' осꙋжати, ω досады, которыи бы намъ ω(т) нихъ выражаны были, дбати (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 16); и инъшихъ веле кривъдъ, шкодъ, преречоный его мил. воиский кременецький чинит и выражает (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 264).

Див. ще **ВЫРАДИТИ.**

ВЫРАЖАТИ[2] *див.* **ВЫРАЖАТИ.**

ВЫРАЖЕНЄ, ВЫРАЖЕНЪЄ *с.* Заподіяння, учинення: На ωнъ ча(с) теды жолнѣре пре(з) тые выражена збыткоу(в) награвалиса з него (поч. XVII ст. *Проп.р.* 101); лечъ козацы, кгды юж протестанъта в дворе не застали а,... одехали, речоные подъданые..., при выраженъю инъшихъ шкодъ протестаньтови, воловъ дванадцеть дворъныхъ власъных комъпаренътисъ,... а оборы взъвъшы (!), одъны поели, другие попродали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 188).

Пор. **ВЫРАДИТИ.**

ВЫСАДИТИ, ВЫСАДИТЬ *дієсл. док.* **1.** (кого) *(помістити, посадити куди-небудь)* висадити: которые дей слуги, або дружина Путошинского, высадивши его вечеромъ на печунку вечерать, того козака зарѣзали (Луцьк, 1579 *АрхЮЗР* 3/I, 9).

2. (кого) *(підсадивши, посприяти вибратися)* висадити: по котором ареште девку, на йме Ганну, окном, час собе по тому упатривши, з избы выса-

дивши, проч выславши, закрили и затаили, потаемне до Воротнева,... выправили (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 495);

(силою стягнути звідки-небудь) зсадити: кнѧзѧ Ка́фского Володімєръ з҆ конѧ // мо̑жнє вы́садивши, поймáл҆ звѧзáлъ и збро́йного до сво́єгѡ во́йска привє́лъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 69-70);

(що) *(виставити що-небудь зсередини назовні)* висунути: Фарє(с) и зáра кды ю(ж) мѣли роди́тисѧ, єдинъ ру̑коу вы́садилъ з҆ оутробы, которо(и) привѧзала бáба ша(р)латную пєлу̑шкоу (поч. XVII ст. *Проп.р.* 250).

3. (на що) *(надати кому-небудь певну посаду, право виконувати якісь обов'язки)* призначити: абы ѡ(т)ту(л) жє є(ст) на то(т) стань высажо(н) нє понє(с)сѧ в пыху котораа бы єго вывє(р)нула (II пол. XVI ст. *КА* 509); отецъ Шибинъский..., такъ од его милости отца митрополиты Киевъского, яко и иншихъ старшихъ, од него на то высажоных и делекгованыхъ, в Литъве презъ шест летъ затриманый былъ (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 655).

4. (кого) *(вибрати для вирішення спірних справ, для участі у судовому засіданні)* призначити, уповноважити: Ино мы бу̑ду̑чи єдначи и на то высажоныи..., зрозу̑мѣли єсмо то // с повѣстєй и з листов и з доводу̑ кнѧзѧ Коширского,... иж тот рок,... стал сѧ... с позвов кнѧзѧ Коширского, а нє кнѧзѧ Ковєлского (Краків, 1538 *AS* IV, 148-149); яко и тепер у Луцку зо мною приятелей были высадили не мало, и ничого не скончивши, проч ся розъехали (Гуляльники, 1573 *АрхЮЗР* 8/III, 282); на то(м) сє(и)мику в лу(ц)ку мєли... ѡбоѧ сторони высадивши приѧтєлє ѡ тыє три дворища и людє на ни(х) ѡсєлыє та(к)жє и ѡ ѡныє рєчи ѡди(н) дру̑гому на ѡбє сторони у̑справє(д)ливити (Луцьк, 1583 *ЛНБ* 5, II 4045, 17); То тежъ особливе тому арендарови нашему тымъ листомъ варуемъ, еслибы,... на чомъ бы тотъ арендаръ шкоду милъ,... теды мы,... повинны будемъ на то по приятелю одному высадить (Бердичів, 1611 *АрхЮЗР* 6/I, 374); Пєрє(д) нами дєпу̑таты су̑ду̑ головно(г) трибуналу любє(л)ско(г) зо вси(х) воєво(д)ствъ короны по(л)скоє... зобраными и высажоными приточила (!) справа з рєєстру̑ су̑дово(г) (Київ, 1618 *ЦДІАК* 221, 1, 68, 4).

5. (що чим) Оздобити: Престолъ коштовный, дорогимъ каменьемъ высаженій, всѣмъ народомъ для своей розличной сличности до подивеня годный, на штуки посѣкли и межи жолнѣры роздѣлили! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 776).

◊ **высадити з ланцуха** — зняти кайдани, звільнити: И привє(д)ши до двора по(д)даного... Миха(л)ка у вязє(н)є до ла(н)цу̑ха всадили... а пото(м) высадили з ла(н)цу̑ха (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 7).

Див. ще **ВЫСАЖАТИ.**

ВЫСАДОКЪ *ч.* Висадок: огород один дворный, в томъ огороде пестернаку леха посеяного, цыбули высадковъ грядъ чотыри, цыбули посеяное гряд чотырнадцат (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 352).

ВЫСАЖАТИ *дієсл. недок.* (кого) *(вибирати для участі в судовому засіданні)* призначати, уповноважувати: До соу́ду̑въ трибу̑нáлски(х), абы длѧ постєрєгáньѧ спрáвъ дх҃ѡвныхъ, с посрє́дку̑ сє́бє двоу(х) осо́бъ, яко и и́ныи дх҃ѡвныи рєлѣи ри́мскои высажáли, позволѧ́ємо (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 37 зв.).

Див. ще **ВЫСАДИТИ.**

ВЫСАЖЕНЄ, ВЫСАЖЕНЬЄ *с.* *(вибір для участі у судовому засіданні)* призначення, уповноваження: нєбо(ж)чи(к) василє(и) жоравни(ц)ки(и) нє хотєчи ѡ то с кн҃зє(м) алєкса(н)дро(м) бурє(м)ски(м) у̑ суду правноє ро(с)правы ждати ро(з)нали были тую спра(в)у на розо(з)на(н)є и помє(р)кова(н)є приѧтє(л)скоє принѧ(в)ши собє ро(к) пєвны(и) на высажє(н)є приѧтє(л) в луцку (Луцьк, 1583 *ЛНБ* 5, II 4045, 17); мы приятєли... з обудву(х) сторо(н) зго(д)нє у̑любєньє и высажєньє бу̑ду̑чи на то(и) справє мєжи и(х) мл(с)тью присмотрєвши(с) с право(м)... впро(д) выєхали єсмо ро(з)граничаючи кгру̑нты и(х) мл(с) (Ковалин, 1599 *ЦНБ* ДА/П-216, 99 зв.); А зась, за инстанциею тыхъ подданыхъ протестуючихъ, тоею пожогою зубожоныхъ, за пилнымъ старанемъ протестантовъ..., зъ уряду тамошнего Фастовского, яко злочинцы, выданы, и южъ, за высаженемъ, околичныхъ суседовъ на горло, ижъ се до злочинства доброволне признали, сужоны бытъ мели (Луцьк, 1623 *АрхЮЗР* 6/I, 444).

Пор. **ВЫСАДИТИ.**

ВЫСАЖОНЫЙ *дієприкм. у знач. ім.* Той, хто призначений на певну посаду чи вибраний для участі у судовому засіданні: на то прошоныє и высажоные прислуха(в)шися и присмо(т)рє(в)шися добрє споро(в)... ѡ(т)поро(в) свє(т)ко(в) доводо(в)... заховали єсмо чє(р)нцо(в)... границꙋ (Київ, 1592 *ЦНБ* ДА/П-216, №27, 1 зв.); Таковоє мовы єго по влоску не розумѣли на то высажоныє, ледво килька их было, и то сопротивниковъ православію нашему (Львів, 1605-1606 *Перест.* 38); Пєрє(д) нами дєпутаты судꙋ головного трибуналу любє(л)ского... зє всє(х) воєво(д)ствъ... На ро(к) тєпєрєшни(и) вы(ш)мєнованы(и)... и высажоными Ставши ѡчєви(с)то... шляхє(т)ны(и) григорє(и) нєвмири(ц)ки(и) пода(л) кви(т) со(з)на(н)я своє(г) с пєча(т)ю и(с) по(д)писо(м) рꙋки своєє (Люблін, 1618 *ЦДІАЛ* 181, 2, 102, 9, 1).

ВЫСВЕДЧАТИ *див.* **ВЫСВѢДЧАТИ.**

ВЫСВЕДЧИТИ, ВЫСВЕДЪЧИТЪ, ВЫСВЕТЧИТИ, ВЫСВѢТЧИТИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(підтвердити істинність чого-небудь)* довести, доказати: Ѡ поволаныо. ѹста(в)уємъ бы повола(н)ѧ злодє(и)скиє пєрє(д) право(м) ѡповєда(н)ны и я(в)нє высвє(т)чоны и были до кни(г) врѧ(д)у ко(ж)дого записава(н)ны... таковоє ѡповєда(н)є и повола(н)є врѧдо(в)нє записова(н)ныє має(т) ѹ права вє(з)дє мє(ст)цо мєти и при(и)мова(н)но быти (1566 *ВЛС* 104 зв.); Потомъ ваша милость до мене возного... послалъ абыхъ... вины заплатилъ, чогомъ не есть и не былъ виненъ; // того жаденъ на мене высветчити не може (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 306-307); А въ скутє(ч)номъ ѡ(д)повєданъю, то(т) жє умоцованы(и) стороны по(з)ваноє... домовлялъ сє, абы... дукт такъ поводовоє стороны, яко и по(з)ваноє правъдивъши(и) вы(с)вє(д)чили (Київщина, 1639 *ККПС* 252).

2. *(переконатися в правильності чого-небудь)* перевірити: Єв(г)листа повєдає(т), якь ѡ(т)сылає(т) х҃с закон҆ники к҆ знамєнїю иѡны пр(о)рка а закладаєть цр҃ковь свою на вѣрѣ ѡ(т) пєтра высвє(д)чєнои (1556-1561 *ПЄ* 72 зв.); Ку тому самая (мова и) ѳразисъ, которое жаденъ зъ Латынъниковъ теперъ не могъ бы потраѳити, въ Греческомъ екъземпляру правду высведъчитъ (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1107).

3. (чим) *(документально підтвердити)* засвідчити: Мл(с)ть за́сь патрїа́рховъ кꙋ сп҃се́нью лю(д)скомꙋ, ѡ кото́рой згасне́нью в҆ ѡ(т)щепе́нствѣ дѣєпи́съ повѣда́єть, ты́мъ зна́чнє быва́єть вы́свѣтчона (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 183 зв.).

Див. ще **ВЫСВѢДЧАТИ.**

ВЫСВЕТЧАТИ *див.* **ВЫСВѢДЧАТИ.**

ВЫСВЕТЧАТИСЕ *дієсл. недок.* (чим) Засвідчуватися: высветчалисе листомъ кашталяна каменецкого урожоного Якоба Претвица, в которомъ указовали сведецство его, же жадных речей козацких у них не нашлося (Варшава, 1596 *ЗНТШ* XXXI-XXXII, 15).

Див. ще **ВЫСВѢДЧАТИ.**

ВЫСВЕТЧЕНЬЄ *с.* Свідчення, показання: панъ староста Луцкий, не читаючи того высветченья, и во всемъ его милости не слухаючи, и легъко особу его милости поважаючи, и черезъ увесъ часъ тое справы, нимъся отправилъ, не фолькгуючи неспособному здоровъю его милости, стояти передъ собою велелъ (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 307); Противко тому сторона позваная пречечоный Остроухъ, самъ от себе и от пасербици своее справуючисе того ижъ жадные речи Сасковы в дому его не зостали ани он в них корыстил, боронилсе высветченьем и листами никоторых обывателев и месчан киевских (Варшава, 1596 *ЗНТШ* XXXI-XXXII, 13).

Пор. **ВЫСВЕДЧИТИ.**

ВЫСВЕТЧЕНЫЙ *прикм.* Підтвердний, засвідчений. ◊ **листъ высветченый** *див.* **ЛИСТЪ.**

ВЫСВЕТЧИТИ *див.* **ВЫСВЕДЧИТИ.**

ВЫСВЕЦОНЫЙ *дієприкм.* Вигнаний. **высвѣцоно** *присудк. сл.*: я́къ цига́нѡвъ с коро́ны вы́свѣцоно, та́к҆ сѧ и той з҆ стороны клєба́нѡвъ звычай ѡ(т)мєни́лъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 196 зв.).

ВЫСВОБОДЕНЬЄ *див.* **ВИСВОБОЖЕНЄ.**

ВЫСВОБОДИТИ *дієсл. док.* **1.** (кого) *(звільнити з неволі, ув'язнення)* визволити: нє ѡ(т) ва́съ ѧ то ма́ю, алє бꙋдꙋчи в нєво́лѣ ѡбрѣка́всѧ бы́ти католи́комъ, а́жє бы мєнє вы́свободилъ бг҃ъ з нєво́ли (1509-1633 *Остр.л.* 129 зв.); обѣтницю... ѡбѣцаль авраамоу... да́ти намь... ижь бы єсмо из роу́кы врагь наши(х) высвобожєни (XVI ст. *УЄ Літк.* 71); а тїи сꙋтъ... подорожнаго и каликꙋ въ до́мъ прїати: нагагѡ приѡдѣти: ...ва́знѧ потѣшити: а єсли мо́жнаѧ

рѣчъ и высвободити (поч. XVII ст. *Пчела* 20 зв.); а та(к) абы ве(р)но(ст) в҃ша на те(р)минє вы(ш)ѡ(з)начоно(м)... ста(л)... запи(с) на ѡ(с)мъсо(т) золоты(х) по(л)ски(х) ѡ тыє... речи... зачи(м) ты ты(м) ла(т)-вє(и) з рѹкъ пога(н)ски(х) ѡ(т)ца вы(с)вободити могли, ѡ(т)да(л) або має(т)но(ст) за(с)тавную ѡ(т)цѹ и(х) слѹжачую... пу(с)ти(л) (Кременець, 1621 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032, 61 зв.); Нєвôлникъ през͗ Ст҃ую Литѹргїю бы́лъ вы́свобожєный (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 155); **животъ высвободити** — звільнитися, врятувати життя: ѡ(д)но проти(в) того были жидовє примусили мѧ ѡто(з)ва(т)сѧ до цесара нє длѧ того якобы(х) мѣ(л) ѡ што проти(в) народу своєго жаловати алє жєбы(х) мо(г) живо(т) сво(и) высвободити. и длѧ того є(с)ми ва(с) призва(л) (II пол. XVI ст. *КА* 156).

2. (кого від кого, кого з чого) *(позбавити когось від фізичних і душевних страждань)* визволити, врятувати (від чого): Єв(г)листа выписоує, якь х҃с оуздоровлѧєть ч҃лка... а идє коу кнѧжати... дъщєрь єго ѹздоровлѧти. ты(ж) я(к) дв҃цю въскр(с)си(л) (!) а жєноу ѡ(т) нємочи высвободити (1556-1561 *ПЄ* 142 зв.); Алє ви(д)жє прôто жадáю а про(ш) лáски ...абы... на мєнє бѣ(д)ноую възрѣти рачи(л): мєнє засмоучєноую оутѣшити а вы́свободити дъщєрь мою ѡ(т) бѣснова(н)ѧ дїаволс͗каго (Львів, 1585 *УЄ* №5, 260 зв., на полях); прôто(ж) єдїноро(д)ный с҃нь б҃жїй дôброво(л)нє са(м) на моучєнїє при́шо(л)... абы́ на(с) ѡ(т) проклѧ́т͗ва (!) вѣ(ч)ного вы́свободи(л) (Чалгани, 1603 *УЄ* № 78, 48); Ѡблюбє́нє(ц)... мл҃ѹю свою ѡ(т) нєпрїѧ́тєлского стра́хѹ высвôбодилъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 162 зв.).

3. (що) *(викупити, взяти назад із застави)* звільнити: которое имене Смолеву его милость князь Кошерский у его милости, выкупити и высвободити а жиду Юску до рукъ его поступити мел (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 348); А маетность мою ...которую... до имѣней пана брата моего... до села Перковичъ, высвободивши оное своими пенезми, не мало людей и кгрунтовъ сколько сторонъ до него причинивши... а потомъ до имѣнья Рѣчицы, яко до мѣстцъ варовнѣйшихъ... розныхъ часовъ звезъ и спровадилъ (Луцьк, 1607 *АСД* I, 233).

ВЫСВОБОДИТИСЯ *дієсл. док.* (від чого) *(позбутися певних зобов'язань, боргів тощо)* звільнитися: хотячи ся з жоною и маетностю своею от тых долговъ высвободити, просилъ есми яснеосвецоного... княжати... абы ми его милост тую суму пенезей... уистилъ и записалъ (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 135).

ВЫСВОБОЖАТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого) *(з неволі, ув'язнення та ін.)* визволяти: А так дей я, маючи ведомост о тяжкомъ везеню и мордованю жоны своее... // высвобожаючи ее с того везеня... позволил... на такие записы, яких он сам от нас потребовал, иж есмо поневолне уступуючи третее части тых всих именей (Володимир, 1573 *АрхЮЗР* 8/III, 247-248); отъ поганъ Турковъ и Татаровъ на кождые часы барзо не мало здоровье и горла свои кладучи, народу хрестіянского высвобожаютъ (Київ, 1610 *АЮЗР* II, 59).

2. (кого) *(позбавляти когось від фізичних і душевних страждань)* визволяти, рятувати (від чого): адъ... розумѣется мѣстце невидимое или мѣстце темностій и низкихъ пропастей, до которыхъ Христосъ обоженною душею, души отъ ада высвобожаючи, зступилъ (1603 *Пит.* 66); вода онаа... // ... ѹлєчи́ла огнє́вицѹ бáрзо срôкгѹю,... и Схизїнѹ єднѹ нєвѣстѹ ѡ(т) Дисєнтє́рїи высвобожáєтъ (Київ, 1631 *Син.Тр.* 815-816); До Галилє́ѣ ѡ(т)сылáєтъ оучєники гдѣ, з͗ розрѹхѹ и стрáхѹ... ихъ вывôдѧчи и зъ вшєлѧ́коѣ бôазни и трвôги высвобожáючи (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 231).

Див. ще **ВЫСВОБОДИТИ.**

ВЫСВОБОЖДЕНЇЄ *с.* *(цсл.* высвобождєниє) порятунок, спасіння: та(к) ты(ж) и посланїє // ѡ(т) б҃а ѡ(т)ца нб(с҃)наго, котораѧ на тѧ кличє абы(с) сѧ нє бояль ты(х) страхо(в) моисєѡвы(х), анѣ того моу(т)ного и во(л)нами збивающаго ѡзєра, то є(ст) свѣта того мизє(р)наго и соуєтнаго, на которїй изышолъ са(м) х҃с... на высвобож(д)єнїє ка(ж)дого и вѣрно(г) ч҃лвка (к. XVI ст. *УЄ* №31, 191 зв.).

Див. ще **ВЫСВОБОЖЕНЄ.**

Пор. **ВЫСВОБОДИТИ.**

ВЫСВОБОЖЕНЄ, ВЫСВОБОДЕНЬЄ *с.* Визволення: я данїи(л) бы́лє(м) в͗ жáлю мнôгїє д҃ни,... стара(л) сѧ и проси(л) б҃а ѡ высвобожє(н)є брáтїи своє(и) з нєвôлѣ (Острог, 1590 *Кл.Остр.* 210).

2. Порятунок, спасіння: Єв(г)ліє,... до́брыѣ вѣсти ѡзнаймѹет҆ нам҆,... оусыновленіє, дѣдицство вѣчных҆ // дѡбръ, и з мѹкъ высвобожє́ніє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 827-828).

3. *(закінчення строку орендування маєтку)* звільнення: А гдебы теж панъ Болманъ, потомкове его, тых именей... далей держати не хотел, тогды мают мне дати знати полъ рока перед рокомъ часу выкупленъя и высвоборденья (Дубно, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 416).

Див. ще **ВЫСВОБОЖДЕНЇЄ.**

Пор. **ВЫСВОБОДИТИ.**

ВЫСВѢДЧАТИ, ВЫСВЕДЧАТИ, ВЫСВЕТЧАТИ *дієсл. недок.* **1.** (на кого і без додатка) *(давати показання)* свідчити: тог҆ды рєклъ ємоу пила(т) нє с҆лышишь ли колико на тѧ высвѣ(д)чаю(т) (1556-1561 *ПЄ* 117); Єсли ж҆ такъ ѡ́нъ чини́лъ, всѣ нєха́й высвѣдча́ют҆, всѣ его знаємыи щы́рє прызнава́ютъ (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 15).

2. (що, що чим) *(документально підтверджувати)* засвідчувати: тежъ и листы от... Ивана Шимковича Скленского и Яцковое Скленское Кахны..., с которыми онъ имене Бородицкое держит, перед нами оказали, в котором они высветчают... же по тымъ знакомъ, яко панъ Олехно Борзобогатый... объвелъ... завжди перед тымъ отъ Бородчичъ ку Галичаном было држано (Бородчичі, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 19); тымъ нашимъ квитомъ доброво(л)нымъ и таковою ѡчєви(с)тою дєклярациєю и пры(з)нанємъ вы(с)вє(т)чаємо сознаваючи зѡбопо(л)нє же вжє ничо(г) а ничого мєжы нами на ѡбоє стороны до дня сєго(д)нєшънєго нє до(с)таєт(т) ѡ што бы(с)мо ся мєли право(м)... молє(с)товати трѹ(д)нити и имъпєдиѡвати (Вінниця, 1623 *ЛНБ* 5, II 4058, 27); до господы... пана Ясинского приведши, за ноги объвесивши до горы,... задавали муки незносные,... на остатокъ у слупа,... увязали, хотячи его разстреляти, где тое посполство всего места оного невинности его высведчали (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 568).

3. (кого) *(подавати достовірні дані)* підтверджувати: А же блаженный Фотій не жадалъ и не прагнулъ столицѣ подъ Игнатіемъ и не приватне ся за ню взялъ — высвѣдчаетъ его то, ижъ онъ царю... Таинъ Пресвятыхъ не далъ и въ церковъ не впустилъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 475); Же не былъ еретикомъ — высвѣдчаютъ его... папежеве, которіи въ листахъ своихъ до него... ереси ему жадной не задаютъ (Там же, 738).

4. (що) *(символізувати)* виявляти, показувати, зображати: Алє якъ про(д)ки, то́й мно́гο помага́ютъ та(к) нє мє(н)шє, и дѣлности высвѣ(д)ча́ютъ, котр́ыми пє́вныи знаки выслѹ́гѹю(т) и цны(м) пото́мко(м), за клє́йно(т) зоставѹю(т) (Острог, 1612 *На г. Остр. Час.* 2); Та́къ сѧ тыхъ, прєсла́вныи, до́мѡвъ, блища(т) спра́вы И высо́ким ихъ стано́мъ го́дныи заба́вы. Тѹ́тъ стрѣлы прєва́жнѹю дѣлность высвѣдча́ютъ Тѹтъ сли́чный цнѡтъ, огородъ рѣки полива́ютъ (Єв'є, 1616 *На г.Вол.*, тит. зв.); Тоужъ по(д)кова и шєсть гвоздє́й послоугы высвѣдчаютъ Жє ѡни в҆ собѣ завжды дѣльнос(т) маютъ (Угорці, 1620 *На г.Шепт.* 2).

5. (що, що в чому) *(доводити щось науковими аргументами)* засвідчувати, підтверджувати: А то (повѣда) не мое слова, але Ѳеодора оного зацного Студитского, который то высвѣдчаетъ въ пятойнадцать науцѣ своей, противъ иконоборцовъ, которую вы чытаете але не розумѣете бо не хочете (Вільна, 1608 *Гарм.* 188); И нє мнє́й Ри́м҆скаѧ столи́ца моє́и пра́цы в҆ рє́чахъ поважнє́йшихъ, и тє́жъ пѹбли́чныхъ спра́вахъ оужива́ла, оу Цє́сара и Арцикнѧжа(т). Пи́сма Папє(з)скіє, и Ли́сты Цєса́р҆скіє и Арцыкнѧжа(т)скіє, кото́рыє при собѣ хова́ю, рє(ч) самѹю до́сыть высвѣ(д)ча́ютъ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 3); Годи́лосѧ тобѣ зго́ла соро́мѧтисѧ старожи́тныхъ ѳеоло́кгѡ(в) и Ѡц҃о́въ пова́ги, и ѡ(т) ни(х) оучи́тисѧ про́стой и нє ѡмы́лной стє́жки, кото́рымъ нє то́лко ча́сѹ да́вность, и прєвысо́каѧ мѹ́дрость и наѹ́ка высвѣ(д)ча́єтъ го́дность вѣры, а́лє и живо́тъ зро́внаный Агг҃лѡмъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 251).

6. (що) *(бути мірилом чогось)* визначати: показалъ и то, жє въ ко(ж)ды(х) границахъ прирожоныє знаки, границу, вы(с)вє(д)чаютъ (Київщина, 1639 *ККПС* 274).

Див. ще **ВЫСВЕДЧИТИ.**

ВЫСЕВАТИСЯ, ВЫСЕВАТЪСЕ *дієсл. недок.* *(сіяти певну кількість зерна)* висіватися: До того манастыра... нива одна..., на которой ниве высева-

ется Овруцкое меры одинадцат ведер (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 288); а ижъ болота немашъ, придать за тымъ дворищемъ Вачинскимъ на косаровъ шести, и маетъ се высеватъ мацъ осемъ (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 395).

ВЫСЕДЕНЄ *с.* Відбування певного терміну: а што тамъ ѡсєда(ти) бȣдȣть по(д)даные то(г)ды по высєдє(н)ю воли на(м) та(к) повинъно(ст) по(л)ни(ти) маю(т) яко в правє пла(в)янъско(м) надано(м) (Пиянь, 1592 *ЦДІАЛ* 131, 615).

Пор. **ВЫСЕДИТИ.**

ВЫСЕДИТИ, ВЫСЕДЕТИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(дочекатися користі, прибутку)* висидіти: вшакжє ...моєй... панєй волно, хотайбы мнє Ваша Милост рачила и ѡсадити, тогдыбых ȣ Вашей Милости ничого нє высєдил, толко мусилбых // Вашей Милости робити, а так лєпєй, нєхайбых бєзпєчно до Вашєй Милости, ...приєхал и постановєньє ѡколо вшелакоє рєчи полноє вчинил (Степань, 1544 *AS* IV, 413-414).

2. (що і без додатка) Відбути певний термін: Митько ды(н)чєнокъ на воли сєдить и єщє до годȣ сєдєти маєть, а коли высєдить маєть жати є҃ копъ збожъѧ (1552 *ОКЗ* 43 зв.); ȣста(в)уємъ коли бы члвкъ во(л)ны(и) пришо(л) за которого кнзя и сѣлъ на воли а высєди(в)ши волю хотє(л) засє прочъ по(и)ти, то(г)ды пє(р)вє(и) маєть толко заслужи(в)ши тому па(н)у своєму ко(л)ко на воли сєдє(л), то(ж) по(и)ти про(ч) (1566 *ВЛС* 84); маемо ведомость, же ты, пани Марино Ивановно,... препомневши еси наперед боязни Божое... а стыду своего, не выседевши по забитю мужа своего шести мѣсецей,... не довѣдши права о голову мужа... и еще не поховавши до землѣ тѣла небожчиковского... пошла еси замужъ (Володимир, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 310); сєло крохає(в) члко(в) шє(ст) даю(т) по(л) чє(т)вє(р)ткы копы гршє(и)... а два члки на воли сєдѧ(т) а высєди(в)ши го(д) маю(т) да(ти) соро(к) пя(т) грошє(и) (Варшава, 1616 *ООЗ*-2, 3).

ВЫСЕДЕТИСЯ, ВЫСЕДЕТИСЕ *дієсл. док.* **1.** *(провести частину життя в якийсь спосіб)* прожити, пробути: Прысмотрытеся жъ далей его королевской милости пану светобливому и побожному, который ни кому кгвалту... не чинитъ... ласкаве... терпитъ, чекаючи упаметанья противниковъ згоды. А предъся и тотъ спокоемъ ся выседети не можетъ: грозятъ ему затрудненьемъ панованья его самого и потомъства его светобливого (Вільна, 1599 *Ант.* 955).

2. Пересидіти, перечекати: а надто есче оденъ з их мл. отецъ Иозефатъ,... тогож // часу вышъменованого, впадшы до дворку протестантис, тамже в томже селе будучого, з галасом и крыкомъ, дворника протестантис, есче што ледво на тот час зостаючого, который розумел, же се в дворку выседитъ, выволокши с тогож дворку розмаитыми и вымыслъными способы его страшыл (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 357-358).

ВЫСЕКАТИ *дієсл. недок.* (що чим) *(рубаючи, знищувати)* вирубувати, висікати: Якож кгды се моцю и кгвалтомъ великим през тую форту шпиталную добывали и оную обухами и друками одбияли и шаблями высекали, тот тумултъ люду великий и кгвалтовное добыванъесе убузство, хвории,... до манастыра утекали (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 594); которые ничого на тую прозъбу не паметаючы, ани тежъ на монастиръ и цменътар бынамней не респекътуючы, тую-то форъту до них выбияли и высекали (Луцьк, 1639 *АрхЮЗР* 1/VI, 754).

Див. ще **ВЫСѢЧИ.**

ВЫСЕЛОКЪ *ч.* Виселок: Я, Гнєвошъ Дми(т)ровичъ Стрижєски(и), ...сознаваю и явно чи[ню] симъ мои(м) листомъ... // и(ж) я,... прода(л) єсми... имє(н)є моє ѡ(т)чизноє, ...на (и)мя Дє(д)ковцы, — сєло ѡсєлоє, из высєлко(м) Комаровкою (Житомир, 1584 *АЖМУ* 137-138).

ВЫСЕЧИ *див.* **ВЫСѢЧИ.**

ВЫСИЛАТИ *див.* **ВЫСЫЛАТИ.**

ВЫСИЛЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Напружений, зосереджений: сáми нє тóлко лєжáти и в покóю сѣдѣти, алє и на(д) свѣцки(м) спóрами внoỳтрними высилєны(м) стáномъ и́мъ дáлєй, ты(м) бóлшȣю горȣ и мó(ж)ность брáти могли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 195).

ВЫСИЛЕНЬЄ *с.* *(сильне ослаблення)* виснаження, знесилення: Само ажъ зобополноє знищєньє, оупрацованьєсѧ, высилєньє, выжалє(н)є, збȣожєньє, звыкло такіє войны алє нє в ча(с) гамовати, а згодȣ

пожаданꙋю нєрыхло приворочати (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 217).

ВЫСИЛИТИ *дієсл. док.* Виснажити, знесилити: што бы тамъ ты(х) хр(с)тіанъ... кꙋ ѡ(т)стꙋпованью вѣры Хр(с)тіанской з дєспєраціи приводити, а такъ оутаєныє тамъ хр(с)тіанства силы высилити и ослабити бы могло (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 204); до стискова(н)ѧ нє было причины, нижъ длѧ покрытьѧ болшихъ постꙋпкѡвъ на нєсворныє чинѧчіє тꙋмоулты... а зачасомъ рѡстырками высилєныє мєжи собою обыватєли рєчи посполитой оусмотрѣвати (Там же, 220 зв.).

ВЫСИТИСЯ *дієсл. недок.* **1.** (чим) Гордитися, пишатися: Кгдыжъ тая манна, которая имъ зъ неба была давана, фикгурою была самому Христови, которій зышолъ зъ неба для нашего спасенія, и указуетъ имъ Христосъ, абы оною манною выситися занехали, которая имъ южъ на жаденъ пожитокъ не была (1603 *Пит.* 51).

2. (на кого) Ставити, вважати себе вище від кого-небудь: Доколи ж, о папо, высишся на Христа, будет бо от него на грѣшники помста (к. XVI ст. *Укр.п.* 77).

ВЫСЇАНЬЄ *див.* **ВЫСѢАНЬЄ.**

ВЫСКАКАТИ *дієсл. недок.* (з чого) *(з утіхи, радощів)* підскакувати, вистрибувати (від чого): И прєчъ ю́жъ ѡ(т)шє́дши почалйсъмы спѣва́ти, И з̾ ра́дости о́ноє го́йнє выскака́ти (Львів, 1616 *Бер.В.* 76).

Див. ще **ВЫСКАКОВАТИ, ВЫСКОЧИТИ.**

ВЫСКАКОВАТИ, ВИСКАКОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** *(стрибаючи, покидати місце перебування)* вискакувати: з̾ кото́рого вы́шє(д)ши заби́ты бываю́тъ ѡ(т) дꙋховъ злосли́вы(х), якъ звѣрѧ́та ѡ́ныи выходѧ́чїи з̾ ѡгнѧ, а ри́бы з̾ воды выскакꙋючїи (Вільна, 1627 *Дух.б.* 123);

(про воду) (появлятися звідки-небудь) випливати, витікати: Ви́дѣлъ мо́рє ро(з)стꙋпꙋючєєсѧ прє(д) собо́ю, и во́дꙋ чи́стꙋю з ка́мєнѧ выска́кꙋючꙋю (Вільна, 1627 *Дух.б.* 126); *Образно:* Злоє бовѣмъ тоє, єстъ я́кобы жро(д)ломъ ѡ(д)всюлъ выскакꙋючим̾ (Там же, 160).

2. *(стрибком просуватися)* вискакувати: а со(т)ни(к) хотѣ(л) довє(с)ти павла нє до(з)воли(л) и(м) тои рады и ро(с)каза(л) абы тыи которыи могу(т) плыти напєрє(д) вы(с)каковали и на бєрє(г) выходити (II пол. XVI ст. *КА* 152); Риста́ю, Рищꙋ: Выска́кꙋючи бѣгаю, а́бо бѣжꙋ. Съриста́юсѧ, збѣга́юсѧ поспо́лꙋ вытѣка́юсѧ, на кꙋпꙋ схожꙋсѧ (1627 *ЛБ* 109).

3. Підскакувати, вистрибувати: Всѣ ро́зныи мꙋзи́ки,... Бійтє в̾ лютнѣ а нєха́й лѣсы выскакꙋютъ, и морскїи Дєлфи́ны при брє́гꙋ танцꙋютъ (Львів, 1631 *Волк.* 25 зв.).

4. *(під звуки музики)* вискакувати, вистрибувати: мєлхо́ла дочка́ Саꙋлова выглєда́ючи ѡкно́мъ, ѡзрѣла црѧ Двда выскакꙋючого, и игра́ючого прєд̾ // г(с)дємъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 251-251 зв.).

5. *Перен.* (з чим, на що) *(невчасно, недоречно говорити що-небудь, починати робити що-небудь)* вискакувати: Православный: Звыклость то ваша, ижъ гды натрафите нѣякое слов‹к›о, которое бы ся вамъ здало за вами тягнучее, выскакуете зъ нимъ противко православнымъ на пляцъ (1603 *Пит.* 35); отцеве собору Картагінского забороняютъ, абы Римскій епископъ... зъ границъ своей діецезіи, зъ судами не вискаковалъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 581).

6. *Перен. (несподівано виявлятися)* вискакувати, появлятися: А ѡ рє́чах нб(с)ныхъ... вє́длꙋгъ с(т). Діони́сїа, и ба́датисѧ и пока́зовати годи(т)сѧ, и нє коли нєнасы́чєный ро́зꙋмъ выска́кꙋєтъ, а́лє ко́лко замѣрєно... єстъ ѡ(т) людій оучѡ́ныхъ Бо(з)скою ла́скою (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 273);

(обманливим способом потрапляти кудись) вискакувати, опинятися: Видите ли, погибели синове, за что ради таковый прелестный и поганский чистець собѣ по смерти соградили, яко да, погански житие сего вѣка суетнаго поживше, по смерти в чистець входят, из чистца зас в царство небесное выскакуют (1588-1596 *Виш.Кн.* 149).

7. *Перен. (про воду)* вибризкувати: И ты оцєа́нскоє глꙋбо́коє мо́рє, Ра́дꙋйсѧ, выска́кꙋй, прєра́до(ст) взбійсѧ взго́рє (Львів, 1631 *Волк.* 25).

8. *Перен. (про море) (виходити з берегів)* розливатися: И ты ѡ мо́рє, ѡтвори зрѣни́цѣ, з̾ замѣро́ной выска́кꙋй грани́цѣ, Нєха́й во́ды сѧ го́йнє розлива́ютъ злы́хъ затопла́ютъ (Львів, 1631 *Волк.* 20).

◇ **выскаковати на герц** — ставати до бою: и гдѣ есть конец, то есть достигшому в предѣл без-

трастия(!), ознаймили, таже, достигши оного бесстрастного пристанища, ожидати повеления от бога на дѣло службы его, а не самому без помощи божия выскаковати на герц, остерегли (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 189).

Див. ще **ВЫСКАКАТИ, ВЫСКОЧИТИ.**

ВЫСКОЧИТИ, ВИСКОЧИТИ, ВУСКОЧИТИ *дієсл. док.* **1.** *(швидко, раптово вибігти)* вискочити: он, обачивши мене, возного,... с того дому выскочил и у дворе у стайни замкнулъся (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/VI, 203); в то(м) часє слꙋжебни(к) пана кєлємєто(в) ѡлєшко и(з) светлицы ѡкно(м) на ꙋлицꙋ выскочи(л) (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 36); А по ты(х) слова(х) вы́шо(л) проу(д)ко оумрлый яко єлѣнъ моло́дый выскочи(л) изъ гро́ба (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 53 зв.); там же тые менованые чернъцы и з ыншими помочниками и бунътовниками своими,... выскочивши... на улицы, того вышъменованого злодея зъ рукъ мистровыхъ одъняли (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 547); Алєксандєръ... зволокъ зъ сє́бє коштóвныи ша́ты македѡ́нскїи, а ма́ючи той пєрстєнь на па́лцы вы́скочилъ зъ полаты (серед. XVII ст. *Хрон.* 421);

(раптово переміститися) відскочити: Ка́мєнь, ...ди́вноє вєли́кости, ма́ло ѡ(т) того было, жє мѧ нє привали́лъ и вшєлѧ́кѡ нє скрꙋшилъ, гды по(д) ни́мъ глꙋбо́ко спа́лємъ, єсли́бымъ... зъ мѣстца, прꙋдкимъ ско́комъ бо́ѧзни по́лный нє вы́скочилъ (Київ, 1627 *Тр.* 557);

(стрибком піднятися, опинитися вище кого-небудь) вискочити: и много сѧ трафлѧє(т), я(к) дво(м) боръцє(м) бо́рꙋчи(м)сѧ то томꙋ, то сємꙋ навръ(х) вы́скочити, а того по(д) сє́бє по(д)гъбати, то томꙋ за(с) зысподꙋ вы(м)кнꙋтисѧ, и вє(р)хового наспо(д) пєрєвє(р)нꙋти (п. 1596 *Виш.Кн.* 252 зв.);

(раптово, несподівано появитися) вискочити: зара(з) юда воу́скочивши змє(д)жи жидо(в)... и поцѣлова(л) сн҃а бж҃ія (XVI ст. *УЄ* № 29519, 39); зъ якого(с) дому в ѡно(й) улицы выскочи(ли) три чоловєки то(л)ко в кошулѧ(х) а в убра(н)и з мє(чи) и почали бити... на сторожу (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 74).

2. *Перен.* Вийти, вибратися, вискочити: яко(ж) з нѣко(и) тє(м)ници на свѣ(т) свободы къ бг҃ꙋ смотрѣти, и о жи(з)ни //...поучатисѧ, и мыслити вырнє(т), ѡдною сви́(т)кою мѣхо(м) шитою, и нєкшта(л)товно(ю) сѧ ѡдѣє(т) на надєждꙋ бг҃а живаго с тои ямы миръскоє на ровънинꙋ выскочи(т), тогда мыслїю ни ѡ чо(м) дрꙋго(м) (сѧ) нє фрасꙋєтъ ...то(л)ко я(к) г҃а своєго оузри(т), ємоу оугоди(т) и с ни(м) въ вѣки цр(ст)вова(ти) боудє(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 232-232 зв.); Таков бо есть ее закон своеволный: с под ярма тѣснаго и крестоноснаго и прискорбнаго жития и пути, ведущаго во живот вѣчный, выламавшися и вискочивши, буяти, шалѣти и бѣсоватися (1608-1609 *Виш.Зач.* 202);

визволитися, звільнитися: Та́къ албовѣ(м) и патрїа́рха оучини(л) їѡсифъ, здрайчиной своє(и)// вы́да(л) ѡдѣ́нѧ з нєво́лѣ слоужины выскочи́вши на кроле́вство встоупи(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 92 зв.-93).

◊ **выскочити на герстъ** — стати до бою: Алєкса́ндєръ всѣдши на ко́нь кото́рогѡ зва́лъ дꙋчєпа́лъ вы́скочилъ на гє́рстъ а пєрє́дъ всі́мъ рицє́рствомъ свои́мъ ста́нꙋлъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 422); **на широкий гостинец выскочити** — здобути, захопити, осягнути (хитрощами) широку сферу чогось: Когда же за правду // вѣдаем, иж его юная... от матере старые вѣры отторгшися и на широкий гостинец, вѣка сего роскоши насытитися прагнучи, выскочивши хитрует,... скачет и играет (1608-1609 *Виш.Зач.* 201-202); Щасливый есть костел латынский для того, ибо, оставивши и повергши тѣсную дорогу евангельской мудрости, ведущую в живот, на широкий гостинец премудрости мира сего выскочил (Там же, 224).

Див. ще **ВЫСКАКАТИ, ВИСКАКОВАТИ.**

ВЫСКРОБАТИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(зробити купюру в тексті)* стерти, вилучити, вимазати: изъ евангелия некоторые фундуши, на имєня церковные вписаные, выскробаны, въ чомъ немалая шкода тому владыцству Володимерскому сталася (Тикотин, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 59); жиды своє́ю прєвро(т)ностю тоу́ю си(л)лѧ́боу, то, ѡ(т) дє́рєва вы́мазали, и вы́скробали што головного было въ то(м) пса(л)мѣ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 302).

2. *Перен.* (що) *(зробитися чистим у моральному відношенні)* очиститися: Понєва(ж) вы́скроба(в)ши до зна́кꙋ тѣло зъ зло́сти, ꙋмє(р)щвлє(н)нꙋю внѣш-

нєго чл҃вка ко́жд҄ ра(с)тага́ютъ и пре́то(ж) писмо ст҃ѡє придає(т), на моро́зѣ, же жа(д)ны(м) способо(м) нє мѣли до́сы(т) на само(м) ср(д)ца ѹмєр'твє́ню (серед. XVII ст. *Кас.* 9).

ВЫСЛАВЕНЄ *див.* **ВЫСЛАВЛЕНЄ.**

ВЫСЛАВЕНЫЙ *див.* **ВЫСЛАВЛЕННЫЙ.**

ВЫСЛАВЕНА *див.* **ВЫСЛАВЛЕНЄ.**

ВЫСЛАВИТИ, ВИСЛАВИТИ *дієсл. док.* **1.** (кого, що) *(визнати достойним)* прославити, звеличити: богъ ѡ(т)цо(в) наши(х) выслави(л) (II пол. XVI ст. *КА* 14); ле́чь же мно́гїи пре(д) на́ми до́сыт' обфі́тє вы́славили и ѡписа́ли, нє зда́лоса на́мъ то̑ ты́м' забавла́ти (Київ, 1623 *МІКСВ* 81); Вєли́ко запра́вды и подиве́на го(д)но ест' Г҃а Б҃а на́шєгѡ чл҃вкѡлю́бїє, кото́рогѡ нѣхто з людїй подоста́тк҄ вы́славити нє мо́жєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 36); ѡ Пречю̑дный и Нєпостижи́мый Б҃жє, Кто́жъ твой добродѣйства ви́славити мо́жє (Чернігів, 1646 *Перло* 31 зв.); высла́вленъ бу̑ду въ фараѡ́нѣ и во всє́мъ во́йск҄ єгѡ́ (серед. XVII ст. *Хрон.* 91 зв.);

(кого) *(поширити добрі відомості про кого-небудь)* уславити: а ѡ(н) в то(т) ча(с) доткну̑(в) ѡчи и(х) тєды имь и заповѣди(л), абы нѣком҄ того нє повѣдали, а ѡнї выше(д)ши выславили єго по вши(ст)кои зємли то̑и (к. XVI ст. *УЄ* №31, 132); молодость єгѡ дивнымъ пророцство(м) г҃(с)дь б҃гъ выславилъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 369).

2. (що) *(дати знати всім)* оповістити (про що): въ которомъ-же месте допущаемъ торгъ мети и встановити въ неделю; и закликати по всимъ сторонамъ и явно выславити (Вільна, 1528 *АрхЮЗР* 5/I, 36).

Див. ще **ВЫСЛАВЛЯТИ, ВЫСЛАВОВАТИ.**

ВЫСЛАВИТИСЯ, ВЫСЛАВИТИСА *дієсл. док.* Прославитися, звеличитися: ѹжє пастырє н҃нѣшни(и) вѣкъ выжити выро(с)кошовати выславитиса выго(р)дитиса выбогатитиса вым(д)ритиса ѹмыслили с҄тъ (1598 *Виш.Кн.* 289); Ты же, костеле латынский,... ту на земли важити, вимудроватися и выславитися изволив (1608-1609 *Виш.Зач.* 230).

Див. ще **ВЫСЛАВОВАТИСЯ.**

ВЫСЛАВЛЕНЄ, ВЫСЛАВЕНЄ, ВЫСЛАВЛЕНЬЄ *с.* Звеличення, виславлення, прославлення: вєликїй ѡнъ въ пр(о)рцѣ(х) ц҃ръ д҃вдъ... матєрїю и вѣршъ лютни своєй сла́дкоб҄р'мачой годный до выславє́на ѡбралъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 170); и с тыхъ мєръ м҄сєлємъ свою цр҃ковъ згола ѡпо̑сти́ти: абымъ са́мъ ростóрга(в)ши тєжъ тыє звязъки, южъ до ко(н)ца волны(м) ста́вшиса: способнє́йшымъ былъ до ѡбвола(н)а и выславлє(н)а пра́вды (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 15 зв.); Пр(с҃)то̑ю Вл(д)ц҃у̑ на́ш҄ Б҃ц҄ и пр(с)но Д҃в҄ Мр҃їю,... всѣ ѡ(т) ср(д)ца,... просѣмо,... абы... мнѣ... слово к҄ выславлє́н'ю Крєста, въ оустѣхъ да́ти (Київ, 1632 *МІКСВ* 272).

Див. ще **ВЫСЛАВЛЯНЪЄ, ВЫСЛАВОВАНЄ.**

Пор. **ВЫСЛАВИТИ.**

ВЫСЛАВЛЕННЫЙ, ВЫСЛАВЛЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Прославлений, звеличений: Розѹмѣю, же при то́мъ тако́вомъ за́цномъ ст҃о́мъ да́рѣ, и мєнє само́го з' ты́мъ присто́йнымъ В҃ш Кн(ж) Мл(с҃)ти Фамї́лїи, цно́тъ и дѣлностїй выславє́нымъ ла́скавє принати (Київ, 1623 *МІКСВ* 77); Тогды, пра́ви, Кєса́рїйскаго ѡба́ч҄ вєсєлого, выславлє́нного яко́вы(м) мнѣ прєз' со́нъ частокро́ть ѡказова́лєсьса Бра́тє на́ймилшїй (1627 *Тр.* 39).

ВЫСЛАВЛЕНЬЄ *див.* **ВЫСЛАВЛЕНЄ.**

ВЫСЛАВЛЯНЪЄ *с.* Те саме, що **выславленє**: О то самъ помазанецъ Божый, король... Владиславъ Якгейловичъ,... который для веры християнъское,... светчытъ... Пану Богу... за тую згоду и единость, которая се за вековъ его скончыла, (зъ выславлянъемъ имени Божого,) дякуетъ (Вільна, 1599 *Ант.* 965).

Див. ще **ВЫСЛАВОВАНЄ.**

Пор. **ВЫСЛАВЛЯТИ.**

ВЫСЛАВЛЯТИ, ВЫСЛАВЛАТИ, ВЫСЛАВЛЯТЬ, ВЫСЛАВЯТИ, ВЫСЛАВАТИ *дієсл. недок.* (кого, що) Прославляти, звеличувати: якь іѡаннь ис тємницѣ послаль ко ісви оучє́ники своа я(к) тыжь х҃с прє(д) народы єго выславлає(т) (1556-1561 *ПЄ* 52); теды маю... скромъне заховать и добродѣйство пана Каспорово еще въ змилованью его надо мною выславлять (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 8/III, 335); ничого и(н)шого ѡ(д)но годны(х) му̑жовъ и княжа(т) годнє... вы(с)лавляю(т) (1582 *Кр.Стр.* 14 зв); избавитє(л) нашь нѣ дла чого и(н)шого на(с) нє оучини(л), є(д)но абы(х)мыса тѣло(м) ємоу покарали, а д҃шєю єго выславали (к. XVI ст. *УЄ* №31, 39); Таа єв(г)лїа... выславлаєть чюда і҃с (поч.

XVII ст. *Проп.* 5); тотъ Климентъ въ всѣ(х) своихъ пи́смехъ выславаєт҆ єдинѹ ч(с)ть и пр(с)тлъ трехъ лицъ бж(с)тве́нныхъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 17); И вшеляко рожай той выславляти прислушаеть, як Давидъ мовитъ: "родъ праведныхъ благословится" (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1135); Бл(с)влѧ́ю: До́бре мо́влю, хвалю́, выславлѧю, до́брє кажоу (1627 *ЛБ* 9); И зрозоумѣль єди́нь из ни(х) и(ж) є(ст) оулѣче́ны(и). а обрьноу́вшисѧ поча(л) го́лосо(м) вєли́кымь выславлѧ́ти ба҃ и па́л ни(ц)… хва́лѧчи и дѧ́коуючи є(м)ѹ (1645 *УЄ* № 32, 192 зв.).

Див. ще **ВЫСЛАВИТИ, ВЫСЛАВОВАТИ, ВЫСЛОВЛѦТИ.**

ВЫСЛАВОВАНЄ, ВЫСЛАВОВАНЬЄ *с.* Прославляння, вислявляння, звеличування: Штожъ ту кто обрати схочетъ выславованье и дякчиненье отъ рода Роского, заисте, повиннѣйшая естъ речъ — ласку и добродѣйство народови… показовати (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1141); Праз(д)нова́нїє, Праз(д)никъ: ѡхо́та, вєсе́лость, выхвалє(н)є, выславова(н)є, ѡбхожѣньє, свѧчѣ(н)є (1627 *ЛБ* 165); Бг҃ъ да́єт҆ нам҆ до́брыѣ дарѹнки, и вшєлѧ́кими проми́сл҆ными потѣхами насъ ѡпа́трѹєт҆, абыс҆мѡ … дѧ́ковали ємѹ с҆ того, и имѧ єгѡ… сла́вили и ве́лбили: а мы нє дба́мє в҆ подѧ́кованю, и лѣни́во в҆ добрѡдѣйствѣ єгѡ выславова́ню постѹпѹємѡ, дарѹнки єгѡ…, нѣза́што ва́жимѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 114).

Див ще **ВЫСЛАВЛЕНЄ, ВЫСЛАВЛЯНЪЄ.** *Пор.* **ВЫСЛАВОВАТИ.**

ВЫСЛАВОВАТИ *дієсл. недок.* (кого, що) Прославляти, звеличувати: Єв(г)листа выписоуе(т) якь хс҃ выславоуеть оубогоую вдовицоу (1556-1561 *ПЄ* 313); ѡтроча́тка того вєли́ко(ст) ѡповѣдѹ́ймо, заслоу́гы и чоудо́вноє рождество выславоу́ймо (поч. XVII ст. *Проп.р.* 259); Прето, правовѣрный христіянине, тымъ святымъ патріархоюМихаиломъ утѣшайся и выславуй его ревность (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1089); Вш҃ Кн(ж) Мл(с) прирожо́ный сво́й славе́нскій Діале́ктъ або ѧзы́къ лю́бишъ и выславѹ́єшъ, и си́лѹ єгѡ розѹ́мѣючи, ра́дъ Кни́ги тогѡ Діале́ктѹ чита́єшъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 74); Ѳемисто́клєсъ вале́чный до́брє памѧта́єть, Гды ѡ(т)чи́зны здоро(в)є над всє прєкладаєтъ Гортє́нсїа и Кира, припомнѣ(н)ємъ го́йнымъ, Поли́мнїа выславѹ́й з҆ ѹ́кло́номъ присто́йным҆ (Київ, 1632 *Євх.* 302); стара́(и)мосѧ… хв҃а Вѫскр(с)нїѧ сла́вити и ѡповѣда́ти нє занєхива́ймѡ… нєвымо́вныѣ єгѡ́ добродѣйства выславѹ́ймо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 232).

Див. ще **ВЫСЛАВИТИ, ВЫСЛАВЛЯТИ, ВЫСЛОВЛЯТИ.**

ВЫСЛАВОВАТИСЯ *дієсл. недок.* (ким, від кого) Прославлятися, звеличуватися (ким): На оста́токъ таки́мъ вызна́ньємъ, синодъ замкноу́ти мѣли. ѡди́нъ бг҃ъ кото́рый пєрє(д) всѣми и на(д) всѣми, и въ всѣхъ нами вѣрѹєтсѧ и выславоу́єтсѧ (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 46 зв.); а ѻвоє, то єстъ три пєрсо́нами, ѡ(т) побо́жныхъ правосла́вныхъ и вѣрѹєтъсѧ и выславѹєтъсѧ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 278).

Див. ще **ВЫСЛАВИТИСЯ.**

ВЫСЛАВЯТИ *див.* **ВЫСЛАВЛЯТИ.**

ВЫСЛАВАТИ *див.* **ВЫСЛАВЛЯТИ.**

ВЫСЛАНЯ, ВЫСЛАНЄ, ВЫСЛАНЬЄ *с.* *(доручення, наказ кому-небудь піти або поїхати кудись із певною метою)* послання: годилосѧ было с тыми выклады, а затымъ и с тою оунѣєю ѡ(т)цо(м) владыкомъ заразъ што нарихлєй и пєрє(д) высланьє(м) до римѹ свѣцки(м) людємъ… оповѣдити (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 60); ра(ч) вм҃… посла(н)цовъ нашихъ… принявши и имъ на вшєляко(и) помочи до єго… м(л) готовымъ быти якобы висланя нашє и и(х) тамъ трѹды… дарємъными нє были (Львів, 1610 *ЛСБ* 427, 1); И то еще знаменитый знакъ зацности и знаменитости Андреевы, ижъ, по ономъ высланю на весь свѣтъ апостоловъ, лосомъ або роздѣломъ досталися Андрееви части свѣта по Іерусалимѣ переднѣйшіи (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 968).

Пор. **ВЫСЛАТИ.**

ВЫСЛАТИ, ВИСЛАТИ, ВЫСЛАТЫ *дієсл. док.* **1.** (кого) *(дати доручення, наказати кому-небудь піти або поїхати кудись із певною метою)* послати: и кнзь Юрьи, воєвода кієвскій, на тое дѣло выслалъ насъ, абыхмо безклопотно промежи ними того досмотрѣли и ихъ поеднали (Київ, 1510 *Арх ЮЗР* 8/IV, 161); И маетъ Его Милость для розознаня и певнѣйшое вѣдомости комисарей тамъ выслати (1537 *РЕА* I, 209); а тыи комисари ѡт кнѧзѧ… высланыи, имъ тых границ нє клали (Чернче-Городок, 1543 *AS* I, 354); а потомъ дей панъ Кграевский,

выславши з оного дому Саскового двохъ служебниковъ своихъ, мене поймати и до себе привести казал (Луцьк, 1574 *АрхЮЗР* 1/VI, 61); А будетъ ли воля и ласка ихъ милостей — кого отъ себе на синодъ нашъ выслати,… тогъды меновите просимо, абы ихъ милость съ посродъку себе депутатови рачили его милость пана Радомъского (Вільна, 1599 *Ант.* 654); А єсли бы я, по(д)комори(и), за якими припалими потрєбами моими на ѡны(и) ро(к) выєхати нє могъ, тєды на своє мє(ст)цє коморника выслаты-(м) мє(л) (1599 *ККПС* 112); па(н) рамо(лт) …на то(т) кгрунтъ са(м) выєхати и никого выслати и придати нє хотє(л) (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 111); рачили(с)тє дво(х) братє(и) вы(с)латы до єго го(с)подарскои мл(с)ти та(к) ти(ж) и до на(с)… навѣжаючи на(с) пи(с)момъ свои(м) рачитє (Ясси, 1610 *ЛСБ* 429, 1); ґды з ли́сты бра(т)ски(ми) лу(к)я(нъ) васілієви(ч)… до воло(х) бы(л) вы(с)ла(нъ). Та(мъ) ѡ(т) єго м(лсти) ѡдє(р)жа(л) кви(т) до могилы (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 2); ѡ сы́нȣ мо́й, Іѡсифє, на якȣю ганє́бнȣю смє́рть пришо́лъ єстє́съ; я єсмь тєбє вы́слалъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 61 зв.); Паномъ полковникомъ со(т)нико(м) атаманомъ виси(л)комъ вшєляки(м) ѡ(д) на(с) в сѣвєръ кождого часȣ выслани(м) до вѣдомо(ст)и подаємо и(ж) дошло на(с) вѣдати жє ро(з)ніє ȣтяжєня попо(л)няю(т) (Іркліїв, 1650 *ЛОИИ* 238, 2, 69/27, 1);

перен. (що) *(спрямувати вогонь, світло і т. ін.)* вислати: на захова́нѧ илїино нбо та́къ мно́го ко́нєй и възо(в) ѡгнисты(х) вы́слало ижъ сѧ всѧ гора засвѣтила (поч. XVII ст. *Проп.р.* 199); с той бо(з)кои Ра́ны твой ви́шли ми два́ пото́ци, єди́нъ на ѡмытѧ́ пєрворо(д)ного грѣха моє(г), а дрȣгі́й на соєдинє́нїє моє с тобо́ю (Чернігів, 1646 *Перло* 99 зв.).

2. (кого) *(примусово відправити, випровадити)* вислати, вигнати: коли тые листы перебирали, насъ изъ светлицы выслали (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 357); выслала всихъ з двора, живое души не зоставивши, толко мене и дивки, а сама пошла с Каскою до воротъ, жебы хто до двора не пришол алъбо не приехалъ (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 504);

(кого) (виселити кого-небудь звідки) вислати: С того имѣнѧ мают Их Милост мєнє и жонȣ и дѣти мои… моцно выслати и тоє имѣнє к своим рȣкам мѣти (Острог, 1516 *AS* III, 138).

3. (що) *(певну річ)* відправити: Лєѡ(н) папє(ж) ри(м)ски высла(л)… скрини со ѡ(т)пу(ст)ными листы (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П /1736, 52 зв.).

Див. ще **ВЫСЫЛАТИ.**

ВЫСЛЕДИТИ *див.* **ВЫСЛѢДИТИ.**

ВЫСЛИЗНУТИСѦ *дієсл. док., перен.* Пропасти, зникнути, вислизнутися: стєрєжи́тєсѧ того абы тоєю дирєю, кото́раѧ, сѧ в̾ пра́вахъ на́мъ слȣжачихъ дѣєтъ, вси́ сѧ вмстамъ свободы нє вы́слизнȣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 216).

ВЫСЛОВИТИ *дієсл. док.* (що) *(передати словами якусь думку)* висловити: И вы́словивши всє наконєць повидѣль ѡ нє(м) яко бы вь ѡсобѣ бжеи мови(т) възше(л) єси на высотоу (Львів, 1585 *УЄ* №5, 153 зв., на полях); Рєчъ сама́ѧ и матєрїа оутѣшная є(ст) и ласкаваѧ: кото́рȣю абысмы могли го́днє вы́словити (поч. XVII ст. *Проп.р.* 179); Гдє бовѣмъ пєрсона́лноє похожє́нїє Стго Дха, ѳєологіцко вы́словити и ѡ(б)ави́ти на́мъ ра́чи(л), кото́рый ѡ(т) Ѡца похо́ди(т), повѣдѣлъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 245); Нȣжъ кто мо́жєтъ, якъ вєли́кїи та́мъ знѣслъ пра́цы, го́днє люб сло́вы, лю́бъ хва́лами высловити (Київ, 1627 *Тр.* 555); Прєсвѣтломоу спситєлѧ на́шєго тръжєствоу въскр(с)нїа барзо сѧ дивова́ли, кото́ро(г) триоу(м)фȣ за́цности нѣкды го́днє нє мо́гли высловити (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 152 зв.); ѡ и́нши(х) рє́ча(х) якѡ то прєва́жны(х) нє мо́жна є́сть рє́чь вы́словити (серед. XVII ст. *Хрон.* 394).

ВЫСЛОВЛѦТИ *дієсл. недок., перен.* (кого) Прославляти, звеличувати: Мѣй жє, М(с)цъ, Заха́рїє, Бцȣ в̾ цнѡтахъ… // абы в̾ твы́хъ робо́тахъ, Вѣра Православна, и дѣтокъ цвичє́ньє, На́ ратȣнокъ бли́жнємȣ, цркви, вспоможє́ньє, и Мѣсѧцъ и Звѣзды оуста́внє сіа́ли, Копистє́нскихъ въ ѡсобѣ твоє́й высловлѧ́ли (Київ, 1627 *МІКСВ* 175-176).

Див. ще **ВЫСЛАВИТИ, ВЫСЛАВЛЯТИ, ВЫСЛАВОВАТИ.**

ВЫСЛУГА, ВИСЛУГА *ж.* **1.** *(перебування на службі протягом певного періоду)* вислуга: А то єсмо Єго Милости продали ѡбєл вѣчно и на вѣки нєпорȣшнє… замок Локацкий, который ѡтєц нашъ послє вислȣги господарѧ Єго Милости ново збȣдовал (Володимир, 1542 *AS* IV, 312); то(т) проси́ль пи́лно цѣсарѧ… за ви́слȣгȣ свою абы єго сєктѣ да́-

н(а) бы́ла якаѧ це(р)кóвь (XVII ст. *УЄ* №29519, 281); Всáкожь єстéсъ мнѣ брáтъ, нє хочꙋ абысь мнѣ дáрмо слꙋжилъ; повѣдай што за выслꙋгꙋ хóчєшъ взѧ́ть (серед. XVII ст. *Хрон.* 45).

2. Володіння, одержане за службу: А еще к тому приписываю свою вѣрную выслугу, што есми выслужилъ на господари великомъ короли Александре, озеро Вѣропутъ а Долгую тоню (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 11); Я Михайло Павша... записалъ есми свою вѣрную выслугу... селище Климятинъ, у Черкаскомъ повѣтѣ на Днѣпрѣ,... Николѣ Пустынскому манастырю (Київ, 1512 *АЮЗР* I, 45); Которое имєнє выслꙋжил ѡтєць мой, на короли Єго Милости, Иван Старый — Закон в Луцком повѣтє, тоєм имєнє, выслꙋгꙋ ѡтца моєго... заставил затю моємꙋ... в полтораста копах грошей Литовскоє манѣты (Крупа, 1533 *AS* III, 411); еслибы о тую выслугу хто зъ насъ былъ отъ господара его милости позванъ, уховай Боже (Чорторийськ, 1547 *АрхЮЗР* 7/I, 23); Сєло татаровичи выслꙋга нєбожъчика мꙋжа єє... г҃ потꙋги в нємъ (1552 *ОЖЗ* 127 зв.); Тымъ же тє(ж) ѡбычає(м) хотѧ бы(х)мо которому татарину... дво(р) на(ш) або имє(н)є... дали маю(т) сѧтаковыє... на выслуга(х) свои(х) проти(в) хрє(с)тиянъскихъ людє(и)... заховати абы ихъ ку подачкамъ ... нє принєволяли (1566 *ВЛС* 95); я... // ...на тыхъ всих именяхъ которые бы мне ...напотом, за куплею и выслугою моею, правомъ, спадкомъ... припадати мели... малжонце моеи,... записую (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 196).

Див. ще **ВИСЛУЖЕНЇЄ.**

ВЫСЛУГОВАТИ *дієсл. недок.* (що) *(бути вартим чого-небудь)* заслуговувати (чого, на що): Алє якъ про(д)ки, тóй мнѡ́го помагáютъ та(к) нє мé(н)шє, и дѣлности высвѣ(д)чáютъ, которы́ми, пéвныи знаки выслꙋ́гꙋю(т) и цны(м) потóмко(м), за клéйно(т) зоставꙋю(т) (Острог, 1612 *На г. Остр. Час.* 2).

ВЫСЛУГОВАТИСЯ *дієсл. недок.* (кому) *(ретельно служачи, добиватися чого)* вислужуватися: наѡ(с)тато(к) ся и(м) ажъ ви(с)лꙋговали, ѡ(т)то(л)жє єщє и нн҃ѣ ꙋ ни(х) то(и) ѡбыча(и) ижъ ся в нєволю даю(т) (1582 *Кр.Стр.* 63 зв.).

ВЫСЛУЖИТИ, ВИСЛУЖИТИ *дієсл. док.* (що, що на кому, що від кого, що чим) (*одержати за службу*) вислужити (що, що в кого, що чим): Я... городничїй лꙋцкїй съзнаваю... што єсми // выслꙋжилъ имѣнє в лꙋцком повѣтє... на г‹о›с‹по›д‹а›ри єго милости вєликом короли Алєксандрє на имѧ Свинаринъ (Луцьк, 1506 *AS* I, 131-132); А еще к тому приписываю свою вѣрную выслугу, што есми выслужилъ на господари великомъ короли Александре, озеро Вѣропутъ (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 11); Я ива(н) нємири(ч)... записалъ єсми ч҃лка своє(г) выслужєно(г) на г(с)дри мои(м) на имѧ ѡлє(к)сєя из бра(т)єю єго ꙋ завшьско(и) волости з мєлєнєви(чи) посполито живє(т) (Олевськ, 1514 *ПИ* №6); Пришодши пєрєд нас зємѧнка наша Богꙋхваловаѧ... из дѣтми своими... и з дочками... и оповѣдили, иж котороє имєнє... на имѧ Романово ѡтєцъ мꙋжа єє... выслꙋжил на братє нашомъ... ино... ѡни ...тоє имєнє... продали (Вільна, 1529 *AS* III, 347); Я кн҃зь пєтръ... сознаваю...: Што(ж)... имє(н)є выслужилъ єсми на г(с)д҃рє нш҃омъ (Туличів, 1535 *Арх.Р.* фотокоп. 46); огороды, которые маю в заставе... и штобых еще именей, з нею [малжонкою] мешкаючи, набылъ, выслужил, прибавил, ...то все еи, жоне моеи... дарую (Берестя, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 69); земя(н)ка г(с)дрская... [пограбила]... моихъ вла(ст)ны(х) рєчє(и) в то(и) жє скрини, што(м) былъ выслужи(л) з молоды(х) лє(т) моихъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 79); мы то смотрєвши, знашли є(с)мо в того листу дату пє(р)вє(и) писано, ни(ж) па(н) Лаза(р) выслужи(л) тоє имє(н)є (Черкаси, XVI ст. *ККПС* 77); а я тежъ также, штоколвекъ где могу, убогая невеста, крывавымъ потом моим выслужити, то онъ з мене зодравши пропъетъ, же одно ледве за часом грешное тело могу за его обычаем прикрыти (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 8/III, 578); богáтє(с)тво цр(с)тва Нб҃сногѡ, и ласкáвогѡ Бг҃а на сѧ розгнѣва(л) навѣки; в҆ котóрогѡ // мóглъ лáтво вислꙋжити; щастѧ вѣчногѡ рáдост҆ (Чернігів, 1646 *Перло* 157-157 зв.).

ВЫСЛУЖИТИСѦ *дієсл. док.* (з чого) *(відробити службою)* відслужити (що): А єстли бы с тоє сꙋмы до смє(р)ти выслужитисѧ нє мо(г) а будє(т) ли мєти дєти тогды єго маю(т) с тоє сꙋмы выроблѧтисѧ (1566 *ВЛС* 95 зв.).

ВЫСЛУХАНЄ, ВЫСЛУХАНЬЄ, ВЫСЛУХА-НА *с.* **1.** Вислухання, заслухання: пойдѣмо за избавителє(м) наши(м) іс҃ хмь сн҃омь бж҃іи(м). мѣсто ѡнои пѡщѣ до црквє ст҃ои ѡставивши вши(ст)кы долегливости свои и тыє фрасоунки а ити на мл҃твоу и на выслоухана слова бж҃іа (к. XVI ст. *УЄ* №31, 143 зв.); кѹсто(к) нєвєли́кы(и) єзино́вый котѡ́ры(и) …мєжи тє(р)ніє(м) рѡ́слъ, то(т) ѡ выслоухана проси(л), нє идѣтє мо́ви(т) далє(и) ѡ(т) това́ришкы, бо та́а пора́да кє́дрова нє та(к)… є(ст) пожи́тєчна (поч. XVII ст. *Проп.р.* 59); Людзкости вашой чинимо подякованье: За такъ миле охотное, насъ выслуханье (Львів, 1630 *Траг.п.* 178); Собра́вшы(м) са ны҃ѣ… бра́тиа(м)… по доро́чно(м) выслѹха́ню рахѹнкѡ(в) с прихо́довъ и росхо́дѡвъ ѡ(т)… Романа Стрєлє(ц)кого; и ѹспокоєнию пє́вны(х) з ѡ́ны(м) рѡ́зни(ц) я́ко ѡ томъ сѹмарыѹшє рєє́стро(в) прє(з) нє́го Бра́тъствѹ ѡ(т)да́ны(х) компѹтованыє ѡбшырнє свѣдчатъ (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 29).

2. *(розгляд справи в суді)* заслухання: Их Милость вєлєли (!) и рок выслѹханю зложили в сѹботѹ послє матки Божєй Зєлноє (Миляновичі, 1530 *AS* III, 367); за тымъ дє(и) нєстаньємъ… су(д)… пана… ку доводу и выслуханя жалобы… присуди(л)… абы єго мило(ст) имєньє… єму в дє(р)жаньє постѹпилъ (Володимир, 1583 *ЛНБ* 5, II 4045, 1); єсли тая дє(р)жава протє(с)тѹючого є(ст) ѡсажона на кгрѹ(н)тє Ива(н)ски(м) до Козина налєжачи(м) а(л)бо тє(ж) на кгрѹнътє до старо(ст)ва крємянє(ц)кого ско(л) по вы(с)лѹханю и(н)квизиции прє(з) свє(д)ки ставлєныє самы сна(д)нє(и) ѡ то ѹважи(т) бы и до вєдомо(с)ти и(х) и єго Королєвъскоє м(л) донєсти могъли (Кременець, 1637 *ЦДІАЛ* 765, 1, 24, 2 зв.); маючи єсчє ѡ(д) анътєцє(с)соровъ позваного кривду и прє(з) выби(т)є части кгрунътовъ… до… доводовъ выслуханя… поводовая сторона просила (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 238).

Пор. **ВЫСЛУХАТИ.**

ВЫСЛУХАТИ *дієсл. док.* **1.** (що, чого, кого) *(уважно і до кінця прослухати)* вислухати, заслухати: Ино мы выслѹхавши того привила брата нашого Алєксандра… при том таки кнагиню Сємєновѹю и дѣти єє зоставили (Краків, 1507 *AS* III, 40); И господарь Єго Милост з обѹ сторон рѣчи их выслѹхавши, нашол мєжи ними тым ѡбычаєм, ижбы кназь Василєй на том присагнѹл, штож ѡтцѹ єго Михайлѹ с кназем Андрѣєм ѡ тот ѡстров был розєздъ и грани покладєныи (Ковель, 1519 *AS* III, 188); и выслухавши того листу моцованого, Ленковая и сынове ее… з… намѣстникомъ митрополита…, доброволне право мѣти позволили и в право вступили (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 40); прошу, абы ваша милость, его выслухавши, во всемъ вѣру дать рачилъ (Київ, 1573-1579 *АСД* I, 153); а оные боярове Красноселские предь се упоромъ своимъ оныхъ светковъ сведетства выслухавши, рокъ третий завитый копе за две недели складали (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 6/I, 272); Обернѣмъ ся, братя, и чинѣме по росказаню Божому, што бы на насъ пришла… доброта и даръ Божій, котрый намъ обицяетъ дати и прузьбу нашу выслухати (XVI ст. *НЄ* 213); брата выслѹха(в)ши ѡбо(х) сторо(н)… нашли Ивана ви(н)ного, и росказали пєрєпросити Касияна, що зара(з) за росказа(н)ємъ… тоє ѹчини(л) (Львів, 1601 *ЛСБ* 1043, 5 зв.); А такъ мы, врадъ, выслухавъшы жалобы Миколая Водвинского, за прозбою оного, на огледане ранъ, придали вижа (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 9); Бж҃є Ѡ(т)цѡ́в' на́шихъ вы́слѹхай моли́твѹ мою (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 756); тыє границы,… обьєхати и ѡныє ѡписати, и(н)квизицыи вы(с)лухати… пови(н)ни(с)мы (Житомирщина, 1639 *ККПС* 213); я, комо(р)никъ, конътровє(р)сы(и) сторонъ ѡбу(д)вухъ выслуха(в)ши и ѡныхъ добрє уваживъши… ѡбо(м) сторонам заховую са(л)вє дєфєнъси(с) инъ єксъцєпъциѡнибу(с) па(р)ти(с) утрокве (Горошки, 1643 *ДМВН* 233); Суд нинешъный кгродский луцкий, конътроверсыи сторон обохъ… до суду нинешънего въношоныхъ выслухавшы и зъ оныхъ добре вырозумѣвши, позванымъ поступовати наказуетъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 423).

2. (кого, чого) *(прихильно поставитися до прохань кого-небудь, змилосердитися над ним)* вислухати: молєчі́ся нє мног говорѣтє як поганове, сподєвают бо ся ѡ́ні иж… выслухані боудут (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 47); мы нє та(к) чини(м) кды заразо(м) нє боудє(м) вы́слоуха́ни, ѡ(т)стоупає(м) и далєко ѡ(т)ходи(м) (Львів, 1585 *УЄ* №5, 258 зв., на полях); слыши(ш), якъ сн҃ь бж҃ій моли(л)са а(ж) до

кръвавого потоу, то(ж) бы(л) выслоуханъ (XVI ст. *УЄ Трост.* 56); и якъ са́ми вы́слꙋхаємо, та́къ и вы́слꙋхани боудемо (Острог, 1614 *Тест.* 159); Ина́чей выслꙋха́ны(м) нє бꙋ́деть вѐдлꙋгъ свѣдо́цства Єв(г)лскогѡ (Київ, 1648 *МІКСВ* 349); про́симо тєбє па́нє, а́бысь на́съ вы́слꙋхалъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 70).

Див. ще **ВЫСЛУХОВАТИ, ВЫСЛУХЫВАТИ.**

ВЫСЛУХИВАТИ *див.* **ВЫСЛУХЫВАТИ.**

ВЫСЛУХОВАТИ *дієсл. недок.* (кого, що) *(слухати до кінця)* вислуховувати: а в пи́смє свто(м) вє(з)дє мно(г) находилъ, жє и ѡ(т)цъ єго нб(с)ны(и) мно́гихъ по єди́номꙋ выслꙋхава(л) (!). И онъ са(м) яко сы(н) єго єдиноро(д)ны(и) та(к) жє чини(л) (Острог, 1587 *См.Кл.* 9); нє всє было волно вє(д)лє оуста́въ бжїи(х) и(з)раилтѧномъ // онымъ справовати в нєволи а вжды и(х) лѣпшє выслꙋхава(л) (!) нижли на свободѣ (Там же, 12-12 зв.); та(м) бгъ вы́слоуховає(т) гдє живє(т) (Острог, 1589-1599 *Апокр.* 85).

Див. ще **ВЫСЛУХАТИ, ВЫСЛУХЫВАТИ.**

ВЫСЛУХЫВАТИ, ВЫСЛУХИВАТИ *дієсл. недок.* (що) Те саме, що **выслуховати:** кото́рыи всѣ вѣрили, и своихъ ро́знє оучи́ли ижъ взыва́нѧ сты(х) є(ст) поро́жнє постановє́нноє, понєва(ж) мовѧтъ оушє́й нє ма́ютъ, жєбы нашѣ млтвы выслоухывали (поч. XVII ст. *Проп.р.* 238); мл(с)рдіє, оубо(з)ство, и долготєрпє́ніє: ты́и пожадли́востью и во́лєю выполнѧ́ютъсѧ... ѡ(д) Г(с)да похо́дѧтъ, и въ ср(д)ци выслꙋхиваны быва́ютъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 318).

Див. ще **ВЫСЛУХАТИ.**

ВЫСЛѢДИТИ, ВЫСЛЕДИТИ *дієсл. док.* (що) *(вивчити, вникнути у щось)* збагнути, дослідити: до писа́ньѧ того листа оудалє(м)сѧ... нє длѧ вынайдє́нѧ якобы крыючєєсѧ пра́вды, алє длѧ́ выслѣжо́ноє вы́найдєноє и проповѣда́нноє ѡ(т) ѡ(т)цовъ на́шихъ пра́вды ѡказа(н)ѧ (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 10); Ѡ глꙋбо́кости бога(т)ства м(д)рости и ро́зꙋма Бжго, я́ко нє вы́бадан и нє понѧ́ты сꙋ́ды єго́, и нє выслѣжєны доро́ги єго (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 271); Жє́бы старостъ, сивизнꙋ, облꙋдного ми́ра. Вы́слєдивши, дозна́ли жє вжє и сєки́ра, З да́вныхъ ча́совъ о́стритсѧ (Вільна, 1620 *Лям.К.* 18); Дша... сама зъ сє́бє, выслѣдити мысли нє мо́жєтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 392); розшукати, дослідити: Кды(ж) бовѣ(м) каіа́фа мысли́вца сѧ выкладає(т). и га́диноу о́нꙋю собо́ю выра́жова́лъ, котора́ѧ я́ко мысли́вная пѧты на́шєй слѣди́ла котраѧ и тогды выслѣжꙋючи спра́вы и по́стꙋпки і́совы: нѣ(ч) нє́пристойного з ны(х) выслѣдити и вы́найти нє могла (поч. XVII ст. *Проп.р.* 93).

Див. ще **ВЫСЛѢЖОВАТИ.**

ВЫСЛѢДОВАНЄ *с.* Дослідження: всє стара́нє бада́нє, розєрва́нє, и заба́ва дши, въ выслѣдова́ню розꙋмнои я́сности трва́ло (Вільна, 1627 *Дух.б.* 83).

Див. ще **ВЫСЛѢЖЕНЄ.**

ВЫСЛѢЖЕНЄ *с.* Дослідження: Хто́ зрозꙋмѣ(л) ро́зꙋ(м) Па(н)скїй; а́лбо хто́ пора(д)цєю ємꙋ бы́лъ; Єсли(ж) тєды спра́влєныхъ ѡ(т) нє́го зъ ми́лости и зъ лю(д)скости єго́ противъ на́съ и длѧ на́съ рє́чєй розєзна́ніє кꙋ выбада́ню и кꙋ выслѣжє́ню трꙋдноє Па́вєлъ Стый показалъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 212).

Див. ще **ВЫСЛѢДОВАНЄ.**

Пор. **ВЫСЛѢДИТИ.**

ВЫСЛѢЖОВАТИ *дієсл. недок.* (що) *(проникати у суть чого-небудь)* досліджувати: Кды(ж) бовѣ(м) каіа́фа мысли́вца сѧ выкладає(т). и га́диноу о́нꙋю собо́ю выра́жова́лъ, котора́ѧ я́ко мысли́вная пѧты на́шєй слѣди́ла котраѧ и тогды выслѣжꙋючи спра́вы и по́стꙋпки і́совы: нѣ(ч) нє́пристойного з ни(х) выслѣдити и вы́найти нє могла (поч. XVII ст. *Проп.р.* 93).

Див. ще **ВЫСЛѢДИТИ.**

ВЫСМАЖИТИ, ВЫСМАЖЫТИ *дієсл. недок., перен.* (що, з чого) *(хитрощами знайти щось на свою користь)* викрутити: А што Ѳилялетъ зменъку чынить о дате въ листехъ, съ которыми владыкове до Рыму ездили: ижъ власного местца даты, где ся што деяло, не описано, але только такими словы дата: "съ кролевъства Польского и зъ великого князства Литовского", и тымъ хочетъ мети за подъзорные тые листы, — ино и тутъ Ѳилялетъ ничого не высмажитъ ку помочы баламутни своей (Вільна, 1599 *Ант.* 705); Лечъ и тому ся не помалу дивую, што собе ку помочы съ тыхъ (тамъ) листомъ Ѳилялетъ высмажыти усилуетъ (Там же, 801).

ВЫСМОКТЫВАТИ *дієсл. недок., перен.* (що) *(віднімати що-небудь, позбавляти кого-небудь чо-*

гось) перехоплювати: Послόмъ Апόсто(л)ским' инъквизи́торомъ. вы(ш)пырачом', ча́стымъ нагладáчом'... котόрыє ю́жъ своими Ап(с)толскими привил'ами, нє то(л)ко Єп(с)кόпомъ ровнáються: алє тéжъ ихъ прєвышáютъ, и перешкажáютъ в'правовáнью, и ихъ влáдзѹ высмо(к)тывáютъ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 11 зв.).

ВЫСМОТРИТИ *дієсл. док.* (що) *(очима)* побачити, угледіти: анї язы(к) вымовити, анї ωко высмотрити, анї розоу(м) жа(д)ны(и) ωгръноѵти нє можє. що бъ наготовалъ тымъ котрїи єго млѹють (к. XVII ст. *УЄ* № 31, 78);

заглянути, подивитися: вы́смотритє дóбрє гдѣ сѧ тайтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 230 зв.).

◊ **высмотрити свой часъ** — знайти відповідну хвилину: абовѣ(м) вєнєди́ктъ анагниноу(с) хитры(и) ...вы́смотри́вшы свóй ча(с), вєлѣлъ сѧ скри́ти хлóп'цєви по(д) лóжє гдє лѣгáлъ Пáпє(ж), а вночи кликати (Львів, поч. *Крон.* 124 зв.).

ВЫСОКИЙ, ВИСОКИЙ, ВИСОКЫЙ, ВЫСОКІЙ, ВЫСОКЫЙ, ВИСОКЪ, ВЫСОКЪ *прикм.* **1.** *(який має велику відстань від землі вгору)* високий: а ωт того лѣса просто къ высоким соснам (Турійськ, 1540 *AS* IV, 243); Гора подъ половицою замку ωтъ днєпра высока и прыкра досыть пристѹпѹ тамъ нєтъ (1552 *ОЧерк. З.* 4 зв.); Ѡ Бжє... ω(т)даε(т) Сїωнъ Сты(и) хвáлѹ тобѣ Сїωнъ цвѣтъ гóръ высóки(х) вєсéлїє свѣта всєго (Львів, 1591 *Просф.* 69); ісака пр(о)ркь ω то(м) пїшє... мовачи... за (з)ло(ст) вашѹ споущѹ на ва(с) яко оуломо(к) камєнѧ и(з) мѹроу высокого (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 206); сторона про(ти)въная... на горє высоко(и), на(д) рєчкою Лукавицєю (Київщина, 1600 *ККПС* 141); Вѣтєръ выворóчаєтъ дрєва высокїи: Тополѣ ωказалыи, дѹбы трвалыи, Циприсы пахнѹчїи,... Лѧ́вры квитнѹчїи (поч. XVII ст. *Пчела* 57); По сéм жє бгъ зéмлю розли́чними цвѣты покри́въ наготоу єѧ... и вєсéлыми // гаѧ́мї и высóкими гωрами,... оукраси́въ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 14-14 зв.); Нáдто и кликѹнъ ихъ влѣзши на высóкоє дéрєво, жéбы ωбволáлъ мєрзéнѹю и плюгáвѹю ихъ моли́твѹ тáкъ спáдши на долъ,... мѣзéрнє бє(з)бóжнѹю свою дѹшѹ вы́рыгнѹлъ и вы́кинѹ(л) (Київ, 1627 *Тр.* 667); А при тóмъ стрáшноє трасéнѧ зємлѣ, якω всѣ гωры высωкїи; розсы́пани бѹдѹтъ, то(г)да мнωгїи цáрїє зємнїи, слѹги антихристови, начнѹтъ ω(т) стрáх(ѹ) болѣти, и в' пєщéри кáмєннїи критисѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 142); Зроди́ла зємлѧ... гáи высóкїи, дѹбрóвы вєсéлыи (серед. XVII ст. *Хрон.* 2 зв.);

(який виступає наперед, вище чогось) випуклий, високий: камен чирвоный яко грошъ велкостю з золотом высокий, взвышъ осмъ перел великих поперек положоные (Володимир, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 426); оучини́шъ ємѹ ли́штвѹ золотѹю в кóло, а на ли́штвѣ корóнѹ... на чоты́ри пáлцы высóкѹю (серед. XVII ст. *Хрон.* 102 зв.);

(який знаходиться на певній висоті) високо розташований: ω(т) Барлємон(т) мєшкаючого в' Антвєрпїи на высокой ѹлицы бли́зко тáрчи золотои (к. XVI ст. *Розм.* 61);

(який має висоту більшу від звичайної, середньої) високий, великий: теперъ же ся до розуму кинули манѣти,... южъ теперъ не въ короткихъ сукняхъ, але такъ ся выстрыхнули съ ковнерами высокими, поизренямъ страшнымъ и походомъ, такъ яко ихъ самъ autor-антихристъ научивъ (бл. 1626 *Кир.Н.* 19); Свѣти́лникъ: Походнѧ́, ла(м)па, кáганє(ц), и лѣхтáръ высóкїй (1627 *ЛБ* 112);

(який стосується висоти як лінійного розміру) високий: и заплата ω(т) прывозовъ... за слѹпы камє(н) высо(к) ло(к) єдє(н) два ло(к)тє до(л)гъ и широ(к) та(к) жє (Львів, 1592 *ЛСБ* 1039, 1).

2. *Перен. (райський, божественний)* високий: Кгды вы́сокого нба, нєзычли́выє обрóты, на пáдолъ зéмный кóла свóй накєровáли... Тогды́ євгéнїй пáпа ри(м)скїй посла(л) до цéсара константинóполского послы (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 33); а поты(м) сорокъ днїй на мóри свѣта того блоýкалосѧ южъ коли(с) на высóки(х) нб(с)ны(х) гора(х) ω(т)почи́ло (поч. XVII ст. *Проп.р.* 195 зв.); Звѣздáми бы́лъ ємоу напи́саный на высóкомъ нéбѣ, тóє до(м) ωстро(з)скихъ трóє в' своéмъ слоýшнє маε(т) гéр'бѣ (Дермань, 1603 *Нал. на г. Остр.*, тит. зв.).

3. *(значний за кількістю, інтенсивністю)* високий, великий: заплáта... тáкъ высóкаѧ, тáкъ щасли́ваѧ, та(к) вєлї́каѧ єстъ, жє... словáми єи выразити жáдє(н) нє мóжє(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 232); Бы(л) та(к) п миха(л) тви(р)ды(м) (!) жє нє

ты(л)ко п̄ ла(н)кгишъ але и п̄нове братия презъ ꙋве(с) то(и) ро(к) з ни(м) се не могли сто(р)говати для его высокои цены и нее(д)нословъности с чего были ба(р)зо жало(с)тни (Львів, 1641 *ЛСБ* 1043, 56); Котбрыи покáрмъ ꙋ ни(х) нароско(ш)нѣйши(и). Ѡпꙋ́сты(м) та(к)же и ѡны(и) трꙋ́дны(и) а высóки(и) стóпень або спóсобъ воздержáніа, з котóрого то знати же оу ни(х) сꙋ́тъ нáбо(л)шие рóскоши и присмáки (серед. XVII ст. *Кас.* 38 зв.);

(який стосується проби дорогоцінного металу) високий: кꙋпилиса два свѣти(л)ники... срибра высокого... ѡбразъки до ры(з) злотистые (Львів, 1635 *ЛСБ* 1054, 1 зв.).

4. *Перен. (важливий за своїм значенням)* високий, особливий: кназа Костентина Ивановича Ѡстрозского,... хотачи емꙋ з ласки нашое панское нѣкоторꙋю потехꙋ дла таковых его высоких послꙋг вчинити и тымъ накладамъ нѣкоторꙋю заплатꙋ вдѣляти, пожаловали есмо его имѣнемъ... на има Чꙋдновъ (Городно, 1507 *AS* III, 49); за высокии и вѣрныи слꙋжбы кназа Константина... есмо зновꙋ всим Степанем пожаловали (Краків, 1531 *AS* III, 378); Маетъ... апостолъ Петръ высокіи почестій тытулы (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 441).

5. *Перен.* Високий, шляхетний, гідний, достойний: силе(н) е(ст) б̄ъ... и мáло оу́мными дѣ(т)ми, велúки(х), и в добродѣтелехъ высóки(х), ст̄ы(х) ѡ(т)ц̄е(в) (которы́(х) абысте и вы доступúли) оучити (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 227); Аврáмъ: отец҆ вынéслый, áбо о(ц̄) высóкій (1627 *ЛБ* 171); Ѡ(т)-тóль слáва Могúлѡмъ вѣчнаа повстанетъ, И лилѣа высóкихъ цнѡтъ ихъ не оуванетъ (Київ, 1632 *Євх.* 296); Істность бовѣмъ оного, в҆ Мáрсѣ фундовáна, И в҆ Валéчной Мѣнéрвѣ мóцно в҆кгрꙋнтовáна. Загóны роспꙋщáетъ, в҆ свѣтóвые двóры: Летúтъ на высóкіе, рыцéрства гонóры (Львів, 1642 *Бут.* 4 зв.); Такꙋю мáетъ моцъ чúстость, не ты́лко в҆ Пáнна(х), áле и вдовúнномъ воздержáнію, и не тылкѡ в҆ старомъ Тестамéнтѣ, але и в҆ ев(г)ліи ст̄óй мáетъ свое пéвное и высóкое залицéн҆е (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 924).

6. *Перен. (сповнений глибокого змісту)* винятковий, важливий: Уста и(х) высокии слова розширають, А языки долѣ якъ змѣи ползаютъ (к. XVI-поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 103); Для редкихъ людей сутъ тые квестыи, кгдыжъ сутъ речи высокіе, и къто жъ можетъ ихъ поняти (Єгипет, 1602 *Діал.* 63); И чоловѣкъ, хóть то ѡ собѣ розꙋмѣетъ: И ѡ рéчахъ высѡ́кихъ мóвити оумѣетъ (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 2); Слышишъ, отступнику, якъ высокую похвалу Павлови чинитъ Златоустый святый? (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 445); Зарáзом҆ мы́сль Твоа почнéтъ на высотꙋ подносúтиса, ѡ высóкихъ рéчахъ розмышлáти и в тóмъ полѣпшáтиса (Вільна, 1627 *Дух.б.* 96); Лѣторóсль Наꙋкъ четвéртаа, Каллíопе Тóест҆, Цвиче(н)е в҆ писа(н)ю высóки(х) и пова(ж)ны(х) рéчій (Київ, 1632 *Євх.* 301); сꙋ́тъ Кни́ги Церкóвныи Б̄годꙋхновенными мꙋжáми с҆ гре́цкогѡ язы́ка на словéн҆скій преложóныи, в котóрыхъ // истиннаа и высóкаа знайдꙋетса Б̄гословíа (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 4-4 зв.); Бовѣмъ тóй На гѡрáхъ высóкои моу(д)рѡсти лѣтáе, Ґды В костéлѣ католíцкомъ Вѣрꙋ правдúвꙋю мáе (Чернігів, 1646 *Перло* 1 ненум.);

(зарозумілий, гордівливий) високий: несытыи грѣхолю́бъцы, якѡ éленѣ рогáтыи, бꙋ́аютъ в рѡ́скошахъ, по гѡрáмъ высóкои доу́мы и горъды́нѣ, по розлúчныхъ паствискахъ грѣха (Почаїв, 1618 *Зерц.* 37 зв.); Гордыня: пыха, по(м)па, бꙋ́та, высóкаа мысл҆ (1627 *ЛБ* 27); не тол҆кѡ... // ...цнѡ́ты той... заховꙋетъ, котóрый... в҆ слѣдъ Х̄а шолъ... не дла лю(д)скоѣ слáвы, анѣ дла высóкогѡ ѡ сóбѣ мнѣма(н)а и поваги, дла самóѣ любве (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 127-128); Пыха... и высокое ѡ сóбѣ розумéніе, не тóл҆ко нѣчóгѡ на(м) дóброго не принóсатъ, áле и тóе дóброе, котóрое мáем са роспорóшꙋетъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 165).

7. *(який належить до привілейованих верств суспільства)* знатний, славний, великий: мы хотачи Его Милости в том некоторꙋю часть ѡтплаты вчинити, а к томꙋ бачачи на его Милости знаменитый, а высокий дом кнажацкий,... дозволаем... кназю... Ѡстрозскомꙋ... всакии листы свои печатовати (Вільна, 1522 *AS* III, 235); всѣ обыватели земли Волынское, почавши отъ высокого ажъ до нижшого стану, одным тымъ статутомъ мають быти сужоны (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 423);

Не бо страсть христову по истиннѣ страдавших власть свѣцкую удивляти и ужасатися учит и подражати и смирятися заповѣдем христовым в высоком стану преложенства будучих наставляет и приводит, але истинну звитяжити и евангелскую // проповѣдь згвалтовати понуждает (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 166-167); Ма́рно(ст) тє(ж) є(ст) го(д)-ностє(м) забѣгати, а на высо́кїй сѧ ста(н), выноси́ти (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 11);

у знач. ім. знатний, славный: Высо́кимъ и нєзнєво́лєны(м) цєса́р'скїй ро́зѹмъ, нє та́къ дале́цє вєльмо́жность ста́ноу оуказа́ти мо́жє(т) я́ко погор'же́ньє має(т)ности (Острог, 1614 *Тест.* 150);

(який має велику владу, високу посаду) великий, могутній: А в' то(м) оди(н)... мо́вилъ... чомоу́сь сѧ ва́жилъ дирє́ю а нє двє́рми... на та́къ высо́кои сто-ли́цы ста́нъ лѣзти (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 53); гь бъ любѧчи на(с)... стоупиль з высокого прєсто-ла своєго нб(с)ного на зємлю (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 27 зв.); Стєткє́вичωвє нє родилисѧ, тылкω, албо до пова́жного Сєна́тѹ, албо до высо́ких' оурѧ́дωв' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 6); Єсть кто, на кшта́лтъ в' тѣлѣ голо-вы на высо́ком' оурѧ́дѣ поставлє́ный: нєха́й жє оурѧ́дѹ своє́го пил'нѹ́єтъ (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 2 зв.).

8. *(про спів)* урочистий: Пѣснь стєпє(н)наѧ: Пѣнїє высо́коє, кихъ, а́бо връхо́вныхъ (1627 *ЛБ* 104); Стєпє́нная пѣснь: Высо́каѧ (Там же, 121).

9. *(епітет Бога)* Всевишній: анти́христъ... сѣд-ши оу цркви хр(с)тїѧнской, бого́мъ вєликим' и вы-со́ки(м) назовє́ сєбє (Чернігів, 1646 *Перло* 139); Тогды присто́пи(л) навходоносо́ръ до ѹстьѧ пє́чи огнѧ пала́ючого и ре́клъ... Слѹги бга высо́когω выйдитє а прїидитє (серед. XVII ст. *Хрон.* 361).

10. *У знач. ім.* **высокиє** — небеса: Ма́ючи па́сти-рѧ и строи́тєлѧ бного вєли́кого архїєрє́а, проник-нѹ́вшаго нбса, Іса сна бжїа, кото́ры(м) в кшта(л)тѣ бжо(м) боу́дѹчи, са(м) сєбє пони́жи(л)... офѣрою само́го сєбє в (кон)чи́ноу лѣ(т) принє́сши... и встоу-пи́вши... в са́моє нбо и сѣлъ по пра́вици маєста́тоу, вєли́чєствїа на висо́кыхъ прибы(т)кѹ правди́вого (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 217); Ди́вєнъ Бгъ на высώ-ки(х) то́й, Кото́рый ωдѣва́єтъсѧ свѣтомъ якω Рызою (Чернігів 1646 *Перло* 58 зв.).

11. *У знач. ім. с. р.* **высокоє.** Вл. н.: почавши отъ лозокъ ... ажъ до дорогъ великихъ, которая одна идетъ до Высокого, а другая до Раковсчины (Київ, 1600 *АрхЮЗР* 7/І, 262).

12. У складі вл. н.: **Высокоє поле:** на Высоко(м) Поли двє нивы (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 10); **замокъ высокий:** Манастыръ свтого ано́фрєя во Львѣ... на прєдъмѣстю кра́ковскомъ подъ горо́ю за(м)кѹ высо́кого лєжа́чи(и) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143).

◇ **высокии ворота** *див.* **ВОРОТА; мѣсто вы-сокоє** *див.* **МѢСТО**[1].

ВЫСОКО, ВИСОКО, ВІСОКО *присл.* **1.** *(на великій віддалі від звичайного рівня, від основи)* ви-соко: кнѧ́зь корє́цкїи... поима(н)... в нєво́лю и вса-жєно єго на вє́жѹ высо́ко на мори и бы́лъ та(м) за варто́ю (1509-1633 *Остр.л.* 129); Жалова(л) намъ... Григорє(и) сєнюта лѧховє(ц)ки(и)... на юхна торо-кано(в)ского и жону єго... ω том што(ж) дє(и) ωни ста(в) сво(и)... высоко по(д)нѧ(ли) и... в нємъ воду дє(р)жаты (!) (Красний став, 1558 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1898, 10); я́къ пта́ха в'злєтѣвши высоко, бєзпє́чна є́сть,... та́къ и дша в'зѧвши кри́ла дша,... зо всєго смѣє́тъсѧ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 286); aeditus вісоко (І пол. XVII ст. *Сем.* 16); склѧрєви що направлѧ(л) высоко в ново(и) цє(р)кви ωболоны... 24 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 4); А та́къ оужє высо́ко збѹ́довали вєжѹ онѹю (серед. XVII ст. *Хрон.* 18 зв.);

(у висоту) заввишки: камєнь... ло(к) до(л)го. по(л) ло(к) широко, по(л) ло(к) высоко (Львів, 1592 *ЛСБ* 1039, 1).

2. *(на великій висоті; далеко над землею)* висо-ко: Вы́спръ: Высо́ко(ст), или́ высо́ко (1627 *ЛБ* 24); планетъ сату(р)ну(с) тотъ бѣжитъ такъ високо же ле(д)во во три(д)цатъ лѣтъ бѣгъ свой викониваетъ (серед. XVII ст. *Луц.* 539).

3. *Перен. (за значенням, важливістю, досягнен-ням)* високо: (А теперъ же вже) погледите, яко сутъ важъны тые суды и декрета ваши, которые такъ высоко подъносите! (Вільна, 1599 *Ант.* 559); Поневажъ Бозскіе догматы вышше вшелякое мыс-ли суть и вышше вшелякое быстрости очное, презь вѣру толко осягненные и всякое умѣтности логій-ское отбѣгають, и высоко возлетують, и не потре-бують жадныхъ тогосвѣтнихъ вымысловъ (1603

Пит. 107); ба́рзо кре(ст) ст҃ый высо́ко бы́лъ вынесеный, же са ста́лъ цно́тою, си́лою, и потугою сн҃а бж҃го (поч. XVII ст. *Проп.р.* 303 зв.); Чому(ж) и ты не мо́вишъ тогожъ, але хи́тре переворочаешъ, и што́ высо́ко, то ни́зко чи́нишъ и вышпочаешъ сло́ва оучи́тельскіи (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 262); Пане́нскій ста(н) чи́стостю А҃гглω(м) са ровна́етъ, и высо́ко са а́жъ до нб҃съ по(д)но́ситъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 925); Тогды цр҃ь вы́неслъ высо́ко даніи́ла, и да́ровъ мно́гω и вели́кихъ да́лъ ему (серед. XVII ст. *Хрон.* 359 зв.).

4. *Перен. (за змістом)* розумно, змістовно: оумѣ́тно(ст) и мдро(сть) твоа пре(д)вѣ́чнаа в то(т) са ча(с) показа́ла, гды(с) лю(д) на по́ущи корми́лъ, на гора́хъ оучи(л), пи́смъ ст҃ыхъ тае́мніцы выклада́лъ, в // синагога(х) высо́ко ω законѣ моисеωво(м) дискоурова(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 305 зв.-306).

5. *Перен. (гордовито, зарозуміло)* високо: Ниже бо может комедийник к разуму христову око мыслъное простр҃ѣти, дондеже сего разума машкарского ся не свободит и в простотѣ и смирении не станет. И доколѣ еще плотское и внѣшнее мудрование проходит и в прелести художества языческаго ся забавляет и о собѣ высоко мудрствует, ниже помечтати о разумѣ духовном не может (1588-1596 *Виш.Кн.* 130); Рече ему сметъ (sic! — *Прим. вид.*) ω глупі Чловече чему ж са високо виносишъ (XVI ст. *Сл. о см.* 334); дакую тобѣ же́сь сынωвъ мои(х) скроми́лъ жебыса не хлю́били, и высо́ко ω собѣ дла по́двиговъ свои́хъ не держа́ли (Вільна, 1627 *Дух.б.* (Передм. II), 6 зв.); Высо́кω за́сь ω собѣ розумѣти и пышнитиса велико́ю до цнωтъ перешко́дою бываетъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 2); Hlan, obernisia, stan, zadiwisia, kotory wysoko Umom litaiesz,... Nepopsuy mozku, mudruy potroszku (1648 *П. про Пот.* 200).

Див. ще **ВЫСОЦЕ.**

ВЫСОКОВЕРХІЙ *прикм. (який займає високе становище)* високопоставлений: ро(з)сыпле(т)са кипари(с) то естъ, высо́кове(р)хіе зако́нопрестоупници розо́(г)наны // буду(т) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 75-75 зв.).

ВЫСОКОВОЗНОСИВЫЙ *прикм.* Зарозумілий, гордовитий, високомірний: Христос бог, избавитель нашь, борячи высоко возносивый помысл сынов Зеведеовых, седалища десно и шуе просящих,... помысл таковый... осудил (1608-1609 *Виш. Зач.* 227).

ВЫСОКОЗРАЧНЫЙ *прикм.* Далекозорий: але жа́денъ нб҃а не видѣлъ ω да́ръ знамени́ты(и) // Ѡ цр(с)каа прерогати́ва!.. Ѡ ωрле вы́сокозра́чный! (поч. XVII ст. *Проп.р.* 32-32 зв.).

ВЫСОКОЛЕТНЫЙ *прикм. (сповнений гідності, поваги)* величний: Преложе́нство: Здало́са ми́ те́жъ еще ω то́мъ припомнѣти. На яко́мъ Бг҃ъ зезво́лилъ преложоны(м) мѣти Мѣсцу: тебе ω Ѡ(т)че, цнω(т) высоколе́тныхъ, Кото́рого ωблωки пречъ мина́ю(т) ле́стны(х) (Київ, 1618 *Вѣзер.* 15).

ВЫСОКОЛИОТНЫЙ *прикм.* Який здатний високо літати, височолетний: Читаемъ бовѣ(м) оу езекеили, ижъ чудовныи ωныи звѣрата оустра́шившиса на(д)де(р) дла го́лосоу з нб҃а выходачого застанови́лиса, и крыла свои высо́колиω(т)ные споустили (поч. XVII ст. *Проп.р.* 2 зв.).

ВЫСОКОЛѢТАВЕЦЪ *ч.* Зарозумілець: altinolus, высоколѣтавецъ (1642 *ЛС* 79).

ВЫСОКОЛѢТАЮЩІЙ *дієприкм. у знач. прикм. (цсл.* высоколѣтающии) який високо літає. *Образно:* Іωа́нъ ст҃ый Єв(г)ли́ста, Цвѣтъ неувадаемый Дѣвствам, ωре́лъ высоколѣтающій, възлюбле́нный оуч҃нкъ Сн҃а Бж҃іа (Чернігів, 1646 *Перло* 131).

ВЫСОКОМЕЧТАТЕЛНЫЙ *прикм.* Який сповнений високих мрій: А ω собѣ а(з) и са(м) свѣдите(л)ство ва(м) даю, яко гра(м)мати(ч)ного дробя(з)ку не и(з)оучи(х), ритори(ч)ное игрушки не вида(х), философского высокоме(ч)тате(л)ного ни слыха(х) (1599-1600 *Виш.Кн.* 203).

ВЫСОКОМОВНЫЙ *прикм.* Пишномовний, високомовний: Высокомωвныхъ ти наоукъ заживаючи. Якъ законодавцу з Бг҃а поважа́ючи (Львів, 1616 *Бер.В.* 90).

ВЫСОКОМУДРИЄ *с.* (*цсл.* высокомоудрие) зарозумілість, високодумство: Где ж еще, с тою лжею скитающеся, поступиши, зане же она, не сый сущая, стояти не может, мѣста же прелестию своего приведения вся обтекла и послѣдующих ей покорила, оцарствила и узами неразрѣшимыми высокомудрия, гордости и тщеславия связала (1588-1596 *Виш.Кн.* 140).

ВЫСОКОМЫСЛИЄ *с.* (*цсл.* высокомыслиє) зарозумілість, високодумство: єдиною бовѣ(м) того исидора тал(ж) м(д)рость пло(т)скал, котораа и вм(ст) в' тщѹю слáвицѹ мíра сєго взбѹдила, вгорѹ высокомы(с)лїа двигнѹла и взнє(с)ла (1598 *Виш. Кн.* 277).

Див. ще **ВЫСОКОМЫСЛЬНОСТЬ.**

ВЫСОКОМЫСЛЬНОСТЬ, ВЫСОКОМЫСЛ-НОСТЬ *ж.* Те саме, що **высокомыслиє:** тáкъ оу́жъ з' почáткѹ высóкомы́сльностью и пыхóю ωшѹкáлъ Адáма (Вільна, 1627 *Дух.б.* 254); И тєпéръ в' ср(д)цѹ и́хъ высокомы́слность рóдитъ (Там же, 255); На(д) высокомысльность бовѣмъ и пыхѹ нѣчого шкодли́вшого нє ест', а на(д) хлю́бѹ и поро(ж)нюю слáвѹ нѣчóго заразли́вшого (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 3).

ВЫСОКОМЫСЛЬНЫЙ, ВИСОКОМИСЛЬ-НЫЙ, ВЫСОКОМЫСЛНЫЙ *прикм.* (*цсл.* высокомысльныи) зарозумілий, високодумний: розѹмѣлъ єси сєбє на(д) доброго лѹчшимъ, на(д) мѹ(д)рого мѹ(д)рѣйшимъ,... на пойзрєню билъ єси срокгїй,... в' посидѣню високоми(с)льный, в' мовѣ витво(р)ный (*в ориг.* ви(д)ворный, *— Прим. вид.*) во всякой по(с)татѣ тѣлє(с)ной ба[illegible]зо зави(ст)ный (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 270): ничóго и́ншого нє скоштовáлъ, ώпрочъ трóхи сѹрóвого си́нєи капѹсты ли́стл,... жéбысл... в' высокомы́слнѹю ω собѣ хлю́бѹ нє впáлъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* (Передм. II), 6 зв.); Нє чи́стъ... єстъ... кóждый высокомы́сл'ный ...нє пы́шнѣмωсл анѣ сл выносѣмω (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 165).

ВЫСОКОНОГИЙ *прикм.* Довгоногий: Или нє вѣдає(ш), я(к) многопрє(д)стоащи(м) гологлавы(м), трєпѣ(р)ны(м), и многопѣр'ным', макгєроносцє(м), шлыко(м) ко(в)пако(м) кѹ(ч)ма(м), высоконоги(м), и ни(з)косы́ты(м) слѹга(м), дворлнино(м), воино(м), жо(л)нѣро(м), цвѣ(т)ноп(є)стры(м), и га(й)дѹко(м), смрътоносцо(м) ра(д)уючи́йсл, ω цр(с)твїи б҃жо(м) нє то(л)ко мыслити, но и помє(ч)тати // нє можє(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 238 зв.-239).

ВЫСОКООСНОВАННЫЙ *прикм.* Величний, високий: А ты, костел латинский,... весь вѣк свой о том упражняеш..., абы ся не оного небѣсного седалища доступил..., але жебы еси тя на земли..., гордосного преложенства и старейшинства, верхоседно именованного,... не снижил и не ущербил и с пляцу высокооснованного не порушил (1608-1609 *Виш.Зач.* 227).

ВЫСОКОПАРНЫЙ *прикм.* **1.** Який високо літає: Прє(з) прѣшѹю рє(ч) єдны ιωáна єв(г)листоу розѹмѣютъ, котóрый якъ ωрє(л) высóпа(р)ный до прєвысокой бо(з)ства таємницы въ(з)лєтѣ(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 249 зв.); рáдѹйтєсл Г҃нѣ Ап(с)лωвє, Вы Нб҃(с)ныи высокωпáрнїи ωрлώвє (Чернігів, 1646 *Перло* 46).

2. *Перен. (який відзначається широтою, розмахом думки)* піднесений, високопарний: Се же всесотвори и соверши, яко да тлѣнную и высокопарную мысль от аеровоздушнаго мудрования в смиреномудрие привлечет (1608-1609 *Виш.Зач.* 211); пєрла рóдатсл въ глѹбинѣ мóрско(и)... и с трѹдностю на свѣт винωсл(т)сл тáкъ и в' тóй Кни́зє слóва на ч҃(с)ть... имєни бо(з)комѹ, сѹт' якω Пéрла многоцѣныи; рож(д)єныи... въ глѹбинѣ Нб(с)нои прємоу(д)рости, а вы́нєсє(н) н҃нѣ въ міръ сéй дóлный види́мый, высокопáрны(м) и мно(г): зри́тєлны(м) оумо(м) мои(м) (Чернігів, 1646 *Перло* 7 ненум.).

ВЫСОКОСТЬ, ВИСОКОСТЪ, ВИСОКОСТЬ *ж.* **1.** *(значна віддаль по вертикалі від земної поверхні вгору)* висота: з бокѹ в' зємлѣ єднáково н҃бо высóкостю, и далéкостю ω(т) зємлѣ ω(т)стóитъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 14); Звѣзди..., през самѹю високостъ ω(т) зє(м)лѣ до неба здаютъся намъ презлишъ мале(н)кии (серед. XVII ст. *Луц.* 540);

(розмір чого-небудь від основи до вершини) висота, високість: броны су(т) до(л)го(ст) и широта и высоко(ст) єго и мѣри(л) му(р) єго сто и соро(к) и чотиры ло(к)ти мѣри чоловѣчєи (XVI ст. *КАЗ* 659); фини́ковоє дéрєво на само(м) вєрхѹ óвωцы своѣ рóдитъ, и трѹдноє єстъ, дла высóкости, до при́стѹпѹ злодѣємъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 185); óнѹю вéжѹ роскасáлъ б҃гъ роскидáти вѣтру, Котóрогω и тєпéръ єсть ωстáтокъ, мєжи Асіра и Вавилóна, ҂єулг сажéни высóкость єгω, такъ жє и на ширóкость (серед. XVII ст. *Хрон.* 18 зв.);

(про людину) високий зріст: ωнъ бы(л) ω(т) б҃а выбрáный найвѣрнѣйши(и) зо всѣ(х) израи(л)тлнъ, и такой высокости, жє головою и шїєю // иншїй лю(д)

якъ Ґига(с) перєходи(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 249-249 зв.).

2. *(простір на великій віддалі від землі)* високість: по(в)стáнє(т) кри(к) птáства и пото(м) ѡбáча(т) з высокости стра(х) по дорóга(х)… и б8д8(т) нарѣкáти… поколѣна на поколѣна (Вільна, 1596 *З.Каз.* 75); вст8плю на высóкость óблокѡвъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 112); призовє(т) нбо з высóкости, и зéмлю, абы розс8ди(л) людъ свóй (Острог, 1607 *Лѣк.* 50); В Виѳлеéмѣ пóдломъ телéснеса нахóдитъ, Бгъ, з высóкости нба, на землю к на(м) сходи(т) (Львів, 1616 *Бер.В.* 69); Лєѡ… гóлосъ… на(д) надѣю вшєлáк8ю з' высóкости… оуслышалъ (Київ, 1631 *Син.Тр.* 813); Р8кá твоá всєдержáщаа Црств8єтъ… на Нб(с)ной нєдозрúмой высóкости, // и въ морскихъ бє(з)днахъ гл8бóкости (Чернігів, 1646 *Перло* 69-69 зв.); И рéклъ двдъ княжáтѡмъ… абы постановили з брáтьи своєй играчи на инстр8мéтєхъ м8зыцкихъ…, абы сє розлєгáлъ на высóкости гóлосъ вєсéлїа (серед. XVII ст. *Хрон.* 250 зв).

3. *(частина земної поверхні, вища від навколишнього простору)* високість, висота: Крáй: Вéрхъ, высóкость, вєршóкъ (1627 *ЛБ* 55).

4. Небо, небеса: хвала бгоу на высокостахь а на зємли мирь и мєжи людо(м) доброа вола (1556-1561 *ПЄ* 213); явный чоудъ бгъ з высóкости ѡказа(л) (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 55); Бгъ котóрый на высокостєх' ѡ(т) аггловъ и ѡ(т) всѣх' нб(с)ны(х) си(л) оуставúчнє хвáлєный єстъ схотѣ(л) тыжъ… ѡ(т) члка хвалéный быти (Дермань, 1603 *Охт.* 3); възрѣ(л) гъ бъ з высокóсти, на тúхїи люди в ни(з)кости (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 77 зв.); По(д)нєси ѡчи твои к8 бг8 на высóко(ст) и млися за грѣхи твои (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 20 зв.); Лáзаръ на высóкость вшóлъ вышш8ю, а богáч' в' пропáсть изшóлъ нúзш8ю (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 602); Аггловє и члвци …вєсєлыи пѣсни спѣвáютъ Слáва и хвáла Бг8 на высóкости, и по всєй зéмной ширóкости (Чернігів, 1646 *Перло* 27); **высокости небесныи** — небеса: нє дивоуємоса та(к)… ѡны(м), яко боуд8чи слабы(м) и нєро(з)соу(д)ны(м)… // …которыє… и высоко(с)тєй нб(с)ны(х) тыкаются, хотєчи ѡного оубогаго… лазара з лона авраама к'ва(л)то(м) выпхн8ти (1598 *Розм.пап.* 52-52 зв.); **высóкость небесныхъ краинъ** — небеса: тáкъ и дша в'завши крúла дха, а на высóкость нб(с)ных' крáйнъ в'злєтѣвши,… зо всєго смѣєтъса (Вільна, 1627 *Дух.б.* 286).

5. *Перен. (значний рівень розвитку і вдосконалення чого-небудь)* висота, досконалість: Тыи слóва хто бы хотѣ(л) рóз8мѣти трєба са на тоє дóбрє рóзмыслити напръвѣй що то є(ст) възыти на высоко(ст) тéлєсном8 члкови (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 48 зв.); цесаръ Турецкій, о высокости науки его увѣдомленый, везваного до себе просилъ, абы ему вѣры христіанской символонъ выкладомъ объяснилъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 471); И снáднє пост8пи(т) на гороу доскон**á**лости прєз…, оума высóкость и вынéслость (Київ, 1625 *МІКСВ* 131); Пост сєй, Брáтїє, днїй чотырдєсати, якобы лѣствица… мáючи в мѣстѡ стóпнє(в) тыднѣ… по котóры(х) мы ст8пáючи, на высóко(ст) доброд**ѣ**тєлїй… всхóдимѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 74).

6. *Перен.* Маєстат, шляхетність, велич: прéто абысь нє ѡ(т)чáавса в дóброє ѡ(т)мѣны, бо єсли шáта(н) тóлько мóгъ, жє та звє(р)ха ѡногѡ и з высóкости цно(т) // в… спрóсность стр8ти(л) (Острог, 1607 *Лѣк.* 9-10); Нєчоýлыхъ ѡ(т) нєдбáльства хотачи ѡ(т)вести, а до поч8вáнаса в оурáдѣ привєстú, и абы всѣ высóкость стáн8 тогó знáли, и зъ якóю гóдностю на нéго вст8пáли (Львів, 1614 *Кн. о св.* 2 зв. ненум.); И вéдл8гъ своєи м8дрости лáскавый взрóкъ зáвшє покáзовати б8дєшъ рáчилъ, лю́бо то ѩкѡ высóкость княжáтской фамúлїи мѣти хóчєтъ, мáлость моа нєвыдолывáєтъ, áлє пéвнє хóтью и дóбрымъ оусéрдїємъ навєршáєтъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 77); Слáв8 и высóкость тогѡ стáн8 Іѡáннъ Стый на горѣ Сїѡн'ской вúдѣлъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 923);

(велике значення, висока суспільна значимість чогось) велич: для того и продковъ вашихъ, то естъ апостолскихъ епископовъ, Панъ Богъ на высокости замку // поставилъ, и вамъ о всихъ церквахъ старане мѣти росказалъ, абысте намъ допомагали (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 134-135); Таковъ єст божій промыслъ о человѣческом родѣ нашом, который з высокости престола своєго промышляет и о нашом російскомъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 49); Што все

выдаетъ свѣдоцтво святобливости... патріархи Михаила, за которого патріарховство... мужами святыми церковъ наша Руская была зъ высокости ударована и гойне убогачена (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 774); Іеремей... Высо́ко(ст) Па́нскаа, а(б) вывы(ш)ша́ючї(и) па́на (*1627 ЛБ* 211).

7. *(у сполуч. з займ.* **ваша** *при титулуванні високопоставлених осіб)* високість: При то́мъ про́сили высо́кости ва́шой, е́слисьте ве́сь свѣтъ подби́ли под' своє́ панство, да́йте на́мъ зна́ть през' ли́сты ва́ши (серед. XVII ст. *Хрон.* 458 зв.).

8. Зарозумілість, висококодумство: мы маючи чинїти щоко(л)вє(к) доброє, абы(х)мыса нє по(д)носили на высокость якоую или с того в пыхꙋ // впадати мѣли, алє є(д)но завшє и(ж)бы поко(р)но(ст) мѣли (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 105 зв.-106); хто... в' са́мо(м) вєликосла́вно(м) Ри́мѣ бы́вши, кгды са присмо́тритъ што́ са за нєпра́вость дѣ́єтъ ѡ(т) ты́хъ кото́рыи на вы́сокость по(д)но́сатъ бровъ (то́ єстъ кото́рыи го́рдо собѣ почина́ю(т)) и хва́латъса жє Ап(с)льскїи посѣли мѣсца (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 190).

Див. ще **ВЫСОТА.**

ВЫСОКОУМИЄ, ВЫСОКОУМЇЄ *с.* (*цсл.* высокооумиє) високодумство, зарозумілість: и взявши таковую смѣлость на(д) прєданиє сты(х) ѡ(т)ць са(м) ѡ собє хотячи быти, а по(д)нєсшися ꙋ высокоꙋмиє дє(и)ствуючи в црькви во чтєния(х) и молєния(х)... мєнє єп(с)кпа своєго нє вспоминаєшь... и во всє(м) свово(л)но прєбываєшь (Львів, 1591 *ЛСБ* 164); Гды вы́жєнєшъ з нє́го прє́чъ... го́рдость и высокооумїє надꙋто(ст) твою яко нѣа́коую го́рꙋ высо́кꙋю росыпꙋ́й смирє́нїємъ... и по(д)нєсє на(с) до сла́вы вѣчнои (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 430); Слꙋ́хом' за́са лю́дє впадают в' высокоꙋмїє, пыхꙋ, и про́жнꙋю сла́вꙋ, з'влаща гды слы́ша(т) жє и́хъ кто хва́ли(т) (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 910).

Див. ще **ВЫСОКОУМСТВО.**

ВЫСОКОУМЛИВЪ *прикм.* Високодумний, зарозумілий: Сєвиръ... высокоꙋмли́въ, пова́жный окрꙋ́(т)ный (1627 *ЛБ* 231).

Див. ще **ВЫСОКОУМНЫЙ.**

ВЫСОКОУМНЫЙ *прикм.* (*цсл.* высокооумьныи) високодумний, зарозумілий: а надто отъ высокоумного въ думѣ Оригена, который на початку жродла наукъ выступилъ, на опослѣ, на свою велемудрость уфаючи, упалъ, блюзнѣрскіе мовы о Христѣ збавителю нашемъ отригнулъ (1603 *Пит.* 55); Вєлича́вый: Бꙋ́тный, пышный хє(л)пли́вы(и), высокоꙋ́мны(и) (1627 *ЛБ* 14).

Див. ще **ВЫСОКОУМЛИВЪ.**

ВЫСОКОУМСТВО *с.* Те саме, що **високоумиє:** Парафѣянє твои нє вѣмъ з яки(х) причы(н) якимсь высокоꙋмствомъ будꙋчы звєдєни, Поважаючы собѣ лєкцє законъ божы(и)... вдаю(т)са в дꙋховныи справы пастырства моєго до которого нєналєжа(т) (Львів, 1588 *ЛСБ* 92).

ВЫСОКЪ *див.* **ВЫСОКИЙ.**

ВЫСОКЫЙ *див.* **ВЫСОКИЙ.**

ВЫСОПЪ *ч.* (*стп.* wysep) те саме, що **виспа:** и коли є(с)мо прибѣгли къ акому(с) малому вы(с)пови... лє(д)вє є(с)мо могли ло(д)ю ꙋдє(р)жати при корабли (II пол. XVI ст. *КА* 148).

ВЫСОТА, ВЫСОТА *ж.* **1.** *(відстань по вертикалі від земної поверхні вгору)* висота: *Высота* моу́рѡвъ ты́хъ, єстъ ѡбѣт'ница ра́дости на высотѣ нб(с)ной положє́ноа (Почаїв, 1618 *Зерц.* 69); А што розꙋмѣти, доклада́є(т) за́разъ, Што єстъ широта́, и долгота́, и глꙋбина́, и высота́ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 56).

2. *(простір, що знаходиться високо над землею)* висота: тєпе́ръ ски́нєна сама боу́дꙋчи з высоты на́ землю [звѣзда], хота и смыслитъ жє столи́цꙋ ма́єть на ѡболоцє(х)... быва́єть поги́бєли вожє́мъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 185 зв.); У день посту..., чомъ перечете ся, и убиваетеся, а сами постите, та не постите такъ, якъ постили святыи давно, што было на высоту чути кликаня ихъ (XVI ст. *НЄ* 17); А нбо, якові́и красоты, широ́кости и высоты, надъ зємлє́ю простє́ръ я́ко ша́тꙋ посполи́тꙋю, всємоу сътворє́ню види́момꙋ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 17); тако(ж), ісаїа... пр(о)ркова(л) мовачи: споустѣтє нбса росоу́ з высоты́ (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 332 зв.); **на высоту** — уверх: Аще бо хто верже камень на высоту, мняще небесную збива́ти красоту всемиръного солнца ясного свѣтила, на самого єго падет тая сила (к. XVI ст. *Укр.п.* 72);

вода мо́рскаѧ въсходи(т) на высотꙋ̀ соу(п)те́лными вапо́рами, воскоуре́наⷨъ а́льбо мгла́ми… и доше́дъши до грани́цъ гора́чого мѣста… чи́нитъ противле́нїє и шоумъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 10); єсли́ бысь и тꙋ̀ в' мꙋ̀ках' твои́хъ по(д)не́съ ѡчи твои́ на высотꙋ̀, тог(д)а оузришъ яко Бъ҃ Нб(с҃)ный ѡ(т)вращáєтъ ѡ(т) тєбє лицє своє (Чернігів, 1646 *Перло* 158).

3. *(частина земної поверхні, вища від навколишнього простору)* вершина: И колико лучше притуплѣнейшу тебѣ быти иных приобрѣтати, нежели пребывати на высотѣ гор и презирати погибающую братию (1615-1616 *Виш.Поз.мисл.* 240); arduitas, высота (1642 *ЛС* 91); *Образно:* Радꙋ́иса лѣствицє, по кото́рой встꙋ̀пꙋ̀ємъ на высотꙋ̀ го́рнюю, та(м) вѣчнє царствꙋ̀ємъ (Львів, 1631 *Волк.* 26 зв.).

4. Небеса: И высловивши всє наконєць повидѣль ѡ нє(м) якобы вь ѡсо́бѣ бж҃єи мови(т) въз'шє(л) єси на высотоу (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 153 зв., на полі); Господь свою мудрость з высоты дару́єт (к. XVI ст. *Укр. п.* 85); Ди́вєнъ Бг҃ъ на высотѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 59); **высота небесная** — небеса: абы тыми крилами [ц҃рковъ] всєгда по высотѣ нб(с҃)но(и) лѣта́л(а) и за́вшє смотри́ла я́сно на сл҃нцє нєзаходи́мого // свѣта бж(с҃)тва хв҃а (Почаїв, 1618 *Зерц.* 60 зв.-61); Ди́вєнъ Бг҃ъ на высотѣ Нб(с)ной (Чернігів, 1646 *Перло* 58).

5. *Перен. (про владу, соціальне становище)* висота: Чомъ за него създано было усе, хоть на небесѣхъ, а хоть на земли, видимое и невидимое, хоть высота, а хоть панство, а хоть початокъ, усе дѣля него (XVI ст. *НЄ* 46); Само́є има Єп҃(с)пъ, що и́ншогѡ // пока́зꙋ̀єт'? тылкѡ трꙋ̀дъ и пра́цꙋ̀ Архїєре́ѡвъ ґды значи́тъ з' высоты назира́ющагѡ и оустави́чнє дба́ючогѡ ѡ цѣлости собѣ по(д)рꙋ̀чных' (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 3-3 зв.).

6. *(найвищий рівень певних якостей)* велич: Сам бо… господь…, собою образ показал. высоту и честь своего преложенства в конечную покору и низкост стягнул, препоясался лентием и умыл ноги учеником (1608-1609 *Виш.Зач.* 228);

перен. (значний рівень розвитку чого-небудь) висота, досконалість: мы́сль Твоѧ почнéтъ на высотꙋ̀ подноситисѧ, ѡ высо́кихъ ре́чахъ розмышлѧти, и в то́мъ полѣпша́тисѧ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 96).

7. Високодумство, зарозумілість: И как ся в том писанию Скарга умучив, утрудив и употив, боячися абы честь земное власти римского началства папина никакоже (з гордостные высоты в смирение и в покору христову) не снижалася и сѣдалище прославленное вышьшесѣдное з мѣзсца (!) своего не порушилося албо не перевернуло (1608-1609 *Виш.Зач.* 210).

◇ **възносити въ высоту** (що) — перевищувати (певні якості чого-небудь): ро́гъ за(с) є(ст) в' пи́смѣ сто̑(м) зна́къ силы. Нє възноси́тє в' высотоу ро́га ва́шєго (поч. XVII ст. *Проп.р.* 165 зв.).

ВЫСОХНУТИ *див.* **ВЫСХНУТИ.**

ВЫСОЦЕ, ВЫСОЦѢ *присл. (стп.* wysoce) дуже, вельми, надзвичайно: г(с)жа прч(с҃)таа да́кована є(ст) вы́соцѣ іѡси́фоу (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 15); м(д)ростю высо́цє ѡ(т) Бг҃а ѡкра́шєны(м), Съборъ… Ѡсмый събра(н) бы́лъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 150); Естъ обычай мудрыхъ людей… кгды описуютъ которого святого животъ, высоце выносятъ и похваляютъ его (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 475); Прєвы́шшє: Прєꙋ̀множє(н)нє, на(д)дє(р) вы́шшє, и высо́цє вєли́ко (1627 *ЛБ* 92).

Див. ще **ВЫСОКО.**

ВЫСОЦЕВАЖНЫЙ *прикм.* Дуже, надзвичайно важливий: Вели́кїє а высо́кїє сꙋ̀мнѣн'є и дш҃ꙋ̀ заходѧ́чїє ре́чи вєли́кои ста́лости, а Пова(ж)ного и розмы́сл'но(го) по́стоупкꙋ̀, я(к) з мно́ги(х) па́мѧ(ти) го́дны(х) при́кладо(в) и бг҃омы́сл'ны(х) писма с(т) нау(к) оба́чаємо потрєбоую(т) Вєли́кꙋ̀ю бовѣ(м) и высо́цє ва(ж)ноую рє(ч) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 202).

ВЫСОЦЕВЕЛЕБНЫЙ, ВЫСОЦЕВЕЛЕБЪНЫЙ *прикм.* (*стп.* wysocewielebny) високодостойний: панъ Янъ Потѣй подалъ для // вписаня до книгъ нинѣшнихъ земскихъ володимірскихъ тестаментъ… недавно зошлого съ сего свѣта высоце велебного е. м. отца Ипатія Потея (Берестя, 1614 *АСД* X, 229-230); Присылал на вряд кгродский Володимерский,… высоцевелебный… Іоаким Мороховский,… слугу своего (Володимир, 1619 *АрхЮЗР* 8/III, 551); ѡ(д) высоцєвєлє́бъного єго м(л) [пн҃а Пє(т)ра] Могилы,… урожо[ны](и) панъ Прокопъ Вєрєшчака (Київщина, 1638 *ККПС* 182);

его милость панъ Прокопъ з Каменя Верещака,... протестовалсе противко высоце велебъному въ Богу его милости отцу Юзефови Трызне (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 403).

Див. ще **ВЫСОЦЕПРЕВЕЛЕБНЫЙ.**

ВЫСОЦЕВЕЛМОЖНЫЙ *прикм.* Високовельможний: Мл(с)тию бж҃ию... яснє а вы(с)цє вє(л)мо(ж)ны(м) пн҃о(м) воєвода(м) пн҃о(м) кашталана(м) староста(м) и по(д)старостє(м)... мы смирєны(и) Арсєни(и)... со бл(с)вєниє(м) бжии(м) проси(м) (Стрятин, 1565 *ЛСБ* 39, 1); шляхетный панъ Иванъ Яворский, обывател земли Премыское,... соленитер се протестовал... на сеймику въ Вишни..., противко высоце велможнымъ и урожоным их милости паномъ каштеляномъ, дикгнитаром, урядником (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 737).

ВЫСОЦЕЗАЦНЫЙ *прикм.* Високоблагородний: А слѹшнє и пристóйнє: абóвѣм', я́къ самáѧ тáѧ Кни́га высóцє зáцный дáръ є(ст), тáк' подóбнє высóцє зáцногѡ и прєсвѣтло(г) даропріє́мника потрєбовáла (Київ, 1623 *МІКСВ* 69); А котóрыижъ то сѹ́ть Ст҃ыи и справєдли́выи, на(д) котóрыми оумє́рлыми плáкано и рыдáно, сѹ́т' бáрзо мнóгіи. з' котóрыхъ нáпро(д) стáвлю... высóцє Зáцного Мѹжа Іáкѡва, на(д) котóрымъ сн҃ъ єгѡ Іѡсифъ плáкалъ (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 10).

ВЫСОЦЕМУДРЫЙ *прикм.* Вельми мудрий, вельми розумний: А прото... вашое кнежацъкое милости прошу: то все, что въ семъ писанию маемъ мовити буду, зъ высоце мудрого баченья своего... ласкаве принявши, абысь не на злую, але на добрую сторону то розумети и оборочати рачилъ (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 991).

ВЫСОЦЕПРЕВЕЛЕБНЫЙ *прикм.* Те саме, що **высоцевелебный**: Ницепор Лосовский, наместникъ и економъ метрополии Киевское,... именем высоце превелебного... Рафала Корсака, метрополиты Киевского..., ускаржалсе и протестовал напротивко... Петру Могиле (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 740).

ВЫСОЦЕСЛАВНЫЙ *прикм.* Преславный: На томъ цнѡтъ фѹндамє́нтѣ, нєсмєртє́лнои пáмѧти годныи прóдкѡвє В.М. обѹдвѹхъ высоцєслáвныхъ Фами́лій в одно злѹчѡ́ныхъ,... живѹтъ, и жи́ти живото(м) правди́вымъ на всѣ потóмныи чáсы, бѹдѹтъ (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 4 ненум.); Дє́рєва тыи сѹть баб́зо (!) высóкіи, котóрыи вє́длѹгъ с(т): Кирі́лла Патріáрхи Алєксандрі́йского выклáдѹ, розѹмѣют'сѧ Ієрє́ѡвє, и высóцє слáвныи и прєложє́нствы вынє́слыи стáны (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 18).

ВЫСОЦЕУВАЖНЫЙ *прикм.* Вельми пильний: Звонницу, которую мыслилемъ в монастыри... муровати... все то ижъ смерть закрочити ми хочетъ, то на высоце уважный розсудокъ его милости... архимандриты... пущаю (Київ, 1631 *ПККДА* II-1, 408).

ВЫСОЦЕУРОЖОНЫЙ *прикм.* Високородний, шляхетний: На гє́рбъ зáцнои фамилѣи высóцє оурожóного єго мосцѣ пана, а пáна іоáна ярмоли(н)ского костанътѝновича (Почаїв, 1618 *На г. Ярм.*, тит. зв.); На старожи́тный Клє́йнотъ, Яснє Вєл'мóжныхъ, Вєл'мóжны(х), Высóцє ѹрожóныхъ, ихъ Мл(с)тєй Пáнѡвъ Трызнѡ́въ (Київ, 1648 *МІКСВ* 351).

ВЫСОЦЕУЧОНЫЙ *прикм.* Високоосвічений: въ церкви всходной... естъ много, высоце учоныхъ, мудрихъ учителей, которыи и устне поважне учили, и писмъ своихъ книги зоставили (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 913); цареве Василій и Константинъ послали Кирила Философа Грека, мужа высоце учоного, абы Володимера вѣры христіанской научилъ (Там же, 975).

ВЫСОЧАЙШИЙ *прикм. в. ст.* Зарозуміліший, пихатіший: Так(жє) и Григо(р)ко, коли дворѧнино(м) рогозины(м) бы(л), и хло(п)чика нє мѣ(л), а нн҃ѣ и то(т) тєпє(р) коли би(с)кѹпо(м) заста(л) в чєрєвѣ ши(р)ши(и)... в' пóмы(с)лѣ высоча(и)ши(и), в доста(т)кѹ бога(т)ши(и), и в слѹговина(х) дово(л)нѣиши(и) (1598 *Виш.Кн.* 275).

Пор. **ВЫСОКИЙ.**

ВЫСОЧОНЫЙ *прикм.* (*про віск) (з якого відділений мед)* видавлений, видушений: А в друго(и)... коморє... ѡ(т)бивши замокъ... побра(л)... воску высочоного, нє выбиваного, которы(и) стоя(л) в дєжахъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 122).

ВЫСОЧКИЙ *прикм.* Височенький: Пара лѣхтаровъ... высо(ч)ки(х), спу(д) трыгранисты(и) ѹ ѡбохъ, тыє свєто ѹроблєниє з волєю всѣ(х) брати(и) з...

срѣбра мнѣ(и) потреєбного (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 16).

Пор. **ВЫСОКИЙ.**

ВЫСПА *ж.* (*стп.* wyspa) **1.** Острів, *діал.* виспа: Чимь розгневаный, (Барда намовилъ цесара, же) Игнатея не только зъ столицы скинулъ, але его до вязеня... (на) выспу выгналъ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 270); зо всѣ(х) сторонъземлѣ и выспъ мо(р)скы(х) до оного мѣста нб(с)ного пристоупъ є(ст) пе́вный (поч. XVII ст. *Проп.р.* 238 зв.); Ѡ Сірѝнахъ ты́жъ ба́снь єстъ така́а, ... котры́хъ нєвѣстъ повѣда́єтъ бы́ти го́лосꙋ вда́чного ба́рзо, кото́рыє то на вы́спѣ сидачи, ми́мо ни́хъ жакглю́ючихъ, роско́шнымъ спѣва́ньємъ сво́имъ до сєбє завєрта́ютъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 439); insula вы(с)па (І пол. XVII ст. *Своб.* 19); Ѿто́къ морскі́й: Ѡно́га, лима(н), а́бо ѡ́стровъ, вы́спа (1627 *ЛБ* 154); и бы́ло на што смотри́ти, по всѣхъ вы́спахъ, по́ бє́рєгахъ, по́ при́станєхъ, и по зато́кахъ, то́ єст҄, кꙋ́пы и грома́ды поганѡвъ поздыха́лыхъ вы́кинєныхъ лєжа́чі́и (Київ, 1627 *Тр.* 668).

2. *Перен. (про земний світ на противагу небесам)* земля: добродѣєви своє́мꙋ... ѡглада́нꙗ лю́бои оутѣхи з҄ ми́лого пото́мства, и по промєшка́ню споко́йно(мъ) вє́спол҄ з҄... Малжо́нкою добродѣ́йкою мо́єю,... до во́лѣ Бж҃єи на то́й мѣзє́рной вы́спѣ выгна́ньꙗ на́шого, в҄ нб(с)ной оутѣшной ра́достной ѡ(т)чи́знѣ вѣчнои коро́ны ѡтрима́нꙗ, дедикꙋ́ю (Львів, 1631 *Волк.* 2 зв).

Див. ще **ВЫСОПЪ.**

ВЫСПОВѢДАТИ *дієсл. док.* (що) *(розповісти на сповіді про свої гріхи)* висповідати: трꙋ(д)но южь споминати на ба҃ псало(м) ѕ҃ а хто ты(ж) ма(л) бы быти в пє(к)лѣ а грѣхы свои хотѣ(л) бы высповѣдати, алє и помышлати ѡ то(м) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 72).

ВЫСПРАШИВАТИ *дієсл. недок.* (о кім) Випитувати, розпитувати (про кого): а ту же у тебѣ дома, в державѣ короны Польской, не ленися и выспрашивай о святых оных. чюдотворством мало не равно великоросийским от бога почтенным святым мужем (1608-1609 *Виш.Зач.* 218).

ВЫСПѢВОВАТИ *дієсл. недок., многокр.* (що) Виспівувати, співати. *Образно:* плакала Црк҃овъ, и запѡны свои роздирала: выспѣвꙋючи жалосныи пѣсни (поч. XVII ст. *Пчела* 39 зв.); єсли непослꙋ́шного, єсли оупо́рного, єсли ѡбмо́вцꙋ оуслыши(ш)... нє ѡбража(и)сꙗ ты(м), нє горши́сꙗ,... алє мимо сєбє пꙋсти... за(в)шє тыи҃ вѣ́рши псалми́сты... в сєр(д)цꙋ выспѣвꙋ́ючи (серед. XVII ст. *Кас.* 59 зв.-60).

Див. ще **ВЫСПѢВЫВАТИ.**

ВЫСПѢВЫВАТИ *дієсл. недок., многокр.* Те саме, що **выспѣвовати:** нємова́тка я́кобы ѡблапляючи́ ѡ́бщꙋю ма́ткꙋ зє́млю про́сꙗтъ, абы... зара(з) землѣ, я́кѡ гро́бꙋ свое́гѡ вла́сногѡ доткнꙋ́лисꙗ, и скорѡ на свѣтъ показа́лисꙗ, абы смр҃ть свою с҄ пла́чємъ привита́ли и та(к) нємова́тски(м) голо́сомъ погрєбовыи собѣ пѣсни абы выспѣвыва́ли (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 940).

ВЫСПАНИНЪ *ч. (житель острова)* остров'янин: Єстъ дє́рєво єдно в выспа(х)..., кото́роє ѡ(т) само́го всхо́дꙋ своєгѡ росо́ю кръмлено и штодн҃ь росоу́ прі́ймоуючи всѣ(м) выспа́но(м) воды я́къ жрódло якоє додаєтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 252).

ВЫССАТИ *дієсл. док.* Виссати. ◇ **кровъ (силы, працу, подвигъ) выссати** — дуже скривдити, знедолити, виснажити (кого), виссати кров: Нє вмл҃(ст) ли... сами як и́доли, на одно(м) мѣсцꙋ присѣдитє... а бѣдныє по(д)даныє и дє(н) и но(ч) на ва(с) трꙋдꙗ(т) и мꙋ́ча(т), которы(х) кро(в) силы и праци и по(д)вига высса(в)ши, и нагы(х) в҄ оборѣ и коморѣ ꙋчини(в)ши выр҄ва(н)цо(в) ваши(х)... каразі́а(ми) ѡдѣва́єтє... а тыє бѣдныє по(д)даныє, и про(ст)оє сє(р)мꙗ(ж)ки... нє маю(т) (1598 *Виш.Кн.* 273); Блоу́дница бовѣ(м) на кшта́лтъ я́скоулкы, кды ро(з)почнє́тъ до чл҃ка примыка́тисꙗ, всю кро́въ єгѡ вы́ссє(т), всє бога(т)ство вычръпнє(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 291 зв.); **с палца выссати** — *(говорити про щось непідтверджене)* виссати з пальця: зна́ти же то́є собѣ с палца вы(с)са(л), пра́вдою тою довєсти нє мо́жєтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 177 зв.).

ВЫСТАВЕНЄ, ВЫСТАВЛЕНЄ, ВЫСТАВЛЕНЬЄ, ВЫСТАВАНЄ *с.* **1.** *(про споруду)* збудування, побудова: Ѡ(т) кото́рого Хра́ма поча́ткꙋ и выставє(н)ю, та́къжє ѡ чю́дахъ Гісто́ріа в҄ ко́ротцє сꙗ поклада́єтъ, з҄ тогожъ Послѣдова́ні҄а сєго Тво́рцы Нікифо́ра Ка́лліста... Црк҃о́вного Гісто́ріка взꙗ́таа (Київ, 1631 *Син.Тр.* 812).

2. Передання на тимчасове збереження, на склад: па(н) Побєди(н)ски(и) Станиславъ ко(н)тракту... с

пано(м) Ви(л)гелмо(м) Бухено(м)... на выставєнє товаровъ лесны(х), петидєся(т) лаштовъ попєловъ розмаиты(х), напєрє(д) в Ко(р)цу, до шпи(х)лєра пана Ви(л)гє(л)ма Бухєна... складаючи... с... помочники своими..., кгвалтовнє пограбили (Володимир, 1619 *ТУ* 266).

3. *(переконуванням, доказами)* установлювання: ѡ бы та́къ чѹлость Правѡвѣрныхъ была́ в҃ выставáню правды, якóваѧ звы́кла быва́ти оу прѡти́вны(х) в҃ ѡборонѣ нєпра́вды (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 264).

4. *(представлення когось ким-небудь)* висунення: Зачимъ затягати Златоустого св. свѣдоцства на выставленье Петра св. въ // монарху, а Церковь... въ монархію, естъ ему гвалтъ чинити, который, нѣкгды о томъ ркучи, не писалъ, але анѣ мыслилъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 444-445).

5. Віддача, пожертвування: яко о всє до́брое кѹ ро(з)множе́нью к(р) по(л), и того па́нства вє(л) к҃(з) ли(т). ѡ(т) па́на бг҃а на́мъ звѣрєного, з на́иболшимъ оусилова́ньємъ и выставлє́ньємъ здоро́вьѧ на́шєго проти́въ нєпріа́тєлєви ста́раємосѧ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 31 зв.).

ВЫСТАВИТИ, ВИСТАВИТИ, ВЫСТАВИТЬ *дієсл. док.* **1.** (що) *(поставити, подати для загального огляду, на показ)* виставити: та(к) ижъ кды поубли́цє то є(ст) я́внє в҃ атєна(х) ѡ́нѹю [штоукоу] выстави(л), та́къ сѧ люди ба(р)зо дивовали длѧ надо́бного малова́нѧ, такъ го́днє хвалили, жє млоде́нцо(в) атéнскы(х) пи́лнє мистє(р)ной робо́тѣ припатрѹючи(х)сѧ жа́ро(м) свово́лной мл(с)ти роспали́ла (поч. XVII ст. *Проп.р.* 273); Ви́димѡ Книгѹ но́вѹю,... на виде́ніє и коха́ніє всємѹ свѣтѹ вы́ставленѹю (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 754); И ре́клъ г(с)дь до нє(го) оучини зміѧ мѣдѧнагѡ а вы́ставь єгѡ на зна́къ, кото́ры(и) оукѹшо́ный пойзри́тъ на нєгѡ жи́въ бѹ́дєтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 140 зв.);

(знак, прапор) виставити, підняти: И прышло до того, же вже тамъ ани жертвы светое беспечне приносити не можешъ, ани въ маленькій звоночокъ зазвонити, ани крестного знаменія явне выставити,... невольно (Вільна, 1608 *Гарм.* 187); ажє в҃ сєрє́днєй сє(д)миці ст҃ои Чєтвєродєсѧ́тници Кр(с)ть Ч҃(с)тный вы́ставлєнъ быва́єтъ (Київ, 1627 *Тр.* 473); кгды бы нє дощъ ѡкрѹ(т)нє вєликій пєрєшкоди(л): сна(т) бы вши(ст)ки(х) и ноги нє впустили а(ж) гє(т)ма(н) зна(к) покою выставилъ, и пєрєстали (серед. XVII ст. *ЛЛ* 169).

2. (що) *(вийняти що-небудь укріплене, зірвати із завіс)* вивалити, виламати: которые ничого на тую прозъбу не паметаючы, ани тежъ на монастиръ и цменътар бынамней не респекътуючы, тую-то форъту до нихъ выбияли и высекали, котороe подпертое и трымаючое кгды выставитъ и высечи не могли, теды праве неприятелъско... до тое форъты... стреляли (Луцьк, 1639 *АрхЮЗР* 1/VI, 754).

3. (що) *(вистромити звідки-небудь назовні)* виставити, висунути: И та́къ па́дши на поро́зѣ ке́льи, выста́вилъ но́ги на дворъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* (Передм. II), 8); Длѧ того ѡтроча в҃ ѹтробє матєри́н҃ской бѹдѹчоє коня́ючоє єслібы вы́ставило головѹ а́бо што и́н҃шого, тогды мо́жєть ѡ(т) кого(ж) колвє́къ бы́ти ѡкр҃щє́ноє (Львів, 1645 *О тайн.* 16);

(що) *(висувати в певному напрямку, наблизити до кого-небудь)* наставити: Кды бовѣ(м) нєсамохотачи в поли́чокъ кто възмєтъ: тєды то́є понєво́лноє бє(з) нагоро́ды є(ст), и длѧ того́ жъ ро(с)казѹєтъ дрѹгоу́ю сто́ронѹ доброво́лнє выставити: абы з доброво́лны(м) понєво́лнє почєлѣсто(к) зровнанъ бы(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 94 зв.).

4. (кого) *(виділити кого-небудь з певного середовища з якоюсь метою)* поставити, виставити: выстави(в)ши єго посєрє(д) бра́ти(и), на то́є зобра́ны(х), ро(з)дєгає(т) єго з власны(х) ша(т) ігоумє(н)... абы прє(з) то́є позна(л)... и(ж) всю по(м)пѹ ма́рнѹю зки́нѹвши свѣцкѹю, до ѹбо(з)ства и нє(н)дзы в҃стѹпилъ (серед. XVII ст. *Кас.* 35);

(кого против кого, чого) *(висунути когось із свого середовища виконувати певне завдання)* виставити, назначити: Еноха первого пророка о сконченю свѣта пророковати послалъ, и Ноя противъ всего свѣта єдиного выставилъ, и Авраама патріарха противъ старшого отца... з вѣрою правдивою выставилъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 48); Такъже и противъ Навходоносора и противъ всѣхъ вавилончиков єдного Даніила и трех отроков выставилъ (Там же).

5. *Перен. (створити думку про щось)* показати, представити: его то́лко дла прєкона(н)а в' блоудѣ єретикѡвъ на при́кладъ вы́ставилъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 115); всѣ(х) сты(х) приклады, і ѡбразы, котóріє на(м) соу́тъ выставлє́ны жєбысмы и(х) послѣдова́ли, и тыми(ж) дорóгами до нба... входи́ли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 246); Понєва́жъ тєды и при́кладо(м) сóлнца си́лѹєт'са вы́ставити та́ємницѹ Тр(о)ци вшєла́комѹ створєномѹ прирожє́ню нєдости́гнєнѹю (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 297); а еще подчасъ напитку съ тымъ же паномъ розмову свою ведлугъ философіи выставятъ, же з бѣлого сукна албо блавату учинятъ чорное (бл. 1626 *Кир.Н.* 20); кто з ты(х) що были... ѹва́гою стою пєрєвы(ш)ша́ючіи и́нших и котóри(х) ласка хва́ къ наслѣдова́ню яко ная(с)нѣ(и)шии похо(д)нѣ всѣ(м) была вы́ставила, ѹжива́ніє прóстого хлѣба... мѣлъ собѣ ѹпри́крити (серед. XVII ст. *Кас.* 78 зв.); црь асвє́ръ вы́вы(ж)шилъ Ама́на з поколѣньа ага́гъ, и вы́стави(л) столи́цѹ єго над' вси кнажа́та котóрыхъ мѣлъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 378 зв.);

(що до кого, кому, що, чого к кому) *(певне ставлення до когось)* вчинити, виявити (що до кого, що кому): са(м) гь нашъ ... прє(д)ложи́вши бовѣ(м) собѣ на ѡ́чи и выстави́вши ра́дость, котóраа походи́ла ω(т) оужива́на славы тои, гвóздіа нє чоу(л), бичова́ный якъ на банкє́тѣ бы(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 235); А мы ω(т) добродѣтєлєй, ω(т) цнóтъ дхóвныхъ... ω(т)цѹ на́шємѹ похва́лѹ вы́ставити ма́є(м) (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 23); Кролє́ваа Наѹкъ... оуроди́вши... Правосла́вных' Сыновъ, котóрыи..., по(д) оупрє́ймость твоє́и кѹ наѹкомъ зычли́вости зобра́вши́са, щó бы... кѹ тобѣ прихи́льности выставить мѣли, нєвѣдают ' (Київ, 1632 *Євх.* 292);

перен. (кого) проголосити, визнати (кого ким): Павелъ вѣдомость взявши о ростеркахъ въ церкви Коринѳской, пишетъ до нихъ напоминаючи, абы того понехали. И не выставилъ тамъ Петра головнѣйшимъ учителемъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 464); На то абовѣмъ само — одинъ Петръ былъ выставленъ, абы презъ одну его особу и церковъ одна соборная зъ незличоныхъ помѣстныхъ составленая, и ровне зъ незличоныхъ... пастыревъ одинъ еи пастыръ... былъ розумѣнъ (Там же, 526).

6. (що) Доста́вити, поста́чити, дати: а чого Боже ѹховай, абы мнѣ кназ Єго Милость того жита и попєлѹ подлє ѡписѹ... не выставил, або мнѣ єго нє ѡтдал, тогды кназ... бѹдєт винєн мнѣ жито и попєл..., бє жадных накладов моих и права заплатити (Вільна, 1555 *AS* VI, 9); па(н) мо(н)то(вт)... на ро(к) ѡписаны(и) того всє(г) жита пан(у) моєму нє выстави(л) то(л)ко дє(и) сто и шєстьдєса(т) мацъ жита выстави(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 40); прода(л) пну А(н)дрєю Романо(в)скому комягу..., которую я пну Романо(в)скому або дєтє(м) и пото(м)ка(м) єго выставити и готовую,... ω(т)дати маю и повинє(н) буду (Володимир, 1583 *ТУ* 193); Авраамъ є(д)наючися и(з) авимєлєхомъ ω сту(д)ню сємъ ѡвєцъ выставилъ на знакъ вєчнаго прємирья (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 53); є(го) м(ст) па(н) хоружи(и) києвски(и) має выстави(т) пану Ирєму Гє(и)ну во Кгда(н)ску... попєлу бєрє(с)тового смалъцаваного лаштов сто и (д)ва(д)ца(т) (Гоща, 1607 *ТУ* 243); помєнєны(и) Ви(н)цє(н)ты(и) Ру(д)никъ,... учинивъши ко(н)трактъ и торгъ з протє(с)та(н)то(м) ω купєнє у сєбє прє(з) протє(с)танта ω(с)ми копъ повєдє(л)... записа(л)сє бы(л)... на... я(р)марокъ Володимє(р)ски(и)... // вы(с)тавити (Володимир, 1646 *ТУ* 327-328);

офірувати, віддати: якъ пє(н)кныи ѡблюбє́н'ницы, чи́стыи и нєпокала́ныи дши на́ши вы́ставитъ Хр(с)тови (Вільна, 1627 *Дух.б.* 203);

(що проти кого) *(про документ)* видати, оголосити: противко ємѹ выставлю шкрипть ω(т) дховны(х) и свѣтскы(х), старожи(т)ной рєлѣи грєцкой ω(т) митрополита розрознєныхъ ѡсобъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 8).

7. (що) Спорудити, збудувати: Вспомни євгєні́й... я́ко про(д)ковє твои... дóмъ бжі́й всє́мѹ свѣтѹ вы́ставили (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 48); В ста́рости бовѣмъ и Типоґрафію вы́ставилъ,... до котóрои и Папѣрню в Ра́домышлю (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 26); бы́лємъ ω(т)... свщєнникѡвъ... молєстова́ный... и́хъ прóз'бами... абым'..., спора́ди́лъ и вы́ставилъ, дла розмножє́на Кни́гъ, ихъ пови́нности налє́жных', Типоґра́фію (Львів, 1645 *Жел.Тр.* 3); на которых кгрунтах и добрах на-

ших..., не маючи намней жадного права, место Хорол..., слободъ и осадъ новых килкадесят выбудовалъ и осадилъ, выставилъ (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 177); И вы́ставишъ наме́тъ цркóвный таки́мъ кшта́лтомъ который тобѣ на горѣ оуказа́но (серед. XVII ст. *Хрон.* 104); паръкан коло костела, ново коштом... немалымъ выставленый (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 426).

8. (кого) *(прищепити певні погляди)* спрямувати (кого на щось): лєчъ вы́ставити и́хъ и вы́ховати в҆ вѣрѣ и побóжности... и до сп(с)ніѧ привести, то даръ ест҆ Бжі́й, которогω рóдичи безъ ѡсóбной Ла́ски Бжєи мѣти нє мóгѹтъ, тылко з҆ мóци тогω Сакраме́нтѹ ма(л)же́нства стгω (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 928).

◇ **въ небо выставити, небу выставити** — піднести до небес, розхвалити: Вла́снє тєпе́рєшнаѧ ва́ша мѣшанаѧ колотли́ваѧ згода ѡномѹ ба́бєлю подóбна, жє єє своє́ю дѹмою в҆ нбо вы́ставити оусилѹ́єтєсѧ (Острог, 1598 *Отп.КО* 7); Мысль моя в Бгѹ вѣчном завше ѹтопленна, Естемъ якъ квѣтъ рожовый нбѹ виставленна (I пол. XVII ст. *Рез.* 180); **выставити слово** (о чім) — сказати (про що): Ѡ едино(м) з҆ ты(х), тó єсть ω хлѣбѣ квасно́мъ... тѹ хочѹ вы́ставити Слóво (Київ, бл 1619 *Аз.В.* 256); **на ножки выставити** (що) — виставити на показ: Чомоу(ж) ω(т)чє влады́ка, такъ смѣлє и бєспе́чнє замыдлѧ́єшъ ѡчи, и на нóжки вы́ставити а пра́вє всемѹ свѣтѹ свою нєсхва́лнѹю оцѣкрóвати оусилѹ́єшъ згóдѹ (Острог, 1598 *Отп.КО* 15 зв.); **на очи выставити: а)** (що) показати, з'ясувати суть чогонебудь: бъ... на(м) та́къ вєли́кого грѣха шпе́тно(ст) на ωчи вы́ставилъ и ω(т) нєи на(с) ω(т)стра́ши(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 289 зв.); **б)** (кому) осоромити (кого): Позо(р) бывшє: Позорствѹ́єми, или позóрѹ бывшє: Былистє людє́мъ на óчи вы́ставлєныи (1627 *ЛБ* 86).

Див. ще **ВЫСТАВЛЯТИ, ВЫСТАВОВАТИ.**

ВЫСТАВЛЕНЬЄ *див.* **ВЫСТАВЕНЄ.**

ВЫСТАВЛЯТИ, ВЫСТАВЛАТИ, ВЫСТАВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(ставити, поміщати для загального огляду)* виставляти: Кгды́ тѧ Яснє Вєлможный Пнє на́шъ вита́є(м), И мы то(т) да́ръ, а(ч) щѹ́плый на пла́цъ выставлѧ́ємъ (Київ, 1633 *Евфон.* 309); В тóй ча́съ Римѧнє стрѡили и справова́ли Розмаи́тіи: Тріѹмфи и видóки; выставлѧли Ла́мпи запалє́ніи, по всємѹ мѣстѹ (Чернігів, 1646 *Перло* 63);

(прапор) виставляти, піднімати: дємончицы... всѣ(х) рыцеровъ наимоу́жнѣишихъ..., котóрыи... зна́чный пожито(к) оучини́ли ω(т)чизнѣ, ѡбразы в сєнатѣ на мѣдь або на ма(р)мори вы́разивши выставлѧ́ли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 246 зв.); а я́къ злóтникъ и шни́царъ, рисѹючи ми́сѹ ω(д)ча́сти оукрива́єтъ звѣрѧта котóры(х) рисѹєт҆, а докончи́вши выставлѧ́єтъ на свѣтъ готóвѹю (Вільна, 1627 *Дух.б.* 170); нѣкоторіи на мѣди подобє(н)ства болва́нωвъ, ...рисова́ли; дрѹгіи махи́ны... выстава́ли (Там же, 352); Ото Монáрха свѣта пóтычкѹ сточи́вши, Нєпріатєлєи срóгихъ срóго роспроши́вши. Яко потѹ́жны(и) Ге́тма(н) мѹ́жнє побѣжда́єт҆ На зна(к) звитѧ́зства тѹю хорѹго(в) выставлѧ́є(т) (Львів, 1631 *Волк.* 30);

(що) наводити (як доказ), представляти: кгды́сѧ спира́ємо нє вѣдаю ω яки́єсь ма́єтности, ста́раємосѧ набыва́ти якоє́сь сла́ви,... пышные ге́рбы выставлѧ́ємо (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 30); длѧ тои причи́ны выста́влѧ́єтъ на(м) єв(г)ліє, в которой кр(с)та стгω вєспо(л) и моу́кы г(с)нєй па́мѧтка сѧ ω(т)пра́воуєтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 294).

2. (що чим, що) Представляти (що чим), видавати (що за що): Длѧ тогó бовѣ(м) и ключѣ повѣрєно ти,... абы ωтвори́вши ωказа́лє(с) óны(х) таковы(х), яки́хъ Па́нъ домовы́й... до покла́дѹ вложи́лъ... а нє же́бысь и́ноє за и́ноє нѣшто чѹже́є выноси(л) и вы́ставлѧ(л) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 210); Што розумѣешъ, если въ той речи, которая и напростшему чловѣку // не здается, такъ свою речь выставляютъ, а якъ найбарзѣй — въ речахъ тонкихъ прелщаютъ василискова яду заразою Кревзы невинныи душѣ? (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1172-1173).

3. (кому що) Виявляти, засвідчувати, виказувати: Нєме́ншиє (!) тє(ж) мои // оу наяснє́йшой Ре́чипосполи́той Вєнє́цкой прислѹги ѡноє мнє, котóраѧ прирожóны(м) моимъ Кнѧжа́тємъ єстъ, ла́скѹ готóвѹю выставлѧ́ли (Єв'є або Вільна, п.1616 *Прич.отех.* 3-3 зв.); Изявлѧ́ю: Выявлѧ́ю, выставлѧю (1627 *ЛБ* 47).

4. (кого, що) Звеличувати, вихваляти: длѧ оутвєрже́нѧ ωных в҆ стой пра́вдѣ: при котóрой

стою, и онѡ в' ласцѣ Бжой выставлати оусердіє єстъ ми завшє палаючеє (Київ, 1620-1621 *МІКСВ* 35); Лвовъ мѣсто таки(х) собѣ про(д)кѡ(в) быти знаѥ(т): Ѡ(т) Кнажати Лва Има и Гербъ власны(и) маєтъ. Роксоланѡм' зась Вежѫ тамже за Гербъ дано: Чѫлыми в' хвалѣ Бжой быти приказано. Котріє при то(м) Гербѣ Церко(в) значнє выставлаю(т) (Львів, 1642 *Час. На г. Лв.* тит. зв.).

5. (що) Споруджувати, будувати: А што болшаа, самомѫ Бгѫ многось даровала, нє толкѡ Монастырѣ и Цркви ємѫ..., выставлаючи, опатрѫючи, и фѫндѫючи, але и Плод' живота своєгѡ Цоркѫ... ємѫ... офѣровала (Київ, 1625 *Кіз.Ходк.* 2 ненум.); Зижду: Бѫдѫю, приправѫю,... або выставлаю (1627 *ЛБ* 43).

6. (кого проти кого) *(створювати думку про когось)* протиставляти (кого кому): Завжди справедливых людей напротивко несправедливых выставляет (Львів, 1605-1606 *Перест.* 48);

(кого на що) *(ставити для охорони)* виставляти: Дво(х) или чотыро(х) хлопцовъ на кожды(и) тыждє(н) иншїи, порадкомь маю(т) на сохранєніє выставлати, з чого са ни єди(н) вымовлати можє(т), кгды на нєго чє(р)га при(и)дєть (Львів, 1587 *ЛСБ* 67, 6).

◇ **предъ очи выставляти** (що) — *(розкривати справжній зміст чогось)* представляти, показувати: Чомъ павє(л) стый правѣ цркви бжєє живый образъ прє(д) ѡчи намъ выставлаючи, нигдє о томъ дрѫгомъ, ѡпрочъ ха бга єдиноначалникѫ црковно(м) змѣн'ки нє чини(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 94).

Див. ще **ВЫСТАВИТИ, ВЫСТАВОВАТИ.**

ВЫСТАВЛЯТИСИ, ВЫСТАВЛАТИСА *дієсл. недок.* **1.** *(уважати себе кимось)* представлятися: Зачимъ што передъ тымъ полюбовный и самъ иншихъ епископовъ судови подлеглый узнавца, то южъ теперъ навышшій, нѣ чіему судови неподлеглый судіа выставляется (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 715).

2. *Перен.* Виявлятися, проявлятися, ставати відчутним, відомим: Звлаща и(ж) са таа ѡ(т)повѣ(д) толко противъ дѣєписовымъ потваромъ кромъ вкрачанья в' спорь з' стороны артикоуловъ вѣры выставлаєтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 182 зв.); якъ бо(з)ство дха стго показѫєтса котороє заистє нє ѡ(т) насъ на ако(м) выш'шо(м) достоинства стопни выставлаєтса, алє ѡ(т) самаго сєбє власною своєю годностю и вєлможностю ѡповѣдаєтса (поч. XVII ст. *Проп.р.* 148); Таємница вочлвєчєнїа прє(д) очи выставлаєт'са (Вільна, 1627 *Дух.б.* 96).

ВЫСТАВЛАТИ *див.* **ВЫСТАВЛЯТИ.**

ВЫСТАВЛАТИСА *див.* **ВЫСТАВЛЯТИСИ.**

ВЫСТАВНОСТЬ *ж.* (*стп.*wystawność) пишність, розкіш; показовість: Нєѫхищрє(н)нѡ: Безжаднои выставности (1627 *ЛБ* 76); Оухищрєніє: Выставно(ст), постава з' вєликою пилнстю (!) ѡпа(т)рєнаа (Там же, 142).

ВЫСТАВНЫЙ *прикм.* (*стп.* wystawny) пишний, розкішний; показовий: ѫхищраємый: С пилностью ѡпатрєный, пышный, выставный, ѡказалый (1627 *ЛБ* 142);

(про спосіб вислову) вишуканий, добірний: Прето (!) и я, до тои старыхъ вѣковъ щирости скланяючись, выставный и выворотный писаня способъ,... уфаючи въ ласцѣ Божой, въ той мѣрѣ иду правдою святою (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 323); Словопрѣніє: Выставнаа мова, выводнаа мова (1627 *ЛБ* 116);

(про риси характеру) особливий: которѫю кондицію рим'скихъ дѫхѡвныхъ, а особливє плєбанѡвъ описѫючи, нє припоминаєтъ оны(х) выставныхъ примѣтовъ капланов̂ъ рим'скихъ с котѡрыхъ иншіє годность ихъ, зацность, и заволаньє мѣркоуютъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 192 зв.).

ВЫСТАВОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(ставити з певною метою)* виставляти: Єгиптанє нє могѫчи змышлєныхъ Богѡвъ своѣх' рады вырозѫмѣти, пєрє(д) божницами их' выставовали образъ Гарпократѡвъ, который оуста своѣ палцємъ замыкалъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 3).

2. (що) *(привертати увагу до чогось)* виставляти: раны свои пр(с)тыи показѫєтъ и(м)..., и рєбро выставѫє(т) на видокоу всѣ(х) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 163 зв.); оужъ, гды битъ быва́єтъ, всє тѣло своє выставѫєтъ, головѫ зась якъможєтъ ховаєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 339); **на (предъ) очи выставовати** (кого, що) — привертати увагу: хр(с)тїанского имєни почтивость и годно(ст)... на ѡчи выставоуєтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 228 зв.); Такы(х) тє(ж) намъ ннѣшнєго дна при(т)ча єв(г)лскаа прє(д) ѡчи выставоуєтъ (Там же, 288 зв.).

3. (кого чому) Піддавати, наражати (кого на що): алєкса́ндє(р) макєдо́нский... са(м)... оуторовалъ доро́гоу всѣ прєшко́ды ѡ(т)дали́лъ. а ѡто зара(з) вѡ́йско цр҃(с)кы(м)... ср(д)цємъ побѹ́жєноє... єго стопа(м) послѣдѹю(т), и всѣ(м) трѹдноста(м) сєбє выставѹютъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 19); **животъ на шанцъ выставовати** — ризикувати життям: жо(л)нѣръ в дѣла(х) рыцє(р)ски(х) выцвичоны(и)... живо(т) сво(и) якобы на ша(н)цъ вы(с)тавѹє(т) (1636 *Лям. о пр.* 1 зв.).

4. (кого) Показувати, представляти: спси́тєль нашъ, и црко(в) стаа восто́чнаа,... жєбы лю́дємъ до... зємли ѡбѣцаной прагнє́на взбѹди́ли, тєпє(р) всѣ(х) сты(х) и(м) выста́вѹєтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 246); Старозаконный тєстамєнтъ моу́жа на(м) выставоу́єтъ єдиного, которомоу има іліа, ба боачогоса, жи́тіа ба́рзо твръдого (Там же, 247); **на свѣтъ выставовати** (що) — робити явним, помітним для всіх: Видитє ли я́ко болши(х) ѡ(т) всєа вселє(н)ныа напо(л)нєны(х) зобра(в)ши пи́смъ, на(д) тыє малє́н҄киє (: которыє вєликѹю ло(ж) до грѹнтѹ потлѹмлаю(т), и на свѣтъ фалшъ оноє выставѹю(т), и всѣмъ яко да са стєрєгѹтъ нєправды знати даю(т:) показати нє можєтє (1598 *Виш.Кн.* 308); Стало є(ст) якъ нѣакїи фѣла(р) дховного бѹдова́на прємоудрый стра(х) на свѣтъ выста́вѹючи мо́ви(т) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 203).

Див. ще **ВЫСТАВИТИ, ВЫСТАВЛЯТИ.**

ВЫСТАВАНЄ *див.* **ВЫСТАВЕНЄ.**

ВЫСТАВАТИ *див.* **ВЫСТАВЛЯТИ.**

ВЫСТАНОВИТИ *дієсл. док.* (що) Доставити, постачити: А є(ст)ли бы(х) я того збо(ж)я,... на мє(ст)цу пє(в)номъ в Бєрє(ж)ца(х) або у Кла(д)нєвє лю(д)ми своими нє выстанови(л)... буду повинє(н) т[ому] Ба(т)ку Мисановичу... за ко(ж)дую мац[у] жита плати(ти) по копє грошє(и) (Луцьк, 1566 *ТУ* 119).

ВЫСТАРЧИТИ *дієсл. док.* (кого) Вистачити, *діал.* вистарчити (кому в чім), задовольнити (кого чим): Єдна(к) ижъ на сє(и) новотинѣ єщє фѹ(н)дации такои нѣмашъ, которая бы ихъ доста(т)кѹ выста(р)чити // могла (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 73-74); А ижъ на томъ грѹнтѣ,... сєножати омало єсть, // которымъ потрєбамъ ихъ выстарчити нє могѹтъ, тєды варѹю и записѹю... зъ кождого подданого,... гайдѹка, и слѹжки, которыє бы сєно робили..., по возѹ добромѹ... сєна... отдавати маютъ (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 78-79).

ВЫСТЄ *див.* **ВЫЙСТЄ.**

ВЫСТЕРЕГАТИ *див.* **ВЫСТЕРѢГАТИ.**

ВЫСТЕРЕГАТИСЬ *див.* **ВЫСТЕРѢГАТИСЯ.**

ВЫСТЕРЕГАТИСЯ *див.* **ВЫСТЕРѢГАТИСЯ.**

ВЫСТЕРЕГАТИСА *див.* **ВЫСТЕРѢГАТИСЯ.**

ВЫСТЕРЕЧИ *дієсл. док.* (кого) Підстерегти, вислідити: а та(к) положили на то(м) въси. и(ж) маю(т) да́ти ска́р҄бы вєлыкїи... щобы єго вы́стєрєгли а вышпѣковали (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 3 зв.); А та́кь на то(м) положи́ли всѣ, и(ж) мають да́ти скарбы вєли́кїи... запла́тѹ абы є(г) вы́стєрєгли, вы́шпѣговали... вы́дали єго пила́тоу (XVI ст. *УЄ* №29519, 133 зв.).

ВЫСТЕРЕЧИСА *дієсл. док.* (чого) Остерегтися: Повшє́днїє за(с) грѣхы оучинити, кото́ры(х) абы са вы́стєрѣ(г), встѹпи(л) в поу́щоу абы та(м) прожи(л) споко́йнє (поч. XVII ст. *Проп.р.* 255).

ВЫСТЕРѢГАНЄСА *с.* Остерігання, оберігання: Ѡ выстєрѣганюса надѣи про(ж)ной и мысли вынєслой... // Ма́рный є(ст), кото́рый надѣю свою кладє(т) в людє(х), або в творє́ныхъ рє́ча(х) (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 15 зв.-16); Дла чо́гѡ вєли́коѣ мѹ [сщєнникѹ] в҄ наѹцѣ и во всє́м҄ потрє́ба пи́л҄ности, а выстєрѣга́наса нєдба́л҄ства (Львів, 1645 *Жел.Тр.* 6).

Пор. **ВЫСТЕРѢГАТИСЯ.**

ВЫСТЕРѢГАТИ, ВЫСТЕРЕГАТИ *дієсл. недок.* (кого, чого) Остерігати себе (від кого, чого); уникати (чого): Євглїста выпісуєт яко хс сєдмы хлѣбы и мало рыбами насытил чотырї тысєчі люду. Законнїці знамєнїа ищут. и як вєлится их оучєнїа выстєрєгати. як тыж слѣпому ѡчи направуєть. пєтрь вѣру вызнаваєт (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 55); хто в тєбє ѡ(т)нима́є(т) соукню, нє борони ємѹ и соро(ч)кѹ то(л)ко дшѣ своєи ѡ(т) зло́стїи выстєрѣга́ти (XVI ст. *УЄ* №29519, 119); выразивши або вѣмъ блуды и єрєси Зызанієвъ нашихъ, прошу и напоминаю народъ нашъ абы ихъ якъ пєкєльного вроду выстєрєгалъ (Дермань, 1628 *КМПМ* I, дод. 321).

ВЫСТЕРѢГАТИСЯ, ВИСТЕРЕГАТИСЯ, ВЫСТЕРЕГАТИСЬ, ВЫСТЕРЕГАТИСЯ, ВЫСТЕРЕГАТИСА *дієсл. недок.* **1.** (кого, чого, від кого) *(боятися)* остерігатися: а так кнѧзь Василей... того сѧ выстєрєгал, абых я своєє половицы имѣнѧ..., што я маю в отдѣлє ѡт брата моєго... комꙋ нє продал, мимо Єго Милости (Задиби, 1536 *AS* IV, 50); На поли сторожꙋ дєръжати повиньни складаючи ся тє(ж) на то вси... часовъ потрєбныхъ кгды на пашни выходять або кгды ся выстєрєгають людє(и) нєприятельскихъ (1552 *ОЧерк.З.* 7 зв.); а є(с)ли бы ся є(с)тє вы(с)тєрєгали абы на(м) нє пу(с)щєно того звона ѡ то(м) вѣда(и)тє и(ж) маємо ли(ст) короля... абы на(м) мѣ(д) и ѡлово... пу(с)чєно с зє(м)ли єго мл(с)ти (Хуші, 1558 *ЛСБ* 30); я и дочка моя,... мела зо мною безпечне для того замку ехати и жадное небезпечности от него самого и ни от кого не выстерегаючися (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 8/III, 265); тотъ ꙋбоги(и) чоловє(к) фєдо(р)... ꙋпа(л) в нєла(с)кꙋ и гнє(в)... // рачъ вм ємꙋ гнє(в) сво(и) ѡ(т)пꙋстити и бє(з)пєчнымъ здоро(в)я єго ѡ(т) сєбє вчинити и(ж) быся ни(в)чо(м) вм нє выстєрєга(л) (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 280-281).

2. (кого, чого) *(уникати)* остерігатися: выстєрєгайтєсь... квасу иродова (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 56); Розоу́мнымъ боу́дь... и потрє́бныхъ людє́й ...прі́ймай, а злы́хъ выстєрѣга́йся (Острог, 1614 *Тест.* 157); мы... // ...маемо... якъ заразы душевной, такъ ся злореченствъ ихъ вистерегати (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 796-797); а наба́рзѣй всѣми си́лами выстєрѣга́тисѧ сло́въ нєпотрє́бныхъ и нєвча́сны(х) до люби́мыхъ ѡ(т) насъ (Київ, 1625 *Кіз.Н.* 202); зˢ вєли́кою скро́мностю и покорою вˢѣжджа́єтъ... намъ... при́кладъ даю́чи,... жєбы́сˢмо сѧ вшєла́кихˢ... // ...помпъ выстєрѣгали (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 182-183); на и́гриска нєслꙋшныє нє хо́дити, и ѡбы́чаєвъ нє присто́йны(х) выстєрєга́тисѧ (Львів, 1646 *Зобр.* 39 зв.).

3. Застерігатися: Гды тє́ды ѡ мꙋкахъ и ѡ смє́рти своєй и́мъ оповѣда́лъ, выстєрєга́лъсѧ, и ѡ(т)луча́лъ и́хъ ѡ(т) и́нших людій, хотѧчи а́бы... ча́сꙋ стра́сти и смртю Єгѡ, жєбы́сѧ нє трво́жили (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 148).

ВЫСТИНАТИ, ВЫСТИНАТЪ *дієсл. док.* **1.** (що) *(знищити, зруйнувати)* вирубати, *діал.* вистинати: А што се тькне зневагъ самого, слугъ и товариства его, же хлопи, яко пияни, загневанные... на немъ се, слугахъ и товаристве его помстили..., а верненемъ трудности речей всихъ... забранныхъ нехъ се контентуетъ, бо,... я для него всего места выстинатъ не кажу (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/I, 528); остаток бортий в пенъ выстинали, пущчу помененую внивечъ выпустошили (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 367).

2. (кого) Ви́мордувати, знищити; вирізати, *діал.* вистинати: маѐтности єгѡ́ всѣ сплю(н)дровали, слꙋговъ выстинали: и двѡ́ры попа́лили (поч. XVII ст. *Пчела* 11); а до того, кгды быхъ мелъ справедливостъ ретелную чинитъ, муселъ быхъ тыхъ хлоповъ всихъ выстинатъ, чого учинитъ немогу, бо быхъ маетностъ спустошилъ (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/I, 526); За(м)ку высѡкого добили, и лю(д) выстинали,... лю(д) єди(н) татарє выбрали, други(и) ѡ(т) мєча погину(л), трєты(и) ѡ(т) голодꙋ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 180).

Див. ще **ВЫТИНАТИ, ВЫТЯТИ.**

ВЫСТОѦТИ *дієсл. док.* **1.** *(про час)* минути: [П]ото(м) я(к) три годины выстоѧли, а ѡ дєвѧтои годинѣ за(с) слнцє оуказалосѧ и сталасѧ свѣтло(ст) по пръвомоу... Жидовє... заразь збѣглисѧ до прєбєзакон'наго со(н)мища своєго, гдє(ж) проклѧтоую ра(д)у мѣвали (XVI ст. *УЄ Трост.* 77); пото́(м) яко г годи́ны выстоѧ́ли. алє ѡ дєвѧ́той годи́нѣ за(с) сѧ сл'нцє оуказа́ло и ста́ласѧ свѣтлость (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 74 зв.).

2. *(досягти спілості)* визріти: на тѣлє чл'чємъ быва́ючиє ро(з)ныє вроды стрꙋпы. и коросты, кгды́сѧ на вєрхъ оука́жꙋтъ, вы́стоѧтъ и вы́плывꙋтъ с тѣла прєчъ (Острог, 1587 *См.Кл.* 7 зв.).

ВЫСТРАШАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* wystraszać) (кого) *(залякуючи, страхаючи, виганяти)* вилякувати: Которые то люди, зъ власного росказаня княжати его милости пана своего, великие а незносные кривды, бои, грабежи подданымъ его милости пана Тишкевичовымъ, Махновскимъ, выстрашаючи ихъ зъ местечка, чынятъ, негде доброволне пропустити не хочетъ (Житомир, 1611

АрхЮЗР 6/I, 378).

Див. ще **ВЫСТРАШИТИ.**

ВЫСТРАШИТИ, ВЫСТРАШЫТИ, ВЫСТРАШИТ *дієсл. док.* **1.** (кого) *(налякавши, вигнати)* вилякати: Мартинъ Кудрявецъ,... мене самую и челядку мою з господы выстрашивши, упорне, своволне и... кгвалтовне взяли и пограбили властное маетности малжонка моего (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 283); Кушка с... помочниками,... наехавши на маетност нашу село Счениев... почали... страхи розные, деспекты выражат, хотечи его з дому выстрашит (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 154); там же речи, быдло,... списывал, владзу и зверхностъ якуюс собе над тым манастырем,... хотечи роспостирати и тым самым способом и опрессиями убогихъ законъниковъ з манастыра выстрашити, вытиснути, а на себе оный и тое селце... неслушне привласчити (Луцьк, 1635 *АрхЮЗР* 1/VI, 698); а уходечы винъ за тотъ таковый свой поступокъ, волошина з села козаками выстрашивъшы,... огню... прынесли и менованый дворъ запалили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 49).

2. *Перен.* (що від кого) Віддалити, відвернути, відштовхнути: Не холпите ж ся тым, латинници, антихристово племя и наслѣдие, як вы православных мучити, катовати, бѣду творити и безчестити силу,... вѣры нашее православное от нас выстрашити... прожне мыслите (1598 *Виш.Кн.* 125).

Див. ще **ВЫСТРАШАТИ.**

ВЫСТРЕЛИТИ *див.* **ВЫСТРѢЛИТИ.**

ВЫСТРЕЛЪ *ч.* Вистріл, постріл: шо(с)ти(и) позо(в) ѡ ная(з)дъ на сєло на по(д)даны(х) и ѡ кгва(л)то(в)ноє нахожє(н)є на ко(р)чмꙋ по выстрєли в на(с) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 47).

ВЫСТРЕЛЯТИ *див.* **ВЫСТРѢЛАТИ.**

ВЫСТРЕЛЯТИСЯ *дієсл. док. (зіпсуватися внаслідок тривалого стріляння)* вийти з ладу: Дєло спижаноє... старо ѡпꙋщоно выстрєлялося вжо бєзъ колъ и ложє лихо (1552 *ОЧерк. З.* 5 зв.).

ВЫСТРИХНЕНЫЙ *прикм.* (*стп.* wystrychnięty) уряджений, прикрашений: Ѡба́чишъ на́ свѣтѣ, и в крꙋлє(в)ски(х) за́мка(х) мно́ги(х) кото́рїи бо́лшъ ви́нꙿни, нѣжбы могли мѣти: сꙋ́кнами ѡздоблє́ныи на ко́нѧ(х) выстрихнє́ны(х), боу́чно и пышно издачи (поч. XVII ст. *Проп.р.* 217);

пишний, розкішний: В котро́мъ [мѣстѣ] Бра́тство, ѡ(т) патрїа́рхѡвъ єстъ нада́но, и ѡ(т) крѡ́лєвъ вѣчнє, оуприви́лїєва́но. Котро́є вє́жоу, Гє́рбъ сво́й выстрихнє́ный ма́єтъ, и о до́бромъ цє́ркви, пи́лнє промышлєва́єтъ (Львів, 1614 *На г. Льв. бр.*, тит. зв.).

ВЫСТРОЄВАТИ *дієсл. недок.* (що) Витівати, витворяти: а та́къ дꙋ́жєє было пошїйкова́нѧ ѡ(т) пастїй, же ажъ з ласкоу ѡ́ного смѣ(х) былъ, а тоє выстроєвали жолнѣрє, нє з росказа́нѧ пила́това, алє жидо(м) спросниковє хотачи́сѧ ты(м) залєци́ти, всѣ(х) бовѣ(м) ѡра(з) подви́гноу(л) был дїа́волъ за крꙋтофи́лѣ собѣ розꙋмѣючихъ ѡжа́ртыє на(д) х҃мъ дєспєкта (поч. XVII ст. *Проп.р.* 100 зв.).

Див. ще **ВЫСТРОИТИ.**

ВЫСТРОИТИ *дієсл. док.* (що кому) Витіяти, витворити: Промышлѧ́ла ѡна мно́го лѣтъ щ҇о зло́є правосла́вны(м) выстроити (1509-1633 *Остр.л.* 131).

Див. ще **ВЫСТРОЄВАТИ.**

ВЫСТРУГАНЫЙ *дієприкм., перен.* Добре, дочиста виголений: ѡбыча(и) бо єстъ миръски(м) на ѡблꙋ(плє)нꙋю го́ловꙋ носѧчого по(д)голє(н)ца, вы́стрꙋганого мыло(м) вышарованого и вымакглєвано(г) пилнє смотрѣ(т)и и мыслью похотною (єсли и нє самы(м) тѣло(м)) блꙋдити (п. 1596 *Виш.Кн.* 230).

ВЫСТРЫХНУТИ *дієсл. док.* (що) Витворити, створити: Якъ Лє́въ Сро́кгїй надъ всѣми звѣрѧ́ти паноу́єтъ: Та́къ Львѡ́въ, надъ всѣ мѣста вꙿ кнѧ́ствѣ Роу́ско(м) продкоу́є(т). в котро́мъ то сѧ Бра́тство ми́лости закрѣ́сльноу́ло: И на Гє́рбъ Сво́й, вє́жоу тоу́ю та́къ выстрыхноу́ло (Львів, 1609 *На г. Льв.*, тит. зв.).

ВЫСТРЫХНУТИСЯ *дієсл. док. (святково, гарно одягнутися)* вирядитися, *діал.* ви́стрихнутися: теперъ же ся до розуму кинули манѣти, же ся хопили до той регулы южъ теперъ не въ короткихъ сукняхъ, але такъ ся выстрыхнули съ ковнерами высокими, поизренямъ страшнымъ и походомъ, такъ яко ихъ самъ autor-антихристъ научивъ (бл. 1626 *Кир.Н.* 19).

ВЫСТРѢЛИТИ, ВЫСТРЕЛИТИ *дієсл. док.* **1.** (що і без додатка) *(зробити постріл)* ви́стрелити:

панъ Борыс… у Володимери того полгака не выстрелилъ и, приехавши до дому, не выстреливши, коло отпустилъ, который полгакъ аж до того часу набит лежалъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 375); И ре́клъ ємꙋ Іелиссе́й: ѡ(т)вори окно всхо́днєє, и вы́стрєль стрѣлу, и вы́стрєлилъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 335); Пре́тожь то мо́ви(т) г(с)дь ѡ цр҃ю ассіри́йско(м): Нє во́йдє(т) до тогѡ мѣста, ани выстрѣли(т) на нє(го) стрѣлы (Там же, 346).

2. (що) Вибити, виламати (пострілом): Яска Мелесченю, янъчарына в губу з левое стороны пострелено и зубовъ два сподъниxъ выстрелено (Варшава, 1641 *ЧИОНЛ* XIV-3, 159).

Див. ще **ВЫСТРѢЛАТИ.**

ВЫСТРѢЛАТИ, ВЫСТРЕЛЯТИ *дієсл. док.* (чого) *(стріляючи, витратити, використати стріли, кулі)* ви́стріляти: видє(л) єсми… трупа забитого… а на нє(м)… зброя была… сага(и)да(к) шабля и стрє(л) нємало выстрєляны(х) и крывавы(х) по томꙋ полю (Володимир, 1575 *ЖКК* I, 62); Іѡанаѳа́нъ… ре́клъ до хло́пца своєгѡ: иди а принеси мнѣ стрѣлы кото́рыхъ выстрѣла́ю (серед. XVII ст. *Хрон.* 227 зв.); Коли шли до амо́нова ка́пища забѣжа́лъ на доро́зѣ єлє́нь, кото́рогѡ оуказа́лъ Алєксандє(р) // оустрѣлать ри́цєрѡмъ, они стрѣла́ючи на него, мно́гѡ стрѣлъ выстрѣлали, а о́ногѡ намнѣй нє ткнꙋли (Там же, 402 зв.-403).

Див ще **ВЫСТРѢЛИТИ.**

ВЫСТУПАТИ *дієсл. недок.* **1.** (з чого, чим, чого) *(не дотримуватися чого-небудь прийнятого, узаконеного)* відступати (від чого), порушувати (що): Мають ѡни… по томꙋ сѧ справовати, яко в сємъ нашомъ листє єст… выѡбражоно, а с того єднанѧ жадными причинами выстꙋпати нє мають (Львів, 1537 *AS* IV, 93); а которая бы сторона,… противко которое чинити або чим колвек выступати (мела), тая мает заплатити заруки господарю королю двесте коп грошей (Верба, 1564 *ВИАС* II, 231); Што́ подо́балосѧ и мо́жна бы́ла намъ роздꙋмѣти, ѡ(б)ѧви́лъ, а чого нє могли́смы знєсти, замо́лча(л). В то(м) сѧ мы коха́ймо, и в҆ то́мъ ме́шкаймо. Нє пєрємѣнѧ́ючи грани́цъ вѣчныхъ, анѣ выстꙋпа́ючи Бо(з)ского пода́нѧ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 220).

2. (на що) *(активно діяти проти чогось)* выступати: Бо ско́ро ты́лко ре́чъ сѧ тако́ваа ста́ла, жѐ сѧ то Сімо́ніа в҆ цєрква́хъ показа́ла. За́разъ якъ з҆ мєче́мъ, с҆ сло́вомъ на ню выстоупа́єтъ, и ли́стомъ свои́мъ єпі́скопо́увъ досаґа́єтъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 405); ко́ждый чоловѣкѣ… ! Гоу́фъ ша́таньскій ви́дачи, ди́внєсѧ лѧка́єтъ, С стра́хꙋ вса Си́ла пречъ з҆ не́го выстꙋпа́єтъ (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 2 зв.-3).

3. (про що) *(говорити перед кимсь про щонебудь)* виступати: Єстъ ли тоу кто с҆ Пастꙋхѡ(в) не́хъсѧ озывае(т); И ѡ ты́хъ то ре́чахъ с҆ по́вѣстю выстꙋпа́єтъ (Львів, 1616 *Бер.В.* 70).

Див. ще **ВЫСТУПИТИ, ВЫСТУПНУТИ, ВЫСТУПОВАТИ.**

ВЫСТУПЕЦЪ *ч. (той, хто відмовився від попередніх переконань, поглядів)* відступник: патріарху Іеремею до себе єхати не казали, боячись, абы вас яко выступцовъ не каралъ и з врядовъ яко негодныхъ не скидалъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 43).

Див. ще **ВЫСТУПНИКЪ.**

ВЫСТУПИТИ, ВИСТУПИТИ, ВЫСТУПЫТИ, ВЫСЪТУПИТИ, ВУСТУПИТИ *дієсл. док.* **1.** *(вийти наперед, відокремившись від інших, з певною метою)* виступити: И ѡн, истый Мицык, выстꙋпивши, повєдил, иж… я з Єго Милостию, кнѧзєм, …в право встꙋпати, ани сѧ тєгат нє хочꙋ (Кузьмин, 1544 *AS* IV, 415); Потомъ Жєлєхъ выстꙋпивши, почалъ мовить, вытѧгнꙋвши рꙋкꙋ, на Єго Милость кнѧзѧ Романа слова прикрыє, а барзо вщꙋпливыє, а ѡбразливыє (Петрків, 1565 *AS* VI, 262); Потомъ выступивъши сама пани Чапличовая, зо слезами просила их милости панов радъ, абы ся до него примовити рачили, абых ее девце… в малженство ити на рокъ зложоный,… позволил (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 128); Што воротный и гайдуки видели, же ни одное ручницы зо мною у слугъ моихъ не было, и нехай хто выступитъ и поведитъ, если хто виделъ (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 305); Аг҃глъ… Гнѣвъ тєжъ выстꙋпи(т) и мовити бꙋдє(т): "И я тє(ж) мєжи издцами пєкєл҆ними пєрєстєрѣгалъ своєй пови(н)ности (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 270); ча(с) вєче́рни(и) в дн҃ь ꙋрочи́сты(и) заходи́лъ… єдє́нъ в҆ посрє(д) и(х) абы пса(л)мы спѣвалъ, вы́стꙋпилъ, а гды и(н)шии всѣ сєдѣли… а до слꙋха́ня спѣва́ючого пса(л)мы… ѡбєрнꙋлися,… конє(ц)

па́та́ню и цєрємо́нѣа́мъ оучини́лъ (серед. XVII ст. *Кас.* 13 зв.).

2. *(звідки-небудь назовні, за межі чогось)* вийти, піти геть: и кр(с)тив'сѧ і͠с и бор'зо выстоупиль є(ст) из' воды тогды // ростворилисѧ ємоу нб͠са и видѣль дх͠а бж͠іа яко го́лоуба приходѧщаго на нь (1556-1561 *ПЄ* 27-27 зв.); с которого дей страху священник и дякон от престола и от службы Божое с церкви выступили, а он дей мене... словы непочтивыми зсоромотил (Луцьк, 1564 *АрхЮЗР* 1/VI, 53); владыка Луцкий Кирило Терлецкий, пяный,... мене ись собою... вести казалъ, а потомъ, казавши слугамъ выступити и заперщисе зо мною въ коморе, мене... змордовалъ (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 397);

(з човна, корабля і т. ін.) вийти, вилізти, покинути (що): и выстоупив'ши пєтрь с кораблѧ шєль по водѣ и // хотѣль прити къ і͠соу (1556-1561 *ПЄ* 67 зв.-68); А коли ѹже зє(м)ля ѡсыха(ла) росказа(л) па(н) богъ ноєви бє(з)пєчнє ви(с)тѹпити с корабля, в которо(м) мешка(л) цєлы(и) рокъ (1582 *Кр.Стр.* 20 зв.); и воу́стоупивши с кора́бля пе́тръ и ишо(л) по вода(м) до і͠са (XVI ст. *УЄ* № 29519, 92); Пєтр'... вы́стѹпи(в)ши з' корабла́ шолъ до не́го: лєчъ оба́чи(в)ши вѣтръ ґвалто́вный, зла́кл'сѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 440);

(з кого, з чого) вийти, покинути (кого, що): мо́ви(л) сн͠ь бж͠ій до ап(с)ло(в)... Быстє вѣрѹ има́ли... мѹсѣ(л) бы за єдны(м) сло́во(м) вы́стѹпити ша́та(н), ис ч͠лка (XVI ст. *УЄ* №29519, 97); помыслнѣйшіи Це́ркви х(с)вои ѡ(т)всє́ль Сѹкцє́ссы настѹпатъ, ґды ѡбри́длоє то́є и нєна́вистноє ѡ(т)щєпе́нцѡв' и Апоста́тѡвъ имѧ з' не́и вы́стѹпитъ, и в' нєпа́мати загре́бєноє сче́знєтъ (Вільна, 1620 *См.Каз.* 24 зв.); при томъ в ста́рости покаа́ніє трѹдноє... и покѹси бѣсѡвскіи ядови́тіи, нє допѹска́ютъ на покаа́ніє пріити, а к томѹ прєхо(д) ско́рій, в кото́рый дѹша ма́єтъ вистѹпити с тѣла (Чернігів, 1646 *Перло* 125).

3. *(почати діяти)* виступити: а надто отъ высокоумнаго в' думѣ Оригена, который на початку жродла наукъ выступилъ, на-опослѣ, на свою велемудрость уфаючи, упалъ, блюзнѣрскіе мовы о Христѣ Збавителю нашемъ отригнулъ (1603 *Пит.* 55); в понєдєлокъ всѣ вы(с)тупили бг͠а хвалили (1636 *Лям. о пр.* 8 зв.); **словомъ выступити** — сказати: Лацнѣ(и) є(ст) згóла мо(л)чати нѣ(ж)ли слóво(м) выстѹпити (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 18 зв.).

4. (чого, над що, із чого) *(не дотримати чого-небудь прийнятого, узаконеного)* порушити (що), відступити (від чого): а хто чєрє(с) то(т) дє(л) мѣжи на(с) мѣ(л) бы выстѹпити є(с)ли бы(х) ѧ которѹю кри(в)дѹ вчини(л) пани скєпорєвои о чо(м) коли бѹ(д) ино што право знаидє(т) и в чо(м) бѹдѹ винє(н) тоє раз хочю... поплатити... всє бє(з) про(с)бы (Житомир, 1502 *Арх.Р.* фотокоп. 5); А єстли бы бра(т)я его або пото(м)ки ихъ похотѣли то(т) дѣлъ рѹши(ти) и с того записѹ своє(г) выступи(ти) тогды пє(р)вєи мають кн͠зю ѳєдорѹ або єго пото(м)комъ заплати(ти) тисѧчу ко(п) грошєй лито(в)скоє манѣты (Краків, 1527 *ЛНМ* Рк 2743); Мает Єго Милость тоє имѣнє дєржати на вєчныи часы, ведлє кѹпли своєє, а єслибых я съ сєє ѹмовы моєє выстѹпил,... тогды я маю... заплатити двѣстє коп грошєй (Задиби, 1536 *AS* IV, 49); а єсли бы я самъ або потомъки... мои... // ...з сєго постановє(н)я... и ѡбовя(з)ку... выступи(ти) мєли... тогды пови(н)ни будємъ... заплати(ти) двє тисячи ко(п) грошє(й) (Ляхівці, 1559 *ЛНБ* 103, 19/Id, 1961, 25-25 зв.); А если быхмо чимъ колвекъ того листу нашого выступили, тогды сторона стороне маетъ заплатити сто копъ грошей (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 6/I, 84); Где бы тежъ я албо потомъство мое... съ сего добровольного запису моего в чомъ же кольвекъ высъступил и его... // ...нарушалъ, таковый... повинен будет заруки малъжонъце моей... заплатити (Загайці, 1584 *АрхЮЗР* 8/III, 428-429); А если бы хто смѣлъ... и выступилъ с того, або бы нарушилъ..., теды таковою онии святыи отцове..., во анаѳемѣ маютъ (Єгипет, 1602 *Діал.* 60);

(з чого) покинути (що), вийти (з чого): и хвалите́сѧ ты(м) титѹло(м) єп(с)пъски(м), а нє достои(н)ство(м): мо́вѧт, я́ко нє имаю(т) вла(с)ти дх͠овє(н)ство православны(х) (:е́гда с прєде́ло(в) зако(н)ны(х) выстѹпитє, и ѡ(т) жоны вла(с)ноє своєє цр͠кви вѣры восто(ч)ноє, до кѹрвы ри(м)скоє, на блу(д) ѡ(т)бѣгати хо́чет... :) ва(с) ни(з)лагати, и(з)мѣтовати и клѧти (1598 *Виш.Кн.* 291).

5. (проти кому, кого, чому і без додатка) *(вчинити наперекір кому небудь)* виступити (проти кого,

чого): я выступил яко противку приятелъ малжонка моее, такъ и противъ… пани тещи своей и сыномъ их милости,… иж есми похрыстилъ в закон римский дочку нашу (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 8/III, 20); твоа м(л) лє(г)цє собѣ дховноє право и (з)вє(р)хность нашѹ поважаючи проти(в) сты(х) аплъ и сты(х) бгоносны(х) ѡ(т)цъ канонѡ(в) и дєкрєтѡ(м) стѣ(и)шого всєлєнского патриа(р)хи и събо(р)ного нашо(г) постановєна и заповєданьа выстѹпи(л) єси (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1 зв.); хс мови(т)… млитє(с) за ты(х) которыи ва(м) бѣдѹ чина(т)… алє в на(с) хр(с)тіанє млыи к(д)ы є(ди)нь проти(в)ко дрѹгомоу выстоупи(т), тєды посполитє мова(т) нє ѡ(т)поущаю ємѹ до смръти (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 98); помененый Антоній… противко уставомъ светыхъ отецъ выступылъ, же намъ фалы Божое,… своимъ упоромъ въ церкви… отправовать не допустилъ (Київ, 1610 *АЮЗР* II, 61); а єсли тѹтъ кто выстѹпитъ, з̕ арієва и понѹръского збѡрѹ, и ѡ(т) кал̕вѣновыхъ ѹчєникѡв̕ оупорны(и) нє хотачи дшъ стыхъ признати,… нєхайжє спытаєтъ стго іоанна бговидъца, що то за єр(с)лимъ з нба сходачїй (Почаїв, 1618 *Зерц.* 46); Которы(м) то таковы(м) нє(с)лушънымъ по(с)тупъко(м)… прєрєчоны(и) єго м(л). па(н) Лє(ш)нєвъски(и),… проти(в)ко праву вы(с)тупи(л) (Володимир, 1632 *ТУ* 297); нѣкоторыи з тыхъ зостанѹтъ оусхнѹ(т) в̕ нєправостахъ своихъ, и вызнаютъ бєззаконство своє и прѡдковъ своихъ, которымъ выстѹпили противко мнѣ и ходили спротивлаючиса мнѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 127 зв.).

6. (з чого і без додатка) *(відмовитися від членства у чомусь)* вибути, виступити: и ты(ж) кѡторы(и) бра(т) за свои(м) ѹпорѡ(м) хѡтѣль бы из бра(т)ства выстѹпити таковы(и) має(т) быти кара(н) црк(в)ѡю поты покы са за(с) навєрьнє(т) кѹ бра(т)ствѹ (Львів, 1544 *ЛСБ* 10); А є(ст)ли бѹдє(т) вы(с)тѹпъны(и) має(т) вы(с)тѹпити за росказа(н)ємъ бра(т)ски(м) (Перемишль, 1600 *ПВКРДА* IV-1, 5); до покѡры христѡвы знижатиса нє хотѣлъ… и ѽстрости манастырской вытривати нє могѹчи, з̕ законѹ нє выстѹпилъ (серед. XVII ст. *Кас.* 34 зв.).

7. (з чого) Відмовитися (від чого), зректися (чого): данило боудє(т) повинє(н) соумоу свою наза(д) вза(ти) а ємоу зє вшиткы(х) доубрь выступити а по ѡны(х) .є. лѣтѣхь то(т) исты(и) данило в покою ролю тотоу оужива(ти) має(т) (Одрехова, 1581 *ЦДІАЛ* 37, 1, 12 зв.).

8. (в чому і без додатка) *(вчинити проступок)* провинитися (чим): ale kotoryi z nich w czom wystupit, ino s prawa duchownoho wedle obyczaiu zakonu ich Hreczeskoho y dowodu słusznoho, maiet onyi winnosti swoieie wterpeti y karanie... pryniati (Вільна, 1546 *ЧИОНЛ* V-3, 154); а иж ѹ Литовском панствє выстѹпил и згрєшил и тотъ ѹчынокъ пополнил…, абы был ставєнъ и выдан до врадѹ нашого (Вільна, 1565 *AS* VI, 277); Альбо если выступилъ, абы ся покаялъ (Єгипет, 1602 *Діал.* 54);

(порушити певні норми поведінки) відступити: А по трѡхъ мѣсєцахъ повѣдано Іѹдѣ мѡвєчи: Выстѹпила ѳамарь нєвѣстка твоа бо єсть нєпорѡжна (серед. XVII ст. *Хрон.* 63).

9. *(стати видним)* об'явитися, появитися: ѡба(ч)мо яка(а) то радо(ст) и вє(с)лїє і ясно(ст) са намь ѡказала по востанїи и(з) мрътвы(х) іс хвымь, вставши ѡ(т) смръти и(з)ложившє и(з) сєбє ѡноую та(ж)ко(ст) члчєнства ѡного… и выстѹпи(л) нє иначїй є(д)но яко промѣ(н) сличный (к. XVI ст. *УЄ* №31, 42 зв.); Пророкъ Бжїй Исаїа молил̕са, и засъ на ѻномъ пєршогѡ Єгѡ оупрагнєн̕аса мѣсци выстѹпила вода (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 278).

10. Вступити, увійти: борзо посли того выстоупил в лодю съ оучнкї своими. И плынул до оукраин далманоустских (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 56).

Див. ще **ВЫСТУПАТИ, ВЫСТУПНУТИ, ВЫСТУПОВАТИ.**

ВЫСТУПИТИСА *дієсл. док.* (від кого) Відійти (від кого); відректися (кого): ѡдинъ жє ѡ(т) ни(х) да выстоупи(л)са рє(ч) вѣдаю я гораздо (1489 *Чет.* 201).

ВЫСТУПНИКЪ *ч.* Те саме, що **выступецъ**: маючы мы видомость съ протестацыи… черезъ ніякогось Антонія ростригу, выступника зъ стану мнишецкого Чернецкого, который… противъ поповъ тутошнихъ… и противъ насъ…, змысливши непристойне протестацыи до книгъ… внести смилъ и важился (Київ, 1610 *АЮЗР* II, 59).

ВЫСТУПНУТИ *дієсл. док. (вийти наперед, відокремившись від інших, з певною метою)* ви-

ступити: а то(т) та(к) вы́стꙋпнꙋвши доу(х) єдинъ то є(ст) лꙋкавы(й), бє(з)стоудны(й) мо́ви(л), ѧ пойдоу и прєл҃щоу єго (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 210).

Див. ще **ВЫСТУПИТИ, ВЫСТУПАТИ, ВЫСТУПОВАТИ.**

ВЫСТУПНЫЙ, ВИСТУПНЫЙ, ВЫСТУПЪНЫЙ, ВЫСТУПЬНЫЙ *прикм.* **1.** *(який учинив злочин)* злочинний: А такъ вжо ѡт того часꙋ вси подданыє панствъ Єго Милости, знаючи єго чоловєкомъ быти виннымъ... того кнѧзѧ Дмитриѧ крыти и пєрєховывати в сєбє и в домахъ своих нє мают... яко чоловєка выстꙋпного против Єго Королєвскоє Милости (Книшин, 1554 *AS* VI, 165); которы(и) бы бра(т) вѣдалъ брата выстꙋпьного нє має(т) єго таити алє має(т) ѡповѣсти єго в бра(т)ствѣ жєбы былъ каранъ (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); Ви́дишъ тогды́ дѣєпи́сє, жє на́съ нєба(ч)нє і нєслоушнє о спи́сы на протєста́цыи виноує(ш) ви́ди(ш) жє́ митрополи(т) з владыками вы́стꙋпными мѣлъ в бе́рєстью на сино́дѣ налє́жный ро(з)соу́докъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 81); Па́н҆скаѧ то єстъ вла́дза, слꙋгꙋ вы́стꙋпного кара́ти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 408); на которую реквизицію не тилко панъ подкоморий съ подданыхъ своихъ выступныхъ справедливости не учинилъ, але ешче... тые быдла, которые въ селе Зарубинцахъ..., протестуючогось, властнымъ тые наездъники забрали (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 566); **сторона выступная** *див.* **СТОРОНА.**

2. *У знач. ім.* Злочинець: такъ помененый его милость княжа Янушъ Жаславский съ потомъками своими,... маютъ... пожитковъ... собе причинять, подданыхъ судячи и справуючи, выступныхъ и винныхъ караючи (Луцьк, 1587 *АрхЮЗР* 6/I, 162); вы́стꙋпного ка́ждого, вєдлꙋгъ дховє́нства своє́го и пра́вилъ стыхъ ѡ(т)цє́въ кара́ти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 32 зв.); пишє(т) на вистоупны(х) котры(и) нсоу(т) прєлюбодѣйство, блоу(д) (XVI ст. *УЄ* №29519, 26 зв.); нєпослꙋшного и вы(с)тꙋпъно(г) мєжи собою кара(т)и вина(м)и (Перемишль, 1600 *ПВКРДА* IV-1, 4); А до дши налєжа́чїи сꙋт҆ тыи, вы́стꙋпногѡ направити, нєꙋмѣєтногѡ наꙋчити (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 909); которыи то законницы... ничого не дбаючы на право посполитое и вины в нем, противко таковым выступъным описаные, але запомневшы политованя хрестыянъского,... // тые добра од протестуючогосе одобрали (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 304-305).

ВЫСТУПОВАНЄ, ВЫСТУПОВАНЬЄ *с.* **1.** Поява, появлення: В Египтѣ при берегахъ Нила..., бываетъ на кождый рокъ костій тѣлъ мертвыхъ зъ гробовъ на верхъ земли выступоване (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 842).

2. *(частина чого-небудь, що видається, виступає вперед)* виступ: бу́дє мѣла грани́цꙋ на всхо́дъ слнца, мо́рє соло́ноє. Кото́роє ѡкружа́єтъ сто́ронꙋ полꙋднєвꙋю, прє(з) выстꙋпованьє скорпе́на, такъ жє́бы пєрєшли́ до се́нна, а ѡ(т)то́лє ажь до пото́ка єги́пєцкагѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 149 зв.).

Пор. **ВЫСТУПОВАТИ.**

ВЫСТУПОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (з чого і без додатка) *(іти звідки-небудь назовні, за межі чого-небудь)* виходити: пєтрь... оускочи(л) в морє, а дроугы(и) оучєнїцї лодѧю пєрєєхали бо были далеко ѡ(т) бєрєга // ...а коли южь выстоуповали на бєрєгъ и оу(з)дрѣли аж но оуглѧ роспалєноє лєжить (1556-1561 *ПЄ* 439 зв.-440); Ма́мка их҆, котораѧ за ни́хъ Ѡфѣрꙋ Гви приноси́ти была звыкла, ви́дѣла жє ѡни з҆ гробѡвъ выстꙋпꙋютъ, из҆ цркве выхо́дѧтъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 157);

(з чого) вийти (з чого), покинути (що): Іѡа́ннъ Дама́ски(н) пи́шє(т). вѣра, мо́ви(т), надѣѧ, любо(в) ...добротли́вость, и иный цнѡтъ хо́ръ... кото́рый кгды з҆ тѣла выстꙋпꙋємо, пойти,... Ба... оубла́гати мо́жєтъ, и ѡ(т)... стра́шныхъ мытникѡвъ, кото́рыи ѡ чинє́нїє рахꙋнкꙋ при́крꙋю на(м)... спра́вꙋ задаю(т)... вы́зволити мо́жєтъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 127).

2. (з чого) *(виходити за межі прийнятого)* переступати (що): То теды все достаточне зрозумѣвшы, присмотрижесе тому, если мы теперь Пасху свою водлугъ постановенья давного церковного обходимъ, а звлашча въ томъ, еслиже не выступуемъ зъ оного кресу, яко намъ назначоно (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 143).

3. *Перен. (ставати видним)* появлятися, показуватися; виглядати: коли выстꙋпова́лъ по́ломєнь олтарѧ кꙋ нє́бꙋ, Агглъ г(с)днїи встꙋпи(л) // поспо́лꙋ

в҆ пла́мєню (серед. XVII ст. *Хрон.* 184-184 зв.); А за сємы́мъ ра́зо(м) ста́лъ ѡболочокъ ма́лый якѡ стопа чл҃вча выстꙋпова́ла з морѧ (Там же, 312).

4. *(виконувати вокальний твір)* виступати: Южъ хо́ры выстꙋпꙋютъ з҆ оуми́лным҆ спѣва(н)ємъ. Допоможи А҃гговъ сли́чнымъ выкрыка(н)єм҆ (Київ, 1632 *Євх.* 303).

5. *(розпочинати щось робити)* виступати: повто́рє ѡ(т)повѣда́ти на ли(ст) в҆ бо́зѣ вєлє(б)ного ѻ҃ца ипа́тїа володи́мє(р)ского єп(с)па выстоу́пꙋю (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 202).

6. (з чого) *(недотримуватися чого-небудь прийнятого, узаконеного)* порушувати (що), відступатися (від чого): И вжо тыи обєдвє сторонє… тыи вси рѣчи… мают мєжи собою зꙋполнє, а нєпорꙋшнє дєржати под тым закладом нашим… а с того… ни в чомъ выстꙋповати нє мают (Неполомичі, 1531 *AS* III, 387); яко я, такъ и кнѧзь Роман, повинни бꙋдємъ такжє ꙋ Хорощи тоє вєсєлє и вси артыкꙋлы, в сємъ листє мєнованыє выполнити, ничимъ с того постановєнѧ нє выстꙋпꙋючи кончити под тымиж ѡбовѧзки и заклады, яко єстъ вышый ѡписано (Берестя, 1558 *AS* VII, 35); И где бы тотъ игуменъ обраный, не живучы по законоположению и правилъ // светыхъ отецъ, але выступуючи зъ нихъ, нерадъне въ томъ манастырѣ жилъ, чого братъя чернъцы пилне стеречи маютъ, абы то не было (Клевань, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 494-495); к(д)ы за выстꙋпо(к) б҃ъ выгна(л) адама и(з) раю ото(ж) хто выстоупоуєть и(з) закона б҃жїѧ а нє покає(т)сѧ тєды та(к)жє выгнаны(и) боудоутъ изь цр(с)тва н҃б(с)наго (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 62).

7. (кому) *(виявляти непослух)* виступати (проти кого): мы слоугъ своихъ часто кро́ть на́мъ выстоупоу́ючихъ, єсли ѡбєца́ютсѧ быти лѣпшими, прїймоу́ємо, и зно́вꙋ на пє́ршꙋю честь приво́димо (Острог, 1607 *Лѣк.* 71);

(проти кого, чого) *(виявляти своє ставлення до кого-, чого-небудь)* виступати: нє то́лко нє выстоупꙋютъ проти́въ присто́йности хр(с)тїа́нской, алє тє́жъ присвоѧ́ютсѧ до росказа́ньѧ ап(с)льского (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 167 зв.); в то́мъ само́мъ мовє́нью проти́въ ми́лости выстꙋпова́ти нє зда́лсѧ (Там же, 184 зв.).

8. *(чинити проступки)* провинятися: котрїи оуми́слнє бє(з) примꙋсꙋ выстꙋпꙋютъ, а нє ка́ютсѧ, з҆ нєвѣрными мꙋчитисѧ бꙋдꙋтъ (Львів, 1642 *Час. Слово* 276);

(порушувати певні моральні норми) грішити: а мана́сїѧ што та(к) зло́го зброи(л); сътво́ри(л) лоука́вое прє(д) очи́ма г҃нима, и оучини(л) во́л҆ноую брыдли́во(ст), ѡста́вивши за́ко(н) ѻ҃цовъ сво́и(х), пошо(л) въ слѣдъ чоужи(х), и ѡсвача(л) с҃ны свои въ огни, ворож҆ки, ча́ры, а звѣздо(т)чєства строѧчи, такїй пожи́то(к) нєро(з)мысл҆но(ст) лю(д)скаа оу лє́г҆коє оуважє́н҆є грани́цъ и доро(г) ѡ(т)цє́вскы(х) выстоу́пꙋючи(м) прино́си(т) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 208).

Див. ще **ВЫСТУПАТИ, ВЫСТУПИТИ, ВЫСТУПНУТИ.**

ВЫСТУПОКЪ, ВИСТУПОКЪ, ВЫСТУПОКЬ *ч.* **1.** Учинок (переважно поганий), провина: пани Ждановая Томковича Койлѣнская…, посылала боярина своего,… и подданого своего, Иляшца, грабити за выступокъ подданыхъ своихъ (Луцьк, 1562 *АрхЮЗР* 6/I, 40); Якомъ бы(л) прошонъ ѡ(т) в҃м(с)ти… за п҃номъ Иваномъ Красовскимъ, абымъ єму то(т) выступокъ єго ѡ(т)пустилъ якомъ то ѡбєца(л) на жаданѧ в҃м(с)ти ꙋчынити єсли ми сѧ тоє ꙋчтивє и присто(й)нє нагороди(т) ѡ(т) нєго, ꙋчыню тоє (Львів, 1586 *ЛСБ* 74); ѡномꙋ панꙋ… то(и) вы(с)тꙋпо(к) по(с)трѣлꙋ моє(г) ѡ(т)пꙋщаю и пєрєбачаю (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 8); А пово(д) поведи(л) же позваному ту(т) в сꙋдє форумъ ѡ таковы(и) вы(с)тупокъ во(д)лє конъстытуцыи слушноє єстъ (Київ, 1621 *ЛНБ* 5, III 4057, 19 зв.); ро́жай жє́н҆скїй длѧ вы́стꙋпкꙋ Пра́бабы своє́ѣ Євы… был҆ в҆ фрасꙋнкꙋ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 214); Єсли… нєго́днє прїймꙋєш҆ живо(т): Лєч҆, потрє́ба абы(с) и бли́жнємꙋ твоє́мꙋ вы́стꙋпки ѡ(т)пꙋсти(л), єсли хочє(ш) а́бы и тобѣ ѡ(т)пꙋщо́но (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 5).

2. Злочин: а што сѧ дотычє(т) злодє(и)ства заби(и)ства и ины(х) рєчє(и) и высту(п)ко(в) ѡни во(л)ни будꙋть пановє и(х) з ни(ми) ѡсади(в)ши прє(д)сѧ при собє шля(х)ту людє(и) добры(х) справє(д)ливости чинити, а в чо(м) бы бы(л) с права хто поконанъ // тогды то(т) має(т) за выступо(к) сво(и)

тє(р)пєти и кара(н) быти бы тє(ж) и го(р)ломъ (1566 *ВЛС* 2-2 зв.); Венцъ и то криминалный выступокъ, а духовенство криминалов не судит (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР* 1/VI, 263); и уловилъ єго діаволъ сребролюбієм, невоздержанієм, чужолозством и иными сим подобными, убійством, о которых єго выступках мало не ввесь свѣт вѣдалъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 29); Пристояло такъ учинити // ... владыкамъ... которыи за свои беззаконія и виступки бридкіи, не хотечи казни канонной отъ пастира своего... утерпѣти, збѣгли и передалися до папежа Римского (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 797-798); к(д)ы за выстꙋпо(к) б҃ъ выгна(л) адама и(з) раю ото(ж) хто выстоупоуєть и(з) закона б҃жїѧ а нє покає(т)сѧ тєды та(к)жє выгнаны(и) боудоуть изъ цр(с)тва нб(с)наго (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 62); мовитъ... Ісусъ Христосъ... "того по тебе потребую, Петре, абысь выступокъ твой окупилъ працою, трудомъ и самого,... кровію, въ проповѣди... въ паствѣ тых, которыи въ мене увѣрятъ" (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 428); Подо́бно тє́ж', жєбы ст҃ыи як' лю́дє ма́ло єщє вы́стꙋ̈пкꙋ ма́ючїи, прє́з' тыи оутрапє́н'ѧ ча́сꙋ смє́рти доскона́лєсѧ ѡчи́стили (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 39); Дꙋ̈ша кото́раѧ бы присє́гла, а вырєклаб(и) ꙋсты свои́ми а́бо злє а́бо добрє оучи́нитъ, ...а пото́мъ бы оба́чила выстꙋ̈покъ сво́й, нєха́й чини́тъ покꙋ̈тꙋ за грѣхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 115 зв.).

3. *Перен. (можливість вийти зі складного становища)* вихід: и памѧтай ижь таѧ см҃рть на́ша єсть фо(р)то(ч)ка и выстꙋпокь с той нꙋ̈жѣ (XVI ст. *УЄ* №29519, 208).

Див. ще **ВЫСТУПЪ.**

ВЫСТУПЪ *ч.* **1.** Учинок (переважно поганий), провина: и не маемъ въ него того замку и корчомъ Вруцкихъ безъ великого его выступу отняти до его живота (Краків, 1510 *Любав.* дод. XXVII-XXVIII, №21); твоя бы мл(с)ть ѡному боярину... юрью козли(н)скому перє(д) собою ста(ти) и ты(х) людє(и) вышє имєнєны(х) ку пра(в)у поставити каза(л)... и с права зостану(т) ли ви(н)нии... ты бы и(х) за то во(д)лє заслуги выступꙋ и(х) сказати и за шкоды... досыть вчыни(ти) казалъ (Краків, 1554 *ЦДІАЛ* 181, 2, 120, 1, 1 зв.); А я предсѧ зъ небаченя своего, стоечи въ упоре своемъ, не хотечи ся въ томъ всемъ выступе моемъ узнать,... невинне... задаючи ...владыце Луцкому, трудность, позываломъ его милости до розныхъ судовъ (Луцьк, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 263).

2. Злочин: Хто кого ѡ(б)винить в то(м) выступє которыхъ крывавою виною або го(р)ломъ караютъ (1566 *ВЛС* 110); и то самъ сознаваю, ижъ не што инъшого за такий выступъ мой не заслужиломъ былъ, одно даньемъ горла (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 8/III, 334).

Див. ще **ВЫСТУПОКЪ.**

ВЫСТУПЫТИ *див.* **ВЫСТУПИТИ.**

ВЫСТЬЄ *див.* **ВЫЙСТЄ.**

ВЫСТА *див.* **ВЫЙСТЄ.**

ВЫСУШАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(позбавляти вологи)* висушувати: слн҃цє ясноє... мокро́тꙋ высоуша́єтъ, са́ды и всє насѣнѧ пло́ди(т) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 302 зв.); Якъ жро́дло при мѣстцахъ вилго́тных' и боло́тныхъ тєкꙋчєє, настꙋпи́вши гора́чость слн҃єчнаѧ,... мѣстца ємꙋ близко прилєглыи высꙋша́єтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 168); тє́плою своє́ю я́сностю мо́крост' тыл'ко зє́мнꙋю высꙋша́єт', а дєрє́въ и тра́в' нє ѡ(т)воло́жꙋєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 715); *Образно*: я́ко кро́пѣль на видокꙋ, такій по́тъ сходи́лъ з нє́го, ка́паючи на́ зємлю, высꙋша́ючи нєсмѣлости // чл҃чє́й крини́цꙋ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 90-90 зв.).

2. *Перен.* (що) *(очищатися)* ставати праведним: Таковый абовімь чловєкъ голодꙋ барзо вєлікого д҃шєвного, то єстъ, грѣхꙋ (который сытꙋю и тлꙋстꙋю в цноты д҃шꙋ н҃шꙋ исто́лко высушаєть, лєчъ тєжъ онꙋю и ꙋмаряєть) поднятї нє можєть (Маркова, 1619 *Позд.брат.* 214);

(не дозволяти проявитися поганим рисам) оберігати: ла́ска ѡб'фитꙋючаѧ в' слꙋга́хъ Б҃жїхъ, нє то́лко ѡд' шата́на, алє тє́жъ и ѡд' самои натꙋри повста́ючїи пожадли́вости высꙋша́єтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 168).

Див. ще **ВЫСУШИТИ, ВЫСУШОВАТИ.**

ВЫСУШЕНЫЙ, ВЫСУШОНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* **1.** *(позбавлений вологи)* висохлий: Пришо́лъ єсі́ ѡ(т)чє... та́къ за́йстє, ча́сты(м) и вєлїки(м) горя́чо(м) высꙋшєная зємля піскови подо́бная дожджа з нб҃а, которы(м) бы ся ѡхоло-

ди́ла и якобы кѹ жывото́вы прыверненая зновѹ была (Манява, 1619 *Прив.Феод.* 287 зв.); Іωрда(н) высѹшо́ный (серед. XVII ст. *Хрон.* 161 зв.).

2. *Перен.* Виснажений, знесилений: Пры(и)де, абысь до́лгы́мъ прагні́ніємъ высѹшены се́рца нши прыи́здо(м) свои(м) напои(л), и ꙗкобы до живота зно́вѹ васъ прыпровадилъ и прызва́лъ (Манява, 1619 *Прив.Феод.* 287 зв.).

ВЫСУШИТИ *дієсл. док.* **1.** (що. що чим) *(зробити що-небудь сухим, позбавити вологи)* висушити: высѹшъ кошѹлю мою (к. XVI ст. *Розм.* 46 зв.); бгъ дла того положи́въ во́ды, на връхѹ нба, абы не згорѣла тврьдости нб(с)наа,... а к томоу́ жебы слнце, свои́ свѣтлости прώменѣ и теплотоу́, не взгороу, але на подо́лъ зе́мный обрати́ло, и освѣти́ло всю види́мѹю тваръ: а теплотою вы́сѹшило мокротоу́ зе́мнѹю (Почаїв, 1618 *Зерц.* 15);*Образно:* и вы́пилъ есмь во́ды чѹжі́и, и вы́сѹшилъ есмь стопа́ми ногъ мои́хъ вси во́ды замкне́ны (серед. XVII ст. *Хрон.* 346);

(що чим) знищити (вогнем), випалити: за вла(с)нымъ росказа(н)емъ вше(и) мл(с)ти пни прѹсиновскаа дѹброву и(х) мл(с)ти вло(с)ну (!) ω(т)чизную име(н)я буремъского почо(н)ши ω(т) врочища кнжее горы до перехрестъя дороги... запалили, и мало не на по(л) мили вы(ж)гли, и ωгнемъ высушили (Луцьк, 1585 *ЛНБ* 5, II 4043, 118).

2. *Перен.* (що, що в кому) *(не дати розвинутися чомусь, затратити щось)* погасити; *(залишити кого-небудь без чогось)* позбавити (кого): Пова́дили есте свѣтъ, потѹрбова́ли лю́де, вы́сѹшили в͛ людехъ зобо́пол͛нѹю ми́лость, пова́снили ро́дичωвъ з дѣтми, ...побѹди́ли одного проти́въ дрѹго́мѹ (Острог, 1598 *Отп.КО* 16 зв.); та́къ до оста́тнеи кро́пли ми́лость в͛ хр(с)тїа́не(х) вы́сѹши(л) (Острог, 1598 *Ист.фл. син.* 56 зв.); покараймо смы́слы поро́жнеи хва́лы... троскли́вость змакчи(м), в͛ срѣбрѹ коха́наса вы́сѹшѣмъ, а не лака́ймоса посполи́тои всѣхъ сме́рти (Львів, 1642 *Час.Слово* 278).

3. *Перен.* (чим) *(дуже ослабити)* виснажити, знесилити: если по́стами, и чѹтьем͛ ночны́мъ тѣло свое вы́сѹшитъ, та́къ ω собѣ держи́тъ, якъ бы нико́ли, што цно́там͛ приналежи(т) не почина́ла (Вільна, 1627 *Дух.б.* 88); та́къ до́лгою хоро́бою высѹшо́ный та́къ ижь те(ж) з͛ себе внѹтрности свои вы́пѹсти(л) за́раз з хоробою и живота по́збылъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 328).

Див. ще **ВЫСУШАТИ, ВЫСУШОВАТИ.**

ВЫСУШОВАТИ *дієсл. недок.* Висушувати: Изса́кнѹю: Высѹшѹю, выморо́жѹю (1627 *ЛБ* 47).

Див. ще **ВЫСУШАТИ, ВЫСУШИТИ.**

ВЫСУШОНЫЙ *див.* **ВЫСУШЕНЫЙ.**

ВЫСХЛОСТЬ *ж.* Сухість: Хωри́въ: Пѹща, а(б) зо(п)со́ва(н)е а(б) вы́схло(ст) (1627 *ЛБ* 241).

ВЫСХЛЫЙ *прикм.* **1.** *(позбавлений вологи)* висохлий: А кгды есмо на(д) тымъ болотомъ и лугомъ широки(м) вы(сх)лымъ,... ехали, теды прише(д)ши до копъцовъ,... ωдо(з)валися... шляхе(т)ные панове (Житомирщина, 1639 *ККПС* 212).

2. *Перен.* Спраглий, пересохлий: Естъ то... справедли́вое, // взае́мное, нелитости́вомѹ богачо́ви, ω(т)да́ніе: вмѣсто коре́нных͛ потра́в͛, смаковитых͛ напωевъ... огн͛ неоугаса́ючі́й, ꙗзы́к͛ вы́схлый (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 603-604); *Образно:* бе... не допѹща(и) же ми голо(д)ны(м) и высхлы(м) ω(т) тебе ω(т)ходи́ти (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 45).

3. *У знач. ім.* худий: В тых͛ лежа́ло мно(з)ство велйкое болѣючи(х), слѣпы(х), хро́мы(х), высхлы(х), кото́рыѣ чека́ли порѹше(н)ꙗ воды (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 237).

4. *Перен.* Приглушений, притлумлений, пригашений: Найдѹютса те́жъ и такі́и, в͛ кото́рыхъ оугашо́ная и высхлаа пожадли́вость овше́ки оустае́тъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 162); пожадли́вость вы́схлѹю в собѣ быти явне тверди́ли (Там же, 180).

ВЫСХНЕНЬЕ *с.* Висихання; вичерпання: Изсꙗкнове́ніе: Высхне́нье, вымерзнѣ(н)е, озꙗ́блость (1627 *ЛБ* 47).

ВЫСХНУТИ, ВИСХНУТИ, ВЫСОХНУТИ, ВЫСЪХНУТИ *дієсл. док.* **1.** *(втратити вологу, рідину)* висохнути, пересохнути: И ту(т) поведи(л) по(д)старости(и) бересте(и)ски(и) ижъ то естъ река ωръ едножъ того лета сѹхого высъхло (1546 *ОГ* 24 зв.); шо(с)ты(и) аньге(л) выли(л) баньку свою на ωную великую реку е(в)ꙋра(т) и вы(с)хла вода еи (XVI ст. *КАЗ* 641); Але коли вже высхло вино, коли очима елементу вина не видишъ,... ани пити не можешъ, бо Христосъ о чашы не мовитъ... а якъ же

ты можешъ мовити, же подъ обѣма особами пожываешъ, коли только хлѣбъ сухій // видишъ? (Вільна, 1608 *Гарм.* 206-207); згори(т) зємлѧ, высхнє(т) вóда (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 79 зв.); прійдєтъ лѣто и оумнóжит'сѧ ла́ска, а тéрніє вы́схнєт' ѡ(д) горѧ́чости слнца (Вільна, 1627 *Дух.б.* 246); Слѣпы́й... прагнє(н)ємъ напи́ткꙋ бáрзо бы́лъ знѧ́тый и трапле́ный, и ма́ло до того нє пришло, жє па́лъ, такъ вѣлґóтность всѧ въ тóй бáрзо збы́тнєй горѧ́чости была вы́схла (Київ, 1631 *Син.Тр.* 813); шéстій Аггълъ; вили́є Ча́шꙋ гнѣвꙋ Бжєгѡ на рѣкꙋ вєли́кꙋю... абы висхла рѣка, и дала́ прє(и)ти вѡ́йскꙋ (Чернігів, 1646 *Перло* 141); по днѧ́хъ вы́сохлъ потокъ, бо нє спáлъ бы́лъ дóждь на зéмлю (серед. XVII ст. *Хрон.* 309).

2. *Перен.* Висохнути, виснажитися: єсли́бы(м) повѣдаѣ(т) в'ри́хлѣ до халꙋпы нє вшóлъ, и сна нє зажи́л', тáк бы ми мóзгъ вы́сохъ, жєбы́мъ пéвнє зашóлъ в' гóловꙋ: и тáкъ взглѧ́домъ сєбє звитѧжилємъ сонъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* (Передм. II), 4 зв.).

3. *Перен. (про почуття) (перестати існувати)* щезнути, пропасти: длѧ ро(з)множéніѧ злóсти вы́схнє(т) любо(в) мєжи мѡгими (!) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 37 зв.).

Див. ще **ВЫСЫХАТИ.**

ВЫСШЕЙ *див.* **ВЫШЕ[1].**

ВЫСШЕЙМЕННЫЙ *див.* **ВЫШЕЙМЕННЫЙ.**

ВЫСШИЙ *див.* **ВЫШШИЙ.**

ВЫСШЫЙ *див.* **ВЫШШИЙ.**

ВЫСЫЛАТИ, ВЫСИЛАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(передавати, відправляти через когось)* висилати, надсилати: а што на́йжалоснѣйшаѧ. оурѧ́ды рáмєна к(р) єго мл(с)ти, за оунивєрса́лми и(з) кан'цлєріи высы́лаными до тогó сѧ знáчнє примѣшива́ютъ. зачи́мъ и́мъ да́лєй ты́мъ бóлшєй нєви́нныхъ бѣдъ прибываѣ(т) зо всѣхъ сторѡ́нъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 212); Крóль Вафалéн'скій... в' звы́чаю бы́лъ положи́лъ, часѡ́въ пéвныхъ свѣчꙋ запáлєнꙋю По(д)дáнымъ своймъ высылáти, на знáкъ тогѡ, абы горѧчо(ст) мл(с)ти своєи кꙋ онымъ вы́кон'тєрфєтовáти мóглъ (Київ, 1632 *Євх.* 292).

2. (кого) *(слати, скеровувати кого-небудь кудись)* висилати, посилати: я та(м) высыла(л) на тꙋю зємлю того промє(ж)кꙋ ихъ досмотрѣти пано(в) ихъ мл(с)ти зємя(н) києвских (Київ, 1510 *Арх.Р. фотокоп.* 28); мы съ обу сторонъ тамъ судьями высылали... пана Добка Скилондича..., Волчка Шепелевича (Вільна, 1516 *АЮЗР* I, 51); твою м(л)., пнє комо(р)нику, на мє(ст)цє своє высыла(м) то справовать и, вє(д)лє... права посполитого... суди(т) (Харлеж, 1595 *ККПС* 61); то(т) жє то пáсты(р)... до виногра(д)у своєго то є(ст) цркви... пастыро(в) и оучитєлій... выси́лаєтъ (1598 *Розм.пап.* 26 зв.); а чомоу жъ ихъ тоу́тъ мєжи ты́ми, што о то(м) мы́слили,... што дéкрєтъ спи́совали, што послы высылáли, ѡтéцъ пáпє(ж) нє спомина́єть (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 41); що з школы хлопа высылаю(т) на послꙋги то є(ст) з пꙋлгако(м) з шаблєю... гро(ш) ѯ (Львів, 1607 *ЛСБ* 1044, 6); що иначей быти не могло, мусѣлисмо росказаню панскому досыт чинити, высылаемъ з межи себе двохъ братей нашихъ (Немирів, 1642 *КМПМ* II, 241); козаковъ двох... на сторожу высылали до замъку его милости и нам на послугу нашу для коней (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 56).

3. (кого) *(примушувати когось покинути місце проживання)* виселяти, висилати: много тєпє(р) єстъ и ста(р)ши(х) ꙋ на(с), которые ляда причинꙋ да(в)ши во(н) з мона(с)тыра высылаю(т) (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 2).

◇ **клятву высылати** — проголошувати анафему: прика(з)ує(м) тобє по ншому пасты(р)скому приказа(н)ю а(ж) бы твоя м(л) чєрє(з) тоє и(х) нєви(н)нє нє клалъ и клѧ(т)вы нє высыла(л) и во блв(с)нию к ни(м) сѧ захова(л) (Новогородок, 1551 *ЛСБ* 16).

Див. ще **ВЫСЛАТИ.**

ВЫСЫПАТИ *дієсл. док.* (що і без додатка) *(сиплючи, викинути)* ви́сипати: добра є(ст) соль алє єсли бы соль смакь оутратила то чи(м) бы ѡсолєно было ани в' зємлю ани в гнои нє з'годитсѧ, алє вонь высыпана боудє(т) (1556-1561 *ПЄ* 287); єсли сóль загниє(т)сѧ, чим' сѧ ѡсóлитъ; нѣ нá што бол'шъ нєпотрéбна зостáвши, вóнъ вы́сыпана бывáєт' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 86); мꙋжь чи́стый збєрéтъ пóпєлъ корóвы и вы́сыплєтъ єгѡ за обóзо(м) на мѣстцꙋ прєчи́сто(м) (серед. XVII ст. *Хрон.* 140); шкатулу зъ пинезъми и зъ справами полупали и посекли и,

пинези высыпавъшы,... межи себе расшарпали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 132).

Див. ще **ВЫСЫПОВАТИ.**

ВЫСЫПАТИСЕ *дієсл. недок.* **1.** *(сиплючись, випадати)* висипатися: Олта́рь сє те́жь роспа́лъ, и вы́сыпалсє по́пєлъ з' олтарѧ (серед. XVII ст. *Хрон.* 303).

2. *Перен. (з'являтися)* висипатися, висіватися: нє вєдати — хто и якоє ко(н)дыции чоловє(к),... нє ба(р)зо вєлики(и), молоды(и), то(л)ко што сє усь єму высыпа(ти) поча(л) (Володимир, 1599 *ТУ* 230).

ВЫСЫПОВАТИ *дієсл. недок. (сиплючи, викидати)* висипа́ти: высыповали пѣнѧзи которыи были въ скрини (серед. XVII ст. *Хрон.* 322 зв.).

Див. ще **ВЫСЫПАТИ.**

ВЫСЫСАНЄ *с.* Всмоктування, висисання: В' ре́чахъ природжо́ныхъ де́рєво єсть, жєбы могло приноси́ти овоцы, и длѧ то́го ма́єтъ корѣ(н)є в' зємли кꙋ высысаню вєлго́тности, на зрожє(н)є овоцѡвъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 167).

Пор. **ВЫСЫСАТИ.**

ВЫСЫСАТИ *дієсл. недок.* (що з чого) Висисати, всмоктувати. *Образно:* Але отступникове Духа Святого тщи суть, которыи зъ лиліи правды Ефремовы, якъ паукове, фалшъ высысаютъ а за правду удаютъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 414).

ВЫСЫХАТИ *дієсл. недок.* **1.** *(втрачати вологу)* висихати: изъсѧка́ю, высыха́ю (1596 *ЛЗ* 51); ѧко вода на зємлю вылланаѧ высыхаєть (Корець, 1618 *З.Поуч.* 171); Изсѧка́ю: Высыха́ю, вымєрза́ю (1627 *ЛБ* 47); Якъ те́ды боло́то ѡ(т) сл҃нца высыха́єтъ, такъ и ко́ждаѧ дꙋ́ша в' свѣтѣ сємъ,... до поги́бєли сєбє приво́дит' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 714).

2. *Перен.* (чим) Виснажуватися: справєдли́віи тѣша(т)сѧ, а грѣшніи не́ндзою высыха́ютъ, справє(д)ли́выи хе́лпатсѧ, а грѣшніи топнѣю(т) (Львів, 1642 *Час.Слово* 272 зв.).

Див. ще **ВЫСХНУТИ.**

ВЫСѢКАТИ *дієсл. недок.* (що) Витинати, вирубувати: Всѧкоє бо дєрєво, котороє нє роди(т) доброго плодоу высѣкаю(т) єго (1556-1561 *ПЄ* 40); **съ коренемъ высѣкати** — *(підривати основу існування чого-небудь)* рубати під корінь: Свѧтокоупъство пре́чъ с' корєнємъ высѣка́ючи, Заразѣ той зъидли́вꙋй нє допꙋща́ючи Вта́жъ по тѣлꙋ Цєрко́вномꙋ сѧ росходи́ти; Прода́йнымъ сѧ хіро-то́ніамъ находи́ти (Львів, 1614 *Кн. о св.* 405).

Див. ще **ВЫСѢЧИ.**

ВЫСѢТИ *див.* **ВИСѢТИ.**

ВЫСѢЧИ, ВЫСЕЧИ *дієсл. док.* **1.** (що) Витяти, вирубати, висікти: всѧкоє бо дрєво ижє нє роди(т) плода доброго высѣчєно быває(т) и на ѡгнь повєр'жєно (1556-1561 *ПЄ* 26 зв.); всѧ́ко дре́во ко-то́роє нє чини(т) до́брого плꙋ́дꙋ вы́сѣчєно бо(д)ꙋть (!) и на ѡгнь ввєржєно (XVI ст. *УЄ Літк.* 6); Ѡни... то(т) запустъ зда(в)на запущоны(и) высекли вырꙋбали и внивечъ ѡбє(р)нули (Луцьк, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 54); прадива полднины косами высечоно (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 1/VI, 350); дерева бортъного з пчолами тридцат высекли (Житомир, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 619); тамъ же видилъ и огледалъ гаи внивечъ высеченые до пултора тисечей пнювъ березовыхъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 435).

2. (що) *(з метою пробити отвір)* виломити, вивалити: виделомъ у дворе его власномъ знаки кгвалтовъне починеные, то естъ двери до сеней и до избы белое высечоные (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 224); которые ничого на тую прозьбу не паметаючы,... тую-то форъту до нихъ выбияли и... кгды выставить и высечи не могли, теды... до тое форъты... стреляли (Луцьк, 1639 *АрхЮЗР* 1/VI, 754); до закристии двери высекли и, што ено там апъпаратовъ было, побрали (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/ IV, 374).

3. (кого, кого чим) Вимордувати, знищити, вирізати: И за то тє(ж) соу(т) ска́рани... и(ж) вши(т)ко мѣсто и(х) твръдоє зла́мано спа́лєно, люді́й высѣчєно (XVI ст. *УЄ* № 29519, 228); позваные... // ...важылисе... на... речи... державы поводовое... ударыти и през моцъ, арматно в нее впадшы были и высекъшы оное опановали (Варшава, 1641 *ЧИОНЛ* XIV-3, 157-158); ѡбороти́лъ в тылъ Іс҃ъ Амаліка, и лю́дъ вы́сєклъ мєчємъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 95).

Див. ще **ВЫСѢКАТИ.**

ВЫСѢЯТИ *дієсл. док.* (що) Посіяти, висіяти: уминилъ ємъ сєбѣ нєцо зо своєго грунту солтыского на церьковь святую удѣлити и оддавамъ на 16

гболовъ Спискіхъ овса высѣяти (Фольварк, 1606 *НЗУжг.* XIV, 225).

ВЫСѢАНЬЄ, ВЫСЇАНЬЄ *с.* **1.** Висівання, висів: Спыта́ймѡ(ж) ю́ж҆ Домовникѡ(в) пора́дны(х) я́къ ѡ́ны бѣлости добыва́ютъ в҆ хлѣбѣ, а пе́вне спо́собȣ намъ и́ншогѡ не ȣка́жȣтъ, ты́лкѡ ѡмы́т҆є пшени́ци, до́брое высѣа́н҆є и кȣ́колю выкине́н҆є (Київ, 1648 *МІКСВ* 348).

2. *Перен. (очищення від гріхів)* виполення: То в҆ хлѣбѣ теле́сном҆, а́ле и дш҃евно(г) хлѣба ина́чей трȣ́днѡ оубѣли́ти ты́лкѡ пре(з) ѡмы́т҆є сле́зъ покȣт-ных҆, и высїа́н҆є доскона́лое кȣ́колю грѣхо́вногѡ (Київ, 1648 *МІКСВ* 348).

Пор. **ВЫСѢЯТИ.**

ВЫТАТИ *див.* **ВИТАТИ.**

ВЫТАЧАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* wytaczać) **1.** (що) *(про справу)* порушувати, піднімати: самии панове унити... справы наши вытачаючы, акгравовали и въ нивечъ обертали, а куръсъ справедливости светой не доходилъ (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 1/VI, 817).

2. *Перен.* (кого від кого) Відокремлювати, відгороджувати, відчужувати: Арътыкулы того до ихъ Милости посылаемо, которые духовъные наши крыемкомъ, отступъне, на насъ, безъ насъ уковали, ...подъдаючи насъ подъ справу анътихристову, вытачаючи насъ отъ Христа (Вільна, 1599 *Ант.* 649).

ВЫТБИРАТИ *див.* **ОТБИРАТИ.**

ВЫТВАРНЫЙ *прикм.* (*стп.* wytworny) страшний, пекельний: дїа́волъ тогда, и́ле мо́гъ вымислити на свѣтъ мȣ́къ вытва́рныхъ, форте́лныхъ, то вымышла(л) все на ап҃(с)тлѡ(в) и мч҃нковъ и́стинныхъ свѣди́телей хв҃ыхъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 56 зв.).

ВЫТВЕРЕЖѢНЬЄ *с.* Отверезіння: Истрезвé́нїе: Вытвережѣнье, продрȣха́нье (1627 *ЛБ* 51).

ВЫТДАЛИТИ *див.* **ОТДАЛИТИ.**

ВЫТЕГАНЄ *див.* **ВЫТЯГАНЄ.**

ВЫТЕГАТИ *див.* **ВЫТЯГАТИ.**

ВЫТЕГНУТИ *див.* **ВЫТЯГНУТИ.**

ВЫТЕКАТИ *див.* **ВЫТѢКАТИ.**

ВЫТЕКЛЫЙ *прикм.* Який витік: в того дитяти виделемъ в твари правой рану одну баръзо шкодливую,... и на земли и у форты крви того дитяти барзо много вытеклое виделъ (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 1/VI, 522).

ВЫТЕРПѢТИ, ВЫТЕРПЕТИ, ВЫТРЪПѢТИ *дієсл. док.* **1.** (що, чого) *(перенести біль, образу)* витерпіти, перенести, стерпіти: ты(ж) якь хс ѡ(т) слоугы ар҆хиерєѡвого великыи вытер҆пѣ(л) поличо(х) (!) (1556-1561 *ПЄ* 424); кто вида(л) кто слыхаль ѡ(т) вѣка на которо(м) чл҃кȣ тол҆ко рань было. а такь бы би(т) моучень... якь избавитє(л) оумоучень а вытръпѣ(л) (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 15 зв.); а и́ншїе та́къ еп(с)кпи, яко митрополи́ти не могȣчи́ таки(х) моу́къ вы́терпѣти, подпи́совалисѧ до тои змышленои оунѣи (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 51); в старости знести и вы́терпѣти трȣ́дно [хвороби] (серед. XVII ст. *Кас.* 108).

2. *(виявити витримку в чому-небудь)* витримати, витерпіти: а бȣ́де(т) прихо(д) его вто́ры(и) на́ землю // ...абы всѣхъ свои(х) кото́рїи звести́сѧ не да́вши до конца ждȣчи его вы́тер҆пѧ(т), ѡ(т) всѧ́кого страхȣ... вы́бави(л) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 3 зв.-4); теды цно(т)лївыи и мл(с)ръдныи людє в҆ добромь соумлѣню вѣры своєй чл҃кь каж(д)ый вытє(р)пѣти нє можє, абы сѧ того нє оужали(л) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 42 зв.); єсли бовѣмъ ма́ло взя́вши, хє(л)-пишъсѧ и рѣдко хто тєбє вы́тєрпитъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 256); я́къ го́лод҆ ѡ́ный // вѣчный вы́терпѣти тамъ мочи бȣ́демѡ? (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 750-751).

ВЫТЕРТЫЙ *дієприкм.* **1.** *У знач. прикм.* Витертий, зношений: пара стихарыковъ кита(й)ки бѣло(й) дȣклѣ... пара полотє(н)ны(х) пстроквѣтики є(д)вабныє пара... вытє(р)тыє (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 59 зв.).

2. *Перен.* Витертий, почищений: живо(т) прєполїєрова́ны(й) и вы́тєрты(й) до чиста, нє в многи(х) бывá́є(т) зна(й)дєны(й) (серед. XVII ст. *Кас.* 59).

ВЫТЕСАНЄ *с.* Витісування: с которы(м) то павло(м) муляро(м) пєвноє ȣчинили постановєня и зъєднали до выготованя и вытєсаня камєня та(к) гладкого яко замсованого вє(д)лугъ тоєє фо(р)мы (Львів, 1591 *ЛСБ* 159); ѡ(т) вытєсанє ло(к)тєвого камєнє во(и)цє(х) капино(с) побра(л) заплатȣ ѡ(т) ло(к)тє по г҃ г(рш) (Львів, 1598 *ЛСБ* 1039, 5).

Пор. **ВЫТЕСАТИ.**

ВЫТЕСАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Витесаний: ви́дѧчи то нѣмцы послȣше́н҆ства па́пє(з)-

ского зобра́вшисѧ с процесією, и дѹхове(н)ствомъ свои(м), и з вели́кимъ вы́тесаны(м) балва́но(м) вмѣсто кр(с)та г(с)днѧ, ве́длє... ѡбы́чаю вы(ш)ли (Острог, 1598 *Ист.фл. син.* 36 зв.).

Див. ще **ВИТЕСАННЫЙ.**

ВЫТЕСАТИ *дієсл. док.* (що з чого, що) Витесати: коли вы ты(х) знамє(н) свои(х) с того сосо(н)я нє вытєшєтє... тогды вы шари(н)ци заплатитє вины... пѧ(т)дєсѧ(т) кѡ(п) гро(ш)и (Овруч, 1513 *ЦДІАК* 220, 1, 4); иѡсифь... снѧв'ши єго ѡбвиль полотномь. и вложиль // єго в' гробь которыи бы(л) вытєсань в' камєни (1556-1561 *ПЄ* 195 зв.-196); мѹляр̾ѹ что вытєса(л) ры(н)ны гр(ш) лѕ камєны(и) до воды по(д) мѣ(с)цкі(м) мѹ(ром) (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 64 зв.); Розница в' ѡбразѣх, з дрє́ва вы́тєсанных, балвана́ми, котóріи сѹть проти́вни писанію стомѹ (Київ, 1621 *Коп.Пал. (Лв.)* 30); Положи́лъ тéды Іѡсифъ... бное Г(с)нє Тѣло, в' гро́бѣ з' ка́мєнѧ вы́тєсаномъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 228); Вы́тєсалъ тéды двѣ табли́цы ка́мєныи якіи прє(д) ты́мъ бы́ли (серед. XVII ст. *Хрон.* 111 зв.); ка́мєнь в' нéй бы́лъ вєлми бѣлый а вы́тєсаный гла́дко (Там же, 394).

ВЫТЕСНУТИ *див.* **ВЫТИСНУТИ.**

ВЫТЕЧАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* wytyczać) вказувати, вимагати: поки мєнє благодать Божїа на томъ свѣтѣ задєржитъ, вшєлако во всємъ онымъ опєкѹномъ... маю быти, якъ ми здольность и забавы Архимандричєскіи // допѹщати бѹдѹтъ, и якъ потрєба ихъ въ слѹжєнію дѹшамъ людскимъ вытєчати бѹдєтъ (Львів, 1631 *ПВКРДА* II-1, 95-96).

ВЫТЕЧИ *дієсл. док.* **1.** *(про рідину)* витекти: єдинь з мєжи воиновь копіє(м) рєбра єго пробиль и бор'зо вытєкла кровь и вода (1556-1561 *ПЄ* 433 зв.); И опоранився Гедион на завтрее, и вытиснулъ руно, и вытекла роса из руна, полна мѣдниця воды (Вільна, 1600 *Катех.* 47); посполите мовити звыклисмо, же кровью церковь... зъ боку Христова вытеклою, набыта естъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 3).

2. *Перен. (бути наслідком чогось)* виникнути, з'явитися: А ижъ зайстє да́ры бы́ли то ѡсобли́выи которы́и ѡ(т) доскона́лости а́лбо пóлности Хвы вы́тєкли до ча́сѹ нѣѧкоє справова́ніє оука́зѹючи, а нє выпѹщéніє пєрсона́лноє Дха ѡ(т) Сна ѡзнаимѹючи, якъсѧ Лати́нѣ хóчєтъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 238).

3. *Перен.* (на що) *(стати видним)* появитися: та(к) и спси́тє(л) на́шъ жрóдло сла́вы своєи жєбы на тѣло нє вы́тєкло, затвори(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 269).

Див. ще **ВЫТѢКАТИ.**

ВЫТЕЧКА *див.* **ВЫТѢЧКА.**

ВЫТЄ, ВЫТЬЄ *с.* **1.** Виття *(тварин)*: лаѧніє, вытьє, брєханьє (1596 *ЛЗ* 53).

2. Стогін, ридання: Въскликновéніє, Выкрика́нє, похвалéньє, гѹдéньє, хлипа́ньє, кричáньє, вытьє, гѹкъ, гѹка(н)є я́къ по оумéрлом' (1627 *ЛБ* 22); Мича́ніє: Вы́тьє с' плачѹ (Там же, 64); Варіа: В' зло(м), вы(т)ю, кóрмли (Там же, 191).

Пор. **ВЫТИ.**

ВЫТИ *дієсл. недок.* **1.** *(про тварин)* вити: вмѣсто бдєніа, пѣ(с)ни и млитвы и торжєства дхо(в)наго, псы выю(т), гла́сѧ(т), и ликѹю(т) (до 1596 *Виш.Кн.* 264); Ла́ю: Рыка́ю, брєшѹ, щєка́ю, вы́ю (1627 *ЛБ* 57); выю, ululo (*Уж.* 1645, 59).

2. *(жалібно плакати)* стогнати, ридати: Бѣда ты(м) котóріє яко дѣти малыє нє хотѧ(т) сѧ з доброи вóлѣ покорыти абовѣ(м) ни(з)каѧ фóрта до кролє(в)ства нб(с)наго, бо ѡни вы́ючи зоста́нѹ(т) прє(д) двє(р)ми (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 30 зв.).

ВЫТИНАТИ, ВЫТИНАТЬ *дієсл. недок.* (що) Вирубувати, вирізувати, стинати: Всякоє дєрєво котороє нє роди(т) ѡвоцѹ доброго вытинаю(т) (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 7 зв.); коли обла́жєшъ мѣсто... а обточи́ш' єгѡ ша́нцами абы єгѡ добы́лъ: нє бѹдєшъ вытина́л' з дєрéвъ з котóрихъ єсть сѧ мóжє (серед. XVII ст. *Хрон.* 155); робóтникомъ твои́мъ, котóрыи бѹдѹтъ дéрєва вытина́ть да́мъ на стра́вѹ .к. ты́сѧчь корцéвъ пшєни́цы (Там же, 293).

2. (що чим) Косити, знищувати (що). *Образно:* Униты, якъ ужъ, лестѣ жалом воюють, Манѣю моцнять, благочестие псують. Косою, лукавством, вытинають квѣты, Ослюю наострены богу не пѣты (Слуцьк, 1616 *Укр.п.* 221).

◊ **полички (почелюстки) вытинати** — бити по обличчі, давати ляпаса: такóвыи сѹтъ аріа́ны..., котóрыи з' єднóи стороны сна бжєго, по лицѹ глас-ка́ютъ', а з дрѹгои яко потрєба поли́чки вытина́ютъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 69 зв.); Абóвѣмъ такóвыѣ подóбны сѹтъ óнымъ Жолнѣрѡ(м), котóрыѣ оупада́ли

прє(д) Хр(с)то́мъ на колѣна, а почєлю́ст'ки мѹ вытина́ли (Львів, 1645 *Жел.Тр.* 5).

Див. ще **ВЫСТИНАТИ, ВЫТЯТИ.**

ВЫТИНАТИСА *дієсл. недок.* Вирубуватися, вирізуватися, стинатися. *Образно:* такова́а ро(з)ка нєпло(д)наа вытина́єтьса соудо(м) бж̃їимъ (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 209).

ВЫТИРАНЄ *с.* Чищення, вичищення: ѡ(т) вытирана ѡ(т) коми́на шпїта(л)но(г) г(рш) з̃ (Львів, 1607-1645 *РДВ* 35).

Пор. **ВЫТИРАТИ.**

ВЫТИРАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що чим) *(очищати, звільняти від зовнішньої оболонки)* вилущувати: Ано при́стало бы на́мъ... наслѣдова́ти Ап(с)лѡвъ, кото́рыи в' доро́зѣ... голо́дными бѹдѹчи, рва́ли ко́лосы и ѣли вытира́ючи рѹка́ми (Київ, бл. 1619 *О обр.* 175).

2. (що) *(наносити мастила)* натирати, намазувати: Котры́и зась лицє ѡлѣйками нама́зѹют', и полї́чки вытира́ютъ и набѣлюютса, и в' зє́ркалѣ здо́батса, абы могли оулови́ти извєстити дш̃ѹ... мѹкѹ тєрпѣти сро́го бѹ́дѹтъ (Львів, 1642 *Час.Слово* 276).

Див. ще **ВЫТЕРТЫ.**

ВЫТИСКАНЄ *с.* Витискання: Точило: Пра́са до вытиска(н)а (1627 *ЛБ* 167).

Пор. **ВЫТИСКАТИ.**

ВЫТИСКАТИ, ВИТИСКАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(тиснучи, видавлювати рідину)* витискати, видушувати: алє пожитъкѹ з ви(н)ни(ц) тыхъ мало нє вытискають вина ягоды тамъ бывають (1552 *ОКЗ* 42); ѡбира́ючи ви́нницы своѣ, ви́на в' пра́сах' виноѡбо́йны(х) вытиска́ли, а вєсєлѹючи роскошова́ли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 238);*Образно:* жєбы́с'мо як' дє́рєво, бє(з)ѡвоцноє, до ѡгна вѣчного пєкє́л'ного ѡдосла́ны нє были; алє... абыс'мо ѡ(з)до́бныѣ и ра́сныѣ ґро́на ѡбира́ли; а в' праса(х) ср(д)ц' нш̃и(х) тає́мнє их' вытиска́ючи, абыс'мо ново́го... напо́ю... роскошова́ли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 492);

перен. (що) *(робити намарно, даремно)* витискати: на приверненье въ зверхность папезскую приводити — естъ "зъ кременя воду вытискати"! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 634);

перен. (викликати зовнішній вияв почуттів) витискати: соу(т) двѣ жрóдла в' фригїи. єдно з ни(х) сле́зы з' ѡчїй пїючємоу витискаєтъ, дрѹгоє зась смѣхъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 173).

2. Друкувати, відтискати: Дрѹкѹю: з' алманска, выбива́ю, // албо вытиска́ю (1627 *ЛБ* 33-34).

3. *Перен.* (кого з чого) *(примушувати кого-небудь залишати якесь місце, силою позбувати права власності на щось)* виганяти, витискати: намъ то дивно єсть, иж ты таковымъ ѡбычаємъ к подданым нашимъ са заховываєшъ и з оноє власности єго вытискаєш, чого єси нє мєлъ чинити (Краків, 1539 *AS* IV, 225); На то пановє ѡвлѹчємъскиє повєдили... то єстъ... зємля наша лєчъ ѡны... насъ... изъ зємль нашыхъ вытискають и вдєлали намъ шкодъ ѹ збожъи (1546 *ОГ* 49); наєха(в)ши дє(и) єси... на вла(ст)ныи дє(и) кгру(нт) и(х)... на сєбє дє(и) єси ѡ(т)на(л) и новыє рѹбєжи порѹба(л) вытискаючи дєи с того кгру(н)тѹ... которы(и) дє(и) ѡни... вжива(ли) (Київ, 1580 *ЛНБ* 5, II 4044, 68 зв.); яко пєрє(д) ты(м) ѡтєцъ та(к)жє допєро и сыновє єго м(л) кн̃жата збара(з)скиє зъ кгру(н)тѹ єго м(л) пн̃а по(д)коморого... вытискаю(т) (Вінниця, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 61); Дацъ, огородникъ, пошолъ прочъ зъ села Серникъ,... боячися збытья пана Гулевичового, которого былъ передъ тымъ,... збилъ, за чимъ подданые бунтуютъ,... оныхъ самыхъ зъ покойного уживанья всего вытискаютъ (Луцьк, 1607 *АрхЮЗР* 6/I, 354);

(що з чого) усувати, витісняти: на томъ южъ такъ переставалъ: которіе речи они сынодалне або похваляютъ и на нихъ зезволяютъ, або тежъ потопляютъ и с церкве вытискаютъ (Єгипет, 1602 *Діал.* 60).

Див. ще **ВЫТИСКОВАТИ.**

ВЫТИСКАТИСА *дієсл. недок.* **1.** (що з чого) *(про рідину)* витискатися, видушуватися, видавлюватися: Моужъ а́лбо нєвѣста, кды оучи́нать шлю́бъ, аби са посвати́ли,... и ѡ(т) всєго що оупоитъ мо́жєтъ,... и що колвє(к) з' аго(д) са вытискає́тъ нє бѹдє(т) пи́ти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 36 зв.).

2. *Перен. (про зовнішній вияв почуттів)* виявлятися: таа грѣдо(ст) котора(а) ѡ(т) прєиспо(л)нєнїа ср(д)чного вытискаєтса в' широко нєч(с)тыє оуста кгва(л)то(м), и языкоя(д)ны(м) гла́со(м) оуражає(т) слышащи(х) (1599 *Виш.Кн.* 214 зв.).

ВЫТИСКОВАТИ *дієсл. недок., перен.* (на кого) *(вимагати робити що-небудь)* витискати, вимушувати (від кого що): В котóро(м) припомина(н)ю... на нáсъ нє што йншого вытисквєтъ, єдно про(д)комъ кгвáлтъ, а кгва(л)тъ прáвє ю(ж) нєзнóсный, а притóмъ хоýть до ѡ(т)крить прáвды, котóрую нєзычлйвыє рáди бы загрєбли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 205).

Див. ще **ВЫТИСКАТИ.**

ВЫТИСНЕНЄ, ВЫТИСНЕНІЄ, ВЫТИСНЕНЬЄ *с.* **1.** *(тягарем)* надавлювання, натискання: а такъ кобылицы тыє по всимъ стєнамъ ѡтъ вытиснє(н)а ихъ поро(з)щєпалиса мало нє вси а за тымъ слоны и дошки почали ѡтъваливатиса (1552 *ОЧерк.З.* 16).

2. *(про книги)* друкування: кв ро(з)множєню хвалы Бжєй прє(з) Типографию выти(с)нєнямъ Книгъ... на жаданя и про(з)бв... Мєщанъ Льво(в)ски(х)... склонилисмыса (Львів, 1630 *ЛСБ* 507).

3. *(утворення певної форми)* формування, витиснення: Ѡбразовáніє: Формовáньє, кштáлтв вытиснéньє (1627 *ЛБ* 168).

4. *Перен. (вияв почуття)* вираз, відбиток: Кóждаа зась, Бга мйлвючаа дша, якъ вóск' змакчáєт'са, и бо(з)коѣ дóброти выражєніє и вытиснєніє пріимвючи, стає(т)са прє(з) дха стго мéшканієм' Бжи(м) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 324).

Пор. **ВЫТИСНУТИ.**

ВЫТИСНУТИ, ВИТИСНУТИ, ВЫТЕСНУТИ, ВЫТИСНУТЪ *дієсл. док.* **1.** (чого, з чого) *(про рідину)* видушити, витиснути, видавити: ко(г) ѡчи бола(т) съкоу вытисноувши с припоу(т)никоу // прикладаи (XVI ст. *УТ* фотокоп. 1 зв.-2); Стакти: Кáпла, а(б) Крáпла, а(б) Олѣєкъ бáрзо пáхнвчі(и) з' мйрры вытиснєны(и) (1627 *ЛБ* 233); А бáвачиса Нѡє робóтою ѡколо рóльи знашóлъ ягодичины вйнныи и в'щєпйлъ виногрáдъ и вытиснвши вина коштовáлъ напóю оногѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 17).

2. (що) *(про книги)* надрукувати, видрукувати: Дрвкарови котóрий ми сє в' той дорóзє пéрший в' Нéм'цєхъ способный трáфит' вытиснвти назначв. Дєсє(т)ма кнйгами всé тоé моé о Рéчи посполйтой Црковной дєло замыкáю (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 8 зв.).

3. (що) *(натискуючи, робити знаки на чомусь, візерунки)* витиснути: листъ писаный съ кустодіею, двема печатьми,... запечатованый, которые печати на томъ листе, на чотыри углы робленые, вытисненые (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/І, 479).

4. *Перен.* (кого) *(примусити залишити якесь місце)* вигнати, витиснути: В томъ часе отецъ Иоанъ, витиснувши викарѣю моего, без бытности моее, всю маетность мою взялъ (Володимир, 1617 *АрхЮЗР* 1/VI, 450); такъже тежъ сыновъ ее... и слобожанъ,... зъ двора... выбили и кгвалтовне вытиснули (Київ, 1633 *КМПМ* I, дод. 544); панъ Белзский,... церъков и месце тамошънее кривъдил, а за тымъ законъниковъ с тамтого месца вытеснул (Луцьк, 1641 *АрхЮЗР* 1/VI, 764);

(усуваючи когось, замінити іншим) витиснути: обавáмы са // абйстє на(д) нáми свѣцкими грéчєскои рєлѣи лю(д)ми пєрєводйти, нáсъ прáвомъ матéжити,... за ты(м) з'єдночéньє(м) вытиснвши попы а на йхъ мѣсца вкрáдъши и ростагноýвшиса в мáєтностахъ нáшихъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 202 зв.-203);

(усунути від участі у чомусь) витиснути, відсторонити: и того самóго йщємѡ в' тóмъ пйсмє нáшо(м), котóроє на нáсъ ро(з)майтыє мѡвъ нáшихъ на сéймохъ по тыє чáсы загльшє(н)а найболшєй, вйдитъ бъ вытиснвли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 215 зв.);

(кого з чого) *(силою примусити залишити що-небудь)* позбути права власності на що-небудь: встава(в)уємъ єстли бы которыє кнжата... мє(ли) имє(н)я людє зє(м)ли... и бобровыє гоны ѡ(т)нимати хотєли єго с того имє(н)я выти(с)нвти, тогды маю(т)... свєтко(в)... поставити (1566 *ВЛС* 78); панъ а(н)дрє(и) сы(н)кгу(р)... мєнє с того кгру(н)ту моєго споко(и)ного дє(р)жанья, выбилъ и вытиснулъ и тоє жито... кгва(л)томъ пожа(л) (Овруч, 1585 *ЛНБ* 5, II 4045, 95); Панъ рыкалъски(й) и Па(н) милковъски(й)... // ...протє(с)твючо(г) с тыхъ добръ вышъ рєчоныхъ и въсѣхъ помєнєныхъ пожитъковъ впорнє кгвалътовънє вибили и вытиснвли (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103-103 зв.); А поводовє за(с) вказовали жє то вла(с)ны(и) кгрунътъ Лєщи(н)ски(и), с которого..., кгвалъто(в)нє и(х) выти(с)нули (Жи-

томирщина, 1639 *ККПС* 204); ихъ милость,... хотечи пана протестуючого зъ кгрунтовъ, до села Минискъ належачихъ, вытиснутъ, а до места Коростешова... привернутъ... на село пана протестуючого наехали (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 6/I, 535).

◇ **ґвалтъ вытиснути** (на кому) — примусити виконувати чиюсь волю: видячи самый (!) себе и дѣток своих оголочене, долго противна была, вшакже боли, кгвалтъ то на ней вытиснулъ // же мусила на то все, што едно хотѣлъ, позволити (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 487-488); **на светъ вытиснути** (що) — обнародувати що-небудь забуте, невідоме: Поневажъ тые листы твое овыхъ другихъ зъ замъкненя на светъ праве якобы вытиснули. Бо где бы тые твое спокоемъ лежали, певна бы и сие света не видали (Вільна, 1599 *Ант.* 571).

Див. ще **ВЫТИСКАТИ.**

ВЫТИСНУТИСЯ *дієсл. док. (з трудноцами вибратися звідки-небудь)* витиснутися: Марко євє(с)ски(й) митрополитъ с того собора тєсными стєжками лє(д)во ся вытиснулъ (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 47); И Стефана Зизанего,... обещестилисте и на его здоровя такъ єсте важили, ажъ през комин вытиснувшися, утѣкъ з Вильны (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45).

ВЫТИСНУТЪ *див.* **ВЫТИСНУТИ.**

ВЫТИСНѦТИ *дієсл. недок.* (з чого) *(силоміць проганяти, позбавляючи права на власність)* витісняти: ѡтєць владыка и чє(р)нцы пєчє(р)скиє... кри(в)ды людє(м)... чини(т)... росказую(т)... кгва(л)томъ с того кгру(н)ту... выти(с)нѧ(т) и ѡ(т)нимати росказують (Київ, 1585 *ЛОИИ* 68, 1, 27, 1); игумє(н) и чє(р)нцы... сєножати ѡ(т) по(д)даны(х)... ѡ(т)нимаю(т) и зо всєє(х) пожитко(в) и(з) кгру(н)ту вла(с)ного нашого вытиснаю(т) и вытисну(ти) хочу(т) (Там же, 2).

ВЫТИСЯ *дієсл. недок. (робити звивисті рухи)* витися: Но нєхай ся он, як змия, въет и скачет, мы его паки обличати начнем (1588-1596 *Виш.Кн.* 145).

ВЫТКАЗАТИ *див.* **ОТКАЗАТИ.**

ВЫТКАТИ *дієсл. док., перен.* (що і без додатка) *(створивши в уяві, вивести з чого-небудь певне твердження)* вйснувати: аббли нє ста́рого ри́ма па́пєжъ собо́рнᲂю го́ловоу собо́рной цр҃кви сєбє... фортє́лнє поча́вши снова́ти, тєпє́ръ и вконє́цъ вы́ткалъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 186 зв.); вє́нцъ ижъ то нє Артикᲂлъ вѣры, абы єдного Ри́мского Би́скᲂпа головᲂ́ю... признавати. Што бы нє вѣ(м) яко на сᲂ́бтє(л)нѣй ткали, тє́ды нє вытчᲂ(т) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 179); прожно о томъ Баронѣушъ потится... зъ конъектуръ нѣкоторыхъ выткати усилуетъ, якобы Осій легатомъ былъ Сильвестровымъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 539).

ВЫТКЛАДОВАТИ *див.* **ОДКЛАДОВАТИ.**

ВЫТКНЕНЄ *с.* (*стп.* wytknienie) вказання, підказання: пан Крыштофъ Харлинский... слуги усѣ и челядь до везеня побралъ, в котором за выткненем певным кгды се неякий Андрей Рожковский до тое роботы признал, внет зараз и... сестру... в той же роботе злой виновал (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 8/III, 509).

ВЫТКНУТИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(назвати що-небудь, роблячи відомим)* вказати: єсть явный фа́лшъ прє(з) дѡкторы ст҃ыи на карфагє(н)ско(м) сино́дє постєрєжо́ный и вы́ткнєный, ни́жєй сѧ в роздѣлє .є҃. широ́ко и дово(д)нє пока́жєтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 117 зв.); Лечъ чы въ поврозе ихъ было до церъкви и до митрополита вести? коли сами прыйти не хотели, але волели зъ геретиками въ дому спросномъ свое соборыще (проклятое) одъправовати, а подобно соромелися тежъ, (ведаючы) же ихъ апостазыю мели выткнути (Вільна, 1599 *Ант.* 803); **палцемъ выткнути** — пальцем ткнути: Хто́ сѧ присмотри́вши по́стоуп҆кᲂ и поча(т)коу ва́шєи спра́вы, и ко(н)ца єє яснѣй нѣ(ж)ли в зєр҆ца́лѣ тєпє(р) за́ра(з) нє ѡба́чи(т), аза сло́вы прємоу́драго ѡного нєѧ́ко па́(л)цє(м) вы́т҆кнєна, я́ко(ж) гра(д) стѣнами роз҆ва́лєнъ, та(к) и спра́ва моу́жа, кото́ры(и) бє(з) ра́ды и бє(з) ро́змыслᲂ всє тво́ри(т) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 212).

2. *Перен.* (кого) *(показати кого-небудь якимсь)* виставити: Кжды(ж) якъ з ва(с)ни а нє́нависти, выткну(л) на́ плацъ єрєтєковъ кгрєцки(х) и с тыми тєпєръ всѣхъ правовѣрныхъ при грєкахъ ᲂ вѣрє стоячихъ зровъна́ти и змѣша́ти ра(д) бы (Острог, 1587 *См.Кл.* 6 зв.); Хиба бысте собе знову якого Филялета змыслили, але и мы тежъ окажемъ не одного Еленхопсевда, которые его выткнутъ и

покажутъ быти Филопсевдомъ! (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1105).

Див. ще **ВЫТЫКАТИ.**

ВЫТКНУТИСЯ *дієсл. док.* Стати видним, проявитися, виткнутися: сино(д) на́мъ дх҃овны(м) и свѣ(т)ски(м) ва(ш) к(ж) м(л) зложі́ти ра(ч)... бо мно́го бы до́брого на не́мъ сѧ зб8дова́ло, кгды́ бы сѧ та́ѧ зло́сть яви́ла и вы́ткн8ла (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 18 зв.).

ВЫТКУПИТИ *див.* **ОТКУПИТИ.**

ВЫТЛУМАЧЕНІЄ *с.* Переклад: Бо о́вом8 Дх҃омъ да́но быва́єтъ Сло́во м8дрости... и́ншом8 розознаваніє д8хѡв҆... и́ншом8 зас҆ вытл8маче́ніє ѧзы́кѡвъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 525).

ВЫТЛУМАЧОНЫЙ *дієприкм.* Перекладений: Сло́вом҆ и дѣло(м) Бл҃жєн҆наго м8жа, Мака́рїа єгі́пє(т)ского бє́сѣды, на про́стый язы́къ вытл8мачо́ного выдаючи з҆ др8к8... з҆ ѡка́зїи оучи́нимъ сло́во (Вільна, 1627 *Дух.б.* (Передм. І), 5 зв.).

ВЫТМИРЕНІЄ *с.* Смерть, пошесть: Дѣля того приноситъ Бгъ на насъ усякыи неволѣ и мече на нѣ гнѣвъ и вытмиреніе, албо бетюгъ, албо ненависть людскую (XVI ст. *НЄ* 70).

ВЫТНУТИ *дієсл. док.* **1.** *(про дерево)* зрізати, зрубати, стяти: А єсли кото́рыи дє́рава (!) нє с8ть рода́чи(и) ѡво́ч8, вы́тни (серед. XVII ст. *Хрон.* 155).

2. (кого) *(про людей)* вирізати, винищити: я привєд8 на тєбє злоє, мо́ви(т) г(с)дь, и вы́тн8 пото(м)ство твоє (серед. XVII ст. *Хрон.* 315 зв.).

◇ **вытнути поличокъ** — вдарити по обличчі, дати ляпаса: Нє гнѣвайсѧ, нє пожада́й, єслить хто вы́тнєтъ по́личокъ пра́вый, на(д)ста́въ и др8́го́гѡ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 184).

ВЫТОВЧЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (виламаний ударами)* вибитий: Хтожъ еднакъ не видитъ въ мордерствѣ Игнатіевомъ явного кламства, которому... еднакъ по томъ... вязени зъ погрухотаными челюстми и зъ вытовчеными зубами лѣтъ 11 на столици седѣлъ! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 741).

ВЫТОЛМАЧИТИ, ВИТОЛМАЧИТИ *дієсл. док.* (що і без додатка) *(зробити щось зрозумілим)* витлумачити, пояснити: То́є бовѣмъ оупрош8, вмѣсто оумолю, Ст҃ыи Ѡц҃ы вы́толмачили (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 255); Даючи зна́ти тымъ выѡбраже́ніємъ, якѡ Бг҃омъ надхнє́ныи Ѡц҃ы то́є вы́толмачили, и́жъ нє мо́жнаѧ и тр8́днаѧ єстъ згола всѧ́ком8 ство́рєном8 прирожє́ню, бы и на́близшєє было прєвынє́слого нєсконч8нє Бозского и бл(с)вє́ного є́стєства, зроз8мѣти што́ скры́ты(х) и нєдости́гнєны(х) таємницъ єгѡ, што́ ствєрди́ти // хотачи (Там же, 291-292); Єсли хто... присмо(т)р8є(т)сѧ ти(м) и оуважає(т) ѡ́ныи а набарзѣ(и) я́ко Ст҃ыи ѡ(т)ци вито(л)мачили. то(и)... з҆ набатом҆ наѡстато(к) падає(т) (Там же, 307).

ВЫТОЛОЧИТИ *дієсл. док.* (чим що) *(пошкодити посіви, топчучи по них)* витолочити: Которымъ то стадомъ напере́д выпасли и вытолочили объшар дворный жита (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 1/VI, 350).

Див. ще **ВЫТОЛЧИ.**

ВЫТОЛЧИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(про посіви)* витовкти, знищити, вибити: Гра(д)... всє в҆ єги́птѣ попсова́лъ, бы(д)ло позабі́алъ и зб8́жє всє вытолкъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 244 зв.).

2. (що) *(виламати ударами)* вибити: отступникове... зъ того жъ Зонары приводятъ, якобы Фотій и Барда... мордуючи Игнатіа, зубы ему вытолкли, челюсти погрухотали (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 740);

поламати: на протє(с)та(н)та напа(в)шы,... зыкга(р)мистръ..., въ правоє руки и палє(ц) вєлики(и) выби(л) и выто(л)клъ на которы(и)... єжєли вє(ч)нымъ калєкою нє зо(с)танєтъ (Володимир, 1646 *ТУ* 331).

Див. ще **ВЫТОЛОЧИТИ.**

ВЫТОПТАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Витоптаний, витолочений: видєл єсми на шести нивах проса пожатыє и вытоптаныє (Луцьк, 1560 *AS* VII, 60).

ВЫТОПТАТИ, ВЫТОПЪТАТИ *дієсл. док.* (що, чим що) *(про посіви) (ногами знищити)* витоптати, витолочити: проса и горохи вытопътали и сєна дєй в стогах и в копицах попалили (Луцьк, 1560 *AS* VII, 60); оные люди,... тым же стадомъ вытоптали... // ...Стасеви возници полднины лъну (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 1/VI, 350-351).

ВЫТОРГАТИ, ВЫТРЪГАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(із землі)* виривати: Было пакъ в҆ соуботоу второпръвоую ишоль чєрєзь з҆божѧ [чєрєзь паш҆ню]

и вытръгали оучєници єго класы и или (1556-1561 *ПЄ* 232); Было па(к) в соуботоу второпрѣвоую, ишо(л) чєрє(з) збожьѧ, вы́торга́ли оучнцы єго кла́сы, и єли вы́минаючи роу́ками своими (XVI ст. *УЄ Літк.* 20);

перен. (з чого) *(позбавляти основи)* виривати: ты... вѣрꙋ з' ґроу́нтоу выто(р)гає(ш), сва́ръ всчина́єшъ и диспоутацїи вдаєшся (поч. XVII ст. *Проп.р.* 149); даръ ѡный вѣры тобѣ коли(с) оувѣрилъ... а ты взѧ́вши да́ръ, вѣрꙋ з' ґроу́нтоу выто(р)гає(ш), сва́ръ всчина́єшъ и диспоута́цїи вдаєшсѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 149).

2. *Перен.* (що) Нівечити, нищити: И ѿто тє́ра(з), а(л)бо сє́годнѧ поста́вилє(м) тѧ на(д) на́роды, и на(д) кролє(в)ствы, абы(с) вы́то(р)га(л) и боу́ри(л) роспороша(л), вы́нища(л), бꙋдова(л), и насажа(л) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 206).

Див. ще **ВЫТОРГНУТИ.**

ВЫТОРГНУТИ, ВЫТРЪГНУТИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(про бур'ян)* вирвати, виполоти: ѡстав'тє рости обоє въкоупѣ ажъ до жат'вы а в ча(с) жатвы рєкоу жєн'цюмь вытрътнѣтє пръвѣє плєвєлы а свѧжѣтє и(х) в' снопы... а п'шєницоу з'бєрѣтє в' жыт'ницоу мою (1556-1561 *ПЄ* 62 зв.).

2. (кого) *(примусити залишити якесь місце)* витягти: подобно не только народа, але ни самого книгочию народонаставника, пана Юрка, з логовиска мирского бы выторгнути не могл (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 192); И та́къ па́дши на поро́зѣ кє́льи, выста́вилъ но́ги на дво́ръ и мо́витъ: тѧгнѣтє, и волочѣтє, ѡ бѣси, бо я са́мъ свои́ми нога́ми нє пойдꙋ, заприса́гшисѧ а́жъ до вє́чєра та́къ лєжа́ти: и хотѧ́ бы єго вы́торгнꙋли нє мѣлъ ихъ оуслꙋхати (Вільна, 1627 *Дух.б.* (Передм. II), 8); мы бы́ли вы́торгнꙋли на полꙋдни до хєлєфи... и сикєла́гъ спали́ли єгѡ огнє́мъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 240 зв.).

Див. ще **ВЫТОРГАТИ.**

ВЫТОРГНУТИСЯ, ВЫТРЪГНУТИСѦ *дієсл. док.* **1.** Вирватися із землі: єсли боудєтє мѣти вѣроу яко зєрно горчичноє а рєкли быстє той то ягодичинѣ вытрътнисѧ а в'корєнисѧ в' морє, послоухала бы вась (1556-1561 *ПЄ* 295 зв.).

2. *(несподівано залишити когось)* вирватися: всѣ в згодѣ и єдности вѣры будучи, а єдин... оторгнувся от лика или почту вѣрных,... апостолы,... в согласии и згодѣ единомыслия были, а Июда выторгся на дияволскую волю (1608-1609 *Виш. Зач.* 214).

ВЫТОРГОВАТИ *дієсл. док.* (що на кому) *(домогтися чого-небудь)* виторгувати (що у кого), домовитися (про що з ким): А... онъ з того за́ра(з) взя(л) ѡ(к)ка́зїю, за кото́рою оужє́ мо́глъ вы́торговати на нє(м) пови(н)нꙋю я́кꙋю пра́цꙋ, жє́бы та(к) нє да́рмо и(л) хлѣба... щобы ап(с)ла стого по лацѣнє прєложи(в)ши пєрєписа́лъ (серед. XVII ст. *Кас.* 87 зв.).

ВЫТОЧАНЫЙ *дієприкм. (такий, з якого випускають рідину)* виточуваний: єдє́нъ Мона(х) ви́дѣ(л) дитѧ прє(з) Прєзви́тєра на о́лтари закланоє, и кро́въ з' нє́го выто́чанꙋю (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 250).

ВЫТОЧАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* wytaczać) (що) *(ставити на судовий розгляд)* подавати, вносити: даю моцъ и зуполъную пленипотенъцию такъ всимъ посполу, яко и каждому по особну, во всих справах стават, контровертоватъ, от обтяжливых декретов апеляции выточати (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 187).

Див. ще **ВЫТОЧИТИ².**

ВЫТОЧЕНЄ *с. (винесення на судовий розгляд)* подання, внесення: По которой апеляцыи выточеню,... пречоный Янъ Черънишевъский зъ того света смертъю зъшолъ (Варшава, 1621 *ЧИОНЛ* XIV-3, 122).

Пор. **ВЫТОЧИТИ².**

ВЫТОЧИТИ¹, ВИТОЧИТИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(дати можливість, змусити витекти)* ви́точити, випустити: Ткноу́вшисѧ оу о́ко вы́точит' слє́зꙋ (Острог, 1598 *Отп.КО* 3 зв.); В рєбрѣ мо́ємъ глꙋбокаѧ Ра́на: Копѣє(м) // проби́таѧ, ви́точилємъ всю кро́въ мою (Чернігів, 1646 *Перло* 152 зв.-153); А єсли бы з пта́ства была офѣра г(с)дꙋ чинє́нна, з' синогорлицъ... офєрꙋє ю, сщє́никъ оу олтарѧ, и закрꙋти́вши ємꙋ го́ловꙋ до шыи,... да вы́точитъ кро(в) єгѡ на кра́й олтарѧ (серед. XVII ст. *Хрон.* 114 зв.).

2. *Перен.* (що) *(почуття)* збудити: ткноу́в'шисѧ в' ср(д)цє, вы́точитъ чꙋв'ство (Острог, 1598 *Отп.КО* 3 зв.);

перен. (з чого) виходити (з чого), походити (від чого): Прє́то тєж' кто при цно́тахъ Вѣрꙋ Блгч(с)-

ти́вꙋю, Вѣрꙋ Собо́рнꙋю,… Вѣрꙋ пре(з) Ха з҃ Нба принє́сєнꙋю и з҃ ꙋстъ єго́ и (з) Рє́бръ вы́точєнꙋю, на Всхо́дѣ в҃ Іер(с)ли́мѣ оущепле́нꙋю,… ма́єтъ: двоѧ́ко бо́лєй сла́влєнъ… бы́ти ма́єт҃ (Київ, 1625 *Коп. Апок.* 3).

Див. ще **ВЫТОЧОВАТИ.**

ВЫТОЧИТИ[2] *дієсл. док.* (*стп.* wytoczyć) *(поставити на судовий розгляд)* подати, внести: па́пєжъ ри́мскій справы прє(з) апєлѧ́ціє, пєрє(д) сєбє выточєныє соу́жовалъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 141); ѡни… тую апєляцыю на трибуналъ выточили ку шкодє нємало(и) стороны поводовоє (Київ, 1599 *ККПС* 121); от которого декрету умоцованый поводовое стороны тую справу через апеляцию на трибунал… без припозву выточил (Володимир, 1615 *АрхЮЗР* 8/III, 539); А пото(м) прє(з) Апєляцыю до судꙋ… выточоною гдє за нєстанє(м) позваного зыскъ ста(л)сє (Київ, 1624 *ЦДІАЛ* 140, 1, 125, 3, 1); ꙋмоцованы(й) поводовъ справꙋ тꙋю презъ апє(л)ляцию до трибꙋналꙋ… бєзъ припозъвꙋ выточилъ (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 148); справа на сєимъ выточєная по ѡ(д)єржаню конътуллациї на д(р)угомъ тєръмини (Житомир, 1649 *ДМВН* 191).

Див. ще **ВЫТОЧАТИ.**

ВЫТОЧИТИСЯ[1] *дієсл. док.* Вилитися: Истощи́сѧ: испꙋсти́всѧ, вы́поржнивсѧ (!), вы́точивсѧ (1627 *ЛБ* 51).

ВЫТОЧИТИСЯ[2], **ВЫТОЧИТИСЕ, ВЫТОЧИТИСѦ, ВЫТОЧЫТИСЕ, ВЫТОЧЫТЬСЯ** *дієсл. док.* (на що, перед ким, до чого, з чим) *(подати що-небудь на судовий розгляд)* податися, внестися: А гдѣ бы то иначей, чого вашей милости не держу, насъ поткати и оказатися мѣло, теды съ тою речью, жалемъ и деспектомъ архимандричымъ и нашимъ далѣй мусѣли быхмы ся выточыть, и о то ся… старати, яко бы тотъ злый чоловѣкъ съ помочниками и радою своею потѣхи жадное… не отнесетъ (Дубно, 1575 *АСД* IV, 17); вы́точиласѧ заты(м) спра́ва пєрє(д) Костанти́на цє́сара (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 142); кгды сє то за Апєляциєю стороны Позваноє на трибуна(л) та(к) рочни(й) любє(л)ски(й) было выточило су(д) головны(й)… выби(т)є кгва(л)товноє при(з)на(л) (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 106); ѡ нєкоторыи кривды мои и килка акцы(й) задали имъ были ꙋ которы(х) сє были апєляцы(и) на трыбуна(л) выточыли (Київ, 1621 *ЦНБ* II 20756, 1); потрєбꙋє(м) того, абы на // каждо(й) црковно(й) и бра(т)ско(й) справѣ, которая бы сѧ выточила до права,… игꙋмє(н) з брато(м) которы(м) притомнє ставитися попирати, и до смрти застановлятися,… бы(л) повинє(н) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I, 70-71).

ВЫТОЧОВАТИ *дієсл. недок. (виділяти рідину)* випускати, виливати: Истощєва́ю, источєва́ю: выпорожнѧ́ю, выто́чꙋю (1627 *ЛБ* 51); **жродло слезъ выточовати** *див.* **СЛЕЗА;**

перен. (що) *(бути джерелом чогось)* виділяти, випромінювати (з себе): Ни́ва в҃ єдє́нъ ча́съ ма́єтъ зобра́н҃є, а Пи́смо ꙋстави́чнє выто́чꙋє(т) Наꙋкꙋ живо(т)да́тє(л)нꙋю (Київ, 1625 *Сур.Сл.* 123).

Див. ще **ВЫТОЧИТИ**[1].

ВЫТОЧЫТИСЕ *див.* **ВЫТОЧИТИСЯ**[2].

ВЫТОЧЫТЬСЯ *див.* **ВЫТОЧИТИСЯ**[2].

ВЫТОЩѢВАТИ *дієсл. недок.* (що) *(робити порожнім)* випорожняти, висмоктувати: нємовѧ́тко… с҃сє́тъ бовѣмъ молоко́, и вси цицокъ кꙋты выто́щѣваєт҃, а зно́вꙋ в҃ годи́нѣ напо(л)нѧ́єтъсѧ ста́токъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 111).

ВЫТПАСТИ *див.* **ОТПАСТИ.**

ВЫТПУСКАТИСЯ *див.* **ОТПУСКАТИСѦ.**

ВЫТПУСТИТИ *див.* **ОТПУСТИТИ.**

ВЫТПУСТИТИСЯ *див.* **ОТПУСТИТИСѦ.**

ВЫТПУЩАТИ *див.* **ОТПУЩАТИ.**

ВЫТРАВИТИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(знищити посіви, траву і т. ін., ходячи, їздячи по них)* випасти, витолочити, витравити: в Лучки взяли сем воз сѣна; у Яна Грабара сеножат на пятнадцат воз вытравити казали (Луцьк, 1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 102); по(д) сосо(н)кою ꙋв огородє жита пя(т)на(д)ца(т) ко(п) вы(т)равлєно и пото(п)тано… а… проса ко(п) два(д)ца(т) и пя(т) вы(т)равлєно и потоптано (Берестя, 1566 *ЛНБ* 103, 401/IIIc, 1572, 24); поля… мерокъ дванадцатъ овса засияно было, оные месчане… конъми, быдломъ, свинями вытравили и въ нивечъ обернули (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 6/I, 392); подъданые роботъ повинъностей,… одправоватъ чим и зачим не мают, бо кгдыжъ онымъ збо-

же вси сутъ вытравленые, пасеки,... вси на голову повыбияно (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 213).

2. (кого) *(про людей) (умертвити)* вигубити, знищити: послáлъ тебє г(с)дь в дорóгꙋ и рéклъ: иди и вы́біи грѣшники Амалíки, а бꙋдєшъ вáлчити на ни́хъ, áжь и́хъ до щéтꙋ (!) вы́травишъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 215 зв.).

Див. ще **ВЫТРАВЛАТИ.**

ВЫТРАВЛАТИ, ВЫТРАВЯТИ *дієсл. недок.* (що і без додатка) *(знищувати посіви, траву і т. ін., ходячи, їздячи по них)* випасати, витолочувати, витравляти: Испасáю: Выпáсꙋю, вытравлѧ́ю (1627 *ЛБ* 50); не меншую межи инными и тое чинитъ подданымъ Вилейскимъ шкоду, кгды пустопашъ быдло и свини свое въ засевы овыхъ пушъчаючи, розного рожаю збожа вытравяли, и презъ тое праве въ нивечъ убогихъ хлопковъ оборочали (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/I, 541).

Див. ще **ВЫТРАВИТИ.**

ВЫТРАТИТИ *дієсл. док.* (кого) *(умертвити когось)* вигубити, винищити: пытáю,... чомꙋ жъ г҃ь б҃ъ на всѣ(х) сѧ гнѣвалъ; чомꙋ всѣхъ вы́тратити хóчє(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 62 зв.); А Саꙋлъ по смéрти Самꙋ́иловой, вы́тратилъ вси чєрнокни́жники и вѣщки з҆ зємли (серед. XVII ст. *Хрон.* 237зв.);

(що) знищити, зруйнувати: то(т) Вавилѡ(н) Дáрій Кро(л) Мє(д)скій вы́трати(л) (1627 *ЛБ* 188).

Див. ще **ВЫТРАЧАТИ, ВЫТРАЧОВАТИ.**

ВЫТРАЧАТИ *дієсл. недок., перен.* (що) *(припиняти існування чогось)* нівечити, винищувати: заразли́ваѧ и шкодли́ваѧ тáѧ наоука, ѡвоцы правди́вои наоукы и набожéнства вытрачаєтъ и выгоублѧ́єтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 125).

Див. ще **ВЫТРАТИТИ, ВИТРАЧОВАТИ.**

ВЫТРАЧЕНЄ, ВЫТРАЧЕНЬЄ *с.* Вигублення, винищення: ти́ра(н) тꙋрéцкій, хо(т) при́сѧглы(м) крвѣ хр(с)тїа(н)скоє нéпрїатєлє(м) бꙋдꙋчи, на кгроу(н)то(в)ноє вытрачéньє и́хъ ни́кгды здобы́тисѧ нє мóжє(т), алє частокрóть... ихъ сѧ оборон҆цєю ставáєтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 159 зв.); Анáѳєма: Пꙋ́стош҆, або вытрачéнє (1627 *ЛБ* 176).

Пор. **ВЫТРАТИТИ.**

ВЫТРАЧОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(видавати гроші на щось)* витрачати: Цáръ зáсь Ирáклїй,... в҆ краи́ны Пéрсїи вшéдши, тáмъ ѻнꙋ́ю монéтꙋ вытрáчꙋєтъ, и потꙋжнє з҆ражéн҆ и звитажє(н) бываé(т) ѡ(т) нéгѡ Хóсро(й) (Київ, 1627 *Тр.* 680).

2. (кого) *(умертвляти)* вигублювати, винищувати: Розгнѣва(н)ный прєтѡ Б҃гъ, мѣсто ихъ запалѧ́єт҆, и самы́хъ, наслáвши жолнѣрѡвъ, вытрáчꙋєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 497).

Див. ще **ВЫТРАЧАТИ, ВЫТРАТИТИ.**

ВЫТРВАНЄ, ВЫТРВАНЬЄ *с.* (*стп.* wytrwanie) витривалість, витримка, терпіння: тáкъжє прєз҆ М҃лтвы, Скрꙋ́хꙋ, Плáчъ, Ѡфѣры, Ялмꙋ́жны, и тєрпли́воє в҆ напꙋщéныхъ ѡ(т) Б҃а досвѣдчéнѧ(х) вы́трва(н)є, д҃шѣ свои очищáли (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 156); Анéк(т): Знóсны(й), вы(т)рвáнѧ го(д)ны(й) (1627 *ЛБ* 176); Єсли ѻовѣмъ надѣѧ, и рáдость при нéмъ бꙋдꙋтъ, побꙋдитъ єго до працóван҆ѧ и до вытр҆вáньѧ в҆ оу́тискахъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 238);

(чого) успішне закінчення: А я́къ юнáкъ чи́рствы(й), задáныи на поєді́н҆кꙋ рáны мꙋ́жнє знóситъ и ѡ(д)ражаéтъ: так҆ и хр(с)тїáнє, внꙋ́трнїи и зєвнꙋ́трнїи вóйны, и оу́тиски тєрпѣти пови(н)ни, жéбы по вытрвáню би́тви, звѣтажцами зостáли (Вільна, 1627 *Дух.б.* 132).

Пор. **ВЫТРВАТИ.**

ВЫТРВАТИ, ВИТРИВАТИ, ВЫТРИВАТИ, ВЫТРЫВАТИ, ВЫТРВАТЬ, ВЫТРЪВАТИ, ВЫТЪРВАТИ *дієсл. док.* (*стп.* wytrwać) **1.** *(про час)* минути, вийти, пройти: и там же з некоторыми суседами и прыятели своими обед отправивши в тои буде у Миска,... нимъ бы набожество вечернеи надошло и до церкви зазвонено, час малый вытървал (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 1/VI, 344).

2. *(перебути якийсь час де-небудь, як-небудь)* витримати, витерпіти (до кінця): длѧ нєзаплаты заслꙋ́жоного з скарбꙋ нашого, драби тамъ вытривати нє могꙋтъ, нє маючи за што ѡдєжи кꙋпити (Варшава, 1566 *AS* VII, 105); и выда(ст) бра(т) брата на смртъ... и повстану(т) дєти противъ родичомъ... И будєтє... мєрзєными для имє(н)я моєго. Алє хто вытрыває(т) до ко(н)ца то(т) будє(т) захова(н) (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 50 зв.); а до(б)рїи за(с) абы сѧ в҆ вѣрѣ спробовáли и до кон҆ца... выт҆рвá(в)ши бо(л)шꙋю заплáтꙋ собѣ заслꙋжи́ли (Вільна, 1596 *З.Каз.* 73); єсли // нє до конца вытрваєшъ ничого

иншого ты(м) часо(м) мѣйса добре (к. XVI ст. *Розм.* 64 зв.-65); А ґдымъ пра́ви два дни и свѣ но́чи вы́трвалъ, та́кємъ роздра(ж)нилъ бѣса, же ве́сь по́ломєнємъ огна ста́вшиса, ма́ло нє попали́л' всєго што́мъ мѣл' в' кєльи (Вільна, 1627 *Дух.б.* (Передм. II), 7); И мы теды ту, схутю въ Церкви ся скупивъши: И гробъ тотъ съхоры Аггеловъ окруживши, Повинности своюй досыть учинѣмо А презъ тотъ часъ хентне вытрвати хотѣмо (Львів, 1630 *Траг.п.* 161); Єжєли бы хто... потрєбова́лъ, бо́л'шєи вѣдомости з' пи́сма ст҃о́гѡ з' ст҃ы́хъ собо́рѡвъ и з' бг҃оносныхъ Ѡ(т)цє́въ: Таковы́й нєха́й тєрпли́вє на ма́лый часъ вытрває(т) (Київ, 1645 *Собр.* 2 зв. ненум.).

3. (чому, що, чого і без додатка) *(біль, страждання, що-небудь неприємне)* знести, стерпіти, витерпіти (що): Пото́мъ бы́лъ томꙋ сꙋдъ і мꙋчено. и́ныи нє вы́тривали помє́рли в мꙋкахъ (1509-1633 *Остр.л.* 131 зв.); па́пє(ж) та́к' са тира́н'скы обходи́лъ з ри́маны стина(л), топи́лъ, дꙋши́лъ, што пєрєднѣйшїє осо́бы... нє могꙋчи́ бо́лшєй сꙋро́встꙋ єго вы́трывати, то́ргнꙋлиса на єго ри́манє, мꙋса(л)... з ри́ма оутєчи́ (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 49 зв.); Слꙋхай єщє́... Ца́ръ... Живо́тъ тако́вый прова́дилъ, нє я́ко Ца́ръ, а́лє яко́го и по́длый сꙋсѣдъ вы́трвати нє мо́глъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 174); Чєловѣкъ: А кто(ж) такъ з'нєсти можє(т) и витривати? Агг҃лъ: Самая добрая совѣсть то витривати можє(т) (Чорна, 1629 *Діал.о см.* 268); Ѡ Прєч(с)таа Па́нно якъ мо́жєшъ вы́трвати, На окрꙋтно(ст) мꙋкъ сн҃а я(к) мо́жєш' взира́ти (Львів, 1631 *Волк.* 9 зв.);

(знести несприятливі умови) витримати: прирожє(н)є тєлє́сноє є(ст) сказитє(л)ноє, и нє вы́тръває(т) того ѡбо́єго понєсти (Острог, 1607 *Лѣк.* 41); Орєлъ, ястрєбꙋ подо́бєнъ з' родза́ю бо́лшых' орлѡ́въ кото́рый мо́жєтъ вы́трвати бє(з) ѣдѣна м҃ дній (1627 *ЛБ* 125); ѡстрости манастырской вытривати нє могꙋчи, з' за́конꙋ нє вы́стꙋпилъ (серед. XVII ст. *Кас.* 34 зв.).

4. (чого і без додатка) Стриматися, витримати: Єсли та завода(т) мысли злыи до ѡ(б)жи(р)ства // пїанства... вытрва(и)... дла цр҃ства нб(с)ного (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 18-18 зв.); ѡдно на млтвѣ на постѣ и на пра́цы трꙋди́лисє мо́вєчи. ма́логѡ єсмо по́стꙋ вы́трвать нє хотѣли. чи ни можь тєпє́рь бо́лшій (серед. XVII ст. *Хрон.* 10 зв.).

ВЫТРЕБИТИ *дієсл. док.* (*стп.* wytrzebić) (що) вичистити: в ко́торого то в роуцѣ єго ло́пата, и вы́трєби(т) гоу(м)но своє, и събєрє(т) пшєни́цоу во жи(т)ницоу свою, а плє́вєлы па́лєны боуть огнє(м) нєоугасаємы(м) (XVI ст. *УЄ Літк.* 7).

ВЫТРЕЗВЕНЄ *с., перен.* (чого) Протверезіння: Прє́то(ж) Бо́зкими приказа́н'ми, противъ тєлє́снымъ намѣтноста(м) ва́лчмо, покара́ймо смы́слы поро́жнєи хва́лы: по(д)нєсѣм' проти́вкѡ да́вола войноу́, оузбро́ймоса на вытрєзвє́на мыслє́й (Львів, 1642 *Час.Слово* 277 зв.).

ВЫТРЕЗВЕНЪ *дієприкм.* Витвережений: з' п'а́нства вы́трєзвєнъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 992).

ВЫТРЕЗВИТИСА *дієсл. док.* **1.** *(стати тверезим)* витверезитися: рє́клъ є́й: доко́лєжь пьа́ною бꙋдєш', вы́трєзвиса тро́хꙋ ѡ(т) вина, кото́рымъ са оупила (серед. XVII ст. *Хрон.* 198).

2. *Перен. (почати реально мислити, сприймати що-небудь)* витверезитися: То́є всє слышачи наймил'шїє, пов'ста́ньмо вы́трєзвившиса. а бо(л)шє на(д)то тымъ грѣхо́вны(м) сно́мъ нє спѣмо. нагородѣмо до́бры(м) кон'цє́мъ пє́ршій злый живо́тъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 125);

(припинити гріховне життя) отямитися, отверезіти: Нєвымо́внои абовѣмъ до́броти и нєсказа(н)ной ла́скавости Бг҃ъ на(д) на́родомъ лю(д)ским' заживаєт', былє бы(х)мо са са́ми вы́трєзвити хотѣли, и щи́рє к' нємꙋ навєрнꙋтиса дла достꙋпє́на збавє(н)а ста́ралиса (Вільна, 1627 *Дух.б.* 41);

(від чого) позбутися (чого), отямитися: нико́ли таковы́й правди́вого живота нє достꙋпитъ, и нє вы́трєзвитъса ѡ(д) матєрїа́лнаго п'а(н)ства, а́ни ро(з)свѣтитъса я́сность дх҃а в' дш҃и потємнѣлой (Вільна, 1627 *Дух.б.* 220).

ВЫТРЕСТИ *див.* **ВЫТРЯСТИ.**

ВЫТРИВАТИ *див.* **ВЫТРВАТИ.**

ВЫТРИКУШЪ *ч.* (*стп.* wytrykusz) доглядач церковних речей: и пєрєсмотри(в)ши то(г) ꙋсєго ѡбобрали пн҃а лєска вытрикушє(м) изъ ивано(м) крамарє(м) и дали и(м) до рꙋ(к) ключѣ цє(р)ковныи и скарбь (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033).

ВЫТРИМАВАТИ *дієсл. недок.* (без додатка) *(не піддаватися у боротьбі)* вистоювати: Весь

свѣтъ и правое рицерство вѣдаетъ свѣдоцство, якъ они [козаки] тамъ мужне, преважне и рицерско поступовали, якъ насилнѣйшимъ... Турецкимъ штурмомъ отпоръ валечный давали, и вытримавали, такъ ижъ цесаръ,... зо встыдомъ отступити мусѣлъ! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1111).

ВЫТРИМАНЄ *с. (одержання взамін)* отримання: тую суму по възросту лет их кождому зособне въ ровный дел отдастъ, або маетность свою на вытримане тое сумы пустит, великое за то от Господа Бога нагороды и от... потомковъ чекаючи вдячности (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 85).

ВЫТРУБЛЕВАТИ *дієсл. недок. (подавати сигнали на трубі)* витрублювати: по (з)витѧ(з)ствѣ по(д)лои ро́ты,... вытрублює(т), выкрика́єтъ, и мо́витъ (серед. XVII ст. *Кас.* 74 зв.).

ВЫТРУДИТИ *дієсл. док.* (у кого чого) *(заслужити собі що-небудь працею, доброю поведінкою)* заробити, здобути: ѹжє и ва́шѹ во́лю испо(л)нѧю(т), во слѣ(д) Ска(р)ги всѣгды трѹдѧ(т)сѧ, а вытрѹдити, выпросити, выжєбрати и выплакати собѣ ѹ Скарги справє(д)ливости никако(жє) нє могѹ(т) (1598 *Виш.Кн.* 308 зв.).

ВЫТРУТИТИ *дієсл. док.* (*стп.* wytrącić) **1.** (що з чого) Вибити (з рук), *діал.* витрутити: жадного дей шлюбу тамъ не было, кгдыжъ дочка моя тому ксендзу и книги з рукъ вытрутила (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 435).

2. (чого, що, з чого що, на що) *(утримати певну суму)* вирахувати: Єстлижбы єси над сєє росказанє и ѹпоминанє нащо иначєй чинила, а прєдсѧ тыє платы нєпомєрныє... на них брала..., тогды на ѡн час за вси тыє шкоды людєй тых... тобє вытрѹчоно бѹдєт (Петрків, 1552 *AS* VI, 124); и то, што бѹдєт з вѣдомомъ того єго мистра выбраковано, то мнѣ кнѧз Єго Милость часѹ ѡстатных роков заплаты вытрѹтити маєт, штобых я шкодовати чєрєз то мєл (Вільна, 1555 *AS* VII, 10); панове братя,... маютъ первей сыну моему..., тую суму пенезей, што я далъ, отдати, а вытрутивши то, што на мою часть сумы откладати прийдетъ, оные именя..., в̕ держане свое взяти маютъ (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 109); А если бы теж што в той маетности... на будоване,... наложили, теды им тое за слушным показанемъ вытрутити с тое ж сумы аренды маемо (Локачі, 1591 *ПККДА* I-2, 164); Взѧли(с)мо чи(н)шѹ за єди(н) ро(к) з до(м)ѹ бра(т)ско(г) зло(т) єі҃. А ѡстато(к) зло(т) кє҃ на роботѹ вытрѹти(л), в то(т) ча(с) кгды пнъ҃ Лє(с)ко бѹдовничи(м) бы(л) (Львів, 1614 *ЛСБ* 1045, 1); панъ янѣ(и) чы(н)шо(в) нє даючы єщє хотѣлъ абы му якую(с) интєрє(с) ѡпустити и чыншѣ ѡ(т) склєпу и... ѡ(т) єго мєшканє из сумы записовой вытрутити лє(д)во нє половицѹ (Львів, 1645 *ЛСБ* 73 зв.).

Див. ще **ВЫТРУЧАТИ.**

ВЫТРУЧАТИ, ВИТРУЧАТИ *дієсл. недок.* **1.** (*стп.* wytrącać) (що з чого) вибивати (з рук), *діал.* витручати: ѡни свщ҃єнниковъ до вязє(н)я... сажали, цр҃кви замыкали, прч(с)тоє тѣло и кро(в) хр(с)та бг҃а нашє(г) хѹлящє з рѹкъ поповски(х) на зємлю вытрѹчали (Львів, 1595 *ЛСБ* 277).

2. (з чого) *(утримувати певну суму)* вираховувати: А єстлибы... кнѧз Роман... // ѡт мєнє чого потрєбовал за квитами своими, я мамъ єго Милости на квиты єго давати, а часѹ плачєнѧ котороє с тых сѹмъ ближєй сѧ трафѧт, вытрѹчати Єго Милость мнѣ маєт (Вільна, 1555 *AS* VII, 9-10); А если бы тежъ,... тые именья мои черезъ огонь, албо неприятеля... спустошели бы, тогды я съ потомками своими..., при викупне, ничого собе съ тое сумы пенезей за то вытручати, и оныхъ пенезей гамовати не маю (Луцьк, 1587 *АрхЮЗР* 6/I, 163); с тоє сумы па(н) Павє(л) Шха(р)тъ нє дода(л) ми золоты(х) по(л)ски(х) шє(ст)со(т) сємъдєсятъ и ѡ(с)мъ..., вытручаючи на... [д]о(л)гъ спо(л)ны(и), пану Даниєлєви Гавратови... налєжачи(и) (Володимир, 1618 *ТУ* 262); теды его коштъ власный и накладъ, што колвекъ онъ наложилъ, жадныхъ браня ему пожитковъ не отмавляючи и не вытручаючи... не маеть гинути такъ отъ насъ самыхъ яко и потомковъ нашихъ (Вишнівець, 1619 *АЮЗР* II, 72).

◇ **на шию вытручати** (кого) — витурювати (гнати) в шию: другихъ законниковъ, спеваковъ, слугъ церковных и людей убогихъ, на шию з монастыра вытручаючи, бъючи, роспудивъши,... дверей и замковъ поотмыкат до церкви и склеповъ не могучи, доперож казалъ передние двери..., выбитъ (Луцьк, 1639 *АрхЮЗР* 1/VI, 752).

Див. ще **ВИТРУТИТИ.**

ВЫТРУЧЕНЫЙ *дієприкм.* Вигнаний, *діал.* витручений: А єсли кто прє(д)рєчєный... вырюки нє держитъ... нєхай бѹдєтъ анаѳема, и вєдлѹгъ... Христіанского каталогѹ, яко тѹжій, вытрѹчєный и ѡ(т)тѧтый абы былъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 143).

ВЫТРЪВАТИ *див.* **ВЫТРВАТИ.**

ВЫТРЪГАТИ *див.* **ВЫТОРГАТИ.**

ВЫТРЪГНУТИ *див.* **ВЫТОРГНУТИ.**

ВЫТРЪГНУТИСѦ *див.* **ВЫТОРГНУТИСЯ.**

ВЫТРЪПѢТИ *див.* **ВЫТЕРПѢТИ.**

ВЫТРЫВАЛЫ *прикм.* Стійкий, незламний: А кто вытрывалы, при вѣрѣ в сталости кр(с)тъ пото(м)комъ, доховалъ в цалости (Дермань, 1605 *Нал. на г. Остр.* 6).

ВЫТРЫВАТИ *див.* **ВЫТРВАТИ.**

ВЫТРѢЩАТИ *дієсл. недок.* ◇ **очи вытрѣщати** (на що) — витріщати очі: длѧ того, и(ж) бл҃гословєніѧ бж҃іѧ ѡ(т)стѹпає(т) // вѣрѹ къ бо҃у погѹблѧє(т), и надє(ж)ды во б҃га ѡ(т)бѣгає(т). на мир҄скоє ж щастє ѡчи вытрѣщає(т), и вѣдѣвши тоую ча(ч)кѹ прєлє(с)тноую лакоми(т)сѧ, и ѡбѣма рѹкама ср(д)ца и помысла хватає(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 243 зв.-244).

ВЫТРѦСАТИ *дієсл. недок., перен.* (що) *(детально шукати з метою виявити щось)* витрясати: Ѡсобливє напро(д) ѡ Іюдѣ Маккавєю, который в҄ Сіонѣ Кролѧ вєликого мѣстѣ, кгды лю(д)... ѡ(т) нєпріатєлєй побитый и посѣчєный видѣ(л), и пазѹхи и(х) вытрѧсаючи, захованыи балванки понаходи(л), заразъ длѧ очищєнѧ... грѣхѹ... спорѧдилъ офѣрѹ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 106).

Див. ще **ВЫТРЯСТИ.**

ВЫТРЯСТИ, ВЫТРЕСТИ *дієсл. док.* (що) *(переглянути, шукаючи чогось)* перетрясти, витрясти: тамъ же скрини и вси апараменъта (!) костелные вытрести и переворочати казалъ (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 6/I, 500);

(трясучи викинути що-небудь) витрясти: И опятъ мовитъ Павелъ,... коли проповѣдавъ жидумъ Іисусъ Христа, а они сопротивляли ему и хулили, а вунъ вытрясъ одежу свою и рюкъ икъ нимъ (XVI ст. *НЄ* 133).

Див. ще. **ВЫТРѦСАТИ.**

ВЫТСЮДУ *див.* **ОТСЮДУ.**

ВЫТСЮДЪ *див.* **ВЫДСЮДЪ.**

ВЫТТЕПЕРЪ *присл. (з цього часу)* відтепер: "Мовивъ Христосъ чл҃вѣку раслабленому: Атъ иже есь здоровъ, смотри, выттеперъ дале не согрѣшай, ажъ не буде ти гурше май" (XVI ст. *НЄ* 64).

ВЫТТРЯСТИ *див.* **ОТРЯСТИ.**

ВЫТХНЕНЬЄ, ВЫТЪХНЕНЄ *с.* (*стп.* wytchnienie) перепочинок, відпочинок: Теды не дамъ тѣлу моему вытхненья: Анѣ ногамъ и бы знакъ отпочненья (Львів, 1630 *Траг.п.* 171); во(й)тєхъ сєлє(ц)ки(й) рѹдъникъ протє(с)та(н)та... на госътинъцѹ отъ рѹдъки пєрєдъ домомъ своимъ потъкавъши и додому... на хлєбъ и попасти и вытъхнєнѧ конєви запросилъши... протє(с)танъть ...за доброю волю подяковавъши... поєха(л) (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 91 зв.).

Пор. **ВЫТХНУТИ.**

ВЫТХНУТИ *дієсл. док.* (*стп.* wytchnąc) перепочити, відпочити: єсли єсть конь твой напоєный? // єщє нє поєны(й) нє прова(д) тєра(з) до воды абовѣмъ єщє нє вы(т)хно(л) зопсова(л) бы(с) ѡного внѹтрности (к. XVI ст. *Розм.* 40-40 зв.); Скоро бы(м) єдно хотѣ(л) тєбє и твоєго страхѹ поз҄быти, // и вы(т)хнѹвши ѡ(т) болю, сєрцєм҄ и оумысломъ тѧ забыти (Дермань або Острог, 1603 *Лям.Остр.* 22-23); По тыхъ зємныхъ трѹдахъ и працахъ: // Вытхни собѣ в҄ горныхъ палацахъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 41 зв.).

ВЫТХОДИТИ *див.* **ОТХОДИТИ.**

ВЫТЪ *див.* **ОТЪ.**

ВЫТЪВЯЗАТИ *див.* **ОТВЯЗАТИ.**

ВЫТЪРВАТИ *див.* **ВЫТРВАТИ.**

ВЫТЪРЫВАТИ *див.* **ВЫТРВАТИ.**

ВЫТЫКАНЬЄ *с.* Дорікання (чим); вказування (на що): дєсѧтины... // ...прє(з) моцъ вытѧгаю(т), на нєдостатокъ по(д)часъ ѡ(т) голодѹ здыхаючи(х), оубѡгихъ людєй ничого сѧ нє оглѧдѹючи, алє єго єщє пѡзнымъ тыхъ то дєсѧтинъ вытыканьє(м), за которымъ згноє(н)є збожа на полю идєтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 194-194 зв.).

Пор. **ВЫТЫКАТИ.**

ВЫТЫКАТИ *дієсл. недок.* (що) *(знаходити негативну рису в когось)* дорікати (чим); вказувати (на що), *діал.* витикати (що): а ѡнъ вытыкаючи

зло(ст) ихъ рѣклъ и(м): ꙗко на збоуйцѹ вы́шлисте з мечами и з кїйми поймати ма... щóжъ бы ва(м) помогли кїи тыи и ωрѹ́жа кды бы(м) поиматиса не хотѣ(л) ва(м) допоустити (поч. XVII ст. *Проп.р.* 92); малость свою и неспособность на тоую слоужбѹ вытыкаєтъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 440).

Див. ще **ВЫТКНУТИ.**

ВЫТЬ *ж.* Частина, пай при розподілі здобичі на полюванні: кгды по первє(й) пороши староста тамъ... половить тогды вжо вольно черкасъцомъ... зверъ бити... а выти жадноє с того ωтъ нихъ не бирано (1552 *ОЧерк. З.* 11).

ВЫТѢКАНЄ *с. (вид спортивних ігор)* перебігання: ри(с)танїє, выбѣга(н)є, вытѣка(н)є, га(р)цова(н)є (1596 *ЛЗ* 73); Ристанїє: Выбѣга(н)є, вытѣка(н)є, гарцова(н)є (1627 *ЛБ* 109).

Див. ще **ВЫТѢЧКА.**

Пор. **ВЫТѢКАТИ.**

ВЫТѢКАТИ, ВЫТЕКАТИ *дієсл. недок.* **1.** *(виходити звідки-небудь, появлятися) (про рідину)* витікати, випливати: минѹлъ часъ длѣгїй, и болото помалѹ до воды са прибравши Жрóдло затамовало, и початокъ кѹда вода вытѣкала загрѹзило (Київ, 1631 *Син.Тр.* 813); тóє бовѣмъ Індѣйскоє цр(с)тво дѣлитъ и розливаєтса до островóвъ реки Акїана котóраа вытекаєтъ з' раю (серед. XVII ст. *Хрон.* 6 зв.); *Образно*: Ласка претω Дха Стгω, гды до ч(с)того Ср(д)ца завитаєт', а мѣсцє собѣ в' нем' знайдет', бáрзѣй нѣж' наωбфитшеє жрóдло вытѣкаєть, и нѣкóли выливати з' себе не престаєт' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 325);

перен. (про звучання голосу) виходити, витікати; звучати: Там' незбóжниковъ перестáли ω(т) трвóги и тамъ ωтпочинѹли спрацованыи тѣломъ: и николи не оуслышали прикрогω гóлосѹ вытекáючо(го) данїи (серед. XVII ст. *Хрон.* 57 зв.);

перен. (про зростання почуттів) випливати, витікати: любóвъ єстъ истóчникъ або жро(д)ло ωгна, имъ далей вытѣкáючого, ты(м) бол'шей прагнéнье до бга чиначого (Острог, 1598 *Отп.КО* 31);

перен. появлятися, з'являтися: А гдє(ж) и пóшлєтъса, котóрый всюды єстъ з' Ѡцéмъ и Сномъ; ꙗкъжє и вымєтъса, котóрый не вытѣкáючи всє ωживлає(т) и посвачáєтъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 254).

2. *Перен.* (з чого) *(брати початок)* походити (від чого): абысь з' ними гóденъ былъ, ꙗкъ оучень правдивый, хвалити в' нб(с)номъ Іер(с)лимѣ Ѡца поча(т)кѹ не маючого, Сна спóлѹ бє(з) початкѹ з Ѡцємъ, Дха спóлъ завшєбытного з' Ѡцємъ и Сномъ, ω(т) Ѡца похóдачого, и на Снѣ почиваючого, ꙗко єдиноисто(т)ного з' ни(м), и ω(т) тогóжъ єдинóго жрóдла Ѡца вытѣкаючого (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 293); *Образно:* преславныи г(с)ь бъ нашь ω(т) него(ж) вси рѣки и вси мора потоци и ωзера и колодєзи вытекають (1489 *Чет.* 211 зв.); Іис Преслáдкїй Бгъ нашъ: з' котóрого всѣ рѣки, всѣ вдáчныѣ солóдкогω мора криницы, óзера и колóдазѣ вытѣкáютъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 322).

Див. ще **ВЫТЕЧИ.**

ВЫТѢКАТИСА *дієсл. недок.* Змагатися, бігати наввипередки: рі(с)таю съристáю(с), збѣгáюса, вытѣкáюса, на кѹпѹ схожѹса (1596 *ЛЗ* 73); Ристáю, Рищѹ: Выскáкѹючи бѣгаю, або бѣжѹ. Съристáюса, збѣгáюса поспóлѹ вытѣкáюса, на кѹпѹ схожѹса (1627 *ЛБ* 109).

ВЫТѢЧКА, ВЫТЕЧКА *ж.* **1.** Кінне змагання: Позóрищє... мѣсцє гдé бываютъ вытѣчки и шир-мѣрства (1627 *ЛБ* 86); Ристанїє: Вытѣчки, Гарцованїє, Гонитвы, Завóды, Бѣганїє кóньми (Львів, 1642 *Жел.П.* 8).

2. Збройний напад: А симонъ... оучинилъ вытечкѹ з' мѣста, и попалили воєнныи приправы, и билиса з' вакхидомъ и стертый єсть ω(т) нихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 486 зв.).

Див. ще **ВЫТѢКАНЄ.**

ВЫТЯГАНЄ, ВЫТЕГАНЄ, ВЫТЯГАНЪЄ, ВЫТАГАНЄ *с.* **1.** *(примусове збирання податку, боргу)* стягання: воеводове и подскарбии... // ...не толко именя, фолварки нищатъ, и подданыхъ врядники и слуги ихъ, бранемъ и вытеганемъ на нихъ незвыклыхъ цыншовъ и податковъ, пустошатъ и розгоняютъ, але и привиля, листы, фундуши продковъ нашихъ... не ведати, где ся подеваютъ и гинутъ (Варшава, 1589 *АрхЮЗР* 1/I, 246-247); Третий ѹчить способѹ вытягана долговъ (к. XVI ст. *Розм.* 5); Братство... ωбрали... побо(р)цами... Полецивши имъ... моцъ... и стара(н)є ω то(м) мѣти, то єсть до ω(т)бирана гроши(й), складокъ,... такъ тєжъ и

пови(н)нности (!) вытагана (Львів, 1610 *ЛСБ* 1046, 5); кгдымъ пыталъ подданыхъ тамошънихъ,... веле бы подданыхъ за деръжанъя его милости пана подсудковаго прочъ пошло? — поведили: ижъ за... вытяганъемъ повиностий незносныхъ, и забытъемъ невинънымъ, пошли прочъ (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/I, 44б); єго м(л) па(н) во(и)ски(и) володимє(р)ски(и),... бє(з) жа(д)ного пра[в]а выбєраню и вытяганю ω(д) ро(ж)ны(х) людє(и) и купцовъ... мыто якоє(с) мо(с)товоє нєпра(в)нє... // бира(л) (Володимир, 1646 *ТУ* 332-333).

2. Домагання, вимагання: Бгъ... до́л'го чєка́лъ ωчєкыва́ючи ча́сȣ присто́йного кȣ вытага(н)ю ω(т) нєго, сла́вы своєи (Дермань, 1603 *Охт.* 3); подданыхъ бытемъ, вытеганемъ незвычайныхъ роботъ... розогналъ (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 6/I, 493).

Пор. **ВЫТЯГАТИ.**

ВЫТЯГАТИ, ВИТЯГАТИ, ВЫТЕГАТИ, ВЫТАГАТИ, ВУТЯГАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(тягнучи, виволікати)* витягати: оу́дица пома́лен'кȣ вытага́єтъ з глȣ́бокости ры́бȣ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 331).

2. (кого) *(сприяти кому-небудь переселитися в інше місце)* виселяти: кназь Глѣбъ нєбожчик, дѣдъ наш вытагал того Бориса с Торговицкоє волости... за похожого чоловєка за выходом (Торговиця, 1527 *AS* III, 304).

3. (що) *(зменшувати, забирати вологість)* висушувати, витягати: слнцє оуставичнє хо́дачи над' мо́рємъ окиа(н)скимъ, вытага́єтъ про́мєньми свои́ми, па́рєю сȣптє́лною, або мгла́ми, сла́дость во́днȣю (Почаїв, 1618 *Зерц.* 15 зв.); Мирра... // нѣа́кȣю мо́цъ ма́єтъ сȣша́чȣю, которая вѣл'го́тност' з' тѣла вытага́єт' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 229-230); якъ слнце из сȣкнѣ водȣ витягаетъ такъ дши заживаю (!) своего покармȣ в раи (серед. XVII ст. *Луц.* 528).

4. *(про руки) (витягати в певному напрямку)* простягати: Іωа(н) Бѣ(л)дага вышо(л)ши з братства, ста(л) на цви(н)тари прє(д) црковлю (!), рȣкȣ вытагаючи до камєна порива(л)са, сромотачи лжачи Андрєю братаничȣ своємȣ, що бгȣ и людє(м) было противно (Львів, 1600 *ЛСБ* 1043, 2 зв.);

(звертаючись до Бога з молитвою) простягати: Моисє́й тєжъ поткавшиса з' Амали́комъ вытага́ючи рȣки в' нбо до Г(с)да з'вытажилъ єгω (Вільна, 1627 *Дух.б.* 384); Рȣки... к' Бгȣ... простира́ймω: на до́брыѣ оучи́нки... // ...на оуближє(н)є справєдли́вости, вытага́ймω и́хъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 113-114); Вѣмы я́кω грѣшники Бгъ нє послȣша́єт';... нєха́й заплака́ные нєсє(т) в' нбо ώчи, нєха́й з' вытагнє́нными сȣплѣкȣєт' до Па́на рȣка́ми жало́сный (Київ, 1648 *МІКСВ* 349).

5. (що) *(розтягати у довжину)* видовжувати: г(д)ы са постите нє боудтє я́ко лицємѣры, абовѣ(м) вȣтага́ю(т) ώблича свои (XVI ст. *УЄ* № 29519, 12 зв.).

6. (що від кого, в кого) *(насильно забирати)* відбирати, витягати: а томоу которыи в' тєбє ω(т)имаєть соукьманоу нє борони ємоу и сорочьки... а ω(т) того который бы твои рѣчи побраль нє вытага(и) (1556-1561 *ПЄ* 235 зв.); Лȣпѣж'цами назва́ти мо́жєм' богачо́въ, кото́рыє ω(т) ты́хъ што заплати́ти нє могȣтъ, рє́чъ позыча́нȣю та́ж'ко вытага́ють (Львів, 1645 *О тайн.* 111); масла, сыры,... в месчанъ... острожецъкихъ с коморъ кгвалтомъ брали и вытягали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 94);

(що від кого) забирати, витягати (що з кого): ма́є(т) оузнавати в то(м) прєпоаса́ню своє́мъ вєли́коую тає(м)ніцȣ, кото́рȣю то(й) поа(с) ω(т) нє́го вытагає(т), бо прєпоасаніє бє(д)ръ, и прикри́та шкȣ́рою мє́ртвою, значи(т) жє пови́нє(н) чло(н)ко(в) свои(х) ȣмє(р)щвлє́ниє мѣти, в' кото́ри(х) соу(т) поча(т)ки до зло́и похоти (серед. XVII ст. *Кас.* 9).

7. (від кого, по кому, чого) *(зобов'язувати до чого-небудь)* вимагати (чого; чого від кого): са(м) ω(т)цъ нб(с)ный, нѣчого та́къ ω(т) свои́хъ нє вытагає́тъ, якъ а́бы жи́ли в' мл(с)ти, в' зго́дѣ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 36); Лє́чъ и ро́зȣмъ са́мъ, и скȣтокъ тоєи та́йнои спра́вы хо́чє(т) и вытагає́тъ, абы в' квасно(м) хлѣбѣ офѣра бє(з)кро́вная справо́вана была (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 259); Єдє́н'є по ра́зȣ на дє́нь прє(з) вє(с) ты́ждєнь постанови́ли ω(т)цы... во́дȣ пи́ти на ко́ждȣю Срє́дȣ и Па́токъ вытага́ютъ ω(т)цє́вє (Київ, 1625 *Кіз.Н.* 201); Вытагаєтъ абовѣмъ по тобѣ Г(с)дь, жєбысьса са́мъ на сєбє гнѣвалъ, и ва́лкȣ чини(л) з' мыслами твои́ми (Вільна, 1627 *Дух.б.* 22); Вѣдати тє(ж) тȣтъ и то́є налє́жит' єсли́бы в' ȣтро́бѣ матєри(н)ской зоста́ло живо́є нємова(т)ко, а ма́тка бы ȣмє(р)ла // тогды́ пови(н)ность хрєстіа́н'ская вытага́єть, а́бы было

вы́натоє роспоро́вши ма́тъкꙋ ꙋмер'лꙋю (Львів, 1645 *О тайн.* 16-17); Зоставуючи теды протесътансъ собе и кровънымъ тое челяди своее... мелиорацию тое теперешъное протестации, есълибы того потреба вытягала (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 194).

8. (що, що з кого, що від кого, що на кому) *(мито, податки, данину і т. ін.)* брати (від кого), стягати (що з кого): тоє всєє сꙋмы вышєй мєнєноє кнѧзь Федор и єго потомки на имєнью и на всєй маєтности рꙋхомой и нєрꙋхомой в Корꙋнє Полской ...искати и вытѧгати маєть (Краків, 1539 *AS* IV, 186); Присылали до на(с)... мєщанє мѣста нашє(г) киє(в)ского, жа(л)уючи ѡ томъ, и(ж)... вы дє(й)... вытєгаєтє в ни(х) на(д) листы и закла(ды)... ѡ(т) товаровъ и(х) мыта ново(г) кꙋ кри(в)дє и шкодє и(х) нємало(й) (Варшава, 1570 *ЛНБ* 4, II 1136, 27); намєсникъ єго м(л). свинюски(и)... пєрєнємши мєнє, и по(д)воды... на доброволно(и) дорозє... вытєгали на мнє м(о)цю кгвалтомь двоякоє мыто (Володимир, 1592 *ТУ* 221); дєсати́ны... // ...ѡ(т) осѡбъ свѣцки(х)... пра́вє прє(з) мо́цъ вытѧга́ю(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 194-194 зв.); апостатове наши, а ваши владыкове при посвячаню своихъ поповъ не вытѧгаютъ платы пѣняжной? (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 928); дошло на(с) вѣдати же ро(з)ніє в справа(х) во(и)сковы(х) в та(м)тиє краи заєхавши... пода(т)ки витягаю(т), и в напоя(х) ро(з)нии ꙋтяжєня... попо(л)няю(т) (Іркліїв, 1650 *ЛОИИ* 238, 2, 69/27, 1).

9. (з кого що) *(спонукати до розповіді про що-небудь)* витягати (що), домагатися (чого): Петра самого, Христосъ Господь, якъ добрый лѣкаръ, абы его улѣчилъ, зъ однымъ имъ розмовляетъ // и трикротное теплое зъ него вызнане вытягаетъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 427-428); Възыскꙋю: Вынайдꙋю, довѣдꙋюся, пыта́ю,... ста́зꙋю, вытѧга́ю (1627 *ЛБ* 20).

10. (що) *(відкривати певні якості кого-небудь)* виявляти: Лє́чъ по якѡ́вости, лю́бо дхѡ́вныхъ лю́бо тєлє́сныхъ добродѣ́йствъ, оумѣ́тности и ро́зꙋмꙋ ...ма́ючи ко(ж)дого сꙋди́ти, цно́тъ ѡ́воцы вытѧга́ти, и по го(д)ности ко́ждого вє́длꙋгъ заслꙋгъ ѡ(т)дава́ти бꙋдєтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 279).

11. (що) Давати знати, повідомляти (про що): Зачи́мъ рѡ́зныє кгва́лты, мѡ́рды, дє́спєкты, коли́сѧ свѣцкимъ прє(з) и́хъ дѣютъ, спра́вы о то́є собѣ напа́тыє, а́жъ до ри́мꙋ вытѧга́ютъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 195 зв.).

12. *(докази)* наводити, подавати: Бо таковымъ способомъ (и тыми доводами, яко вытегаете), и злодееве, которыхъ вешаютъ, могутъ тежъ собе и своему каранью и вешаютъ для того, же ихъ Богъ милуетъ (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1101).

13. *Перен. (домагатися, примушувати кого-небудь вийти з-під чийогось впливу, зрадити віру)* витягати: Пытаю ва(с) ксє(н)дзовє би(с)кꙋпи, гдє па(с)тырє(м) таѧ властъ назна́чєна и ꙋзаконєна; яко да вслѣ(д) блꙋдꙋ, и новы(х) вымыслъ собою набыты(х) и(з) обѡ́ры зако(н)ноє вѣчнє ꙋфꙋндова́ноє овца вытѧгаю(т), и в' свою погибє(л) (:єсли сами в нє(и) ꙋтонꙋти злы(м) м(д)рованїє(м) и нєч(с)ты(м) жи́тїє(м) изволи(в)ши:) и ты(х) вовлача(т) (1598 *Виш.Кн.* 282).

Див. ще **ВЫТЯГНУТИ.**

ВЫТЯГНЕНІЄ, ВЫТѦГНЕНЄ *с.* **1.** Розправлення, витягнення: Вшистко потѧгноу нахилє́на(м) головы, ра́мєновъ вытѧгнє́нѧ(м),... а роу́къ провєрчє́намъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 299 зв.).

2. Спасення. *Образно:* Пхнꙋти якобы на водꙋ тотꙋ дошкꙋ. то є(ст) мєжи люды и пꙋстити тꙋю наꙋкꙋ, жєбы́ сѧ єи статє(и) нє хвита́ли, кото́ріє с потопꙋ глꙋбоки(х) во(д) грѣхо(в) ратова́ни, и на бєрє(г) зє(м)лѣ живои то є(ст) до ла́ски бжєи и хва́лы вѣчнои вытѧгнєнїѧ щи́рє собѣ зыча(т) (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 3 зв.); Виѳасє́па,... До́м' здоро(ж)-ности, до(м) вытѧгнє(н)ѧ, або Тє́рнѧ (1627 *ЛБ* 194).

Пор. **ВЫТЯГНУТИ.**

ВЫТЯГНЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (простягнутий по одній лінії)* довгий, витягнутий, витягнений: гаска рыболовка... вызнала и(ж) продала частъ ѡгороду своєго... ѡ(т) сто(л)па... до границѣ города писа(р)ского на сну(р) вытѧгнєный просто а мєжи домы я(к) стѣна стои(т) (Львів, 1589 *Юр.* 10 зв.).

ВЫТЯГНУТИ, ВИТАГНУТИ, ВЫТЕГНУТИ, ВЫТЯНУТИ, ВЫТАГНУТИ, ВЫТѦНУТИ *дієсл. док.* **1.** (що, кого) *(тягнучи, виволокти що-небудь звідкись)* витягнути: Встоупиль симонь пєтрь и вытагноуль сѣть на зємлю плъноую вєликыхъ рыбь (1556-1561 *ПЄ* 440); стєрєзи щобы нєдо(л)го

дръжати поупа щобы матицѣ нє вытєгноу(л) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 10 зв.); Єгда(ж) ωныи дѣтки в скринцѣ на рѣкоу поу́щены были... и пото(м) зависли под єдины(м) брєго(м), и с при́годы, почѹла во(л)чица пла(ч) и(х) и вытагноула скри́нкоу на брє́гь и до́была дѣтєи (к. XVI-поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 110); тая шкута... та(к) зламалася... и для то(го) на бєрє(г) витя(г)нєна (Володимир, 1602 *ТУ* 234); почѹла влъчи́ца пла́чъ и(х), выта́гноула скрин'коу на бє́рєгъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 30); ма́лымъ дєрєвцє(м) жєлѣзо з' воды вытагноулъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 273); ло́вци, и рибы́тви твωи вытагнѹли ихъ [рибъ] на свѣтъ ч(с)тогω Нб҃(с)ногω зєфѣра (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 170);

(що) *(дістати щось із середини чого-небудь)* витягнути: єдинь з' мєжи ты(х) которыи были съ ис҃омь простръль роукоу с'вою и вытаг'ноуль мєчь свои и оударивь слоужєб'ника... и ω(т)таль єго (1556-1561 *ПЄ* 113 зв.); вы́тагнѹлъ лѹкъ рѹко́ю и пострѣлилъ Іωра́на мєжи плє́чи (серед. XVII ст. *Хрон.* 329 зв.);

(кого) витягнути, виволокти: За тымъ пуславъ сына своего, и у тѣлѣ ся явивъ, та его не пріяли, али роспяли, вытагли вонъ изъ винницѣ, чомъ вонъ изъ Ерусалима убили Господа (XVI ст. *НЄ* 127); ча(с) бовѣ(м) приспѣ(л), да єго на срєдѹ вытагнє(м) и плакати // ...на(д) ни(м), я(к) по наглє здохло(м) бѹдє(м) (1599 *Виш.Кн.* 216 зв.-217).

2. *(про руки) (витягти в певному напрямку)* простягнути: Потомъ Жєлєхъ выстѹпивши, почалъ мовить, вытагнѹвши рѹкѹ, на Єго Милость кназа Романа слова прикриє,... а ωбразливыє, ωтповєдаючи (Петрків, 1565 *AS* VI, 262); та́къ сєбє стра́вою нє́приатєлєви, // чи́ниш', якъбы пта́шечка ω(д) орла,... з'ѣдєна бы́ла: а́лбо дита, нє зна́ючи, рѹкѹ до оужа вы́тагнѹло, ω(д) кото́рогω бы оущ'кнє́но, роз'пали́лоса я́домъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 356-357); Вы́пѹсти(л) тє́жъ голѹби́цѹ..., кото́раа нє нашє́дши гдъ бы ω(т)почи́ла нога єа, вороти́ласа к' нємѹ до корабла,... вы́тагнѹлъ Нώє рѹкѹ а оухвати́в єи унє́слъ до корабла (серед. XVII ст. *Хрон.* 15 зв.);

(вирівняти ноги) витягнути, випрямити: и́ншаа [кєлья] была тѣснє(й)шаа, в' кото́рой нє мо́гл' но́гъ вы́тагнѹти (Вільна, 1627 *Дух.б.* (Передм. II), 7 зв.).

3. (кого на що) *(залучити до якоїсь справи)* притягнути: па́пѣжω(м) ри(м)скимъ:... нє новина в' пи́сма(х) фа́лши чини́ти, а слωва́ми оума́рлыхъ котώры(х) пє́внє за живота на свѣдє́цтво за собо́ю нє бы́ли бы вы́тагноули, сво́ихъ рєчи́й, а особли́вє звирхности по(д)пира́ти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 154).

4. *Перен. (позбавити організм хвороби)* витягнути: скамоніа прията выгонитъ колєрѹ и вытанє(т) болесть ω(т) всѣ(х) жылъ (XVI ст. *Травн.* 416).

5. (що від кого) *(одержати з трудношами)* витягнути: нє мо́глємъ грошє(й) вытягнѹти ω(т) ωныхъ которыи мнѣ сѹть винны (к. XVI ст. *Розм.* 33);

(силою забрати) відібрати, взяти: тамъ же презъ день и презъ ночъ при собе его маючи, розмаитые деспекты оному выражали,... и квитацию,... съ печатю и съ подписомъ руки... кгвалтомъ // вытягнули (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 222-223); кгды... по(д)даныє поводовыє... до Козина єхали, тєды в. м(с). у ны(х) в способъ мыта взялъ, кгва(л)то(в)нє прє(з) чєля(д)ника своє(го) вытя(г)ну(л) (Володимир, 1628 *ТУ* 285);

(що на кому) *(виманюючи)* витягнути (що від кого): А то ни для чого иного то намъ вчинилъ, хотячи на насъ подачки якие собе вытягнути, што есмо не повинни (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 163).

6. (що) *(зробити явним)* виявити: оуважоу(й) ω дш҃є афєкты твои и наклонє́на и вытагни яко скоу́рѹ прагнє́на твоє (поч. XVII ст. *Проп.р.* 224).

7. Придбати, купити: якоса вамъ здає(т) єсли быса стати могло жєбы(м) вамъ танє(й) пѹстилъ латвѣй быстє вытягнѹли (к. XVI ст. *Розм.* 55 зв.).

8. *Перен.* (з кого що) *(вивідати, довідатися про щось від когось)* витягнути: зъ которыхъ всѣхъ нижей отъ нихъ зажитыхъ свѣдоцтвъ, болше нѣчого не вытягнутъ, только продкованье межи апостолами... въ ревности (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 441).

9. *Перен.* (кого) *(вивести з гріховного стану)* врятувати, витягнути: нѣкды з' глоубо́кости грѣхо́вной нє вы́йдєшъ, єсли бы та б҃ъ са(м) роуко́ю своєю проу́дкою нє вы́та(г) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 178); *Образно:* Пріи́ми Б҃жє, сію малѹю мрє́жѹ; або сѣтку... и въвєрзы́ ю въ мо́рє вєли́коє вѣка сєгω, и за(й)ми єю: множє(с)тво... рыбъ; ω(т) вса́когω // рώда ч҃лвческогω, абы из глѹбыни́ нєвѣріа; и мра́ч-

ногѡ грѣхѡлю́бїа; лѡ́вци, и рибы́тви твоѡ́, вы́тагнѹли ихъ: на свѣтъ ч(с)тогѡ нб(с)ногѡ зефѣра (Чернігів, 1646 *Перло* 169 зв.-170).

10. (проти кому, к кому) Вирушити, виступити (проти кого): о́нъ ѡ(т)повѣдалъ не перейдешъ и натыхъ мѣстъ вытагнѹлъ проти́вко знезличо́нымъ лю́домъ и си́лою вели́кою, и не допѹсти(л) перейти през' грани́цы свои (серед. XVII ст. *Хрон.* 141); Оуслышалъ Алекса́ндръ, и вытагнѹлъ кѹ немѹ на войнѹ, а црь птоломе́й вывелъ во́йско и заѣхалъ емѹ вели́кою мо́цъю, и в тылъ егѡ́ обороти́лъ (Там же, 489).

11. (що) *(справу на розгляд)* подати, представити: хотячи тую справу зась поднести на соборъ порядне вытянути послалемъ былъ потестацыю (!) до граду Луцкого презъ своего слугу (Дермань, 1628 *КМПМ* I, дод. 320).

◊ **душу вытягнути** *див.* **ДУША; на право вытягнути** *див.* **ПРАВО[1].**

Див. ще **ВЫТЯГАТИ.**

ВЫТЯНУТИ *див.* **ВЫТЯГНУТИ.**

ВЫТЯТИ, ВЫТАТИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(дерева)* вирубати, вирізати, витяти: вы́талъ есмь высо́кїи ке́дри его... и вшо́лъ есмь ажь до грани́цъ егѡ и лѣсъ карми́лы егѡ я есмь вырѹбалъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 346); *Образно*: Вы́тнет' // Г(с)дь вшелакїѣ оуста ле́стныѣ, азы́к' велеречи́вый: кото́рыѣ мо́ва(т), азы́ками на́шими переможемо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 952-953).

2. (що) *(рубаючи, вибивати що-небудь)* виламати: другие до скарбъцу церковъного, то естъ склепу подъ церквою будучого, двери вытяли и выламали (Луцьк, 1639 *АрхЮЗР* 1/VI, 752).

3. (кого) Знищити, вимордувати: Уважайте, мовлю, же... если Богъ прирожоних лѣторослій не пощадѣлъ, пощадитъ ли диковины, межи которими бы, снать, и васъ вытяти и въ пещъ огнистый вкинути не росказалъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 807).

4. (що) Виламати, вибити: Хто бы комѹ рѹкѹ або ногѹ втя(л), або ѡко, ѹхо, гѹбѹ зѹбы вытя(л),... за ко(ж)ды(й) таковы(й) члоно(к) пя(т)деса(т) ко(п) грошє(й) платити (1566 *ВЛС* 91 зв.);

(що) *(гострим поранити)* розтяти, розсікти: у... товариша его, в голове, рогу чола, на право(и) сторонє рана шкодливаа, смертє(л)ная, до мозкгу кость вытята на три па(л)ци (Житомир, 1584 *АЖМУ* 118).

5. (що) *(про шкіру)* вичинити: Феско... отдал коней трое,... гусей шестеро, за вола другого коп шест, грошей готових коп пят; комору переставити, шкуру вытяти; жупан синий, боты (Бориспіль, 1638 *АБМУ* 26).

Див. ще **ВЫТИНАТИ.**

ВЫТЯТЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Вирубаний: о(н) былъ... в лесе я(с)требны(м) та(м) виделъ и ѡгълядалъ лесы вытятые (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 126 зв.).

ВЫТАГАНЄ *див.* **ВЫТЯГАНЄ.**

ВЫТАГАТИ *див.* **ВЫТЯГАТИ.**

ВЫТАГНЕНЄ *див.* **ВЫТЯГНЕНІЄ.**

ВЫТАГНУТИ *див.* **ВЫТЯГНУТИ.**

ВЫТАГНУТИСА *дієсл. док.* **1.** (з чого) *(перестати бути в якому-небудь стані)* вийти; позбутися (чого): Пре́то же ихъ заприса́глъ былъ мо́вечи: Навѣдитъ ва́съ бгъ вынесте ѡ(т)селѣ ко́сти моа з собо́ю. И зытагнѹвшиса з' сохо́тъ, положи́лиса обозомъ во оѳо́мѣ при пѹстыни (серед. XVII ст. *Хрон.* 91 зв.).

2. *Перен.* (з чого) *(про душу) (розстатися з тілом)* вийти (з чого), покинути (що): та(к) и нн҃е тѣло ѡ(т) землѣ земла. зе́мленого тажа́рѹ и пока(р)мѹ пра́гне(т). дхъ за(с) го́рѣ вытагнѹтиса с того ма́са ище(т). але его то(т) гной и сласти телесныа свазали, и не пѹщаю(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 252 зв.).

ВЫТАНУТИ *див.* **ВЫТЯГНУТИ.**

ВЫТАТИ *див.* **ВЫТЯТИ.**

ВЫТАТЬЄ *с.* Вирубання, зрізання: И де́рево або́вѣмъ фиго́вое (я́кѡ ма́емо в' При́повѣсти ев(г)лской) дла не оучине́ного пре(з) три лѣта ѻвоцоу, срѹгомѹ выта́т'а де́крето́ви по(д)легло; а́бы надаре́мне и землѣ не запорожна́ло (Львів, 1645 *Жел.Тр.* 2 зв.).

Пор. **ВЫТЯТИ.**

ВЫУЗДАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм., перен. (який втратив почуття міри)* нестримний, розгнузданий, розбещений: панъ Кнегининский,... малъжонъку свою з некоторою субстанциею в полские

выправилъ крае, где выузданая... ребелълия козаковъ, з Оръдою злучоная, до менованого села Кнегинина... прышла (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 185); а кгды юж тот пожар выузданое своеволи козацкое,... шыритисе почал,... тотъ неприятелъ... под самое мисто столечное... прошол (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 426); **выузданый языкъ** — нестримний, грубуватий у розмові; *діал.* невипарений язик: Немнѣй те́ж' и того постерѣга́ти... мл(с)ть ва́ша захо́чете, абы то ѡ(т) любопы́тных' и цієцавых' а не розсо́дных' людій, выѹзда́ны(м) ѧзы́ком' щи́пано и в' вонтпли́вость приво́жено не было, же сѧ тако́вым' спо́собом' и порѧ́дко(м) в' роспорѧже́ню тоє́є Кни́жки постѹпи́ло (Київ, 1636 *МІКСВ* 317).

ВЫУЗДАТИСЕ, ВЫУЗЪДАТИСЕ *дієсл. док., перен. (стати нестриманим, розгнузданим)* розгнуздатися: панъ Рафахъ Давидовичъ,... протє(с)товалъся проти(в)ко урожоному пну Пєтрови Циєхо(в)скому... ѡ то, и(ж) помєнєны(и) панъ... Цихо(в)ски(и)... до такового бє(з)пєчє(н)ства по(д)даны(х) княжати... прывєлъ, которыє... выузъда(в)шысє,... зънєважыли и зъкгва(л)цили... Сєня и Грыцька зъбили (Київ, 1643 *ДМВН* 266); своеволные силы козацъкие..., злучивъшисе з Ордами поганъскими татаръскими и небогобойнесе выуздавши и в тые краи вторгънувъшысе, людей зацных шляхты и посполства велю забили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 226).

ВЫУЧЕНЄ *с.* Навчання: Дѣткамъ оучи́тисѧ начина́ючимъ Бѹква́рь звы́клє ре́кши Алфавита́рь з тои Ґра(м)а́тіки вы́чєрпнєный... з'лѣтъ дєти́нныхъ з'мо́вою заразъ привыка́ли, до выѹчє́н'ѧ пода́ванъ нєха́й бѹдєтъ (Єв'є, 1619 *См.Грам.* 3 зв.).

Пор. **ВЫУЧИТИ.**

ВЫУЧЕНЬЄСА *с.* Вивчення: По Часосло́ва за(с) и Псалтыри (кото́рыи ѡпѹсканы бы́ти нєма́ютъ // выѹче́н'юсѧ о́ваѧ Ґрамма́тіка з' вы́кладомъ, то е́сть з' показова́н'ємъ и оужыва́н'ємъ єи пожи́ткѡ(в) настѹпитъ (Єв'є, 1619 *См.Грам.* 3 зв.-4).

ВЫУЧИТИ *дієсл. док. (збагатити когось знаннями)* навчити: За чим за лѣтами оная грубость поганская и приpоженьє влекущеє на марность того свѣта так поразило, же потомкове оных побожных благочестивых самодержцовъ, княжат руских, свѣта сего красотами уведеные, а науками не выученыє... роздѣлилися (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26);

(про тварин) (привчити до чогось) навчити: Приѡздобла́ют' єгѡ... [конѧ] збро́єю и кири́сомъ: вѣшаютъ прє(д) ѡчи́ма єгѡ мѹн'штѹкъ,... и бра(з)ґаютъ пєрє(д) ни́мъ, призвычаива́ючи єго, жє́бысѧ нє лѧка́лъ и нє бы́лъ боѧ(з)ли́вымъ: а гдє́бы та(к) ѡ(д) єзд'ца цви́чачи нє бы́лъ вы́ѹчонымъ, нє бы́лъ бы до войны спосо́бным' (Вільна, 1627 *Дух.б.* 215);

(кого, чого) *(передати комусь свої погляди, переконання)* навчити: Нєвродъ... кото́рый своєи нєзбо́жности и пото́мство своє вы́оучилъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 23 зв.).

ВЫУЧИТИСА *дієсл. док.* (чого) *(набути уміння що-небудь робити)* навчитися: И пошлютъ и́хъ до мо́рѧ... огнє́мъ горѧ́щаго; идє́жє кѹпа́ютсѧ псы; чародѣє,... разбо(й)ницы, злодѣєвє..., кото́рїи выоучилисѧ тако́вого рємєсла, в' содо́мѣ, оу... сатаны (Почаїв, 1618 *Зерц.* 70).

ВЫФАЛШОВАНЫЙ, ВЫѲАЛЬШОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Нечесно здобутий: Жадного патрыярхи не маетъ, который бы се на еи столицу выжебраными и выфальшоваными часомъ пенезми не вкупилъ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 308); А чомужъ Кгреція ваша жадного патриархи не маетъ, который бы ся на столицу патриаршую выжебраными и выфалшоваными пѣнязми не скупилъ...? (1603 *Пит.* 27).

ВЫФАТАТИ *дієсл. док.* (що) *(швидко взяти, хапаючи звідки-небудь)* вихопити: В которо(м) запалєню залє(д)во є(с)мо и(н)шиє возы з товарами з сєнє(и) вцалє з огню выфатали (Володимир, 1613 *ТУ* 252).

ВЫФУТРОВАНЪ *дієприкм.* (*стп.* wyfutrowany) *(покритий тканиною)* оббитий: Тая скрыня выфутрована вся въ коло зеленымъ сукномъ (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/І, 317).

ВЫФѢҐУРОВАТИ *дієсл. док.* (що в кому) Представити, уявити собі (що в кого): И кгды ємоу пото́мка надъ звычай и бѣгъ прирожо́ный далъ, хотѣлъ за́разъ тає́мницѹ того прими́рѧ в' то(м) само́мъ пото́м'кѹ вы́фѣкгѹровати (Дермань, 1603 *Охт.* 4).

ВЫХАЛУПИТИ *дієсл. док.* (що) Викинути, знівечити: то все зъ двора и зъ дворца выбравши, вылупивши, выхалупивши, дворъ // запалили, — трупы побитыи, возницу, кухара и боярина у въ огонь уметали (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/І, 430-431); спрятъ домовый такъ въ замку, яко тежъ по подвиркахъ въ месте и по селахъ побрали, поплюндровали, пошарпали и фундитусъ знесли, выхалупили (sic! — *Прим. вид.*), розные кгвалты людемъ убогимъ починили (Житомир, 1638 *АрхЮЗР* 3/І, 380).

ВЫХАНДОЖЕНЄ *с.* (*стп.* wychędożenie) вичищення: Ѡ(т) выха(н)доженя по(л)гака гроши(й) д҃ (Львів, 1607 *ЛСБ* 1044, 5 зв.).

ВЫХВАЛЕНЄ, ВЫХВАЛЕНЬЄ, ВЫХВАЛЕНА *с.* Прославлення, звеличення: в҅ цр҃кви... до́ма ...или пѹ́тиемъ идѹ́чи; конєчнѣ повиннисмо належітоє ѡ(т) насъ выхвалєна Гдѹ Бгѹ ѡ(т)да́ти (поч. XVII ст. *Пчела* 19); Те́ды те́ж҅ пра́вом҅ найслѹшнѣйшы(м) ѡ(т) всѣх҅ ты́х҅ добродѣйства заживаю́чих҅ ѡсо́бъ повєтова́н҅є нале́жноє,... ouслѹгова́н҅є, выхвале́н҅є,... Вш҃а Кн(ж): м(л): ѡ(т)носи́ти ра́чит҅ (Київ, 1625 *Кіз.Ходк.* 2 ненум.); Праз(д)нова́нїє..., вєсе́лость, выхвалє(н)є, выславова(н)є (1627 *ЛБ* 165).

Див. ще **ВЫХВАЛАНЇЄ.**

Пор. **ВЫХВАЛИТИ.**

ВЫХВАЛЕНЬЄСА *с.* Самохвальство: Любоче́стїє: свобода, оби́лїє,... прагнє(н)є че́сти, зла́а пожадли́вость, выноше́ньєса, выхвале́ньєса, рєвнова́нїє че́сти (1627 *ЛБ* 61).

ВЫХВАЛИТИ *дієсл. док.* (від кого і без додатка) Прославити, звеличити (ким): Євгли́ста выпїсуєт як і҃с оучит по своєй мл҃твѣ. оученїки ссвои(!)... якь тыж дх҃и нечтыи выганяєт... якь тыж ѡ(т) жєны выхвалєн єсть (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 69); на се́сь ча́съ ѡ(т) мєнє... высловле́ны и выхвале́ны бы́ти нє мо́гѹтъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 71); то мо́влю мл(с)ти жа́дєнь до́сы(т) вы́мовити, жа́дє(н) досы(т) вы́хвалити и до то́й зда́коватиса нє мо́жє(т)... б҃ъ на(ш) и вышнїй соу́дїа на́шь ра́чи(л)са ста́ти... жени́хо(м) на́ши(м) (1645 *УЄ* № 32, 309).

Див. ще **ВЫХВАЛАТИ.**

ВЫХВАЛАНЇЄ *с.* Прославляння, звеличання: Понєва́жъ и ѡна сєдмочисле́н҅ныѣ... ѡ(т)правова́ти мл҃твы, и полѹ́нощи воста́ти, на славословїє и выхвала́нїє Бг҃а,... вѣрны(м) сн҃ѡ(м) своѣмъ захо́вывати подала (Київ, 1634 *МІКСВ* 312).

Див. ще **ВЫХВАЛЕНЄ.**

Пор. **ВЫХВАЛЯТИ.**

ВЫХВАЛАТИ, ВИХВАЛЯТИ *дієсл. недок.* (кого, що і без додатка) Прославляти, звеличувати, вихваляти: хрєстїа́нє триоу́м҅фѹю(т) оутѣша́ютса выхвала́ю(т) г҃а воскр(с)шаго из мєртвы(х) (1509-1633 *Остр.л.* 131 зв.); х҃с... оучить закон҅ника. наибол҅шє ємоу в законѣ приказоує. якь тыжь ганить закон҅никы, тыжь якь оубогоую вдовоу выхвалаєть глава втораанадєса(т) (1556-1561 *ПЄ* 174); Нє проминайтє на(с) на то(м) свѣтѣ бѹрли́вѡ(м) то(р)жєствє́нно и вѣрнє заслоу́гы ва́шѣ выхвала́ючы(х), наоучѣтє на(с) дорога́ми тыми ходити, кото́рыми са́ми хо́дячи до по(р)тоу нб(с)ного щасли́вє приплыли́стє (поч. XVII ст. *Проп.р.* 246 зв.); Бо́зство в҅ трѡхъ пєрсѡ́нахъ в҅ нб҃ѣ выхвала́ючи, Насъ гѡ́лосы своими оувєсєла́ючи (Львів, 1616 *Бер.В.* 81); Востани, Давидє, и в струни вдарай, А Творца своєго и Бг҃а вихваляй! (І пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 22); тєбє... вдачныи читєлникѹ, до читана книгъ намовлаю, кдыжъ ѡни..., ст҃ѹю... мт҃рь Б҃а нашєго выхвалаю(т) (Томашів, 1618 *ЗНТШ* LXXIV, 149); Свѣди́тєлство: Свѣдо́цтво, ѡсобли́воє свѣдо́цтво ѡ комъ, выхвала́ючєє єго (1627 *ЛБ* 112); Нєха́й та Каллїѡ́пы аж҅ з҅ Нбомъ ровна́ютъ, Пра́цы многопло(д)ныє нєха́й выхвала́ютъ (Київ, 1633 *Евфон.* 309); Щасли́вы войстиннѹ сѹт҅ цнѡ́т҅ наслѣдо́вци,... гдє Исповѣдники и Оучи́тєлєвє Црко́вныѣ, мєжи кото́рыми и тєпе́р҅ выхвала́ємый Ст҃ый Бж҃їй Васи́лїй вєли́кїй Оучи́тє(л) црковный (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 875); Мл҃тва єстъ про(з)ба оупростова́а з҅ вѣры // до г(с)да Бг҃а, з҅ надѣєю ѡдє́ржана тогѡ ѡ што про́симѡ, а́лбо выхвала́ємо и да́кѹємѡ (Львів, 1646 *Зобр.* 57 зв.-58).

Див. ще **ВЫХВАЛИТИ.**

ВЫХВАЛАТИСА, ВИХВАЛЯТИСЯ *дієсл. недок.* (*хвалити самого себе*) пишатися, вихвалятися: оува́жоуй за́сь, жє г҃ъ скоуси́тєла зако́на до зако́на приво́дитъ в кото́ро(м) ба́рзо са выхвала́лъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 216 зв.); Любе́зно приле́жѹ: Ѡхо́тнє стара́юса,... за́здрѹ чи́начи што на́ злость

комꙋ: и тыжъ, выношꙋса, выхвалꙗюса, подобаюса собѣ (1627 *ЛБ* 61);

(бути хваленим) звеличуватися, прославлятися: Ап(с)лъ Па́велъ не з' оурожéн'а и Фамі́ліи, хотáжъ и в' тóйса оуроди́лъ и почтéнъ бы́лъ, выхвалáл'са (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 23); Бѣда грѣ(ш)никωмъ: гдꙑ справéдли́выи по прави́ци стоáт', а ωни в' смꙋтках' ...// ...гды справедли́выи выхвалáю(т)са, а они декретꙋютса... справедли́віи... хлюбатса, а грѣшници потꙋплáютса (Львів, 1642 *Час.Слово* 271 зв.-272);

(ким) пишатися, хвалитися: Постой, Їωанє, єще ся своимъ [Ісомъ] не вихваляй И того Їса не прославляй (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 22).

ВЫХВАТИТИСА *дієсл. док.* (з чого) *(вибратися звідки-небудь)* вискочити, видертися. *Образно*: Ви́ди(ш) ли я(ко) єси зъєдє(н) ω(т) того во(л)ка, которы(и) по(д) ωборою лєжи(т), пи(л)нꙋючи да нѣкотораа ωвца спосрѣ(д) вѣрны(х) и єдиногла(с)ны(х) // мнѣма(н)єм' са на дво(р) з' загороды вы(х)вати(т) да ю поймає(т), и ωбѣдъ собѣ єрєтичєства з' нєє оучини(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 237-237 зв.).

ВЫХЕЛЗНЕНЫЙ *прикм.* (*стп.* wychełzniony) розгнузданий, розбещений, нестримний: Уважай, православный кождый, якъ выхелзненая теперъ владза папезская вѣковъ оныхъ въ мундштуку ходила, и громы папезскіи зъ перунами неслушнихъ екскоммуникацій зоставали въ занедбаня зневазѣ! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 917).

ВЫХОВАЛЫЙ *прикм.* Який дбайливо вирощений, виходжений: Тотъ взявши передъ себе злый умыслъ... у мене укралъ... коня рослого и выховалого, иноходника праве доброго, за которого ми давано шестьдесятъ таляровъ (Володимир, 1599 *АрхЮЗР* 6/I, 273).

ВЫХОВАНЄ, ВИХОВАНЄ, ВЫХОВАНЇЄ, ВЫХОВАНЪЄ, ВЫХОВАНЬЄ, ВЫХОВАНА *с.* **1.** *(матеріальні засоби, необхідні для існування)* утримання, прожиток: Тыми часы писал и присылалъ до насъ маршалокъ нашъ,... ижъ ωнъ тєпєрєшнєго часꙋ на томъ замкꙋ нашомъ мєшкаючи, жадного выхованьа самъ изъ слꙋгами своими нє маєт с чого мєти (Вільна, 1541 *AS* IV, 269); а бываєть з млино(в) тыхъ з мєрокъ старостє хлєба на выхованьє почътꙋ єго с потрєбꙋ (1552 *О.Він.З.* 134); проти(в) которого посагу або внєсє(н)я єє в до(м) мо(й)... хотєло(м) бы(л) ωправу вчинити и вєно то(й) жонє... записати на имєню... на которо(м) ми єго мл(с)ть єщє за живота своєго выхова(н)є постꙋпи(л) и ли(ст) сво(й) мнє на то да(л) (Дикушки, 1565 *ЛНБ* 3, 820, 47); с ты(х) пожи(т)ко(в) яко и гумє(н)ны(х) та(к) и млыновы(х) и ωзє(р)ныхъ наклада(ти) на выхова(н)є и приωдєва(н)є дєтє(й)... мають (1566 *ВЛС* 67 зв.); И о семъ молиша нас мєщане... жебы смы имъ... мет позволили в заведане... тую церков зо всими кгрунтами... то[и] церкви... належачими на выхованье свещеньника их (Берестя, 1594 *ЗНТШ* XXVIII, 8); жи(з)нь, живо(т), жи(в)ность, выхова(н)є (1596 *ЛЗ* 47); Пани лукашєвая на тоє та(к) повидѣла нє да(й) того божє абы(с) мѣли ꙋпоминати алє и ω(в)шє(м) за живота своєго тому мѣ(с)цꙋ стму и що бо(л)шъ для выхованя та(к) дховны(х) я(к) и ꙋбогы(х) шпита(л)ны(х) постараю(с) (Львів, 1607 *ЛСБ* 1046, 2); тисячє(й) по(л)торы золоты(х)... ωнъ [Сагайдачный]... на шко́лу бра(т)ства Лво(в)ского на наꙋкꙋ и на цвичє(н)є дѣтокъ... на выхованъє бакаларовъ ꙋчоны(х) лєкгóвалъ (Львів, 1622 *ЛСБ* 490, 1); Єщє ωсобливы(й) сво(й) промыслъ до выхова(н)а могꙋ(т) мѣти (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 76); Шко́лы в' Кіє́вѣ... ω(т)нови́ти постара́вшиса, Кни́гами, Оучител'ми, оубо́гих' спол' Спꙋдéωвъ ва́шихъ выхова́ніє(м) и инными потрé6ами ωпатрыва́лєм' (Київ, 1636 *МІКСВ* 317); прето пєвъноє слушъности помененый монастыръ и законъники, в немъ найдуючие, выхованю и обойстю своему належачое не мели (Луцьк, 1642 *КМПМ* II, 233); жадали ωт нас... ωтцéвє Монастира... Густинского. Ижъ маючи... на Церковь Бжію... наданє за ωтпущєніє грѣхов свои(х) нємало кгрунту дла выхован'а мєшкаючихъ (Чигирин, 1648 *ЦДІАК* 203, 1, 4, 1); **выхова́ньє Божєє** — Боже утримання: Прéтожъ дши хотáчой в' покóю и свѣтѣ вѣчно(м) оу Бга жити: потрéба... оумéрти свѣтови,... и пєрєнєсти́са на дрꙋгій живо(т) и выхова́н'є Бжєє (Вільна, 1627 *Дух.б.* 10); **выхованє чинити** (кому) — давати утримання: рачил его милост мне слушное выховане чинит в дому своем (Луцьк, 1555 *АрхЮЗР* 8/VI, 49).

2. *(сукупність умов для зростання у духовному і матеріальному відношеннях, опіка, догляд)* виховання: Я то бачачи, иж так цнотливого выхованя паненства своего ко мне малжонства своего верность принесла, и теж таковый посагъ и дары // знаменитые от… пана отца нашого, намъ данъ естъ,… даю и записую жоне моей… часть… трех именей моихъ (Здолбунів, 1551 *АрхЮЗР* 8/III, 25-26); А што ся дотычеть детей ее… они… матки своее во всем послушни маютъ быти, а она мает старатися о учтивое выховане а науку (Липівка, 1581 *АрхЮЗР* 8/III, 328); матько… дакоую тобѣ // …з оучтйваго выхованя… ижь єсь мя кормйла… приωдѣвáлась мѧ и грѣла и сѧ пѣкловáла мною (XVI ст. *УЄ* № 29519, 238 зв.-239); ω Смéрти… Нє хотѣлась нє зáзрѣти ихъ выховáню, И ω(т)ца мйлого ωколо нихъ Старáню. Всѣхъ єсь,… ты Смоу́ткδ набáвила, Жéсь ихъ добродѣѧ такóго позбáвила (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 4); ч(с)тныи Ѡ(т)цы и братїа тδтъ стоѧчїи и на послδшáнїа выслáныи, котóрыи ω(т) нéго на тóє с(т): мѣсцє згромáжєны, на нéмъ дéржаны, и якъ дх҃óвным', тáкъ и тєлéсным выховáнємъ ω(т)цéвскω пѣстованы сδтъ (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 25); Мáєтъ єднáкъ Малжéнскїй станъ своє пéвноє в' Цр҃кви Бж҃ой залєцéнє…, и высóкосѧ áжъ до нб҃съ по(д)носитъ: лєчъ… спложéн'ємъ и выховáн'єм' побóжного потóмства, хвáлδ Бж҃δю розширѧ́єтъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 925); **выхованьє давати** (кому) — виховувати (кого): выховáн'є ихъ стáнδ и повйнности пристóйноє и довóлноє давáлъ (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 31); **дати на выховáньє** (кому кого) — віддати дитину на виховання і утримання: И дала єй сына на выховáньє змóвивши цр҃євна заплáтδ єй дáти. Принєсла жона и кормйла дитѧ: а коли подросло ω(т)дала дочьцѣ Фараωновѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 79 зв.).

3. *(здобування знань)* навчання: Просили на(с) инокинѣ Манасты(р)ца тамошнєго… ижбысмо и(м) на сщ҃єника выхованьє слδшноє вынашли (Острог, 1603 *ПИ* № 26); Кожды(й) што ко(л)вєкъ до нашихъ школъ для наδки при(й)дєтъ,… впро(д) три дни наδкамъ, поря(д)ко(м),… и выхова(н)ю присмотроватися маєтъ (Луцьк, [1624] *ПВКРДА* I-1, 83); о церквах Божіих, о помноженю хвалы Божое през учители духовные, о побожное и учтивое дѣтокъ своих при науках выховане и цвичене… брацским коштом промышляти и старане чинити (Браславль, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 221).

4. *(про тварин) (забезпечення кормом)* годівля, годування: Бо дéсать поколѣнїй Ізрáилскихъ, и полъ поколѣнѧ Вєнїаминова за Іωрдáном' ωсѣли, ижъ было мѣстцє до выховáнѧ бы́дла погóжєє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 909).

ВЫХОВАНЕЦЪ *ч. (молода людина, яку виховує хтось)* вихованець: па(н) ива(н) сємєнови(ч)… видє(л) са(м) ωчима своими… кнєгиню ку(р)пскδю …з слδжєбнико(м)… кн҃зѧ ку(р)пского… которы(й) є(ст) выхова(н)цо(м) ωблапаючисѧ и цалδючися (Вільна, 1581 *ЖКК* I, 205); Питóмєцъ: Выховáнєцъ (1627 *ЛБ* 82);

(людина, яка в певному середовищі перейняла тамтешні погляди) вихованець: ѝдо(р) (!) мѝтропóли(т) кѝєвски(й) вы́хóванє(ц) и δчéникъ рѝмскии (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46); Рѣчъ бóвѣмъ єст' нєзбóжнаѧ, а Хв҃ои Цр҃кви и єй выховáнцωмъ нєпризвоѝтаѧ,… óбразωмъ сѧ клáнати (Київ, бл. 1619 *О обр.* 92).

Див. ще **ВЫХОВАНОКЪ.**

ВЫХОВАНЇЄ *див.* **ВЫХОВАНЄ.**

ВЫХОВАННЫЙ, ВЫХОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* **1.** *(дбайливо доглянутий)* вирощений; вигодуваний: взяли… журавлювъ осмъ выхованыхъ, заправленыхъ, съ пирми билыми, которыи собе шацуетъ на осмьдесятъ золотыхъ полскихъ (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 138); Аттáлъ: Ростδчїй, áбо выховáны(й) (1627 *ЛБ* 183).

2. *(який уміє поводитися, який одержав добре виховання)* вихований: Тáкы(х) тє(ж) намъ нн҃ѣшнєго дна при(т)ча єв(г)лскаѧ прє(д) ωчи выстáвоу́єтъ: пръшїй з ни(х) ба(р)зо єсть ростро́пный выховáный…, и ω(т)цєви нáзбы(т) послоу́шный (поч. XVII ст. *Проп.р.* 288 зв.); Потѣхи с' Сыноу́въ, ω(т)цéвє дочєкáєтє: И óндє маєстатъ Бж҃їй огладáєтє. С цнотлйвє выхова(н)ными Сынáми Стáвши: И талáнтомъ прирóбокъ на лѣчбѣ ω(т)дáвши (Львів, 1609 *На Злат.* 4 зв.).

ВЫХОВАНОКЪ *ч.* Те саме, що **выхованецъ**: Аза(ж) нє за тою Латѝнскїи вы́хованки и дѣти оуга-

нáютъсѧ тепéръ, и переворочáютъ Ап(с)лскꙋю прáвдꙋ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 201); ꙋважившы яко сполъбра(т) и выхованокъ з вами в... градѣ Львовѣ,... бл҃гочестія восточного потрєбꙋ и посполитꙋю нꙋждꙋ и мл҃(с)те(й) вш҃и(х) велико ꙋсилнꙋю прозбꙋ... чиновне... сотворило (Київ, 1627 *ЛСБ* 496).

ВЫХОВАНЪЄ *див.* **ВЫХОВАНЄ.**

ВЫХОВАНЫЙ[1] *див.* **ВЫХОВАННЫЙ.**

ВЫХОВАНЫЙ[2] *дієприкм. у знач. прикм. (який залишився)* збережений: Ѡ(т)то(л) єстъ же якъ вѣрѣ не противлѧє(т)сѧ вѣрити ижъ якаѧ крви хви выховáнои чáстка на земли зостала, такъ ты(ж) жáдны(и) дово(д) и рáціа не мóжетсѧ дати, котóраѧ бы на(м) вѣрити позвалѧла (поч. XVII ст. *Проп.р.* 165).

ВЫХОВАНЬЄ *див.* **ВЫХОВАНЄ.**

ВЫХОВАНА *див.* **ВЫХОВАНЄ.**

ВЫХОВАТИ, ВИХОВАТИ *дієсл. док.* **1.** (кого чим) *(годуючи виростити)* вигодувати: которые правды отступивши власне и рожоное Матки своее, которая ихъ водою и духомъ породила и персями своими выховала (бл. 1626 *Кир.Н.* 26).

2. (кого) *(виростити, забезпечуючи всім необхідним для проживання)* виховати: тотъ подданый Нашъ Станиславъ,... безъ жадного примушенья,... опустивши фалшивую безбожную жидовскую вѣру, въ которой отъ продковъ своихъ урожонъ и выхованъ былъ, а на тое мѣстцо правдивую христіанскую вѣру принялъ (Петрків, 1565 *РЕА* II, 138); малжонка моя... дѣти мое пристойне выховати, опатровати,... маетъ (Літовиж, 1582 *АрхЮЗР* 7/I, 33); в то(т) ча(с) народи(л)сѧ мо(и)сє(и)..., коли єго пото(м) выкинєно на воду ꙋзѧла єго до(ч)ка фараѡнова и выховала єго собѣ за сына (II пол. XVI ст. *КА* 33); ѡ(т)дай себє ѡ(т)цомъ, котóрыє тѧ выховали (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 35 зв.); Виѳлеє́м҆... ємꙋ мѣсцем҆ был҆ нарожéнѧ, Назарéт҆ єго вы́ховáл҆ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 394); ѡпꙋщаєтъ чл҃вкъ оц҃а своєго котóрыи єгѡ выхова(л) (серед. XVII ст. *Хрон.* 367 зв.).

3. (кого в чому, при чому) *(вплинути на світогляд, загальний розвиток кого-небудь)* виховати, навчити: Лист҆ той в҆ єгипте авсон҆ски начертáный, роу́скимъ языко(м) в сармáтєхъ даровáный, Борєц҆кимъ..., в парнáс҆є на лóнє моу́зъ выховáнымъ (Дермань, 1605 *Нал.Л.* 44 зв.); Мáтка тáкъ єго самóго, якѡ и брáтію єго и сéстры в҆ наꙋцѣ и Зáконѣ Г(с)днем҆ тáкже в҆ ст҃óмъ пи́смѣ вы́кормила и вы́ховала (Київ, 1627 *Тр.* 394); розꙋмѣлем҆ и я ѡ собѣ, жєм҆ нє чꙋждъ талáнтꙋ ѡ(т) Бг҃а ми дарованогѡ зостáлъ: бꙋдꙋчи ѡ(т) дѣтин҆ства моєго при знаменитом҆,... и многѡплóдном҆ дѣлѣ // Типогрáфскомъ выховáный, и... в҆ нємъ выцвѣчóный (Львів, 1639 *Ап.* 3-3 зв. ненум.); *Образно*: Здорóвый рóзꙋмъ мѣй ѡ православной наоу́цѣ, и мѣй в почивости нáзбыть мáткꙋ твою црковъ, котóраѧ дх҃омъ ст҃ым҆ тебє пéрсами своими вы́ховала и с христо(м) вє(д)лꙋг҆ бг҃а през҆ мене корóнꙋ нá головꙋ твою вложи́ла (Острог, 1614 *Тест.* 136);

(кого в чому) *(прищепити певні погляди комусь)* виховати: И ꙋмéръ бороняче Ми́ра ѡйчи́стого, За што ꙋзичъ мꙋ Твóрчє Нб҃а вѣчи́стого, якъ Рєвнителю вѣры Бл҃гочєсти́вои: В котóрой билъ вы́хованъ з҆ мóлодости своéи (Київ, 1622 *Сак.В.* 48 зв.); Вм҃(с) в҆ тóй же Вѣрѣ а в҆ Цркви Ст҃óй Орієнтáлной ꙋрожóны(й) и вы́хованый éстєсь (Київ, 1625 *Коп. Апок.* 3 зв.); Всє оу твóєм҆ самовлáстїю, и твóєй мóци... с потѡмства бл҃гословéнного, боѧзню Бж҃єю вихованого, с котóрими стáнешъ прє(д) маєстáтомъ бѡзкимъ (Чернігів, 1646 *Перло* 5); в҆ вѣрѣ ст҃ой Православнокаѳоли́ческо(й), в҆ цнóта(х), побóжноста(х), и заховáню приказáнїй Бж҃іи(х) вы́ховати и вы́цвѣчити ѡны(х) старáтисѧ повиннистє (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 931).

Див. ще **ВЫХОВОВАТИ, ВЫХОВЫВАТИ.**

ВЫХОВЫВАТЕЛЬКА *ж. (жінка, яка своїми позитивними рисами впливає на виховання кого-небудь)* вихователька: Оувáживши звлáща на(д)дєръ вели́кїѣ и нє ѡшацовáныѣ з҆ мл҃итвы походѧчїѣ пожи́тки, котóрыи Златоꙋстый ст҃ый величáючи, ѡнꙋю самꙋю... чи́стости выховывáтел҆кою, покóры почáтко(м)... называєт҆ (Київ, 1634 *МІКСВ* 312).

ВЫХОВАТИСЯ, ВЫХОВАТИСЕ, ВЫХОВАТИСА *дієсл. док.* **1.** (чим, з чого) *(мати засоби для існування)* утриматися; прожити (на що, на чому, з чого, чим): Я Юрей Василевич Соколский вызнаваю ...иж... служечи в старост Украины... през колконадцат лет ведучи втрату и коштъ немалый... а иж немелюмъ отколя запоможеня... чим быхся выховати

мел, мусиломъ позаставлят части именей своих (Луцьк, 1555 *АрхЮЗР* 8/VI, 48); Іосифъ Рутскій припоминалъ и тое, же тотъ манастыръ большъ естъ въ моцы нашой, нижъ иншіе вси, для того, же все тое, што маетъ... опрочъ едного фолварка, зъ которого и одинъ заледво выховати се можетъ (Володимир, 1608 *АСД* VI, 119); подалем... Герасиму в дозоръ и порядное шафоване: мает и волен естъ... братии ведлуг тое данины толко держати, колко бы се выховати с того могли (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 1/VI, 478).

2. *(вирости, розвинутися духовно, набути знань, перебуваючи під чиїм-небудь піклуванням)* виховатися, зрости: Надто, и осѣлостью въ паньствѣ Нашомъ... а менovите въ земли Кіевской,... где се онъ зъ молодости своее на Украинѣ выховалъ, осмотрѣти умыслили есмо (Петрків, 1565 *РЕА* II, 138); а́лє єслибы дворя́нє и вєлмо́жа, которіи бы с кро́лє(м) за́вшє боу́дꙋчи при ни(м) розмовлѧ́ли, ѡбачи́вши єго вєлможнос(т) и ма́єста́тъ вє́лцє сѧ дивова́ли и припатровали кро́лєви, з҃ кото́ры(м) сѧ вы́ховали (поч. XVII ст. *Проп.р.* 236 зв.).

ВЫХОВІВАТИ *див.* **ВЫХОВЫВАТИ.**

ВЫХОВОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого) *(давати засоби для існування)* утримувати: А тому сщ҃енику хто та(м) ѡ(т) нихъ позволє(нъ) и ꙋсмотрєнъ будє(т) лито(р)гисати, з манастыра вашо(г) платили якъ ины(х) сщ҃енико(в) выховуєтє такъ грши яко сукно и кожꙋ до року даючи (Острог, 1603 *ПИ* № 26).

2. (кого) *(вирощувати, годуючи, даючи освіту)* виховувати: длѧ того абы... нє были бѣлыи головы затривожоны тѣшить и(х) ты(м) блг(с)вєньством котороє и(м) да(л) бо(г) в рожєнью и выхованью дѣто(к) гдє в то(м) нє то(л)ко собѣ маю(т) на памє(т) приводити болє(с)ти и ѳрасуньки носєчи пло(д) в животѣ родєчи и выховаю(чи) алє тыи тру(д)но(с)ти та(к) при(и)мовати мають абы сѧ в ни(х) вѣра, мило(ст)... и скро(м)но(ст) всѧкаа ѡказовала (II пол. XVI ст. *КА* 508, на полях);

(впливати на світогляд, моральні принципи кого-небудь) виховувати, навчати: Скоу́ндъ бы сѧ цє́рковъ Акєлда́момъ мѣнова́ла, кгды бы тако́вый злый идъ в҃ собѣ оукоха́ла. Каіа́фы и Іꙋ́ды выховоу́ючи (Львів, 1614 *Кн. о св.* 405).

Див. ще **ВЫХОВАТИ, ВЫХОВЫВАТИ.**

ВЫХОВЫВАТИ, ВЫХОВІВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого, чим) *(давати засоби для існування)* утримувати (кого): А держачи еи тое войтовство, с пожитков войтовских она и повинна будет дети мое вшелякими достатками выховывати и на науку давати (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/VI, 256).

2. (кого в чому) *(прищеплювати певні погляди, моральні принципи кому-небудь)* виховувати: ѡдно маютъ смотрѣти того пилнє, єсли таковыє люди, съ которыми бы ѡни ꙋ вєчнꙋю приазнь встꙋпить хотєли, сєбє сами, домъ, дєти, чєлядь и подданныє свои въ боꙗзни Бозской и во всѧкой почтивости выховываютъ... злыми рєчми... брыдатъ сє (1577 *AS* VI, 75); ѡ(т)цы нє побоужайтє коу гнѣвови дѣто(к) ваши(х), алє и(х) выховївайтє в карности и оучє́нїи г(с)ни (1598 *Розм.пап.* 5 зв.); Ита́лїѧ: Розмножа́ючи́йсѧ, пом: ...або выховыва́ючі(и), жи́вѧчі(и) (1627 *ЛБ* 183).

Див. ще **ВЫХОВАТИ, ВЫХОВОВАТИ.**

ВЫХОДИТИ, ВИХОДИТИ, ВИХОДѢТИ, ВЫХОДИТЬ *дієсл. недок.* **1.** *(покидати місце знаходження)* виходити: А выходѧчи с тоє комо(р)ки єстъ двєри на завєса(х) и(з) защєпъкою (1552 *ОКр.З.* 149); А якъ южъ выходилъ ѡнъ ис҃ црквє и рєклъ ємоу єдинъ зъ оучєников єго оучитєлю. каковоє камєнїє и каковоє // боудованѧ (1556-1561 *ПЄ* 179-179 зв.); выході́тє оузкі́ми върoты, бо простороныє върота, а широка дорога оуводі́т на погібєлъ (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 50); с та(м)ты(х) краи(н) нєпло(д)ны(х) ча(с)тыє народы выходи(ли), прє(д) голодо(м) до вло(х) (1582 *Кр.Стр.* 82); дѣло и(х) будє(т) ра́нѣ(и) до школы при(и)ти, — в пєчи затопи́ти, и ꙋ двєрє(и) сѣдѣти, а которыи выходѧть и вхо́дя(т), ѡ всѣхъ вѣдати (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 6); чємꙋ ты тꙋ такъ ра́но выходишъ на повѣтрє зи́мноє? (к. XVI ст. *Розм.* 25); кгды мы вжє выходили з сєла кнєгинина... ѡни зобра(в)шисє з нємалыми лю(д)ми а догони(в)ши на(с)... ѡбъскочи(в)ши на(с) вколо заразомъ... збили, зъранили и злꙋпили (Луцьк, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 72 зв.); кгды(м) з дворꙋ єго... выходи(л) и хотєло(м) єхати додомꙋ при(с)ла(л)... свои(х) га(и)дꙋко(в)... и... ро(с)каза(л) мєнє... поби(т) (Житомир, 1613 *ЦДІАК* 11, 1, 2, 150); засъ выходячи съ того гайкꙋ, подъ самымъ гайкомъ копецъ (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 69); мно́гїѣ прихо́дѧтъ до црквє, и дро́бѧтъ

азыком тисачъ вършовъ молитовныхъ; а выходачи з црквии не вѣдают што рекли (Киів, 1637 *УЄ Кал.* 542); итемъ указалъ при томъ ате(с)тацию, ѡбывателовъ воєво(д)ства Києвъского, пану Павълови Дорогоста(и)скому, служачую, кгды зъ чужеє земъли выше(д)лъ, же тыє села всє... пану Павълови Дорогоста(и)скому правомъ належа(т) (Київщина, 1639 *ККПС* 283); сѹть діаконы которыхъ послѹга шир'шаа єстъ,...хр(с)тиан' ча(с)то оупоминати, абы литѹргіи... пил'новали, негодъныє албо ѡглашенныє з црькви абы выходили (Львів, 1645 *Отайн.* 132); Приказалъ тежъ г(с)дь сынѡмъ Ізраилевымъ, абы жаденъ не выходилъ з мѣста своєгѡ дна семогѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 94); *Образно:* выходѣтє... з мѣсца такъ нєбезпечного, до горы покѹты, гдѣ быстє могли полоучити сп(с)ніа (поч. XVII ст. *Проп.р.* 180 зв.); Алє то про(ж)нє, поки кто в самой печи ро(с)кошій лєжи(т),... за рє(ч) немо́жнѹю здаєтса ємѹ выйти с тоє печи. алє скоро быса єдно малого поча(т)кѹ ими(л) абы ѡ(т)толь выходити,... горачесть ѡного ѡгна заразъ моу в тылъ застанєтъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 15); Збудуйте одну книгу, з друку выданьем, которая есть первое: огорода благочестию, заступаючи всякий благочестивый помысл, абы не выходил от внутрь православные мысли на двор за огороду самомнѣнною думою, гдѣ зверь ереси живет (1608-1609 *Виш.Зач.* 204);

(переборюючи перешкоди, виходити з небезпечного місця) вибиратися: и ро(с)каза(л) абы тыи которыи могу(т) плыти напере(д) вы(с)каковали и на бере(г) выходити. другіи на до(ш)ка(х) а и(н)ши(и) на и(н)шо(м) чо(м) што было в кора(б)ли и та(к)са стало же вси бе(з) ѡ(б)разы вышли на зе(м)лю (II пол. XVI ст. *КА* 152); **выходити з трудностей** — знаходити вихід з труднощів: подає(т) на(м) лєка(р)ство я(к) має(м) выходити з наших тру(д)но(с)тє(и) (II пол. XVI ст. *КА* 8, на полях);

Перен. (проявлятися назовні) виходити: которыи рѣчи с члка выхода(т). тыи с'кве(р)на(т) члка (1556-1561 *ПЄ* 153 зв.); Слово гнилоє нєха(и) не выходи(т) из ѹстъ ваши(х) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 44 зв.); а з ѹ(ст) и(х) выходиль ѡго(н) и ды(м) и сѣ(р)ка (XVI ст. *КАЗ* 621); Ци не розумѣете, ажъ усе, що у ротъ уходитъ, у черево умѣщаетъ ся и вонъ выходитъ исъ него (XVI ст. *НЄ* 37); И дивовалиса любы(м) словоу(м) которы(и) выхо(ди)ли изь оусть єго (XVI ст. *УЄ Літк.* 12); ѡгонъ в земли боудѹчій, коуды выходитъ и по(д)носити(с) можєтъ основаніа бра(м) псѹєтъ... прє(ч) выворочаєтъ замкы наймо(ц)нѣ(и)шіє (поч. XVII ст. *Проп.р.* 153 зв.); в той ча(с)... выходитъ пломѣнь помѣшаный з дымо(м) чорнымъ... з велики(м) шѹмо(м) и громо(м)... и попєломъ засыпѹєтъ по близьки(х) ѡстрова(х) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 439); Єще Єтна в' Сикіліи... на заходѣ гѡры,... з' которыхъ огонь геенскій выходи(т) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 141); Кѹнь з головою л'вею, А з ѹстъ тогѡ Кона ѡгнь сѣрчаный виходитъ (Чернігів, 1646 *Перло* 141); не самы(м) хлѣбо(м) живе члвкъ, алє всакимъ словомъ которое выходи(т) з' ѹстъ г(с)днихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 151 зв.);

(над чим) підніматися: А слѹги цр(с)кіи... не престали подпалать печи нафтою и згребами и смолою и винны(м) хворостьемъ, а пломєнь выходилъ // над' печємъ на сорокъ и девать локоть (серед. XVII ст. *Хрон.* 360 зв.-361);

(спускатися вниз) сходити: Ѡбачтє великого пє(л)крима, который нєгды(с) з высокого нба виходачи, въ(з)радовалса яко исполинъ тєщи поу(т); южъ спрацованого, и лєдвє ногоу порѹшити могоучого (поч. XVII ст. *Проп.р.* 181 зв.).

(з чого) *(виділятися)* виходити: Повѣтра котороє в црькви божо(и) оучинили звинґли, скола(м)па(д), калвинъ, и иншіи, власнє якъ з аптыки гдє здоровиє лѣка(р)ства, и коштовныє ѡлѣйки продаютса, часо(м) *выходитъ* ядъ и смртелнаа трѹти(з)на, такъ з людей оучоны(х) и бѣглы(х) смрть приношаючаа наоука часо(м) выходи(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 211); в рымѣ... много людій поздыхало,... кг(д)ы са вчинила срє(д) рынкоу яма, с котрои дымъ смородливы(и) выходи(л), а лю(д) заража(л) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 64 зв.); и ѡ(т) мора идетъ жро(д)ло з студеностю в сту(д)нѣ и ѡ(т) того холо(д)ная вода, а у ночи тая студенъ // виходитъ парою на верх(и) (серед. XVII ст. *Луц.* 543-544);

вилітати: з' пащеки лва ро(и) пчо(л) выходачи(х) видѣ(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 53 зв.); коулѣ

ѡныє стра́шно выхо́датъ з дѣла ѡного (Там же, 231 зв.); а коли мину́ло м҃. днєй, ѡ(т)вори́вши Нѡє окно корабла... вы́пу́сти ворона, кото́рїи выходи́лъ а нє ворочалса, а́жь ѡсхли во́ды на зємли (серед. XVII ст. *Хрон.* 15 зв.);

перен. (з чого) *(переступати певну часову межу)* виходити: Треба того пилновать, абы пасха Жыдовская николи намъ зъ недѣли Страстное не выходила (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 142); Та́а та́бличка оука́зу́є(т) Кроу(г) лоу́н'ны(и), врућѣлѣто, дни М(с)цєй кни(ж)ны(х)... с кото́ры(х) Па́сха нє выхо́ди(т), и аз'бу́ку пасха(л)ну́ю з' то́и та́блички можє(т) позна́ти на котро́й литє́рѣ ро́к' стои(т), и в' котры́й дн҃ь М(с)ца Па́сха боудє(т) (Острог, 1612 *Час.Табл.* 311).

◇ **выходити з тѣла** *див.* **ТѢЛО.**

2. *Перен. (вибувати звідки-небудь, завершивши навчання)* виходити: чомъ изъ ошколы выбираютъ ся учителѣ добрыи, выдтудъ выходатъ книжници, попове, владыци на варышѣ и на села (XVI ст. *НЄ* 99); Въ таковыхъ школахъ бывали цвичоны оные перш́е христїянскіе дѣтки, съ которыхъ дивныхъ наукъ, дивныхъ животовъ люде выходили (1603 *Пит.* 110); а братство множилося, школа росла, людей з неи ученых, // оных казнодѣєвъ мудрых выходит (Львів, 1605-1606 *Перест.* 35-36); А если за спасение, чому же з школы латынское не выходят ученицы,... оное тое науки образ и подобие носячие (1608-1609 *Виш.Зач.* 225);

(одержувати волю або прощення; визволятися; покидати темницю, неволю і т. ін.) звільнятися, виходити на волю: тєпе́ръ мѣзе́рныє выгна́н'ци з выгна́на выходѣтє: тєпе́ръ нєво́лники и ва́знѣ з' ѡковъ и тємни́цъ сокру́ши вра́та мѣданаа (поч. XVI ст. *Проп.р.* 208); є́сли нє бы(л) Б҃ъ, Бра́мы Ада кто скру́ши(л), и чі́им' росказа́(н)єм' мр҃твыи замкнє́ныи выходи́л(и) (Київ, 1625 *Сур.Сл.* 126); Ра́ду́йса, жє вѣчнои ю(ж) збыва́єш' тєскни́цѣ, З' тємопрєиспо́днєи ю(ж) выхо́диш' тємни́цѣ (Львів, 1631 *Волк.* 24 зв.); Ра́ду́єтъса правє(д)ник', якѡ выхо́ди(т) з работы Єги́пта (Чернігів, 1646 *Перло.* 127); Ра́ду́єтъса пра́вєдникъ, якѡ вихо́дитъ з до́му́ тємни́цѣ (Там же).

3. (до кого) *(ідучи або їдучи, з'являтися денебудь)* виходити: а часом так подъ хорокгвями, яко и розсыпкою, слѣд тратечи, до панствъ чужеземских выходити (Краків, 1609 *ЧИОНЛ* XV-3, 133); якъ... коро́ль з ва́знами... ѡдаль ѡ(т) пала́цовъ кролє́вскихъ поса́жє(н)ными, до оуго́ды и поєдна́на в'сту́пити хо́чєтъ, нє ва́знєвъ до своѣхъ пала́цовъ' взыва́єт', алє са́мъ до них выхо́дитъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 583);

(зустрічати, перестрівати когось) виходити назустріч (кому): А выходачи ємоу на поу(т) прибѣг'ши нѣкоторыи юноша поклонил'са ємоу на колѣна, и пыталь єго (1556-1561 *ПЄ* 166); Выходячї ємоу на поут. прїбѣгшї нѣкоторїй юноша. поклонил(с)я ємо́ на колѣна. И пытаа (!) єго (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 63); Х҃с з Н҃ба, всѣ(ж) проти(в) нє́му́ выходѣмѡ (Львів, 1616 *Бер.В.* 68);

(виступати проти кого-небудь) виходити: якожъ и теперъ заразъ войску нашому Запорозскому на противъ посполитого того неприятеля, яко наскорей, выходить и у вочи ему станугь роскажемы (поч. XVII ст. *КЛ* 88); Сраща́ю: Стрѣта́ю, потыка́юса с' ки(м) в' доро́зѣ, выхожу́, выєжджа́ю проти(в) кому́, засту́па́ю кому́ доро́гу́, захожу́ кому́ в' доро́зѣ (1627 *ЛБ* 121); вєли́киє во(и)ска // нєприатє(л)скиє... напроти(в)ко звѣта(ж)цы... выхо́да(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 74 зв.-75);

(з'являтися з якою-небудь метою, прибувати для участі в чому-небудь) виходити: А грє(з)ти и пратати сєна того нє пови(н)ни ѡ(д)но которыє косити нє выходать тыє грє(з)ти пови(н)ни (1552 *ОВін.З.* 134 зв.); На поли сторожу́ дєржати повиньни складаючи ся тє(ж) на то вси... часовъ потрєбныхъ кгды на пашни выходятъ (1552 *ОЧерк.З.* 7 зв.); Повинность подданыхъ съ польланковъ на кождый рокъ, то есть:... роботы — чотыри днѣ въ тыйдень; а рано выходити зѣмѣ на весъну и весънѣ (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 337); Ора́чъ часто́кроть выхо́дитъ нє то́л'ко дла сѣа́на на ни́ву́, алє и дла и́ншихъ єѣ потрє́бъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 584); Коли возмє́тъ ч҃лвкъ свѣжо жону́ нє выхо́дитъ на войну́ (серед. XVII ст. *Хрон.* 157).

4. *(брати початок, починатися)* виходити: А цырклєви Д҃ха С҃гого приподоблаєтъ мо́вачи: Якъ цыркєль ѡ(т) кро́пки албо ѡ(т) то́чки, и́ли ѡ(т) пу́нкта почина́ючи, и ѡколо ѡбє́рнєнъ ко́ло доскона́лоє

чи́ни(т): та́къ Дх҃ъ Ст҃ый ѡ(т) Ѡц҃а выше(д)ши кꙋ С҃нови дохо́ди(т), и єсли та́мъ зоста́нєтъ, // а нє вє́рнєтъса до Ѡц҃є́вской пєрсоны нє доскона́лаа Тр(о)ца зостава́єтъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 275-276);

(брати початок) з'являтися; виникати: Яко жє бо млънїи выходи(т) ω(т) въстока и оуказоує(т)са ажь до запада так' жє боудє(т) и пришєствїє сн҃а чл҃чьскаго (1556-1561 *ПЄ* 102 зв.); аббвѣ(м) я́къ бли́скавица выхо́ди(т) ω(т) в'схо́дꙋ и явла́є(т)са а(ж) на за́ходѣ, та(к) бꙋ́дє(т) и прихо(д) сн҃а члч(с)каго (Вільна, 1596 *З.Каз.* 26); Великїє вѣтри чотири́ єстъ, кажди(и) ω(т) нихъ походятъ, а иниє вѣтри тий словутся коляторалисъ, ґди ся тий потикаю(т), и будутъ та(к) си(л)ний аж ся роздѣляютъ, на ві҃ вѣтровъ и на ве(с) свет прохолода, из них виходят (серед. XVII ст. *Луц.* 538);

(про річку, потік) брати початок, випливати, витікати: панъ свєтицъки(и) повєди(л) ижъ то нє є(ст) рєка ωръ алє рєчка з озєра выходить и выжъжарищє а ωтъ вєлихова якобы на троистаи вынꙋрилася ωпять рєка ωръ (1546 *ОГ* 24 зв.); С того то раю ст҃го, выхо́дать чєтыри рѣки, живо́и воды; напава́ющє всє лицє ра́искои зємлѣ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 51 зв.); Рєка выхо́дитъ з' Єде́ма то є́сть з мѣсца ро́скоши на ωблива́ньє ра́ю кото́раа сє ω(т)колѣ дѣлитъ на чєты́рє головньи рѣки (серед. XVII ст. *Хрон.* 6); *Образно*: На мѣсцє ωрга́нъ и троу́бъ, в кото́рыє при ωфѣрахъ и́грովано, пѣсни и спѣва(н)є дх҃овноє вы́бралъ... и то жєбы з' спѣва(н)ємъ оу́стны(м) ср(д)цєса зго́жало альбо ра́чєй жєбы то з' ср(д)ца, яко з' жродла выходи́ла (Дермань, 1603 *Охт.* 7); В ста́рости бовѣмъ и Типографїю вы́ставилъ, з' кото́рои кни́ги Бж(с)твє(н)ныи Црк҃о́вныи и ꙋчи́лищныи... на пораже́н'є нєвѣрныхъ, а́лбо як' з' жро́дла пото́ки на обмыт'є грѣхώвъ ка́ючим'са выхо́датъ и выплыва́ютъ (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 26);

(про гейзер) фонтанувати: соу́тъ в' посрє(д)кꙋ зємлѣ мѣста ωгни́стыи рєче́ныи воул'ка́ны; понєва́жъ о́гнь, раздѣлєнъ на всѣ стихи́и, и єсли тра́фитъ водѣ про́ходъ, бли́зко воул'ка́на и ка́мєнїа роспа́лєно(г): тогда загрѣва́єтса вода, и з гора́чєстю выхо́дитъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 13).

5. *(ступати із чого-небудь на відкрите місце)* виходити: кр(с)ти́вшиса і҃с выходи́лъ ω(т) воды, и ото отвори́лиса єму нбса, и ви́дѣ(л) дхъ... сходя́чїй яко го́лꙋбъ, и вст꙽поу́ючїй на́нь (Острог, 1598 *Іст.фл.син.* 38 зв.); и коли доко(н)ча(т) свєдє(ц)тва своєго звєра выходачи с пропа(с)ти по(д)нєсє(т) вальку против ни(х) (XVI ст. *КАЗ* 625); сто́алъ на бєрєгꙋ рѣки, з кото́рой выходи́ло се́мь коро́въ вєлми ωздо́бныхъ и то́лстогω тѣла (серед. XVII ст. *Хрон.* 66); *Образно:* Прє(з) той до(м) нєщасный дш҃а чл҃ч(с)каа розꙋмѣтиса можє(т), кото́раа я́къ до(м) іωвовъ на чтыро(х) оугла(х) або слꙋпа(х) на чтыро(х)... цно́та(х) головны(х) оуфꙋ́ндова(в)шыйса ω(т) кгвалтовного вѣтрꙋ гнѣва, кото́рїй с пєкєлной ры́хло выхо́дити пропасти, зо всѣ(х) сторо́нъ розбїа́єтса, жє а(ж) на зємлю моу́ситъ ꙋпадє(т) (!) (поч. XVІІ ст. *Проп.р.* 245);

(з'являтися, показуватися де-небудь; пробиватися звідкись назовні; висуватися) виходити, вилазити: ґды са нє сподѣва́ю(т), робачо(к) яки́й з зємлѣ выхо́дачи зєлє́ноє тоє дє́рєво по(д)єда́є(т), и ко́рє(н) зопсова́вши лоу́пи(т) єго зо всє́й зєлє́ности (поч. XVII ст. *Проп.р.* 244);

(про рослини) проростати, сходити, виходити: ωра́чъ кды сѣалъ єдинъ, инщєє па́ло насѣна при дорозѣ... иншоє на камєни, и на мѣсца(х) нєпло́дны(х), ...а тоє оуро(с)ши нє могло выходити, алє са подави́ло (поч. XVII ст. *Проп.р.* 22 зв.); та(к)жє и тра́въ цвѣты в' о́нъ ча(с) з' внꙋ́трнєго ло́на зємли выхо́датъ, и ωкрива́єтса и здо́битъса зємла (Вільна, 1627 *Дух.б.* 56); То тє́ды са́мо,... я́къ в' ча́сєхъ мѣсаца Апри́ла ко́рєни зємлє́ю прикры́тыи, сво́й ωвоцъ и свой зѣлка и ωздо́бы выдают', вы́ходатъ корѣнки́ оужитє́чный и тєрно́выи (Там же, 112); Се́мъ ко́лосо(в) выроста́ло и з стє́бла одногω, по́лныхъ и вєлми ωздо́бныхъ. А по ни́хъ дрꙋги́хъ сємъ що́плыхъ и то́нкихъ з стє́бла выходи́ло (серед. XVII ст. *Хрон.* 66 зв.);

(частково або повністю виставлятися звідки-небудь; показуватися) висовуватися; стирчати: бы(л) ωболочє(н) в одѣньє чи(р)воноє ѳа(р)бованоє кро(в)ю... и шли за ни(м) во(и)ска которыи су(т) на нєбѣ на конє(х) бѣлы(х) ωболочєни лно(м) бѣлы(м) и чи(с)тымь, а з у(ст) єго выходи(л) мѣ(ч) на ωбѣ стороны ω(с)тры(и)... ω(н) є(ст) то(т) которы(и) то(п)чє(т) працу ви(н)ную (XVI ст. *КАЗ* 352); Оучини́шъ тє́жъ олта́рь дла палє́ньа во́нных речи(и) з дє́рєва нєгнїючогω маючи ло́коть вдо́лжь а дрꙋги(и)

вшйрь, то єсть чотыре оуголныи, а два локти навышъ, риги (!) з нєгω бȣдȣтъ выходили, и поволочєш єгω зотомъ начистшимъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 107 зв.);

(на що) вилізати, вилазити: дѣти жидовскіи выходачи на дрєва ламали палмовыи голȣзки (поч. XVII ст. *Пчела* 33 зв.).

6. (з кого, з чого) *(походити з певного середовища)* виходити: Гербъ цныхъ Балабановъ, межи всѣми єстъ значный, Признаєтъ то ймъ з становъ зацныхъ кождый бачный... же з Домȣ того Рыцырє вєнцъ выходили, И обронцами сѧ ω(т)чизны находили (Львів, 1614 *На г.Бал.* 2 ненум.); До(м) зацны(и) Желиборскихъ, с про(д)кω(в) и(х) кто 'Славȣ ємоу вєликȣю, кождый признаєтъ. Якїє людє з домȣ того выходили, И народȣ Рωсскомȣ, оздобȣю были (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 7); с то(и) сла(в): фами(л): выходили Валєчны(и) Гєтмановє (Чернігів, 1646 *Перло* 4 ненум.).

7. *(набувати певних рис, якостей і т. ін.)* виходити, ставати: єли (!) кто золотоє орȣжїє носѧчи про(и)дє(т) рѣкȣ ωгнєнȣю, свѣтлѣ(и)шїй выходи(т) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 8); Абовѣмъ, яко въ нѣякомъ гробѣ, въ водѣ погружаемымъ нашымъ главомъ ветхій человѣкъ погребается долу и истопляется весь до конца, а потомъ выникаючимъ намъ, новый зась намъ выходитъ (1603 *Пит.* 52); тєпє(р) в ωнȣю коупє(л) вшєдши ωвчȣю зара(з) чистый здоровы(и) на всѣ(х) члонка(х) выходитъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 170); Бывали межи войскωмъ тымъ Кнѧзѣ и Паны, С которыхъ выходили добрыи Гєтманы (Київ, 1622 *Сак.В.* 39); Такъ йжъ, в шє(д)ши к вамъ Арабчикъ чо(р)ный, выходитъ ω(т) васъ Рȣсиномъ бѣлы(м) (Вільна, 1627 *Дух.б.* 3 ненум.).

8. *(про час)* минати, виходити: то пакъ... ωдна чєтвєрть годȣ подлє сȣда нашого вышла, а дрȣгаѧ выходить (Краків, 1538 *AS* IV, 135); Гдєжъ ты нє толко на тыи роки росказанѧ нашого нє полнил, алє вжє томȣ год выходить, а ты на тȣю потрєбȣ и ωборонȣ зємскȣю сєрєбщины водлȣгъ росказанѧ нашого з ымєнєй своих ωтдати нє хотєлъ (Вільна, 1541 *AS* IV, 302); А кгды пят лет замероных выходити будут ...всѣ обшары наши... засеяти... мають (Горохів, 1593 *ПККДА* I-2, 160).

9. *(утворюватися, удаватися яким-небудь внаслідок певної дії)* виходити: Ино... нє толко кролєвой... с того пожиткȣ нѣт, алє и ємȣ самомȣ таѧ сȣма, сто коп грошєй нє выходила (Вільна, 1541 *AS* IV, 276); в Стихъ бовѣ(м) Бжихъ нє иншєє што славлєно и хвалєно бываєтъ, тылко дары того ω(т) которого вшєлѧкїй дато(к) добрый, и вшєлкїй да(р) доскона́лый выходи(т) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 100); Достатєчный бовѣмъ єстъ и ωквитый єго Творєцъ, который выборнє єго зложилъ и спорѧди(л). и йжъ Гды йныи Канωны по три(д)цати и мнѣй Тропарωвъ маютъ, сєй в двѣстѣ и пѧтдєсѧтъ выходи(т) стїхωвъ, нє выповѣдимȣю сολодкость въ собѣ маючихъ (Київ, 1627 *Тр.* 620);

(дорівнювати в сумі, в підсумку) виносити, виходити, припадати: Того всєго платȣ выходить с тыхъ мєщанъ которыє нє горєли лд копы и из грш (1552 *ОКЗ* 152 зв.); А наночъ и кликȣна на(и)мȣю(ть) всѧ волость по(д)даныє... складають на нєго сємъдєсѧтъ грошє(и) а староста са(м) ωди(н) даєть томȣжъ кликȣнȣ в копє грошє(и) то всєго на того кликȣна выходи(ть) г копы и І грошє(и) (1552 *ООвр.З.* 102); въ вольномъ краю два дымы, съ которыхъ идеть дванадъцать грошей и колода овъса, — то служъба, а где хотя одинъ дымъ, а такъ много податъку выходить, — то тежъ служъба (1554 *РИБ* XXX, 265); Прєрєчєно(го) долгу сума на (д)вє тысєчы злоты(х) моцою угоды вчинє(н)ны выходитъ (Володимир, 1580 *ТУ* 183); раховали(с)мы на дє(н) выходи(т) сали(т)ры по ка(м) 24 то чини(т) на ты(ж)дє(н) ка(м) 144 (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499, 1 зв.); оучинилъ тєды соломωнъ с. копїи золотыхъ, сȣммы шєсти сотъ чєрвоныхъ золотыхъ которыхъ на кождоє копьє выходило (серед. XVII ст. *Хрон.* 299);

(бути логічним наслідком чого-небудь) виходити, випливати: дрȣгаѧ [причина] длѧ ты(х) єф'фєктовъ которыє з нєго выходѧтъ, длѧ оучинко(в), длѧ тогожє ты(м) живо(т) ω(т)даєтъ которыи ωно(г) оутратили (поч. XVII ст. *Проп.р.* 296).

10. *(появлятися друком)* виходити: Што офѣрȣючи покорнє прошȣ... працȣ... на свѣт Тйпом Таким // як Тєпєръ спосωбо(м) и спорѧжєн'єм выходѧчȣю мл(с)тивє принѧти (Київ, 1625 *КізХодк.* 5-6 ненум.); На моєй за(с)... оусєрдной ωхотѣ, и пилномъ пєчалованю сходити нє бȣдєтъ, абы бє(з) прєрванѧ з тоєѣ Типографїѣ моєѣ... Кни-

ги пова́жныѣ… выходи́ли (Львів, 1645 *Жел.Тр.* 3 зв.).

11. *Перен.* (з чого, з-під чого) *(переставати бути чиєюсь власністю, вибувати з-під чиєїсь юрисдикції)* позбуватися (чого), втрачати (що), виходити (з чого): А та(к) я… хотєчи абы тыє имє(н)я… з дому єго мл(с)ти нє выходили… тыє имє(н)я… ма(л)жо(н)кови… дала и даровала (Войнигів, 1573 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1822, 14); тєстамє(нт)… на (и)мє(н)я гли(н)ско… которое з давны(х) часовъ право(м) прєрожоны(м) ѡ(т)чи(з)но(м) з дому нашого нє выходи(т) (Черкаси, 1589 *ЦНБ* II 23258, 1); Которы(и) то домъ и плацъ никгды с по(д) юри(с)дыцы(и) мєског ратѹша Києвского выходить нє маєть (Київ, 1616 *ЦДІАК* 221, 1, 62, 1 зв.).

12. *(виникати за певних умов; діятися, відбуватися)* виходити: постєрєгаючи, абы што противного цр҇кви божое нє выходило, постановляєм (Берестя, 1591 *ПІФ* 104); Понєва́жъ и нарожє́н҇є таки́мъ жє спо́собомъ выхо́дитъ (1627 *Тр.* 41).

13. *Перен. (ставати відомим)* виходити на яв, виявлятися: А я́кожъ ми́лыє спра́вцы, за тыє спра́вы свои тєпє(р) нє встыдитє́сѧ; я́кожъ людє(мъ) оу о́чи смотрѣти смѣєтє; кгды ви́дитє жє фа́лши и зра́ды ва́ши… // выхѡ́дѧтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 45 зв.-46); *Образно*: малжо́нка ти́хо(ст) захова́ти пови́нна, абы спо́лны(х) нєдоста́ткѡвъ малжє́нски(х), пожа(р) нє выходи́лъ з҆ до́мѹ ѡныхъ, а́лє абы тамъ любо́внє бы(л) оутолє́ный и оугашє́ный (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 921).

◇ **на слѣдъ выходити** *див.* **СЛѢДЪ; памѧть людскаѧ з устъ не выходитъ, съ памяти [людскоє] выходити** *див.* **ПАМЯТЬ; выходити на тотъ свѣтъ** *див.* **СВѢТЪ; з утробы выходити** *див.* **УТРОБА.**

Див. ще **ВЫЙТИ, ВЫХОЖАТИ, ВЫХОЖИВАТИ.**

ВЫХОДНОЄ *с.* Плата феодалові за право змінити місце проживання: а кгды вдова съ статкомъ до и(н)шого города замѹжъ идєть ѡтъ нєє выхо(д)ного в҃ копє грш҇ (1552 *ОБрац.* 144).

Див. ще **ВЫХОДЪ.**

ВЫХОДОКЪ *ч.* Убиральня, туалет, *діал.* вихо́док: А выходѧчи с тоє коно(р)ки єстъ двєри на завєса(х) и(з) защєпъкою до выходка (1552 *ОКр.З.* 149); Афєдрѡ(н): Вы́ходо(к), закрє́(т), прє́вє(т)… потрє́бна(а) комо́рка (1627 *ЛБ* 183).

Див. ще **ВЫХОДЪ.**

ВЫХОДЪ *ч.* **1.** *(місце, яким входять назовні з чого-небудь, звідкись)* вихід: Комната в тыхъ жє сєнєхъ с коминомъ мѹрованымъ и(з) двєми ѡболонами склаными и(з) выходомъ (1552 *ОКр.З.* 150);

(отвір, через який може щось виходити) вихід: котел броварный великий пивный в сенцех выход (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 350).

2. *Перен. (форма вияву чогось)* вихід: Ви́дишъ тоу́тъ пора(д)нои воины спо́собъ, и вы́хо(д) дхо҃(в)ного потыка́нѧ, як во́и(н)… доста(в)ши звитѧ(з)ства з посѣчєного тѣла своє́го, и знєволи(в)ши… якобы по(д) но́ги свои по(д)би(в)ши, є(ст) на к҆шта(л)тъ звитѧ(ж)ци сла(в)ного, пѣшо нє ходи́лъ, алє бы(л) нєсє́ныи (серед. XVII ст. *Кас.* 74).

3. Те саме, що **выходокъ**: братъ мой,… бѹдѹчи въ нєє [кнєгини] въ домѹ… пошолъ былъ длѧ потрєбы своєє на покойноє мєстцє до выходѹ (Луцьк, 1564 *AS* VI, 231); брата моєго… съ подъ выхода зъ аркабѹза въ задъ подстрєлилъ (Там же, 238); той нєцнотливый чловєк,… закравши сє с тылу домѹ под выход, стєрєг, поки нєбожъщикъ шол; як вышєд до витрѹ, ѡпєр сє ѡ стєнѹ, а ѹ той час с тылѹ приложивши аркабѹз кѹ дыри, стиснѹв и пострєлил (1564 *AS* VI, 246); cloacae выхо(д) (I пол. XVII ст. *Сем.* 51).

4. Данина феодалові за право жити самостійно або змінити місце проживання: а похочєть-ли который чєловєкъ зостати на том сєлищи, тот маєт Єго Милости дати выходѹ зъ дворища копѹ грошєй (Острог, 1514 *AS* III, 113); дѣдъ наш вытѧгал того Бориса с Торговицкоє волости… за похожого чоловєка за выходом (Торговиця, 1527 *AS* III, 304); войт …выдал пятдесят таляров земенину господарскому пану Коиленскому и два волы менуючи за неякій выход (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 62).

Див. ще **ВЫХОДНОЄ.**

ВЫХОЖАТИ *дієсл. недок.* **1.** (з чого) *(іти звідки-небудь назовні, за межі чогось)* виходити: Хотѧ́ бы тєды на причинє(н)є сєна́тѹ згода была, пришло́ бы и́хъ мл(с)тамъ подо́бно и по ѡ́выхъ кашталѧ́нахъ, кото́рыи пєрє(д) тымъ с таємнои ра́ды выхожа́ли, гдє ко́лвє(к) оу двєрі́й або за пѣчью сєдѣти, што нє вѣдаю

єсли́ же бы за вывыше́ньє собѣ почитали (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 198 зв.); Были тыжъ и в' Єгі́пскихъ ски́тахъ, што жива́ли В пече́рахъ, и з' ни́хъ на свѣтъ ма́ло выхожа́ли (Київ, 1622 *Сак.В.* 43 зв.).

2. *(з'являтися, прибувати з певною метою)* виходити: тог'ды выхожали к нємоу изъ ієр(с)лима и зо всєи іоудєи (1556-1561 *ПЄ* 26).

Див. ще **ВЫЙТИ, ВЫХОДИТИ, ВЫХОЖИВАТИ.**

ВЫХОЖЕНЄ, ВЫХОЖЕНЬЄ, ВЫХОЖЕНА, ВЫХОЖѢНЬЄ *с.* **1.** *(рух звідки-небудь назовні, за межі чогось)* вихід: Для того урядомъ,... росказуемо..., жебы купеня, збираня и выхоженя таковою обывателемъ..., в границы и панства чужоземские,... сурове и пилно забороняли (Краків, 1609 *ЧИОНЛ* XV-3, 193); Выхоженя іерейскіи полночными дверми на церковъ ко сторонѣ правой полуденной и восточной бываютъ, а не ко заходу, ани ко полночи и не на лѣвый клиросъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1173); Исхо́дъ: Вы́стьє, выхоже́ньє (1627 *ЛБ* 51);

(вибуття звідки-небудь) вихід: Ин'шіє за(с) прєстѹплє́нїа... я(в)ныє знєва́ги... во(л)ноє выхожєна гдє собѣ ѹподо́бає(т),... гнѣвы, сва́ры,...//... вы(г)на́нїє(м) ѡчища́ю(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 42 зв.); Трикро́тъ на ко́ждый ро́къ свѧта мнѣ обходи́ть бѹдєтє .а҃. свѧто вєли́къ дн҃ь па́схи на па́мать выхоже́ньа з' єги́птѹ .в҃. свѧто кѹчокъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 100 зв.);

(про воду) витікання з земних надр: выхоже́ньє водъ тєче́ньє воды (1596 *ЛЗ* 51).

2. Роздоріжжя, розпуття: Исхо́дищє: Выхожѣньє, або роспѹтьє, пєрєхрє́стьє (1627 *ЛБ* 52).

3. *Перен.* Смерть: а на(д)то всє в ша́тѹ покоу́ты оубєроу мою дш҃ѹ, наймоу собѣ ѡ(т)сю́ль причи(н)цовъ оубо́гихъ, вы́найдоу ра́на(м) мои(м) пєрє(д) выхожє(н)ємъ якоє оулѣче́ньє и що ма́ю має(т)ности за тоє малоє почєка́ньє, всю да́мъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 124).

Пор. **ВЫХОДИТИ.**

ВЫХОЖИВАТИ *дієсл. недок.* *(з'являтися, прибувати для участі у чомусь)* виходити: В томъ сєлє двє дворища... выхоживало с нихъ на слѹжъбѹ по два кони (1552 *ОВол.З.* 197); Сєла с которыхъ выхоживало слѹгъ панъцєръныхъ на слѹжъбѹ г(с)дръскѹю (1552 *ОКЗ* 45 зв.); С тыхъ вси(х) дворовъ выхоживало на дворъ гнидовъски(и) п҃ плѹговъ (1552 *ОЛЗ* 190 зв.).

Див. ще **ВЫЙТИ, ВЫХОДИТИ, ВЫХОЖАТИ.**

ВЫХОЖѢНЬЄ *див.* **ВЫХОЖЕНЄ.**

ВЫХОПИТИ *дієсл. док.* (що) *(раптово прийняти, забрати)* вихопити, висмикнути: добрѣ бы моу было. бы сѧ быль ниг(д)ы нє народиль... которы(и) съ мною во соли́ло роу́коу́ вложи(т) то(т)ти (!) є(ст). а скоро то рє(к) выхопи́ли́ роу́кы свои́. є(д)но іоу́дина зоста́ла́ (поч. XVII ст. *УЄ* № 256, 14 зв.).

ВЫХОРЪ *див.* **ВИХОРЪ.**

ВЫХРОВАТИ *дієсл. недок., перен.* Жити неспокійно, бурхливо: а ты(х) тєжъ часо(в) гєрони(м) а(в)кгѹсты(н)... докторовє ст҃ыє квитнѹли, и пєлагий єрєти(к) выхрова(л) в' а(н)кгєлии (1582 *Кр.Стр.* 51 зв.).

ВЫХУЖОНЫЙ *дієприкм.* Схудлий, *діал.* ви́худілий: Чѹй ѡко́лѡ ѡвча́рнѣ Хр(с)то́выхъ Овє́цъ, Прєнайдоро́жшєю Кро́вїю Сн҃а Бж҃огѡ кѹплє́ныхъ и ѡмы́тыхъ, а́бы жа́днаа з' ни́хъ я́кѡ ѡ(т) волка драпѣжного порва́на и пожа́рта нє была; такъ и го́лодомъ бє(з)дѹшѡко́рмноѣ збавє́нноѣ Єв(г)лскоѣ Наѹки, и бє(з) ча́стого а го́дного пожива́нѧ Прєч(с)тыхъ и Животворѧ́щихъ Тѣла и Крвє Хр(с)то́выхъ Та́инъ, выхѹжона и оуморє́на нє зоста́ла (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 2 зв.).

ВЫЦВИЧЕНЄ, ВЫЦВѢЧЕНЄ *с.* (*стп.* wyćwiczenie) *(опанування, засвоєння, здобуття знань)* вивчення: Проси(м) ѡ(т)дѣлѣтє ча(ст) нѣя́кѹю з має(т)ностєй Свои(х)... Кѹ ро(з)множєню и ѡ(б)ясνєню Пи(с)ма ст҃ого для нау(к) и выцвичє́ня дѣтє(м) ваши(м) (Львів, 1609 *ЛСБ* 422);

освіта, підготовка: кто, абы то смѣлє оучинили, лютра, калвѣна и которыє альбо ихъ наслѣдѹютъ, альбо оужива́ютъ, наоу́чилъ, побѹди́лъ... людє́й ѡсобли́воє натоу́ры, ди́вного выцвѣчє(н)ѧ, горѧ́чєє горли́вости... к'тды твои но́выє вы́мыслы псовати потоужнє оусилоу́ютъ... и тира́н'ство на(д) црк҃овью (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 31).

Пор. **ВЫЦВИЧИТИ.**

ВЫЦВИЧЕНОСТЬ *ж.* Довершеність, рафінованість: Кова́рство: Оухищрє(н)є,... выцвичє́ность: или по инѣ(х) кѹгларство, или бѣгло(ст),... ѹмѣє́тность (1627 *ЛБ* 53).

ВЫЦВИЧИТИ, ВЫЦВѢЧИТИ *дієсл. док.* (*стп.* wyćwiczyć) **1.** (в чому) *(навчившись, набути певних знань, відомостей у якій-небудь галузі; опанувати щось; набути майстерності в чомусь)* вишколити: Цный Григоріи Кгєнєалокгоуєтъ... В рє́чахъ рицє́р'ски(х), з' молоды́хъ лѣтъ выцвичоный: И на вᲂ́йнахъ зна́чны(х), я́ко моу(ж) досвѣдчо́ный (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 7); я в' пра́вдє з' дєти(н)ства, в' пи́смє свєто́мъ... выцвичо́ный є́стєм' (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 3 зв.); Найдовалися на дворѣ его... докторове славныи, въ... языкахъ выцвѣчоныи (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1136); розоумѣлєм' и я ѡ собѣ, жєм' нє чоуждъ тала́нтоу ѡ(т) Бга ми дарова́ногѡ зоста́лъ: боудоучи ѡ(т) дѣти́н'ства моє́го при знамєни́том', а Цркви Бжєй Блгопотрє́бномъ, и многѡпло́дном' дѣлѣ // Типогра́фскомъ выхова́ный, и, пѡ мѣрѣ дарова́ніѧ Хва, в' нємъ выцвѣчо́ный (Львів, 1639 *Ап.* 3-3 зв. ненум.).

2. (кого) *(навчити кого-небудь чомусь)* вивчити, вишколити: а старыи жоны... абы могли выцвичи(т) моло(д)ши(х) жєбы мужє(и) свои(х) миловали и дѣтки (II пол. XVI ст. *КА* 536); на́йпєрвѣй в' вѣрѣ стой Православнокаѳоли́чєско(и), в' цно́та(х), побо́жноста(х), и захова́ню приказа́ній Бжіи(х) вы́ховати и вы́цвѣчити ѡ́ны(х) стара́тисѧ пови́ннистє (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 931); **на свою руку выцвичити** — привернути на свій бік, переманити; перевчити: та́къ и ср(д)цє члвчєскоє, ма́єтъ помышлє́ніѧ до́брыи: до кото́рогѡ рѣки зло́сти оустави́чнє з'ближа́ютъсѧ хо́тѧчи єгѡ вывєрноути, и на свою роукоу вы́цвичити (Вільна, 1627 *Дух.б.* 341).

ВЫЦВИЧИТИСѦ, ВЫЦВИЧИТИСЕ *дієсл. док.* (*стп.* wyćwiczyć się) вивчитися, навчитися: Ани ѡ(д) вєли́кого подойзрє(н)ѧ, кото́роє жє оустави(ч)нє, ско́ромъсє в' Бгосло́вски(х) пи(с)ма стго наоукахъ вы́цвичилъ фрасоунли́вым' и смоут'нымъ чини́ло, сєбє зго́ла оуволни́ти мо́глєм' (Єв'є або Вільна, п.1616 *Прич.отех.* 4); Кото́рый [Архіеп(с)пъ] вы́шо(л) в'пра́вдѣ з' Дама́ска... до шко́лы грамма́тики да́ный бы́вши, и всѣхъ Наоукъ вызволєныхъ вы́цвичившисѧ (Київ, 1627 *Тр.* 619); Прє́то... томоу догажа́ючи, то є(ст), коро́ткости, и жа(ж)дѣ або пожи́ткови // ты(х) кото́ріи в то(и) цнотѣ вы́цвичитисѧ пра(г)ноу(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 51 зв.-52).

ВЫЦВИЧОНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Хитрий, хитромудрий: Оухищрє́нный: Выцвичо́ный, притра́фный (1627 *ЛБ* 142);

(про розум) бистрий: длѧ ты́х' то́т' За́конъ млтвъ на то́и таблици пода́лємъ, кото́рыи нѣма́ют' ро́зоумоу наоучо́ного и выцвичо́ногѡ (Київ, 1625 *Кіз.Н.* 197).

ВЫЦВѢЧЕНЄ *див.* **ВЫЦВИЧЕНЄ.**

ВЫЦВѢЧИТИ *див.* **ВЫЦВИЧИТИ.**

ВЫЦѢЖОВАТИ *дієсл. недок., перен.* (що) Забирати, віднімати, висмоктувати: Ѡба́чишъ на́ свѣтѣ, и вкроулє(в)ски(х) за́мка(х) мно́гы(х) кото́ріи бо́лшъ ви́н'ни, нѣжбы могли мѣти: соукнами ѡздоблє́ныи на ко́нѧ(х)... пышно издѧчи кото́ріи по(д)да́ны(х) зобра́ли мѣшо(к) выцѣжоую(т) и маєтно(ст) ѡдыймоую(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 217 зв.).

ВЫЧЕРПАТИ *дієсл. док.* **1.** *(черпаючи чим-небудь, вибрати воду)* вичерпати: а якъ нѣко́ли з' жро́дєлъ тєчи нє пєрєстає́т', та́къ пото́(к) нѣгды вычєрпа(н) быти нє мо́жє(т) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 178).

2. *Перен. (взяти з якогось джерела)* почерпнути: Зна́йдє(ш) бовѣм' в' то́й Книзѣ пора́дноє ѡ(д)правова́нє стыхъ сєдм' Та́ин' Цєрко́вны(х)... з' Грє́цки(х) Євхоло́гій... вы́чєрплєноє (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 5 зв.).

Див. ще **ВЫЧЕРПНУТИ, ВЫЧРЪПОВАТИ.**

ВЫЧЕРПНУТИ, ВИЧЕРПНУТИ, ВЫЧЕРПНУТЬ, ВЫЧРЪПНУТИ *дієсл. док.* **1.** *(взяти невелику кількість рідини)* зачерпнути, набрати: возми воды рєчно́й и вы́ли єй на соухо а што ко́лвє вы́чєрпнєшъ з рєки в кро́вь сє ѡборо́титъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 82).

2. *Перен. (перейняти чиїсь думки, ідеї)* почерпнути, запозичити; взяти: милєсиоушъ... почита(л) вси рєчи з воды бы(т) сотвороныє выводи(л)... // ...Ѡвидиоушъ тєжъ подобно з нєго вычє(р)пну(л) (1582 *Кр.Стр.* 16-16 зв.); нє до ты́хъ я́сныхъ оутѣка́тисѧ на́мъ потрє́ба ѡ(т)коль и ѡ́ныхъ ро́зоумъ вы́чєр'пноути, и вѣроу свою оутвєржа́ти ма́ємо (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 24); з' жадны(м) живы́(м) члвєко(м) в то́мъ нє зноси́лєм'сє..., жєбы(м) // мѣлъ тоую мою ра́доу вы́чєрпноуть, нє́хай жа́дєн' нє розоумє́єтъ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 2-2 зв.); Дѣткамъ оучи́тисѧ почина́ючимъ Боуква́рь звыклє рє́кши Алфавита́рь з' тои Гра(м)ма́тіки вы́чєрпнєный абы́ склонє́ніамъ Гра(м)ма́тичнымъ з' лѣтъ дєти́нныхъ з'мо́вою заразъ привыка́ли, до вы́оучє́н'ѧ

пода́ванъ нєха́й бо̂детъ (Єв'є, 1619 *См.Грам.* 3 зв.); Кото́рою то Кни́гѹ... Прошѹ ра́чъ любо́внє те́жъ прина́ти, ωхо́тнє чита́ти,... а наба́рзѣй... до Старожи́тности Сто Блгочє́стїа любова́нье и засмакова́нье ω(т)то́ль вы́черпнѹти (Київ, 1625 *Коп.Апок.* 4); яснѣйшє ωпи́сѹєть; со̂дный днь Іωа́нъ стый Єв(г)ли́ста,... възлюблє́ный оу҆чнкъ Сна Бжїа, кото́рый на пе́рсєхъ єг(о) почи́въ, и ω(т)то́лѣ ди́внїи Та́ємніци бо(з)кїи вы́черпнѹлъ (Чернігів, 1646 *Перло* 131);

(з чого що) довідатися, вичитати (про що): А колижъ светые отцеве... съ писма светого то вычерпнули, же антихристъ маетъ народитисе зъ Жидовъ съ поколѣнья Данъ (а то єстъ речъ певная, же ни одинъ папежъ не народился зъ Жидовъ,... а для чогожъ ихъ зовутъ антихристами?... //...Протожъ не можетъ быти папа антихристомъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 160-161).

3. *Перен.* (*підступними методами забрати щонебудь повністю, до кінця)* виманити, видурити: Блоу́дница бовѣ(м) на кшта́лтъ я́скоулкы, кды ро(з)почнє́тъ до члка примыка́тисѧ, всю кро́въ єгω вы́ссє(т), всє бога(т)ство вычръпнє(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 291 зв.).

Див. ще **ВЫЧЕРПАТИ, ВЫЧРЪПОВАТИ.**

ВЫЧЕСТИ *дієсл. док.* (що) (*цсл.* вычьсти) прочитати: А так мы казали книги отворит... и перед князи... вычести, которым ся обычаем князь... из отцем архимандрытомъ записали (Луцьк, 1537 *АрхЮЗР* 1/VI, 25); Такъ находиме у святумъ писмѣ, котрое емь вамъ вычолъ (XVI ст. *НЄ* 27);

(переважно прилюдно, вголос — у практиці судочинства) прочитати, зачитати: И єстли бо̂дєт тот список ωдин и писмо в том спискѹ ωдного дьѧка, мают тот список вычєсти (Краків, 1538 *AS* IV, 150); а такъ панове... отказ князя Богушева смотреть велили и то перед собою их милость вычести казали (Володимир, 1542 *АрхЮЗР* 1/VI, 34); Пан Валєриѧн пєрєд господарєм Єго Милостью достаточнє єго вычол и мовиломъ ємѹ, абы ωтпис кѹ Твоєй Милости на то вчинил (Вільна, 1547 *AS* IV, 528); А до нас Подолѧн пишє, мєнѧчи нас быти, або тот край нашъ, Подлѧшьємъ, которыє мы листы вычєтши, нєпомалѹ сѧ всо̂мнѧєм (Вінниця, 1569 *AS* VII, 323); якож тое оповедане, такъ и тот лист, слово в слово вычотши, до книгъ уписано (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 8/III, 208).

Див. ще **ВЫЧИТАТИ.**

ВЫЧИНЕНЫЙ, ВЫЧЫНЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Вичинений: знашли полтретѣ скуры зъ шерстю выправеныхъ, козиныхъ, а пять скуръ бараныхъ, вычыненыхъ, подъ скрынею (Луцьк, 1568 *АрхЮЗР* 6/I, 62); маєтъно(ст)... ты(х) по(д)даныхъ... пограбили // напє(р)вє(и)... ѹ васка мошо(н)ки... ску(р) яловичи(х) вычинєны(х) чотыри (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 89-89 зв.).

ВЫЧИСТИТИ *дієсл. док.* (що) **1.** *(зробити чистим)* вичистити: в которого жь то роуцѣ єго лопата єго а вычистить гоум'но своє (1556-1561 *ПЄ* 219 зв.); которую дей зброю ее милость пани Малинская,... абых ее дал вычистити, а ручницы и аркабузы направити, до мене была прислала (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 177); При Андрияне цари нечестивомъ почали ваши предкы церковъ създидати, и основаніе стѣнамъ будовати, мѣсто все вычистили (1580 *Спис.* 6); Вы́чисть пе́рвѣй з'внѹтра // шклѧни́цѹ, а пото́мъ звє́рхѹ ωмы́єшъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 89-90);

(що з чого) *(про рослини)* розчистити (від чого), викорчувати (що): Ора́чъ часто́кроть выхо́дитъ... на ни́вѹ..., абы ко̂ко́ль, и зѣл'ско нєпотре́бноє з нєѣ повырива́лъ, абы з' те́рнѧ, и з' заро́слѣ єѣ вы́чистилъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 584).

2. *Перен.* (що) *(позбавитися кого-, чого-небудь небажаного)* знищити, викорінити: И та́къ... засѣда́ли... пра́гнѹчи... оупо́ръ и пыхоу в'нє́сєныє, вы́чистити и вы́корєнити (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 37 зв.); згори(т) зємлѧ, высхнє(т) во́да... спа(дє) о́гнь // сєр'кою с нбсъ, вычис'ти(т), чого нє є(ст) потрєба (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 79 зв.-80).

Див. ще **ВЫЧИЩАТИ.**

ВЫЧИТАНЄ, ВЫЧЫТАНЄ *с. (переважно прилюдно, вголос — у практиці судочинства)* прочитання: А по // вычитаню того реистра тут же ставши бояре... вызнавали, иж... так имъ веле шкод поделано, яко в том реистре меновите ест написано (Луцьк, 1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 102-103); по вычита(н)ю того позву вале(н)ты(и) ωсо(в)ски(и) дове(д)ши того по(з)ву выписомъ с кни(г) замъку ωвру(ц)кого созна(н)я во(з)ного каза(л) возному пна филона сєма(ш)ка ку праву волати (Київ, 1580 *ЛНБ* 5, II 4044, 69); А по

вычита(н)ю того позвȣ... панъ воєвода... злєци(л) ȣстнє рєчъ свою до права слȣжєбникȣ своє-мȣ (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 25 зв.); А по вычита(н)ю того по(з)вȣ и по довєдєню рокȣ кладє(н)я рєчоны умоцованы(и) стороны поводовоє просил и домовя(л)сє абы сȣ(д) по(з)ваны(м) на позо(в) єправоватися наказа(л) (Кремѐнець, 1619 *ЦДІАЛ* 765, 1, 5, 1 зв.); А по вычытаню того по(з)вȣ... пово(д) со-(з)нанє(м) во(з)ного довє(д)ши проси(л) абы по(з)ваному на позовъ справова(т)сє наказано было (Київ, 1621 *ЛНБ* 5, III 4057, 19 зв.); А по вычитаню Того Позвȣ По довєдє(н)ю слушъного року кладє-(н)я єго Поводовє чєрє(з) ȣмоцовано(г) своєго // Пна Григи(р)я (!) ро(ст)ковъского а позванає чєрє(з) Пна григория Туровицкого... в то(и) справє Мєжи собою конътровє(р)товали (Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5, II 4060, 73-73 зв.).

Див. ще **ВЫЧТЕНЄ.**

Пор. **ВЫЧИТАТИ.**

ВЫЧИТАТИ, ВЫЧИТАТЬ *дієсл. док. (переважно вголос, прилюдно — у практиці судочинства)* прочитати, зачитати: Ино мы тые, листы огледавши и их с початку аж до конца велевши перед собою вычитати (Галичани, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 11); то(т) ли(ст), на (и)мѧ пна Сабостияна Туровского написаны(и), пєрєдо мною на врѧдє покладали и бы(л) вычита(н) спочa(т)ку а(ж) до ко(н)ца (Луцьк, 1565 *ТУ* 111); тєстамє́н(т)... ту(т) пєрє(д) вшєю мл(с)тью покладаю и прошȣ абы был вычита(н) и в книги кгро(д)скиє... ȣписа(н) (Добрятин, 1576 *ЖКК* II, 282); а кгды тыє листы и а(р)тыкулы вычитаны бы(ли) на то па(н) сєма(ш)ко повєди(л), и(ж) дє(и) єсть бли(з)-шиє сусєды которыє с нами ȣ во(д)номъ мє(с)цу сȣ-грань мє(ш)каю(ть) (Київ, 1580 *ЛНБ* 5, II 4044, 69 зв.); а я,... листы, справы отъ мала до велика предъ его милостью положилъ, абы вычитавши при томъ рачилъ мя зоставить при церкви и парафии Пещатской (Володимир, 1617 *АрхЮЗР* 1/VI, 450); а та́къ є́сли мо́жєшъ писмо вычита́ть, и вы́кладъ мнѣ єгѡ ѡзна́-ймитъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 364 зв.).

Див. ще **ВЫЧЕСТИ.**

ВЫЧИЩАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(робити чистим)* вичищати, очищати, розчищати: Тымъже спо́собом҆, и ѡгоро́дъ на пȣсты́ни, и на мѣст҆цахъ смродли́выхъ мѣти хота́чїй, в҆про(д) вычища́єтъ и плȣ́томъ огорожа́єт҆ кана́лы длѧ воды готȣєтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 164).

2. (що) *(виводити щось погане з організму)* очищати (від чого): в҆сє ш҆то входить з҆внѣ въ чл҃ка нє можє(т) єго пос҆кврънити бо нє в҆ходи(т) в ср(д)цє єго єд҆но въ чрєво и афєдроно(м) исходи(т). и всѣ по-кор҆мы вычищає(т) (1556-1561 *ПЄ* 153 зв.); Рѣпѧ(к) є(ст) зѣлѧ добро... наваривши оу водѣ и главоу мыи ни(м)... // ...вcase нєчи(с)то(с)ти вычищає(т) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 8 зв.-9); Та(к)жє кто має(т) раны сто(л)-ци кропивноє ли(с)тѧ з масло(м) стары(м), раны вычищає(т) въсѣ и оуздоро(в)лѧє(т) (Там же, 9 зв.); пси стрȣпы и ра́ны жєбрака́... лиза́ли... гно́й з҆ ранъ вычища́ючи (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 598).

3. *Перен.* (що з чого) *(робити чистим у моральному відношенні)* очищати (що від чого), позбуватися (чого): прєкладаю тєбє над... пова́жны(ми) рє́чами,... на(д) кролє́в҆ствы, вычища́ти злȣ́сти и(з) сръдє́цъ лю(д)скы(х) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 206).

Див. ще **ВЫЧИСТИТИ.**

ВЫЧИЩЕНЄ, ВЫЧИЩЕНЬЄ *с.* Вичищення, очищення: хлопȣ за вычищєнє пивни(ц) г(р) 8 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, 5 зв.); а(н)дрѣєви ґру(н)тарȣ за выношєньє всєго плюґа(в)ства з тра(н)сїту... и ѡ(т) вычищєньє всѣ(х) скринь ґру(н)товы(х) далє(м) зло(т) 19 (Там же, 6).

Пор. **ВЫЧИСТИТИ.**

ВЫЧРЪПОВАТИ *дієсл. недок., перен.* (без додатка) Вичерпувати: Плодопрїємлю: Збира́ю ȣвоцъ, ȣжива́ю, пожива́ю, бєрȣ, ма́ю, вычрѣпȣю (1627 *ЛБ* 83).

Див. ще **ВЫЧЕРПАТИ, ВИЧЕРПНУТИ.**

ВЫЧТЕНЄ *с.* Те саме, що **вычитанє:** А по вычтеню листа, просилъ панъ Якушъ Вгриновскій, абы то было записано (Пашів, 1554 *АрхЮЗР* 6/I, 33); По вычтєню пєрєд господарємъ, королємъ Єго Милостю тыхъ, выписȣ и листȣ подстаростєго Лȣцкого, просилъ кнѧзь Романъ Сєнкгȣшковичъ господарѧ..., абы въ томъ ємȣ... справєдливость вчинити рачилъ (Петрків, 1564 *AS* VI, 249).

ВЫЧУТИ *дієсл. док.* Вислухати, почути: Видишъ, ажъ и другыи дѣла метъ чествовати Христосъ, али безъ сихъ дѣлъ, што вычувъ Христосъ на судѣ (XVI ст. *НЄ* 10).

ВЫЧЫНЕНЫЙ *див.* **ВЫЧИНЕНЫЙ.**

ВЫЧЫТАНЄ *див.* **ВЫЧИТАНЄ.**

ВЫШАРОВАНЫЙ *дієприкм. (вимитий, енергійно чимось витертий)* вйшаруваний: ѡбыча(и) бо єстъ мйръски(м); на ѡблѹ(плє)нѹю гŏловѹ нŏсачого по(д)голє(н)ца, вы́стрѹганого мыло(м) вышарованого. и вымак'глєвано(г) пилнє смотрѣ(т)и и мыслью похотною... блѹдити (п.1596 *Виш. Кн.* 230).

ВЫШАРПНУТИ *дієсл. док.* (кого) *(різко вихопити звідкись)* вишарпнути: он, кромъ всее литости и баченъя, крикнувши на помочьниковъ и слуг своихъ, мене и ее бъючи, с под шубки, с под пахи моее вышарпнули (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 8/III, 266).

ВЫШЕ¹, ВИШЕ, ВИШШЕ, ВЫШШЕ, ВЫШЪШЕ, ВИШШЕЙ, ВЫШЕЙ, ВЫШШЕЙ, ВЫШЪШЕЙ, ВЫШЫЙ, ВЫШ, ВЫШЪ *присл. в.ст.* **1.** *(про написане, сказане — раніше, перед цим)* вище: чюли єстє што писа(х) вамъ вышє (1489 *Чет.* 51); А далиєсмо... Чѹднов... как вышєй в сємъ нашомъ листє ѡписано, кнѧзю... и єго справєдливымъ // наслєдкомъ (Городно, 1507 *AS* III, 49-50); а тую вгоду постановє(н)є и є(д)на(н)є... яко вышє(и) в сє(м) листє моємъ ѡписано маємъ и пови(н)ни будємъ з обу сторо(н) твє(р)до... дє(р)жати (Ляхівці, 1548 *ЛНБ* 103, 19/Id, 266, 25); єстли бы хто... в школє... кого заби(л) або рани(л) то(г)ды... яко вышє(и) ѡ кгва(л)тѡ(в)ника(х) написа(н)но (1566 *ВЛС* 88); просто абы в̃ша мл(ст)... кѹ правѹ ста(л): и в то(м) всє(м) яко сє вышє(и) помєни(ло) на жалобу... ѹсправєдливи(л) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 25 зв.); припомнє(т) нє вадитъ, жє єго м(л)... давши поводово(и) сторонє таковы(и) листъ уступє(н)я має(т)ности тоє, нє подалъ єє о(д)накъ зара(з), а для того, жє по то(т) ча(с) є(д)на(л)сє с п̃ны Трипо(л)скими ѡ тыє кри(в)ды, которыє сє вышє(и) припомнєли (Київщина, 1600 *ККПС* 134); И дла дово(д)ного зрозѹмѣна читáй вы́шшє (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 116); Вопрóсъ. Посвачéнье воды́, єстъ ли тáйною. Ѿ(т)вѣтъ. Нє єст': áлє поливáн'є нéю (я́коса вы́шєй рєкло,) є́стъ тáйною (Львів, 1642 *Жел.О тайн.* 5); возны(и)... ѡ(с)вє(д)чи(л)... жє такъ, а нє (и)начє(и) было, яко сє вышъ въ протєстациє(и) и в рєляци(и) помєныло (Житомир, 1650 *ДМВН* 209).

2. *(у просторовому відношенні, на значнішій висоті у порівнянні з кимсь, чимсь)* вище: Єщє вышъшє(и) на(д) тою свѣтлочъкою єстъ вєръхъ брамы цєглою мѹрованы(и) (1552 *ОКр.З.* 149); то обошла обручка перловая, у два ряды сажоная, далей белый камен великий... вышей штука золотая з рубином (Володимир, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 427); И такъ змертвыхъ встанье всѣ свята переходит: Иле солнце, над всѣ звѣзды вышся находит (Львів, 1630 *Траг.п.* 174); тóй потóпъ ѡгнéнный; нєпрєвозы́йдє вы́шшє, ти́лко пóты стáнєтъ на вóздѹсѣ, пóки былѝ вѡ́ды потѡ́пныи звышъ ѡ(т) зємлѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 413);

(у верхній, горішній частині чогось) зверху, уверху: то(т) копє(ц) которы(и) по(д)лє того(ж) закату бы(л) кгва(л)томъ ро(с)копа(т) вєли(л) а зака(т) которы(и) сво(и) єсть звєчны(и)... ѡ(т)кинувши мо(ц)но кгва(л)томъ єго вы(и)шє(и) (!) къ зємли моє(и)... пристави(л) (Ляхівці, 1554 *ЛНБ* 103, 19/Id, 1988, 24); По извєръжéнїю диáволы на трóхъ мѣстєхъ зостáли: єдины вы́ш'шєй на воздоу́сѣ над' вѡдáми, дрѹ́гїи на зємлѝ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 7 зв.); Тóй то єзєкї́а, котóрый заткáлъ вы́шшє жєрєло вóдъ сїѡ́нскихъ, а ѡ(т)вори́лъ ихъ дóломъ назáдъ сл̃нца дв̃довогѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 347 зв);

отъ вышше — з неба: пошлє(т) ва(м) б̃ъ нѣкѹю оутѣхѹ ко оутѣшєнїю вашємѹ д̃шєвномѹ и тєлєсномѹ ѡ(т) вы(ш)шє скоро (п. 1596 *Виш.Кн.* 259 зв.).

3. *Перен. (на почесному місці)* вище: алє єсли боудєши позвань. поиди а са(д) на послѣднємь мѣс'ци. а єсли прїйдєть то(т) которыи тєбє просиль и рєчє(т) тобѣ братє посадиса вышє тог(д)ы боудє(т) тобѣ слав'но (1556-1561 *ПЄ* 284); Сѣдáти маю(т) кóжды(и) на мѣстцы своє(м) пєвно(м) назнáчєно(м) вéдлє наѹки. котóры(и) болшє ѹмѣєть сѣдѣти будє(т) вы́шшє, // бы и ба(р)зо нищь бы(л). Которы(и) мє(н)шє ѹмѣти бѹдєть, на подлѣ(и)ши(м) мѣстци сѣди́ти мáєть (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 2 зв.-3);

(краще, достойніше порівняно з іншим) вище: И того ради вышее, рек, езовито, той свой костел римский быти розумѣеш, яко один над всеми владѣет? (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 179); Высокие домы и трекровны полаты с гору себѣ збудовали есте и нас сими превышаетѣ — разумѣемо; але от нашея вѣры ничто же вышше, которою мы чисто мысльным славословленям (неба небес) к Христу преходим (бл. 1610 *Виш. Посл. Льв. бр.* 233); роз'шиховáлъ ихъ

на пол́ки, яко моу́дрий ге́тма(н) во́йско, и поста́вилъ ихъ, едны(х) я́ко пре(д)не́йшіи по́чты, на пре́дкꙋ бли́зь майстатꙋ сла́вы своєи, а дроу́гихъ по(д) тѣми, и та́къ єдины над̾ дроу́гими вы́ш̾ше въ свѣтлостахъ ро́з̾ныхъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 3); розꙋмѣлемъ потре́бно бы́ти я́снє оуказа́ти проти́внико(м) приказа́на Ст҃ыхъ Ѡц҃ъ, кото́рыи взборона́ють на́мъ ѡ то́мъ што́ на(д) на́шъ и на(д) // вса́кїй Аггльскїй ро́зꙋ(м) вы́шє є́стъ, шпы́рати и довѣдоватиса (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 193-194); Староდа́внаа и ди́внє ѡсобли́ваа є(ст) наоу́ка ст҃го антѡ́нїа жє іно(к) або зако(н)ни(к), котории… хо́чє(т) взыйти вы(ш)шє(и)… на за́мо(к) анахоритовъ (общєжитєлєй)… (*дописано на полях — Прим. ред.*) нє маєт(т)… з є(д)ного… брати прикладовъ абовѣмъ єдє(н)… ро(з)сꙋ́дко(м) и простро́пностю инши(х) пєрєхо́дитъ… дрꙋги(и) иншихъ чи́стостю прєвы(ш)шає(т)… щи́ростю оукрашєн(н)ы(и) єстъ… в працови́тости маєт(т) на(д) и́ншиє (серед. XVII ст. *Кас.* 63);

(за вартістю) вище, більше: Того(ж) року по ѡ(т)ѣздѣ кролєвско(м)дорожня ся почала грошѣ в горꙋ пошли, щора(з) вышше талярѣ были по золоты(х) д҃ а чє(р)воныи по золоты(х)… ѕ҃ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 167).

4. *(за інтенсивністю)* більше, надмірно: А даска(л) взавши порꙋче́ноє єму дѣтище, ма́єть е́го ꙋчи́ти спро́мысломь доброє наꙋки. за нєпослꙋшє(н)ство // кара́ти, нє тира(н)ски(и), но ꙋчи́тє(л)ски(и), нє вы́шшє, но поси́лѣ. нє роспустнє, но поко(р)нє и смирє(н)нє (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 2-2 зв.).

Див. ще **ВЫЖЕ.**

ВЫШЕ[2], ВИШЕ, ВЫШЕЙ, ВЫШШЕ, ВЫШШЕЙ, ВЫШЪШЕЙ, ВЫШЪ *прийм.* **1.** *(з род.) (виражає просторові відношення) (вказує на місце знаходження чогось, когось)* вище: дали єсмо єй… ставищо пустоє, што вышей гнидовского ставка (Вільна, 1503 *AS* I, 125); а пакъ хотаръ пасици… да ест поченши ѿ єдинь ясен що єстъ вышє пасики, ѿттолѣ право на кѡнєць става (Гирлов, 1519 *ДВВ* II, 2); Иншая земля светого Николы Притиского… неподалеку, на гору узехавши, вышъ Кудрявца, промежъ дорогъ съ Киева къ Святошицкому бору (Київ, 1539 *АрхЮЗР* 1/VI, 28); бы(л) єсми ꙋ всєкровє и видє(л) в каспора… ра(н)у битую синюю на руцє право(и) вышє(и) ло(к)та (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 24); Второє, мєншо(ст) и послѣдно(ст) ра(з)умѣючи то ѡ со́бѣ, єсли и высо́ко сѣди(т) и вы(ш)шє всѣ(х) глєди(т) алє зє(м)ла и пра(х) з ни(з)кими ро(в)но єст (п. 1596 *Виш.Кн.* 239 зв.); И на руцє єго видє(л) є(с)ми, на право(и), вышє(и) локтя, рану синую (Щенів, 1605 *ДМВН* 63); Як треба казнодѣи чили четцу псалмов… читаючому вышше всѣх на амбонѣ стояти, читаюче (поч. XVII ст. *Вол.В.* 80); на руце левой, вышей локътя, рана (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 10); Го́лоть: …всєзме́рзшааса вода́ на зємли́, а(л)бо вода́ вы́шє зємлѣ поме́рзшаа (1627 *ЛБ* 26); кꙋзя(н) пашьча(т) вѣдомо чини(т) в домꙋ своє(м) изь сы(н)ми своєми ижь прода(л) штꙋкꙋ рꙋлѣ вы(ш)шє сєла (Одрехова, 1637 *ЦДІАЛ* 37, 2, 53); вышє(и) паса рану навилє(т) з ру(ч)ници прострєлєную мєнованы(и) возьны(и) видє(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 202);

(вказує на розмір чого-небудь порівняно з кимсь або чимсь) вище: ꙋ воротахъ пєрє(д) вєжою почата зновꙋ башъта… // …вывєдєно къ вє(р)хꙋ вышє(и) стоача ч҃лвка (1552 *ОВін.З.* 130); звонъ былъ ѡдинъ которы(и) вышъшє(и) стоача ч҃лвка звали єго ратны(и) звонъ (1552 *ОЖЗ* 120); а ты што розумѣє(ш) ѡ собѣ, выбри(т)вивъши потылицю,… коси(ч)кꙋ, и́ли пѣрцє веръ(х) макгє(р)ки оу́стромивъши,… плєчє ѡдно вышшє ѡ(т) дрꙋгого накокорѣчивши,… тобѣ ли покаанїа нє трєба (п. 1596 *Виш.Кн.* 233 зв.); которая то флякгма, кгды деревомъ слуга пана Болобановъ зъ медницы взялъ и къ горе подносилъ, теды се вышей человѣка, якъ поворозъ, волокла (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 489); ото ро(з)ли́лла са вода́ слє(з) мо́и(х) вы́ш̾шє головы́ моє́й (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 228); Посмотри́ єдно на́ н҃бо, и пройди оу́мысло(м) вы́ш̾шє н҃бсъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 45); Іѡа(н) ст҃ый былъ в̾ захвичє́ню; в̾ д҃хꙋ в̾ д҃нь Нєдє́лнїй, ви(ш)шє всѣ(х) Хо́рѡвъ Аггл̾скихъ, да́жє до нєпристꙋногѡ (!) свѣта, прєд̾ са́мый Маєста́тъ бо(з)кїй, и тꙋ ємꙋ Б҃гъ показа́; Та́ины, Кото́рыи ма́ютъ оупєрєди́ти, сꙋдный д҃нь (Чернігів, 1646 *Перло* 131 зв.).

2. *(виражає кількісні відношення) (вказує на перевищення якоїсь кількості)* більше (як що), понад (що): пєрвєй записала была ємꙋ вєно, а потомъ тоє всє имєнє высшєй трєтєє части ємꙋ ѡтписала (Вільна, 1522 *AS* III, 240); а штобколвєк вышєй ста коп грошєй з оноє половицы моєє пєрєходило, то всє Их

Милости быти (Краків, 1539 *AS* IV, 230); которыє жъ грани идꙋть нєпєрєставаючи мєжи инъшы(х) многи(х) сє(л) бєрєстє(и)ских дєля(чи) вышє(и) пяти миль аж до сєла... замъшанъ (1546 *ОГ* 16 зв.); проси(т) тымъко... абы єсь вызналъ... што єсь далъ вышє воусьмъ дєсѧ(т) златы(х) грицови (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 17); а староста... повєдилъ ижъ добродєрєвъцы которыхъ вышє(и) польтори тисѧчи было припровадивъши дєрєво тоє лєжали тамъ... большъ мєсаца а дєрєва того ѡтъ бєрєга нє ѡтъдаляли (1552 *ОКан.З.* 19 зв.); гдє бы сѧ трафило граничє(н)я ѡ рє(ч) ва(ж)ную вышє(и) два(д)цати бочо(к) зємли, то(г)ды судья... маючи при собє людє(и) добрыхъ тую зє(м)лю ѡ(б)єха(в)ши... граничити мають (1566 *ВЛС* 78 зв.); ѡ҃цы о́ныи ст҃ыи пꙋстынножи́тєлѣ... по́стилисѧ на пꙋсты́нѧхъ по(д) лѣтъ осмъдєсѧти́ вы́шшє и ни́жшє, ры́бъ, вина́... нє коштꙋючи (Київ, бл. 1619 *О обр.* 171).

3. *(виражає відношення міри, межі, інтенсивності чого-небудь) (вказує на їх перевищення)* понад (що), вище (чого): помо(ч) всѣм дає(т) б҃ъ вышєи того (1489 *Чет.* 109 зв.); чомоу... вєлишь ми чинити што вышєи моєи силы єсть (Там же, 126); што єсть вышє ѡбычаѧ того нєнадобѣ пытати (Там же, 112); Прото(ж) пановє мєщанє лво(в)скиє по(д)вигнулися вышє силы и(х) направляти ꙋпа(д)лыє справы (Львів, 1587 *ЛСБ* 83); а ты мꙋсо(м) єго вєдє́шъ, кото́рый є́стъ выш҆шє всѧ́кого примꙋшє́(н)ѧ (Вільна, 1596 *З.Каз.* 90 зв.); Ви́дите, ижъ не потреба зъ ро́зумами вылета́ти, але такъ вѣрити, яко написано, а выш҆ше себе и надъ писмо не кгмыра́ти (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 451); Велик єсть бог,... пред которым ста́нут папы,... кото́рые смѣють Христова декрета велце зневажати // ...ламлючи кано́ны и вызна́нье вѣры, и вла́сти шука́ють, яже вышей мѣры (к. XVI ст. *Укр.п.* 76); Бозскіе догматы вышше вшелякое мысли суть, и вышше вшелякое быстрости очное (1603 *Пит.* 107); Бо́льшє нє ба́дайсѧ, бо та́йна є́стъ, и спра́ва Д҃ха с(т). вы́шшє ро́зꙋмꙋ ч҃лчого (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 249); Єпістѡ́лїи... Бы(л) бовѣмъ вы́шшє єстєства чꙋлый (Київ, бл. 1619 *О обр.* 21); потрє́ба вѣдати; правовѣрномꙋ хр(с)тїа́нскѡмꙋ ро́дꙋ. я́кѡ Б҃гъ єст нєпостижимы(и),... вы́шє ра́зꙋма А҃гглскагѡ и ч҃лвческагѡ, и ви́шє мо́ви лю(д)скѡи (Чернігів, 1646 *Перло* 9); *(вказує на оцінку особи, предмета у порівнянні з іншими)* понад, вище: маєть сєго ꙋчити... нє толи́ко ми(р)ски(и), но и вы(ш)шє ми(р)скихъ, абы ты(ж) нє пи́лно(ст)ю своєю, или за(з)дростью, или лука(в)ствомь нє зоста(л) ви́нєнъ ни за єдино(г) б҃гу всєдє(р)жи́тєлю (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 2 зв.); єпи(с)копъ лво(в)ски(и) бꙋ́дꙋчїи спроти́ви(л)сѧ прєжє прє(д) вто́рымъ соборо(м) на́шимъ и о́бра(з) то(и) // єрєти́чє(с)ки(и) вышшє всѣ(х) поста́вити повєлѣ (Велике Берестя, 1594 *ЛСБ* 262, 1-1 зв.); Бо то вѣчно нє зе́шло быва́єтъ и тръва́ло, Вы́ш҆шє пе́рєлъ злота и нѣкгды нє звєтшало. Офѣра то и оздо́ба прє́дъ Б҃гомъ вдѧ́чна, Добрѡдѣтєли я́къ ѳимїанъ прїє́мна (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 8); Та́къ ты́и Бл(с)вє́нныи и правди́вє оу́чнєвє на́збытъ тихого І҃са, и ми́ловати єди́нъ дрꙋ́гого, и пошанова́нїємъ вышє становити оумѣли, в҆ про́стости ср(д)ца, и в҆ дх҃ꙋ, и в҆ ти́хости (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 227).

Див. ще **ВЫЖЕЙ²**.

ВЫШЕИМЕННЫЙ, ВИШЕИМЕННЫЙ, ВЫСШЕИМЕННЫЙ *прикм.* Вищеназваний, вищезгаданий: а естли бы инако хто з насъ,... того именія высшеименного подъ паномъ Иваномъ Немѣричомъ хотѣлъ его доставати, тогда маеть заплатити... королю его милости, вины пятъ сотъ копъ грошей (Київ, 1531 *АрхЮЗР* 7/І, 70); Єго милость панъ воевода и тыи вышеименніи панове на нашо чолобитіе вчинили, и печати свои приложили (Там же); Сла́ва прє(д)вѣчномꙋ, ви́шє имє́нномꙋ, Нєпостыжи́момꙋ Б҃гꙋ (Чернігів, 1646 *Перло* 169).

Див. ще **ВЫЖЕЙМЕНОВАНЫЙ, ВЫЖЕЙПОМЕНЕНЫЙ, ВЫЖМЕНОВАНЫЙ, ВЫШЕЙИМЕНЕНЫЙ, ВЫШЕЙОМЕНЕНЫЙ, ВЫШЕМЕНЕНЫЙ, ВЫШЕМЕНОВАНЫЙ, ВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШЕЙ¹ *див.* **ВЫШЕ¹**.

ВЫШЕЙ² *див.* **ВЫШЕ²**.

ВЫШЕЙВСКАЗАНЫЙ *прикм.* Вищевказаний, вищеназваний: Тєды мы... посылає(м) до вє(л) ва(ш) и доббръ (!) брагиня зъ ли(с)то(м) ꙋвя(ж)чы(м) на(в)вязыва(н)є за сумꙋ вышє(и) вскazанꙋю Пєрє(д) собою во(з)но(г) єнєрала... абы(с)тє вє(л) ва(ш) помєнєную сумꙋ... чєрє(з) того во(з)но(г)... заплатили (Київ, 1635 *ЦДІАЛ* 181, 2, 129, 33 д).

ВЫШЕЙВЫОБРАЖОНЫЙ *прикм.* Вищезазначений, вищеописаний: зоставили есмо... имене наше..., з ставищами, з ловы зверинными, пташими и рыбъными... и зо всими вышей выображоными речами (Сільце, 1580 *ПККДА* I-2, 153).

ВЫШЕЙЗНАЧЕНЫЙ *прикм.* Вищезазначений, вищевказаний: при которой части млына и тых пятнадцати чоловеков, меновите описаных, яко на тот рок вышей значеный, инших людей своих во свободности быхмо тамже в Марковичох мели (Марковичі, 1567 *АрхЮЗР* 8/VI, 198).

Див. ще **ВЫШЕЙНАЗНАЧОНЫЙ, ВЫШЕЙОЗНАЧОНЫЙ.**

ВЫШЕЙИМЕНЕНЫЙ *прикм.* Вищеназваний, вищезгаданий: про то будє(т) ли та(к) яко ѡни намъ жалова(ли) твоя бы мл҃(с)ть ѡному боярину своєму юрью козли(н)скому пєрє(д) собою ста(ти) и ты(х) людє(й) вышє(й) имєнєны(х) ку пра(в)у поставити каза(л) (Краків, 1554 *ЦДІАЛ* 181, 2, 120, 1, 1 зв.).

Див. ще **ВЫЖЕЙМЕНОВАНЫЙ, ВЫЖЕЙПОМЕНЕНЫЙ, ВЫЖМЕНОВАНЫЙ, ВЫШЕИМЕННЫЙ, ВЫШЕЙОМЕНЕНЫЙ, ВЫШЕМЕНЕНЫЙ, ВЫШЕМЕНОВАНЫЙ, ВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШЕЙМЕНЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШЕЙМЕНОВАННЫЙ *див.* **ВЫШЕМЕНОВАНЫЙ.**

ВЫШЕЙМЕНОВАНЫЙ *див.* **ВЫШЕМЕНОВАНЫЙ.**

ВЫШЕИМЕНАНЫЙ *див.* **ВЫШЕМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШЕЙНАЗНАЧОНЫЙ, ВЫШНАЗНАЧОНЫЙ *прикм.* Вищезазначений, вищевказаний: а кгды во(й)ско... роспꙋ̆чоно бꙋ̆дєтъ тогды я ѡ(т) роспꙋ̆чєнъа во(й)ска за двє нєдєли маю и повинє(н) бꙋ̆дꙋ̆ ѡпя(т) приєхавши ꙋ за(м)кꙋ володимє(р)ско(м) того(ж) часꙋ чого быхъ нє досєдє(л) дєсєживати (!) якобы(х) спо(л)на то(т) ча(с) в сє(м) листє моє(м) вышє(й) назначоны(й) ѡписаны(й) засєдє(л) (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 53); позываю(т) тєды поводовє вє(р) твою... абы(с) вє(р) твоя на рокꙋ̆ вы(ш)назначоно(м) ста(л) (Київ, 1622 *ЦНБ* II, 23265, 1).

Див. ще **ВЫШЕЙЗНАЧЕНЫЙ, ВЫШЕОЗНАЧОНЫЙ.**

ВЫШЕЙНАПИСАНЫЙ *див.* **ВЫШЕНАПИСАННЫЙ.**

ВЫШЕЙОМЕНЕНЫЙ, ВЫСШЕЙОМЕНЕНЫЙ, ВЫШШОМЕНЕНЫЙ *прикм.* Вищеназваний, вищезгаданий: Волє(н) кн҃зь Василє(и)... тоє вы(ш)шо мєнєноє имѣньє продати... и замєнити и на црк҃о(в) Бо(ж)ю записати (Туличів, 1535 *Арх.Р.* фотокоп. 46); Будучи я вывєдєны(и)чєрє(з) єго м(л). князя Кирика Ружинского, во(д)луг дєкрєту суду голо(в)ного трибуна(л)ского, на дє(н) высшє(и) ѡмєнєны(и), на мє(ст)цо урочищо пє(в)ноє,... приєхавши на тоє мє(ст)цо вышє(и)мєнєноє,... заста(л) пн҃а Ма(т)фѣа Нємирича (Київщина, 1595 *ККПС* 68); А такъ мы король... лист братства... вышей омененый... тымъ нинешним листом нашимъ спотвержаемъ (Варшава, 1596 *ЗНТШ* XXVIII, 10).

Див. ще **ВЫЖЕЙМЕНОВАНЫЙ, ВЫЖЕЙПОМЕНЕНЫЙ, ВЫЖМЕНОВАНЫЙ, ВЫШЕИМЕННЫЙ, ВЫШЕЙИМЕНЕНЫЙ, ВЫШЕМЕНЕНЫЙ, ВЫШЕМЕНОВАНЫЙ, ВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШЕЙОПИСАНЫЙ *див.* **ВЫШЕОПИСАНЫЙ.**

ВЫШЕЙПИСАНЫЙ *див.* **ВЫШЕПИСАННЫЙ.**

ВЫШЕЙРЕЧЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕРЕЧЕННЫЙ.**

ВЫШЕЙРЕЧОНЫЙ *див.* **ВЫШЕРЕЧЕННЫЙ.**

ВЫШЕЙСПЕЦИФИКОВАНЫЙ *прикм.* Вищеперелічений, вищеназваний: за котори(м) згорєнємъ шкодъ на трикро(т) Сто тисєчє(й) поноси(т) Єго м(л) Пн҃ъ Стра(ж)никъ записовъ Правъ ди(с)позици(й) и инъши(х) мунимє(н)товъ вышє(й) Спецификованы(х) в тоє нє въкладаючи (Київ, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 21).

ВЫШЕЙШИЙ *прикм. найв. ст. (найзначніший)* найвищий: х(с)ъ... свою мт҃рь оуказалъ, нєсквєрную чистую голубицу. нєсоблажьнєноую, вышєишюю всѣ(х) анг҃ловъ (1489 *Чет.* 189).

ВЫШЕМЕНЕНЫЙ, ВЫШЕЙМЕНЕНЫЙ, ВЫШЕЙМЕНАНЫЙ, ВЫШЕМѢНЕННЫЙ,

ВЫЩЕМѢНЕНЫЙ, ВЫШМЕНЕННЫЙ, ВЫШМИНЕНЫЙ, ВЫШМѢНЕНЫЙ, ВЫШШЕМЕНЕНЫЙ, ВЫШШЕЙМѢНЕНЫЙ *прикм.* Вищеназваний, вищезгаданий: Мают ѡни тот выше менеқ ный замок Ровное из мѣстом его… и теж зо всими людми данники и слободичи // и таглыми… державти…, ничого не ѡставлаючи на нас (Вільна, 1507 *AS* III, 42-43); тотъ вышеймененый замокъ и местечко, Володимир, со всакими пожитки и доходы… дали кнѧзю Федорꙋ держати (Краків, 1531 *AS* III, 389); на который жо рок яко на завитый мають ѡни с обꙋ сторон комисарей своих… вывести и во всих тых речах вышше мененых слꙋшный, а справедливый конецъ на ѡбе сторонe межи собою вчинити (Львів, 1537 *AS* IV, 92); тотъ вырокъ нашъ тобе ѡзнаймꙋючи и приказꙋючи, ижбы еси тꙋю сꙋмꙋ вышшей мененꙋю кнѧзю Александрꙋ платилъ и давалъ емꙋ (Краків, 1538 *AS* IV, 135); Тамъ же на сꙋле… ꙋходы… тепе(р) де(р)жить …за пꙋсто земанинъ выше(и) менаны(и) на (и)мѧ драбъ (1552 *ОКан.З.* 24); фе(д)ко фости(к)… из ма(л)женкою своею… вызнали и(ж) продали тое имѣнѧ выше мѣненое оучтивои панѣи зофѣи цего(л)чанцѣ (Львів, 1580 *Юр.* 1 зв.); приехавши на тое ме(ст)цо выше(и)мененое, заста(л) пна Ма(т)фѣѧ Немирича (Київщина, 1595 *ККПС* 68); за привилиемъ… великого короля Жикгимонта, а за благословениемъ вышмененного патриархи Тимофея (поч. XVII ст. *КЛ* 81); Декре(т) я(ц)ка за(н)чя(т) с кꙋлино (!) з копиною мелeнeвы(м) ска(р)жили на того я(ц)ка вы(ш)миненого ѡ ѡчизнꙋ свою (Одрехова, 1615 *ЦДІАЛ* 37, 2, 15 зв.).

Див. ще **ВЫЖЕЙМЕНОВАНЫЙ, ВЫЖЕЙПОМЕНЕНЫЙ, ВЫЖМЕНОВАНЫЙ, ВЫШЕИМЕННЫЙ, ВЫШЕЙИМЕНЕНЫЙ, ВЫШЕЙОМЕНЕНЫЙ, ВЫШЕМЕНОВАНЫЙ, ВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШЕМЕНОВАНЫЙ, ВЫШЕМЕНОВАННЫЙ, ВЫШЕМАНОВАНЫЙ, ВЫШЕЙМЕНОВАННЫЙ, ВЫШЕЙМЕНОВАНЫЙ, ВЫШШЕЙМЕНОВАНЫЙ, ВЫШШЕМѢНОВАНЫЙ, ВЫШМЕНОВАНЫЙ, ВЫШЪМЕНОВАННЫЙ, ВЫШЪМЕНОВАНЫЙ *прикм.* Вищезгаданий, вищезазначений: я… Макгдалена Деспотовна… // …тое все вышеменованое мое, отъ князя воеводы малжонка моего дарованое,… записую… сыну моему (Сільце, 1531 *АрхЮЗР* 7/I, 29-30); у недѣлю прошлую… тыи подданныи вышейменованные… збирали копу, хотечися виноватаго дойскати (Луцьк, 1564 *Ив.* 262); маетъ жона моя,… тые всѣ именя выше менованныя держати и ихъ уживати со всѣми платы (Чорторийськ, 1569 *АрхЮЗР* 7/I, 18); а де бы(х) емоу не оучини(л) на те(н) ча(с) таково(г) записоу теды соумоу таковоую выше мѧнованую препадано(!) половица на строноу а половица на оурѧ(д) (Одрехова, 1573 *ЦДІАЛ* 37, 1, 2); которы(и) сѧ тоты двае… записоую(т) тому па(ш)кови на свы(х) мае(т)ностѧ(х) по(д) соумою вы(ш)ше мѣнованою .р. зло(т) о поко(и) ве(ч)ны(и) (Одрехова, 1580 *ЦДІАЛ* 37, 1, 66); Та́кже и о посвяче́нью преложе́ны(х) на звe(р)хности вы́шшей менованой дꙋ́ховной, на́йдалѣй тро́хъ мѣсѧцей // ѡ(т) да́ты оузнава́емо бы́ти ре́чъ пови́ннꙋю и оутверже́нꙋю постановле́ньемъ продкѡвъ на́шихъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 36 зв.-37); прето ѡбецаю ижъ ѡномꙋ заплачꙋ вышменованꙋю сꙋмꙋ (к. XVI ст. *Розм.* 70 зв.); А такъ поводъ при(с)таваючи до того ѡ(с)та(т)него выше(и)менованого декрету трибуна(л)ского нинешни(м) позво(м) по(з)ваного до позыска(н)я на позваны(м) ѡны(х) шко(д) свои(х)… позвано(г) на роки нинешние запозва(л) (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 106 зв.); вм Са(м) ѡсобою Своею… наеха(в)ши мо(ц)но и кгва(л)томъ На кгрꙋ(н)тъ не(х)воро(с)ки(и) …по(г)раби(л) есъ сена возовъ по(л)тораста… ꙋ ты(х) по(д)даны(х) вышъменованы(х). (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 56); А та(к) спра́вилъ з҆ зꙋ́лота, и зо всі́хъ вы́шемѧнова́ны(х) матері́й, нараме́нникъ и поясъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 113 зв.); В тыхъ же Сало(в) вышъ менова(н)ныхъ ѡсобъ дани медовое каде(и) чотиры (Житомир, 1650 *ДМВН* 208).

Див. ще **ВЫЖЕЙМЕНОВАНЫЙ, ВЫЖЕЙПОМЕНЕНЫЙ, ВЫЖМЕНОВАНЫЙ, ВЫШЕИМЕННЫЙ, ВЫШЕЙИМЕНЕНЫЙ, ВЫШЕЙОМЕНЕНЫЙ, ВЫШЕМЕНЕНЫЙ, ВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШЕМѢНЕННЫЙ *див.* **ВЫШЕМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШЕМѢНЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШЕМАНОВАНЫЙ *див.* **ВЫШЕМЕНОВАНЫЙ.**

ВЫШЕНАПИСАННЫЙ, ВЫШЕЙНАПИСАНЫЙ, ВЫШНАПИСАНЫЙ *прикм.* Вищенаписаний: ѡ(т)ца ивана миха(и)ловича свеще(н)ника прєчистє(и)ского при то(м) по(ли) водлє вышє(и) написаноє данины зостави(л) Михайло грабкови(ч) (1585 *ЛСБ* 62, 1); справа... пото(м) на рєляции зоста(в)ши в лѣмѣтацию впала, в которꙋю то справꙋ и всѣ ро(з)ницы... наши, которыє межи нами... по сє(и) днь даты вышє написа(н)ноє были,... на ꙋгодꙋ ро(з)няли (Острог, 1596 *ЛСБ* 563); ѡ(д) вы(ш)написано(и) цеглы... далє(м) fr. 43 (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 11); оные менованые сами и... поповичъ съ села вышнаписаного Чехова,... зобравъши купу людей,... нападшы... речы и штоколвекъ на тотъ час пры менованыхъ жыдах застали, забрали (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 3/IV, 25).

Див. ще **ВЫЖЕЙНАПИСАНЫЙ, ВЫЖЕПИСАНІЙ, ВЫШЕОПИСАНЫЙ, ВЫШЕПИСАННЫЙ.**

ВЫШЕНАТУРАЛНЫЙ *прикм.* Нематеріальний, нетілесний: А тáѧ [цнота] ижъ єстъ двоáкаѧ, тó єстъ, одна тєлéснаѧ, а дрꙋгáѧ дꙋхóвнаѧ... дꙋхо(в)наѧ зась до дꙋхóвныхъ (котóрыхъ... прєєстєствéнный албо вышєнатꙋрáлный, внꙋтрнєго нáшєго чл҃вка, животъ потрєбꙋєтъ) рéчей достарчє(н)ѧ стагáєтъ сѧ (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 5 ненум.).

ВЫШЕОЗНАЧОНЫЙ, ВЫШОЗНАЧОНЫЙ, ВЫШЪОЗНАЧОНЫЙ *прикм.* Вищезазначений, вищевказаний: О которыє вины... пово(д) в. м(с). на ро(к) вы(ш) ѡ(з)начоны(и) си(м) по(з)во(м) мои(м) позыває(т) (Володимир, 1617 *ТУ* 261); а та(к) абы вє(р)но(ст) вша на тє(р)минє вы(ш) ѡ(з)начоно(м)... ста(л) (Кременець, 1621 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032, 61 зв.); ты(м) по(з)вомъ на тє(р)ми(н) и дє(н) вы(ш)ѡзначоны(и) вє(л). вашу на полє позыває(т) (Шумськ, 1639 *ККПС* 221); пово(д) нинє(ш)ни(и) вє(р). вшу на тє(р)минъ, вышъ ѡ(з)начоны(и), ты(м) по(з)во(м) позыває(т) (Ісаїки, 1642 *ДМВН* 225); поводовая сторона вєлєбно(ст) твою на тє(р)минъ вышєѡзначоны(и) позыває(т) (Луцьк, 1643 *ЛНБ* 103, 21/Id, 2004, 7 зв.).

Див. ще **ВЫШЕЙЗНАЧЕНЫЙ, ВЫШЕЙНАЗНАЧОНЫЙ.**

ВЫШЕОПИСАНЫЙ, ВИШОПИСАННЫЙ, ВЫШЕЙОПИСАНЫЙ, ВЫШИЙОПИСАНЫЙ, ВЫШОПИСАНЫЙ, ВЫШШЕОПИСАНЫЙ, ВЫШЪОПИСАНЫЙ, ВЫШЪОПѢСАННЫЙ *прикм.* Вищеописаний, вищеназваний, вищевказаний: а двѣ части заставныи маєт Єго Милость сам и потомки Єго Милости в той вышєй ѡписаной сꙋмє (Володимир, 1537 *AS* IV, 76); По которым врочищам и границам завжды я и сяброве мои... вышше описаные земли Бородчицкие отъ Галичан... спокойне есмо тые земли держали (Склені, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 21); ям его милости позволил выкуповат тые части именей в тых селах выший описаных в двухсот копах гроший личбы литовское (Луцьк, 1555 *АрхЮЗР* 8/VI, 49); а мы чєрє(з) тоты вышє ѡписаныи по(с)лы ваши послали є(с)мо ва(м) на помо(ч) сто золоты(х)... на будова(н)єтоє цє(р)кви (Сучава, 1558 *ЛСБ* 22); пото(м) тыє вси рєчи и грабєжы вышє(и) ѡписаныє до нємырова ѡ(т)проважоны (Жорница, 1590 *ЛНБ* 5, II 4046, 148); а то для спасєнія душъ вѣрныхъ,... а на потрєбы ины тогожъ святаго храму до тожъ поля вышъ опѣсаннаго (Фольварк, 1606 *НЗУжг.* XIV, 226); того жъ рокꙋ... вышъ ѡписаного на дрꙋгꙋю має(т)но(с)тъ... на(с)ла(в)ши слꙋ(г)... свои(х)... двє сты(р)тє сѣна... на корє(н) спалити ро(с)каза(л) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 49); а иж в роздѣлѣхъ ви(ш)ѡписанных, ничто нє ѡписáлосѧ на схизмꙋ калєндáрнꙋю: то здѣ ѡ(т) писáніѧ бж҃éствєннагѡ в крáтцѣ воспоманꙋ (Київ, 1621 *Коп.Пал.(Лв.)* 27); То(т) вє(с) вы(ш)ѡписаный Порадо(к)... змоцнає(м) и ствє(р)жає(м) (бл. 1623 *ПВКРДА* I-1, 52).

Див. ще **ВЫЖЕЙНАПИСАНЫЙ, ВЫЖЕПИСАНІЙ, ВЫШЕНАПИСАНЫЙ, ВЫШЕПИСАННЫЙ.**

ВЫШЕПИСАННЫЙ, ВИШЕПИСАННЫЙ, ВИШЕПИСАННІЙ, ВЫШЕПИСАНІЙ, ВЫШЕПИСАННИЙ, ВЫШЕПИСАНЫЙ, ВЫШЕПЫСАНЫЙ, ВИШПИСАННЫЙ, ВЫШПИСАНЫЙ, ВЫШШЕПИСАННЫЙ, ВЫШШЕПИСАНЫЙ, ВЫШШЕЙПИСАНЫЙ, ВЫШЪШЕЙПИСАНЫЙ, ВЫШЪШЕПИСАНЫЙ *прикм.* Вищенаписаний, вищезгаданий, вищезазначений: А хотар вышеписанним сєлам,... с вєрха почънши... ѡт боуковини поутєм... до полѣ (Сучава, 1501 *BD* II, 184); ꙋставши на(ш) слꙋга,... и заплати(л) ꙋси тоти

вышєписанїи пинѣзи (Бадевці, 1503 *Cost.S.* 255); оучинили єсми… яко да оутвръдим и оукрѣпимь тоть свѣтыи вышєписаннїи нашь // монастырь… где єсть ієгȣмєнь, молєбникь нашь (Сучава, 1503 *Cost.S.* 259-260); пакъ же просили есмо тыхъ вышеписанныхъ людей добрыхъ о ихъ печати, што бы къ сему нашому листу приложили (Новогородок, 1518 *АЮЗР* I, 59); Маєтъ кназь Костантин… тоє имєнє моє, вышєй писаноє,… дєржати… по томȣ, как ѡтєц мой дєржал (Луцьк, 1522 *AS* III, 216); А мнѣ вжо тая вышє(и) писаная сȣма па(т)сотъ копъ грошє(и) сполна дошла (Миляновичі, 1538 *Арх.Р.* фотокоп. 44); И Их Милость, ѡбадва ȣрадники в том ми слюбили пєрєд паном Грицком Сєнютою, а пєрєд тыми, вышє писаными паны, иж нє имѣю мѣти жадной сказы ѡт Єго Милости, господара нашєго (Ляхівці, 1546 *AS* IV, 438); пєрєдо (м)ною вы(ш)писаны(м) ка(ш)тєляно(м)… шє(ст) мȣжо(в) стары(н)ны(х) любє(ц)кы(х) по(ц)тивы(х)… на Єва(н)гєлии па(л)ци свои положи(в)ши прися(г)ли (Любеч, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 39); Сиє бгоȣгодноє законъноє бра(т)ство вышъшє(и) писаноє и нижє(и) рєчєнъныя ѡбычая повинъни такъ дєржати (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); Ѡдобрали(с)мо чи(н)шъ ѡ(т) пана пєтра кȣликовъского з домȣ бра(т)ского… мы братя ста(р)шиє вышшє писаныє (Львів, 1607-1645 *РДВ* 2 зв.); Дѣялося в правѣ о(д)рєхо(в)ско(м) року и дна вы(ш) писаного (Одрехова, 1611 *ЦДІАЛ* 37, 2, 17); На рока(х) сȣдовы(х) кгро(д)ски(х) вѣни(ц)ки(х) ѡ(т) дня сємого мца мая в року… вышє(и) Писано(м) Припалы(х)… Приточила(с) справа (Вінниця, 1624 *ЛНБ* 5, II 4058, 52); а гды захо́чє(ш) Вм(ст): ба́рзѣи дȣхо́внє ро(з)жа́рити ср(д)цє своє, тȣт҆ зна́йдєш҆ в҆ наȣцѣ Єв(г)лской скры́тый ого́нь, тȣт҆ має(т) доро́ги вы(ш)писаныѣ, кото́рыми Правосла́вныхъ сынѡ́в҆ своѣх҆ Црков҆ Восто́чнаа до мѣста высо́кого, Цр(с)твіа нб(с)ного прова́дит҆ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 7); Што менованый возный, шляхтою вышъписаною, при себе будучою, осведъчивъшы а заховуючис водлугъ науки права посполитого, тыхъ же месчанъ… арешътовал (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 306).

Див. ще **ВЫЖЕЙНАПИСАНЫЙ, ВЫЖЕПИСАНІЙ, ВЫШЕНАПИСАНЫЙ, ВЫШЕОПИСАНЫЙ.**

ВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ, ВЫШЕПОМѢНЕНЫЙ, ВЫШЕЙПОМЕНЕНЫЙ, ВЫШПОМЕНЕННЫЙ, ВЫШПОМЕНЕНЫЙ, ВЫШПОМѢНЕНЫЙ, ВЫШПОМЯНЕНЫЙ, ВЫШШЕПОМѢНЕНЫЙ, ВЫШШЕПОМАНЕНЫЙ, ВЫШШЕЙПОМАНЕНЫЙ, ВЫШЪПОМЕНЕННЫЙ, ВЫШЪПОМЕНЕНЫЙ, ВЫШЬПОМЕНЕННЫЙ, ВЫШЬПОМѢНЕНЫЙ *прикм.* Вищеназваний, вищезгаданий: я… записалъ есми на церковъ Божію… тое село, выше помененое, Гридково (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 12); милуючи ѡную до(ч)ку свою а пєрєстєрєгаючи абы напото(м) яко(г) ȣближє(н)я нє понєсла ѡноє всє внєсє(н)є вышє(и)помєнєноє… по своє(и) добро(и) воли є(и) ѡписую и дарую (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 37); зо(з)наваємо сполє(ч)но з ма(л)жо(н)комъ мои(м) и(ж) єсмо продали… лє(в)ку… золотарю… зємлю вышє(и) помєнєную чико(в)щи(з)ну зо вси(м) на всє якоса таа зємла зо всими пожи(т)ками в собє має(т) (Дубно, 1571 *ЛОИИ* 238, 2, 69/5, 1 зв.); та(м) жє тыи вы(ш)шє поманєныи сусѣдє видѣли всє що и(м) показова(л) ѡцъ лєѡ(н)ти(и) служитє(л) црkви стго ѡнофриа (Львів, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 1); А гдє бы(м) я ты(х) пнзє(и) єго м(л)сти на дє(н) вышє(и) помєнєны(и) нє ѡ(т)да(л)… тогды… тую два(д)ца(т) ко(п) грошє(и) литовски(х) єго м(л)сти… совито… заплатити маю (Вінниця, 1584 *ЛНБ* 5, II 4045, 75); я павє(л) римяни(н)… взя(л)є(м) ѡ(т) пновъ бра(т)ства вышє помѣнєного… золоты(х) по(л)ски(х) сє(м)дєся(т) (Львів, 1591 *ЛСБ* 159); таки(м) спосо́бо(м),… вєрноу́лисмыса… до вышєпомєнє́ныхъ трє́хъ артикȣлѡ(в) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 15); ȣчинили рахȣно(к) вы(ш)помѣнєны(и) слȣшны(и) с которого рахȣ(н)ку вчинили и(х) во(л)ными и квѣтуємо (Львів, 1607-1645 *РДВ* 6); тєды… павє(л) ѡ(т)ць єѣ // …вза(л) до сєбє цо(р)ку свою и(з) тыми сиротами вы(ш) помѣнєными (Одрехова, 1614 *ЦДІАЛ* 37, 2, 21 зв.-22); Далєко, що правда, сȣть… бєзбожныи людє ѡ(т) вышшє(и) поманєны(х) апостолскы(х) словєсъ, мєжы собою розныи (Корець, 1618 *З.Поуч.* 171 зв.); с҆ ты́хъ мѣръ вышпомєнє́ныи Стыи ѡцы тєпє́рєшнюю При́повѣсть ѡ(т) бж(с)твє́(н)нагѡ Єв(г)лїа вѣрыго́днȣю прѣвȣю (!) зовсѣхъ прєкладаю́тъ и ѡбъ҆асна́ютъ (Київ, 1627 *Тр.* 11); На што я вышъпомененный Архимандритъ со всеею… Капитулою… мѣстце тымъ вышъпоменен-

нымъ Братїямъ // нашимъ Монастыря Печерского… подали и поступилисмо (Київ, 1631 *ОЛ* 20-21); за заслѹги волокъ шєстъдєсятъ… в кгрѹ(н)тє вышъпомєнєно(м),… // …Єго мл(с)ти: Панѹ Миколаю… до моцы и владзы… подали (Чернігів, 1637 *ЛНБ* 5, II 4061, 125-125 зв.); которую то синожат вышьпомененную пущаемо Кононови до спокойного уживаня вѣчними часы (Корсунь, 1649 *ЧИОНЛ* VIII-3, 19).

Див. ще **ВЫЖЕЙМЕНОВАНЫЙ, ВЫЖЕЙПОМЕНЕНЫЙ, ВЫЖМЕНОВАНЫЙ, ВЫШЕИМЕННЫЙ, ВЫШЕЙИМЕНЕНЫЙ, ВЫШЕЙОМЕНЕНЫЙ, ВЫШЕМЕНЕНЫЙ, ВЫШЕМЕНОВАНЫЙ.**

ВЫШЕПИСАНЫЙ *див.* **ВЫШЕПИСАННЫЙ.**

ВЫШЕПРИПОМНЕНЫЙ *прикм.* Вищезгаданий: та(м)… такбую(ж) власнє яко и гєнрикъ присаѓѹ в' мєкгєшоу поприсагъ, мєжи иншими и тотъ вышєприпомнєный [артикоулъ] о конфєдєраціи дєржа́нью ча́сы вѣчными (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 23).

ВЫШЕПЫСАНЫЙ *див.* **ВЫШЕПИСАННЫЙ.**

ВЫШЕРЕЧЕННЫЙ, ВИШЕРЕЧЕННІЙ, ВЫШЕРЕЧЕНЫЙ, ВЫШЕЙРЕЧЕНЫЙ, ВЫШЕЙРЕЧОНЫЙ, ВЫШЕРЕЧОНЫЙ, ВИШРЕЧОНЫЙ, ВЫШРЕЧЕННЫЙ, ВЫШРЕЧЕНЫЙ, ВЫШРЕЧОНЫЙ, ВЫШШЕРЕЧЕНЫЙ, ВЫШЪРЕЧЕНЫЙ, ВЫШЪРЕЧОНЫЙ *прикм.* Вищесказаний: Лéчь всѣхъ тыхъ вышєйрєчéныхъ слѡвъ моихъ конца послѹхай, ѡ чл҃вче (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 25); Такъ насъ Збави́тел' наш' и Г(с)дь ѡ выш'рєчéныхъ, и всѣх' и́нших' слѡвахъ своѣхъ нєѡ(т)мѣнности оувѣрѧ́єтъ, и оупєвнѧ́єтъ (Там же, 949);

вищенаведений: И та́къ сѧ выполнѧ́єтъ вы́шєй рéчєноє проро́чєство Заха́ріи Пр(о)рка, што чотыроча́стнѣ ѡ по́стѣ проре́клъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 159);

вищеназваний, вищезгаданий: такѹю єсми ѹмовѹ ѹчинили съ вышєрє(ч)нны(м) кралє(м) (Люблін, 1506 *Cost.DB* 440); Маєть ѡн и єго справєдъливыє наслєдки тыє вышє рєчєныє сєла держати з людми и со всими их зємлами (Львів, 1509 *AS* III, 70); ми… єсми дали и потврьдили оуси тоти // вишєрєчєнніи сєловє нашєи с[ва]тѧи монастири ѡ(т) Хомороу (Бирлад, 1555 *DBB* I, 55-56); Волєн пан Василей Гулевич,… тое все подворе мое вышей реченое… держати, уживати, будовати (Смоличі, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 311); и сїє да сътворитє ваша пн҃ъскаѧ м(ст) для вышє(и) рєчєного храма божїѧ (Львів, 1590 *ЛСБ* 146); при той церкви… добрами церковными опекатисе… мают по чину и встроению братства вышей реченого (Берестя, 1594 *ЗНТШ* XXVIII, 9); Тѣ плоды зрелые во церкви божией правдивой всегда родитися имѣют, и по таковых знаков вишереченных и плодѣх нижеизображенных церковь божия правдивая познаватися должна есть (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 174); Пановє бра(т)ство ѡ(т)дали до наѹки рємє(с)ла кравє(ц)ко(г) панѹ фє(д)ѡрови жѹ(л)ковичєви хло(п)ца… ижь ся має(т) ѹчити ѡ(т) сєго часу вы(ш)шє рєчє(н)ного .в҃. лѣтѣ (Львів, 1607 *ЛСБ* 1046, 3); Еслибымъ я самъ и потомкове мои в чимъ колвекъ кондыции тыи всѣ и данины фундушные нарушити мѣли,… заруку на монастыръ выш реченому отцу игумену,… заплатити повинни будемъ (Четвертня, 1619 *АрхЮЗР* 1/VI, 478); стараня приложили, яко бы вся церковъ наша Російская во всихъ тыхъ пунктахъ вышречоных пристойне направитися и до своее оздобы древнее прийти могла (Городок, 1640 *ПККДА* І-1, 69); маючи при собє стороною людє(и) добрыхъ двохъ шляхътичовъ… былъ єсми вышєрєчоного дн҃я и року в маєтъности… пана яна модъры(н)ского (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 93); А тося дѣяло в дому вы(ш) рече(н)номъ при бы(т)ности превелебны(х) в Бзѣ Г(с)дновъ о(т)цевъ Андрея Савришевича… Григоріа Сидоровича… Климроша(н) Хол(м)ски(х) (Холм, 1648 *Тест.Ст.* 471); Которы(и) жє то тє(с)тамєнтъ за поданє(м) ви(ш) рєчоноє ѡсобы… до книгъ… кгро(д)скихъ… слово в слово увє(с) уписанъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 219).

Див. ще **ВЫШПРЕРЕЧЕНЫЙ.**

ВЫШЕСТВІЄ *с. (вибуття звідки-небудь, залишення чогось)* вихід: Яко разумѣешь, жидовине, ижъ отъ сотвореніа свѣта до потопа, а отъ потопа, по вышествію Ноеве с ковчега,… не было ли семого дни, еже теперъ зовемъ суботою? (1580 *Спис.* 21); нє вѣдаєшъ жє Авєні́ръ // на то пришо́лъ до тєбє а́бы тєбє зра́дилъ а́жє бы вѣдалъ выше́ствіѧ твоєгѡ и прише́ствіѧ твоєгѡ, и довѣдалсѧ всєгѡ што чини́шъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 246-246 зв.).

ВЫШИВАНЄ *с.* Вишивання, вишивка: И аще ли у старомъ законе вещи тые... отъ розныхъ мастей вышиване шолковъ, запоны, скрыжали съ каменя,... и просто все церков'ное начине почитано... было и свято звано (Супральський монастир, 1580 *Пис.пр.лют.* 55).

ВЫШИВАНЫЙ, ВЫШЫВАНЫЙ *дієприкм.* **1.** (чим) Вишиваний: Двенадцатъ кошулъ коленскихъ, шолкомъ вышиваныхъ (Луцьк, 1563 *РЕА* II, 127); ру(ч)нико(в)... шо(л)ко(м) вышиваны(х) два (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 25); кошулє(к) фла(м)ски(х) вышива́ны(х) є(д)ва́бо(м) чи(р)воны(м) шє(ст) (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1921, 6 зв.); єди(н) въздȣ(х) кита(и)чаны(и) чи(р)воны(и) злото(м) вышива(ныи) (Львів, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 1 зв.); хустки три полотна колє(н)ского, двє шо(л)комъ чорнымъ вышиваны(х) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 78); Запонъ и завѣсъ осмъ:... третея под образ на полотне вышиваная злотом (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 296); Ѡдна хȣстка на анало(и) турє(ц)кою роботою є(д)вабємъ вышываная на завою (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 69).

2. *У знач. прикм. (оздоблений вишивкою)* вишиваний: кошу(л) вышиваны(х) и посполиты(х) бєлы(х) панє(н)скихъ два(д)ца(т) (Луцьк, 1577 *ЛНБ* 5, II 4044, 5); Ѡраро(в) дяко(н)ски(х) два єди(н) кȣфтѣровы(и) а дрȣги(и) вышиваны(и) (Львів, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 2); згынуло в мєнє с коморы зъ замка... кошу(л) вышиваны(х) колєнъскихъ жє(н)скихъ три (Житомир, 1583 *АЖМУ* 65); хȣстка з бєлымъ шитя(м)... Ки́та(и)ка вышиванаѧ (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 271).

Див. ще **ВЫШИТЫЙ.**

ВЫШИЙ *див.* **ВЫШШИЙ.**

ВЫШИЙОПИСАНЫЙ *див.* **ВЫШЕОПИСАНЫЙ.**

ВЫШИНА, ВЫШЫНА, ВЫШИНЯ, ВЫШИНА *ж.* **1.** *(відстань від основи предмета до найдальшої його точки вгорі по вертикалі)* висота, вишина: Вєжи вси ѡтъ зємъли до по(д)сабитьѧ дєрєваного (!) на собє вышини мають пѧть сажонъ (1552 *ОЛЗ* 158); Гора замъковаѧ ѡтъ рєки скала высока два(д)цати сажонъ... из и(н)шоє стороны ѡтъ мєста тамъ вышинѧ горы сєми сажонъ (1552 *ОВін.З.* 130 зв.); ворота з мѣди чи́стои бы́ли учинє́ны, в' вышинȣ и҃ локо́тъ, а в ширинȣ к҃ (серед. XVII ст. *Хрон.* 363).

2. Узгір'я, пагорб, пагорок: Ва́ма: Вышы́на, соко(ст) а(б) гора (1627 *ЛБ* 190); Розрȣшили тє(ж) вы́шины, скрȣши́ли балва́ны (серед. XVII ст. *Хрон.* 342).

Див. ще **ВЫЖШИНА, ВЫЗИНА.**

ВЫШИНКОВАТИ, ВЫШИНКОВАТ *дієсл. док.* (що) *(алкогольні напої)* продати на розлив, вишинкувати: року теперешнего..., росказуючи упрейме подданым своимъ з мест своих манастырских,... з медом, пивом и горелкою до ста бочок под место Киев подехат и за пенези вышинковат: где тые подданые..., тые вси напитки... за пенези ку пожитку их милостей выпродавали и вышинковали (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 463); Панъ Юрє(и) Макаровичъ... забралъ и заграбилъ та(к)жє и готовыхъ П҃нзє(и)... в бєзъборо(д)чихи копъ ѡсмна(д)цатъ Которая Протєстуючи(х) пива варовъ три выши(н)ковала (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 30).

ВЫШИТЫЙ, ВЫШЫТЫЙ *дієприкм.* **1.** (чим) Вишитий: Хȣстка по(д) ѡбразо(м) пр҃ч(с)тоє намѣстнымъ ро(з)нымъ є(д)вабє (!) и бля(ш)кою вышитаѧ (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 270); хȣстка турє(ц)кая... вышытая... густо (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 69); Воздȣшокъ на гатласѣ чырвоно(м) распятиє хрыстово прєкрасно злото(м) вышито изъ инншими квѣтами (Там же, 64).

2. *У знач. прикм. (оздоблений вишивкою)* вишитий: товальну (sic! — *Прим. вид.*) рубковую одну зъ лиштвами широкими, вышитыми (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 109); побрали... ножи... хустъка вышита, куплена за два золотых (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 9).

Див. ще **ВЫШИВАНЫЙ.**

ВЫШКА, ВЫШЪКА *ж. (верхнє приміщення житлового дому)* вишка: Потомъ отомъкнено сени на горе, до светълицъ и на вышъки (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 318); данїйл'... вшо́лъ до до́мȣ своєгѡ: а ѡ(т)вори́вши окна на вы́шкахъ свои́хъ проти́въ Ієр(с)лимȣ, трє(х) ча́совъ в' дн҃ь па́далъ на колѣна свои моли́лсѧ и исповѣдалъ пред' б҃гомъ свои́мъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 365 зв.).

ВЫШЛЫЙ *дієприкм., перен.* Який вийшов назовні, за межі чогось: Па́нно встань: Нє дрȣгȣю якȣю дȣшȣ в' ню в'прова́дил', а́лє о́нȣю жъ пє́ршȣю з'

тѣла Єѣ вышлою привєрнолъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 631).

ВЫШМЕНЕННЫЙ *див.* **ВЫШЕМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШМЕНОВАННЫЙ *див.* **ВЫШЕМЕНОВАНЫЙ.**

ВЫШМИНЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШМѢНЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШНАЗНАЧОНЫЙ *див.* **ВЫШЕЙНАЗНАЧОНЫЙ.**

ВЫШНАПИСАНЫЙ *див.* **ВЫШЕНАПИСАННЫЙ.**

ВЫШНИЙ, ВИШНИЙ, ВИШНЫЙ, ВЫШНІЙ, ВЫШНЇЙ, ВЫШНЫЙ, ВЫШЪНИЙ *прикм.* **1.** *(який міститься вище чого-небудь або знаходиться зверху)* верхній, горішній: досталоса слоуга(м) наши(м)..., оу и(х) ча(ст) половина сєло ω(т) драгоуша(н), вышнѣа половина (Сучава, 1520 *Cost.DS* 211); завѣса цркв'наа розодраласа надвоє. з' выш'него краю ажъ до // ниж'наго (1556-1561 *ПЄ* 120-120 зв.); ми(с)ко снъ футко(в) ва(с)ку(в) с пола(в) оучини(л) запл(т)оу вши(т)ку зупє(л)ную сєстрѣ свою(и) васи с пасѣкы пола(в)скоѣ ко(т)рая лєжи(т) мєжи... а(н)дрѣє(м) з вы(ш)нѣ строны а з ни(ж)нєѣ строны ти(м)ка пасє(р)ба ва(н)дово(г) (Одрехова, 1584 *ЦДІАЛ* 37, 1, 20 зв.); Старый муръ по вышние окна збивши, весь верхъ на ново змуровали (поч. XVII ст. *КЛ* 82); Была тєды статѹра єго дóсыть оулóмна, и нєзвычáйна, волосы тóлко на вáр'гахъ мáючи, и трóха штось мхѹ на вышнєи чáсти поличковъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 8 зв.); Вєрхній рωгъ дєржитъ вышнюю стóронѹ, нижній, нижнюю, а сєрєдніѣ, и побочныѣ стóроны, на двóхъ боковых' рогáхъ лєжáтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 778); surepnas, tis, го(р)ни(й), вишни(й) (1642 *ЛС* 389); Сию книгѹ пнъ Андрєи Сєряга... ω(т)далил ω(т) цєркви вышнєи Вызнєцкои (Нижня Вижниця, 1647 *Паньк.* 24).

2. *(значніший рангом, становищем)* вищий: Прото вѣда(и) ω то(м) діаволє, и(ж) а попо(в)ского прєложє(н)ства и стáнѹ ω(т) вы(ш)наго и до послѣ(д)него стóпна, ω(т) тєбє дарова(н)ного нє прáгнѹ (1599-1600 *Виш.Кн.* 209 зв.); А хотячи в то(м) яко налєжи(т) ѹслѹжити... намъ добрє знаємого... чє(ст)ного во иноцє(х) брата... Кириловивича (!) по блгодати и власти ω(т) вышнєго А(р)хиєрєа... на митрополита(н)ство Києвъскоє... собо(р)ны(м) ствє(р)жєниє(м)... сотворило (Київ, 1627 *ЛСБ* 496);

у знач. ім.: А тóє нє бє(з) споражєна бывáло, жєбы тыи котóріи зє(м)ными трóсками,... роскошами сатани(н)скими, и вшєлáкою нєзбóжностю ωпанóваны были: принáмнѣй ты(м) спóсобомъ, якожъкóлвєкъ на высóкость погладáли, а ω(д) нижнихъ поднóсачиса, вышнихъ оупáтровали, и ωпáтъ на высóкость са мѣли (Вільна, 1627 *Дух.б.* 95).

3. Небесний, божий, божественний, вишній: пєтръ... чистыи сосоу(д) вышнимъ силамъ (1489 *Чет.* 230); Гдє которы(и) з ва(с) єп(с)пъство ω(т) вышнєго звáніа, даровáніа и ωсщєніа, и ω(т) всєнаро(д)наго избраніа гласа восприа(л), тоє и сами признати мѹситє, яко згва(л)тили є(с)тє (1598 *Виш.Кн.* 280 зв.); Мáючи тєды при собѣ Г(с)да, по розлѹцѣ // ω(д) тѣла, з' вєликою рáдостю ω(д)хóдатъ до вышнихъ мєшкáнцовъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 171-172); А гды са змоцнáтъ и задєржатъ насѣньє, в' чáсѣ налєжномъ выдаютъ нá свѣтъ: потóмъ в' разлѹчєніи тѣла, Аггли и всѣ вышніи хóры, вєсєлою тва(р)ю йхъ пріймѹютъ (Там же, 340); Прáгнєтъ, гóрними áбы всѣ мєшкáнци были В вышни(х) любоѹтѣшны(х) гмáхах' вѣчнє жили (Львів, 1631 *Волк.* 10 зв.); Прошѹ васъ прєтω брáтіє, в' тєпєрєшній часъ, вшєлаким' спóсобом' дóброє чинити старáймωса, жєбыс'мω в' пришломъ вѣцѣ... Корω(н) вышнагω вєзвáна достѹпили (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 421); Мы жє сіа ω(т) любвы твоєа полѹчывшє въ мол'тва(х) архиєрє(и)скихъ ѹ пр(с)тола вышнєго здравіє вашє до(л)годє(н)ствіє... памя(т)ствовати до(л)жни бѹдє(м) (Ірклиїв, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37); **вышний Єрусалимъ (Ієрусалимъ)** — *(біблійне)* царство небесне, небо, небеса: онъ... дошедши тамо, вшолъ оу вышнии єр(с)лимъ (1489 *Чет.* 43); Рáдѹєтьса правє(д)ник', якω вихóдит' з работы єгипта; мыслєнногω з грѣхотвóрнои стрáны, в' зємлю ωбѣтовáннѹю; къ вышнємѹ Нб(с)номѹ Ієр(с)лимѹ, вѣчномѹ вєсєломѹ ω(т)чєствѹ свóємѹ (Чернігів, 1646 *Перло* 127); **во вышныхъ, въ вышних** — на небесах: Анѣ ты(ж) дѣтє(м) шко(л)ны(м) совайями (!) ωсанна во вышны(х) бгѹ спєвати нє допѹщаю(т) (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 1); Хотѣмω завшє пѣснъкѹ тоую вєнцъ спѣвáти, И в слáва въ вы(ш)ни(х): нѣкгды нє оуставáти (Львів, 1616 *Бер.В.*

80); **вышнеє жилище** *див.* **ЖИЛИЩЕ; вышній міръ** *див.* **МИРЪ;**

(про Бога) Всевишній: Захотѣлоса ємꙋ самомꙋ по(д)нести столи́цꙋ свою на за́ходѣ слнца и ро(в)на́тиса бгꙋ вышънємꙋ (Острог, 1587 *См.Кл.* 11); Вышній отецъ! Самый духъ слухаетъ ико духови (XVI ст. *НЄ* 195); коли(ж) ѡбачи(л) ха и крикнꙋ(л) и припа(л) к нємоу и голосо(м) вєлики(м) рєкль що мнѣ ісє снє ба вы(ш)на(г) прошꙋ та жєбы(с) ма нє мꙋчиль (к. XVI ст. *УЄ* №31, 215); Яко отпал старший небесный аггелъ Сатана, з многими аггелы уподобляючися Богу вышнему, и на тое мѣсце вступил земный грубый человѣкъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 44); Живєтъ з' Богомъ, живєтъ Бгъ вышній оборонца, тотъ намъ нє дасть в' томъ жалю гинꙋти до конца (Вільна, 1620 *Лям.К.* 7); ннѣ дшѣ на́шѣ, кото́рыи сꙋть цо́рками Ба вышнагѡ,... нєхай ѡ своє́мъ збавє(н)ю пи́лноса стараютъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 169); бъ на(ш) и вышній соу́дїа на́шь ра́чи(л)са стати... жєнихо́(м) на́ши(м) (1645 *УЄ* №32, 309);

неземний, небуденний; духовний: Створи́тєлю вы́шни(х) ре́чей и ни́жнихъ:... пѣснь ѡ(т) Агглѡвъ,... и ѡ(т) члкъ пріи́ми (Київ, 1627 *Тр.* 9); До нб(с)ныхъ ѡ Мꙋзо прибира́йса тро́нѡвъ, Там' скоштꙋєш' що за смак' вы́шни(х) Гєлико́нѡ(в) (Київ, 1632 *Євх.* 303).

4. *У знач. ім.* **вышний** — Бог, Всевишній: сила вышнєго ѡсєни(т) та (1489 *Чет.* 37); И ты ѡ(т)ро́ча зва́но бꙋдєшь пр(о)рко(м) вы́шнєго, и напрє(д) поидєши прєдь лицє(м) гни(м) оуготова́ти пꙋти єго (XVI ст. *УЄ Літк.* 71); Та́мъ же кгды єщє оу сто́лꙋ сѣдѣли, ста(л)са го́лосъ ѡ(т) вы́шнєго к' члкꙋ бжємꙋ (Острог, 1598 *Отп.КО* 10 зв.); а́лє ѡ вышній слыши і внꙋши то(т) гла(с) (1599 *Виш.Кн.* 215); той лꙋка́вый дꙋхъ... поза́зрѣвъ сла́вѣ своє́го тво́рьца, и въсхотѣвъ бы́ти ра́вєнъ вы́шнємꙋ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 26 зв.); зычачи абы блг(д)т(ь) и милосє(р)диє вышнєго... почато(к) въ щасливы(и) конє(ц) приводити даровало (Київ, 1627 *ЛСБ* 496); агглъ... мо́витъ: дхъ стый на́йдєт' на́ та и си́ла вы́шнаго ѡсѣнитъ та (Львів, 1646 *Зобр.* 18); Поста́влю мо́витъ на́ ѡболока́хъ столи́цꙋ мою, и бꙋдꙋ ро́внымъ вышнємꙋ (серед. XVII ст. *Хрон.* 3 зв.).

◇ **палецъ вышний** — вказівний палець: А протагнє́нієм дво(х) па́лцовъ, вы́шнєго и срє(д)нєго, пока́зꙋєтъса таємница, Ба сло́ва втѣлє́ніє (Київ, бл. 1619 *О обр.* 69).

Див. ще **ВЫШШИЙ.**

ВЫШОЗНАЧОНЫЙ *див.* **ВЫШЕОЗНАЧОНЫЙ.**

ВЫШОПИСАННЫЙ *див.* **ВЫШЕОПИСАНЫЙ.**

ВЫШОПИСАНЫЙ *див.* **ВЫШЕОПИСАНЫЙ.**

ВЫШПЕҐОВАТИ *див.* **ВЫШПѢГОВАТИ.**

ВЫШПЕТИТИ *див.* **ВЫШПОТИТИ.**

ВЫШПИҐОВАТИ *див.* **ВЫШПѢГОВАТИ.**

ВЫШПИСАНЫЙ *див.* **ВЫШЕПИСАННЫЙ.**

ВЫШПОМЕНЕННЫЙ *див.* **ВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШПОМЕНЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШПОМѢНЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШПОМЯНЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШПОТИТИ, ВЫШПЕТИТИ *дієсл. док.* (*стп.* wyszpocić, wyszpecić) (що) переінакшити, переіначити, перекрутити, спотворити: хто́жъ вызволи(т) дєрзостникѡ(в) ѡ(т) правди́вой моу́ки, чили па́пєжъ ри́мскій; алє єдєнъ са́мъ нє змо́жєтъ вы́роки стыхъ ѡ(т)цо́въ вы́шпотити, и ри́мскихъ па́пєжѡвъ и самы́хъ патрїа́рхѡвъ, ани вы́зволити винныхъ пєрє(д) пр(с)то́ло(м) х(с)вымъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 191 зв.); А если бы хто смѣлъ и вышпошилъ (!) бы, и выступилъ с того, або бы нарушилъ, любъ щто придаючи любъ тежъ щто (!) уймуючи і теды такового онии святыи отцеве,... во анаѳемѣ маютъ (Єгипет, 1602 *Діал.* 60); Нам теды бовѣм не божницу жидовскую берут, але всенародное христіанское набоженство и волности вышпотити усілуютъ (Львів, 1608 *АрхЮЗР* 1/XII, 528); тое слово проклятый андрей варкгоцкій въ свой лгарской апологіи проклятой вышпетил, що тꙋ даріє цар // мовит ѡ богѣ живом пребывати емꙋ во вѣки (поч. XVII ст. *Вол.В.* 73-74); Што ина́чєй поло́жєноє в' сто́мъ Єв(г)лїи, ина́чєи ты положи́лъ, а́лбо нє довѣдавшиса, а́лбо оумы́слнє нѣшто вы́шпотивши хи́трє и тꙋ(т), я́ко и в' и́ны(х) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 300).

Див. ще **ВЫШПОЧАТИ.**

ВЫШПОЧАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* wyszpaczać) (що) переінакшувати, переіначувати, пере-

кручувати, спотворювати: А бгоу мрьзе́ные и смѣлыє зѹхва́лцы ѡныє, нѣко́трыє слова вышпо́чѹючи,... мо́вили: ...могоу црковъ бжїю розвали́ти рѹками лю(д)скыми збѹдова́нѹю (поч. XVII ст. *Проп.р.* 93); Чомѹ(ж) и ты нє мо́вишъ того́жъ, а́лє хи́трє пєрєворочаєшъ, и што́ высо́ко, то ни́зко чи́нишъ и вышпоча́єшъ сло́ва оучи́тєльскїи (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 262); тѹ(т) нє встыда́лєсьсѧ вышпоча́ти Єв(г)лскїи слѡва (Там же, 301).

Див. ще **ВЫШПОТИТИ.**

ВЫШПОЧЕВАНЄ, ВЫШПОЧИВАНЬЄ *с.* Переінакшування, перекручування, спотворювання: тогды тымъ вышпочиванье(м), фалшова́ньємъ, и выкрѹта(ч)ство(м) стого писма, намнѣй свое́й ре́чи нє боро́нишъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 99 зв.); и рєко́мо нѣякѹю(с) е́дность флорє(н)скѹю ѡ(т)новлѧ́ючи, до нико́ли нє // быва́лого вѣры старожи(т)ной гре́чєской вышпочєва(н)ѧ, а з кгроу́нтѹ пра́вє вывороче(н)ѧ доро́гѹ сла́ли, и по сей днь сте́лю(т) (Там же, 214 зв.-215).

Див. ще **ВЫШПОЧЕНЄ.**

ВЫШПОЧЕНЄ, ВЫШПОЧЕНІЄ, ВЫШПОЧЕНЬЄ *с.* Переінакшення, перекручення, спотворення: тєпє(р) оуже на́збытъ о вышпоче́нью цркви, и самы́хъ єва́нгєлскихъ прєда́ній, кото́рыє самъ збави́тєль пода́лъ, звєрхность сѧ о́наѧ хе́лпитъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 187 зв.); слова Вл(д)ки всєхъ Сна Бжго щи́рє заховыва́ти и бє(з) вышпоче́нѧ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 231); Єсли хто нарѹша́є(т) штоко́лвєкъ з' наѹки и оухвалы Стыхъ и Бо(з)скихъ Ѡцо́въ, то́єю(ж) да́лѣй нє має(т)сѧ зва́ти смотре́нїє,... а́лє вышпоче́нїє и знєваже́нїє вѣры (Там же, 234).

Див. ще **ВЫШПОЧЕВАНЄ.**

Пор. **ВЫШПОТИТИ.**

ВЫШПОЧИВАНЬЄ *див.* **ВЫШПОЧЕВАНЄ.**

ВЫШПРЕРЕЧЕНЫЙ, ВЫШЪПРЕРЕЧОНЫЙ *прикм.* Вищезгаданий, вищезазначений: А я вжє вы(ш)прєрєчены(и) я(ц)ко пузи(к) такъ... и повиноватыхъ нашихъ из объчихъ людє(и) стороны до того дому ѡ(т) на(с) пану а(н)дрєю... ѹступу потрєбы мєти нє маємо (Київ, 1597 *ЦНБ* ДА/П-216, 76); помененый протестанъсъ... оферуючысе о то в судах належныхъ яко перъвей зачалъ, такъ и до конъца з вышъ пречоными принъципалами и их адъгерентами правъне чынити, илекротъ того будетъ потреба (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 1/VI, 818).

Див. ще **ВЫШЕРЕЧЕННЫЙ.**

ВЫШПРИВЕДЕНЫЙ *прикм.* Вищенаведений, вищеназваний, вищезазначений: Зо всѣхъ теды вышприведеныхъ свѣдоцтвъ, притомъ и зъ выводовъ ...показуется ясне и выразне, ижъ... Избавитель нашъ, Петра одиного по собѣ головного пастыра не зоставилъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 461).

ВЫШПЫРАЧЪ *ч.* (*стп.* wyszpyracz) той, що докопується, висліджує; *діал.* нишпорка: Посло́мъ Апо́сто(л)ским': инъквизи́торомъ, вы(ш)пырачом',... кото́рыє южъ, свои́ми Ап(с)толскими приви́л'ами, нє то(л)ко Єп(с)ко́пом' ровна́ютьсѧ: алє те́жъ и́хъ прєвыша́ютъ,... и ихъ вла́дзѹ высмо(к)тываютъ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 11 зв.).

ВЫШПѢГОВАТИ, ВЫШПИГОВАТИ, ВЫШПИҐОВАТИ, ВЫШПЕҐОВАТИ, ВЫШПѢКОВАТИ *дієсл. док.* (*стп.* wyszpiegować) **1.** (кого, що) Вислідити, напасти на слід: А та́кь на то(м) положи́ли всѣ, и(ж) маютъ да́ти... заплатѹ... абы є(г) выстєрєгли, вы́шпѣговали... вы́дали єго пила́тоу (XVI ст. *УЄ* №29519, 233 зв.); Онъ заразъ посла́лъ мене и другого хлопца Марцинка, абысьмы того попа вышпекговали (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 237); а та(к) положили на то(м) въси. и(ж) маю(т) да́ти ска́р'бы вєликїи на́ то. ...комоу исъ оу́читєлїи або прїатєлїи єго, щобы єго вы́стєрєгли а вышпѣковали (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 3 зв.).

2. (що) *(докладно перевірити)* дослідити, ретельно оглянути: А коли пошли вышпикгова́ли зе́млю ѡ(т) пѹщи Сїнъ ажъ до Єма́тъ, и пошли на полѹднє и пришли до хєвро́на,... оурѣзали вѣтвъ ви́ннѹю з' ягодами (серед. XVII ст. *Хрон.* 135); Идѣтє прошѹ, а готѹ́йтє пилнє и чини́тє дво́рнє, а вы́шпигѹйтє мѣстцє гдѣ є́сть нога єго, а́бо хто єгѡ та́мъ ви́дѣлъ (Там же, 230 зв.).

ВЫШПѢҐОВАНЄ *с.* (*стп.* wyszpiegowanie) вистежування, вистежування: Астарѡѳъ:... чи́нѧчїи Вы(ш)пѣгова(н)ѧ (1627 *ЛБ* 182).

Пор. **ВЫШПѢГОВАТИ.**

ВЫШПѢКОВАТИ *див.* **ВЫШПѢГОВАТИ.**

ВЫШРЕЧЕННЫЙ *див.* **ВЫШЕРЕЧЕННЫЙ.**

ВЫШРЕЧЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕРЕЧЕННЫЙ.**

ВЫШРЕЧОНЫЙ *див.* **ВЫШЕРЕЧЕННЫЙ.**

ВЫШТЄ *див.* **ВЫЙСТЄ.**

ВЫШТЪЄ *див.* **ВЫЙСТЄ.**

ВЫШТЬЄ *див.* **ВЫЙСТЄ.**

ВЫШУКАТИ, ВЫШУКАТЪ *дієсл. док.* **1.** (що) *(знайти, старанно шукаючи)* ви́шукати: Ѡрина(л) привилєю К. Іего м(л). на фо̂(н)дова́нѧ це(р)кви Бра(ц)коє при шпиталю... Вышука(т) (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* І-2, 252); И мѣсцє о́ное очи́стивши, и жро́дла самоую жи́лꙋ то́ єсть поча́токъ глꙋбо́ко вышꙋкавши,... // ...и жро́дло зо всѣхъ сторо́нъ бꙋдова(н)ємъ мо́цнымъ до́брє ѡбварова́вши, хра́мъ Б(д)цы вы́ставилъ (Київ, 1631 *Син.Тр.* 814-815).

2. (що) *(знайти юридичні підстави, щоб відсудити що-небудь у когось)* вишукати (що), дошукатися (чого): а такъ поводъ хотєчи тыє добра илє на ча(ст) єго належи(т) в позъваного правънє вышукатъ по(з)ваного с ча(с)ти своє до показанъя права на тыє добра... на роки вышъ мєнованыє... запозвалъ (Люблін, 1630 *ЛНБ* 103, 21/Id, 2010, 10 зв.).

Див. ще **ВЫШУКИВАТИ, ВИШУКОВАТИ.**

ВЫШУКАТИСЯ *дієсл. док.* (що) Підшукатися, ви́шукатися: Тоесть теперъ до Почаевского манастыра, покол церковъ своя не вышукаеться, або з нового фундаменту збудована не будетъ, давати напродъ: жита копъ петнадцетъ, пшеницы копъ три (Луцьк, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 609).

ВЫШУКИВАТИ *дієсл. недок.* Те саме, що **вышуковати**: ихъ, яко за держаня ихъ, такъ и потомъ, правомъ доходити и вышукивати сами маемо (Луцьк, 1595 *АрхЮЗР* 1/І, 464); чому ни(х)то ѡ то нє чини(т) чому того з ро̂(к) тыхъ которыє то нєналє(ж)нє,... трымаю(т), ꙋживаю(т), нє вышꙋкиваю(т), нє доходя(т), бо понєва(ж) до дохожєня того жадє(н) близъши(и) нє є(ст) (Кременець, 1611 *ЛНБ* 5, ІІІ 4053, 26 зв.).

Див. ще **ВЫШУКАТИ.**

ВЫШУКОВАТИ *дієсл. недок.* (що) *(шукати юридичні підстави, щоб відсудити що-небудь у когось)* вишукувати: хто бы тую часть половицꙋ кꙋнєва ѡ(т) на(с) на вє(ч)но(ст) проданꙋю ѡ(т) брата моєго... яки(м) ко(л)вєкъ право(м) спа(д)ко(м) продажою заставою... дє(р)жа(л) мы вышꙋковати або... и до... врадꙋ права притєгати позывати... будє(м) пови(н)ни (Букойма, 1579 *ЛНБ* 5, ІІ 4044, 52).

Див. ще **ВЫШУКАТИ, ВЫШУКИВАТИ.**

ВЫШШЕ[1] *див.* **ВЫШЕ[1].**

ВЫШШЕ[2] *див.* **ВЫШЕ[2].**

ВЫШШЕАГГЕЛЬНЫЙ *прикм.* Досконаліший, вищий від ангельського: Якъ зас потомъ чє́стномꙋ ста́рцꙋ Іѡсифꙋ (нє малжє́нство, а́лє на захова́ніє нєпокалѧ́ноѣ и вы(ш)шєа́ггєлъноѣ Панієнства Єѣ чи́стости) пошлю́блєна была (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 759).

ВЫШШЕВСПОМНЕНЫЙ *прикм.* Вищезгаданий: до вы́шшє вспо́мънєны(х) сєми́ прикла́довъ приложи́ли єщє о́смого ю́лїѧ па́пѣжа, кото́рого восто́чнїє єп(с)пи ѡ(т)лꙋчи́ли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 82).

Див. ще **ВЫШШЕСПОМНЕНЫЙ.**

ВЫШШЕЙ[1] *див.* **ВЫШЕ[1].**

ВЫШШЕЙ[2] *див.* **ВЫШЕ[2].**

ВЫШШЕЙМЕНЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШШЕЙМЕНОВАНЫЙ *див.* **ВЫШЕМЕНОВАНЫЙ.**

ВЫШШЕЙМѢНЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШШЕЙПИСАНЫЙ *див.* **ВЫШЕПИСАННЫЙ.**

ВЫШШЕЙПОМѦНЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШШЕЙПРИПОМНЕНЫЙ *прикм.* Вищезгаданий: а особли́вє посвѣдча́єтъ того вы́шшєйприпо́мнєнаѧ киликїа́нова справа (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 142).

ВЫШШЕМЕНЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШШЕМѢНОВАНЫЙ *див.* **ВЫШЕМЕНОВАНЫЙ.**

ВЫШШЕНАМѢНЕНЫЙ, ВЫШШЕЙНАМЕНЕНЫЙ *прикм.* Вищеназваний, вищезазначений: ѡглєдає(т)сѧ апо(с)то(л) на историю вы(ш)шє(и)намєнєную бо и(з)раєлиты внимали и(ж) были ѡ(т) пана ѡ(б)манєны (ІІ пол. XVI ст. *КА* 552, на полях); а ярє(м)ко має(т) ма(т)ку свою ховати до смрти єи а по сомє(р)ти(!) ма(т)чино(и), має(т) ѡ(н) во всє(м) имѣню то(м) волє(н) быти ѡ(т) всѣ(х) якь ѡ(т) брата курила та(к) ѡ(т) сєстръ єго вы(ш)шє намѣнєны(х) (Львів, 1597 *Юр.* 17 зв.).

ВЫШШЕОПИСАНЫЙ *див.* **ВЫШЕОПИСАНЫЙ.**

ВЫШШЕПИСАННЫЙ *див.* **ВЫШЕПИСАННЫЙ.**

ВЫШШЕПИСАНЫЙ *див.* **ВЫШЕПИСАННЫЙ.**

ВЫШШЕПОМѢНЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШШЕПОМАНЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШШЕСПОМНЕНЫЙ *прикм.* Вищезгаданий: для вы́шше спо́мнены(х) причи́нъ за во́лєю и вспоможе́нємъ... єго кнжацкоє мл(с)ти..., яко прє(д) тымъ иншїє кни́ги, та́къ и та́а, впро(д) з ро́зны(х) а ста́рых зво́довъ... до́брє спра́влєна (Острог, 1606 *Мол.* 3 зв.).

Див. ще **ВЫШШЕВСПОМНЕНЫЙ.**

ВЫШШЕУМНЫЙ *прикм. (сповнений великим розумом)* розумний, змістовний: Дла то́го або́вѣмъ и Снъ Бжїй в'про́дъ нѣже́ли стою Євхарі́стїю своѣмъ пода́лъ Оу́чникωмъ,... абы́с'мы и мы чи́стымъ оумы́сломъ, ср(д)цємъ, доше́ю и тѣломъ стара́лиса такъ вєли́кихъ и вышшеоумныхъ оуча́стниками сста́тиса(!) да́рωвъ (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 4 зв.).

ВЫШШИЙ, ВИШШИЙ, ВЫШШІЙ, ВЫШШЇЙ, ВЫШШЫЙ, ВЫШЪШИЙ, ВЫШЬШИЙ, ВЫШИЙ, ВЫЖШИЙ, ВЫСШИЙ, ВЫСШЫЙ *прикм. в. ст.* **1.** *(який має порівняно з іншими більшу висоту, більшу відстань знизу вгору; протилежне — нижчий)* вищий: гора замъковаа... въ серєдинє вы(ш)ша нижъли по краємъ (1552 *ОКЗ* 34); А про́тожъ и вы́шшїй оу́голъ трое́го́ньнои фѣкго́ры досто́пи́лъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 277); Мно́гїи и дре́ва со́ть, ле́чъ одны вы́ш'шїи, а дро́гїи ни́з'шїи (Вільна, 1627 *Дух.б.* 295);

(про зріст людини порівняно зі звичайним, середнім) високий: А бы(л) оу́бирь на то(м) голїадѣ из мѣди и жєлѣза,... а са(м) голїа(д) бы(л) вы(ш)ши(и) на ѕ҃ ло́ко(т), и на па(д) а дв(д)ъ бы(л) малєнкїй ωвча́ри(к) котры(и) єго заби(л) бє(з) жа(д)нои зброи (XVI ст. *УЄ* №29519, 35); В ты́мъ то сіо́нѣ, е́здра ви́дѣвъ, нєзлѣче́н'ноє мнωжество зебра́н'ного лю́до ωде́гнєныхъ в ша́ты бѣлыи; и пал'мо́выи ро́зки въ ро́ка́хъ ихъ; и младе́нєцъ красоты́ ди́внои, в'зро́сто вы́шъшего в'клада́лъ з'ωсо́бна на ко́ждого и́хъ коро́ны (Почаїв, 1618 *Зерц.* 64).

2. *(який знаходиться на більшій віддалі від якої-небудь поверхні)* вищий: маючи я при собе сторону, шляхту людей добрых,... позовъ... его кор. милости с печатью коронъною меншое канцелярии до замку вышшого однесши, оный при церкви соборной Луцъкой..., на столе положивши,... уставникови опеведилом (Луцьк, 1618 *АрхЮЗР* 8/III, 546); Подобáєтъ жє вѣдати ω єлємéнътах': як нє соу́т' ра́вны; єдины бовѣмъ лєгъкого и со́птє́л'ного є(с)тва; яко о́гнь и возд́охъ: дро́гии же та́ж'шего и гроу́бшего; я́ко вода, и зємла: лє́гкїє и со́птє́лныи єлємє(н)та; на вы́шшємъ мѣстѣ положи(в) прємоу́дрїй бо́до́вца. гроу́бшїи жє и тажча́ишїи на ни́зшєм'; зе́млю, и во́доу (Почаїв, 1618 *Зерц.* 9 зв.); року... 1339 кролеви Полскому Казимирови Второму Россове мѣста Львова, себе и замки обадва, нижнїй и вышшїй, и самое мѣсто поддали, и толко собѣ уживанье волное старожитной... вѣры варовали (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1026); Въ пе́рвый днь сотвори́лъ бгъ нбо вы́жшоє, и зє(м)лю вы́жшою, з кото́рыхъ єсть стїхїа то со́ть лєдъ, снѣгъ, мра́зъ, и роса (серед. XVII ст. *Хрон.* 1 зв.);

(який згаданий раніше) вищий: взял посагу от отца панее Ганны готовыхъ пенезей полъ третя ста золотых, а за ее учтивое противко мне захованье записалем // совито... другую пол третя ста золотых, ведле вышъшого описанья (Ковель, 1559 *АрхЮЗР* 8/III, 37-38);

(який міститься у верхній, горішній частині чогось) вищий: Кгды идо(ть) люди о... вышъшиє до́бровы мєдо брати ωтъ тыхъ... по ві гршє(и) старостє (1552 *ОБрац.З.* 143 зв.); ї́сь же ωпят заклі́кавшї вєлі́ким голосом, и споустил дха, иж завѣса црквьная разодралася на двоє, з вышьшого краю аж до ні́жнєго, и зємьля ся потрасла́ (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 54); а приказо́ю вам... абысте ємо были допомочны вшитци та(к) головчане конец вышши(и), яко и громада вицовская до перенесѣня на иншое мѣсце тоѣ црквы (Самбір, 1581 *Свєнц.* 75); ставы, частю презъ... спучене... воды въ ставе середнемъ... попустошилъ, вышьшого ставу не занялъ (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 6/I, 492); вдова... припра́вила собѣ комо́ро таέмно́ю на вы(ж)шо(м) пáтрє до́мо своєгω, в' кото-

рой з па(н)нами своими мє́шкала (серед. XVII ст. *Хрон.* 373 зв.);

(у космічних просторах) небесний: та́къ якиєсь зо всѣхъ мѣръ проти́вные, намъ гре́ческой рєлѣи людємъ, за нєла́скавымъ подо(б)но вы́шшыхъ плане́тъ на на́съ зрѣнїємъ, ча́сы настоупи́ли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 2); *Образно:* Ла́заръ на высо́кость вшо́лъ вы́шшою, а бога́чъ въ про́пасть изшо́лъ ни́зшою (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 602).

3. *(значніший за вартістю)* вищий: Я Федор... єсми ѡстал винєн Грицкꙋ, а Юхнꙋ и Сємашкꙋ Ласковичом... сто коп грошєй..., и котороє // имєнє заставил пан Ванко... кназю Василю... ꙋ стꙋ и в шестнадцати копахъ грошєй, ино я тꙋю сто коп грошєй маю им ѡтдати; за которыєж пєнази маєт имєнє Росново ѡкꙋплєно быти, нижли тоє имєнє єст ꙋ вышшєй сꙋмѣ, ꙋ стꙋ и в шєстнадцати копах грошєй (Краків, 1538 *AS* IV, 141-142);

перен. (за значенням) вищий: П҃нвє за(с)... соудо(м) бєзако(н)ны(м) во(з)нєслиса, бєзъсловєсны(х) єстєство вы(ш)шєю // цєною (въ свои(х) анътихр(с)тово(г) закона права(х), на(д) лю(д) б҃жїи, и́мъ до часꙋ по(д) вла(ст) злєцоны(и)) ѡцєнили (до 1596 *Виш.Кн.* 261-261 зв.).

4. *(важливіший за становищем у суспільстві, духовній ієрархії)* вищий, знатний: ꙋста(в)уємъ... абы нихто... почо(н)ши ω(т) вы(ш)шого а(ж) до ни(ж)шого стану... нє смє(л) въ зброя(х)... до судꙋ... приходити (1566 *ВЛС* 50 зв.); они ни(ж)шими боу́дꙋчи вы́шшєго митрополи́та и влады́ковъ сꙋди́ти... нє могли́ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 70 зв.); православны(м) хр(с)тїаном малоє ро(с)сии та(к) д҃хвны(м) я(к) і свѣ(т)ски(м), ω(т) вы(ш)шого станꙋ і до конє(ч)наго (1599 *Виш.Кн.* 212 зв.); А што ся дотычєтъ Палеолога,... о которомъ ѳилялетъ чынитъ зменку, ижъ на сыноде ѳерарскомъ... не только (же) мелъ вольный голосъ,... и, сцызматикомъ будучи,... ведучи споръ зъ Латинъниками не только о веру, але и о высшое местце съ папежомъ спиралъся (Вільна, 1599 *Ант.* 795); Суть тежъ еще высшые станы и достоинства въ церкви нашой Восточьной, яко: протопопа, архимандрытъ,... архиепископъ, митрополитъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 211); двоа́кїи сꙋ́тъ Ієрє́и ѡдны вы́шшыи котѡ́рїи Єп(с)копами назива́ютъса, а дрꙋ́гїи ни́зшыи котѡ́рыи прєзви́тєрами сꙋ́тъ (Львів, 1642 *Жел.О тайн.* 16); *Образно:* другїи тоє по(с)политє выкладаю(т) доко(н)чиль а ту(т) дає(т) знати и(ж) всє тоє што х҃с тє(р)пѣль было яко по(с)вєчєньє на вы(ш)шого єрєа *(на полях. — Прим. ред.)* мовєчи ѡповѣ(м) има твоє бра(т)и моєи и по(с)рєди цє(р)кви пѣ(с)ни тобѣ заспєваю (II пол. XVI ст. *КА* 248); шꙋка(и) за́вжды ни(ж)шого мѣ(ст)ца нѣ(ж) вы(ш)шого (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 33 зв.);

(про Бога) всемогутній: знайшоль са вы́шшїй то є(ст) г҃ь б҃ь, строу́ти(л) ѡ́ного ц҃ра ювѣнїя напы́шного (XVI ст. *УЄ* №29519, 227 зв.);

всевишній, небесний: каждая душа властемъ вышшымъ нехай ся повинуетъ (1603 *Пит.* 34); Пра́вда жє м҃лтва с(т): нє ты́лкѡ называ́єтса хлѣбо(м) д҃шєвны(м), бо я(к) хлѣ(б) тѣло, та(к) ѡна д҃шꙋ лю(д)скꙋю посила́є(т), вє́длꙋгъ вы́шшогѡ оуказа́на (Київ, 1648 *МІКСВ* 348).

5. *(який має більші повноваження)* верховний, вищий: Мы судъ, бачечи, ижъ въ той справе сталося межи сторонами контроверсии зъ стороны взятя о болшую речь въ вышшомъ суде, отъ чого вже апеляцыя на трибуналъ закрочила,... прото судъ узнаваетъ, ижъ шкрутинии безъ стороны позваное вывожена быти не можетъ (Володимир, 1592 *АрхЮЗР* 1/I, 331); А Сачковая, не приймуючи и не слухаючи того сведецтва, до вышъшого ся права, то естъ до его милости пана старосты, албо подстаростего его милости отзывала и бралася (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 6/I, 272); Петръ вышменованый... приручил... жону свою... через мене возного на вряд высшый, перед который тая ся справа приточит (Житомир, 1606 *АрхЮЗР* 8/III, 523); по мъне будучие посесорове..., платити будутъ водле таксы ошацованое совито, не апелюючи до высшого права (Луцьк, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 610).

6. *(значніший; сповнений глибшого змісту)* вищий: Єстли з низкого родꙋ посполитый чєловєкъ приходит дла своих цнот кꙋ вышшєй чти, а простыи годъностю шлахотства достꙋпают, заправдꙋ достойна єст ѡсвєцоностыи кнажєства дла мꙋжства высоких заслꙋг чтам и розмножєньємъ заплаты ꙋавнит (Городно, 1507 *AS* III, 49); Алє вѣдаю повѣда́єтъ жє ты с҃на и д҃ха с҃тго мимо́хо́до(м) вкоро(т)цє впома-

ноулъ, але до ѡ(т)ца прише(д)ши глоубо́шую нѣкую и выш'шую бгословію прида(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 142); Якъ а́лбо ѡ(т)ко́лѧ мо́жно е́стъ... ва́житисѧ... // ...во всє(м) досконáлую, и вы(ш)шую всѧ́кои досконáлости прировнывáти Тр(о)цу (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 292-293); Имъ тє́ды вы́шшїй и зацнѣ́йшїй е́стъ Сакрáментъ Тѣла и Кро́вє Спси́тєлєвы на(д) и́иншїє тáйны, ты(м) бо́лшого до прина́тѧ ѡ́ного потрє́ба приготовáнѧ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 912);

(божественний) вищий: нинє вышьшєю свѧтостию просвєтиласѧ (1489 *Чет.* 139); та(к) и спси́тє(л) нáшъ жро́дло слáвы своєи жєбы на тѣло нє вытєкло, затвори(л), и ѡ(т) прьшои годи́ни въплощєнїа своєго до вы́ш'шои дши́ чáсти ѡноє пєрєвю(л) (поч. XVI ст. *Проп.р.* 269).

7. *(який вирізняється з-поміж інших)* кращий, ліпший: Бога́ты(и) надъ убо́ги(х) в школѣ, ничи(м) вы́шшии нє мáю(т) быти, то(л)ко самóю наукою (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 3); повáга би́скупа ри(м)ско(го), выш'ша є(ст) над всѣ събо́ры, и жа(д)ны(х) ро(з)соу(д)кови нє по(д)лагáє(т) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 220);

(який у порівнянні переважає когось або щось якимись властивостями) вищий: Пнвє за(с) надъ бга бгами вы(ш)шими на(д) своими порѹчными по(д)да(н)ными сѧ починили (до 1596 *Виш.Кн.* 261); Чи(м) жє сѧ вы на(д) попо(в) православны(х) вы(ш)ши(ми) во спасєнїи дшєвно(м) чинитє (1598 *Виш.Кн.* 290 зв.); рáзъ одноу о рє́чахъ сєнтєнцїю оувáжнє принáвши, при нє́и тáкъ сто́ишъ, жє лáпаньє фаво́рѡвъ, албо якóго вы́шшого счáстѧ... ѡ(т) нєє вм нє ѡ(т)разитъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 2 зв.); ато мо́влю ку пожи(т)кови вáшєму, бáчиш'ли, // жє и тоу(т) ѡ(т) жонáтого вы́ш'ши(м) е́стъ, кото́рыисѧ стáрає(т) ѡ бо(з)ских, нѣ мáшъ по зє́стю з' свѣта покоу́ты (Острог, 1607 *Лѣк.* 113-114); та(к) єдна(к) прє(з) ласкоу мо́жє(т) сѧ по(д)нєсти чл̑къ, жє на(д) а́ггла боу́дє(т) болшїй и вы́шший (поч. XVII ст. *Проп.р.* 248); Гдє по и́ных' вы́шшых' мудрцє́хъ и толко́вницєх', и мáлость мою в' розумную то́єи Кни́ги службу причє́тши, пєрєнєсти и подáти єи врѹчи́л' ми я́кожъ ты́мъ, якóє ми прєподáноє е́ст' ѡ(т) Дха Пр(с)то́го даровáнїє (Київ, 1623 *МІКСВ* 69); Яки́м' спо́собо(м) хр(с)тїáнє вы(ш)шими буду́т' на(д) пє́рвого Адáма, понєва(ж) ѡ(н) был' нєсмєртє́(л)ны(м), а нє то(л)ко дшєю, алє и Тѣло(м) нєскази́тєлны(м) (Вільна, 1627 *Дух.б.* 153); Ачъ ко́л'вєкъ ди́вна рєч' быти здає́т'сѧ, абы так' бáрзѡ Ап(с)лскимъ ср(д)цємъ зáздрость кїєро́вати мѣла... // єди́нъ дру́го́го чє́стю вы́шшимъ на(д) сє́бє чини́лъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 159-160); бо гды Ап(с)лъ научáєт' мужа, абы тáкъ люби́лъ жону свою, я́къ Хс оулюби́лъ Црковъ, вы́шшую и дхо́вную ми́лост' до жоны, ѡкро́м' прирожо́нои малжє(н)скои мѣти єму кáжє(т) (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 927);

(який перевищує можливості людського розуміння) вищий: члкъ... // ...сє́бє нєвѣдаючїй, а ѡ вы́ш'ши(х) на(д) сєбє рє́ча(х) бадáючїйсѧ, кото́рый нє вѣдає(т) щóсѧ ннѣ з ни(м) дѣѧти боу́дє(т), а ѡ при́шлы(х) чáсѣхъ практыкоує(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 120); И прє(з) ты́и хотѣти оупо́рнє оуказáти нєдости́гнєноє прєвынє́слоє е́стєство, и вы́шшєє на(д) всѧ́кую вымо́ву и ро́зумъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 293);

(найдосконаліший, найповніше виражений) вищий: а по руску бы́тнѡсть: на(д) бы(т)нѡстами; створо́ними вы́ш'шаѧ, а самá тáѧ бы́тность; нєстворо́наѧ, нѣмáєтъ; анѣ почáтку: анѣ конца. маючи в со́бѣ; всю досконáлость, що Бгу прииалє́житъ. а тáѧ бы́тность; єсть правди́вымъ Бгомъ: и Бгъ тою бы́тностю е́стъ (Чернігів, 1646 *Перло* 11).

8. *(по генеалогічній лінії)* дальший: То в'сє прикладомъ лáт'вє можє́мъ о(б)я́снити: напрыклáдъ Двдъ єстъ пнємъ кгдыж' маєтъ ѡ(т)ца Ієсєѧ, дѣда ѡвида прадєда Вооза, прапрадѣда Сал'мо́на, и вы(ш)ши́хъ ѡ(т)цєвъ своихъ (Львів, 1645 *О тайн.* 171).

9. *У знач. ім. (той, хто стоїть вище в певній ієрархії — суспільній, церковній, віковій і т. ін.)* вищий: троу́дность а нєбє(з)пєчє́н'ство ѡ(т)повѣдати за кого вы(ш)шого а шафовати чїи(м) оумысло(м) [мене] нє допущáла (Острог, 1598 *Отп.КО* 2); рєчє́шъ жє нєслоу́шнє абы ни́жшїй вы(ш)шого, би́скупъ патрїáрху, патрїáрха пáпѣжа, суди́ти... мѣлъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 21 зв.); сынъ на отца, нижъшый на высшого права ставити не можетъ (Вільна, 1599 *Ант.* 865); Не меншїй... чудъ естъ православный, же якъ вкиненый посередъ огня на онъ часъ паперъ, такъ теперъ... посередъ огня гнѣвомъ палаючихъ сердецъ отступниковъ нашихъ внесеный, огневи такому подлеглый, святый святой святыни въ... нашей церкви возстави‹те›ль не згорѣлъ, которіи вышшіи на него

не смолою и сѣркою, але гнѣвомъ и ненавистю роспаленныхъ сердецъ своихъ поломены зъ себе выпускали, нѣжъ оная седмь седмицею роспаленая печъ Вавилонская! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1067).

Див. ще **ВЫШНИЙ.**

ВЫШШОМЕНЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШШОСТЬ *ж.* Вищість: а зась рекѹ, же то бо(л)ше неслоушне и(ж) ты володиме(р)скомѹ лоуцкомѹ полоцкомѹ пи(н)скомѹ и холмскомѹ вл(д)ко(м), на(д) лвовскимъ и премыскимъ вл(д)ками,… // ро(з)майтѹю зверхность и вышшость припис ѹешъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 81 зв.-82).

ВЫШШЫЙ *див.* **ВЫШШИЙ.**

ВЫШЪ[1] *див.* **ВЫШЕ**[1].

ВЫШЪ[2] *див.* **ВЫШЕ**[2].

ВЫШЪМЕНОВАННЫЙ *див.* **ВЫШЕМЕНОВАНЫЙ.**

ВЫШЪМЕНОВАНЫЙ *див.* **ВЫШЕМЕНОВАНЫЙ.**

ВЫШЪНЕВЫЙ *див.* **ВИШНЕВЫЙ.**

ВЫШЪОЗНАЧОНЫЙ *див.* **ВЫШЕОЗНАЧОНЫЙ.**

ВЫШЪОПИСАННЫЙ *див.* **ВЫШЕОПИСАНЫЙ.**

ВЫШЪОПИСАНЫЙ *див.* **ВЫШЕОПИСАНЫЙ.**

ВЫШЪОПѢСАННЫЙ *див.* **ВЫШЕОПИСАНЫЙ.**

ВЫШЪПИСАНЫЙ *див.* **ВЫШЕПИСАННЫЙ.**

ВЫШЪПОЛОЖЕНЫЙ *прикм.* Вищенаведений, вищезгаданий: Старайжеса теды, абы на тобѣ не пала, вышъ положенаа, Бозкаа грознаа примовка: ω Пастырѹ и балване (Львів, 1645 *Жел.Тр.* 5).

ВЫШЪПОМЕНЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШЪПРЕРЕЧОНЫЙ *див.* **ВЫШПРЕРЕЧЕНЫЙ.**

ВЫШЪРЕЧЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕРЕЧЕННЫЙ.**

ВЫШЪРЕЧОНЫЙ *див.* **ВЫШЕРЕЧЕННЫЙ.**

ВЫШЪТЬЄ *див.* **ВЫЙСТЄ.**

ВЫШЪШЕ *див.* **ВЫШЕ**[1].

ВЫШЪШЕЙ *див.* **ВЫШЕ**[2].

ВЫШЪШЕЙПИСАНЫЙ *див.* **ВЫШЕПИСАННЫЙ.**

ВЫШЪШЕПИСАНЫЙ *див.* **ВЫШЕПИСАННЫЙ.**

ВЫШЫВАНЫЙ *див.* **ВЫШИВАНЫЙ.**

ВЫШЫЙ *див.* **ВЫШЕ**[1].

ВЫШЫНА *див.* **ВЫШИНА.**

ВЫШЫНКЪ *ч.* Продаж товарів у роздріб: тую рыбу прода(ли) здесе мещаномъ володимеръскимъ на вышы(н)къ (Володимир, 1579 *ТУ* 174).

ВЫШЫТЫЙ *див.* **ВЫШИТЫЙ.**

ВЫШЬПОМЕНЕННЫЙ *див.* **ВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШЬПОМѢНЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШЬШЕСѢДНЫЙ *прикм. (який стосується папського престолу)* високий: И как ся в том писанию Скарга умучив, утрудив и употив, боячися, абы честь земное власти римского началства папина… не снижилася и сѣдалище прославленное вышьшесѣдное з мѣзсца своего не порушилося (1608-1609 *Виш.Зач.* 210).

ВЫЩВАТИ *дієсл. док.* (*стп.* wyszczwać) (кого) вигнати, прогнати: видишъ якъ єси выщвалъ волка з лѣса (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 139).

ВЫЩСПЕЦИФИКОВАНЫЙ *прикм.* Вищеназваний, вищевказаний: а подданые его мл. пана Гелияша Еловицъкого дедичные, а въ поссесии его мл. Петра Гулевича теперь будучие, з части села Суска, штос збожа остало розъного по тыхъ-то подданых, чого не добрали, теды они, выщспецификованые, под час тоежъ козачсчизъны, взяли (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 175-а).

ВЫѢЗДЖАТИ *див.* **ВЫЄЖДЖАТИ.**

ВЫѢХАТИ *див.* **ВЫЄХАТИ.**

ВЫЯ, ВИЯ, ВЫА *ж.* Шия: кнзь. повелѣ(л) и(х) // повазати за выи (1489 *Чет.* 143 зв.-144); абы єси не смѣ(л) ани єпитрахеля на свою выю вложити по(д) клятвою сты(х) бгоносны(х) ω(т)цъ (Львів, 1591 *ЛСБ* 164); выа, шиа (1596 *ЛЗ* 38); ѹзлоношеніє, или оузоношеніє, ωбвѣше(н)є на выи, чаровноє ноше(н)є (1627 *ЛБ* 138); collum, выя, шия (1642 *ЛС* 129).

ВЫЯВИТИ, ВЫАВИТИ *дієсл. док.* **1.** (кого) *(знайти)* виявити, викрити: а они дей его выявити и на слѣдъ выходити не хочутъ (Луцьк, 1583 *Ив.* 271).

2. (що) *(зробити відомим, явним)* виявити: вы́авилъ пре́шлый се́ймъ то́е об'вине́ньє єго. Прі́єха(л) на се́ймъ для спра́вы о собѣ, кото́рою што напроу(д)-шє да́ти пра́гнѡлъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 89).

Див. ще **ВЫЯВЛЯТЪ.**

ВЫЯВЛЯТЪ, ВЫЯВЛАТИ, ВЫЯВЯТ *дієсл. недок.* (чого перед ким, кого) *(робити відомим що-небудь)* виявляти (кого), робити явним що-небудь: теды маю… на здорове его не отповедать и жадныхъ пофалокъ, хлубячися съ того злого учинъку учиненого, не чинить, а ни того ни передъ кимъ не выявлятъ (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 8/III, 335); якож его до того намовивши привела и до того ему статечне допомагат се сама обецала и допомогала, а в том его никгды не выдават и не выявят оферова́ла (Луцьк 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 498); Изявла́ю: выявла́ю, выставла́ю (1627 *ЛБ* 47).

Див. ще **ВЫЯВИТИ.**

ВЫЯВОВАТИСЯ *дієсл. недок.* (з чого) Ухилятися, звільнятися (від чого): А умоцованы(и) стороны позваноє ѡ(т) пана Пєтра Сємашка повєдє(л), и(ж), дє(и), то єсть рєчъ головная, бо мнє вжє ту(т) идє(т) ѡ зыскъ и страту, кгды(ж) ся я выявую з юри(с)дицеи вря(д)у в. м(л)., а ваша, де(и), мєнє мл(ст) по(д) послушє(н)ство вряду своєго примушаєте (Житомир, 1584 *АЖМУ* 93).

ВЫА *див.* **ВЫЯ.**

ВЫАВИТИ *див.* **ВЫЯВИТИ.**

ВЫАСНЕНЬЄ *с.* Вияснення: Ви́рабєєръ: Стѡдна, а(б) выложе́нє, выаснє(н)є, вы́кла(д) (1627 *ЛБ* 194).

ВЫАСНАТИСА *дієсл. недок.* Вияснятися: Ѡзара́юса: Ѡсвѣча́ю(с), выасна́ю(с) (1627 *ЛБ* 151).

ВЫАТИ *дієсл. док.* Дістати, витягнути, вийняти: а петръ пришедши к собѣ рекль. теразь знам правдивѣ иж послал гь аггла своего и выаль ма з роукы ірωдовои (Герляхів, к. XVI ст. *Свєнц.* 72).

Див. ще **ВЫНЯТИ.**

ВЫАХАТИ *див.* **ВЫЄХАТИ.**

ВЬ *див.* **ВЪ.**

ВЫГНАНЫЙ *прикм.* Вигнаний: exul, выгнаныи (І пол. XVII ст. *Сем.* 81).

ВЬЄЗДЪ *ч.* В'їзд: а въ гай липовый и въ дубраву волный ему вьездъ по дрова (Луцьк, 1528 *АрхЮЗР* 6/I, 10).

ВЬЄХАНЄ *див.* **ВЪЄХАНЄ.**

ВЬЄХАНЇЄ *див.* **ВЪЄХАНЄ.**

ВЬЖЄ *див.* **УЖЄ.**

ВЬЗДВИГНУТИ *див.* **ВОЗДВИГНУТИ.**

ВЬЗРѢТИ *див.* **УЗРѢТИ.**

ВЬКЇНУТИ *див.* **ВКИНУТИ.**

ВЬКРАСТИ *див.* **УКРАСТИ.**

ВЬМѢТИ *див.* **УМѢТИ.**

ВЬНОЧЇ *див.* **ВНОЧИ.**

ВЬНАТИ *див.* **УНЯТИ.**

ВЬПОРОЖНУТІ *дієсл. док.* Випорожнити; вичерпати, видобути: egero вьпорожнѹті (І пол. XVII ст. *Сем.* 77).

ВЬПРОВАДИТИ *див.* **ВПРОВАДИТИ.**

ВЬРИЗАТИ, ВЬРІЗАТИ *дієсл. недок.* Надтинати, обрізáти, обрубувати: accido вьризаю (І пол. XVII ст. *Сем.* 9); eunuchus вьрізані яко каплѡн (Там же, 79).

ВЬСАДІТИ *див.* **ВСАДИТИ.**

ВЬСЕ *див.* **ВСЕ.**

ВЬСХОДЪ[1] *див.* **ВСХОДЪ[1].**

ВЬСАКЬ *див.* **ВСЯКИЙ.**

ВЬХОЖАТИ *див.* **ВХОЖАТИ.**

ВЬЧІСТИТИ *дієсл. док.* Вичистити: ryrdo вьчі(с)тити (І пол. XVII ст. *Сем.* 144).

ВЬШИТКО *див.* **ВШИСТКО.**

ВѢВУМЪ *с.* (*лат.* vivum) проживання, мешкання: Старожитны(и) Натѡра(л)ны(и) Наро(д) Нашъ рѹски(и) Маε(т) своє вѣвѹ(м) И црковъ Набожє(н)ства своєго во Лвовѣ (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 3).

ВѢДАНЄ, ВЕДАНЄ, ВЕДАНИЄ, ВѢДАНЇЄ, ВѢДАНЬЄ *с.* *(сукупність певних відомостей)* знання, пізнання, розуміння: виде́нїє, ѡглада́(н)є, и ты(ж) ѡ(б)ли́(ч)є вѣде́нїє, свѣдомость, вѣда́(н)є (1596 *ЛЗ* 33); потрєбно єсть вѣданьє тыхъ сродковъ и способѡ(в) в томъ вѣданью насъ оуживаныхъ, прото(ж) є(и) коротко припомню (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 205); Православный: Признаваю то, же есть добрая и потребная речь зверхнихъ словъ вѣдане (1603 *Пит.* 107); Позна́нїє, вѣде́нїє, разѹмѣ́нїє, ра́зѹ(м), сказа́нїє: Позна(н)є, вѣда(н)є, розѹмѣ(н)є, довѣда́ньє-

сѧ (1627 *ЛБ* 86); **безъ вѣданїа (ведания)** — без відома: ѡ такѡвыхъ за́повѣдь на́шȣ покладае́мъ… такѡвыхъ възыскива́ти… и без' єго Єп҃(с)кпа вѣда́нїа нико́кожє дрьзноу́ти єго благослови́ти и до Црквє́й Бж҃їихъ пȣсти́ти (Львів, 1614 *Вил.соб.* 10); ино коли ва(м) бо(г) поможє(т) свєрши(ти) єи а вы абы є(счє) нє (с)мєли єи свєщати бє(з) вєдания нашєго алє да(с)тє на(м) зна(ти) а мы пошлємо всякии по(т)рєбы цє(р)ковныи (Сучава, 1558 *ЛСБ* 25); **вѣданьє дати** — повідомити: А какъ оргишъ который прійдеть до Кіева, тогды Шамакъ маеть намъ о томъ вѣданье дати (Краків, 1508 *АЮЗР* II, 120); **ку веданю** — до відома; знати: Мы всѣ сполечне и одностайне братя роженые… явно чинимъ… сим нашимъ листомъ всѣмъ вобец и каждому з особна, даючи то ведати, кому бы того належала потреба ку веданю, албо слышаню, сесчас и напотом завжды (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 373).

Див. ще **ВѢДЕНЇЄ**[1].

Пор. **ВѢДАТИ.**

ВѢДАТИ, ВѢДАТЪ, ВѢДАТЬ, ВЕДАТИ, ВЕДАТЪ, ВЕДАТЬ, ВИДАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що, о кім, о чім, кого, кому) *(мати певну сукупність відомостей)* знати, відати (кого, що, про що): какъ вы вѣдаєтє имѧ моє (1489 *Чет.* 35 зв.); Чини(м) знамѣнито си(м) нашимъ листо(м) хто на нєго посмотри(т) Або чтȣчи єго въслышить ннѣшни(м) и пото(м) бȣдȣчимъ Комȣ бȣдєть потрє(б) того вѣдати (Межиріччя, 1503 *Арх.Р.* фотокоп. 50); съ тоє моєє скрыни… мои многіє рєчи при томъ взяли, того нє вѣдаю хто взялъ (Краків, 1518 *РЕА* I, 94); Смѣдинцы мовили: "Мы нє вѣдаєм, што то за копєц, ани памѧтаєм єго (Шайно, 1538 *AS* IV, 174); Кнєгини Матѳиєваѧ Чєтвєртєнскаѧ видаючи ѡ кнѧзȣ (!) Ярославȣ, жє ѻн ȣ владыки, слала по нєго слȣгȣ своєго (1564 *AS* VI, 245); ты бы ѡ томъ вєдаючи єму противє(н) нє бы(л) и с того имє(н)ѧ ншо(г) выєха(л) (Дубно, 1579 *ЛНБ* 103, 18/Іс, 1956, 51); што всѣмъ, кому то ведать належитъ, ку ведомости приводечи, росказуемъ, абы…, епископа Мекглинского, за правъдивого и слушного державцу… мели (Варшава, 1582 *АрхЮЗР* 1/І, 159); Которы(и) бы бра(т) вѣда(л) брата выступного нє має(т) єго таити, алє має(т) ѡповѣсти єго в бра(т)ствє жєбы бы(л) кара(н) (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 181); я вѣдаю добрȣю господȣ в мѣстє єсть по(д) чєрвоны(м) лвомъ (к. XVI ст. *Розм.* 38); Досыть нам вѣдати о собѣ и о своих нам единогласных и присных! (1600-1601 *Виш. Кр.отв.* 162); кгдыжь єщє и самоє головноє рєчи нє зыска(л): што собє всє вцалє позваны(и) зоставȣє(т), а тєпє(р) то(л)ко хочє вѣдатъ контєнта всѣ в позвє мєнованыє (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 65); Бѣда томȣ домȣ, Гдє Господа́ръ кла́мца, злѻдѣи… Бѣда и тымъ хто бы з ни́мъ хотѣлъ наклада́ти Вѣдаючи то о нє́мъ (Вільна, 1620 *Лям.К.* 24); А… мѻцный, сла́вный, и той котѻрый всє вѣдаю (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 339); Ты́жє чл҃вчє ащє хѻщєши вѣдати, ѡ сȣдѣ Бж҃ємъ, то вѣдай ѡ ти́мъ, и вѣръ правди́вє (Чернігів, 1646 *Перло* 130 зв.); ѡ(т)тѻлѣ вѣдать ма́єтє, жє жѻны панȣю(т) над' ва́ми (серед. XVII ст. *Хрон.* 367 зв.); всѣ справы,… записы рє(ч)ныє на до(в)ги рєкогнициє ѡ которы(х) манифєстуючи(и) вєдатъ нє можє, погинули (Житомир, 1650 *ДМВН* 197); **ани не знати ани ведати** (про кого) — *(не мати ніяких відомостей)* не знати, не відати: я… того хвєдора… на дворє своє(м)… нє маю а ни (н)є знаю а ни вєдаю ѡ нє(м) (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 275); **вѣдати (ведати) давати (дати), давати (дати) вѣдати (ведати)** (кому, о кім, о чім, чим, кому): **а)** повідомляти (повідомити), давати (дати) знати (кому, кому про кого, що, про що, чим): Тое все вам, православным, споминаю и вѣдати даю, абы есте знали, каким способом тая скаржина книжка овде зашла (1608-1609 *Виш.Зач.* 208); покажєтлисѧ то пєрєд ними, иж комисарє их ѡ той ѳоробє их за часȣ тобє вєдати давали (Дубно, 1559 *AS* VI, 44); Въ чомъ съ ними намовившы и вырозумѣвшы, на якомъ бы датку перестати хотѣли, о томъ бы еси не мешкаючи намъ вѣдати далъ (Рудники, 1561 *АЮЗР* II, 157); А… кня(з) кири(к)… кȣ праву… самъ нє сталъ… и ничого ѡ собє сȣдȣ и сторонє вєдати нє далъ (Кременець, 1581 *ЛНБ* 5, II 4044, 88 зв.); Я ѳедоръ… Чорторыский, староста Луцкий, даем вѣдати симъ нашимъ листомъ: яко будучи нам… в замку господарском Луцку,… смотрели есмо того дела (Луцьк, 1537 *АрхЮЗР* 1/VI, 22); до мєнє ѡсобливый лист свой Твоѧ Милость писал, даючи вєдати ѡ шкоды замков ȣкраиных (Вільна, 1547 *AS* IV, 528); А єсли ихъ нє ѡсȣдить або єго нє слȣхають тогды атаманъ тєсєльски(и) маєть дати вєдати горо(д)ничомȣ ѡ винє на ви(н)номъ (1552

ОЛЗ 176 зв.); **б)** давати зрозуміти: Фалшуючи теды отступникове писма, которыхъ на подпертье своей справы уживають, вѣдати ясне дають, ижъ правды по собѣ не маютъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 582); **вѣдати дается, дается вѣдати,** *безос.* — (стало) відомо, випливає: Зо всего... преложеного // вѣдати дается, же... удѣлной зверхности... надъ патріархами папежъ не мѣлъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 730-731); Читай... игумена Печерского, который въ науцѣ своей... мовитъ, ижъ мнихове Латинскіи лой ідятъ. Отколь дается вѣдати, ижъ передъ тимъ мясъ не їдали (Там же, 1094); **вѣдати дошло, дошло вѣдати,** *безос.* (кого) — стало відомо (кому): Што гды Терлецкого ...вѣдати дошло, той на-тыхъ-мѣстъ опричниковъ своихъ за нимъ послалъ въ погоню (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1059); Дошло мѧ вѣдати ис писанѧ певны(х) ѡсо(б)...: и(ж) ѡ̃м Исаии Балабанꙋ спротиви(в)шисѧ ...розрꙋ(х) ꙋчинили (Острог, 1607 *ЛСБ* 410, 1); **вѣдати до себе, до себе вѣдати** (що) — почуватися (до чого), знати (про себе що): Тоу ѡ(т)че владыка присмотрíсѧ в' тóе зерцáло згóды сты(х) ап(с)лъ... вѣдали до себе же мáю(т) моцъ, недоужныхъ оуздоровлѧти, прокажéны(х) очищáти, слѣпы́мъ в'зрóкъ давáти (Острог, 1598 *Отп.КО* 26 зв.); патріарху... до себе ехати не казали боячись, абы вас... з врядовъ яко негодныхъ не скидалъ такъ, яко инших поскидалъ, бостє тое до себе вѣдали, жебы вас тое поткало, бо сами на себе мусѣли бысте декрет учинити (Львів, 1605-1606 *Перест.* 43); **вѣдати доходити** (кого) — ставати відомо (кому): еднакъ же што далей послышимъ уведомити братолюбия вашого не омешкаемъ, кгдыжъ ласкою Божою о всемъ вѣдати доходитъ насъ (Корсунь, 1625 *КМПМ* I, дод. 275); **вѣдати учинити** (кого о чім) — повідомити (кого про що): рóманъ красо(в)ски(и), нáсъ ѡ то(м) певне вѣдати ꙋчини(л), широце на(м) ѡ вáсъ росповѣвши и ѡзна(и)ми(в)ши (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451); **што вѣдати** — *(невідомо)* хто його знає (зна): М(с)цы инáчей покрести(л), Хр(с)тиа(н)скꙋю пáсхꙋ... далéко ѡ(т)мени(л), и óпакъ посади(л),... толко сѧ после того борзо и сáмъ схоронúлъ. што вѣдати если в пéклѣ чого поправлѧти не казáно (Острог, 1587 *См.Кл.* 13 зв.); бо влдыка, што вѣдати, могъ ѡ(н) тыи ли(с)ты позапúсывати по за(м)кохъ, такъ довнимае(м), с повѣсти(и) (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 2 зв.); **не ведати якимъ духомъ** *див.* **ДУХЪ.**

2. (у чім і без додатка) *(розуміти, усвідомлювати)* знати (про що): Жаловали намъ земѧне господарьскиє... на затєй своих... штож дєй имѣнѧ, ѡтчизнꙋ нашꙋ Чарꙋков, а селищо Ходорково держать и вживают и сами не вѣдаем в чомъ, а намъ не хотѧт ѡтчизны нашое постꙋпити (Луцьк, 1517 *AS* III, 153); панєй старой и паннам, тым заплатити подле слꙋжби ихъ, яко жона моѧ вѣдает (Остог, 1539 *AS* IV, 209); Я... Андре(и) Федорови(ч) Єлец... вы(з)наваю и я(в)но чиню си(м) моимъ те(с)таме(н)то(м)... ведаючи... то же вси речи на (с)вете сꙋ(т) доча(с)ные (Вінниця, 1567 *ЛНБ* 103, 17/Іс, 1943, 15); А такъ мы, вѣдаючи быти речъ слушъную, того предречоного Михайла Джчусу, розумеючи быти во въсемъ,... годнымъ и ростропнымъ,... дали есмо предъреченому Джусе тотъ манастыръ Дерманьский (Варшава, 1575 *АрхЮЗР* 1/I, 51); Протожъ и самъ (θилялетъ) не ведаетъ, што бредитъ (Вільна, 1599 *Ант.* 869); Видятъ облудникове, читаютъ и вѣдаютъ, а толко невѣдомымъ людемъ въ очи мглу фалшу пущаютъ, абы свѣтлости правды видѣти не могли (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 634); Разꙋмѣвáю, мѣю: Вѣдаю, знáю, мню (1627 *ЛБ* 106);

визнавати: Ѡ котóромъ то чúстцꙋ правдúво(м) я́къ и ѡ пéршо(м) омылно(м), и́жъ не мóегѡ éсть на то(м) мѣстцꙋ пре(д)сѧвзѧ(т)ѧ, сꙋхóю перехожꙋ ногóю, доткнꙋвши ено того, же за пéвнꙋю рéчъ вѣдати потрéба, и́жъ Мытáрства и Чисцóвый огóнь не сꙋть тóежъ и єдно (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 156).

3. (о чім) Підозрювати (що), здогадуватись (про що), знати: бояри(н) па(н)цы(р)ны(и)... на (и)ме Су(п)ру(н) Да(ш)кеви(ч) поеха(л) бы(л) до... гу(м)на свое(г)[о], где збо(ж)е его зложоно было, яко челове(к) споко(и)ны(и) и ѡ жа(д)но(м) небе(с)пече(н)стве не ведаючи (Житомир, 1609 *ДМВН* 140).

4. *Перен. (пам'ятати)* знати: нé смеетъ жадéнъ имени своего написáти, абы его не по(т)кало, якъ стефана пóпа... ижъ противъ ва(с)... ѡпóведалъ вó лвове, и в вúлно,... бересте(и)скимъ мещаномъ далистеся знати, ведáетъ то ихъ хребетъ и мешокъ, и пóпа и(х) павла... в темницы мордовали (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46 зв.); И мещаном лвовским и виленским, ...далистеся знати; вѣдает то их хребет и мѣшокъ, и

попа их Павла в Берестю якъ есте в темници смродливой мордовали (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45); **вѣдай, вѣдайте,** *наказ. сп.* — знай (знайте), пам'ятай (пам'ятайте): Вѣдай и то ласка́вы(и) чите́л'никѡ дла чо́го покладáло(с) в той кни́зѣ прóсты(и) язы́къ и слове́нскій (Почаїв, 1618 *Зерц.* 6 ненум.); ег'да же лѣторос'ми еи боудоу(т) молоды и листа выпоущаю(т) вѣдайте, // ижь близь є(ст) лѣто (1556-1561 *ПЄ* 103-103 зв.).

5. Вважати за необхідне, потрібне згідно зі своєю волею, своїм розумінням: Всѣ ре́чи,... познавáємо, и шанѡ́ємо, а бо́лшє на(д)то нѣчо́го нє шѡкáємо анѣ бáдаємоса. А то́ дла чо́го: Понєва(ж), мови(т), Бъ добротли́вый бѡ́дѡчи, што вѣдалъ на́мъ пожите́чного быти ѡ(б)ави́лъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 221).

6. *(виділяти, вирізняти з ряду подібних; узнавати)* знати: И коли свои ове́чки вы́провáдитъ, перє(д) ни́ми хо́дитъ, и ове́чки за ни(м) вслѣдъ хо́датъ, бо вѣдають го́лосъ єго, а за чѡжи(м) нє идѡ(т), áлє оутѣкáю(т) ѡ(т) нє́го, понєва(ж) нє знáю(т) го́лосѡ чѡжо́го (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 198).

7. *У знач вставного слова* **як вѣдаєшъ** — як знаєш: Ѡ чо́мъ згóднє тє́ж' и єдностáйнє ап(с)ловє и оучтлєвє всѣ скѡтком' тоє в' про́д' выполнивши, наѡчи́ли, и оу́чатъ, як' вѣдаєш', всѣх' нáсъ (Київ, 1625 *Кіз.Н.* 196).

8. *(у сполуч. інфінітива із заперечними частками* **не, нет** *вживається у знач. присл.)* невідомо: ѡн, нє вѣдати в который ѡбычай, имѣнє моє..., в мєнє з моцы вынал моцно, квалтом (Кременець, 1547 *AS* IV, 555); взяли... у(ч)стивого шля(х)тича... и зъ собою повє(ли) и нє(т) ведати, гдє єго подєли (Житомир, 1582 *АЖМУ* 39); такъ вєлє є(ст) баламѡ(т)ства ижъ нє вѣдати комѡ вѣрити (к. XVI ст. *Розм.* 23 зв.); От которого бою и зраненя не ведати, если жив будет (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 10); Панъ Янъ Хлебо(в)ски(и)... заста(в)ши тѡтъ южъ протестацыє... ѡ забитє брата своє(г)... Которыє... сѡтъ в нєкоторы(х) пѡнкта(х) нє ведати з якихъ причынъ помєшаныє з поблѡжєнє(м) (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 2); его милост пан буркграбя луцъкий, неведати, зъ якихъ причынъ, не хотелъ ее приняти (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 65).

Див. ще **ВѢДИТИ.**

ВѢДАТИСЬ *дієсл. недок.* Розумітися. ◇ **вѣдатись давати** — повідомлятися, ставати зрозумілим: Съ тыхъ теды учителей святыхъ доводовъ вѣдатись ясно даетъ, ижъ святый Петръ межи апостолами... не продкуетъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 358).

ВѢДАТЪ *див.* **ВѢДАТИ.**

ВѢДАТЬ *див.* **ВѢДАТИ.**

ВѢДАЮЧИЙ, ВѢДАЮЧІЙ *дієприкм. (який добре розуміється у чому-небудь)* знаючий: в тако(и) справѣ проклата ѡтправова(н)ю свѣтскіє нє справоуючими быти маютъ, алє вѣдаючими, нє дєкрєтъ чиначими, алє зєзволаючими (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 76 зв.); Разѡми́чный: Розѡмѣючій, вѣдаючій, лáтвє а достатéчнє познавáючій (1627 *ЛБ* 106).

ВѢДЕНЄ, ВѢДЕНІЄ, ВЕДЕНЬЄ, ВИДЕНІЄ *с.* **1.** *(наявність певних відомостей)* обізнаність, знання: Нѣлза єдно в то́мъ роздѣлє на ты́є словá са озвáти, і всѣмъ котóрыє вѣдати потрєбоу́ютъ, спрáвѡ о то́мъ дáти, чомѡ то́є ведéньє нáмъ пріє́мно бы́ти нє мо́жєтъ, алє нáсъ бáрзо мєрзи́ти моу́ситъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 204 зв.); Тоу́ заправды вєли́кого оуважéна, го́дны соу́тъ слова того мѡжа стго, и тá повѣсть вѣдéніа є(г) мнѡгихъ таéмницъ избавéныхъ исполнéна (Почаїв, 1618 *Зерц.* 54); Разѡмѣніє,... є(ст) Історіа: Свѣдéніє,... оузна(н)є, вѣдéніє, знáньє (1627 *ЛБ* 166); А грѣшныци якѡ предъ вѣтромъ прахъ. Прє(д) лицéмъ твои́мъ нєпостоа(н)ны, Стрáхомъ ви́рокѡ твоє́гѡ развѣáны. Прéто слáвѡ свою́, нєстєрпи́мѡю съкривáєшъ, и ѡчнкѡмъ вѣдéніа повѣдáти нє повєлѣвáєшъ (Чернігів, 1646 *Перло* 73 зв.).

2. Відомість: видéніє, ѡгладá(н)є и ты(ж) ѡ(б)ли(ч)є вѣдéніє, свѣдомость, вѣда(н)є (1596 *ЛЗ* 33); Рáзѡмъ, ѣніє, оу́мъ: Ро́зѡмъ, вѣдомость, оу́мыслъ, во́ла, мысль, рострóпность, му́дро(ст), позна(н)є, вѣда(н)є, оузна(н)є, оумѣєтность, вѣдéніє, знáємо(ст) (1627 *ЛБ* 106); **до виданіа подати** — повідомити: Гды(ж) внѡтрънюю ѡздо́бѡ ты(м) лáтвѣй в то(и) часъ ѡписáти боу́демъ могли, гды пéрвѣй позвѣрхо́внѡю пієнкно(ст) якъ ѡбра(з) наслѣчнѣ(и)шии, ѡ чо(м) до видéніа подамо (серед. XVII ст. *Кас.* 1).

Див. ще **ВѢДАНЄ.**

ВѢДЕНІЄ[1] *див.* **ВѢДЕНЄ.**

ВѢДЕНІЄ[2] *див.* **ВИДѢНЄ.**

ВѢДЕРКАФЪ *див.* **ВЫДЕРКАФЪ.**

ВѢДЕРЦЕ, ВЕДЕРЦЕ, ВЕДЕРЪЦЕ *с.* **1.** *(посудина для зберігання або носіння води тощо)* відерце: sitella, вѣдєрцє (1642 *ЛС* 373).

2. *(міра місткості)* відерце: а тотъ человѣкъ дани даетъ пят ведерецъ меду кіевской меры (Овруч, 1509 *ЧИОНЛ* VIII-3, 7); Алєкъсє(и) сємєновичъ... даєть на цєръко(в) тамошънюю г҃ ведєръца мєдȣ Стєпанова... даєть мєдȣ кадь (1552 *ОКЗ* 42 зв.); посла(л) єсми в҃м... сємъ кадє(и) мєду мѣры киє(в)скоє и на(з)вы(ш)шє вєдє(р)цє (Київ, 1555-1568 *Гр.Мат.* 1); зъ сєла то(г) приходи(т)... мє(дȣ) ка(д) и по(в) шостана(д)ца(т) вєдє(р)ца (Варшава, 1616 *ООЗ*-2, 3 зв.).

ВѢДЕЦЬ *ч.* Знавець, прозорливець: Со(м)фо(м)фа́ни(х): Вѣдє(ц) съкровє(н)ны(х) ма(н) (1627 *ЛБ* 233); нє єсть Бг҃ъ слȣха́чємъ го́лосȣ, а́лє ср(д)ца вѣдцємъ (Київ, 1648 *МІКСВ* 349).

ВѢДЖЕ *див.* **ВЕДЖЕ**[1].

ВѢДИМЫЙ *див.* **ВИДИМЫЙ.**

ВѢДИТИ, ВѢДѢТИ, ВЕДЕТИ, ВЕДИТИ *дієсл. недок.* **1.** (що, чого, о чім) Знати, відати: а што мєниш, якобы... люди мои збожє... побрали... я тєж ѡ том нѣ вєм (Берестя, 1512 *AS* III, 98); Я владыка Володимирский... сознаваю сим моим листом,... комȣ бȣдет потрєб того вѣдити, або чтȣчи єго слышати (Володимир, 1513 *AS* III, 103); я то самъ вємъ, иж зємѧнє Житомирскии... єсть под справою и в присȣдє воєводства Києвского, алє нє староста (Свитязь, 1560 *AS* VII, 58); вѣ(м), нєвѣ(м), вѣдаю вѣдѣти, и(з)вѣстнѡ, вѣдати пє́внє (1596 *ЛЗ* 33); чємȣ сѧ барзо дивȣю кгды нє вѣмъ што є(ст) за причына (к. XVI ст. *Розм.* 62); по(д)воєводи(и) киє(в)ски(и) ѡ(з)на(и)мує ты(м) мои(м) листо(м) кому ѡ то(м) вєдєти бȣдє(т) налєжити (Київ, 1601 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 46); Видиши ли, госпоже Домникие, як пан Юрко не вѣсть нашего слѣда, по чину и степени к богу приводящего,... зараз на верховный христов степень вскочил и в гордость мнѣния... впал (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 189); Не вѣмы, еще ли сіе правда, но братіе теперъ новопришедшии повѣдали намъ общеніе твое со Латинники (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 11); **Богъ вѣсть** *див.* **БОГЪ.**

2. *(розуміти, усвідомлювати)* знати: я сам тȣю зємлю в покои дєржал аж и до сих часов, ѡдно нє вєм, для котороє причины тыи подданыи господаръскиє... кгвалтовнє сѧ в тȣю зємлю мою въпирают (Шайно, 1538 *AS* IV, 173); **дается вѣдѣти,** *безос.* — стає зрозумілим, випливає: А же то — правда, зъ тыхъ выводовъ ясно дается вѣдѣти (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 324).

Див. ще **ВѢДАТИ.**

ВѢДИТИСЯ *дієсл. недок.* Знатися: Berysz iuż czotyry hroszy Ta sia wemy iak choroszy (Яворів, 1619 *Гав.* 18).

ВѢДМА, ВІДМА *ж.* Відьма, чаклунка: попали́ли вѣдми в миропо́лю, дла пєрєста́та мо́рȣ, ано єщє го́ршє мєрло и в бара́новци знашли вѣдмь ки́лка и боа́лиса пали́ти а́бы нє го́рїи было (1509-1633 *Остр.л.* 130 зв.); saga чаро(в)ніца відма (I пол. XVII ст. *Сем.* 153).

ВѢДНО *див.* **ВИДНО.**

ВѢДОКЪ *див.* **ВИДОКЪ.**

ВѢДОМЕ, ВИДОМЕ *присл.* **1.** Відверто, щиро: правду евангелскую и науку апостольскую с вѣрою прародителей наших до исхода смертного цѣло заховати и съдержати (мы сами и потомки наши) вѣдоме обѣцуем (1608-1609 *Виш.Зач.* 207).

2. *У знач. вставн. сл.* Зрозуміло, ясно: Поневажъ Панъ Христусъ пошолъ на небо, и южъ насъ видоме, яко на онъ часъ кгды былъ зъ нами, не рядитъ, муситъ предся быти одинъ въ костелѣ его, яко и господаръ въ дому надъ челядю (1603 *Пит.* 36).

Див. ще **ВѢДОМО, ВЯДОМО.**

ВѢДОМИЙ *див.* **ВѢДОМЫЙ.**

ВѢДОМО, ВЕДОМО, ВИДОМО *присл.* **1.** Зрозуміло, ясно: Вѣдомо є(ст) написано, якь чєта(т)сѧ радовы(и) єв(г)лїа. іѡан҃на ст҃го: в сє(д)ми(х) нє(д)лахь из҃читаємы(х) ѡ(т) вєликыа нє(д)ла пасхы (1556-1561 *ПЄ* 2).

2. Видимо, очевидно: от самых невѣрных турков бѣсные, приходяще, прощение и свободу от недуг и страстей относят, получают, // от которых мощей святых над тое благодат божию, вѣдомо дѣйствующую в них (1608-1609 *Виш.Зач.* 218-219).

3. Відкрито, явно: ȣста(в)уємъ и сказуємъ и(ж) коли бы хто злодєя приличного вєдомо в дому своємъ хова(л) або мєшка(ти) допусти(л),... тогды таковы(и)... всю шкодȣ... єго будє(т) повинєнъ плати(ти) (1566 *ВЛС* 104 зв.); **ведомо дати, давати ведомо** — повідомити (повідомляти): y raczyłby Twoia

Miłost tym panom komisarom do każdoho powetu wedomo dat imena popisati tych, do kotorych budet poddanym naszym zemli wołynskoie deło (Краків, 1523 *ŻD* VI, 150); пан Загоровский... ȣ великȣю ѳоробȣ попал, для которой мȣсился зас до Теплиц вернȣти, вєджє дєй пани подскарбиная и ѡнъ ѡ той хоробє своєй тобє даючи вєдомо, комисаром своим знат дали (Дубно, 1559 *AS* VI, 43); **вѣдомо творити** — доводити до відома: Вѣдомо твори(мъ) по всѣхъ єпи(с)копия(х) єпа(р)хиє н̃шєє всѣмъ бл̃гоч(с)тивы(мъ) ко(ж)домȣ станȣ (Вільна, 1594 *ЛСБ* 253, 1); **вѣдомо (ведомо) чинити (учинити), чинити ведомо** — доводити (довести) до відома, повідомляти (повідомити): Вѣдомо чини(м) всєму дх̃овє(н)ствȣ и и(х) мл(с)тя(м) блгочє(с)тивы(м) князє(м) и пано(м) (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 1); Пото(м) захотѣлъ до Єѓєа ѡ(т)ца своєѓо ѡ(т)є́хати, и звйтязство своє́ надъ Мінѡтавромъ котрóє одє́ржалъ óномȣ вѣдомо оучини́ти (Львів, 1614 *Кн. о св.* 437); Во имя Божєє. Я рабъ Божий, Фєдор... чиню вєдомо сим писанємъ (Мільці, 1542 *AS* IV, 313); чиним ведомо сим листом нашим: иж постерегаючи всюды, абы порядок был...// Иоанна Скиндера за войта... потвержаемо (Київ, 1649 *Тр. ЧАК* 145-146).

4. *У знач. присудк. сл. (про наявність відомостей про кого-, що-небудь)* відомо: а привилєи що имали ѡни на тоты вышєписа(н)нїи сєла ѡ(т) наши(х) прѣвилєѡ(в) ѡ(т) илїаша и ѡ(т) стєфана воєводы а тоты и(х) привилїа загинȣли ка(к) є(ст) на(м) видомо (Хуші, 1507 *ЦДІАЛ* 131, 1, 282); и село Тевковичы, и село Мотолы, которые на име брата моего... за власные пенези свои, яко то въ тыхъ тамъ краяхъ кождому добре вѣдомо есть, на вѣчность покупилъ (Луцьк, 1607 *АСД* I, 232); Ведомо тожъ то веимъ съ писма кроничного, што року тисеча пятсотъ семдесятъ семого сталосе по такои звезде? якое крови розляние, якое было великое людей мордованіе... въ тотъ часъ въ царствѣ Московскомъ? (поч. XVII ст. *КЛ* 87); Ѡ ма́рности ли тогѡ свѣта,... выправова́ти бȣдȣ; и ѡ то́мъ всѣмъ є́стъ вѣдомо, же тотъ свѣтъ и всє што на нє́мъ вѣтръ є́стъ та́мъ и са́мъ вѣючїй: фѣгȣра є́стъ скóрѡ мина́ючая (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 5); perscienter, вѣдомо (1642 *ЛС* 311).

ВѢДОМОСТЬ, ВЕДОМОСТЬ, ВИДОМОСТЬ *ж.* **1.** Вістка, відомість: И Твоя бы Милость такжє слȣжєбников своих до них послалъ и ѡ тых людєхъ нєприятєлских чȣйность мєл и якая вєдомость ȣ вас ѡ них бȣдет, ѡ томъбы єси намъ давалъ вєдати (Львів, 1537 *AS* IV, 82); помєнєныє... мєщанє... и на(и)миты... свє(т)чили якобы тая вєдомо(ст) вышла ѡ(т) дє(в)чины жидо(в)скоє до(ч)ки доманиноє... которо(и) можє(т) бы(ти) сє(м) лєтъ (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 58); А ижъ се тутошняя земля,... далеко отстрелила... отъ державъ и влостныхъ имений..., пана Виленского, и про далекость не могла бы... ведомость о кривдахъ... малжонка и потомка моего... въ часъ доходити (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 98); я станисла(в) крыни(ц)ки(и)... вы(з)нає(м) си(м) ...листо(мъ) и(ж) дошла на(с) вѣдомо(ст) жє положо(н) позо(в) зємски(й)... ѡ имє(н)є юсковцы (Звидче, 1583 *ЛНБ* 5, II 4045, 15); Єщє и на зємли ѡ(т) слȣгъ своихъ много новинъ маю, А тамъ єщє пєвной вѣдомости ѡжидаю (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 14); то(л)ко яко на(с) вѣдомо(ст) дошла жє господа(р) єго м(ст) да(л)ся слиша(ти) чєрє(з) ѡ(т)ца Боя(р)ского (Путятинці, 1630 *ЛСБ* 510); Дошла насъ вѣдомость, же некоторые своволные подъ часъ теперешней, кгды войско наше до земли Волоское рушило, тые меновите которые до подданства належатъ,... много шляхты, ...потопили, позабивали (Ямполь, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 573);

інформація, факт, *мн.* дані: Рекл Скарга: "По чем правдивую церковь божию познати и которые суть наипевнѣйшии знаки тоя?" Напред вѣдомость. От сего третьяго раздѣла и до послѣдняго зри, зрителю разсудный, что будует проповѣдник латынский Скарга и который род ушиковал на прощение миролюбной Руси (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 170); А в̃м абы ча(с) пєвны(и) собє ѡбравши а з оны(ми) знєшъши вшєлякиє подобє(н)ства и вєдомо(с)ти люди(и) стари(х) свядєцъства ȣважившии зобравши слушнє и присто(и)нє помє(р)кова(ли) (Острог, 1602 *ПИ* №25); по́ты(м) прємоу(д)рости єго, бо(з)скоє, и ѡ при́шлыхъ спра́вахъ вѣдомости єго, знаки пєвныє ѡдє(р)жа́вши, а во(л)хвовъ ѡны(х) ча́ры,... ви́дячи, єщє го́ръши(м)ся ни́жъ пє(р)шє былъ показа(л) (Острог, 1607 *Лѣк.* 20); Антімі́нсы, Мѣсто Посщ̃є́нны(х) ст̃ыхъ тра́пєзъ съдрѣжатъ: а Антімі(н)сѡвъ нє є(ст) потрє́ба, гдє єстъ вѣдомость пє́вная, ѡ Посщ̃є́нїи тра́пє(з) (1627 *ЛБ* 177);

взяте вѣдомости (ведомости) — одержання інформації, відомостей: ачъ впрежде до себѣ отъ В. М. писаня жадного не мѣлисмо,... для взятя певное вѣдомости, щось тамъ дѣлаетъ, посылаемъ двохъ товаришовъ нашихъ (Осм'яновка, 1629 *КМПМ* I, дод. 370); И хотѧжъ нє рєклъ Нікодимъ, жє Проро(к) єст', але жє осудити Єго бєз' взѧтѧ пєвноѣ вѣдомости нє пристои(т) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 331); є(д)на(к) жє за взя(т)ємъ вєдомости ѡ имєна(х) и про(з)виска(х) протє(с)тующиє в по(з)вє вырази(т) нє занєхаютъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 204); **вѣдомость (ведомостъ) взяти, взяти (взѧти) вѣдомость (ведомост)** — одержати інформацію, відомості, довідатися про щось: Въ томъ же листѣ списокъ: Што есмо писати казали до тебе, абысь отъ гоньца царского вѣдомость взялъ о тыхъ козакохъ..., ино вжо непотреба тобѣ о томъ отъ гоньца довѣдыватися (Рудники, 1561 *АЮЗР* II, 157); па(н) сєнюта хотя(чи) вєдомо(ст) пє(в)ную взяти ты(х) людє(и)... ѡ забы(т)є брата свєго пыта(л) (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103, 26/1d, 1810, 20 зв.); взѧвши я вѣдомость ѡ томъ и(ж) вша мл(с)ть... умыслили цє(р)ковъ... созидати... посылалъ вм... дѣжку масла (Орлея, 1591 *ЛСБ* 168); ежелибы,... с того света згладеный зосътал,... а зоставуючы волную дорогу..., скоро тылко, по успокоеню тумулътовъ на Украинѣ, возъметъ достатечъную ведомост, што се там деяло и до тых час деетъ з домовыми... его (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 408); **вѣдомость (ведомостъ) вчинити (учинити)** — повідомити, дати знати: мам в том его милости за шест неделъ через писане свое вѣдомостъ вчинити (Овруч, 1565 *АрхЮЗР* 8/III, 95); ни(ж)ли его м(лт), нє чинєчи досы(т) записови своєму, прєречоноє сумы пинєзє(и) нє ѡ(т)дали, и ѡ то(м) жа(д)ноє вєдомости нє учинили (Житомир, 1609 *ДМВН* 158); **вѣдомость (ведомостъ) дати, дати вѣдомость** — повідомити, дати знати: Тотъ дей намъ и жадныхъ спадковъ не поведилъ и о рѣчахъ рухомыхъ и маетности архимандричое, хто ее разобралъ, никоторое вѣдомости намъ не далъ (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 1/I, 20); на рок зложоный справедливости Вишенци не стали, на рокъ не прибыли, и жадной ведомости о собе не дали (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 12); Възѣщаю: Ѡповѣдаю, повѣдаю, даю вѣдомость (1627 *ЛБ* 18); **вѣдомость (ведомостъ) донести** — повідомити: Што все часу права, ним то, яко нарыхлей тепер вѣдомост его млти пану старосте Овруцкому из рамени короля его млти донесено будет... до остатней... шкоды, списане на реестре окажем (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 151); я(ц)ко ѡсовє(ц)ки(и) которы(и) ... при то(м) заби(т)ю и // замо(р)дова(н)ю ѡ(т) тєбє ѡного вря(д)ника... бы(л) напро(д) ни(ж)ли вєдомости донєсєно наза(в)трєє по то(м) заби(и)ствє в понєдєлокъ на врядє кгро(д)скомъ... ѡповєдати и ѡжаловати нє ѡмє(ш)ка(л) (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 17-18); **вѣдомость (ведомость) мати (мѣти), мати (мѣти) вѣдомость (видомость)** — мати відомості про щось, бути інформованим про щось: всє по(д)даныє золочовъскиє... справу и вѣдомость маю(т) внє бы(т)ности и(х) (Луцьк, 1585 *ЛНБ* 5, II 4043, 118); и(н)ши(х) бу(д)нико(в)... поро(з)ганя(л), которы(м),... да(л) ѡтє(ц) мо(и) на роботу бу(д)ни(ц)кую коп два(д)ца(т) лито(в)ски(х), ѡ которы(х) и до сєго часу вєдомости нє має(т) (Житомир, 1582 *АЖМУ* 42); Тыє рєчы особливє маєть оумѣти исповѣдникъ..., а єсли бы такъ былъ простый, жєбы нє мо(г)л' розє(з)нати грѣха ѡдного ѡ(т) другого, и о ин'шых' рєчахъ... // ...вѣдомости нє мѣлъ: тогды исповѣдь нєважнаѧ єстъ (Львів, 1645 *О тайн.* 83-84); Маю вѣдомо(ст) и(ж) слуга мо(и) Панъ Бє(р)жєцки(и) зостави(л) та(м) ѡ(т) и(х) м(л)(с)тє(и) бра(т)ства вилє(н)ского мє(м)ра(н) на взя(т)є книгъ (Білий Камінь, 1620 *ЛСБ* 474); маючи мы видомость съ протестацыи дня десятого мѣсяца марца черезъ нiякогось Антонiя ростригу,... который... противъ поповъ тутошнихъ... змысливши непристойне протестацыи до книгъ... внести смилъ и важился (Київ, 1610 *АЮЗР* II, 59); **до ведомости приводити (привести), приводити до ведомости** — повідомляти (повідомити): Пустошъ михалово... Пану Миколаю Пєнъскому до моцы и владзы... подали: и поступыли и с повинъности уряду своєго,... будучи при шля(х)тє вышъ мєнованыхъ... ѡбъволывалъ и до вєдомости усимъ ѡ тыхъ данинахъ приводилъ (Чернігів, 1637 *ЛНБ* 5, II 4061, 125 зв.); которы(и) то возъны(и)... тую баницию... пры бытьности вєлю людє(й)... голосомъ вынє(с)лымъ ѡбъволалъ и публиковалъ приводечи то всѣмъ до вєдомости (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 122 зв.);

Которы(и) во(з)ны(и) с пови(н)ности своє(и) во(з)-но(в)ско(и)... при вєлю шляхъты и людє(и) ро(з)-но(и) ко(н)дициє(и) чєрє(з) кого бы бы(л) забити(и) и замо(р)дованы(и) ѡбъвола(л) и до вєдомости привє(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 199); **до ведомости приносити** — повідомляти, доводити до відома: аръхимандрыцство и манастыръ Жидичинский ему владностию нашою поддаемы, о чомъ всему духовенству и рыцеръству нашому, и звлаща земли Волынское, ознаймуемы, и до ведомости приносимы (Луцьк, 1589 *АрхЮЗР* 1/I, 251); **до (ку) вѣдомости (ведомости) доносити (донести), доносити до (ку) вѣдомости (ведомости)** — повідомляти (повідомити), доводити (довести) до відома: давши на сєбє запи(с) жидови з вєлики(м) варованя(м) тыє по(л)торы тисячи золоты(х) дати на часы пєвныє: Прото тую справу до вѣдомости в͠ши(х) мл͠(с)тє҄ всѣмъ вобєць доношꙋ (Львів, 1585 *ЛСБ* 70, 1 зв.); Которую то хоробу мою на вряде вашей милости оповедаю и до ведомости доношу, ижъ тое хоробы ниотъкуль инудъ не маю, только ижъ зъ оного листу,... естемъ струтъ (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 481-482); Мы особы дх͠овныє... маючи при собє... протопопов, єврєєв... панов свєтьских зацных и шляхты, то што сє на сєм соборє сполном... постановило, сим писмом ку вєдомости нам всѣм доносим (Берестя, 1591 *ПІФ* 102); Мы духовенство, крилошане всѣ,... оповедаемъ то и доносимъ ку вѣдомости вашей милости врядовой, ижъ его милость... обтяжати и на насъ за зле мѣти рачилъ (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/I, 219); Доноси(м) то до вѣдомости в͠м и(ж) послали(с)мо в ты(и) краи в͠м спо(л)брато(в) нашы(х) дво(х) рожоны(х) иноко(в) во(л)ковичо(в) (Вільна, I пол. XVII ст. *ЛСБ* 500, 1); **до вѣдомости подати** — повідомити, подати до відома: абόвѣмъ, що написáти и до вѣдомости твоєє подáти, то моѧ была повúн҄ность (Острог, 1607 *Лѣк.* 182 зв.); **до вѣдомости (ведомости) приняти (прыняти)** — взяти до відома: Котороє(ж) то... созна(н)є ѡбѣю(х) сторо(н) су(д) до вѣдомости своєє... прынявъшы до кни(г)... записати каза(л) (Вінниця, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 157 зв.); котороє ѡчєви(с)тоє со(з)на(н)є вы(ш)рєчоно(г) во(з)но(г) мни на пи(с)мє по(д) пєча(т)ю и(с) по(д)писо(м) рꙋки єго поданоє я до вєдомо(сти) своєє приня(в)ши до кни(г) за(м)кꙋ житоми(р)ского записа(ти) каза(л) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 32 зв.); **завзяти (завъзяти) ведомость, ведомости завзяти** — дізнатися: в має(т)ности... и на сумы своє(и) на то(и) має(т)ности, стєгаючо(и)сє, яко и на всє(и) субъста(н)цыє(и) своихъ ѡфєруючисє с кажды(м) правнє чыни(т), завзявши вєдомо(ст) (Житомир, 1649 *ДМВН* 186); скоро только завъзялъ ведомости о томъ лявъдумъ и посполитымъ згромаженъю, зараз яко напрудъшей ку Луцкови до братьи поспешилъ се (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 395); А на(д)то манифестацию заноси(л) ѡ погинє(н)є спра(в), диспозици(и)... ѡ которыхъ протє(с)та(н)(с)ъ вєдомости завзятъ мо(г)лъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 196); **къ (ку) вѣдомости приходити (прийти)** — доходити (дійти) до відома: Аижъ бы то кꙋ вѣдомости всѣмъ приходúло, хóчємо мѣти абы в(ш͠) м(л͠) панóвє воєвóдѡвє старостовє дєржа(в)цы нáши, а намѣстникѡмъ ихъ, м(л͠) прикáзꙋємо, абы́стє тóтъ нáшъ лúстъ... об҄волáти... казáли конєчнє (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 33); тáй нéсши ѡбвѣстúлъ ѡ нéй царéви: Тáкъ, жє в҄ пóслꙋхъ и к҄ вѣдомости всѣхъ пришла: нє бы́ла таєна, áлє бы́ла голошéна (Київ, 1623 *МІКСВ* 68); **прийти до вѣдомости, до ведомости прийти** — повідомити, довести до відома: И тáя злáя и спротúвная вѣсть, пришла до вѣдомости за бы́тность... Ієрємїи... патріа(р)ха (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143); передъ нами Федоромъ Загоровскимъ... поданъ есть выписъ съ книгъ суду головного трибуналу... для вписанья и актыкованья до книгъ кгродскихъ... абы до ведомости всихъ прийти могъ (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 518); **у ведомостъ доносити (донести)** — повідомляти (повідомити), доводити (довести) до відома: посылаємъ на списаньє маршалка нашого, пана Ивана Воловича, которомꙋ єсмо потрєбы ѡных замков доглєдати, а списꙋючи, намъ ꙋ вєдомост доносити порꙋчили (Варшава, 1566 *AS* VII, 104); єго кролє(в)ская мл(ст)... рачи(л) и(х) дозволи(т) во(л)ными вчинити допущаючи и(м) вєздє до кни(г) за(м)ковы(х)... вписа(ти) и ѡ(б)вола(н)є по то(р)га(м) вси(м) ꙋ вєдомо(ст) людє(м) само(г) ста(н)у донєсти (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 55).

2. Знання, *мн.* відомості: нє потрєба... на(м) жа(д)ны(х) вымово(в) з҄ стороны нє вѣдомóсти, оу вѣри и цєрємониѧ(х) наши(х) хр(с)тїа(н)скїхъ (1598

Розм.пап. 6); И не вѣдомость хулю художества, але хулю, што тепѣрешние наши новые руские философы не знают в церкви ничтоже читати, — ни тое самое Псалтыри, ни Часослова (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 190); Што всє́ терпатъ, же́са оуда́ли бо́лше за свѣцкою Діалектицкою вѣдомостю и оумѣєтностю, анѣжли за дх҃о́вною Црко́вною и Бг҃одарова́нною Філосо́фіею (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 202); Вѣдь: вѣдомость,... вѣдѣти извѣстно, вѣдати пє(в)нє (1627 *ЛБ* 24); ω Прєхва́лніи мѹченици, Прєзъ ва́съ На́роды ис тмы́ бєзбо́жности ви́вєдєни, и къ Бг҃ѹ Нб҃(с)номѹ прєз ва́съ привє́дєни. Наѹчє́ни, и Вѣдомωстю бо(з)кωю просвѣщє́ни (Чернігів, 1646 *Перло* 46 зв.);

розуміння, пізнання: Бо и нн҃ѣш'них часо́вь таких' хр҃(с)тіань мно́го зна́идє ні(к)тъ зако́нникь кω(т)рыи... оу вѣдомости за́повѣдєи; та(к) жє и ωни в го(д)ности имєни х҃(с)тіаньского розоумѣю(т)са... алє по(д)бно тако(ж) и(м) пріидє... ити ω(т) г҃а (Львів, 1585 *УЄ* №5, 301 зв., на полях); таже утвердивши сумнения вѣры благочестивыми догматы, тогда внѣшних хитростей для вѣдомости касатися не возбраняти (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 190); Ѡчи знамєнѹ-ютъ, вѣдомость всѣхъ рє́чій створоныхъ, ви́димыхъ и нєвидимыхъ, и́бо всє бг҃ъ зна́єтъ и ви́дитъ, вса тва́ръ на́га прєд' очи́ма є(ст) (Почаїв, 1618 *Зерц.* 13 ненум.); Вѣдє́ніє: Позна(н)є, свѣдомость, розѹмѣньє, вѣдо-мо(ст), зна́ємо(ст), вѣда(н)є, розмышлє(н)є, и вѣда́ніє, то́єжъ (1627 *ЛБ* 24); Кгды смоса дла пєрєна́та и достатєчнѣишєи вѣдомости ѹста(в) ста́рши(х)... до єги́птѹ ѹда́ли: ба́рзо са дивѹючи и(ж) на(с) з тако́ю ωхотою и ми́лостю прина́то было (серед. XVII ст. *Кас.* 79); **дерево вѣдомости** *див.* **ДЕРЕВО**;

(із чим-небудь) обізнаність: мы... постєрєгаю чы того, абы в той рєчы, яко вєликой, важной, а мало слыханой, што коротъкостью часѹ и нєдосєгнєньєм в нєй вєдомости якоє пєвнєйшоє, а которой сторонє нєвближило, алє... кназю Романѹ и Жєлєхѹ, прєложили // и помкнѹли єсмо рокъ (Вільна, 1565 *AS* VI, 279-280); Писаноє тыє вси позвы в жалобє в справє... п҃на фри(д)риха тишкєвича которы(и) ихъ... мєнованыхъ ωсобъ позыває(т) и припозываєтъ до ω(т)данья шкрѹтєни(и) албо свєдє(ц)ства правдивоє вєдомосьти и(х) сѹсєдзъкоє чого сѹтъ вєдоми в справє... наєзъдѹ (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 57); Фє(д)ко ши(н)ка(р)... за выстѹпо(к) сво(и) проти(в)ко цє(р)кви жє мимо благословєниє на то(т) ча(с) настоятєля цє(р)квє нашєи ω(т)ца Василия и на(д) вѣдомо(ст) нашѹ бра(т)скѹю нѣякого в пи(в)ници в нєго ѹмє(р)лого нє ωпо(в)вѣши (!) єго хорого прє(д) ты(м) цє(р)кви на(д) звыча(и)... христия(н)ски(и) смѣ(л) то(р)гнѹти(с) на кгрѹ(н)тъ цє(р)ко(в)ный (Львів, 1612 *ЛСБ* 1038, 2); вєдомостъ ω справахъ, правахъ на добра, кгрунъти,... и иншихъ тымъ подобъныхъ зася(г)ти будєтъ мо(г), любо тоє(и) мєлиωрацию вцалє зоставуючи (Житомир, 1650 *ДМВН* 197).

3. Підтвердження, засвідчення: Мы ла(в)рєн-тіи... пєча(т) єсмо приложили свою столє(ч)нѹю дла лѣпшоѣ вѣдомости и вѣры кождомѹ комѹ боудє(т) потрєба (1535 *Арх.Р.* фотокоп. 25); И маеть Его Милость для розозната и певнѣйшое вѣдомости комисарей тамъ выслати (1537 *РЕА* I, 209); дла лє(п)шєє єму в то(м) вєдомости копѣю з выпису врадово(г) пода(л) абы на ωбовазо(к) сво(и) памєта-ючи в то(м) са захова(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 48); Мы... ωповѣда(в)ши своєму св҃щєннику, для лѣпшєє и пєвнѣ(и)шєє вѣдомости на двєрє(х) цє(р)ковны(х)... ли(ст)... прибили (Львів, 1590 *ЛБН* 4, 1136, 2, 30, 1); Єжєлибы хто... потрєбова́лъ, бо́л'шєи вѣдомости... з(ъ) ст҃ыхъ собо́рωвъ и з(ъ) бг҃носныхъ Ѡ(т)цє́въ: Тако́вы́й нєха́й тєрпли́вє на ма́лый часъ вы́трває(т) (Київ, 1645 *Собр.* 2 зв. ненум.).

4. *(розпорядження, сфера компетенції)* відання: якобы вы тєжъ // повєтниковъ врадов своихъ, подданыхъ наших ѹ вєдомости, албо в послѹшєнствє своємъ нє могли мєти (Вільна, 1541 *AS* IV, 296-297); въ коморе з светлицы, где пани мешкала, и в другой коморе... скрыни порозбиваны, въ которых дей комо-рахъ схование маетности..., которая дей маетность у ведомости моей была (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 149); во(и)то(в) сы(н) доро(ш)... пєрє(д) єго мл(ст) кн҃зя... за по(з)во(м)... нє ста(л) и послѹшє(н)ства нє чини(л) такъ тє(ж) прє(з) воли росказа(н)я єго мл(ст)и кн҃зя... моєго и вєдомости ѹря(д)ничєє попа таможнєго смєди(н)ского ка(р)па з домѹ єго вла(с)ного выганаю(т) (1582 *ЖКК* II, 155); А та́а кни́га значи́т'; Та́ємніи сѹдбы́ бо(з)кіи, кото́рыи оу вѣдомости; ти́лко само́гω Бг҃а (Чернігів, 1646 *Перло* 131 зв.); **за (зъ) вѣдомостю (ведомостю, ведомостью)** — з дозволу,

згоди, відома: дшу мою грѣшную о(т)даю яко Тво(р)цу моему, а тѣло зем(ли), которое поховати це(р)кви Собо(р)но(й) Хол(м)ско(й)... прошу, до которой за о(т)пущеніє грѣховъ мои(х)... абы за тое що значное исправлє(н)но, за вѣдомостю ты(х) же о(т)цевъ (Холм, 1648 *Тест.Ст.* 471); Нижли мають мѣщане парканъ и мостъ меский сами на звычайныхъ мѣсцахъ и дѣльницахъ своихъ будовати, безъ дворенина, одно зъ вѣдомостью войта тамошнего Луцкого (Вільна, 1556 *РЕА* II, 53); А(р)тыкулы поправы статутовоє которыє з волєю и вєдомо(ст)ю г(с)дря короля єго мл(с)ти вєликого кнзя Жикгимо(н)та авгу(с)та... попра(в)лєныє (1566 *ВЛС* 80).

◇ **безъ вѣдомости (ведомости)** — а) невідомо куди, безвісно: а такъ дей тыи вси листы, и тежъ нашъ листъ на тотъ островъ и езъ въ нихъ безъ вѣдомости згинули (Київ, 1534 *АЮЗР* 1, 84); б) без відома, без дозволу: Подъданымъ нашимъ, Козаком тымъ, которыє зъ замков и мєстъ нашихъ ѹкраиных бєз росказана и вєдомости нашоє господарскоє и старост нашихъ... на Днєпрє,... пєрємєшкиваютъ (Варшава, 1568 *AS* VII, 304).

ВѢДОМЦА *ч.* Очевидець: Свѣдѣтєль: Вѣдомца (1627 *ЛБ* 112).

ВѢДОМШИЙ *прикм.в.ст.* Освіченіший, обізнаніший: Ді́даґма: Наѹ́ка, кото́раа на́съ ѹче́ншими, албо вѣдомшими албо мѹ(д)рѣйшими чи́нитъ (1627 *ЛБ* 30).

Пор. **ВѢДОМЫЙ.**

ВѢДОМЪ[1], ВЕДОМЪ *ч.* **1.** Обізнаність: А для лепшого вѣдома и я, въ верху писаный Остафей, просилъ есмы тых людей добрыхъ, которіе въ листе моемъ стоятъ, абы ихъ милость печати свои приложили (Київ, 1510 *АрхЮЗР* 1/VI, 15).

2. Відання, розпорядження: Дєло тоє розоръвано лєжить ѹ воротъ а двє штѹки ѡторъваныхъ ѡсобно в городни ѹ вєдомє Пѹшъкарєвомъ (1552 *ОВол.З.* 194 зв.); **безъ вѣдома** — *(не повідомивши кого треба, не взявши дозволу)* без відома: жаловалъ Намъ восковничий и соленичій Берестейский... о томъ, ижъ жидовка Берестейская,... Марьяма..., рекучи, бы жона моя, безъ ее вѣдома, изъ ее скрыни адамашокъ мой выняла (Краків, 1518 *РЕА* I, 93); **зъ вѣдомомъ** (кого) — з відома: и то, што бѹдет з вѣдомомъ того єго мистра выбраковано, то мнѣ кнѧз Єго Милость часѹ ѡстатных роков заплаты вытрѹтити мает (Вільна, 1555 *AS* VII, 10); **нетъ (нить, нѣтъ) вѣдома (ведома, видома)** — невідомо: па(н) Богда(н) гарасимови(ч) ни(т) видома в которы(и) обыча(и) и нє маючи до нєго никотороє причины... наєхавши ѹ по(л)но(ч) на со(н)ного єго самого ро(з)би(л) зби(л) змо(р)дова(л) (Київ, 1501 *ЦНБ* II, 21039, 1); ино... ты, нєт видома, длѧ которой причины, тѹю половинѹ мыта єго Ѡстрозского послє того, яко королєваѧ... ємѹ засѧ была вєрнѹла, моцнє, квалтом ѡт нєго ѡтнѧла (Берестя, 1544 *AS* IV, 396); они недавно минулыхъ часовъ... нѣт ведома за яким правомъ, одержали собе увязане з уряду староства луцкого вы именья жоны мои (sic! — *Прим. вид.*) материстые (Вільна, 1554 *АрхЮЗР* 8/VI, 33); то па(к) дє(и) канони(к) луцки(и) ...нє(т) вєдома длѧ которое причины в нєбы(т)ности моє(и)... ѹ суботу нє маю(чи) жа(д)ного ли(ст)у пна моє(г)... ѡно(г) ивана и(з) за(м)ку то(р)чи(н)ско(г) кгва(л)то(в)нє выгна(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 62); зємєнинъ... ѡповєдаючи ѡ томъ, и(ж)..., року тєпє(р) идучого... свинє(и) єго властны(х)..., нѣтъ вѣдома хто злодє(и)ски(м) // ѡбычає(м) поби(л) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 55-56).

ВѢДОМЪ[2] *див.* **ВѢДОМЫЙ.**

ВѢДОМЫЙ, ВѢДОМИЙ, ВѢДОМЪ, ВЕДОМЫЙ, ВЕДОМЪ *прикм.* **1.** Відомий, знаний: Каждаѧ рєчь свєта того подлѹгъ бєгѹ чловєчєнства вєдома єст кѹ сталости, котораѧжъ николи єст впєвнєна и в памєти трывала, алє часомъ... с памєти выходит (Вільна, 1514 *AS* III, 108); вѣра ка́ждого же́ то́лко само́мѹ гѹ бгѹ доскона́лє єсть вѣдома (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 91); Рекл Скарга: тые знаки правдивого костела римского — то есть перво, яко на вызнании нецейское вѣры неотменно костел римский стоит. То есть правда щирая и всѣм вѣдомая лжа (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 176); Алє вы котрыє шѹкаєтє а(л)бо прагнєтє нє свои(х) рєчи(и) а́лє х(с)вы(х),... тыє котрыє ба(р)зѣи рєчи(и) сѹ(т) вѣдомы и ѹмѣєтнѣшіє, на тоє всѣ абы(с)тє зєзволали (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 1 зв.); те́жъ и в҆ полєті́ахъ҆ єкспєрсе́нціа знамени́таѧ, нє то́лко в҆ то́м҆ прєза́цном҆ королє́вствѣ По́лском҆, а́лє и по и́ных҆ мно́гих҆ кролє́вствахъ и па́нствахъ вѣдомы и знакоми́ты сѹть

(Київ, 1623 *МІКСВ* 71); Нє могл нѣгдись широкїи ѡцєан цнєи славы ѡгорноути. вѣдоми свѣтоу твои справы (Венеція, 1641 *Анаф.* 22); єму самому по имєню каждого добрє вєдомымы и знаємымы, // по(д)єхавши по(д) сєла Филиповичи, Княжъ... такъжє по(д)даны(х)... бо(л)шє(и), нижли до трохъ сотъ господаровъ до того жъ мѣста Ви(л)ска пєрєваби(в)ши, зо всє(г)[о] поѡбдиралъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 194-195).

2. Обізнаний, інформований: А о лета, тогды я лепей ведома, же есть девце моей шостыйнадцать годъ (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 129); и на то далє(м)... сє(с) мо(и) ли(ст) по(д) пєчатю моєю и с по(д)писо(м) рѹки моє(и), а при то(м) были и того жъ добрє вѣдомиє П҃новє приятєлѣ Н҃шѣ... (Унів, 1581 *ЛСБ* 61, 2); ино мы будѹчи того добрє вєдомы жє имє(н) жо(р)нища є(ст) властноє дєди(ц)ство п҃но(в) дѹби(ц)ки(х) (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 18 зв.); А што поведаеть, жебы позваный оселымъ быти не мелъ, тогды дей оселости его милости отца владыки самъ поводъ есть добре ведомъ; бо на оселости позвы теперешные клалъ (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 404); Маємо за то и(ж) вѣдомы єстє вм(л) ѡ томъ я(к) ѡ(т) да́вны(х) лѣтъ ѡбтяжєни сѹ(т) затягами нєма́лы(х) пра(в) Сєимовы(х) и задво́рны(х) до сѹдѹ... налє́жны(х) (Львів, 1609 *ЛСБ* 422); казали есмо, абы сторона поводовая... кождого з особна, поединкомъ пытали,... еслибы кто о подраню тыхъ пчолъ ведомъ самъ былъ, албо одъ людей слышалъ, абы того не// таилъ и на копе правдиве зезнавалъ (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 79-80);

який вивчив, знає щось: За не же патриарха лядскаго языка сам вѣдом не есть и при себѣ таковых человѣк на преложенье от ляцкого языка на еленский не имать, того ради, вѣдаючи, яко басни и лжа суть, а не истинна, реченное в том скаржином писании (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 159); Тыхъ збойцовъ въ погоню, якъ ся // рекло, выправивши, самъ слѣдъ прехитрства своего затираючи, подъ той самый часъ зъ владыкою Лвовским... зъїхавшися, пустился до Замостя, якобы нѣкгды нѣчого вѣдомъ не будучи (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1059-1060);

вѣдомымъ (ведомымъ, вѣдомимъ) учинити (вчинити, очинити, чинити), чинити вѣдомыми (кого, кому) — повідомити (повідомляти), довести (доводити) до відома: Прєз которихь радостьно пришло намъ твою ца(р)скую вєлможно(ст) вѣдомы(м) ѹчинити ѡ повожєнью вѣри нашоє старожи(т)ной грєчєской (Черкаси, 1648 *ВУР* фотокоп. 12); Абы́ го ѡ ре́чахъ вѣдомымъ очини́ли, Котры́хъса ѡни́ в Виѳлее́мѣ насмотри́ли (Львів, 1616 *Бер.В.* 70); и словнє мови(л) абы ѡ(н) пана своєго кн҃зя дми(т)ра ку(р)цєвича в томъ вєдомымъ чини(л) (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 21); Поневажъ на многихъ мѣстцахъ... взменку чинилемъ о привѣлеяхъ и прерогативахъ Римского епископа... належитъ ми... чителнику, вѣдомимъ тобѣ учинити, што за прерогативы надъ инших патріарховъ мѣлъ епископъ Римскій (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 710); Ознаймуемы тымъ листомъ нашимъ и чинимъ вѣдомыми всѣхъ вобецъ и кождого зособна, кому колвекъ то вѣдати належытъ, нинѣшнимъ и напотомъ будучимъ (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 284).

ВѢДРО, ВЕДРО, ВИДРО *с.* **1.** *(посудина для носіння і зберігання води)* відро: тог'ды ѡна(а) то жєна ѡставив'ши // вѣдро своє [або глєкь, або збань] и пошла до мѣс'та (1556-1561 *ПЄ* 355 зв.-356); бы(л) єсми в дому мєщанина тутошнє(г)... ми(с)ка холавы и видє(л) двєри сто(л) лавы бо(ч)ку вє(д)ра пє(ч) свєтли(ч)ную порубано (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 26); ѡ(д) вѣдра направы зло(т) и҃ гр в҃ (Львів, 1607-1645 *РДВ* 10); Чръпа́ло, почръпа́ло: Вѣдро́ (1627 *ЛБ* 156); а дочки ѡбыва́тєлєвъ тогѡ мѣста выдѹтъ чє́рпати во́дѹ прє то(м) панє́нка кото́рой я рєкѹ: нахи́ли вєдра твоєгѡ жє са напїю, а она ѡ(т)повѣдаєтъ: пій са́мъ и вєлблѹды твои напою (серед. XVII ст. *Хрон.* 37); У А(н)дрєя Солє(н)ка: конє(и) двоє... видє(р) пя(т), ка(ж)доє вє(д)ро ко(ш)товало по дєсєти золоты(х) (Житомир, 1650 *ДМВН* 207).

2. *(міра)* відро: даровалъ пречечоному мѣсту... помѣрное медовое, што зоветься ведро, чимъ медъ мѣрятъ, подлѣ обычая тамошнего, и шинкованье вина горѣлого (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); Тамъ же у въ Острозе сенничого сынъ Михно, за шесть вѣдеръ острозскихъ мѣрныхъ меду преснаго, осталъ ми виненъ деветь // копъ грошей (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 37-38); дав мне Евхим шапокъ две и ведро пива (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 11); кгва(л)то(в)нє выдравъ...

У Назара: коня зовси(м) добро(г)[о],… ма(с)ла вє(д)ро, ху(ст) бєлы(х) скрыня и бочъка забитая (Житомир, 1650 *ДМВН* 193).

3. *(вид податку)* відро: а дани в Сошнє ѡсмънадцат вєдєръ холмьскоє мѣры; тую дань выбравши дѣлити имъ на полы (Кошир, 1502 *AS* I, 148); а тотъ человѣкъ дани даетъ пять ведръ меду кіевской мѣры да сорокъ грошей (Овруч, 1509 *ЧИОНЛ* VIII-3, 8); Васили(й) Ивановичъ даєть на замокъ вєдро мєдȣ (1552 *ОКЗ* 42); с тыхъ жє сєлъ…//… чини(т) дани мєдовои повинъни давать в рокъ вєдє(р) мєдȣ сто и по(л)трєтяна(д)цать вєдра мєдȣ (Чорногород, 1578 *ПВКРДА* III, 20-21); Село Сыновъ Скрабъ, тамъ дымовъ 12, меду ведеръ 2 (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 370); Дани, што приходять на церковъ з ыменей шляхетских и мещан…: Ущапъ з Острова своего две ведри меду (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 290).

ВѢДРОВИЙ *прикм.* Відровий: vrnalis, вѣдровий (1642 *ЛС* 418).

ВѢДЬ *див.* **ВЕДЬ.**

ВѢДѢНІЄ[1] *див.* **ВИДѢНЄ.**

ВѢДѢНІЄ[2] *с.* (*цсл.* вѣдѣниє) знання, розуміння: Имѣєтжє ч҃лкъ оуслаждéнїє, двоáкоє; або сма(к), єди́нъ д҃шев'ный нєвиди́мыи… то(и) бывáєтъ… з вѣдѣнїа оу́мнаго, засмаковáти красотоу нб҃(с)нȣю; и вѣдѣнїє мнѡгихъ тáйнъ б҃жихъ; и то є́стъ прав'ди́вый смáкъ д҃ши и пóкармъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 20 зв.).

ВѢДѢТИ *див.* **ВИДѢТИ.**

ВѢЖДЖАТИ *див.* **ВЪЄЖДЖАТИ.**

ВѢЖДЧАТИ *див.* **ВЪЄЖДЖАТИ.**

ВѢЖЕСТВЇЄ *с.* Знання, наука: Постигл єси языков вѣжєствїє многих Латинского, Влаского, и Грєков оубоги(х) И потим а(ж) до Римоу достижє самого тѣла Пєтра и Павла навѣдил с҃тго (Венеція, 1641 *Анаф.* 21).

ВѢЖЛИВЪ *прикм.* Освічений: Вѣжа: Цвичєный, вѣжливъ, ростро́пный (1627 *ЛБ* 24).

ВѢЗДНЫЙ, УЄЗДНЫЙ, УЄЗНЫЙ, УЄЗЬНЫЙ *прикм.* В'їзний: Ворота… ѡ(т) лȣцка ȣєзныє цєлы на(д) вороты кгано(к) (Забороль, 1566 *ПВКРДА* III-2, 2); Ворота уездные съ форткою, надъ ними кганокъ кгонтами побитый (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 369); Напродъ дворъ, то есть: ворота уезные двойчастые, по сторонамъ — турмы две, на верхъ вежа (Веледники, 1595 *АрхЮЗР* 6/I, 245); напрод входячи в монастыр ворота вѣздные побитые, дыловане стоячее вкругъ всего монастыря (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297).

ВѢЗДѢ *див.* **ВЕЗДЕ.**

ВѢЗЕНЄ *див.* **ВЯЗЕНЄ.**

ВѢЗЕРУНОКЪ, ВѢЗЕРУНКЪ, ВИЗЕРУНОКЪ *ч.* **1.** *(зразок чого-небудь)* схема, рисунок: с которы(м) то павло(м) муляро(м) пєвноє ȣчинили постановєня и зъєднали до выготованя и вытєсаня каменя та(к) гладкого яко замсованого вєдлугъ тоєє фо(р)мы и визєрунку…, вє(д)лугъ которого визєрунку… маєт) стати ц҃рковъ ȣспєния прє(с)т҃ыя б҃(д)ца в мѣстѣ лвовѣ (Львів, 1591 *ЛСБ* 159); ва(ш) мл(с)ти дає(м) знати… что є(с)тє допу(с)тили до на(с)… пана лȣкȣ… и дали є(с)тє знати ѡ роботѣ ч(с)тна(г) храма яко сє зиждє(т) и ѡ ви(з)єрун(к)є яки(м) подобїє(м) имає(т) бити и рєє(с)тръ на то сє видає(т) (Сучава, 1598 *ЛСБ* 323); Хотѧчи абовѣмъ хто на́чин'є штȣкȣ я́кȣю мѣти, на котóрой бы звѣрѧ́та вы́риты были, пєрвѣ́й єй з' вóскȣ оулѣплѧ́єт', тóжъ на тȣ́ю фóрмȣ выливáєт', жє́бы вє́длȣгъ визєрȣнкȣ было́ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 170); вє(д)лє рады п(н) фєдѡ(р) малєра для ȣважєнє вѣзєру(н)кȣ ѡбразового, звѣ(в)ши трѡ(х) ма(и)стро(в) мȣля(р)ски(х): ты(м) за трыкро(т)ную на ґру(н)тє бы(т)но(ст) далємъ зло(т) 2 и (Львів, 1628 *ЛСБ* 1051, 6);

відбиток, відображення: Тоє тєды що сѧ стáєтъ на гóрѣ ѳаво(р)стє(и) и що пéтръ с҃ты(и) коштоуєтъ, то(л)ко є(ст) визєрȣнокъ або тѣ(н), и тóлко крóпє(л)ка вєли́кого слáвы вѣчной нб҃(с)нои ѡцѣя́нȣ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 271); *Образно:* При́повѣсти якóбы вѣзєрȣнки сȣ́тъ, и кштáлты рє́чїй нєвидóмыхъ, смы́словыхъ, и дȣхóвныхъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 582).

2. *(те, що варте наслідування)* взірець, приклад: чáсто с҃ти́й Авгȣ́штынъ вє́лцє похвали́лъ. и пóстȣпъки а́лбо спрáвы Киприѧ́новы я́кобы кшта(л)тъ, прáвило, и визєрȣнокъ всє́и ц҃ркви, кȣ насладовáнью вы́ставилъ (Єв'є або Вільна, п.1616 *Прич. отех.* 18); Прє́то нє на зáхо(д), а́лє на всхо(д) я́ко на якїй вѣзє́рȣнкъ въ всѣ(х) вѣры Артикȣла(х) взирати (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 286); Моисєй… шпѣговъ кылка прє(д) всѣ(м) людо(м) постáвилъ, котóрыи бы рóзныє

ѡвоцовъ ро́жаи, и я́кобы не слыха́ной плодови́тости и ѡкви́тости визе́рꙋнокъ людꙋ показа́ли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 246); Помина́ймо бл҃гочестїа не захвѣѧного фїлѧ́ра, побо́жности зерца́ло: иночества вѣзе́рꙋнокъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 166); Девѧтна́дцать те́ды лѣтъ та́къ жи́лъ, и бл҃же́нного послꙋше́нства вѣзе́рꙋнкомъ всѣмъ зоста́вши:... ѡдышолъ до Ха҃ (Київ, 1627 *Тр.* 554); **вѣзерунокъ брати** (від кого) — брати приклад (з кого): мы бꙋды(н)ки и мѣста бꙋдꙋемо, а ѡ́ни ѡ(т) того оу́тѣка́ю(т): Но́ достоѧ́ло бы́ на(м) ѡ(т) ѡ́ны(х) сты(х) вѣзе́рꙋнокъ бра́ти (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 216);

(взірець досконалості) ідеал: Ге́рбъ презацныхъ па́нѡвъ Дриви́нъсскихъ са́мъ презъсѧ ясне выкладаетъ и всемꙋ свѣтꙋ ѡповѣда́етъ: Вѣзе́рꙋнокъ спра́въ рице́ръскихъ зна́чный, ка́ждый то обачіти мо́же ба́чный (Почаїв, 1618 *На г.Дрив.* 2 ненум.); Вѣзе́рꙋнокъ цно́тъ Превеле́бного въ Бз҃ѣ Его Ми́лости, Г(с)дна Ѡ(т)ца́ Єлисе́я Плетенецкого (Київ, 1618 *Вѣзер.* 14).

3. Спосіб, метод: Иноѡ́бразнѡ: Ина́кши(м) спо́собо(м), или вѣзе́рꙋнкомъ (1627 *ЛБ* 49).

ВѢЗЕРУНКЪ *див.* **ВѢЗЕРУНОКЪ.**

ВѢЗНАВАТИ *див.* **ВЫЗНАВАТИ.**

ВѢЗЪ *див.* **ВОЗЪ[1].**

ВѢЙНА *див.* **ВОЙНА.**

ВѢИТЪ *див.* **ВОИТЪ.**

ВѢКО[1] *с.* Повіка: Не вʼстꙋ́плю в до(м) мой, ани да(м) сноу о́чо(м) мо́и(м), ани вѣко(м) мо́и(м) дрѣма́нїа, и покоа скра́нїѧ(м) мо́и(м), доко́лѣ зна(и)дꙋ мѣсце г҃ви, селе́нїе бꙋ іа́ковлю (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 214).

ВѢКО, ВЕКО[2] *с.* Віко: Въ той скрыни, кгды подняли веко, виделомъ коберъцовъ ледаякъ накидано, помято и зъ землею съ песъкомъ леда якъ (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 317); вложишъ до скрыни свѣдѣцство котóро (!) да́мъ тобѣ. Оучини́шъ и вѣко надʼ скри́нею зʼ зо́лота начи́стшагѡ... два те́жъ херꙋвѣмы золоты́и и кова́ныи (серед. XVII ст. *Хрон.* 102); До́лгость вѣка одногѡ бꙋдетъ мѣла л҃. локо́тъ (Там же, 103).

ВѢКОПОМНЕ *присл.* Вікопомно: Ты́... на Гербъ ѡказа́лый По́изри... на три Копѣи, котры́ми вспира́етъ вѣкопо́мне ѡ(т)чи́знꙋ, здо́битъ вывыша́етъ (Київ, 1631 *Зем. Зам.*, тит. зв.); Мꙋситъ то бы(т) Вале́чный До́мъ, котро́мꙋ зʼ Н҃ба, Вѣкопо́мне фортꙋна сли́чность дала фе́ба (Київ, 1633 *Евфон.* 307).

ВѢКОПОМНОСТЬ *ж.* Вікопомність: Старожи(т)ность, то́ ти(л)ко якъ бы ѡбнови́ла же вѣкопомность явьно зновꙋ ся ѡ(д)крыла Кле(и)нотъ который Хме(л)ницъкихъ до(м) приѡздобляе(т) (1649 *На г. Хм.* 1 зв. ненум).

ВѢКОПОМНЫЙ *прикм.* Вікопомний, незабутній: Вѣкопо́мна не́кгдысь старожи́тность, Превелебнѣ́йшїй ѡ хр(с)тѣ Па́не и Па́стырꙋ мнѣ ве́лце мл(с)тивый; та́къ вели́кꙋю любо́въ кꙋ порѧ́дковой вла́сности мѣла (Львів, 1642 *Бут.* 2).

ВѢКУИСТЫЙ, ВЕКУИСТЫЙ *прикм.* (*стп.* wiekuisty) віковічний: а прото кꙋ вѣкꙋистой тое рѣчи памети, мы Жикгимонт з Божее ласки король Полский, великий кнѧзь Литовский... кнѧжѧ Прꙋское... чинимъ знаменито симъ... листомъ (Городно, 1507 *AS* III, 49); до... владности моее нихто иный над его милост... малжонка моего... жадного вступу и жадного права... не мает ани может мети... на векуистые часы (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 188); Фѡтїй... зʼ и́ными Патрїа́рхами, кгды Собѡ́ръ повше́хный вʼ Виза́нтїи собра́ный се́мого вселе́нского собо́ра оухва́лы стверди́лъ, и всѧ́кꙋю и́нꙋю е́ресь и зʼ Лати́нскою хоро́бою, вѣкꙋистомꙋ проклѧ́тствꙋ ѡ(т)да́лъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 262); я́къ дале́кѡ ба́рзѣй // ты́е кото́рые дꙋ́ши и тѣлꙋ, доча́сною и вѣкꙋ́ѣстою ѡхоло́дою, пока́рмѡ(м)... и пе́вною ѡборо́ною сꙋтʼ найвыборнѣ́йшого,... ча́сꙋ мѣти не ма́ю(т)? (Київ, 1634 *МІКСВ* 311-312); И такъ то все порадне описавши и копцы по всѣхъ тихъ месцахъ посыпавши,... то все якося вышъ поменило и ограничило заразъ въ моцъ, держане и уживане векꙋстое,...// имъ вечне подаю (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV, 71-72); Та наꙋка бо́зкаѧ и правди́ваѧ; естъ поча́ткомъ и пово́домъ сла́вы несмертелнои; вѣкꙋ́истои (Чернігів, 1646 *Перло* 2 ненум.).

ВѢКУИСТѢ, ВЕКУИСТЕ *присл.* (*стп.* wiekuiście) віковічно: сес листъ мой продажный во всемъ при зуполной, а никгды ненарушоной моци у кождого права... хован // вечными а векуисте непорушъными часы быти маетъ (Берестечко, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 272-273); Я Ѡлехно... зезнава(м) и(ж) е(м) прода(л) половиноу... ѡчизны ѡ(д)далючи (!) ѡ(д) таково(г) продаина са(м) себе жоноу и дѣти свои... и вызволюючи ему половину ролѣ таковои

ѡдємнє прода(н)нои вѣкоуистѣ (Одрехова, 1573 *ЦДІАЛ* 37, 16, 2); в' истотных'... Артикȣлахъ, и зложє(н)ахъ староданой црькви Хвой згажаємъ, векȣистє быть в' сполєчности естємъ готовый (Єв'є або Вільна, п.1616 *Прич.отех.* 67).

ВѢКЪ, ВѢКЬ, ВЕКЪ, ВИКЪ *ч.* **1.** *(певний період часу)* вік, *мн.* часи: Затымъ зычачи Вашєй Милости ѡтъ Пана Бога доброго здоровѧ и ѳортȣнного въ долгий векъ панованѧ весполокъ зъ... панею малжонкою..., самого себє и слȣжбы моє намєншие ласцє Вашєй Милости залєцамъ, покорнє прошȣ, абымъ зъ нєє нє былъ ѡпȣщонъ (Турійськ, 1564 *AS* VI, 244); Которогосѧ м(с)ца што за старыхъ вековъ дѣєло короткоє описанье (Острог, 1581 *Римша Хрон.* 33); Постановили тедысмо тую единость, то есть: ничого нового не учинили есмо, але вси церемонии наши стародавные... на вси пришлые веки моцне и неотменне по старому держатисе и спокойне заховати могли (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 993); а крестоносцы, будущаго вѣка сынове, поруганы, укорены и оболжены быти мают (1608-1609 *Виш.Зач.* 225); вы сами,... штобы зъ васъ ремесло ваше рицерское, которымсе однымъ зъ давнихъ вековъ вы и продкове ваши бавилисте, вытегало, теды подъ неприятеля Божого... кривавый наступъ чинилибысте охотне (поч. XVII ст. *КЛ* 89); Чєтвєртаѧ звѣзда; значитъ здравость тѣла; нєстарѣющисѧ прє(з) мнѡгїи вѣки; и покармȣ нєпотрєбȣющи (Чернігів, 1646 *Перло* 164 зв.);

вічність: Изволенїемъ Бога Отца... и совершениемъ дѣйства святого Духа,... в честь и фалу неконъчаемыхъ виковъ, аминь (Клевань, 1596 *Арх ЮЗР* 1/І, 490); а та(м) ѡбоє тоє в нєсмє(р)тєл'ные протѧгнȣтсѧ вѣки (Острог, 1607 *Лѣк.* 39); Авва нєпостижимый, бгъ прє(д)вѣчныхъ вѣкѡвъ Розȣмновѣчною всѣхъ ѡбдарилъ чловєкѡвъ Словєсною дшею (Львів, 1642 *Бут.* 4);

століття: и колькїй вѣкъ хотѣлъбысь положити...// нєхай вѣкъ цѣлый лѣ(т) сто (Острог, 1607 *Лѣк.* 41-42); свѣдчитъ о томъ Моитъ Брантъ, книга 6, глава 11, который докторомъ рымскимъ поважнымъ былъ, который жилъ вѣку десятого по Христѣ, то есть, тисячного року (бл. 1626 *Кир.Н.* 22); Тогожъ казанѧ Часть, в. якѡ в' пєршомъ вѣцѣ нєсподѣванє Людє згинȣли; наглою смєртю (Чернігів, 1646 *Перло* 126);

рік: И такъ, по тысячномъ отъ Рождества... Христа вѣку, той непріятель // многихъ прелстилъ и прелщаетъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 315-316); aestus, вѣкъ, лѣто (1642 *ЛС* 74);

во вѣки (вики) — навічно, назавжди, навіки-віків: А ты, костел латинский,... не хощеш во вѣки над всеми владѣющаго разума снизити (1608-1609 *Виш.Зач.* 227); тая полтораста золотыхъ оборочана маетъ быти на звышъпомененое богомоле, так пры жытию моемъ на сем свите, яко и по сходе моем от сего свита во вики (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 746); **во вѣки вѣка** — те саме, що **во вѣки**: столиця твоя, Боже, во вѣки вѣка (Вільна, 1600 *Катех.* 11); **въ безконечный вѣкъ, во безконечныи (безконечная) вѣки** — те саме, що **во вѣки**: и въ помыслномъ тѣла и души повоженю долголѣтняго здоровъя и благословенства отъ живопріемънаго // Владыки Христа гроба, ныне и въ безконечный вѣкъ зычимъ (Київ, 1623 *КМПМ* І, дод. 264-265); нєха(и) да будє(т) за(в)шє и є(ст) и слава и дє(р)жава во бє(з)конє(ч)ныя вѣки ами(н) (1600 *УИ* 1911/2, 14); **въ вѣки вѣковъ (вѣкомъ)** — те саме, що **во вѣки**: старєцъ Зѡсима... вєрнȣлъсѧ ѡ(т)даючи славȣ Бгȣ... нн҃ѣ и присно, и въ вѣки вѣкѡвъ, аминь (Київ, 1627 *Тр.* 699); Єму жє слава въ вѣкы вѣкомъ аминь (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); **въ (всѣхъ) вѣцєхъ** — те саме, що **во вѣки**: Нєвомєстимаѧ свѣтлѡсти,... прєждє вѣкъ сȣщаѧ: и въ вѣцєхъ настоѧщаѧ: и по разорєнїю бȣдȣщаѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 35); Хє Бжє мой нєпостижимый, Въ єдиномъ Бж(с)твѣ славимый... въ всѣхъ вѣцєхъ, нєскончоныхъ (Там же, 27а зв.); **вѣчнѣ на вѣки; вѣчно и на вѣки** — та саме, що **во вѣки**: а я его милости свою третюю часть отчизную... поступилъ и продалъ въ Павловичохъ и въ Уймицы вѣчнѣ на вѣки непорушно (Загорів, 1550 *АЮЗР* І, 128); даровал єсми сына моєго... всим Стєпанєм... вѣчно и на вѣки нєпорȣшно (Острог, 1522 *AS* III, 237); **до вѣка вѣчного** — те саме, що **во вѣки**: ушитько притерпѣмъ дѣля Христа, чомъ тогды будеме у чести у царствѣ небеснумъ до вѣка вѣчного, аминь (XVI ст. *НЄ* 34); **з веков** — одвіку, з давніх, незапам'ятних часів: тые церкви з веков были и тепер ест въ подаваню владык их милости володимерских (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/VI, 254); **з вековъ вечыстыхъ** — те саме, що **з веков:**

вра(д)никъ войнъски(и) на (и)мя сѡма с по(д)даными г҃(с)дрскими воинъскими повєдили ижъ то єстъ кгрѹнтъ з вековъ вечысты(х) великого князства (1546 *ОГ* 1 зв.); **изъ вѣка вѣчного** — те саме, що **з веков:** и съ оусим що и(з) вѣка вѣчного къ ты (!) сєла прислоухало и ихъ сѣ дєржало яко и въ привилиах данных оуписанно нєпорѹшєно (Гирлов, 1519 *DBB* II, 2); **на вѣки (веки, векъ) вековъ (векомъ)** — навічно, назавжди: А мы тєбє... сла́вити и хвали́ти бѹдємо нн҃ѣ, и за́вжды и на́вѣки вѣкѡ́мъ: Ами́нь (Вільна, 1620 *См.Каз.* 28); збавитєля нашого єзѹса ха҃ нєха(и) будє(т) чєстъ и хвала на веки вєковъ амє(н) (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 111 зв.); Продалъ єсми имєнє своє... кназю Костантинѹ... вєчно и нєпорѹшно на вєк вєкомъ (Луцьк, 1522 *AS* III, 216); **на вѣки (веки) вѣчно (вечно)** — те саме, що **на вѣки вековъ**: и придал сїю книгу єѵ҃глїє тєтрь рабъ бжїй гаврилїи... // ...на вѣки вѣчно под клатвою ст҃ы(х) оц҃ь (Кам'янка-Бузька, 1567 *ВИАС* I, 16-17); мают их милост княз Василей и княз Марко то держати и вживати на веки вечно и непорушно (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 48); **на вѣки (веки) истыѣ (исте)** — те саме, що **на вѣки вековъ**: ѡна вза(в)ши часть свою вырєклаєа зє (в)ши(т)ко(г) и з мужє(м) свои(м) на вѣкы истыѣ (Одрехова, 1580 *ЦДІАЛ* 37, 1, 11); Тое селищо продалъ есми... Марку Поплавскому... на веки исте (Київ, 1571 *ЗНТШ* XI, 16); **на вѣчныє вѣки** — те саме, що **на вѣки вековъ**: даємо сию книгу... тоєй жє цр҃кви божой ѹ вѣчно(ст) на вѣчныє вѣки нєха(и) боудєтъ при то(мъ) храмѣ зоставати (поч. XVII ст. *УИ* 1911/2, 33); **нєкончаємыє вѣки** — вічність: Изволеньемъ Бога Отца... в честь и фалу неконъчаемыхъ виковъ, амин (Клевань, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 490); **отъ вѣкъ** — споконвіку: прєвѣчно ро(ж)дєны(и) сн҃ъ,... восхотѣвши тѹ́ю та́йнѹ ѡ(т) вѣкъ сокровє(н)нѹю в' та́йнѣ въ бз҃ѣ ми́рѹ ѡ(т)кры́ти,... дла то́го ни́щи(х) а нє богаты(х),... ро(ди)тєлє(и) собѣ избирає(т) (1598 *Виш.Кн.* 287 зв.); **по всѣ вѣки** — те саме, що **во вѣки**: З того мо́ра выхо́датъ сло́дкихъ Наѹкъ рѣки, Рѣки а водъ ѡбфи́тость даю́тъ по всѣ вѣки (Київ, 1632 *Євх.* 298); **предъ вѣки** — те саме, що **отъ вѣкъ**: Дх҃ъ ст҃ый ѡ(т) само́гѡ Ѿ(т)ца пєрсо́ны, я́кѡ ѡ(т) жро́дла и поча(т)кѹ в' Бо(з)ствѣ з' и́стности прє(д) вѣки похо́ди(т) (Львів, 1646 *Зобр.* 28 зв.); **прежде вѣкъ (всѣхъ вѣковъ)** — те саме, що **отъ вѣкъ**: корень и глава нашего спасения: есть Христос бог, прежде вѣк от отца рожденное слово (бл. 1610 *Виш. Посл. Лв. бр.* 232); сло́во твоє́й бѡ(з)ской бы́тности и и́стности, прє́ждє всѣх' вѣкѡ(в); рождє́нноє, ѡ(т) уо́ма твоє́гѡ бѡ(з)когѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 23 зв.); **презъ вѣки вѣкомъ** — те саме, що **во вѣки:** Бєзнача́лный ѡ(т)чє ст҃ыи Нб(с)ный, съ єдиноро(д)нымъ ти Сн҃омъ, съ пр(с)тымъ и животворѧ́щим' ти Дх҃омъ, нн҃ѣ, и всєгда, и прєзъ всѣ нєско(н)ча́ныи, вѣки вѣко́мъ. Аминь (Чернігів, 1646 *Перло* 24).

2. *(тривалість життя)* життя, вік: сыны мои,... подъ благословєнствомъ моимъ родитєльскимъ, росказую, жєбы конєчнє за вѣкѹ своєго того ѹфѹндованьа цєрквєй помєнєныхъ... нарѹшать нє смѣли (1577 *AS* VI, 80); Што и в. м., будучи на тойже ‹дорозе› спасения постановленый, и въ такъ маститой старости и дозрелыхъ летахъ веку своего, водлугъ таланъту... абысь делати не занехивалъ, — прошу... напоминаю,... и приказую (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 989); розбо́йник... за то́лькѹю мѣни́отѹ щоко́львєкъ прє(з) оувє́съ вѣкъ грѣши́въ оулѣчи́въ.// и впро(д) на(д) ап(с)ловъ заслоу́ги коро́нѹ ѡдє(р)жалъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 26-27); Коротко тежъ напишу, што се деяло за веку моего (поч. XVII ст. *КЛ* 87); тые людѣ, которыи всему народу Рускому чоло быти хотятъ, которыи ввесь вѣкъ свой на наукахъ ронили, а въ справѣ той... ницуютъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 504); А мы вѣкъ свой поронилисмо, на тое працуючи съ братіеми, жебисмо могли кресу живота своего докончати, бо безъ того трудно (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 11); здоро́вїє скоро́тилъ, и до́лгїй тє́жъ вѣкъ лю́дємъ ѡ(т)налъ и ѡбворова́лъ ты́мъ, а́бы забива́ючи пта́хи... кро́ви и́хъ нє є́ли (серед. XVII ст. *Хрон.* 16 зв.);

(*період, ступінь у розвитку людини*) вік, літа: Сиби(л)ла... была вѣкѹ срєд'нєго (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 75); И на наѹцѣ ввє́сь вѣкъ сво́й молодый стра́вилъ: И дны свои з людми́ оучє́ными заба́вилъ (Львів, 1616 *Бер.В.* 87); Гдє привє́дши собѣ а на мысль ѡво, иж' кто ча́сѹ шѹка́єт', часъ тра́титъ, взалємъ... на сє́бє пови́нност', абы(м) ча́сѹ квитнѹ́чого вєсєнногѡ, ва́шомѹ... дѣти́нномѹ и млодє́н'ческомѹ вѣкѹ... Писмъ ст҃ы(х)... в да́ръ ѡфѣрова(л) (Київ, 1636 *МІКСВ* 317); То(т) же в(ѣк) сво(и) молоды(и)

присто(и)нє провадил: на ѹслѹзѣ воє(н)но(и)... Королѧ По(л)ского... и всєи рєчи Посполитой ставаючи ѡ(д)ва(ж)нє з свои(м)... людо(м)... По(д) хотѣнє(м) (Київ, 1647 *Епіт.Мог.* 154);

будущий вѣкъ — вічне загробне життя у Царстві Божому: Петр святый... как в гостине и в чюжом доме, то есть вѣку, а не во своем, оное власное отчизны будущаго *вѣка* будучи... своих учеников того же слѣда держатися учит (1608-1609 *Виш.Зач.* 229); **в нинешний викъ и въ будучий** — навіки-вічні, у земному й загробному житті: А еслибы хто з державцовъ Дубна,... розоряти или отнимати тое надане, наше смилъ, таковый буди проклятъ и непрощенъ отъ Отца и Сына и Светого Духа в нинешний викъ и въ будучий (Дубно, 1592 *АрхЮЗР* 1/VI, 90); **в нынїшнем вѣцѣ, да и во будущом** — те саме, що **в нинешний викъ и въ будучий:** То бо есть и воскресение в нынѣшнем вѣцѣ, да и во будущом получать и телѣса душ, сподоблышихся... воскресения (1615-1616 *Виш.Поз.мисл.* 246); **в семъ вѣцѣ и въ пришломъ** — те саме, що **в нинешний викъ и въ будучий:** Кто на конєцъ заплаты вѣчнои в' Цр(с)твѣ Нб(с)номъ и рѡскоши... зычити собѣ нє бѹдєтъ; а того жа́дєнъ и в сє́мъ вѣцѣ и в' при́шломъ достѹпи́ти нє можє(т) (Київ, 1625 *Коп.Апок.* 3 зв.); **в сий вѣкъ и в будущїя вѣкы** — те саме, що **в нинешний викъ и въ будучий:** А хто бы мал сїю книгѹ отдалити. от сєй стой цркви. да бѹдє(т) проклят в сий вѣкъ и в бѹдѹщїя вѣкы (Язловці, 1636 *ВИАС* I, 33); **въ (во) сей (сий) вѣкъ и въ (во) будущий** — те саме, що **в нинешний викъ и въ будучий:** А хтобы мѣлъ тоє наданїє моє ѡтъ цєркви Божєй ѡтдалити,... да бѹди проклатъ (!) ...ѡтъ мєнє, чєловѣка грєшного въ сєй вѣкъ и въ бѹдѹщий, в который бѹдєтъ сѹдити живыхъ и мєртвыхъ (Мільці, 1542 *AS* IV, 314); яко прєступники и разоритєлѣ закону божого да будѹ(т) нєпрощєни и нє бл(с)вєни ѡ(т) на(с) в си(и) вѣкъ и в будѹщи(й) до того часу а(ж) цркваа(м) сты(м) ѡ(т) ни(х) кривда слушнє нагорожєна бѹдєтъ (Замостя, 1589 *ЛСБ* 113); **въ нинѣшнїй вѣкъ и въ пришлый** — те саме, що **в нинешний викъ и въ будучий:** Уживай жє Покѡю, з' тыми Ѡ(т)цами В' Ни́нѣшнїй Вѣкъ и в' при́шлый, Та́к' жє и з' на́ми (Київ, 1630 *Имнол.* 3); **вѣкъ закону нового** — те саме, що **будущий вѣкъ**: На ѡстаткоу жє повѣдаєть пр(о)ркъ... кто станєть по(д) тою хоруговю звитажьства єго тъи прїйдєть на ѡныи вдачный процвитающїй вѣкъ за́коноу нового (XVI ст. *УИ* 1911/2, 77); **до остатнего вѣку** — усе життя, до кінця життя: которое то пречоное дворисче кождое зъ нихъ маютъ уживати до остатнего вѣку своего... съ хоромами, огородами (Ковель, 1542 *АрхЮЗР* 7/I, 76); **несмертельныє вѣки** — те саме, що **будущий вѣкъ:** а та(м) ѡббє то́є в нєсмє(р)тє́л'ныє протѧ́гнѹтсѧ вѣки (Острог, 1607 *Лѣк.* 39); **нинешный потомный вѣкъ** — те саме, що **будущий вѣкъ**: Хтоко(л)вє(к) бовѣ(м) дѣлность якѹю в' сла́вѹ пото́мны(м) вѣкѡ(м) пода́ти хо́чєтъ, тако́вый єй фѹндамєнтъ заложи́ти єсть пови́нєнъ, кото́рый бы сла́вѹ живота вѣчного пє́рвѣй на собѣ мѣлъ оуфѹндо́ванѹю (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 3 ненум.); **оный (онь) вѣкъ (вѣкь)** — неземний світ, загробне життя: нн҃ѣ имъ сла(д)ко, но въ ѡнь вѣкъ боудєть яко по́лынь горко (к. XVI-поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 129 зв.); Розмайтыми и ди́вными спо́собами, всѣхъ... на́родовъ людє, Вєлмо(ж)ны а на(м) М. Па́нє, Вєлмо(ж)наѧ а на(м) М.Па́ни, кото́рою бы и по смє́рти, в па́мєти пото(м)ны(х) люді(и), жили,... на таковомъ фѹндамє́нтѣ заложи́ти єи оусилова́ли, кото́рый бы жа́дной ни в сємъ доча́сномъ, ни в ономъ вѣцє, ска́зє нє подлєгал (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 1 ненум.); **пришлый вѣкъ** — те саме, що **будущий вѣкъ**: А в' осмый дн҃ь, Обрѣза́н'є своє справоу́єтъ: И при́шлый вѣкъ о́ный, прє́з' то́є фікгѹроу́є(т) (Львів, 1616 *Бер.В.* 86); **той вѣкъ, вѣкъ той (сей)** — земне життя: И похвалиль г(с)пдарь справ'цоу нєсправєдливого. и(ж) тоє ѡнь моудрє оучиниль бо сн҃вє того то вѣкоу моудрѣйи соу(т) ниж'ли сн҃вє свѣта в родѣ своємь соу(т) (1556-1561 *ПЄ* 292); Якѡ Бг҃ъ єсть рѡзнїй; ѡ(т) види́могѡ створє́нѧ: нєви́димый и нєпостижи́мый, Такъ и да́ры єгѡ нєвиди́мыи: рѡзни сѹтъ ѡ(т) ви́димыхъ да́рѡвъ вѣка сєгѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 7); И вы побо́жныи ѡблюбєнци наймова́тисѧ ма́єтє; длѧ чо́гѡ Гд҃ы ва(м) Пан' на́йвышшїй ѡбєца́ноє даст' дочєка́ти пото́мство, нє в' свѣцки(х) рѡскоша(х),... и ѡбы́чаѧхъ вѣкѹ тогѡ тылко, лєчъ Крєщє́нїє(м) сты(м) ѡ(т)роди́вши (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 931).

3. Світ, існування світу: Был еси в той скарбници, где вѣк основан и подан на службу и потребу

человѣческую? (1599 *Виш.Кн.* 53); нѣчого бовѣ(м) посрє(д)нє(г) нѣмáшъ межи ѡ(т)цéмъ и снoмъ и стымъ дхомъ. Єдинорóдный бжїй снъ вѣкы збоудовáлъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 144); **до конца (кончины, скончанія, сконченіа) вѣка** — до кінця світу, довічно, довіку: а на той час при той цркви был сщєнник... котории потомком (*зам:* потомъ повинєнъ. — *Прим. вид.*) винєн бȣдет га ба просити за отпȣщєнїє грѣхов... и за жєнȣ... и за дѣтки до конца вѣка (Кам'янка-Бузька, 1567 *ВИАС* I, 17); иныи же аггловє, четвертою стихѣєю землéю, и вшєлáкимъ оуродзáєм҆ справоýютъ; абы рѡдовє нє оуставáли до кон҆чины вѣка: ієлємє(н)та в҆мѣстє(х) свóи(х) положéнїи съдєр҆жа(т) нєподвижно (Почаїв, 1618 *Зерц.* 5 зв.); Былъ... артыкȣлъ вѣры, Собóрнȣю црков҆ по всéмъ свéтє ро(з)ширєннȣю, быти црков҆ ѡнȣю Хвȣ Каѳолиҹєскȣю, котороі Хс сáмъ до ско(н)чáнїа вѣка притóмность свою ѡбєцáти рáчил҆ (Єв'є або Вільна, п.1616 *Прич.отех.* 8); Еслижъ и вступилъ отъ насъ ведлугъ тѣла на небо, але ся насъ нигды не отлучаетъ, яко самъ до вѣрныхъ своихъ мовилъ: "а естемъ зъ вами ажъ до скончения вѣка..." (1603 *Пит.* 38); **конецъ вѣка** — кінець світу: Ко(н)чѝна: Скончáньє, докончáньє, конéцъ свѣта, áлбо вѣка (1627 *ЛБ* 54); Тогдá и Нбса съ шȣмомъ мимо пȣйдȣтъ, и стихїи съжигáємыи ѡгнє(м) разсыплютъса, такóвый конéцъ вѣка сєгѡ бȣдєтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 142 зв.); **на остатку (скончанію) вѣка** — наприкінці існування світу: што мовитє ѡ стоблѝвыхъ патриáрсєхъ и ȣчитéлєхъ, якъ нєвєрныє погани на ха сна бжия мовять, чéмȣ нє пришóлъ давно спасти, А нє на ѡста(т)кȣ вéка (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 44); Такъ будетъ на скончанію вѣка: прійдутъ ангелы, и выдлучатъ злые выдъпосередъ праведныхъ, и увергутъ ихъ у каменъцу огненую (XVI ст. *НЄ* 93); **остатний вѣкъ** — кінець світу: Того дѣля Сатана и сего остáтнего вѣку, кончачи власть свою,... церков пустошит внутрним непріятелем (Львів, 1605-1606 *Перест.* 48).

ВѢЛГОТНОСТЬ, ВѢЛҐОТНОСТЬ, ВѢЛКГОТНОСТЬ *ж.* (*стп.* wilgotność) 1. *(рідина, яка міститься в чомусь)* волога, вільгість: В҆ рéчахъ прирожóныхъ дéрево єсть, жебы могло приносити ѡвоцы, и дла тóго мáєтъ корѣ(н)є в҆ земли кȣ высысáню вѣлґóтности (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 167); Мирра... // нѣякȣю мóцъ мáєтъ сȣшáчȣю, котóраа вѣл҆ґóтност҆ з҆ тѣла вытагáєт҆ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 229-230);

перен. духовна сила: И вса Црковъ... нимъ намакáєтъ... // вѣлкгóтность... з҆ наоук҆ оного бєрȣчи: И до змакчéна, Ср(д)ца лю́д(з)кїє вєдȣчи (Львів, 1609 *На Злат.* 2 зв.).

2. Вогкість, вільготність: Влáга: Вѣлґóтность, мóкрост҆ (1627 *ЛБ* 16); ґды прыстьє до жрóдла загинȣло, а то за дáвностю чáсȣ, въ запамата(н)є мѣсцє пȣстила такъ, жє болóто глєювáтоє было, и вѣлґóтностю тóлко сȣптéлною было розєзнавáно (Київ, 1631 *Син.Тр.* 813).

ВѢЛИКИЙ *див.* **ВЕЛИКИЙ.**

ВѢЛЄЯ *див.* **ВИЛИЯ.**

ВѢНЕЦЬ, ВѢНЕЦЪ, ВЕНЕЦЪ, ВИНЕЦЪ *ч.* **1.** *(сплетені в коло квіти, листя і т. ін., накладені на голову)* вінок, вінець: Сиби(л)ла... была вѣкȣ срєд҆нєго ходила в҆ вѣцоу (!) з҆ зєлєного к҆вѣтоу (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 75); иныи стрȣчали з гóловы вѣнецъ и зновȣ вкладали, и прибивали, и што разъ свѣзни (!) раны чинили (поч. XVII ст. *Пчела* 56 зв.); бóлю стрáшно вспóмнѣ(т) Црȣ Царє(м) дáно, В҆ рȣки Тро(ст), ѡстры(м) Вѣнцє(м) ѡкрȣтнє вѣнчáно (Львів, 1631 *Волк.* 12); laurea, даѳноли(с)твиє, вѣнєцъ (1642 *ЛС* 252); вєнéцъ sertum (*Уж.* 1645, 23 зв.);

(деталь весільного одягу) вінок, вінець: панъ Станислав Пречъковский и панъ Войцех Завацъкий з венъцомъ, яко звычай, до акту веселного приехали (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 598);

(виготовлена з квітів, зілля і т. ін. прикраса, яку кладуть на могилу) вінок: Вѣнє(ц) по(д) тяблицею (!) на(д) гробомъ нєбо(ж)ки пны А(н)ны Адрєєвны на дрȣтѣ зєлєны(м) є(д)вабямъ ѡбвиты(и) пє(р)лами и пу(н)таликами вколо ȣпстрєны(и) (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 13 зв.); **вѣнець мученическїй, мученическїй вѣнець, мученичества вѣнець** — *(вінок як символ страждання)* мученицький вінець: та(м) тысаща а гглъ, праѡ(т)цє(в) собрáнїє,... трибоунáли пр(о)ркѡ(в) патрїархѡ(м) скїпєтра, вѣнцы мчнчскїє,... ѡбача(т)са ба(р)зо яснє (поч. XVII ст. *Проп.р.* 234 зв.); прєз҆ тоє тєрпѣн҆є мȣчєничєского вѣнца и живота вѣчного достȣпȣєтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 217); Кипрїанъ вєликаа в҆ аѳрицѣ звѣзда, и ка(р)ѳагє(н)скїй єп(с)кпъ,

котóрый по(д) чáсъ Пановáна валеріáна цéсара побѣдонóснымъ мчнчества вѣнцéмъ коронованый естъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 232 зв.); **вѣнецъ терновый (трьновый), терновый (трьновый, терновъ) вѣнецъ, вѣнецъ с терна** — терновий вінок: сплетші вѣнец терновый, оузложілі на голову ємоу (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 53); воини пакь ис᾽пле(т)ши вѣнець трьновыи // и вложили на головоу его (1556-1561 *ПЄ* 429-429 зв.); Емꙋ же жидове кресть ꙋготовали и те(р)новы(м) вѣнце(м) с копие(м) витали. Ѡцто(м) и желчию сего напояли, и стое лице (е)го заплевали (к. XVI-поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 64); Тогды вышоль ис вънь носачи трьновыи вѣне(ц) и баграноую одежоу (1556-1561 *ПЄ* 429 зв.); вѫиско пак сплетші терновь вѣнец и вложіли на голову его (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 94); Вѣнéць с терна… котрій и твоє ср(д)це Пáнно проникáєть, Твою мысль, твою дшꙋ ѡстро оуязвлáєт᾽ (Львів, 1631 *Волк.* 13).

2. *(прикраса з золота, коштовного каміння, яку носили на голові)* вінець, діадема: К томꙋ теж ꙋзал єсми ꙋ Их Милости рꙋхомых речей:… двѣ брамки малых с перлы за десат коп грошей, венец с перлы и чепец Мꙋравский с перлы за двадцат коп грошей (Несухоїже, 1550 *AS* VI, 5); вѣнецъ срѣбрьны(и) позлотисты(и) (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); Вѣне(ц) злоты(и) з пе(р)лами ѡ(з)доблены(и) (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 13).

3. Корона, вінець: такъ нб(с)ный воинъ ѡ(т) прободѣния копейного далъ дшю свою в рꙋки бжьи, и нб(с)ны(м) // венце(м) вѣнчанъ (1489 *Чет.* 59 зв.-60); чомоу óный вѣнéцъ óнꙋю корóнꙋ з головы ихъ шáрпаєте (Острог, 1598 *Отп.КО* 26); Двдъ пастоу(х) ѡве(ц),… нѣкдь цр(с)тва не прагноу(л), а ѡто бъ цр(с)твіа даєть ємоу діадимоу, вѣне(ц) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 183); На пресвѣтлагѡ и пречéснагѡ Архиерєа на вса вѣнца оувазеніє, надыписаніє (Львів, 1615 *ЗНТШ* 4, 3); до конца свѣта такóвыхъ пріимꙋєтъ, и на дворꙋ своéмъ свѣтлымъ вѣн᾽цемъ короноуєтъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 71 зв.); Але яко вѣнéцъ та(к) ѡбнóсимо кр(с)тъ Хвъ, абóвѣмъ всѣ рѣчи збавéна нáшего, пре(з) онъ выконалыса (Київ, бл. 1619 *О обр.* 76); венец — corona (I пол. XVII ст. *Своб.* 18); Діáдима: Ѡбвáзка на головѣ Кролéвско(и), Вѣне(ц), корꙋна. Тóєж᾽ митра (1627 *ЛБ* 200); corona, вѣнецъ, корона (1642 *ЛС* 144); diadema, діадима, вѣнецъ, корона (Там же, 162); Вѣнецъ. Sertum. Corona. Laurea (1650 *ЛК* 438);

(на іконах) вінець: Образъ пречистое Богородицы Умиление, сребромъ оправенъ, позлотистъ, у венъци каменей пять (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод. 7); кнгня ма(р)я… заставила… // …ѡбра(з) велики(и) преѡбраже(н)я исꙋса хри(с)та по деревꙋ сребро(м) ѡпра(в)лены(и)… а на ве(н)ца(х) по пе(т)и камене(и) (Ковель, 1578 *ЖКК* I, 118-119); образъ воплощения, на томъ образе венцовъ 4, перлы сажены (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 367).

4. Німб, ореол, сяйво, вінець: Яко и межи Стыхъ óбразы Єретикѡ(в) (ѡзначáючи ихъ тымъ ижъ не мáютъ ѡвыхъ вѣнцѡ(в) и крꙋгѡ(в) на голова(х) ясныхъ) малюємо дла вѣдомости истóричны(м) способо(м) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 4); Знáменіє вéліє явиса на Нбси: Женá облъчéнна въ Слнце, и Лꙋнá по(д) ногáма єа, и на Главѣ єа Вѣнéць ѡ(т) звѣз(д) дванáдесати (Київ, 1625 *На г. Коп.* тит. зв.).

5. *(про форму)* коло, круг, обідок: ре(ч) стыи никита. вижю венецъ. и средѣ венца роука г(с)на (1489 *Чет.* 31 зв.); въ ва(с) не тóлико брáды голатъ, но и ди(в)ныи вѣнца на глава(х) чинать (к. XVI-поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 104 зв.); Стрыгꙋть тогды имъ волóсье накштáлтъ и подобéн᾽ство вѣн᾽ца (Львів, 1645 *О тайн.* 128).

6. *(горизонтальний ряд у будівлі)* вінець: почато ѡбла(н)кова(н)є робити // …горо(д)на… корыте(н)скихъ с корытна ѡбла(н)кова(н)аа ѡ(д)но два ве(н)цы ꙋроблено (1552 *ОЛЗ* 165-165 зв.).

7. *(символ слави, визнання)* вінець, вінок: Рáдꙋйса, же преслáвно éстесь оувелбéный, Вѣнцéм᾽ несмертéлности навѣки оучтéны(и) (Львів, 1631 *Волк.* 24 зв.); ѡ Г(с)пже моа преч(с)таа Двце, Пресла(в)наа Нб(с)наа црце // Пріими вѣнецъ слáвы твоѝ, Ѡ(т) брéнноѝ нынѣ рꙋки мои (Чернігів, 1646 *Перло* 38 зв.-39);

перен. похвала, окраса: По здана(х) ѡ(т)це(в) сты(х) встоупѣ(м) // в ѡгоро(д) пи́сма стго и з нéго нарвѣмо квѣтко(в) на вѣне(ц) мóвы нáшей спосóбны(х) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 234 зв.-235).

8. *Перен.* *(вищий ступінь чого-небудь)* вінець: Яко є(ст) красе(н) сѣдинá(м) ро(з)соýдо(к), и стáрши(м) розꙋмѣти рáдоу, вѣнéцъ стáршы(м) мнóго ра(з)личноє искоýство, и похвала и(х) стра(х) гнь (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 201).

9. *Перен.* Нагорода, винагорода: абыхмо щире миловали, яко братия, которымъ всѣ речи маютъ быти спольные: души, мысли, воли,… сполное спасение, сполный подвигъ и праца, сполная мзда и венецъ (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1001); яковы(х) похвалъ нє єстє го(д)ни; яковыхъ вєнцωвъ; яковы(х) дарωвъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 185 зв.); Нашєє то вѣры по(д)вига в҆ жи(з)ни сє(и) вѣ(н)ци цр҃(с)тва нбного оуготованы соуть (1599 *Виш.Кн.* 221); я яко вои(н) або рица(р) котрїй вєрънєтьсѧ ω(т) побою, и ранами є(ст) ба(р)зо наложєныи, тєды нє встыдає(т)сѧ нѣк(д)ы бо соу(т) краснѣйшїи нѣжли вѣнєць (к. XVI ст. *УЄ* №31, 52); Бо єсли бы сѧ пригоди́ло прє(д) нѣкотори(м) бор́тисѧ дво(м) бор҆цє(м) и єди(н) бы выгра(л), а в то(м) бы пришо(л) нѣкїи прѣа́тєль црьскїй и проси(л) бы цра ω то(т) вѣнє́ць выграный що(ж) ємꙋ на то црь ω(т)повѣ(ст): Прїа́тєлю нє можє(т) сѧ то́й вѣнє́ць або то́тъ зыскъ да́ти и́номꙋ нѣко́моу, єдно томоу кото́рый зыска(л) (поч. XVII ст. *УЄ* №236, 9); а нападє(т) ли на тѧ потва(р), напа(ст), ꙋтискъ, клєвєта бє(з) твоє́й вины, Бга ра(ди) тє(р)пи зноси прїимєши ω(т) ба коро́нꙋ // вѣнє(ц) на твою Гла́вꙋ (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 66-66 зв.); повинова́тыи вывола́ногω, оучинивши якїй вѣнє́цъ оффєрова́ли бы за бного выгна́нца Кро́лєви (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 153).

10. Посаг, віно, виправа: а(ч)ко(л)вє ωна ωправы слу(ш)ноє вє(д)лє статуту ω(т) мужа своєго нє мела алє абы(х) я за вєнє(ц) єє панє(н)ски(и) три(д)ца(т) ко(п) грошє(и) лито(в)ски(х) є(и) да(л) // …тєды(м) позычи(в)ши… тую суму три(д)ца(т) ко(п) грошє(и)… алє(к)са(н)дрє за вєнє(ц) єє а суду заразо(м) ω(т)да(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАЛ* 28, 1, 2, 11-12).

Див. ще **ВѢНОКЪ.**

ВѢꙐЕЧНИКЪ *ч.* Назва рослини: appragmasis, вѣнєчни(к) зєлїє (1642 *ЛС* 89).

ВѢНИКЪ *ч.* Віник: кгды ся розо(р)вали єдны до прꙋ(с), дрꙋгиє в поля, которы(х) звано поло(в)цами и ꙋжє и(х) было сна(д)нє рꙋсако(м) прєломити, которыє литвано(в)… знєволили и примꙋсили трыбꙋ(т) давати, лыка и вѣники до ла(з)нѣ жолꙋ(д) и и(н)шиє речи (1582 *Кр.Стр.* 69 зв.).

ВѢНИЧАНИНЪ, ВЕНИЧАНИНЪ *ч.* *(мешканець Вінниці)* вінничанин: Вы тєж выдачи таковꙋю рєчь, которꙋю Брасловланє и Вєничанє напротивкꙋ господарѧ… и рєчи посполитой чинѧт, на тоє єстє роздєлєнє нє поєхали (Вільна, 1541 *AS* IV, 278); тамъ на дорозє пришла Твоєй Милости вѣсть ω звазнєни томъ Брѧславцов и Вѣничан (Там же, 280).

ВѢНО, ВЕНО, ВИНО *с.* **1.** *(посаг молодої)* віно: Я ива(н) тꙋ(р) до ты(х) мѣстъ маю тыи имѣнѧ дє(р)жати покы пани скыпорєвѧѧ ω(т)да(с)ть мнѣ жоны моєє вѣно ωсмъдєсѧ(т) ко(п) грошєи (Житомир, 1502 *Арх.Р.* фотокоп. 5); которыє листы тесть Романов …зѧтю своємꙋ… дал и вѣно дочцѣ своєй, жонѣ Романовой,… на том имѣньи… пѧтдєсѧт коп широких грошей записал (Луцьк, 1517 *AS* III, 153); обецалъ мне былъ его милост панъ Олехно вѣна дати готовыхъ пенезей чотыриста копъ грошей, а выправу другую чотыриста копъ грошей личбы литовское (Шумбар, 1552 *АрхЮЗР* 8/III, 28); с ты(х) доходо(в)… дѣв҆камъ своимь вѣно готꙋю(т) (до 1596 *Виш.Кн.* 263 зв.); жаловала мнє пни васи(л)євѧѧ ба(и)бузинѧѧ… на брата своє(г)… ω вєно своє штожъ поса(г) по нє(и)… нє далъ (Київ, 1615 *ЦНБ* II, 23261, 1); При́ка: Поса́гъ, вѣно, и вшєлѧ́кїй да́ръ (1627 *ЛБ* 98); Як҆ Па́нна облюбє́нцєви зарꙋчєнаѧ, вси добра свои, и всє вѣно, з҆ вєли́кои мл(с)ти прино́ситъ и дає́тъ в҆ рꙋки мꙋжа своє́го,… Та́къ и цѣломꙋдрнаѧ дша, єсть па́нною Г(с)днєю, ма́ючаѧ // сполє́чность з҆ дхомъ стымъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 300-301); Марꙋхьна Копиниха… зєзьнала, ижь пꙋщає(т) и дарꙋєть брата(н)цѣ своєй ꙋлицѣ и Ивանови синови давыдовомꙋ зѧтєви своємꙋ Пꙋлъ рꙋлѣ ꙋ вѣнѣ // часы вѣчьными (Одрехова, 1628 *ЦДІАЛ* 37, 2, 43 зв.-44); Вѣно. Dos. Donum (1650 *ЛК* 438); *Образно:* Прїйди ωблюбє́ницє моѧ: кра́снаѧ вω (д)щє́рахъ сїώнскихъ, люби́маѧ дво моѧ; або́вѣм҆ приближи́лосѧ вєсє́лїє твоє вѣчноє; прїйми Вѣно своє мно(ю) ωбѣща́нноє тєбѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 160 зв.).

2. *(матеріальні засоби для забезпечення одиноких жінок відповідно до розміру віна)* віно: тая мачоха его… с пасынком своим, кнѧзємъ Ильєю право, ωчєвистꙋю розмовꙋ пєрєд нами мѣла ωколо ωправы и записанѧ вѣна своєго, котороє… кнѧзь Костєнтин на имѣньѧх своих єй ꙋчинил (Краків, 1531 *AS* III, 381); панъ его милость князь Александеръ, вже по смерти… малжонка моего… тую сто копъ грошей мне отдавъ, и за все вѣно, што мне зъ части его милости именей отчизныхъ приходило, досить учинилъ (Свинюхи,

1553 *АрхЮЗР* 7/І, 25); а нимъ еще тоє весєльє дойдеть и нє възємъши в малъженство панны, маеть ѡправꙋ веновънꙋю противъ внєсєна єє, або // посагꙋ менованого вчинити и ѡписати вено на именах своих такимъ ѡбычаємъ, якобых я перестати на томъ хотєлъ (Берестя, 1558 *AS* VII, 34-35); я... напротивъ внєсєня є(и) в до(м) мо(и) подълє статꙋтꙋ права по(с)политого имаючи на то позволє(н)є пана ѡ(т)ца моєго записа(л) вена ис приви(н)ко(м) всего сꙋмою три(с)та копъ грошє(й) и монеты лито(в)ское (Вінниця, 1567 *ЛНБ* 103, 17/Іс, 1943, 15 зв.); тогды ему будеть волно на тых дворахъ всѣхъ зуполныхъ... вѣно и посагъ с привѣнкомъ малжонце своей уистити... суму пензей (!)... записати и вароваты (Луцьк, 1593 *ИКА*, дод. 96).

3. Викуп, який давав жених нареченій: Єсли бы хто звѣлъ па́ннꙋ єще́ не пошлюбле́нꙋю,... да́стъ єй вѣно и҃ дидра́хмъ сребра и будє єй мѣлъ за жонꙋ (серед. XVII ст. *Хрон.* 99 зв.).

4. *Перен. (дарунок, багатство)* віно: яко цр҃ъ агг҃льскій и вл(д)ка всє́й тва́ри шлюбъ берє з нєво́льницєю, и оучина́єть ю цари́цею...// и в ты́мъ пошлюбле́ню, да(л) єй пе́ръстєнъ знакъ спо́лъноꙋ любви, я́ко нѣ́якій за́кладъ, да́ры дх҃а ст҃го: жєни́хъ облюбєни́ци своє́й да́єть вѣно; и на́двоє роздѣли́въ єго: на боу́дꙋщєє, и на насто́ащєє (Почаїв, 1618 *Зерц.* 252-252 зв.).

ВѢНОВАНЫЙ, ВЕНОВАНЫЙ *дієприкм.* **1.** *(наділений посагом)* вінований: К тому тежъ такъ мети хочу, иж внуки мои... мають быти с тых именей моих вснованы (Липівка, 1581 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 328).

2. *(який давався як матеріальний засіб для забезпечення одиноких жінок відповідно до розміру віна)* вінований: Вдова которая седить на (в)довьємъ сто(л)цꙋ а будє(т) ли вєнована ѡ(т) мужа своєго, а сыновє маю(т) зꙋпо(л)ныє лета, то(г)ды маеть... то(л)ко на вєнє своємъ а сыновє маю(т) припꙋщени бы(ти) ко (в)симъ имє(н)ямъ (1566 *ВЛС* 62 зв.).

3. *У знач прикм. (забезпечений матеріальними засобами для утримання)* вінований: Ѡ вдовє вєновано(и) яко сѧ маю(т) проти(в)ко є(и) дети ле(та) маючи заховати (1566 *ВЛС* 62 зв.).

4. *У знач. прикм. (призначений як матеріальний засіб для утримання)* вінований: а и вря(д) тєжъ... на вєновано(м) имє(н)ю никому ѡправы... чинити нє маe(т) (1566 *ВЛС* 65 зв.).

Див. ще **ВѢНОВНЫЙ.**

ВѢНОВНЫЙ, ВЕНОВНЫЙ, ВЕНОВЪНЫЙ *прикм.* **1.** *(який одержав кошти на утримання відповідно до розміру віна)* вінований: а и вря(д) тєжъ... на вєновано(м) имє(н)ю никому ѡправы... чинити нє маe(т) ѡкро(м) доброво(л)ного и ѡчєви(с)того... пн҃єє вєновноє при(з)волє(н)є (1566 *ВЛС* 65 зв.).

2. *(призначений як матеріальний засіб для утримання)* вінований: постєрєгаючи того якобы по животе моє(м) ѡ(т) близъки(х)... па(н)... ѡ тꙋю сꙋмꙋ пн҃зє(и) вєновнꙋю двєсти тисєчи... мнѣ записанꙋю никотороє тру(д)ности нє мє(л)... тꙋю сꙋмꙋ... сама доброво(л)нє... панꙋ даю (Войнилів, 1573 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1822, 18); я... то(г)ды я(к) тꙋю сумꙋ вєно(в)ную на пе(р)шомъ ли(с)тє пятъдесятъ ко(п) грошє(й) такъ и на дрꙋги(х) ли(с)тє(х)... то всє по животє моє(м) ꙋнꙋкꙋ моємꙋ ла(в)ринꙋ... даю дарꙋю (Єсківці, 1581 *ЛНБ* 5, II 4044, 100).

3. *(який стосується права на утримання)* вінований: я са(м)... // ...будꙋ повинє(н) тоє имє(н)є... ѡчищати... ѡ(т) правъ посаговы(х) вєновны(х) доживо(т)ны(х) и инши(х) записовъ яки(м) колвєкъ способо(м) и которы(м) колвє(к) ѡсобо(м) ꙋчинєны(х) (Луцьк, 1615 *ЛНБ* 5, III 4054, 2-2 зв.); **вѣновный листъ** *див.* **ЛИСТЪ²; именъє веновноє** *див.* **ИМѢНЄ; оправа веновная** *див.* **ОПРАВА.**

4. *У знач. ім. с. р.* **веновноє** — довічне забезпечення грошовою сумою або частиною маєтку чоловіка як придане жінки: Тє(ж) єстли бы хто хотє(л) кому записа(ти) которы(м) спа(д)комъ которы(и) бы мє(л) на него при(и)ти вєно(в)ноє або матєри(с)тоє... то(г)ды таковοго спа(д)ку нихто нє можє(т) прода(ти) (1566 *ВЛС* 71 зв.).

Див. ще **ВѢНОВАНЫЙ.**

ВѢНОКЪ, ВЕНОКЪ *ч.* **1.** *(сплетені в коло квіти, листя і т. ін., яким прикрашають голову)* вінок: то все, што при собе мела на тотъ часъ, роскалъ отняти, то есть меновите: въ венку десеть чирвоныхъ золотыхъ, пласчь мухояровый чорный,... шапку аксамитную (Володимир, 1534 *АрхЮЗР* 1/І, 396); Ра́дꙋйса Діади́мо прє(д)вѣчноꙋ Дєнни́цѣ, вѣнчє в' го́рнєй оуви́ты(и) винни́цѣ (Львів, 1631 *Волк.* 26 зв.); Вѣно́къ sertum (*Уж.* 1645, 23 зв.).

2. *(коса, сплетена з цибулі, часнику і т. ін.)* вінок: а в погрєбє цыбули вє(н)ко(в) сто (Кременець,

1571 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1921, 6 зв.); кнзь Воронецки(и) взялъ то есть: ...цебули ве(н)ковъ ше(ст)деся(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 77).

3. *(горизонтальний ряд у будівлі)* вінець: Четве(р)таа вежа земъскаа всего повету... таа почата робити знову з двана(д)цать ве(н)ковъ отъ земъли уроблено (1552 *ОВол.З.* 192); А другаа вежа... зве(р)ху опала зы споду по(д)гнила почата была оправовати урублено верьху ве(н)ки і деревомъ сосновымъ (Там же).

4. *Перен.* Нагорода, винагорода: Про то мы, братя,... // ...говоремъ по правдѣ ико ближнимъ нашимъ, даючи имъ усего доброго, если хочеме пріяти отъ Бога вѣнокъ небесный (XVI ст. *НЄ* 220-221).

Див. ще **ВѢНЕЦЪ.**

ВѢНЧАЄМЫЙ *дієприкм. у знач. ім.* Увінчаний: все себѣ... боятся тѣлеснаго страдания, на что ся церковь восточная вооружила и благодатию Христа бога диявола побѣдила и в спасаемых и вѣнчаемых ужь есть преждѣ общаго воскресения (1615-1616 *Виш.Поз.мисл.* 244).

ВѢНЧАЛНЫЙ, ВѢНЪЧАЛНЫЙ, ВЕНЧАЛНЫЙ, ВЕНЧАЛЪНЫЙ, ВЕНЬЧАЛНЫЙ *прикм.* **1.** *(який вінчався, відбув шлюбний церковний обряд)* вінчальний: Ты(м) же обычае(м) попомъ... которые ве(н)чалъные жоны маю(т), мае(т) быти навя(з)ка шляхетская (1566 *ВЛС* 91 зв.); они [попы] жону его венчалную Опрохну Григоревну, змысливши речи непристойные, заочне судили (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 365); дастъ Господь благословенъства тымъ, котрыи чисто живутъ изъ своими жонами вѣнъчалными (XVI ст. *НЄ* 223); прелюбодѣица(ми), вшете(ч)ника(ми) и коревника(ми) стали естеса, и о(т) жоны зако(н)ное ве(н)чалное вѣры восто(ч)ное укра(д)шиса, до за(н)туза вшетече(н)ства ри(м)ского о(т)бѣгли есте (1598 *Виш.Кн.* 285 зв.).

2. *(який стосується вінчання)* вінчальний: Протопопы, презвитери всѣ, архимандритове и игуменове,... во всякихъ справахъ и въ роспустахъ венъчалныхъ, до тыхъ всѣхъ абысте ниякого дѣла не мѣли, ихъ не судили, не рядили, и ни чимъ ся не вступовали (Острог, 1590 *АрхЮЗР* 1/І, 269).

3. *(який призначений для вінчання)* вінчальний: Кору(н) двѣ вѣнча(л)ны(х) (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 5).

Див. ще **ВѢНЧАННЫЙ.**

ВѢНЧАНИЄ, ВѢНЧАНІЄ, ВѢНЧАНЬЄ, ВЕНЧАНЄ, ВЕНЧАНЪЄ, ВЕНЧАНЬЄ, ВИНЧАНЄ *с.* **1.** *(здійснення шлюбного церковного обряду)* вінчання: ку скутечному доконченъю оное змовы нашое,... сполне зложили есмо рок венчанъю (Овруч, 1565 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 95); а хотя бы по сме(р)ти правое малъжо(н)ки тую по(д)ложницу свою поня(л), а де(ти) з нею привы(л) тогды яко тые первые блу(д)ные та(к) и тые хотя по ви(н)ча(н)ю а шлюбе с таковою жоною ...за бе(н)ка(р)ты маю(т) быти поличоны (1566 *ВЛС* 7 зв.); при котором дей шлюбе и венчаню были их милость пан Малхер и пан Ян Яронимовичи Крупские (Володимир, 1580 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 310); У книзе требнику крещенье, споведь, венчанье абы достаточне маючы, поважне и вельми чинно отправовали и обручали не пьяных теж и не в ночи, постерегаючы того, абы с призволеньем обое стороны тое венчане отправовали се (Берестя, 1591 *ПІФ* 103); а́ понева́жъ ма́лжонъкомъ самы́мъ ты́хъ сло́въ мови́ти, не єсть ве звыча́ю, тогды ты́е сло́ва спо́собомъ пыта́ньа ма́єть пре(д) вѣнъча́ньемъ мо́вити Іере(и), а они на ко́ждое пыта(н)е о(т)ка́зовати пови(н)ни (Львів, 1645 *О тайн.* 157); В Сакраме́нтѣ Малже́нъства, а́лбо в' одправова́ню Вѣнча́ніа словъ шлю́бных', в' кото́рыхъ зезволе́нъє обои(х) осо́бъ,... выража́єтса, в' ты́хъ же Тре́бникахъ не̑ поло́жено (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 5).

2. Коронування: Вѣнча́ніє. Coronatio (1650 *ЛК* 438).

ВѢНЧАННЫЙ, ВЕНЧАННЫЙ *прикм.* **1.** *(який вінчався, відбув шлюбний церковний обряд)* вінчаний: Я,... послал есми до нихъ слугъ своих и описалъ до них, иж з жоною своею венчанною без потребы роспускатися не мышлю (Гуляльники, 1573 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 282).

2. *(коронований)* вінчаний: Вѣнчанныи. Coronatus (1650 *ЛК* 438).

Див. ще **ВѢНЧАЛНЫЙ.**

ВѢНЧАНЬЄ *див.* **ВѢНЧАНИЄ.**

ВѢНЧАТИ, ВѢНЪЧАТИ, ВЕНЧАТИ, ВЕНЪЧАТИ *дієсл. недок.* **1.** *(прикрашати вінком)* вінчати, увінчувати: такимъ звѣздоплетнымъ вѣнъцемъ, вѣнъча хс главу, на́имилъшей облюбеници свое́й (Почаїв, 1618 *Зерц.* 55 зв.);

(класти на голову Ісуса Христа терновий вінець) вінчати, увінчувати: Ѡ бо́лю стра́шно вспо́м-

нѣ(т) Црѹ Царє(м) да́но, В҆ рѹки Тро(ст), ѡстры(м) Вѣнцє(м) окрѹтнє вѣнча́но Мои то грѣхи тєбє Ісє вѣнча́ютъ, Мои ты(м) ѻстры(м) тє́рньє(м) ѻстро оуязвлѧ́ю(т) (Львів, 1631 *Волк.* 12).

2. (кого і без додатка) *(виконувати шлюбний церковний обряд)* вінчати: дошла до нас ведомость, попе Саво, же ты шлюбъ давал и венчалъ братовую нашу (Володимир, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 309); та(к)жє и на потрєбы є(з)дити вє(н)чати кр(с)тити и ни жа(д)ны(х) спра(в) дѣ(и)ствовати ѡ(т)ню(д) в чужо(м) прєдѣлє нє маємъ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 141); попы за поповъ дочъки свое выдаютъ, другие ихъ венъчаютъ (Вільна, 1599 *Ант.* 741); Сотє(р)... То(т) ѹстави́лъ ма(л)жєнство єдно прє(з) капла́на давати на явно(м) мє(ст)цѹ, то є(ст) жєниха и нєвєстѹ вєнчати (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 50);

(влаштовувати, організовувати кому-небудь вінчання) вінчати: Ото Соломо́нъ котрого вѣнча́ла Ма́тка, в҆ жєни́твы днь коронова́ла (Львів, 1631 *Волк.* 20 зв.);

використовувати при вінчанні: свичъ не барзо великихъ дви, облочки деревеныхъ, што венчаютъ, двѣ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 183).

3. (кого чим) *(відзначати когось за досягнення, перемогу, заслуги, здобутки)* вінчати, вшановувати: такъ нб(с)ныи воинъ ѡ(т) прободѣния копєйного далъ дшю свою в рѹки бжьи, и нєб(с)ны(м) // вєн҆цє(м) вѣнчанъ (1489 *Чет.* 59 зв.-60); ра(д)ѹисѧ гаврилє, радостью всю всєлєноую оукрашая. и старость // захарьинѹ вѣнчавъ блго(ст)вѣщѣнієм҆ (Там же, 76 зв.-77); Мы тєды Стыхъ ѻбразы на захова́ніє до ѻны(х) па́мати поставлѧ́ємо. Яко Авраа́ма... и Стыхъ... Мчникѡ(в), кото́рыи // длѧ нє́го смє́рть по(д)нѧ́ли: абы хто... ви́ди,... похвали(л) ѻного, кото́рый ихъ чє́стю вѣнча́лъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 22-23);

(чим і без додатка) *(нагороджувати, прославляти)* вінчати: хвалами вєнчаємъ блгодати, вєнєцъ носѧ на собѣ славы бжия (1489 *Чет.* 236); Являють бо вѣру войны в день брани и за́ то от царя бывають вѣнъча́ны (к. XVI ст. *Укр.п.* 87); Не чюдо таковому распространению латынскому по всем свѣте, абовѣм князю мира сего служат, которы своих в жизни сей славою, честию, богатьством и достоинством вѣнчает! (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 184); а пото(м) рє(ч) до нєи хс... нєха́й жє бѹдє тєбѣ чого́ прагнєшъ... и тымъ // сло́во(м) вѣ(н)ча(л) ѡнѹю жєнѹ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 228 зв.-229);

перен., ірон. (вшановувати неславою) вінчати: Бо если бы кто хотѣл мазати свою чистую мысль на той хулной лжи, которую Скарга от себе изобразил, хотячи тую ганбою и срамотою вѣнчати и писанием... обличати, могл бы цѣлую библию,... написати (1608-1609 *Виш.Зач.* 212).

4. (що) *(класти на чиюсь голову вінець на знак надання високої влади)* вінчати, коронувати: црь нб(с)ный короу́нѹ дръжи(т) ѡжида́ючи в҆ходѹ єго и жєбы вѣн҆ча(л) го́ловѹ єго́ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 148); Гдє нн҄ѣ глава́ Корѹною вѣнча́наѧ, ѡ(т)сѣчє́на мєчє́м҆ (Чернігів, 1646 *Перло* 123); Вѣнчаю. Diadema alicui impono. Sertis redimio (1650 *ЛК* 438); *Образно:* Ра́дѹйсѧ Діади́мо прє(д)вѣчнои Денни́цѣ, Ра́дѹйсѧ вѣнчє в҆ го́рнєй оуви́ты(и) винни́цѣ. Ты́с бовѣм Па́нно сло́во вѣчноє вѣнча́ла, Днѧ ны́нѣшнєго чє́сти прєсла́вной оузна́ла (Львів, 1631 *Волк.* 26 зв.).

ВѢНЧАТИСЯ, ВѢНЧАТИСА, ВЕНЧАТИСЬ, ВЕНЧАТИСѦ *дієсл. недок.* **1.** *(вінчати себе вінком із квітів, прикрасою і т. ін.)* прикрашатися, вінчатися: вѣнчаимося рожєю поки нє звѧнєть, бѹдимо(!) вєсєлыми и добро(и) мысли (Корець, 1618 *З. Поуч.* 171 зв.).

2. *(вступати в шлюб за церковним обрядом)* вінчатися: Та(к) тє(ж) сщнники нє то(л)ко того пєрєстєрєга́т҆, жадєн҆ а́бы в҆ их҆ парафіи нє бы(л) нєвє(н)ча́ный: алє́ на́вєтъ до того их҆ примѹша́ти ма́ють, и ѹказовати, жє нєѹжє за ты(м), жє ѡни живѹть нє вєн҆ча́вши(с), во́льно и́мъ бѹдє(т) ро(з)вєстисѧ (Львів, 1645 *О тайн.* 159).

3. (від кого) *(бути нагороджуваним)* вінчатися: а́лє нєха(и) то(л)ко ѡ(т) сєѧ жизни и(з)гнани бѹдєтє... тог(д)а бѹдєтє... видѣти коронода(в)ца жи(з)ни сєѧ, ѡ(т) которого є(с)тє сѧ во вѣцѣ сє(м) вѣнчали (1598 *Виш.Кн.* 307 зв.).

ВѢНШОВАНЄ, ВѢНШОВАНІЄ, ВѢНШОВАНЬЄ, ВЕНШОВАНЄ, ВИНЧОВАНЄ *с. (поздоровлення)* віншування: Повѣдьже ми мой сыну, бодай есть ся добрѣ мѣлъ зъ вѣншованя моего, що то за мѣсто по оной сторонѣ отъ ночи? (Єгипет, 1602 *Діал.* 51);

(привітання) віншування: Привѣтъ: Вѣншова́ньє (1627 *ЛБ* 97); Вдя́чность... Пєтрȣ Моги́лѣ... ѡдъ Спȣдє́ѡвъ... з҆ Школы Рєторіки, За го́йныи Добродѣйства... в҆ фȣндова́ню Шко́лѣ показа́ныи. При вѣншова́ню свя́т҆ хвалєбныхъ Въскр(с)ніѧ Х҃а Спси́тєлѧ мі́рȣ, пови́ннє а оупрє́ймє ѡ(т)да́наѧ (Київ, 1632 *Євх.* 291);

(побажання) віншування: Я(м) по(д)якова(н)є вчини(л) слє(з)ноє и ви(н)чова(н)є ща(с)ливоє дороги (Ясси, 1627 *ЛСБ* 436, 1); не улитуй працы зъ его милостю п. Александромъ Пузыною, которому при веншованю всего доброго поклонъ мой архиерейскій отдаю (Дермань, 1628 *КМПМ* I, дод. 322); Пожитє(ч)нѣйшєє понєво́л҆ноє бытіє пріѧ́тєлскоє, нѣж҆ доброво́лноє вѣншова́ніє нєпріѧ́тєл҆скоє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 566).

Пор. **ВѢНШОВАТИ.**

ВѢНШОВАТИ, ВѢНЪЧОВАТИ, ВѢНЪШОВАТИ, ВИНШОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого) Вітати, поздоровляти, віншувати: Пє́тръ моги́ла митрополи(т) кієвс҆кїи... кгды прїє́ха(л) с по́л҆ски... миръстїи лю́ди много зѣло со пѣнїє(м) и зо ѡра́цїями вѣншȣючи в то́мъ чинȣ ст҃лскомъ (1509-1633 *Остр.л.* 131); вѣншоу́ймо захарїю жє та́къ сн҃а вєли́кого ѡ(т)цє́(м) быти сподоби(л)сѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 259); Привѣтствȣю: Вѣншȣю, молю́, Прошȣ ла́скавє, вдѧ́чнє (1627 *ЛБ* 97); А мы при таковы́хъ добродійствахъ бѡ(з)кихъ, по(з)доровлѧ́ємѡ ва́съ, прєза́цнїи Пано́вє, ты́мъ ст҃ымъ и прєсла́внымъ, Нарожєнамъ Сн҃а Бж҃їѧ Гд҃а на́шєгѡ Іи҃съ Х҃а. Вѣншȣємъ и зычимѡ ва́шимъ ми́лѡстамъ, достȣпи́ти всѣхъ ѡ́нихъ добродѣйствъ прє(д)рєчє́ннъхъ (!) (Чернігів, 1646 *Перло* 59 зв.).

2. (кому що, чого) Бажати, зичити: Того́ жє ро́кȣ писа(л) магмȣ(т) до кро́лѧ вѣншȣючи ємȣ щя́стѧ на москви́тина (1509-1633 *Остр.л.* 127 зв.); готовъ єсть виншовати тобѣ (к. XVI ст. *Розм.* 43 зв.); При добромъ здоровю на много лѣ(т)... на врядѣ томъ... ȣпримє вм(с) вѣнъчȣємо, а вѣчнє зычимо (Львів, 1610 *ЛСБ* 427, 1); мо́жє(т) ли кто похвали(т)сѧ измєжи ва́съ, а́бы мѣ(л) нєѡблȣ(д)нȣю любо(в) до бли(ж)нєго своє(г) аза́ли нє слова́ми мнѡгокро́ть вѣ(н)шȣє(т) всєго, и ѡсмѣха́є(т)сѧ // ла́с҆кавы(м) пока́зȣючисѧ, а на сє́р(д)ци змзшлѧ́є(т) (!) зра́дȣ, и чи́ни(т) злє мо́вачи до́брє (Вільна, 1596 *З.Каз.* 37 зв.-38); того тє́ды звычаю наслѣдоуимо, и квѣтко(в) ро́зны(х) нарва́вши похва(л) ма(т)цѣ той ч(с)тной тако́го щастя вѣншоу́ймо (поч. XVII ст. *Проп.р.* 259); Кгды́ Кгрє́цкїи Цє́сары на Па́нства в҆ѣжджа́ли, Тє́ды и́хъ всѣ з҆ трыȣмфомъ в҆ Мѣсто в҆проважа́ли, Долгощасливого и(м) Ца́рства вѣншȣючи, Розмайтыи да́ры и́мъ ѡфѣрȣючи (Київ, 1622 *Сак.В.* 42); Примолѧ́єтъ: Вѣншȣє(т) (1627 *ЛБ* 98); Вм(с) моєму м(л) п҃(н) до(л)го(г) здоровя и ща(с)лиго(г) положєня вѣ(н)шȣю (1636 *Лям.о пр.* 2 зв.); Вѣншȣю тобѣ доброго здоровъѧ (*Уж.* 1645, 78 зв.); Слȣшнє тє́ды волѧ́єтъ мȣдрє(ц) вѣншȣючи якобы ты(м) кото́рыи з҆ вѧзє́нѧ тѣла свобождє́ны прє(з) смєрть быва́ють (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 942).

ВѢНЪ *див.* **ОНЪ.**

ВѢНЪЧОВАТИ *див.* **ВѢНШОВАТИ.**

ВѢНЬЄ *с.* Подув, порив: А коли стѧгнȣлъ Моисє(и) рȣкȣ на морє знєслъ єгѡ г(с)дь вѣньємъ вѣтрȣ кгвалтовногѡ всходнєгѡ цалȣю ночь (серед. XVII ст. *Хрон.* 92 зв.).

ВѢРА, ВЕРА, ВИРА *ж.* **1.** *(упевненість в істинності чогось, у можливості здійснення чого-небудь)* віра: алє такъ ти сѧ записȣю листо(м) свои(м) на свою вѣрȣ лємъ вызна(и) справє(д)ливи што єсь далъ вышє торьгȣ прє(д) пано(м)... ѡ то бȣдє(т) ти навѣкы ѡ(т)пȣщєно (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 14, 17); чєрє(з) нєба́чны(х) людїй о мнѣ даньѧ спра́вы оу ва(ш) к(ж) м(л). писа(н)є ли́стѡвъ мои́хъ ма́лои соуть вѣры (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 18 зв.); того стато(ч)нє довє(л), жє тотъ рокъ є(ст) за спо(л)ною згодою... ѡбєє(х) сторонъ чєрє(з) п҃на комо(р)ника ѡ(т)ложонъ, которого вѣра прєсвѣтчона быти нє можє тою мниманою рєляцыєю во(з)ны(х) (Київ, 1599 *ККПС* 116); где бы они тыхъ збеговъ пристигнули, албо догонили, абы имъ везде и на кождомъ местцу вера и помочъ на заборонене и на загамоване, або и пойманє оныхъ збеговъ дана была (Луцьк, 1609 *АрхЮЗР* 6/I, 356); Адамъ и Ева..., въ вѣрѣ... зоставали сталыми (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 821).

2. *(релігійні переконання в існуванні Бога, інших надприродних сил)* віра: а ѡнь рєкль єи. доч҆ко боудь доброи надѣи вѣра твоѧ тєбє здоровою оучинила // иди собѣ с миромь (1556-1561 *ПЄ* 251 зв.-252); кто єд҆но з вѣрны(м) ср(д)цє(м) взовє до мл(с)рдїа єго. и

ро(з)мно́жи(т) и ро(з)шири(т) в нє(м) вѣроу…// … яко то вˢ ты(х) сты(х) оученикохь… розшира(л) (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 179 зв., на полях); Али спротивляйте ему твердовъ вѣровъ (XVI ст. *НЄ* 103); Благочестие ест безиспытно несумнѣнна вѣра, упование истинно, крѣпост умнодушевная, здравый помысл, благоговѣнство к богу (1599-1600 *Виш.Кн.* 151); Неха(и) ми хто пода(ст) милȣю прохладȣ, въсприяти х(с)а сла(д)чаищого медȣ // ȣстами и срце(м) того поживати, и пречисты(х) таинъ з вѣрою прияти (к. XVI - поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 81-82); Оузбро́йтеса вѣрою (Вільна, 1620 *Лям.К.* 21); а то сталоса… через вѣроу (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 64 зв.); Тогѡ мы… зˢ те́плою Вѣрою, прибѣгнȣти кˢ не́мȣ поспѣшѣмѡса (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 115); Тогда были правди́выи хр(с)тїа́нє, алє ннѣ; даре́мно има́ Хво но́сатъ, мно́зи тако́вьıи, сла́бы оу вѣрѣ сȣтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 133 зв.); Та́а вѣра и побо(ж)но(ст) ма(т)ѳе́єва, та(к) ба́рзо г(с)дȣ бȣ приє(м)ною ста́ласа, же за́ра(з) г(с)дь …зна(к) и свѣдо(ц)тво того показа́лъ (серед. XVII ст. *Кас.* 50 зв.); *Образно*: Ба́рзо те́ды Црквъ Бȣ ми́ла є(ст), нє та́а кото́раа мȣрами є́стъ ѡбваро́вана, а́лє кото́раа Вѣрою є(ст) ѡгоро́жена (Київ, 1625 *Злат.Н.* 129);

перен. (твердиня) віра: Гора: мєта́ф. вѣра (1627 *ЛБ* 27); **домъ вѣры** *див.* **ДОМЪ; вѣру мати (мѣти), мати (имати, мѣти, имѣти) вѣру** — ***(бути впевненим у своїх релігійних поглядах і переконаннях)*** вірити: са(м) избавитє(л) мови(т) прє(з) єв(г)листа сто(г) к(д)ы быстє мови(т) вѣроу мали яко зє(р)но го(р)чи(ш)ноє. и казали быстє горѣ которо(и) ко(л)вє(к) преити на и(н)шеє мѣсцє тєды бы прешла (к. XVI ст. УЄ № 31, 105 зв.); а(л)бо єсли бы вѣры нє мѣлъ тєды дви(д) црь и Пр(о)ркъ; тако́вȣю жъ вѣрȣ до́брȣю мѣлъ; ѡ въскрєсе́нїю на́шємъ ѡбщємъ (Чернігів, 1646 *Перло* 146 зв.); Та́а моу́(д)рость Нб(с)нȣю съдє(р)жи(т) в собѣ и оу́читˢ ѡ двоа́ко(м) животѣ доча(с)но(м) и вѣчномъ,… а кто ма́є вѣрȣ до́брȣю, и моу(д)рость живȣю (Там же, 6 ненум.); лише имайме вѣру на него (XVI ст. *НЄ* 194); а на́про(д) потре́ба мѣти вѣрȣ исти(н)нȣю, а нє Іюдино лобза́нїє (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 912); имѣйте оу́бо вѣрȣ і надєждȣ в бга жива крѣпкȣ и́ нєпоколѣбимȣ (до 1596 *Виш.Кн.* 262 зв.).

3. ***(те або інше релігійне вчення; віросповідання)*** віра: якой жє пра́ци… и накла́дȣ пе́тръ моги́ла митрополи́тъ на то́є наложи́лъ нєзлично́нно… по́ки ѡбнови́ласа знѡ́вȣ црко(в) стєи соѳѣи на сла́вȣ и застȣплє́нїє правовѣрны(м) на посрамлє́нїє нєчєсти́вымъ и ѡ(т)стȣпнико(м) правосла́вныа вѣры (1509-1633 *Остр.л.* 131); ȣста(в)уємъ тє(ж) и(ж) на всакую рє(ч) ȣ ко(ж)дого суду свє(т)ки маю(т) быти вєры хрє(с)тия(н)скоє (1566 *ВЛС* 54 зв.); єго… мл(с)ть вѣры и набожєн'ства нѣкому пєрєкажовати нє рачи(т) (Галич, 1584 *ЛСБ* 66); Подобноє и́ сємоу; а(л)бо в патрїа(р)хи мы крєщєни єсмо… я́ко ннѣ лати́на, здє(р)щи хвалȣ з ба, и на папѣжа вˢкладаю(т), мо́вачи па(пеж)скоє вѣры, ры(м)скоє вѣры… єв(г)лъскоє вѣры, нововыкрєщє(н)ноє вѣры, соубо(т)скоє вѣры (п. 1596 *Виш.Кн.* 251); А коли Арьянове, геретикове, блюзнеръцы имени Божого и неприятелеве веры и церемоней ихъ гурмами до церъкви прыйдутъ и насмеваютъся зъ ихъ церемоней — ино слепы того! (Вільна, 1599 *Ант.* 511); а прєто к(д)ыбы и сщєннїци были пилнї наоукы стои. ѡ и пєвнє оумѣли бы ты(ж) и людє(м) дати єи и ѡбороніти ѡ(т) нєпрїатєла… которїи гона(т) на вѣрȣ нашȣ и зако(н) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 182 зв.); пан Потей,… всѣхъ вѣръ собою спробовалъ и в кождой штожъколвек часу забавился (Львів, 1605-1606 *Перест.* 30); И ȣме́ръ бороначи Ми́ра ѡйчи́стого, За што ȣзичь мȣ Тво́рчє Нба вѣчи́стого, Якъ Рєвни́тєлю вѣры Блгочєсти́вои: В кото́рой билъ вы́хованъ з мо́лодости своє́и (Київ, 1622 *Сак.В.* 48 зв.); Клє(и)нотъ который Хмє(л)ницъкихъ до(м) приѡздобляє(т) в мȣжъности, в Пра(в)дѣ, в вѣрѣ моцъно ȣтвєръжає(т), Нєдивъ; бо́ абда(н)къ, знакъ є(ст) щодрой Пово(л)ности Крєстъ за фѣръмамєнътъ вѣры, Хмє(л)ни(ц)ки(х) мȣ(ж)ности (1649 *РЗВ* 1 зв. ненум.); **вѣра восточная, восточная вѣра** — православна віра: ѡ(т) жоны зако(н)ноє вє(н)чалноє вѣры восто(ч)ноє ȣкра(д)шиса, до за(н)тȣза вшєтєчє(н)ства ри(м)ского ѡ(т)бѣгли є́стє (1598 *Виш.Кн.* 285 зв.); Яко православные восточной вѣры нѣволниками суть во мире сем (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 175); **въ (при) вѣрѣ стояти, стояти въ вѣрѣ** — дотримуватися віри, зберігати її: тамъ ихъ научалъ, утвержалъ, абы крѣпко въ святой вѣрѣ стояли (бл. 1626 *Кир.Н.* 12); оумѣлъ онъ при вѣрѣ стоа́ти (Вільна, 1620 *Лям.К.* 9); оутвє(р)дѣтєса стоати въ пра́восла(в)но(и) вѣрє мо(ц)но и нєподъви(ж)но.

и нє оубо́йтесѧ рапса́ка ры(м)ского па́пы гла́са (1599 *Виш.Кн.* 220 зв.); **въ вѣрѣ своей трвати** — дотримуватися своєї віри, зберігати її: Ѡто ѡнъ в' Вѣрѣ свое́й сто́й трва́лъ статечнє (Київ, 1622 *Сак.В.* 47); **вѣру держати, держати вѣру** — дотримуватися віри: каѳоликъ по гре́цькꙋ, събо́(р)ны(и)... То́ є(ст) каѳоликъ, кото́ры(и) Се(д)ми вселе́нъскими съборами оутвє(р)же́нꙋю вѣрꙋ дє(р)житъ (1596 *ЛЗ* 54); Про́дковє бовѣм ва́ши кгды вѣрꙋ я́къ та́рчъ дер'жали, не́пріѧтели до́моу и́хъ за́вшє пред' ни́ми дрыжа́ли (Дермань або Острог, 1603 *Лям.Остр.* 13); **вѣру заховати:** а) зберегти свою віру: О тако(и) ли то любви спсъ ре́клъ котраѧ вѣрꙋ тра́ти(т), или котораѧ вѣрꙋ цѣло заховꙋєтъ (1598 *Виш.Кн.* 304 зв.); б) (кому) зберегти обряд: Подобная присѧга кролѧ полского жикгмонта третего рꙋси бѣдной, що присѧгал их вѣрꙋ им вцале заховати и послушенство их патріярхом ѡтдавати, а не папѣжеви (поч. XVII ст. *Вол.В.* 98); **вѣру соблюсти** — зберегти свою віру: Ко сємꙋ жє и помолитися ѡ нє(м) дабы проще(н) бы(л), понє(ж) вѣрꙋ соблюде и нє ꙋклонися со ѡными воспя(т) (Львів, 1607 *ЛСБ* 408, 1); **вѣры отступити, отступити (отступати) отъ вѣры** — відступити (відступати) від своєї віри: Вѣми бо коли мы то(л)ко вѣры своєє ѡ(т)ступимо, то(т) кнзь миръскій папа, нши скриниска напо(л)ни(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 253 зв.); аще и случится поползновение брату отступити от вѣры, на оного гнѣватися, ярити и враждовати, но паче скорбѣти // и... молитися о нем, просячи бога о дар упометованья (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 193-194); изводѧ(т)сѧ многіє, а ѡ(т)стꙋпаю́ть ѡ(т) вѣры (Острог, 1587 *См.Кл.* 4); **давати (дати) вѣру** — запровадити певну віру: Істе́нъныи дѣти святым отцем будте и якоже они, бога ся убойте. Ма́ет земля ва́ши и святыи тѣла во сла́вном Кієвѣ, где нам да́на вѣра (к. XVI ст. *Укр.п.* 88); Ты же... отвѣщай ему: "Остави сие образование мечтателное и толкование от художества и учения силогизм поганских изобрѣтенное, но дай ми простую вѣру соборное и апостолское церкви (1588-1596 *Виш.Кн.* 130); як Богъ множит збоже... през орачей, и вино и напои през винаревъ и их роботу: — оране, сѣяне, щеплене и поливане, — так теж дает вѣру през працу пастырев и учителев своих правдивых и вѣрных (Вільна, 1600 *Катех.* 72); **до вѣры привести** — заманити, втягнути: И так помалу малу науками своими все панство рускоє до вѣры рымскоє привели, ижъ потомкове княжат руских з вѣры православноє на рымскую выкрестилися и назвиска и имена собѣ поотмѣняли (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26); **до вѣры приходити, пріити до вѣры** — приймати (прийняти) віру: Посполу зъ вышменованымъ свѣдоцствомъ ихъ, церковъ Божія Восходная отъ початку и до сего дня трикротнымъ погруженіємъ людей, до вѣры христіянское приходячихъ, просвѣщала и просвѣщаетъ (1603 *Пит.* 53); Тоу в'пра́вдѣ ко́ждыи вѣрный мо́жєтъ ѡба́чити, пона́тныи выкладъ слѡвъ пр(о)рчєскихъ; я́ко мѣли мнѡгіи на́рѡды пріити до вѣры х вы, въ позна́ніє бга и пра́вды єго (Почаїв, 1618 *Зерц.* 62); **на вѣру пристати** — *(обрати собі певне віросповідання)* перейти в певну віру: Малхєровꙋю райчинꙋ, и́жє на жидовскꙋю вѣрꙋ приста́ла, и спа́лєна єи, до которой немало людей попристава́ло было (1509-1633 *Остр.л.* 126 зв.); **приняти вѣру** — прийняти віру: а з Єрусалима... наперше мещане антіохийские приняли вѣру православную (Вільна, 1600 *Катех.* 70); **зъ вѣры бѣчи** *див.* **БѢЧИ;**

(віровчення, його основи і догмати) віра: в ри́мѣ па́пежь каза́лъ вырити на та́блици сре́брєнои вызнанѧ вѣры, и за ѡлтаре́мъ поста́вити каза́лъ (1509-1633 *Остр.л.* 132 зв.); Иоанъ Златоустый... въ казаню своемъ, в книгах 5, гомиліи 1, о складѣ вѣры такъ мовитъ: "сей естъ Духъ изъ Отца, изъ Сына исходящый, который раздѣляетъ власные дары, комуждо зособна яко хочетъ" (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 126); В то(м) коне́чно(м) ѡбнище́нꙋ, ꙋченици, послѣдꙋючи х(с)ꙋ, єще нє могли таи(н)ства вѣры навыкнꙋти, при(т)чє(и) х(с)вы(х) зрозꙋмѣти, длѧ чого и приходѧ(т) пытаючи га (1598 *Виш.Кн.* 270 зв.); Наконец хотячи тым барзѣ унѣю ствердити, тоє, што первей в нашей церкви ганили, згола всѣ нашѣ церемонѣє и вѣры вызнаня и сакрамента, тоє все юже хвалят (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50); Ґва́лтъ собє само́мꙋ (яко в' догмата́хъ вѣры быва́єть) за́вшє оучини́ть воле́лемъ (Єв'є або Вільна, п.1616 *Прич.отех.* 4); Есть речь правдивая, ижъ учители церкве восточной заходніи церквы отъ ересій очищали, вѣры научали, каноны посылали и исправляли, въ чомъ была потреба (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 560); И тꙋтъ ю́жъ

мóвитъ Символъ, áлбо скла(д) Вѣры: Вѣрꙋю въ єдинáгѡ Бга, Ѡ(т)ца Вседержи́тела (Киів, 1646 *Мог.Тр.* 904); Вѣра то стáѧ Ап(с)тѡлскаѧ то естъ; якѡ въ Хр(с)тѣ жи́є всє исполнéніє Бж(с)тва телéснѣ; Хс Бгъ єстъ правди́вый: и члвкъ доскона́лый; оу двоѧ́-ко(м) прирожéню а въ єдинóй персóнѣ Снъ Бжій (Чернігів, 1646 *Перло* 10 зв.).

4. Відданість, вірність: вбачивши глꙋбокост вѣры и непорꙋхомꙋю сталост и мꙋжства терпливост и нелютованьє горла напротивкꙋ неприятелей наших,... кнѧзѧ... Ѡстрозского... пожаловали есмо... имѣнемъ въ Киевскомъ повѣте (Городно, 1507 *AS* III, 49); Абы насъ кто за упорныхъ не внималъ, освѣдчити вѣру и правду свою повинныхмы (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 319); Кроль... Кгды звычаемъ Кролéвски(м), зáмки свóгѡ Панства Навѣжáлъ, в' тóтъ чáсъ вѣры дознáл' ѡ(т) по(д)дáнства (Київ, 1632 *Євх.* 304); тогдá присвойлъ сѧ ємоу лазáръ вѣрою и любóвію (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 49 зв.); А там знову, для веры и цноты своее, кгды, в гетьманъскомъ намете од полковъника Джеджелого крывавое смерти ушедшы,... // ...на Украину до Киева... засъланый, зоставал в усътавичным клопоте штоденъное смерти утрапеню (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 403-104).

5. *(свідчення правдивості)* клятва, присяга: гдеж Желехъ тамъ шлюбившы намъ рꙋкоданемъ под честью, под верою своею, з дворꙋ нашого зежъдчати и на тотъ сѧ рокъ,... перед нами кꙋ правꙋ становити, на тот то рокъ... перед нами не стал и ничого ѡ собе ведати не дал (Вільна, 1565 *AS* VI, 284).

6. Довір'я: вырокомъ нашим такъ есмо нашли, же ѡн честь и верꙋ стратил, а сказалисмы его быти безецнымъ и немаючы(м) вже николи местца и помешканѧ во всих землѧхъ и межы всими поддаными нашыми (Вільна, 1565 *AS* VI, 285); Книга тáѧ, Читéлникꙋ ми́лый, вѣры, и читáн'ѧ гóднаѧ, подáется тобѣ и всíм' кꙋ читáн'ю (Київ, 1628 *Лим.* 2 ненум.); Блговѣріє: Дóбраѧ вѣра (1627 *ЛБ* 7); Вѣра. Fides (1650 *ЛК* 438); **вѣру (вѣры) дати, варе давать, дати вѣру** (кому, чому, у чому) — запевнити (запевнювати) (кого), вірити (повірити) (кому, чому): прошу, абы ваша милость, его выслухавши, во всемъ вѣру дать рачилъ (Київ, 1573-1579 *АСД* І, 153); Их Милость мнѣ дозволили ꙋ домꙋ, ꙋ моем быти и став свой мнѣ мѣти, нижли пан Лꙋкан... а пан Кмита... ꙋ том мнѣ веры дати не хотели (Ляхівці, 1546 *AS* IV, 438); На що бы(х) а єще вѣры не дала то́моу, але ми ср(д)це щоумѣе(т) (!) (XVI ст. *УЄ Трост.* 49); А так милостивый кнѧже не рач Ваша Милость томꙋ варе давать (Белз, 1552 *AS* VI, 128); што сѧ дотычет рѣчей рꙋхомых, кнагини... менила, якобы ей тыи рѣчи... были... черезъ... мꙋжа ее дарованы на тастаменте..., который... сѧ нам здал быти не певный, на котором много было приписано..., и не видело сѧ нам на тот час дати емꙋ мѣстца и вѣры и ни во што есмо его ѡбернꙋли (Неполомичі, 1531 *AS* III, 387); чемоу... захаріа... не вѣры(л), и áгглоу ѡ рождествѣ его ѡзнаймꙋю // чемоу не да(л) вѣры вне(т) оутрáти(л) мóвоу (поч. XVII ст. *Проп.р.* 250 зв.-251); **вѣру (вѣры) имати (имити, мѣти), не (имѣти, яти) вѣру** (кому, чому) — [не] йняти віру (віри), [не] вірити, [не] довіряти: бы(л) члкь посла(н)ныи ѡ(т) ба проро(к) велікый имѧ ємоу было іѡа(н) и // кре(с)тите(л) стыи, то(т) прішо(л) и повидѣ(л) ѡ свѣтѣ вши(ст)кы вѣрꙋ имили ємоу и(ж) ѡ прав(д)ивомь свѣтѣ повѣда(л) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 47-47 зв.); а(л)бо єсли бы вѣры не мѣлъ теды ѡномꙋ хо(ч) поша(р)паны(и) ме(м)ра(н) ве(р)нѣте Вм(с) (Білий Камінь, 1620 *ЛСБ* 474); И рекла Ма(р)ѳа до Прч(с)тои, сестра лазарева: Єще томоу не имите вѣры, абовѣ(м) та(к) на(с) часто люде засмоучаю(т), А его стаа мл(с)ть завше мешканѧ мае(т) с нами (XVI ст. *УЄ Трост.* 49); Прóто єсли рекꙋ(т) ва(м), ѡ́то в пꙋсты́ни є(ст) не выходѣти, // ѡ́то в покоѧ(х) не имѣте вѣри, абóвѣ(м) я́къ бли́скавица выхóди(т) ѡ(т) в'схóдꙋ, и явлѧ́е(т)сѧ а(ж) на зáходѣ, та(к) бꙋде(т) и прихо(д) сна члч(с)каго (Вільна, 1596 *З.Каз.* 25 зв.-26); а ѡни слышавше иже бы жив быль. и видѣнь ѡ(т) неи. не яли вѣры (1556-1561 *ПЄ* 197); **вѣры додавати (додати), додати вѣры** (кому в що, чому) — вірити (повірити): а люди вашей милости тому вѣры додають и въ томъ ся трывожать (Київ, 1556-1568 *АЮЗР* І, 301); а если быхмо вѣры въ томъ имъ не додали, абыхмо комисарей съ обу сторонъ тамъ выслали, которыи бы то розознали (Краків, 1537 *РЕА* І, 210); Кроль, му додавши вѣры, пустилъ его на Москву (поч. XVII ст. *КЛ* 78); **годныи вѣры (веры)** — *(який користується довір'ям, якому можна довіряти)* довірений: то(т) хто ли(с)ты страти(л)... мает довести

людми до(б)рыми // годными вѣры которые ли(с)ты виде(ли) (1566 *ВЛС* 75); при то(м) бы(л) Кѫзя(н)... федѫрь. снь давыдѫвь... нихь (!) много которыи годни вѣры (Одрехова, 1631 *ЦДІАЛ* 37, 2, 46 зв.); Бы(л) при томъ... панъ микола(и) ѡдреховскы(и), вѫ(и)тъ грома(ц)кы(и)... ти(м)ко присяжникъ... и инъшихъ больше людіи го(д)ны(х) вѣры (Одрехова, 1634 *ЦДІАЛ* 37, 2, 48 зв.); **на вѣру:** а) *(в кредит, з оплатою пізніше)* на віру: не жа́лѫй жадной рѣчи кото́раꙗ при мнѣ есть любо хочешъ на вѣрѫ албо за готовыи гро́ши богъ запла(т) па́не (к. XVI ст. *Розм.* 58 зв.); б) з довір'ям, довіряючи: тера(з) же мѣрмы бынамне(и) я розѫмѣю ѡ мѣри на твою вѣрѫ з ѡхотою престанѫ ѡзми ѡво твои гро́ши (к. XVI ст. *Розм.* 57); **у вере заховатисꙗ** (кому) — бути в довір'ї (у кого): Бачачи есмо... же Его Милость... раны в битвах великии... ѡт неприꙗтелꙗ ѡхотне приймовал, хотꙗчи сꙗ нам, паном своим дедичным стале ѫ вере заховати, якож и вчинком пополнил,... дозволꙗем Его Милости... воском черленым всꙗкии листы свои печатовати (Вільна, 1522 *AS* III, 235).

7. Достовірність: А для лепъшое веры и твердости сего листа моего просилемъ вельможного князя Семена... о приложене печати (Вільна, 1555 *АрхЮЗР* 8/IV, 32); а (д)ля лепшое веры и сведе(ц)ства до то(г) листѫ печа(т) нша коро(н)ная е(ст) притиснена (Варшава, 1589 *ЛНБ* 5, II 4046, 93); а для лѣпшей вѣры и певности печа(т) нашу бра(т)скую прикладаемо и рѫку купно по(д)писуемо (Львів, 1591 *ЛСБ* 159); до которого то листу, для липшои вири,... печати свое приложити... рачили ихъ милости панове (Луцьк, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 466); и для лѣпшой вѣры имя моею рѫкою по(д)писа́лемъ (к. XVI ст. *Розм.* 70); а для лепшое вери и ствержения сеей духовной моей,... панъ Михайло Лавриковичъ, атаманъ чигринскій, печать свою... до сее духовнице моее приложил (Чигирин, 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 15); А для лѣпъше(и) тве(р)дости и вѣри даю по собѣ па(н)у янови кременеви порѫку ше(в)цовъ и меща(н) жо(р)ниски(х) (Жорнища, 1609 *ЛНБ* 5, II 4052, 59 зв.); А длꙗ // лепшое вѣры и певности и твердости тое преднаписанное фѫндаціи и данины моее оужила есмь о приложенье печатей... ихъ Милости Пановъ и пріꙗтелей моихъ обывателей (Київ, 1615 *ПВКРДА* II-1, 25-26); счо для лепшое веры руками ся своими подписуемо (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 56).

8. *(підтвердження правдивості)* свідчення: А на то ест вѣра нашего господства... мы Стефана воеводи,... и вѣра нашихъ бояр (1501 *BD* II, 181); а на то есть вѣра нашего г(сд)ва вышеписа(н)наго мы Стефана воеводи... и вѣра въсꙗ(х) бояр' наши(х) (Бадевці, 1503 *МЭФ* фотокоп. №109); А для лепшое ведомости и поданя веры просилом... пана Григоря Олексеевича Мощеницкого... о приложене печатей (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 139); А на то ест вѣра нашего господства,... вѣра бояр наших (Ясси, 1587 *МЭФ* 130).

9. Присуд: іѡсифъ... плащени́цѫ коупи́л'. и ма́стꙗми ба(л)са́новыми тѣло пома́залъ... и ка́менъ з на(д)писы привали́лъ. и пила́товоу... вѣроу оумꙗкьчи́лъ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 100).

ВѢРБОЯ *див.* **ВЕРБОЯ.**

ВѢРҐА *ж.* Жезл, посох: Жє́злъ: Вѣ(р)ґа, ро́зґа, прѫ(т), би́чъ (1627 *ЛБ* 163).

ВѢРЕГОДНЫЙ *див.* **ВѢРЫГОДНЫЙ.**

ВѢРЕНЄ *с.* Те саме, що **вѣра** у 1 знач.: Ап(с)ли впра́вдѣ оучи́ли, и пропов ѣда́ли ев(г)лїє, и люде́й всѣ(х) до вѣре́нꙗ слова(м) свои(м) потꙗгноу́ли, а́ле мо́воу и наоукоу и(х) чоу́дами хс потвръди(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 257); Достовѣрна ве́щъ: Ре́чъ до вѣре́нꙗ подо́бнаа (1627 *ЛБ* 32); Прихо́дит' [Іис] теды абы... до вѣре́нꙗ собѣ привє́л' людій; а ѡсобливе з' посполи́того ґмѣнѫ про́стыхъ и щи́рыхъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 238).

Пор. **ВѢРИТИ.**

ВѢРЕНЪ *див.* **ВѢРНЫЙ.**

ВѢРИТИ, ВѢРИТЬ, ВѢРІТИ, ВѢРЫТИ, ВЕРИТИ, ВЕРЫТИ, ВЕРѢТИ, ВИРИТИ, ВІРИТИ *дієсл. недок.* **1.** (у що і без додатка) *(бути впевненим, переконаним у чому-небудь)* вірити: а тое рек'ши оуказаль имь роукы и ногы. а ѡни еще не вѣрили а в радости дивовали(с) (1556-1561 *ПЄ* 334); а вѣрѫ и естемъ тое надѣи, же панъ Михайло Мышка самъ до того зрадецкого пострелєнꙗ Его Милости кнꙗзꙗ Ярослава... есть причинцою (Луцьк, 1564 *AS* VI, 239); ко(р)чмы... по(с)тановы(л), вѣрячи ижъ ты(м) мѣ(л) ѡкрѫтные и(х) ѫми(с)лы змя(к)чити, в чо(м) ся не ѡмили(л), абовѣ(м) врихлѣ кѫ та(к) велико(и) пешъчено(и) мяко(с)ти пришли (1582 *Кр.Стр.* 54 зв.);

жєна… втисноувши(с) мєжи ѡноую ти́жбоу лю(ди)и до(т)кноуласѧ кра́а ѡдєжѣ спса ха, вѣрачи… скоро бы(х) сѧ до(т)кнȣла ѡдѣнѧ боу(д)у оуздравлена; яко(ж) сѧ єи такъ з'ста́ло (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 296, на полях); вѣрȣ и(ж) того вм(л) сами для себє и прикладȣ добро(г) зъ себє по(с)тєрєжєтє (Володимир, 1595 *ЛСБ* 288); мы старожи́тной рєлѣи грє́ческой наслѣдѡ́вцы, лвовского и прємы́сского вл(д)кѡвъ, кото́рыє вѣрат' и вѣрити ка́жȣтъ, и(ж) па́пѣжъ нє є́стъ на́вышши(м) костє́ла бжєго спра́вцєю (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 65 зв.); то(т) нашъ во́жъ, розви́вши хорого(в) кр(с)та в'збиваєт'сѧ на высо́кіє валы и мо́ри нб(с)ныє, має(м) вѣрить бєспє́чнє, жє и мы та(м) жє бȣдє(м) ѡпочива(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 206 зв.); Зда́вна в домоу́ моє́мъ гє́рбъ кр(с)т… ѡборо́ною и подъпо́рою мнѣ єстє: Которого споле́чнє… вѣрю же ω(т) нє́го за́ то нагородȣ ω(т)нєсоу (Дермань або Острог, 1603 *Лям.Остр.* 3);

(у що, чому, у чому і без додатка) *(приймати щось за правду)* вірити: коли привезуть которыи мешчане киевскии жито до Киева рекою, або сухимъ путемъ, и будеть преоръ ихъ поведанью верити, колко будеть в суднѣ колодъ, або осмаковъ, тогды онъ подле ихъ поведанья маеть в нихъ мыто поколодное брати отъ колоды по грошу (Краків, 1511 *АЛРГ* 148); ннѣ ли вѣритє. ѡто жь идє(т) година и южь єсть приш'ла. роз'бѣгнєтєсѧ каж'дый въсвоѧси. а мєнє самого ѡставитє (1556-1561 *ПЄ* 421); мнѣ я(ц)ко повѣди(л) штобы тая справа вся ω(т)вєзєна до милєнови(ч) алє я прє(д)сє томȣ нє вѣрȣ ω(г)лєдѣтє тоє справы в комори збȣцо(в)ского (Володимир, 1578 *ЖКК* І, 97); Але я для своее неукое Руси, которые, явныхъ геретыковъ въ томъ наслѣдуючы, а их кламли́вому писанію вѣручи, также смѣютъ называти папежа антихристомъ! (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 145); На що мȣ брата тєстамє(н)тъ нєбо(ж)чика… показовали, ижъ ω(т)далъ скри(н)кȣ до ска(р)бȣ… а нє до схова(н)ѧ. Чомȣ нє хотѣлъ Прокопъ вѣрити алє з гнѣво(м) вєлики(м) ω(т)ишо(л) з братства… и мовачи… маю тєжъ дѣти потрєба ми єи (Львів, 1601 *ЛСБ* 1043, 3); А єсли не вѣрите моимъ листовным свѣдоцтвам, пошлѣте до Константинополя, а там и о томъ и о моем захованю увѣдаєте (Львів, 1605-1606 *Перест.* 38); Панъ Єри(и) Голу(б)… словнє ѡфєрова(л)сє в рєчи з доброю прия(з)ню свою панȣ хлѣбовъскомȣ, чомȣ ѡнъ яко чоловєкъ добры(и) споко(и)ны вѣри(л) и такъ прє(з) ȣвє(с) актъ то(г) вєсѣля споко(и)нє прєтрвали (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 2 зв.); слѡвамъ ихъ нє вѣрили (Чернігів, 1646 *Перло* 151); ґды на на́съ при(и)дє… со(н) ма́рны(и), нє має́шь вѣрити, жє того причи́ною є(ст) твоє спаніє (серед. XVII ст. *Кас.* 94 зв.); **не до конца вѣрити всему** — не приймати все за правду: тє́ды то́ розȣмѣти, а́бо я́ко сȣсѣдє бȣдȣчи оугожа́ли ѡ́ны(м), або и нє до конца вѣрити всємȣ, кгды(ж) Грє́цкихъ писмъ рȣкопи́сны(х) нє засаґлихмы, любо ты(ж) нєвѣрноє выда́ніє з' Дрȣкѡв Нѣмє́цки(х) (Київ, бл.1619 *Аз.В.* 278).

2. (кому) *(мати довір'я до когось)* довіряти, вірити: мы…, дали есмо на повод свѣдоцства свѣткомъ митрополита его милости, межи которих… свѣтковъ дозволили выбирати Ленковои и сыном ее… шести свѣтков, которым бы они вѣрили (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 43); которыи повѣдали ап(ст)ломь тыи то рѣчи и яви(ли)сѧ прє(д) ними якобы ѡмыл'ныи и(х) повѣсти або лживыи и нє вѣри(ли) имь (1556-1561 *ПЄ* 331 зв.); если дей што по животе моемъ мужъ мой казати буде, не вирѣте ему, и все в него поберите (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 361); такъ суть обычае ихъ зепсованые, ижъ самижъ собе и своимъ намней верити не хотятъ (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1017); такъ вєлє є(ст) баламȣ(т)ства ижъ нє вѣдати комȣ вѣрити (к. XVI ст. *Розм.* 23 зв.); А якъже тутъ верыти Ѳилялетови въ такъ ясной неправде его?! (Вільна, 1599 *Ант.* 765); Рєвни́тєль: Оупрі́ймый ми́лосни(к), гала(т)… Зави́стный, заздрости́вый: зави́стный малжо́нокъ, кото́ри и своє́й жонѣ длѧ вєли́кои ми́лости нє вѣри(т) (1627 *ЛБ* 108); Рє́клъ Мѡисє́й до бга: што є́смь я́ за члвкъ, а́бы та́къ рѣчь вєли́кȣю спра́ви(т) // моглъ, и вѣрить мнѣ нє бȣдȣтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 81-81 зв.).

3. (в кого, в що і без додатка) *(дотримуватися релігійних поглядів, бути релігійним)* вірити: со слєзами ба могила. за на(с) грѣшны(х). и за всѣхъ вѣръны(х) хр(с)тьянъ. которыи жь вѣрать въ стȣю троицю (1489 *Чет.* 52 зв.); каждый который живє и вѣрить в мєнє нє о(у)мрєть навѣкы вѣришь ли ты томоу (1556-1561 *ПЄ* 396); А ѡн вѣдаєт иж правдивыє рѣчи вѣдаєт. абы и вы вѣріли. ѣо вѣрую иж ся то сталѡ. абы ся пісмо выполніло (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 96);

мови(л) євну(х) ѡто вода што(ж) ми заборонає(т) кре(с)титиса. ре(к) ему фили(п) є(с)ли зо всего се(р)-ца вѣри(ш) тогды са тобѣ годи(т) (II пол. XVI ст. *КА* 43); Вѣрити имаеме, чомъ овунъ изъгладитъ грѣхы нашѣ и насъ справедливыми учинитъ (XVI ст. *НЄ* 209); яко бысмо вѣрили в него и вѣрне его справовали по въсхожденіи и по възнесеніи Г(с)немь на нбса къ Бгоу ѡ(т)цоу своемȣ (XVI ст. *УЄ Триг.* 96); Они вѣрили в прийдучого Христа, а мы в пришедшаго и… прийдучого вѣримо (Вільна, 1600 *Катех.* 67); Въ тые теды тры имена вѣримо и крестимося, яко мы ся отъ божественного писанія научили (1603 *Пит.* 13); Што́ бовѣмъ за пожи́то(к) слѡвы в Бга вѣрити, а дѣлы его́ са запира́ти (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 4 ненум.); Котрые тылко въ тебе вѣрити будутъ, Певне ся тым, пред смертю вѣчною збудутъ (Львів, 1630 *Траг.п.* 165); хс оучи́лъ… наро́ды ижь бы мо́гль и́хь до чого притагноу́ти абы вѣрили въ него (1645 *УЄ* №32, 182 зв.); Найпервѣй, и́жъ ма́емѡ вѣрити и визнава́ти, же бгъ еди́нъ ест' в' сѡществѣ (Львів, 1646 *Зобр.* 3 зв.); Потре́ба мо́цно вѣрити (Чернігів, 1646 *Перло* 147 зв.);

(сповідувати яку-небудь релігію) вірити: А еслижъ такъ спроснымъ и явнымъ геретикомъ за тою конѳедерацыею вольно яко хотечы верыти, — а для чогожъ бы не мело быти вольно хрестияномъ старожытнымъ, братии спольной, которые зъ одъного насенья Духа Светого породилися, и единого Бога во Тройцы (славимого) вызнаваютъ (Вільна, 1599 *Ант.* 665); Не слухай же тых баламутовъ, которые тобѣ вдают, ижбы там церковъ божїя правдивая мѣла быти, где владза свѣтская з духовною змешалася,… где філософія поганская,… слово божіе выворочает и инако вѣрити кажет (Львів, 1605-1606 *Перест.* 56); кгдыжъ коли волно жидомъ, туркомъ, татаромъ и иншого народу людюмъ яко хотячи вирити и набоженства своего заживати, поготовю церкви будованя трудно хто заборонити можетъ (Луцьк, 1620 *ПККДА* I-1, 15); патріарха… все, якъ съ початку, якъ здавна, якъ завше было, вѣритъ и заховуетъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1081); А онъ, папежъ Формосъ, важился то отмѣнити и тое все попалити казалъ, а ведлугъ своего постановленя росказалъ инакшей вѣрити (бл.1626 *Кир.Н.* 19).

4. (кого ким, що) Визнавати: Чи(м) є(ст) лѣп'шїй пора́до(к), Петра, апсла, або о што вы оусилѡете(с), папежа ри(м)ского, вѣрити головою цркви, на(д) ово, хс є(ст) гла́ва тѣлоу цркви (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 221); Церковъ светая Восточная завжды вѣрыла быти сакраментовъ светыхъ седмъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 192).

ВѢРИТИСА *дієсл. недок. (бути певним у правильності, правдивості чого-небудь)* віритися: Єдна́кже дла то́го не речемо же ро́дитъса Ѿцъ ѡ(т) Сна, понева(ж) оуве(с) в' не́мъ. Але та́кже и Снъ оуве(с) во все(м) Дхȣ исто(т)не и е́стъ и вѣритъса (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 242).

ВѢРИТЬ *див.* **ВѢРИТИ.**

ВѢРІТИ *див.* **ВѢРИТИ.**

ВѢРКА, ВЕРКА *ж., ірон.* Нове релігійне вчення: Изали Ѳилялетъ хотелъ того, абы яко ему вольно, покинувъши науку и веру костела Рымского, в которой ся уродилъ, до геретическое веры прыстати, и што-день новую собе верку утворити (Вільна, 1599 *Ант.* 721).

ВѢРНЕ, ВЕРНЕ, ВИРНЕ *присл.* **1.** *(віддано)* вірно: король… видачи верные заслȣги, которыиж ѡнъ Его Милости завжды верне, а справедливе заслȣговал… далъ емȣ именье в Киевском повѣте (Краків, 1519 *AS* III, 191); Ѡ здорови Твоей Милости радбых слышал кождого часȣ, которого Твоей Милости вѣрне сприам, як властне самъ собѣ (Вільна, 1543 *AS* IV, 372); однакъ, же бачимо, ижъ уже онъ явне зъ некоторыми владыками до нихъ привезавши и зъ ними зъедночившисе, далшихъ намовъ зъ стороны зъедноченья не потребуетъ и щире и верне, именемъ нашимъ, отъ которыхъ се южъ отстрелилъ, отправовати не можетъ (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 522); на(м) то(т) идъ нїчого зашкодити не можеть коли бȣдемо стоати вѣ(р)не прі его сто(и) милости (к. XVI ст. *УЄ* №31, 43 зв.); Слоужѣте ре́чи посполи́той потоу́жне а вѣрне (Острог, 1603 *Лям.Остр.* 11); И ѡ еденъ Бокъ з Народо(м) По(л)скимъ становщи, Завше вѣ(р)не И менъжне вшеляки(х) Неприятеле(в) Коронны(х), И маестату в(ш) К(р) М(л) громятъ (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 3); Воиско Запорозкое вѡлности набы́ло Ты́мъ: же вѣрне Ѿйчи́знѣ, и Кро́лю́м' слȣжило (Київ, 1622 *Сак.В.* 38 зв.); Также служебници моей…, которая

ижъ ми вирне презъ часъ немалый служила, теды золотыхъ пултораста ей одписую (Луцьк, 1641 *ПККДА* I-1, 74); Ты Хр(с)ту црви своємꙋ вѣрнє послꙋгꙋєшъ, и Всѧ по воли єгѡ стой справꙋєшъ (Чернігів, 1646 *Перло* 43);

як належить: на ка(р)ность вѝнного до ꙋрѧдꙋ належачого ѡ(т)сыла́ти абы на роботѣ жа(д)ны(х) ростє(р)ковъ и сваро(в) и шко(д) нє бывало. Алє я(к) на мѣсци сто(м) цє(р)ко(в)но(м) зо всякою ꙋчтиво-(ст)ю... вѣ(р)нє робо́ты пи(л)новали (Львів, 1598 *ЛСБ* 324); яко бысмо вѣрили в нєго и вѣрнє єго справовали по въсхождєнїи и по възнесенїи Г(с)немь на нбса къ Бгоу Ѡ(т)цоу своємꙋ (XVI ст. *УЄ Триг.* 96); Росказа́лъ тє́ды єзєкіѧ а́бы спра́влєны шпихлѣри в҄ домꙋ г(с)днє(м), кото́рихъ коли спра́влєно внєсе́но та́къ пе́рьвотины я́кѡ и десати́ны, и што ко́лвєкъ бы́ли пошлюби́ли вѣрнє (серед. XVII ст. *Хрон.* 343);

згідно з умовою: а пнъ павє(л)... ма(и)стє(р) та(к) выготованя(м) яко и ѡ(т)даня(м) каменя та(к)жє в мурованю црквє камє(н) и роботу муровъ повинє(н) ѡ(т)давати вѣрнє ѡпатрнє и статєчнє выправуючи вє(д)лугъ ѡбовязку своєго (Львів, 1591 *ЛСБ* 159);

довірчо: И маючи я... злеценъе, отъ... стрыя моего, листы, ему належачие, секретне альбо // верне, отпечатати и прочитати и засъ, своею печатъю запечатавши, до его милости,... отсылати (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 480-481).

2. Щиро: Здоровѧ, щастѧ (!) *(позн. вид.)* Вашєй Милости... вѣрнє зычꙋ и сєрдєчнє сприѧли (Бабин, [1540] *AS* IV, 245); Здоровѧ, щаста и розмножєнѧ всєго доброго вєсполок с кнѧгинєю и с кнѧжаты Вашєй Милости, того вєрнє зычимъ на вєлє лат (!) фортꙋнных (Звенигород, 1546 *AS* IV, 499); во всѣхь потѣха(х) на часы дольгыє в(ш) м(л) вє(р)нє зычу яко бгомолєць в(ш) м(л) ꙋставичны(и) (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 113); ти(м) писаниє(м) наши(м) здоровѧ ва(ш) мл(с)ти навєжає(м) и всє(г) добро(г) вашєи мл(с)ти ѡ(т) га ба вѣрнє зичи(м) (Сучавиця, 1598 *ЛСБ* 321, 1); Нє прєпоминайтє на(с) на то(м) свѣтѣ бꙋрли́вѡ(м) то(р)жєствє́нно и вѣрнє заслоу́гы ва́шѣ выхвалѧ́ючы(х), наоучѣтє на(с) дорогами тыми ходити, кото́рыми са́ми... до по(р)тоу нб(с)ного щасли́вє приплыли́стє (поч. XVII ст. *Проп.р.* 246 зв.); чо́го ѧ оуставичный бгомо́л҄ца, оупрїймє щирим҄ срдцємъ вѣр҄нє мѣти зычꙋ вм(с) моє́мꙋ мо(с)цѣвомꙋ пнꙋ и патро́нови ѡного щастѧ (Почаїв, 1618 *Зерц. 4* ненум); О чо́мъ ца́лє тꙋши(м), жє Вм(с)... Тꙋю пра́цꙋ на́шꙋ... оу Себє... мѣти... зєзво́ли(ш): хова́ючи за́то та́къ на́съ вѣрнє зычли́выхъ томꙋ Домо́вствꙋ и вдѧ́чныхъ добродѣйста (!) прїа́тєлєй..., в҄ звы́клє мл(с)тивой ла́сцє своє́й (Київ, 1625 *Коп.Апок.* 4); Прєна(и)до-(с)то(и)нѣ(и)шєму в Хри(с)тѣ... Пєтрꙋ Могилѣ... Здоровя ща(с)тя и до(л)голѣтнєго повожєня вѣрнє зычу и вѣншую (1636 *Лям. о приг.* 1 зв.); Тобѣ... здоровъя и щасливого поважєнъя ѡ(т) г(с)да бга вѣ(р)нє зычи(м) (під Константиновом, 1648 *ЦДАДА* 124, 3, 31).

3. Точно, правильно: просимо абы то(и) листъ на(ш) вѣрнє ꙋ кождо (!) сꙋдꙋ и права бє(з) нарꙋшєня вшєляко (!) бы(л) при(и)мованъ (Новогородок, 1595 *ЛСБ* 276, 2); має(т) вѣдати хрє(с)тѧ(н)ски(и) чита(л)ни(к) и(ж) тыи выклады сты(х) авторовь су(т) вѣ(р)нє выбраны (XVI ст. *КАЗ* 593); Панъ Лꙋкашъ ба(р)тниковичъ... Такъ с приходо(в), Якъ и(з) росходовъ ѡ(т)да(л) рахꙋнокъ добрє и вѣрнє рєшты що зостало ѡ(т)да(л) готовыми грошми зо(л) гі по(л)скихъ (Львів, 1608 *ЛСБ* 1046, 4); Або́вѣмъ в҄ нєй ма́єтє пра́вды довꙍ́ды з҄ пи́сма С. вѣрнє оука́заныи (Київ, 1620-1621 *МІКСВ* 32); Ижъ теды всѣ апостолы фундаментъ заложили такъ вѣрне и досконале кождый зособна на своемъ мѣстцу, якобы дванадцатъ фундаментовъ // было (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 356-357);

правдиво: ко́жды(и) члкъ... пото(м) пови́нє(н) сꙋмнє́н҄є своє прє(з) спо́вѣдь стꙋю ши́рє (!) вѣрнє и нєоблꙋднє прє(д) сщєннико(м)... ѡ(т)кри́ти (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 907).

4. Чесно, справедливо: Я присєгаю па(н)у бгу в тро(и)цы єдиному на томъ ижъ будꙋчи мнє возны(м) маю вєрнє а пра(в)дивє... на то(м) врядє заховатисѧ (1566 *ВЛС* 14 зв.); она мне, яко цнотливая малжонка,... цнотливе а верне со мною // мешкаючи, сплодила и на светъ уродила мнѣ детя милое (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 8/III, 18-19); яко(ж) много такы(х) єсть, жє забіваю(т)сѧ троую(т), право(м) позыщє(т)... прє(з) иныє хва(л)шѣ а зрады доходѧть має(т)ности свѣта того, такого хс борони(т), срєбра и злота имѣти... алє що вѣрнє набывати єго працєю своєю прїзываючи ба на помо(ч), тєды нє борони(т) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 111 зв.);

(обов'язково) неодмінно: А иные листы, которые бы церквамъ належали,... тогды сынове мои церквамъ тымъ, которымъ будутъ належати, верне отдати маютъ (Володимир, 1609 *АрхЮЗР* 1/VI, 394).

5. *(остаточно у виборі)* твердо: Бо́азнь те́ды и тре́петъ нападе́тъ на ни́хъ, кгды зна́къ Кр(с)та ѡба́читъ в' на́съ вѣрнє оукгрȣнтова́ный, якѡ мо́витъ, Ве́сь днь простѐрлємъ рȣки моѣ до лю́дȣ нєвѣрȣючого, и противла́ючогоса мнѣ (Київ, 1632 *МІКСВ* 275).

6. Незмінно, весь час, постійно: Уприйме и верне намъ милые! (Люблін, 1569 *АрхЮЗР* 8/VI, 246); Намѣстнику нашому києвъскому ȣрожоному кнзю ѡстаръю (!) ивановичу рȣжи(н)скому вє(р)нє намъ милому (Київ, 1581 *ЛСБ* 62, 2); ѡ(т)цȣ... гєнадию... доброго здоровя и дȣшє(в)наго спасєния... ѡ(т) гда бга... вє(р)нє мєти зычу на до(л)гиє часы (Дубно, 1588 *ЛСБ* 102); Которыє єслибы що до(л)шє на(д) м золоты(х) выдали я... вѣ(р)нє милы(х) брати(и) поко(р)нє прошу..., нєха(и) то(т) выдато(к) вымєшкаю(т) в домȣ (Лопушна, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 49 зв.); Брацтвȣ храма ȣспєня Богородыцє ȣ Львовє намъ вє(р)нє милємъналєжытъ (Устя, 1600 *ЛСБ* 351, 2 зв.); Пну вацлавȣ... по(д)воєводзємȣ пну филону... чашнику єго к(р) м(л)ти и судьи... вра(д)нико(м) нши(м) кгро(д)ски(м) києвъски(м) вє(р)нє милы(м) (Острог, 1602 *ПИ* №25); Славетнымъ войтови, бурмистрови, райцомъ, лавникомъ и всѣмъ мещаномъ места нашого Киева, вѣрне намъ милымъ, ласка наша королевская (Краків, 1605 *ЧИОНЛ* V-3, 143); вшєляки(х) радостны(х) потѣ(х) ѡ(т) ха ба... вмтя(м) вѣрнє мѣти зычимо (Жовчів, 1609 *ЛСБ* 424, 1).

Див. ще **ВѢРНО.**

ВѢРНЕЙ *присл. в. ст.* Точніше, правильніше: То пак пишеш до нас, абыхмо дозволили тобє там... писара твоєго дєржати, которыйбы там былъ и того мыта съ стороны твоєє тєж приглєдал, // абы тоє мыто тым пилнєй и вєрнєй было выбирано (Вільна, 1540 *AS* IV, 261-262).

Пор. **ВѢРНО.**

ВѢРНИЙ *див.* **ВѢРНЫЙ.**

ВѢРНІЙ *див.* **ВѢРНЫЙ.**

ВѢРНО, ВѢРЪНО *присл.* **1.** *(віддано)* вірно: тоти истинніи наши вѣрніи болѣри... слоужили нам право и вѣрно (Хуші, 1528 *DBB* I, 26); тот истыніи слȣга наш Матєяш Їѡаныи слȣжил нам право и вѣрно (Васлуй, 1537 *МЭФ* 47); Бгъ ми ты ѡ х(с)е помощъ и ѡброна, и ѡ(т) всяки[х] враго[в] твє(р)даа заслона, ȣкрѣпи мя тобѣ вѣрно работати, на грѣха и врага мужественно стати (к. XVI-поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 82);

(чесно, зі щирою вірою у що-небудь) вірно: Ту есть посредѣ насажденно духом святым жизни вѣчной разумное древо, плод вѣры безсмертия всегда родячее, которого поживаючие вѣрне и достойно смерти не узрят во вѣки (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 168);

як належить: та(к)жє хочємо бы(ти) вѣрными строитє(л)ми вшєлаки(х) добръ... црковныхъ, та(к) ты(ж) и ѡ школу... и ѡ бо(л)ници нищи(х) промышлати, и вши(ст)кими маєтностями цє(р)ковными вѣрно стройти (Городок, 1591 *ЛСБ* 177).

2. Щиро: Єго же мнозіи людіє наслѣдують, котѡрыи вѣрьно Христу не пріают. Называючиса имя хрестианы, дѣла же их творять яко же поганы (к.XVI ст. *Укр.п.* 84); то пєрєписȣючи всѣ(м) до вѣдомости яконапру(д)шє(и) доносити повєливає(м) абы мл(с)ть бжию и блгословєніє пастырскоє на всѣ(х) мл(с)тєхъ вши(х) зоставало которого вѣ(р)но сприяє(м) (Київ, 1628 *ЛСБ* 501, 1 зв.); чи(м) бысмы всѣ мл(с)ти хвы... доступити мо(г)ли, чого и собѣ и побо(ж)ности вшо(и) вѣрно сприяємъ (Корець, 1629 *ЛСБ* 502).

Див. ще **ВѢРНЕ.**

ВѢРНОСТЬ, ВѢРНОСТЪ, ВЕРНОСТЬ, ВЕРЪНОСТЪ, ВЕРЪНОСТЬ *ж.* **1.** *(відданість)* вірність: Я то бачачи, иж так цнотливого выхованя паненства своего ко мне малжонства своего верность принесла,... записую жоне моеи... часть... трех именей моихъ (Здолбунів, 1551 *АрхЮЗР* 8/III, 25); Кнаѕь Ярослав Соколинский,... намъ з отєцства своєго ȣ вєрности добрє са ѡбєцȣєт (Вінниця, 1569 *AS* VII, 324); напи́сано є́стъ всє твоє а(л)ка́на, напи́сана є́стъ вса твоа вѣрность ма(л)жє́(н)ства (Вільна, 1596 *З.Каз.* 78 зв.); Ревность апостолскую в серцах роспалѣте и вѣрность къ богу щире покажѣте (к. XVI ст. *Укр.п.* 88); И ла́ска Па́на и́хъ, за́вшє всє́мъ и́мъ слȣжи́ла, Кгды́жъса на и́хъ вѣрности нѣкгды нє мыли́ла (Львів, 1614 *На г. Бал.* 2 ненум.); всѣхъ ва(с) напомина́ю: Абыстє в' вѣрѣ своє́й стои́ мо́цно тр'ва́ли И вѣрность Кролю Па́нȣ во всє́мъ захова́ли (Київ,

1622 *Сак.В.* 39); а вы Жо́ны мѣйте до́сыть на мꙋ́жовъ ва́шихъ любо́вной чи́стости: в' бо́азни, и в' щи́рой вѣрности (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 93); которимъ таковимъ своимъ поступъком менованые подданые право посполитое зневажили, верность подданъства паном своим зламали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 113); ко́халсѧ нє пома́лꙋ Пєнтє́фріи съ слꙋ́ги таково́гω смо́трѧчи на вѣрность и дѣлность єгω вели́кꙋю (серед. XVII ст. *Хрон.* 64).

2. Щирість: Па(н)ꙋ Василию Кра(в)цєви по(з)волили(с)мо за вє(р)но(ст) послꙋ(г) єго на крꙋ(н)тє мє(ш)канѧ и(з)бꙋ с ко(м)на(т)кою подлѧ школы ты(л)ко до при(ш)лого великоднѧ с ко(н)дициєю абы(с) и(з) чєлядю рємєсла своєго во всє(м) скро(м)нє захова(л) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1043, 24 зв.).

3. Чесність: ко(ж)дого Рокꙋ, при ωбира́ню Бра́тій ста(р)шихъ, ωныє що на урѧдѣхъ // прє(з) рω(к) были, Ли(ч)бꙋ прє(д) всє́го бра́тією чини́ти маю(т), вѣрно(ст) свою всѣ(м) ωсвѣ(д)ча́ючи (бл.1623 *ПВКРДА* I-1, 43-44).

4. Справедливість: Яко́є ко́львєкъ прєложє́н'ство и звѣр'хность, кто вѣрєнъ в ма́ло(м) и в мно́го(м) має(т) вѣрность (Острог, 1607 *Лѣк.* 184 зв.).

5. Певність: Достовѣрность: Достатєчнаа вѣрно(ст) (1627 *ЛБ* 32);

(упевненість у чомусь) віра: А если хто жестокосерд и не вѣрит моему речению, сам досведчит и узрит их латынски костел во лжи сей, и лжа посреди его и над ним царствует, и в вѣрности будет (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 184).

6. *(точне дотримання, виконання чого-небудь)* точність, правильність; пильність: а затымъ всє до́броє пода́стъ, на сꙋ́дахъ вѣрность и справєдли́вость, въ Мѣстах' згода и мл(с)ть (Київ, 1632 *МІКСВ* 269); то тро́є, щѡ сѧ вышє(и) спомина́ло ба́рзо здо́би(т)... абы(с)... бы(л) моу(д)ри(м): то є(ст) нѣчо́го нє ро(з)бира́ючи... з ты(х) рєчи(и) кото́рыє ти бꙋдꙋть роска́заны; алє со всѧ́кою простото́ю и вѣрностю послꙋшанії твоє завшє ω(т)дава(и) (серед. XVII ст. *Кас.* 60).

7. *(у сполученні із займенниками* **вашъ, єи, твой** *вживається як форма звертання, титулування)* ваша, її, твоя вірність, величність: А такъ хочемъ мѣти, по вашей вѣрности, и приказуемы, абы вѣрности ваши, о томъ вѣдаючи... Мелентия Хребтовича за власного архимандрита... мели (Торунь, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 66); пи(л)нє жєдає(м) жєбы ваша вє(р)но(ст) трвалє и нєпоколебимо ꙋ вѣрє своє(и) хр(с)тия(н)ско(и) пребывали (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 158); Прото...: приказуемъ верностямъ вашимъ, абысте... // всѣ таковые справы..., откладали (Краків, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 457-458); Стаѧ Василі́сса Авва́тіа ω дшахъ преста́влышихсѧ ты(х) Инокинь, кото́рыи єи вѣрности ꙗкъ ска́рбъ нѣѧ́кіись порꙋчєны были Млтвы оустави́чныи... ω(т)правова́ла (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 155); И(ж) дє(и) вє(р)но(ст) твоя кнжє ку(р)пски(и) кгру(н)ты в ни(х)... пow(т)нима(в)ши... и до имєнє(и) свои(х)... привє(р)нꙋлъ (1582 *ЖКК* II, 153).

ВѢРНУТИСѦ *див.* **ВЕРНУТИСЯ**

ВѢРНЫЙ, ВѢРНИЙ, ВѢРНІЙ, ВѢРЪНЫЙ, ВѢРЬНЫЙ, ВЕРНЫЙ, ВЕРЪНЫЙ, ВИРНЫЙ, ВІРНЫЙ, ВѢРЕНЪ, ВЕРЕНЪ *прикм.* **1.** Відданий, вірний: А на болшꙋю крѣпость и потвръждєніє томꙋ въсємꙋ вышєписанномоу вєлѣли єсмы нашємꙋ вєрномꙋ Тъꙋтꙋлꙋ логофєтꙋ писати и нашꙋ пєчать завѣсити к сємꙋ листꙋ нашємꙋ (Васлуй, 1502 *BD* II, 200); мы дєй тогды з ласки нашоє за єго к нам вѣрнꙋю слꙋжбꙋ тоє мыто... вєрнꙋли ємꙋ (Вільна, 1506 *AS* I, 133); мы вжо потом братꙋ єго, кнꙗзю Янꙋшꙋ и ємꙋ тєж самомꙋ за их вѣрныи к нам послꙋги тꙋю зємлю..., подлє рѣки Вижвы дали и мєновитє границы на привилю нашим им ωписали (Краків, 1538 *AS* IV, 171); И посполу с тыми лю(д)ми вашими а мы хочємо посла(ти) и наши люди до(б)рыи и вѣрныи и да бꙋдꙋ(т) видєти дѣло вашє тои цє(р)кви (Сучава, 1558 *ЛСБ* 22); Нє глади(ш)сѧ на вѣкъ свой шєди́вости полны(и), Нє боро́ни(ш)сѧ пра́цы нѣкгды бы́ти во́лный. Яко вѣрный слꙋжє́бникъ оу Па́на своє́го (Київ, 1618 *Вѣзер.* 15); вѣ(р)ны(и) въ слꙋжєніѣ ра(б) г(с)пда своє(г) въ братіи(х) чынонача(ль)ни(к)... рома(н) стрѣлє(ц)ки(и) (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 1); Прє́то ра́дꙋйтєсѧ Тєωлїоґωвє стыи, ѡ́то Бжїй Гла́съ, Мо́витъ до ва́съ. Рабы мωи до́бріи, и Вѣрныи, Понє́жє вы пра́цѣ свой приложи́ли, А тала́нты мωи оумножи́ли (Чернігів, 1646 *Перло* 53).

2. Вірний, незрадливий: кды(ж) є(ст) мєжи німи любо(в) братє(р)скаѧ а гдє(ж) быває(т) мєжи лю(д)ми любо(в) а мл(с)ть вѣ(р)наѧ и правдиваа

та(м) х҃с са(м) межи німи пребывает (к. XVI ст. *УЄ* №31, 195); вѣрный єсть в' ѡбѣтницы, и щодроблйвый в да́тка(х) ѡкрѡтный ѡнъ... ба́рзо великою... срокгѡ(ст) проти́въ жидѡ(м)... показа(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 229 зв.);

(який зберігає подружню вірність) вірний: Я... бѹдѹчи цѣлый на здорови и на смыслє моєм... и достаточнє досвѣтчивши... цнотливоє, а верноє захованє яко правоє, а верноє малженки кѹ мнѣ, мѹжѹ своємѹ, ѹчинил єсми тот запис и записью... жонє моєй намилейшой... сѹмѹ пѣнажною сем тисач золотых (Краків, 1539 *AS* IV, 177); его милость мене, // малжонку свою, милуючи, въ кождых пригодах и форобах моих не опускалъ, одно во всемъ ласкаве а добротливе, яко на верного а доброго малжонка належит, показовалъ (Луцьк, 1562 *АрхЮЗР* 8/III, 44);

постійний, незмінний: Што́жъ єщє́, гды́ по́йзримъ на жи́тїє... Євѳи́мїа..., и гды́ того́ по́стѹпки розбира́ти бѹдємъ, ано Богобо́йнє,... жи́лъ... в'... оучи́нкахъ до́бры(х) бы́лъ вѣрнымъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 165).

3. Правдивий, істинний: вы́полнїлиса тыє ре́чи, кото́рыє д҃вдъ ѡпѣває(т) вѣрше(м) пра́вы(м) и вѣрны(м) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 300 зв.); И попѹщаю я слѹгъ своихъ, Ѡ(т) которихъ маю приязнь прихилною, И въ кождой годинѣ бѹдємъ мати вѣдомость вѣрною (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 18); И то́є дїалєкти́цки(м) кгвалто́вны(м) оусилова́нїємъ и мала́рскими ри́сами, а нє ра́чєй д҃ховнымъ ѡсвѣче́нїємъ и вѣрнымъ вызна́нїємъ ствєрдити и змоцни́ти оуси́лнє кѹсилъса (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 210).

4. Правильний, безпомилковий; *розм.* вірний: Только въ томъ упоминаю чытельника побожного: абы, видечи... доводы... не заразъ тому веры додавалъ; поневажъ показалася баламутьня его, яко естъ вернымъ въ прекладаныо писма чужого (Вільна, 1599 *Ант.* 899); те́ды то розѹмѣти, а́бо я́ко сѹсѣдє бѹдѹчи оугожа́ли ѡ́ны(м), або и нє до конца́ вѣрити всємѹ, кгды(ж) Гре́цкихъ писмъ рѹкописны(х) нє засаглихмы, любо ты(ж) нє вѣрноє выда́нїє з' Дрѹкѡ(в) Нѣме́цки(х) (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 278); на то далъ панъ митияшъ котроє з промыслѹ своєго прыдобылъ... до того и поясъ срѣбрны(и) з котрого пю рахѹ(н)кѹ прысто(и)ного вѣрного в котро(м) презъ лѣ(т) шесть ляборова(л) квитѹємо ѹволняємо и(ж) ся досы(т) церкви стало (Львів, 1640 *ЛСБ* 1055, 27).

5. Відповідний, рівний, однаковий: Мо́жетъ ли са мо́вити, же посполи́тѹєтъса с(т) Д҃хъ, в'роже́ню С҃на, абы бы́лъ вѣренъ во всє́мъ ро́вный Ѡце́ви (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 266).

6. Неминучий; *розм.* вірний: ѡ вѣрнаа оутѣчко, гдє кромъ воун'тъпли́вости оутоноу́ти ти́ прїйдетъ, ѡ здоро́ваа пора́до, през' кото́рою коне́чнє зги́нѹти моу́сишъ (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 38 зв.).

7. *(який визнає, сповідує догмати певної віри, релігії)* вірний: Єв(г)листа выписоуе заповедаючи абы(х)мо нє приводили на лихоє ближ'них алє наказовали а вѣр'ни боудоучи б҃оу, слоужили ємоу тыжь ѡ десати прокажен'ныхь и ѡ ѡчищєнїю и(х) (1556-1561 *ПЄ* 295); видишъ, Лазаръ умеръ, чомъ бывъ вѣрный, та бывъ понесюнъ... у царство небесное (XVI ст. *НЄ* 149); Ѡто(ж) хр(с)тїанє вѣрныи прїидѣмо(ж) мы до чоуйно(с)ти ср(д)ць свои(х) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 66); и́нїиже агглѡвє, при вѣръныхъ ч҃лцехъ, соу́тъ строужами (Почаїв, 1618 *Зерц.* 5 зв.); тыи антихристове не самы истыи дїаволы сутъ ...але чловѣцы, а тыи — не ледаякїи, але // стану не послѣднего, за вѣрныи ся удаючи и благочестїа показуючїи (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 316-317); Мѡли(м) ѡ(т)чє с҃тый, Абы та́а во́ла твоа́... всѣхъ на́родовъ въ єдино́й Вѣрѣ събра́ла. Абысмѡ на́ земли без грѣха, якѡ Агглѡве всѣ жи́ли... // Ѡто та про́симъ вѣрныи ч҃лвѣки (Чернігів, 1646 *Перло* 17 зв.-18); хр(с)тїанє вѣрныи оупокораймоса б҃оу сътворителю своємоу а стараймоса ѡ томь крычѣмь до него не тылко г҃бою (XVII ст. *УЄ* №88, 33 зв.);

у знач. ім. (той, хто визнає догмати певної віри, релігії) вірний: приидѣ(м) и поклонѣмса вси вѣрнии кр(с)тѹ г(с)ню (1489 *Чет.* 25 зв.); Алє тоє цр(с)тво напра́вити, а привєрноути ѡбица(л)... ѡномоу го́рнє(мѹ) цр(с)твѹ... гдє ю(ж) вѣрных' свои(х)... ѡжидає(т) (Львів, 1585 *УЄ* №5, 156 зв., на полях); тебе яко непослушьного... ѡ(т) испо(л)нєниа црко(в)наго соборнє ѡ(т)сєчємъ и ѡ(т) всєго ѡбъщєниа вѣръны(х) ѡ(т)лѹчимъ и анаѳємє... ѡ(т)дадємъ (Вільна, 1594 *ЛСБ* 255, 1 зв.); Христос — глава вѣрънымъ, а єресем — па́па (к. XVI ст. *Укр.п.* 78); Ѡ кре́стѣ пред' тымъ, вѣрных' забива́но, к'гды в' ихъ се́рцах', вѣры добыва́но (Дермань, 1605 *Нал. На г.Остр.* 6); Колада́.

Ко́ждый вѣрный сего дна дхомъ веселиса: А на пристьє Хви пилнє готовиса (Київ, 1618 *Вѣзер.* 16); Тогда́ забива́лъ ωте́цъ пога́ни(н): вла́сногω сы́на свое́гω хрестїа́нина…, и бра́тъ бра́та, и тогди́са найдова́ло; зла́то и ѡлово; вѣрныи и зловѣрныи, кото́рыи для сме́рти дочасной; ω(т)рѣка́лиса Хр(с)та (Чернігів, 1646 *Перло* 133 зв.); Подхиль, пане, твоих палацов заслоны, А блюзнѣрцом твоим срого ся постави… Котрие святости твои укаряют А при них і вѣрних сурове вбивают (1648 *Елег.* 153).

8. *(який заслуговує довір'я)* надійний: Кто єсть в малой рѣчи вѣрнымь и оу великои рѣчи єсть вѣрнымь (1556-1561 *ПЄ* 292); ω(т)… пна Пєтра Конаше́вича Сага(и)дачно(г) при добро(й) памєти а здоровомъ ѹмы(с)лє в хоробє своє(й) бѹдѹчи… вє(д)лє… ω(с)та(т)нєє воли оного, которѹю в духовницы ω(с)та(т)нимъ тє(с)тамє(н)томъ запєчатовалъ и спорядити вєлѣлъ, шафаровъ и вѣ(р)ныхъ дїспозиторωвъ тисячє(й) по(л)торы золоты(х), которыхъ на школу… офѣро́валъ (Львів, 1622 *ЛСБ* 490, 1); Вы мїра сегѡ види́могω строи́телѣ, и на́шѣ всегда́ вѣрныи храни́телѣ. Ра́дѹйтеса Агглωве всѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 41).

9. *У знач. ім. (уповноважена особа)* повірений: ωни два возы,… в домъ мытны(и) ко(н)ми своими припровади(ли) и,… послали до ла(н)твоита и до бу(р)мистра, просачи ω дво(х) вєрныхъ (Луцьк, 1565 *ТУ* 111); тыи вє(р)ныє, которыє были з уря(д)у приданыє мє(ст)ского, на тоє посланы… пєрє(д) врядомъ свои(м) на то(м) жє часє и дня того(ж), которого ся таковы(и) кгва(лт) и мо(р)дъ сталъ, до книгъ мє(ст)скихъ в тыє словы вызнали (Житомир, 1584 *АЖМУ* 118); Которые вѣрные тамъже сознаваютъ, ижъ кровъ на кошули у тое то Полажъки свѣжую видели (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 410).

◇ **до верной руки, до вѣрныхъ рукъ, къ вѣрной руцѣ** *див.* **РУКА.**

ВѢРНѢЙШИЙ, ВѢРНѢЙШІЙ, ВЕРНЕЙШИЙ *прикм. в. ст.* **1.** *(відданіший)* вірніший: дознавши Демида Войткевича, земянина нашого, заслугъ, который зъ детинства своего при дворе нашомъ служилъ и хотечи его охотнейшого и вѣрнѣйшого мети, билъ намъ чоломъ, просечи насъ о хлѣбокорменя (Ковель, 1542 *АрхЮЗР* 7/I, 75); не маючи у себе лепъшого, вернейшого и зычъливъшого приятеля, яко малъжонъку мою… всю маетъность… малжонцы… отписую (Загайці, 1584 *АрхЮЗР* 8/III, 426);

у знач. найв. ст. найвірніший: Що сы́нъ ма́тцѣ пови́ненъ ве́лце оукоха́ный: Що слѹга́ Па́нѹ въ єгω ла́сцє выхова́ный… То́сь оучини́лъ сы́нъ Црквн, Ѡ(т)чє Пречєстнѣи́шїй: То́сь спра́вилъ слѹга Бгѹ, и єстєсь вѣрнѣи́шїй (Київ, 1632 *Євх.* 298).

2. Певніший, надійніший: Ѡбы́чай твой нєха́й боу́дє(т) на(д) сло́во вѣрнѣи́шїй (Острог, 1614 *Тест.* 144); ѡчи те́ды вѣрнѣи́шїє сѹтъ свѣдкωвє нѣжъ слѹхъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.*282).

ВѢРОВАВШИЙ *дієприкм. у знач. ім. (той, хто визнає існування Бога; релігійна людина)* віруючий: ма(т)ѳєи(ж) оубо пръвѣє всѣ(х) написа єв(г)лїє євреискы(х) (!) языкомь, къи жє // ω(т) євреи вѣровав'шимь… прєложи жє сїє іωан'нь ω(т) євреиска языка на єл'лин'скыи (1556-1561 *ПЄ* 17-17 зв.); Чадо Тите, от всего болшей, что єсми тебѣ глаголал, в таемницѣх вѣры изобразил, — учи, иж бы старались вѣровавшии добрым дѣлом прилѣжати; сия бо суть полезна человѣком и добра (1608-1609 *Виш.Зач.* 212).

Див. ще **ВѢРУЮЧИЙ, ВѢРУЮЩИЙ.**

ВѢРОВАНЄ, ВѢРОВАНЬЄ *с.* Віра, вірування, віросповідання: Не явно ли всему свѣту есть, яко только в папину главу и насильство вѣрованью согласни твои латынники суть, а в плодоношению християнства от всѣх язык латынский род и вшетечнѣйший, нестаточнѣйший и гордѣйший есть! (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 180); Послѹша́нїє: Послѹше́нство, покорє(н)є, вѣрова(н)є (1627 *ЛБ* 89).

Пор. **ВѢРОВАТИ.**

ВѢРОВАТИ, ВЕРОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** *(чому і без додатка) (бути переконаним у чому-небудь)* вірити (у що і без додатка): Бо бы Жидове обчого за Месіяша своего николи не приняли, которые запевне вѣруютъ и теперъ то твердятъ, же Месіяшъ прийти маетъ зъ ихъ народу (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 159); томою нималo нє чѹдѹйса, и я томоу вѣрѹю що трафлає(т)са и то въ вашей землн інѹкоу, иж' часо(м) и пєрєначѹє(т) въ ко(р)чмѣ (п.1596 *Виш.Кн.* 249); видишъ, ажъ не вѣровали и братя его за муку вѣчную (XVI ст. *НЄ* 149); Вѣрѹй быти свѣтъ то(т) сказителнымъ, понєва́жъ таки(м) и єстъ, алє по зєпсова́ню знóвѹ в нєсказїтєл'-

ность боу́де(т) перемѣненъ (Острог, 1614 *Тест.* 137); Але ты, правовѣрный, познавши непріятеля душного козни, вѣруй, ижъ Фотій… столицы… поднявшись, грѣха за то не попалъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 744); fido, вѣрую (1642 *ЛС* 197); мно́го на(с) тако́вы(х), и(ж) правдѣ б҃жо́и не хо́чемо вѣрова́ти… рыхлѣ(и) во-ро(ж)кам оувѣримо кгды бѫ́д(ꙋ́т) баламо́утити (1645 *УЄ* №32, 70);

(в кого, в що, кому, чому, о кім, без додатка) *(бути релігійним, вірити в існування Бога)* вірувати: и почали вѣровати въ ст҃ꙋю троицю (1489 *Чет.* 40 зв.); Бл҃(с)вние макария… мещаномъ и вси(м) право-сла(в)ны(м) хр(с)тьяномъ н҃шго закону греческого вѣрꙋющи(м) бе(з) порока во ст҃ую живонача(л)ную тро(и)цꙋ (Новогородок, 1547 *ЛСБ* 13); Пото(м) пакь пришоль до александрыи и… многыхь в' хр(с)та вѣро-вати наоучиль (1556-1561 *ПЄ* 126); сі́ю д҃шеполе́зноую книгоу ев(г҃)ліе оучи́тел'ное к лоуч'шемоу пооучє́-нію… наро́домъ въ х҃а вѣроующи(м) да́ли (Львів, 1585 *УЄ* №5, 2); еретико(в)… Кири(л) ст҃ы(и) по-тлꙋ(м)ла́е(т), кото́рїи зле вѣрꙋю(т) ѡ сн҃ꙋ б҃жо(м) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 85 зв.); Кто метъ вѣровати сло-ву Божому, тотъ будетъ вытъвязанъ вытъ грѣху (XVI ст. *НЄ* 52); Такъ возлюбил Богъ мир, же Сына своего единородного послалъ, абы кождый, вѣрую-чи в него, не погинул, але абы мѣлъ живот вѣчный (Львів, 1605-1606 *Перест.* 49); Отповѣдѣлъ ему [Володимеру] Философъ, ижъ на правици будутъ стояти тыи, которыи вѣруютъ въ Господа…, а на лѣвици тыи стоятъ, которыи въ Бога не вѣруютъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 975); Сн҃ꙋ Б҃жій бл҃гослове́н-ный, На́ земли пло́тїю явле(н)ны(и). // Вѣрꙋемъ та быти сло́во Б҃жїе, Въ пло́ти на́мъ изяви́телное (Чернігів, 1646 *Перло* 24 зв.-25).

2. (кому, чому і без додатка) *(довіряти комусь, чиїм-небудь словам)* вірити: послали есмо и(з) симъ листо(м) н҃шмъ меща(н) здешни(х) лво(в)ски(х)… в҃ша мл(с)ть ра(ч)те имъ веровати и спомогати ве(д)лугъ мо(ж)носте(и) в҃ше(и) мл(с)ти (Львів, 1547 *ЛСБ* 12); ино мы па(к) в҃ше(и) бл҃гоч(с)тии поко(р)не проси(м) и жадае(м) ра(ч)те того ѡбреченo(г) мла-де(н)ца… изь его товарише(м)… в(ѣ)рꙋ(и)те и(м) и пропу(с)ща(и)те и(х) доброво(л)не (Стрятин, 1565 *ЛСБ* 39, 1 зв.); а к(д)ыжь пришо(л) в домь теды при-стꙋпіли до него ѡныи слепыи и мови(л) имь і҃с вѣроуи-те ми и(ж) ва(м) могоу тое оучиніти (к. XVI ст. *УЄ* №31, 132); Да не возми нихто сихъ словъ ложю, но вѣруй, истина бо есть все (поч. XVII ст. *КЛ* 83).

3. (на що) Надіятися: а они // пушли за нимъ онь до хыжѣ и вѣровали на доброту и на млть (!) его, такъ добыли здоровя (XVI ст. *НЄ* 108-109).

ВѢРОВАТИСЯ *дієсл. недок. (про Бога і Св. Трійцю)* визнаватися: Ѡди́нъ б҃гъ кото́рый пере(д) всеми и на(д) всеми, и въ всѣхъ… вѣрꙋетсѧ и вы-славоуетсѧ (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 46 зв.); а о́вое, то́ есть трі́ персо́нами, ѡ(т) побо́жныхъ правосла́в-ныхъ и вѣрꙋетсѧ и выславꙋетъсѧ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 278).

ВѢРОЗУМѢТИ *див.* **ВЫРОЗУМѢТИ.**

ВѢРОЯТІЄ *с.* Достовірність: о що для лѣп-шого вѣроятія упросила пана атамана, на тот часъ будучого въ Чигринѣ… о при(ложеніе) печати (Чи-гирин, 1630 (?) *ЧИОНЛ* VIII-3, 17).

ВѢРУТНЫЙ *прикм.* (*стп.* wierutny, wierudny) справжній, явний: Дамасъ папежъ южъ былъ умеръ, насталъ якийсь вѣрутный збродень, же ажъ мусѣлъ Еронимъ до Ерусалиму з Вавилону, албо затрвоженья, утѣкать (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 274).

ВѢРУЩИЙ *прикм.* Вірчий. ◊ **листъ вѣрущий** *див.* **ЛИСТЪ**[2].

ВѢРУЮЧИЙ, ВЕРУЮЧЫЙ *дієприкм. у знач. ім. (той, хто визнає існування Бога, релігійна людина)* віруючий: постановляємъ: абы по Рымъс-кой церъкви, которая… надъ всими иными порадное власти маетъ зверхъность, яко то мати… веруючыхъ и учительница… столица перъвое… местце… маетъ (Вільна, 1599 *Ант.* 513); Имъ то признаваетъ, же они "сталися узоромъ всѣхъ вѣруючихъ" и наслѣдовца-ми церквей Божіихъ (1603 *Пит.* 5).

Див. ще **ВѢРОВАВШИЙ, ВѢРУЮЩИЙ.**

ВѢРУЮЩИЙ *дієприкм. у знач. ім.* (*цсл.* вѣ-роующии) Те саме, що **віруючий:** а тѣло его ст҃ое и ч(с҃)тное, и н҃нѣ еще пребывае(т) и оулѣченїе неи(з)-ре(ч)нно вѣроующи(м) подае(т) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 38 зв.); Бл(с҃)вение б҃жие и блг(д)ть ст҃го д҃ха бꙋди на всѣ(х) вѣрꙋющи(х) (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399).

Див. ще **ВѢРОВАВШИЙ.**

ВѢРШИКЪ, ВѢРШЫКЪ, ВИРЪШИКЪ *ч.* Віршик: Подобно-сь не// чыталъ оного виръшика:

"кламливый езыкъ ненавидитъ правды, а уста слизкие справуютъ упадъки" (Більна, 1599 *Ант.* 947-949); Абы(с) то(и) малы(и) упомино(к) тые вѣршыки ѡ(т) мєнє на(и)низшого слуги своєго вдя(ч)нє приняты рачи(л) (1636 *Лям.о приг.* 2 зв.); з' єди́ногѡ // вѣршика двѡ(х) або тро(х) слѡ(в); мо́жє до́бры(и) казнодѣѧ ка́занѧ повѣсти (Чернігів, 1646 *Перло* 8-8 зв.); Тои хоро́бы всѣ зара́зы и шкоды, кото́ріи з нєи похо́дѧть ѡ(д)ны(м) вѣршико(м) пієн'кнє за(м)кнѹлъ... проро́къ двдъ (серед. XVII ст. *Кас.* 134 зв.);

строфа: сты(й) августи(н) выкладає(т) ѡ́ный вѣрши(к) псал'моу єдно́го. мы(ш)ца грѣшны(х) сокрѹша(т)сѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 301).

ВѢРШОПИСЪ *ч. (той, хто пише вірші)* поет: А пе́рвый зо всѣхъ, то вы́мыслилъ, три, мовлю, Пѣсни, на Выображе́н'є мнѣма́ю Сто́и и Живона-ча́лнои Тр(о)цы, Вели́кіи Вѣршопи́съ Ко́сма (Київ, 1627 *Тр.* 9).

ВѢРШЪ, ВѢРЪШЪ, ВЕРШЪ *ч.* **1.** *(поетична, ритмічно організована, переважно римована мова; протилежне прозі)* вірш: Стародавны(й) поєта грєчє(с)ки(м) вє(р)шє(м) хорошє написа(л) (1582 *Кр. Стр.* 33 зв.); Євсе́бїй ѡ по(д)вы(ш)ше́ню кр(с)та мо́вачи твє(р)ди(т), иж хс нє ина́чєй оучинілъ, ты́лко я́къ чи́нѧ(т) цєсарѣ и гєт'ма́ни сла́вныє, кото́рыє... триоу(м)фъ вѣ(р)шами сли́чнє выкрика́ю(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 300); Стѹдітѡвє ве́длѹгъ наслѣдова́н'ѧ ѻ́ногѡ... наѡсобли́вѣи Пѣсни споради́вши и Вѣршєм' написа́вши, и и́ныи в' то́й Кни́зѣ, по нѣ́ѧкой части ѡ(т) Ѡцєвъ згрома́дивши и забра́вши (Київ, 1627 *Тр.* 9).

2. *(поетичний твір, написаний з римуванням рядків)* вірш: Поведаютъ о зацномъ поете Греческомъ Пиндарусе, ижъ, написавши вирши неякиесь, невесте... ѳѳєровалъ, въ которыхъ полно было прикладовъ и подобенъствъ розмаитыхъ (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1053); князь Семенъ Михайловичъ Лыко... съ тымъ се светомъ пожегналъ, где забавы и некоторые справы рицерские виршами коротко выписую, чого самъ, при боку его будучи, почасти естемъ сведомъ (поч. XVII ст. *КЛ* 91); Акро́стіхісъ, краєгра́н: Ро́жай вѣрша та́къ злѡ́жены(и), же́ на-вы́шшіи литє́ры и головні́и имѧ́ якѡ́є а́бо мо́вѹ замыка́ю(т), прє(з) гла́вы вѣршѡ(в) пєрєхо́дѧчи (1627 *ЛБ* 174); Лѣторо́сль Наѹ́къ, шостаѧ, Ѳалиа, То́єстъ, цвичє(н)є в' писа(н)ю Вѣршѡвъ вєсе́лыхъ (Київ, 1632 *Єв.* 302);

(вітальний віршовий твір на Різдво чи Великдень) вірш: На рж(с)тво га бга и спса на́шего іс ха вѣршѣ, длѧ оутѣхи правосла(в)ны(м) Хр(с)тіанѡмъ (Львів, 1616 *Бер.В.* 65); Вѣршѣ На пресвѣтлый день воскресенія Христова (Львів, 1630 *Траг.п.* 173); А при ты́хъ ѡтрѡ́кахъ, и Вѣршах', ма́єтъ я́кій Млодєнє(ц) мо́вити ѡра́цію сі́ю до слѹха́чѡвъ, пова́жнє. Ѡра́ціѧ На прєсла́вный днь Рождєства Сна Бжіа, Гда на́шєгѡ Іисъ Ха (Чернігів, 1646 *Перло* 58).

3. *(частина великого поетичного твору)* рядок, строфа, розділ: А его светобливость,... нахилившисе самъ до насъ, праве отцовски, колько виршюв мовилъ (Рим, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 483); Григорій Назиянскій на плягу мѣста вѣршъ тринадцатый пишетъ (1603 *Пит.* 57); На ѻ́ко то ѡба́чишъ Чите́лникѹ..., гды спо́йзришъ, в' Виленскіє и Остро́зкіє Тре́бники, в' кото́рыхъ... // ...поло́жено вѣршъ тре́тїй пса́лмѹ ѳі гѡ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 4 зв.-5); пре́то пожите́чнѣ(й) розѹмѣю(т) де́сать вѣршю(в)... спѣвати, нѣж в'вє(с) псало(м) з помѣша́ніє(м) мысли з' ѹстъ выливати (серед. XVII ст. *Кас.* 17 зв.).

ВѢРШЫКЪ *див.* **ВѢРШИКЪ.**

ВѢРЫГОДНЫЙ, ВѢРИГОДНИЙ, ВѢРЕГОДНЫЙ, ВЕРЫГОДНЫЙ, ВЕРИГОДНЫЙ, ВЕРИГОДНИЙ *прикм.* **1.** *(гідний довір'я)* надійний: И на то на все кназь Андрей листы ѡных продавецъ под печатьми ихъ и под сведомомъ и печатми некоторыхъ людей добрыхъ, веры(годныхъ) перед нами покладалъ (Краків, 1538 *AS* IV, 126); ѹста(в)уемъ те(ж) и(ж) на всакую ре(ч) ѹ ко(ж)дого суду све(т)ки маю(т) быти... люде добрые верыго(д)ные (1566 *ВЛС* 54 зв.); А къ тому еще, для лепшого и кгрунтовнейшого утверженя сего моего тестаменту, припросиломъ до того людей добрыхъ вѣры годныхъ (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 39); А по то(и) розмове и жалобе свое(и) игуме(н) и че(р)ницы... ставили... све(т)ки люде(и) добры(х) верыго(д)ны(х) (Київ, 1585 *ЛОИИ* 68, 1, 27, 2 зв.); При которомъ писанію и справованню сеей духовници моее были люди добріе вери годніе козаки и мещане чигринскіе (Чигирин, 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 15); на цо свою власну руку подпѣсую... Я, Алексѣй Мириловичъ... при притом-

ности людей вѣры годныхъ (Фольварк, 1606 *НЗУжг.* XIV, 226); маючи при собѣ сторону и шля(х)ту люде(и) добры(х), вѣри годныхъ... за юриди(ч)ны(м) узване(м) бы(л) в мае(т)ности его м(л) пана Ивана Лемеша (Житомир, 1650 *ДМВН* 209).

2. *(який містить переконливі докази)* достовірний: положиле(м) ты(ж) пе(в)ные и вѣрыго(д)ные зданя сла(в)не ѹчоны(х), и ро(з)маитые причины ѡ при(и)тю влохо(в) (1582 *Кр.Стр.* 71 зв.); а тѹю головную сумѹ... на мѣ(с)цѹ и в пожи(т)ку певномъ пре(з) вѣры го(д)ное свѣдо(ц)тво цало ѹказати (Львів, 1622 *ЛСБ* 490, 1); Достовѣрный: Вѣры гóдный, досы(т) мáючій, кѹ вѣреню чинѧчі(и) (1627 *ЛБ* 32).

Див. ще **ВЕРНЕГОДНЫЙ.**

ВѢРЫГОДНѢЙШИЙ *прикм. в.ст. у знач. ім. с.р.* **вѣрыгоднѣйшее** — *(те, що містить переконливіші докази)* достовірніше: Што(ж) на(д) тыи свѣдóцства яснѣйшого и вѣрыгоднѣйшого проти(в) латúнского противенства (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 216).

Пор. **ВѢРЫГОДНЫЙ.**

ВѢРЫСОВАТИ *див.* **ВЫРИСОВАТИ.**

ВѢРЫТИ *див.* **ВѢРИТИ.**

ВѢРАЩИЙ, ВЕРАЩИЙ *прикм.* Вірчий. ◇ **листъ вѣращий (верящий)** *див.* **ЛИСТЪ**[2].

ВѢСИЛО *с. (прилад для вимірювання, встановлення рівноваги)* вага, мірило: bilanx, вѣсило, мѣрило (1642 *ЛС* 102).

ВѢСЛО *див.* **ВЕСЛО.**

ВѢСНА *див.* **ВЕСНА.**

ВѢСНИКЪ[1], **ВѢСТНИКЪ** *ч. (той, хто приносить звістку)* вісник, вістун: послалъ вѣстники пре(д) лицемъ свои(м) которыи идоучи в'стоупили до мѣста самаританьского абы емоу господоу наготовали [або по(д)ворѧ] (1556-1561 *ПЄ* 259); аг҃глъ, вѣстни(к) áлбо повѣдá(ч) (1596 *ЛЗ* 23); Вѣстникъ а҃ Ѿповѣдáе(т), що за дúво сѧ стáло (Львів, 1631 *Волк.* 3 зв.); тáкъ тежъ згúнѹ(л) незбóжный ѡгозїа длѧ того, же посылáлъ вѣсники длѧ порáды гезебоу́лови кназеви ахаро(н)скомоу (поч. XVII ст. *Проп.р.* 218 зв.); А ты нн҃ѣ нóвый Іилю; рѡде хр(с)тїáнскїй правовѣрный, вше(д)ши на горѹ высокои бг҃омыслнѡсти, пѡсылáйте якѡ вѣстника: оу́ма вáшегѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 168); Вѣстникъ. Nuncius. Legatus. Annunciator (1650 *ЛК* 438).

Див. ще **ВѢСТОНОША.**

ВѢСНИКЪ[2] *ч.* Вагар: libripens, важникъ, вѣсникъ (1642 *ЛС* 254).

ВѢСНЫЙ *прикм.* Вагомий, важливий: я паве(л) сли(з)е(н)... со(з)наваю... и(ж)... сталосе стате(ч)ное и пе(в)ное пом(е)ркова(н)е и вѣ(с)ная ѹгода межи мною... и приятe(л)ми моими зъ е(д)ное а межи пано(м) ивано(м) боре(ц)ки(м)... зъ дрѹгое стороны (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 43).

ВѢСНЬНЫЙ *див.* **ВѢШНИЙ.**

ВѢСТИ *дієсл. недок.* **1.** (що, про що) Знати, *заст.* відати: Кн‹а›зь Андрѣй рек: не вѣмь, которым ѡбычаем держить кн‹а›зь Федоръ тое подворье (Луцьк, 1503 *AS* I, 150); панове мещане русъ. Парафѣяне твои не вѣмъ з яки(х) причы(н) якимсь высокоѹмствомъ будѹчы ѹведени,... вдаю(т)сѧ в дѹховныи справы пастырства моего до которого не належа(т) (Львів, 1588 *ЛСБ* 92); алесъ слышалъ часто ѡ(т)... ѹчителѧ своего же и кажды(и) ча(с) бѹдѣте готови, бо не вѣсте часѹ своего і дна приходѹ смерти свои(и) (XVI ст. *Сл. о см.* 335); Вѣмъ дóбре, же ѡбóе покóй практикѹютъ, Сѹщáнским' гды в' едно реч' рóзнѹю шикѹютъ (Київ, 1637 *МІКСВ* 334); Прéто ты чл҃вче грѣхолюбúвїй, не слѹхай рáди, и хитрои дїáволскои зрáды, не ѡ(т)кладáй покаѧ́нїѧ твóегѡ, до заѹтрїѧ; не вѣси бо що тѧ за годúнѹ смéрть поткаéтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 124 зв.); **богъ вѣсть** *див.* **БОГЪ.**

2. *(бути свідомим чого-небудь)* розуміти: оучителю вѣмы иже есь правьдивый, и дорозѣ бж҃їи прав'диве наоучаешь (1556-1561 *ПЄ* 95); не вѣ(м) длѧ чого ее в҃м читáти не хóчешъ, та(м)бы сѧ в҃м прáвды рыхло дощѹпалъ (Острог, 1598 *Отп.КО* 20 зв.); Вотѹйте хтúве, кáждаѧ з' вáсъ вóта, Чого естъ гóдна зáцне его цнóта; Вѣмъ жé зрекнете: склéпѡвъ Емпирїйскихъ, И пóль Елизїйскихъ (Львів, 1642 *Бут.* 7 зв.); грѣхáми вашими // жáлѹйте тогѡ, пóки ва(с) не позвáно на сѹдъ Бж҃їй; до лѣ(ч)бы грѣхѡвъ вáшихъ, но сїа вѣмъ, якѡ засмѹтúхъ ср(д)ца и дѹшá вáша; щомъ мнóгѡ мóвилъ ѡ страшлúвых, и плачливыхъ припа(д)кахъ смерти (Чернігів, 1646 *Перло* 126 зв.-127).

ВѢСТНИКЪ *див.* **ВѢСНИКЪ.**

ВѢСТОНОША, ВЕСТОНОША *ч.* Те саме, що **вѣсникъ:** какъ ѡ(т)стѹпилъ ѡ(т) нее ан҃лъ ажъ идоу(т) к неи два вѣстоноши (1489 *Чет.* 15 зв.); посла(н) естъ вестоноша поведая со(л)нцѣ (Там же, 157 зв.).

ВѢСТОЧКА *ж.* Вісточка: Вѣсточка. Rumuscul(us) (1650 *ЛК* 438).

ВѢСТЬ, ВЕСТЬ, ВИСТЪ *ж.* Вістка, звістка: Вѣсть пришла к нємоу. ѡц҃ь ти оумєрлъ (1489 *Чет.* 237); вже на дорозє пришла вам вест, иж... зємѧнина Брѧсловского, Богȣша Слȣпицȣ, втопили (Вільна, 1541 *AS* IV, 278); И та́я зла́я и спроти́вная вѣсть, пришла до вѣдомости за бы́тность... Ієрємі́и... патриа(р)ха звєрхнѣшого ѡ(т)ца и па́стыря на́шєго (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143); О том бо та вѣсть... всему свѣту явна есть (1608-1609 *Виш.Зач.* 213); Притомъ тежъ поведилъ намъ тотъ урядникъ, ижъ ми пришла вистъ теперъ, ижъ пана Петра Гуляницкого, который приехалъ былъ изъ Серхова... на тотъ часъ поймано его было (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 437); Тилко пословъ очѣкую и вѣсти пєрвои ѡжидаю (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 21); Вѣсть през Аггела рыхло нехай нам прїйдетъ (Львів, 1630 *Траг.п.* 172); доселѣ вѣсти не имѣю и, не вѣдаючи я вѣдомо, писать къ тебѣ не имѣю (Полтава, 1647 *АЮЗР* III, 98); вѣсти по ȣказȣ єго ца(р)ского вєличєства посла(н)ны(и)... васили(и) Микити(ч) стрȣковъ бл҃городию твоємȣ совє(р)шєнно извѣсти(т) (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32);

відомість, інформація: И Твоѧ бы Милость... ѡ томъ бы єси намъ давалъ вєдати, а без вести... нас нє дєржалъ (Львів, 1537 *AS* IV, 82); ты бы бєз вести нас в том нє дєржал (Краків, 1543 *AS* IV,351);

безъ вѣсти: а) зненацька, несподівано: пришо(л) моужь єє // бєз вє(с)ти к нєи (1484 *Чет.* 168 зв.-169); кгды Татаровє пришли на Волынскȣю зємлю бєз вести и в тот часъ и тоє имєнє... на корєн сказили и людей всих выбрали, в тєн час и лист сȣдовый в них згинȣл (Чернче-Городок, 1543 *AS* IV, 354); люди московские и татарские безъ вести подъ украинный замокъ нашъ Остроский и на иные волости наши впадати... звыкли (Варшава, 1597 *АрхЮЗР* 8/V, 281); б) *(невідомо де)* безвісти: Ты́лко пошо́лъ пєрвїи разъ над тȣрка зара(з) поима(н) и бє́звѣсти згинȣль (1509-1633 *Остр.л.* 129 зв.); И такъ той Исидоръ уніатъ безъ вѣсти гдѣсь скончился, якъ и нынѣшныи отступникове жаденъ доброю смертью живота своего не кончаютъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1030).

2. *Перев. у мн.* Чутки: частыє вести доходат, якобы имъ Ваша Милость ѡ горло стат мѣл (Белз, 1552 *AS* VI, 128); А тымъ часомъ, кгды владыкове были у Кракове, прыходили розъмаитые вести до его королевъское милости (Вільна, 1599 *Ант.* 635); А зна́єшъ жє якǒвыє вѣсти ѡ тобѣ всюды нǒсатсѧ (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 30); Щобъ оу тебє Бг҃ъ бȣвъ, коли би ти сѧ народивъ, Щобись нам тїи вѣсти не множилъ! Чомȣ иншѣ ст҃ии сидатъ тихо? Гдесь и тобѣ оу насъ приишло лихо (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 22); Ѡславлє́нїє: Вѣсть (1627 *ЛБ* 153).

◇ **вѣсть взати** — довідатися: ѡтворив'ши скровища своѧ принєсли ємоу дары злото и кадило и мир'роу а потѡ(м) вѣсть в'зѧли в' снѣхь нє єхати къ продоу ноу ин'ши(м) поутє(м) ѡ(т)иш'ли в' страноу свою (1556-1561 *ПЄ* 24 зв.); **вѣсть принѧти** — те саме, що **вѣсть взати:** Слȣшнє на пǒгрєбахъ пла́кати. Бо сама́ѧ прирожǒнаѧ мл(с)ть до того на́съ потѧга́є(т), котǒраѧ привєла и оного пр(с)нопа́мѧтного Иѡва, жє жа́ловалъ смє́рти сн҃ѡвъ свǒихъ, гды ѡ тǒй вѣсть прина́вши, вста́лъ и подра́лъ ша́ты свои... на зємлю па́лъ (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 7); **давати вѣсть** — повідомляти: Повєдили тєжъ зємѧнє... ижъ сторожи нє вєльми вєликаѧ потрєба бо николи сторожа нє въстєрєжєть А хотѧ тєжъ и подъстєрєгȣть тата(р) тогды до замъкȣ втєчи пєрє(д) ними нє могȣть ижъ крыи кȣды бєчи даючи вести нєть (1552 *ОЖЗ* 121); **одержати вѣсть** — довідатися: Таже, одержавши вѣсть... да идет до Львова (1608-1609 *Виш.Зач.* 197).

ВѢТВЕННИЙ *прикм.* Гіллястий: rameus, вѣтвє(н)ни(й) (1642 *ЛС* 344).

ВѢТВЇЄ, ВѢТВИЄ, ВЕТВИЄ *с., зб.* (*цсл.* вѣтвиє) **1.** Гілля, гілки, віти: наро(д) многии пришло на празникъ слышали што идєть іс(с)ъ во єр(с)лмъ. и принѧли вѣтвиє садовноє. и вышли противоу єго и кли(к)ноули ѡсана. во вышни(х) (1489 *Чет.* 164); Того ли ваша княжатская милость жалуешъ... ижъ древа оного краснаго, насажденънаго надъ водами текущими, ветвие нѣкогда отсеченное, теперъ знову вщепени будучи, листвие... и овощъ солодкий будутъ родити? (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 999); та трава имѣет листвїє подобно вѣтвїємъ дикого вина (XVI ст. *Травн.* 427 зв.); єв(г)ли́ста... х(с)та сп҃си́тєлѧ... в' єрȣсали́(м) вхо(д) ѡписȣючи мǒви(т), ижъ всѣ(л) на ѡслѧ и двана(д)цѧ(т) ап(с)ловъ мѣлъ рыбакǒвъ дворѧ́нъ: мѣсто ѡбитѧ и кобє(р)цовъ вѣтвїє; котǒрїє

тлѹща по дорόзѣ слáла (поч. XVII ст. *Проп.р.* 80 зв.); А и(ж) з҆ грѣхόвъ сєдми помєнєныхъ, яко з҆ тыхъ которыє сѹть головными на(з)вáныє, вси йныє грѣхи, тáкъ влáснє яко ѡ(т) кόрєни вѣтвїє похόда(т) (Львів, 1645 *О тайн.* 54).

2. Відгалуження: ѡ(т) кόрєни зло(г), оунынїє вѣтвїє, ѡ(т)чаáнїє, малодѹшыє, гнюсность, злόсть (Львів, 1645 *О тайн.* 57).

ВѢТВЪ, ВѢТВЬ *ж.* (*цсл.* вѣтвь) **1.** Гілка, вітка: гаври(л) вшє(д) к нєи пода(л) вѣтвь из раю (1489 *Чет.* 258 зв.); мнόгыи народовє постилали одѣна свои по поути, иныи пакь рѣзали вѣт҆ви ѡ(т) дрєвь и метали по поути (1556-1561 *ПЄ* 89 зв.); виникта по ла(т)... // ...сама та трава, тако(ж) и кора тѣ(х) вѣтвє(и) тако(ж) и корєнїа со всѣми и(х) полагає(м) ко всакои потрєбности ко врачєванїю (XVI ст. *Травн.* 205 зв.-206); с кореня родятся отрасли вѣтвїй множество и вѣчное займуютъ отъ ростовъ тыхъ цвѣты (бл.1626 *Кир.Н.* 24); оурѣзали вѣтвъ вйнню з҆ ягодами (серед. XVII ст. *Хрон.* 135).

2. *Перен.* Приклад, зразок: Та(к)жє и мы правослáв҆нїи хр(с)тїáнє порєв҆нѹймо ты(м) сты(м) добродѣтєлє(м) и рѣ(ж)мо ѡ(т) ни(х) вѣтви добродѣтєли, то є(ст) бєрѣмо ѡ(т) ни(х) приклáди добрый (поч. XVII ст. *УЄ* №236, 13).

Див. ще **ВѢТКА.**

ВѢТЕРЪ, ВѢТР, ВѢТРЪ, ВѢТРЬ, ВЕТРЪ, ВИТЕРЪ, ВІТЕРЪ *ч.* **1.** *(більший або менший рух потоку повітря в горизонтальному напрямі)* вітер: волна морьская вчинитса ѡ(т) вѣтра высока (1489 *Чет.* 54); а иньıи нá поли за стéрнь мόцно взáвшиса и дєржáлиса єсли нє пѹстйли вѣтрѹ под сєбє, а которїи пѹстйли вѣ(т)ръ под сєбє то нє здєржáвса, понєсло нє знáти гдє (1509-1633 *Остр.л.* 129); Встань, вѣтре, отъ полночи, а встань, вѣтре полуденныи провейте огородокъ мои (поч. XVI ст. *Песн.п.* 53); кгды ся што в замкѹ ѡтъ вєтрѹ сказить дощки гдє поѡпадываю(т) ...або мостъ... почнєть казитися то мєщанє и боярє ѡправовати повиньни вси (1552 *ОЧерк.З.* 7 зв.); а коли оуздритє ижє вѣтрь с полоуднє вѣє тогды мовитє тєпло боудє(т) и такь бываєть (1556-1561 *ПЄ* 278 зв.); Пѣсо(к) ѡ(т) вѣтрѹ ко(н)ми взрѹшєны(и) в тва(р) и в очи куры(л) (1582 *Кр.Стр.* 45); склярѹ ѡ(т) кватыры цє(р)ковно(и) вѣтро(м) стручєной далємъ злот 1 и 4 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1052, 7 зв.); тыи грѣша(т)... котόрыи бáва(т)са забобѡнами и ѡны(м) вѣрѹют҆... гды проклинáют҆ створєнє якѡ вόздѹх҆, вόдѹ, вѣтє(р), дож(д)ъ, нєпогόдѹ, гды(ж) всѣ рéчи дόбрыє сѹтъ ѡ(т) Ба створéны (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 907); Прєто тогѡ чáсѹ на мόри хвйли и вѣтри оутѣхáють и тйхость вєлйкаа быває (серед. XVII ст. *Хрон.* 7); *У порівн.*: Єврїпа нєстатєчнѣйшїй, то єстъ, тáкъ статéчный якъ вѣтръ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 441).

2. Повітря: Третїй рáзъ показалъ са Дхъ Сты(и) въ вѣтрѣ (поч. XVII ст. *Пчела* 54 зв.); Показалъ са дхъ в҆ Вѣтрѣ (Там же, 56); Айръ: Вѣтръ, въ(з)дѹ(х), повѣтрьє (1627 *ЛБ* 172).

3. Напрямок сторін світу: Пото(м) є(с)ми видє(л) чотырє(х) аньгєловь стоачи(х) на чотырє(х) ѹглє(х) зємлѣ а ѡни дє(р)жа(т) чотыри вѣтры зємлѣ (XVI ст. *КАЗ* 613); пошлє(т) аггло(в) свои(х) з трѹбою вєлйкою и (з)бєрѹ(т) єго выбраны(х) ѡ(т) чоторѡ(х) (!) вѣтрѡ(в) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 77 зв.); пошлéтъ Бгъ Агглѡвъ своих҆,... съ трѹбни(м) глáсо(м),... абы събрáли избра(н)нихъ єгѡ; с по(д) чотырόхъ вѣтрѡвъ по(д)нб(с)ны(х), и зо всѣхъ чтирόхъ чáстєй тогѡ свѣта (Чернігів, 1646 *Перло* 147 зв.).

4. *Перен. (про наукову школу, течію, угруповання)* напрям: Нє быва(й)мо южъ бо(л)шє дѣти оумо(м), фѣючиса, и слонáючи са въ всáко(м) вѣтрѣ нау(к) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 222); А слѹхаючи Ап(с)ла, Абысмы... нє бы́ли оунéсєны ѡ(т) кόждого вѣтрѹ наѹки в҆ лжй лю(д)ской (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 286).

5. *Перен.* Перешкода, шкідливий вплив: што вм ѡ(т) мєнє вѣдомость взáвши // чєрєзъ тόє писáньє моє, о мнѣ того нє розѹмѣитє, алє статє(ч)нє к҆ бόазни бжой, и при вѣрє нáшой хр(с)тїáнской, ив҆ стой бжєй восточной цркви мόцнє стоачи, вѣтромъ бѹрлйвымъ яко тростина колѣбáтиса нє давáитє, а а обєцѹю... до гόрла своєго того боронйти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 17 зв.-18); Ѡставитє корабль нєвѣриа попы, которого бѹри(т) всєгда вѣтръ грѣховны(и) (к. XVI -поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 111); Правдйвѹю, якомъ рєклъ, правдйвого Ба знáємость, абы такъ и спрáвы єго и самъ онъ з Бга быти сѹжє(н) бы(л) На таково(м) цнѡты фѹндамє(н)тѣ штоко(л) вєкъ залѡжєно бывáє(т) и бѹдόвано, жáднымъ то и найвихровáтшимъ вѣтромъ, жа(д)нымъ и найбѹр-

ли́вши(м) нава́лноста(м) не подлега́еть (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 3 ненум.); Убѣгли(с)мо срокги(х) тѡ(ч) не-(д)ба(л)ства, моцны(х) наваностіи (!) роспусты, и кгва(л)то(в)ны(х) вѣтро(в) нево(в)стагливо(с)тій (I пол. XVII ст. *УЄ Кан.* 39).

6. *Перен.* Сила, енергія: Але ле́да вѣтромъ сла́бы(х) на́ши(х) постоу́п'ко(в), по сти́хіа(м) свѣта се́го водачи са ѡ(т) пле́мени и повинова(т)ства сно́въ бжїи(х) оуплыва́емо (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 20).

7. Вл. н.: Андрѹшко вѣте(р) (1649 *РЗВ* 8).

◇ **выити до витру** — задовольнити природну потребу: той нецнотливый чловек,... закравши се с тылѹ домѹ под выход, стерег, поки небожъщикъ шол; як вышед до витрѹ... с тылѹ приложивши аркабѹз кѹ дыри, стиснѹв и пострелил (1564 *AS* VI, 246); **вѣяти всякимъ вѣтромъ** — бути непослідовним у своїй поведінці, вчинках, словах: Не вѣй вса́ки(м) вѣтро(м) и не ходи́ вса́цѣм поу́те(м) неподо́бны(м), якъ чи́ни(т) зло(ст)ни(к) роздвое́ного язы́ка, бѹ(д) оумоцне́нъ в розѹмѣ твоемъ (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 212); **з вѣтром поити** — нерозсудно розтратити: з вѣтро(м) пошли и(х) ма(р)ные лѣта (к. XVI - поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 107); **на витеръ выпровадити** — позбавити життя: и такъ зась никоторыхъ съ тыхъ же помочниковъ... на цминътеръ на витеръ выпровадили (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 6/I, 500); **на вѣтръ уповати** — надіятися даремно: "хто не учил по латыни, глупый есть и незнанный" — ...всуе и безмездно трудится, тѣнь гонит и на вѣтр уповает (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 169); **по вѣтру сѣяти** (що) — легковажити (чим): бъ на нбѣ высо́ко, а ты на зе(м)ли ни(з)ко, если слова та(к) ле́даако, неро(з)мы́сл'не, и ры́хло не ка́же(т) вы́носити, вм кото́рые самы́й скоу́то(к) ре́чи по вѣтрѹ сѣючи, якій овоцъ ста́лости а не тростиноу вѣтро(м) колѣбле́моу пожа́ти (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 212); **поплынути з вѣтром** — поплисти за течією: ты́е... поплынѹвши з вѣтро(м) неоустави́чности... то(р)гноу́ли са, в та(к) ре́чи важной... дѹши, со́мнѣна... за́ходачой (1599 *Кл.Остр.* 210); **у вѣтеръ говорити** — даремно, марно говорити: Если безвѣстный голосъ труба дастъ, кто ино наготовиться на гарцъ. Также и вы, языкомъ если не розумно слово даете, якъ може ся розумѣти твоя бесѣда, якъ бесъ у вѣтеръ говоривъ (XVI ст. *НЄ* 165).

Див. ще **ВЕТРИЄ.**

ВѢТИЙ *ч.* (*цсл.* вѣтии) оратор: orator, рито(р), орато(р), вѣти(и) хи(т)рослове(ц), рѣчеточе(ц) (1642 *ЛС* 294).

Див. ще **ВѢТЇА.**

ВѢТЇА, ВѢТЇА *ч.* (*цсл.* вѣтии) оратор, красномовець: Ри́тѡръ: рѣчето́чецъ, Вѣтїа, хитросло́вец', красомо́вца, орато(р) (1627 *ЛБ* 109).

Див. ще **ВѢТИЙ.**

ВѢТКА *ж.* Гілка: закви́тнѹлъ по́со(х) Аарѡ́новъ... и вы́шли вѣтки, кото́рыхъ коли́ се ли́стъ ро(з)ви́лъ, в микгда́лы се ѡбороти́ли (серед. XVII ст. *Хрон.* 139).

ВѢТРЕННЫЙ *див.* **ВѢТРЯНЫЙ.**

ВѢТРЕНЫЙ *див.* **ВѢТРЯНЫЙ.**

ВѢТРЕЦЪ *ч.* **1.** Вітерець: ventul(ys), вѣтрецъ (1642 *ЛС* 409).

2. *Перен.* Перешкода, шкідливий вплив: А то че(му); для то́го понеже основанїа дха стго премдрости не мѣла, бе(з) которого фѹндаме(н)тѹ клѣтка, ѡ(т) леда вѣтръца ро(з)вали́тиса мѹси(т) (1598 *Виш.Кн.* 277).

ВѢТРИЛИЩЕ *с.* Велике вітрило: conflages ha(e), вѣтрилище (1642 *ЛС* 137).

ВѢТРИЛО[1] *с.* Завіса, покров: velum, завѣса, покровъ, вѣтрило (1642 *ЛС* 409); Вѣтрило. Velum (1650 *ЛК* 438).

ВѢТРИЛО[2] *с.* Вітрило, парус: вѣтрила карабе́льнаа разодрало наполы, и оувергло в море (1489 *Чет.* 91); дїаволь // ...наплѣни кора́бль воды, и хота́ше раздра́ти вѣтрило (XVI ст. *УЄ* №29519, 168-168 зв.); Witryło: zagiel (Жовква, 1641 *Dict.* 97); epidromos, вѣтрило (1642 *ЛС* 180); *У порівн.:* не таа́ млтва є(ст бѹ пріе́мна що мно́го мовити, и мо́вѹ продо(л)жова́ти, я́зыко(м) яко вѣтрило(м) ѡберта́ти и шѹ́мѣти, Но́ преж(д)е потре́ба оу́мъ ѡчисти́ти (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 42).

ВѢТРИЛЦЕ *с.* Віяло, опахало: flabellum, вѣтри(л)це, раздимало (1642 *ЛС* 198).

ВѢТРІЙ *ч.* Вітер: я́сность за́вжды весе́лѹю и те́плѹю якѡ в' оуста́вичной веснѣ да́лъ бе(з) ѹпале́нья и вѣтріи лѣтнїи холода́чїи (серед. XVII ст. *Хрон.* 5).

ВѢТРНИЙ *див.* **ВѢТРЯНЫЙ.**

ВѢТРНЫЙ *див.* **ВѢТРЯНЫЙ.**

ВѢТРОВЫЙ *прикм. (який стосується вітру)* вітряний: Показалъ сѧ дхъ в' Вѣтрѣ, Ап(с)лом' Хвы(м) в' Пентикостіи: и з' шꙋмомъ великимъ, а то дла того, абы знали Ап(с)ли: же Дхъ вѣтровый мает' то до себе, ижъ ѡ(т)лꙋчаетъ половꙋ ѡ(т) вшелакого доброго насѣнꙗ (поч. XVII ст. *Пчела* 56).

ВѢТРОГОЛОВЪ *ч. (легковажна, нерозсудлива людина)* вітрогін: Пре то и я, до тои старыхъ вѣковъ щирости скланяючись, выставный и выворотный писаня способ яко то вѣтроголове на показанья духомъ прожной хвалы звыкли чинити, опустивши... иду правдою святою (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 323).

ВѢТРОНОГІЙ *прикм.* Дуже швидкий: Вѣтроногій ventipes (*Уж.* 1645, 38 зв.).

ВѢТРОНОГЪ *ч. (той, хто швидко ходить)* скороход: aeripes, скороно(г), вѣтроногъ (1642 *ЛС* 72).

ВѢТРОРАЗУМИЄ *с.* Нерозсудливість, легковажність: И разумѣвши тогда апостольскую науку и запрещение, иж ни едина польза или пожиток обличенья и посрамоченья, вѣтроразумия и суетнаго мудрования не бывает вам, правовѣрным, ознаймуючи то, глаголю (1608-1609 *Виш.Зач.* 212).

ВѢТРОСТЬ *ж.* Шлункові гази: тимо(н) пріа(т) вѣтрость и(з) нꙋтри выгони(т) (XVI ст. *Травн.* 138); кими(н) пріато и ѡ(т) того роди(т)сѧ вѣтрость внꙋтри (Там же).

ВѢТРЪ *див.* **ВѢТЕРЪ.**

ВѢТРЬ *див.* **ВѢТЕРЪ.**

ВѢТРЯНЫЙ, ВѢТРЕННЫЙ, ВѢТРЕНЫЙ, ВѢТРНЫЙ, ВѢТРЪНЫЙ, ВѢТРЬНЫЙ, ВѢТРАНЫЙ *прикм.* **1.** *(який стосується вітру)* вітряний: днъ потъканя ѡбра(л)... вѣтряны(и), абы и(м) Пѣсо(к) ѡ(т) вѣтрꙋ ко(н)ми взрꙋшєны(и) в тва(р) и в очи куры(л) (1582 *Кр.Стр.* 45); Съпреѡбращеніє: Виръ в' водѣ, и те(ж) вихоръ, и виръ та(к) вѣтр'ный, якъ и водный (1627 *ЛБ* 167); не вѣтрный шꙋмъ и бꙋрꙗ, причиною были тоненю Петрꙋвомꙋ; але самогѡ егѡ... маловѣрство (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 441); ventos(us), вѣтрни(й) (1642 *ЛС* 409); Вѣтренный. Ventosus (1650 *ЛК* 438);

(про погоду) з вітром: весна мокра, лѣто соухо, ѡсѣнь вѣтрена (к.XVI - поч.XVII ст. *Яв.Рук.* 113); Аще прилꙋчитсѧ Рож‹дество› Хво в четвертокъ, боудеть зима растворенна, весна и лѣто вѣтрꙗно (Там же).

2. *Перен. (про характер людини)* легковажний, пустий: волна морьская... прише(д)ши ѡ берегъ вдаритсѧ, и ѡпа(т) розольетсѧ, а себе погоублꙗе(т) вѣтрьнымъ мышлѣние(м) (1489 *Чет.* 54); Якожъ мого на // стопе(н) Єп(с)копскій по(д)вышеньꙗ та(ж)ко зноси(т) не мели: Которое то под'вышенье мое першею ѡказыею мне было, з' сꙋптелныхъ, и якъ маю мовит', з' вѣтре(н)ныхъ школных' диспꙋтаций, на землю з'стꙋпитъ; и наꙋки самые [вѣтрꙋ подобны] *(на полях — Прим. вид.)* до ск'ꙋкꙋ(!) стараньа дꙋховного... привести (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 5 зв.-6); **вѣтрное слово** *див.* **СЛОВО**; **коло вѣтрьное** *див.* **КОЛО**; **млынъ ветреный** *див.* **МЛЫНЪ.**

3. *У знач. ім.* Вітряний. Вл. н.: Павло Ветрены(и) Бо(р)ко(в)ски(и) (1649 *РЗВ* 404 зв.).

ВѢХАНЄ *див.* **ВЪѢХАНЄ.**

ВѢХАТИ *див.* **ВЪѢХАТИ.**

ВѢХОТЬ, ВѢХОТЪ *ч.* **1.** *(шматок старої тканини)* віхоть: Но ѡ возлюбле(н)ніи верꙋите вѣрꙋ(и)те яко бꙋде(т) сꙋдъ, и стра(ш)ны(и) сꙋ(д), и та(к) страшны(и) яко и ннѣ егдабысѧ ва(м) очи се(р)дечные ѡтворили, ꙋстраши(в)шисѧ сꙋ(д)и страшнаго видѣніе(м) бѣгали бы(с)ть голы я(к) мати ва(с) наро(ди)ла ѡ(т) ты(х) бѣскꙋпствъ... и сано(в) ты(х) которы(х) есте в римѣ наздобывали за шматинꙋ или вѣхоть бы есте не вмѣнили (1598 *Виш.Кн.* 275 зв.).

2. Вл. н.: ва(с)ко вѣхотъ (1649 *РЗВ* 108); ярема вѣхо(т) (Там же, 207 зв.).

ВѢЧЕ, ВЕЧЕ, ВЕЧЬЕ *с. (народні збори, рада)* віче: мы... пословы и рада, посланыи съ полною моцею кꙋ ꙋеднанію вѣче(м)... ѡ(т)... Іѡ Богдана воеводы... явно чини(м)... и(ж) а(ж) коли ѡ(т) давны(х) часѡ(в)... межи и(х) мл(с)ти землѣми бы(л) цѣлии, певныи и вичныи ми(р) и покꙋи (Кам'янець, 1510 *Cost.DB* 454); вси тыи сѣла въ ѡн час там были, которыи на следогоне и вечье на тое мѣстцо сѧ схоживали и звали смѣдинцовъ кꙋ правꙋ (Шайно, 1538 *AS* IV, 174); А потомъ, ѣхавши до Велицка, пытали есмо людей Велицкихъ... и сусѣдовъ ихъ, которые на томъ вечю были, такъ тежъ и сельчанъ (Луцьк, 1564 *Ив.* 264).

ВѢЧЕНЪ *див.* **ВѢЧНЫЙ.**

ВѢЧИСТО *присл.* (*стп.* wieczyście) довічно: А боѧринь мичипорь ис тивономь и з братьєю дали ніву за сторникомь к(о) црк̑ви бж̑ии ст̑омоу воскрєсєнию вєчисто (I пол. XVII ст. *УИ* 1911/9, 13); сумы помененое ровно уделяти, або маетность якую, суме той кореспондуючую, на имя их вечисто купивъши, въ ровный дел межи них… пустити мают (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 84).

ВѢЧИСТЫЙ, ВЕЧИСТЫЙ, ВЕЧЫСТЫЙ *прикм.* (*стп.* wieczysty) **1.** *(здавна встановлений)* віковічний, споконвічний: В того Бабина мостка подданым моим,… вєчистоє слѣдогонє бывыло (!), аж и до сих часовъ бывало (Шайно, 1538 *AS* IV, 174); Ставъ тєжъ вєчисты(и) того сєла… кꙋ имєнью своємꙋ сꙋхо(и) воли привєрънꙋлъ (1552 *ОЛЗ* 189); па(н) Тяпи(н)ски(и)… дуба вєликого, старого, сухого… которы(и) дубъ з вєковъ з гра(н)ми и рубєжами вєчистыми стоялъ на границы… изо бчолами зжогъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 88); Мы тєды пєрєстєрєга́ючи ре́чи(и) вєчисты(х) и покою заказꙋємъ звє́рхностю и мо́цю па́стырства нашєго собо́рнє, абы… єп(с)кпъ Лво́вски(и) и по нємъ бу́дꙋчиє зрꙋ́ша́ти ни в чо́мъ всѣхъ ре́чє(и) бра(т)ства… нє дєрзнꙋли (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); **з вечистыхъ часовъ, з вековъ вечыстых** — споконвіку, одвіку: А тотъ манасты(р) з вєчисты(х) часовъ… послушє(н)ствомъ митропо(л)и киє(в)скоє є(ст) (Новогородок, 1555 *ЛНБ* 4, 1136, 25); то єсть кгрꙋнтъ з вєковъ вєчысты(х) вєликого князства по ѡбєи(м) сторона(м) тоє рєчки (1546 *ОГ* 1 зв.).

2. *(який повинен завжди бути, відбуватися)* вічний, повсякчасний: а они мнѣ уписали у вечистый поминникъ шесть душъ (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 12); А по иншимъ цєрквамъ всимъ маєтъ Єго Милость сорокоꙋст казати пєти и ѡтправити, яко єсть ѡбычай того и въ вєчистый поминокъ ꙋписати (Луцьк, 1545 *AS* IV, 418); Два поминъники: одинъ вечистый, а другій посполитый (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод. 10); Съ которыхъ ста копъ грошей маетъ быти дано на вечистые сорокоустъ и уписы на манастыри и церкви соборные въ Киевѣ (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 96).

3. *(безстроковий)* довічний: Нехай они тую землю Полукнязевскую держатъ къ тому манастырю со всимъ съ тымъ, какъ ся тая земля здавна въ собѣ маетъ, подлугъ… купли ихъ вѣчистоѣ и листу купчого того Солтана Албѣевича (Городно, 1522 *АЮЗР* I, 61); Пєрє(д) нами дєпутаты судꙋ головного трыбуналу любє(л)ского… постанови(в)шися ѡчєвисто… панъ рафалъ лєсчинъски(й)… для вписанъя до книгъ нинишни(х)… ли(ст) запи(с) сво(и)… на вєчистую продажꙋ маєтностє(й)… подали… до книг (Луцьк, 1615 *ЦДІАК* 223, 1, 26, 1); Продали и ѡчєвисто признали… продажи вєчистоє запи(с) с пєча(т)ми… Пнꙋ Стєфанꙋ ра(д)ковичꙋ кравцови… за пєвнꙋю сꙋму пнз̑є(и) в записє нижє(и) инъсєровано(м) (Київ, 1635 *ПИ* №33); а тамъ ѡ(д)тꙋлъ повє(р)нꙋ(в)ши… // …Пꙋстошъ михалово по бояринє василю ивановичꙋ дꙋровымъ… Панꙋ Миколаю Пєнъскомꙋ до моцы и владзы споко(й)ноє вєчистоє по(с)сєсиє(й) правомъ лєннымъ, подали (Чернігів, 1637 *ЛНБ* 5, II 4061, 125-125 зв.); Запи(с) вє́чи(с)тоє продажі ѡ(д) славєтъного Косътюка лєцєнъка мє(л)ника станишовъского ивановичи мє(л)никови житоми(р)скомꙋ (Житомир, 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 31).

4. *(незмінний)* остаточний: Якожъ и рок пєвный, завитый под страчєнєм права той мєнє… мєли ѡныє комисарє до имєнєй ваших… з обꙋ сторон зъєхавъши сѧ, тоє поровнанье и вєчистый конєц вєдлє постановєнѧ вашого вчинити (Дубно, 1559 *AS* VI, 43); в чомбысѧ сами Ваша Милост мєжи собою згодити нє могли, тогды тыєж приѧтєли ваши… ꙋгодою, албо правом мєли поровнанє и постановєнє вєчистоє мєжи васъ и поддаными вашими вдєлати (Там же).

◇ **вечистый квитъ** *див.* **КВИТЪ; вечистый контрактъ** *див.* **КОНТРАКТЪ; вечистый листъ** *див.* **ЛИСТЪ[2]; делъ вечистый** *див.* **ДЕЛЪ; для вечистоє памети** *див.* **ПАМЯТЬ; записъ вечистый** *див.* **ЗАПИСЪ; именъє вечистоє** *див.* **ИМѢНЄ; небо вѣчистоє** *див.* **НЕБО; паметь вечистая** *див.* **ПАМЯТЬ; право вечистоє** *див.* **ПРАВО[1]; розделокъ вечистый** *див.* **РОЗДЕЛОКЪ.**

ВѢЧНЕ, ВѢЧНѢ, ВѢЧЬНѢ, ВЕЧНЕ, ВЕЧЪНЕ, ВЕЧЬНЕ *присл.* **1.** Назавжди, навічно: далъ есми… имѣнье… Котеневъ… емоу вѣчнѣ и непорушнѣ емоу, и женѣ его, и дѣтем его (Вінниця, 1504 *АрхЮЗР* 8/IV, 173); а ѡнъ казалъ ѡныє вси листы… емꙋ ѡтдати и того всєго права своєго ѡт сєбѣ и ѡт потомковъ своихъ вєчънє сѧ вырєкъ (Краків,

1539 *AS* IV, 217); пани ма(р)я гавриловна холонє(в)ская... тоє именьє... продала вє(ч)нє черє(з) запи(с)... григорю сєнютє (Володимир, 1550 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1805, 35); тоє своє въсє вєно и суму и доживо(т)є моє во(д)лє ли(с)товъ и ѡписо(в) ма(л)жо(н)ка своєго на имє(н)яхъ єго ѡписаноє пу(с)каю... и вє(ч)нє єго мл(с)ть тымъ дарую (Варковичі, 1572 *ЛНБ* 5, III 4071, 33); на(и)моло(д)шу(и) дѣвцѣ свую(и) мари... привла(ш)чую вѣ(ч)нє вши(т)ко ω(д) ма(ла) до вєлѧ (Одрехова, 1586 *ЦДІАЛ* 37, 1, 27); Мо́цꙋ бж҃їєю повєлѣває(м) хранити сїа преда́нїа нєзазо(р)нє вѣчнє (Львів, 1609 *ЛСБ* 423); тєпе́ръ твоя свѣча я́сная ю́жъ з'га́сла. Южъ сѧ с' тобою вѣчнє Дрꙋгъ твой розлꙋчаєтъ, Бгꙋ тя в'про́дъ в' ѡпе́кꙋ... врꙋча́єтъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 47 зв.); Самъ сє з оно(г) зрєкъши вєчъне ꙋстꙋпую и дорогу самому собє потомъкомъ и... крєвънымъ и далєкимъ повинънымъ своимъ до дохожєня того млына загорожаю (Житомир, 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 31 зв.); **вѣчнѣ на вѣки** *див.* **ВѢКЪ; на часы вѣчне** *див.* **ЧАСЪ;**

(при дієсловах із запереченням) ніколи: также и подвод Госщьских вже вѣчнє нє маєт в Ровном ѡтмєнати (Вільна, 1507 *AS* III, 43); вжо я ты(х) имєнє(и) ...вє(ч)нє на єго мл(с)ти... и ща(д)ко(х) єго... по(и)скива(ти) нє маю (Ляхівці, 1548 *ЛНБ* 103, 19/Id, 266, 24 зв.); панове опекунове, и сынъ мой,... тое сумы пенезей,... на пану Семену Богуринскомъ поискивати и вечне упоминатисе не маютъ (Луцьк, 1576 *Арх ЮЗР* 1/I, 115); до нивы Тишковы Войтехъ жадное потребы вечне мети не маеть (Бориспіль, 1614 *АБМУ* 8); южъ вѣчнє згрѣши́ти нє мѡ́гꙋтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 41 зв.).

2. *(у стосунку до загробного життя, як форми позачасового буття)* вічно: Таковы(и) на живо(т) въ миръ сє(и) роди(л)сѧ, и тꙋ(т) ω бз҃ѣ жизнь живє(т); и по смръ(ти) съ бгмъ вѣ(ч)нє жи(ти) боудє(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 232 зв.); справєдли́вый,... свѣ(т) то(и) ма́рны(и) опꙋсти(в)шы в' го́рнюю ω(т)чи́знꙋ сѧ... прєсєлѧ́єтъ Та́мъ зо всѣми свѧтыми, вѣчнє почива́єтъ (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 16); спѣшнѡ идѣтє къ Нб(с)номꙋ Ієр(с)лі́мꙋ... и та́мо// ва́мъ вѣчнє жи́ти нагото́ванѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 166 зв.-167).

3. Постійно, повсякчас, завжди: а штобколвєк вышєй ста коп грошєй з оноє половицы моєє пєрєходило, то всє... до скарбꙋ... господарьского приходити маєт вѣчнє и нєпорꙋшно (Краків, 1539 *AS* IV, 230); ꙋставꙋємъ кгды бы хто кому кгва(лт) вчини(л) або злодє(и)ство... а то(т) бы мо(л)ча(л) ω(т) того ча(с)у якъ сѧ то стало три годы тогды вжо ω то будє(т) вє(ч)нє мо(л)чати (1566 *ВЛС* 92 зв.); И тыжъ до дрꙋка(р)нѣ рємєсници и людє ꙋчєныє показалисѧ которая то школа и друка(р)нѧ посполиты(х) людии имєнємь и накладо(м) вѣчнє славити и множити сѧ маєть (Львів, 1587 *ЛСБ* 83); тотъ то кусъ поля до того часу нє налєжалъ никому иншому, толко до мєнє самого вѣчнѣ (Фольварк, 1606 *НЗУжг.* XIV, 226); чє(ст) и хва́лꙋ, Снꙋ Бжємꙋ ω(т)дава(и)мѡ и Правди́воє бо(з)твѡ єгѡ вѣчнє прославлѧ́ймо (Чернігів, 1646 *Перло* 62 зв.).

4. *(до кінця життя)* довічно: Маєт Гнєвош... тꙋю зємлю по тыє врочища, покол завєл и право поднєсти мѣл, дєржати и вѣчнє вживати (Острог, 1538 *AS* IV, 140); має(т) бра(т) мо(и)... то(т) плѧ(ц)... вє(ч)нє дє(р)жати и ꙋжива(ти) на нє(м) сє будовати и ку пожи(т)ку своєму ѡбороча(ти) (Толпижин, 1577 *ЛНБ* 5, II 4044, 3); иванъ косцєви(ц)ки(и)... дарова(л) часы вѣчными прє(д)рєчоному а(н)дрєєви...//... прє(д)рєчоны(и) фо(л)варокъ дє(р)жати мѣти и вѣчнє владнути и до пожи(т)ко(в) свои(х) повє(р)нути (Белз, 1596 *Юр.* 16 зв.-17); а ижь блишого нє было до того спа(д)кꙋ єдно тє(н) ма(р)ко тєды записꙋє(т) вѣчьнѣ тотꙋ трєтꙋю чясть тоиѣ ролѣ што бы(л) а(н)дрє(и) нєбощи(к) кꙋпи(л)... и записꙋє(т)ся ты(х) сынꙋ(в) ивана пилипового боронити... єсли бы ся кто ѡзва(л) до того спа(д)кꙋ (Одрехова, 1626 *ЦДІАЛ* 37, 2, 42).

◇ **вѣчне спати** *див.* **СПАТИ.**

Див. ще **ВѢЧНО.**

ВѢЧНИЙ *див.* **ВѢЧНЫЙ.**

ВѢЧНЇЙ *див.* **ВѢЧНЫЙ.**

ВѢЧНО, ВЕЧНО, ВЕЧЪНО *присл.* **1.** Назавжди, навічно: стии оци... хꙋлнико(в)... ап(с)льскимъ слово(м) проклали, // и в томъ проклятыи, злыи єрєтици погибли и вѣчно мꙋчатсѧ в нєвгасимо(м) огни (1489 *Чет.* 48 зв.-49); И потвєржає(т) то си(м) наши(м) листо(м) вѣчно ємꙋ и єго жонѣ и и(х) дѣтє(м) и напотѡ(м) бꙋдꙋчи(м) и и(х) ща(д)комъ (Межиріччя, 1503 *Арх.Р.* фотокоп. 50); архима(н)дры(т) манастырѧ пєчєрского протасє(и)... тоє цєлины ѡраноє

постȣпился… манастырю пȣсты(н)скому вѣчно и непорȣшно (Київ, 1510 *Арх.Р.* фотокоп. 28); И я милȣючи маткȣ свою, продала есми имѣне свое ѡтчизное …кнѧзю Костентинȣ… ѡбєль вѣчно и непорȣшно и на век веком (Луцьк, 1522 *AS* III, 217); А такъ мы листовъ его кȣпчихъ ѡглєдавши… на то дали емȣ сєсь нашъ листъ и ѡнȣю всю… кȣплю его потвєржаємъ симъ нашимъ листомъ, вєчно самомȣ кнѧзю… и его жонє и дєтємъ и на потомъ бȣдȣчимъ ихъ щадкомъ (Краків, 1538 *AS* IV, 126); То пакъ я ярошъ… сполєчне з ма(л)жонкою моєю ѡлєною… маючи приятєлє(и) свои(х) з собою… в до(м)… романа… зъєхавшисѧ тыє всѣ заштья (!) и ро(з)ницы… которыє сѧ дєяли за по(з)ванъємъ моимъ… то все на сторону ѡ(т)ложи(в)ши и вєчно ихъ ȣморили (Гоща, 1571 *ЛНБ* 103, 15/Ic, 1855, 24); гєдіѡнє болȣбанє… мы… тєбє… Анафємѣ вѣчно… ѡ(т)дадє(м) (Берестя, 1593 *ЛСБ* 237); **вѣчно и на вѣки, на вѣки вѣчно** *див.* **ВѢКЪ**;

(при дієсловах із запереченням) ніколи: Вжо ѡт тых часов люди его… воловщины нє маютъ давати нам и нашим наслєдком вѣчно (Львів, 1509 *AS* III, 70); да негдѣ нѣкий брат от моей любимое Руси в сети того писания, которого и "ловом" Скарга назвал, не увязнет и от бога живого вѣчно не отпадет (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 160).

2. Постійно, повсякчас, завжди: а за тое все имѣнье маютъ уписати шесть душъ у вѣчное поминане, у служебникъ… и которіи игумены у… Пустынце будутъ… абы вѣчно тымъ душамъ нашимъ память дѣлали (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 11); И кто не хочет со веселием духовным свѣтлаго дне воскресения христова проводити, нехаи же вѣчно плачется и рыдает (Крилос, 1586 *MCSL* I-1, 134); мы смирє(н)ны(и) єп(с)кпъ, на такóвȣю згóдȣ и(х) и любо(в) бл҃г(с)влаѥ(м) и повєлѣваѥ(м) хранúти и(м) сіѧ прєдáніѧ, нєзазóрно и вѣчно (Львів, 1603 *ЛСБ* 384); А коли óнъ оýмрєтъ мȣжєбóйца воротитсѧ до зємли своéй. То вѣчно бȣдєтъ и за прáво во вси(х) мє(ш)кáньѧ(х) вáши(х). Мȣжєбóйца за свѣдками карáный бȣдє(т) (серед. XVII ст. *Хрон.* 150 зв.);

до кінця життя: Ино мы, убачивши, ижъ есмо того чоловѣка Быку не на вѣчность были дали, и зъ ласки нашое, за его къ намъ… службу… дали есмо вѣчно ему… и со всимъ съ тымъ, што тыи люди здавна завѣдывали (Люблін, 1506 *АЛМ* I/2, 175); просил Филон Ерчинко, абы тые нивы до книг записаны были, што ест записано, вѣчно мает уживати Филон Ерчинко, як свое власное (Бориспіль, 1638 *АБМУ* 24);

споконвіку: пта(х) бєзъ є(и)ца роди(т)сє нє можє. По до(л)ги(х) свара(х) и квє(с)тия(х) нє могȣчися ѡ я(и)ца и ѡ птахи згоди(ти) потвє(р)ди(ли) свє(т) и вся сотворє(н)я бы(ли) бєз поча(т)кȣ и вєчно трвалы (1582 *Кр.Стр.* 16 зв.); црковъ ст҃аа восто(ч)наѧ стойть крѣпко и нєѡ(т)сту(п)но, што(ж) правдúвєй сȣдúти, тоє ли што было злоє на врємѧ и ѡ(т)кúнєно, чи ли тоє што єсть доброє и вѣчно (Острог, 1587 *См.Кл.* 7).

Див. ще **ВѢЧНЕ.**

ВѢЧНОРАБЪ *ч. (той, хто ніколи не буде визволений)* вічний невільник, вічний раб: perenniseru(us), вѣчнорабъ (1642 *ЛС* 307).

ВѢЧНОСЛАВНЫЙ *прикм.* Удостоєний вічної слави: Хтó зась и // Бг҃а знáєтъ, и в цнȣтахъ сѧ кохáєтъ, цнóта и сєбє и чл҃вка того взглáдо(м), якъ вѣчнослáвна и животоплáтна, цнóта єст (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 2-3 ненум.); Всє штоко(л)вєкъ єстъ доброє // и збавєнноє… вѣчнославноє и бг҃ȣ любоє… тоє самоє мыслимо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 341-341 зв.).

ВѢЧНОСТЬ, ВѢЧНОСТЪ, ВѢЧЬНОСТЪ, ВѢЧЬНОСТЬ, ВЕЧНОСТЬ, ВИЧНОСТЪ, ВИЧЪНОСТЬ *ж.* **1.** *(безконечність у часі, відсутність початку і кінця)* вічність: Кгды(ж) пáмѧть лю(д)скаѧ вѣчностю нє єсть помѣрєна, а всѣ спрáвы проволóко(м) чáсȣ запамѧтáны бываю(т), то(л)ко такóвыє спрáвы замєрєти и в' запомєтáню бы́ти нє мóгоу(т), котóрыє звєрхностю писма были бы оутвєржéны (Львів, 1603 *ЛСБ* 384); Тр(о)ца зȣпóлнаѧ пр(с)тло(м), вѣчностью, и цр(с)тво(м) нáмнѣй сѧ нє дѣлитъ (Київ, бл.1619 *Аз.В.* 17); perennitas, вѣчно(с)т(ъ) (1642 *ЛС* 307); Вѣчность. Aeternitas (1650 *ЛК* 438).

2. Довічне володіння, спадкове право: Фєдор Бокєй королѧ… просил, аби Єго Милость… комисарєй подавал, за которыми бы ѡн мог с кнѧзємъ Кошєрским ѡ вєчность тых зємль право мєти (Львів, 1537 *AS* IV, 85); мы г(с)дръ… шлюбує(м)… што(ж) в то(м) па(н)ствє… досто(и)ностє(и) духо(в)ны(х) и свєтски(х) городо(в) дворо(в)… дє(р)жанє(и) врядовъ

земъскихъ и дворныхъ або вдєржа(н)є и пожива(н)є и вє(ч)ностє(и) жадныхъ чужозє(м)цомъ... давати нє маємъ (1566 *ВЛС* 3); Маетъ жона моя милая тые вси речи мои рухомые по животе моемъ собе мети и вечне ихъ ку пожитку своему оборочати, маючи вечность за симъ листомъ моимъ тымъ, яко влостностю своею, по воли своеи шафовати (Смиків, 1572 *АрхЮЗР* 8/III, 256); князь... взглядо(м) службь ча(ст) свою чє(р)ньчи(ч) по(з)ваному записа(в)ши право(м) заста(в)ны(м) бє(з)пото(м)нє ѹмє(р) котороє части дѣдѣ(ч)ство(м) и ви(ч)ность кнзю аньдрєю бѹрє(м)скомѹ ѡ(т)цу тєпєрєшънєго повода налєжало (Луцьк, 1597 *ЛНБ* 5, II 4049, 69 зв.); Яцко богдановичъ... и жона єго... домъ и плѧ(ц)... доброволнє за шацѹнкомъ ѹрадовымъ... пану во(и)ту и єго потомкомъ вєчностью... до моцы... єго подали, пустили (Київ, 1622 *ЦДІАК* 221, 1, 81, 1);

довічне збереження документом юридичної сили: Всѧкии рєчи цнотливых справъ, которыиж длѧ годности заслѹгъ ѡт высоких панов ачкольвє заплатѹ знамєнитѹю щєдрє, а годнє приймѹют, а вєджє длѧ нєвставичности свѣта часом с памѧти бы сплынѹли и в остаточнѹю забытность сошли, кгдыбы вєчностю писма на пришлыи часы кѹ памѧти нє были привєдєны (Вільна, 1522 *AS* III, 235).

3. Вічне загробне життя: Любители божии радости примаите А по всеи вселеннои вслу(х) ѡповѣдаите. Сыновство(м) повышшии ва(с) ѹкорѹнѹєть, А безсме(р)тно(м) цар(е)ство(м) во вѣчности дарѹе(т) (к.XVI-поч.XVII ст. *ПДПИ* 182, 108); Жєлибо́рьскій... Засноу́лъ бовѣмъ снѡ́мъ, в' вѣкѹ сємъ нє прєбѹжє́нымъ, С' по́чтѹ живы́хъ, и крє́вныхъ стальсѧ вылѹчє́нымъ. Ѡ(т)да́лъ єлємєнтѡмъ що и́хъ коли былъ побра́лъ, Зє́мноє зємли, дшѹ вѣчности захова́лъ (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 1 зв.).

◇ **в (у) вечность, на вѣчность** — навічно, назавжди: Помєнєны(и) панъ во(и)тъ... самъ ѡчєвисто... домъ... в вєчность впродать и ѡтъбыть по(з)волилъ (Київ, 1622 *ЦДІАК* 221, 1, 81, 1); даємо сию книгу глємѹю євглїє напр(с)то(л)ноє до цркви божой ѹспєнія Прстой Двѣ Бци на сєло Юрки и ктитєромъ ѹ дозоръ тоєй жє цркви божой ѹ вѣчно(ст) на вѣчныє вѣки нєха(и) бѹдєтъ прито(мъ) храмѣ зоставати (поч. XVII ст. *УИ* 1911/2, 33); Я лєвко ласкови(ч)... прода(л) єсми на вѣчность имѣньє моє ѡ(т)чизноє на имѧ задыбы кнзю василию миха(и)ловичѹ (Миляновичі, 1538 *Арх.Р.* фотокоп. 44).

ВѢЧНЫЙ, ВѢЧНИЙ, ВѢЧЪНЫЙ, ВѢЧЬНЫЙ, ВѢЧЕНЪ, ВЕЧНЫЙ, ВЕЧЪНЫЙ, ВИЧНИЙ, ВИЧНΪЙ, ВИЧНЫЙ *прикм.* **1.** *(який не має початку й кінця, безконечний у часі)* вічний: Потом... маем... розумѣти през тое називско, въ Бога,... толко единого правдивого Бога, то ест едину оную невымовную, вѣчную, неогорненную и недостигненную истьност (Вільна, 1600 *Катех.* 10); то що ба́чимо є(ст) доча́сноє, а то чого́ нє ба́чимо єсть вѣчноє (Острог, 1607 *Лѣк.* 65); perpetuus, прѣсни(и), вѣчни(й) (1642 *ЛС* 310);

(як один з атрибутів Бога) вічний: Вѣчныи и всєси́лныи бжє всѧкоѧ блг(д)ти, своимъ мл(с)рдіємъ блговоли намъ сєда́ти (Острог, 1581 *См.В.* 7 зв.); Вѣчный Боже,... просиме тебе, просвѣти сердца наша милостынею святою (XVI ст. *НЄ* 225); Ѡ вѣчный нашъ бжє котѡ́рій всєи благода́ти глоубина єстє(с) и ска́рбъ всѣ(х) досконалостї́й нєпрєбра́ный (поч. XVII ст. *Проп.р.* 187 зв.); Образъ вѣчного Ѡ(т)ца оукрашє́нный, Ото ю́жъ є(ст) (ѡ смѹткѹ) помрачє́нный (Львів, 1631 *Волк.* 10 зв.);

у знач. ім. (про Бога) вічний: Ѡ нє да́й того вѣчный: бѹдємо пла́кати, Твоє́мѹ подрѹжї́ю, тѹги́ помага́ти (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 13).

2. *(не обмежений строком)* вічний: а мы ти(ж) такѡ(ж) розници и нєпрїязни, мєжи... єго мл(с)ти зємлѣми... и мєжи нашєи зємли молдавскои ѹложили єсми и ѹгасили и ѹлагаємо и ѹгашаємо, с си(м) то наши(м) листѡ(м) на мирь и на покѹи вѣчныи (Ясси, 1510 *Cost.DB* 469); И штоколвєкъ... комисари... присудать, то всє маєть ... сторона дєржати и прєзыски присѹжоныи платити,... и в томъ вєчноє молчанє мєти (Львів, 1537 *AS* IV, 93); Я, Александро ...Кошерский... даю ведати... тымъ листомъ моимъ, ижъ з воли сполное нашое, приймуючи промежку себе вѣчное приятелство, змовил и постановилъ... з... княземъ // Чорторыскимъ, ижъ его милость... маетъ дати дѣвку свою кнежну Марину за сына моего Лва в малженство (Підліси, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 49-50); шлѧхє(т)ны(и) па(н) миха(л) ѡдрє(х)вскы(и) записоує(т)сѧ жєнѣ нєбощика фєдоровы(и) по(н)цѣ

И дѣте(м) єє… // ѡ поко(и) ве(ч)ны(и) ѡ(д) вшєлакы(х) стро(н) и нагабована што в ты(м) вє вши(т)кы(м) боуду(т) пови(н)ни пото(м)ковє пана миха(и)лови борони(ти) тотоу вдову и(ж) єѣ сиротами (Одрехова, 1582 *ЦДІАЛ* 37, І, 18 зв.-19); гєдєонъ Болобанъ… зо всими єп(с)кпы на соб́рѣ пєрвомъ бєрєстійскомъ… по(д)писа́лсѧ по(д) клятвою зо всєго вырѣкаючисѧ црквамъ и людє(м) и сщєнико(м) и(х) вѣчный пóкой заховати: и нє заховалъ (Новогородок, 1594 *ЛСБ* 267); тоє тажкоє ярмо и твръдый то записъ имаєть быти вѣчнє знать ѡ(т) чл҃ческого народоу, и на свободоу вѣчноую выпоуститисѧ имаєть быти (XVI ст. *УИ* 1911/2, 76); всѣ родовє слȣжити ємоу боудȣть а дръжава єго вѣ(ч)наѧ котраѧ ємоу нѣколи ѡ(т)нѧта нє боудєть (к.XVI ст. *УЄ* №31, 78); дȣгоу мою повѣда́є(т) на ѡ́болокахъ поста́влю, и боу́дєт҆ знако(м) прими́рѧ вѣчного мєжи мнóю и ва́ми и зємлє́ю (Дермань, 1603 *Охт.* 3); юж сѧ та(м) почи́на(т) мóрє лєдóвоє. та(м) вѣчна́а зі́м(а) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 28 зв.); Взявши… Римская церковъ… вѣру православную и… на соборахъ… оголошенную, на писмѣ видануюи до вѣчного уживаня поданую, презъ долгій вѣкъ держала и ховала у себе непорочну и непорушну (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 716); Ѡ(т)тóль сла́ва Моги́лѡмъ вѣчнаѧ повста́нєтъ, И лилѣѧ высóкихъ цнѡ́тъ ихъ нє оува́нєтъ (Київ, 1632 *Євх.* 296); Потрє́ба и тó вѣдати; правовѣрномȣ чл҃вкови, якѡ дȣша́ лю(д)скаѧ є́сть бєз҆смє́ртна, и вѣчна, якѡ ѡбра(з) Бж҃їй, и нє ȣмира́єтъ с тѣломъ (Чернігів, 1646 *Перло* 128); **во вечные роды** *див.* **РОДЪ; вѣчными лѣты** *див.* **ЛѢТО; вѣчными часы** *див.* **ЧАСЪ; до вѣка вѣчного** *див.* **ВѢКЪ; з вѣчных часов** *див.* **ЧАСЪ; изъ вѣка вѣчного** *див.* **ВѢКЪ; на вѣки вѣчныи, на вѣчныє вѣки** *див.* **ВѢКЪ; на вѣчніи лѣта** *див.* **ЛѢТО; на вѣчныє часы** *див.* **ЧАСЪ; на вечный часъ** *див.* **ЧАСЪ;**

у знач. ім. с. р. **вѣчноє** — вічне: Кгды(ж) на(ш) ѡ(т)кȣпи́тє(л) нє зва(л)сѧ царємъ свѣта того, та(к) ба́чȣ и вѣрныхъ свои(х) мѣті хочєтъ, наготовавшы имъ штолѣпшєє бо(л)шєє и вѣчноє (Острог, 1587 *См.Кл.* 12зв.); Что же тое паки смѣеш твердити праведливы костел римский, езовито, выше всѣх ересей, неотменный и неподвижны, — когда што час, то новина, что год — отмена; что вымысл, что скуток праведливы от того единаго, всюды ся в послушенствѣ яко что вѣчнаго розсѣвает и за устав спасителны глаголы самосмысленные з запрещением непреложным держати и хранити заказует? (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 181);

(який стосується усього, що пов'язане з потойбічним, загробним життям) вічний: А мнѣ грѣшномȣ пои(м) (!) злы(м) дѣло(м) и такъ бȣдє(т) моучити(с) съ дш҃ами грѣшными оу мȣка(х) вѣчны(х) є(с)ли нє бȣдȣ тȣнє помилова(н) ѡ(т) мл(с)тива(г) всєдръжитєлѧ ба҃ га҃ нш҃є(г) іс҃ х(с)а (Київ, 1554 *ПИ* №1); пойдоу(т) тыи то на моукоу вѣчноую, а с҆правєд҆ливіи на живо(т) вѣчныи (1556-1561 *ПЄ* 109); нѣ(ст) гдє пластра, приложити на исцѣлєніє нѣкоєѧ части, всє смр҃тоносны(и) грѣхъ, всє пєкло(м), адо(м), и гєє(н)ною вѣчною смръди(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 266 зв.); хс҃… выда(л) само(г) сєбє за на(с) на смр҃ть, го(р)коую и кр(с)тноую, выбавлѧючи на(с) ѡ(т) моуки вѣ(ч)нои (к.XVI ст. *УЄ* №31, 196); Правовѣрному христіанинови слухати папежа… не толко пожитку жадного… не приноситъ, але рачей шкоду… и згубу, а тую не дочасную, але вѣчную (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1083); Котрые тылко въ тебе вѣрити будутъ, Певне ся тым, пред смертю вѣчною збудутъ (Львів, 1630 *Траг.п.* 165); Аггловѣ… звє́ржєны з҆ нб҃съ дó тє́мностєй пєкє́лныхъ во вѣчнои нȣжи хвалȣ нб(с)нȣю оутра́тивши з҆оста́ли и в тє́мныи сѧ бѣсы ѡ(т)мєнили (серед. XVII ст. *Хрон.* 3 зв.); в҆ тóй жє дн҃ь, всѣ ѡста(т)нȣю и доскона́лȣю вє́длȣгъ заслȣги запла́тȣ вóзмȣтъ є́дна(к) въ Цр(с)твіи Нб(с)ном…, а дрȣгіи вóзмутъ кара́нє вѣчноє (Львів, 1646 *Зобр.* 27 зв.); *Образно:* Мы, глупая Русь,… дедичество вѣчное, от Христа избавителя нашего… зготованое в царствѣ небесном, наслѣдим и получим (1608-1609 *Виш.Зач.* 230); **вѣчная держава** *див.* **ДЕРЖАВА; вѣчная жизнь** *див.* **ЖИЗНЬ; вѣчная отчизна** *див.* **ОТЧИЗНА; вѣчноє мешканє** *див.* **МЕШКАНЄ; вѣчноє царство** *див.* **ЦАРСТВО; вѣчный животъ** *див.* **ЖИВОТЪ; вѣчный огонь** *див.* **ОГОНЬ; вѣчный покой** *див.* **ПОКОЙ; судъ вѣчный** *див.* **СУДЪ.**

3. *(постійний)* вічний, повсякчасний: то(т) хра(м) бж҃и(и) зновȣ змȣрова(ти) вш҃є(и) мл(с)ти… на вє(ч)ноє бг҃омо(л)є (Перемишль, 1547 *ЛСБ* 11); Ѡ бȣдȣщаго жє вѣ(ч)ноє наслаж(д)єніє мыслити і исказати (!) в҆ жзни (!) сєи (до 1596 *Виш.Кн.* 263 зв.);

аще что маєтє дрꙋкꙋ нового киръ іоанє красо(в)скїи посыла(и)тє къ на(м)… нє памятозло(б)ствꙋющє нш҃его зла аще єсмо ва(м) ꙋ чо(м)… согрєши(ли) но за памя(т)ку вш҃у вѣчную посыла(и)тє (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1 зв.); а за ча́сомъ и́хъ сполкова́ню вѐ вѣчной щасли́вост(и), щасли́вє прилꙋ́чо(н) бы(л) (Київ, 1628 *Лим.* 5 ненум.); О щасли́выстє: Ро́дичовє ми́ли, Же́стє вѐ такꙋ́ю войнꙋ́ вы́правили; С котро́и лꙋ́пы вѣчныє похо́датъ: И свѣтъ ѡздо́ба(т) (Львів, 1642 *Бут.* 10 зв.).

4. *(до кінця життя)* довічний: а ѡнъ… кнѧзю Кꙋзмє и єго дєтємъ и потомкомъ вєчного дєръжаньѧ тыхъ имєнєй постꙋпилъ (Краків, 1539 *AS* IV, 217); чл҃вкъ во(л)ны(и) за жадє(н) высту(п) в нєволю вєчную выда(н) быти нє має(т) (1566 *ВЛС* 95 зв.); а которы(и) бы з на(с) попа(д)ши в туую вину платити єє нє хотє(л) тогды таковы(и) ка(ж)ды(и) з на(с) має(т) по(д)лєчи по(д) вѣчноє нєблг҃ословє(н)с‹тво› и проклѧ(т)ство и… и(з)вє(р)жє(н) быти має(т) на то(м) жє соборє нш҃о(м) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 141); дала той мой фꙋндꙋшовый Листъ и добровольный запись съ притисненїємъ печачи (!) и съ подписомъ рꙋки малжонка моєго… отъ котораго тꙋю данинꙋ и вѣчнꙋю даровизнꙋ маю (Київ, 1615 *ПВКРДА* II-1, 25); вы… ивана бо(н)чє(н)ка… пострєлили… дрꙋго(г) ивана вєкєрами збили сто(л)кли рꙋкꙋ лєвую зламали: на што вєчъны(и) калика зо(с)та(л) (Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5, II 4060, 72 зв.); за́що и ѡ(т) людє́й похва́лꙋ // и ѡ(т) Бг҃а нагоро́дꙋ и благослове́нство доча́сноє, и вѣчноє ѡде́ржитє, кото́рогѡ ва́мъ оупре́ймє и вѣрнє зи́чымъ (Львів, 1646 *Зобр.* 3-3 зв.); Бг҃ъ… оуказа́лъ ми сѧ… // …и ре́клъ… дамъ тобѣ зе́млю и насѣнью твоємꙋ по тобѣ во ѡсѣдлость вѣчнꙋю (серед. XVII ст. *Хрон.* 75-75 зв.); барзо веле подданых… татарове въ вечъную побрали неволю (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 120); *У порівн.*: А нинѣ латыни от дѣтска и до старости той хитрости и учения лживого учатся,… и, един по одном от сея жизни отходячи, яко дѣдицство вѣчное, сию мирскую мудрость друг другу предают и тестаменты… утверждают (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 161); **вѣчноє записанъє** *див.* **ЗАПИСАНЪЄ; вѣчный даръ** *див.* **ДАРЪ; вѣчный дѣлъ** *див.* **ДѢЛЪ; записъ вѣчный** *див.* **ЗАПИСЪ; листъ вичный** *див.* **ЛИСТЪ²; право вѣчноє** *див.* **ПРАВО¹; роздѣлъ вѣчъный** *див.* **РОЗДѢЛЪ.**

5. *(давно встановлений)* споконвічний: жалова(л) намъ ма(т)ѳєи… на стєѳана и на игната… Што(ж) дєи ѡни встꙋпають(ся) в нашии вѣчны(и) сєножати (Київ, 1508-1523 *ПИ* №5); кнѧзь Ѳєдор, ѡтпираючи, повєдилъ, ижъ ѡтєцъ єго, кнѧз Андрєй тоє имєньє правомъ дєдичнымъ и ѡбычаємъ вєчнымъ, в шлѧхєтноє Ядвиги… кꙋпилъ (Краків, 1539 *AS* IV, 184); Пыта́ю ва(с) за(с), имаю(т) ли пастырє вла(ст), што ново́го в цє(р)ковъ зако(н)нꙋ́ю // вѣчны(м) фꙋ(н)дамє(н)то(м) писанїѧ, чи́на и бл҃гообразїѧ ꙋкгрꙋ(н)това́нꙋю… ѡ(т) своєго вымы(с)лꙋ ми́рского вноси́ти (1598 *Виш.Кн.* 282 зв.-283); Трꙋ(д)но з҆ павꙋчи́ны зотка́ти поста́вꙋ, моє́го до́втѣпꙋ нєздо́лность вѣдаю, Нє пєрєходи грани́цъ вѣчныхъ мо́ви(т), кото́рыхъ // замѣрили Ѿц҃ы твои (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 203-204); И стєрє́чь бꙋдєтє днѧ тогѡ въ рожа́яхъ ва́шихъ ѡбра́домъ вѣчны(м) (серед. XVII ст. *Хрон.* 89 зв.).

6. *(незмінний)* остаточний: строны(и) прода(и)ноѣ ролѣ пєлѧковы(и) котроую ролю продали внуковє єго па(ш)кови затєви клима лєцєватє продали єѣ тоты трє(и)… я(к) сѧ єму в пє(р)ши(м) записѣ обѣцали боронити о(т) вшєлѧкы(х) пє(р)соу(н)… тєра(з) то потвєржую(т) рукоє(м)ство(м) вє(ч)ны(м) и ставѧ(т) єму роуко(и)мы (Одрехова, 1580 *ЦДІАЛ* 37, 1, 11 зв.-12); Посылаю вашєму блгочестию належачи(и) ли(ст) блажє(н)ного мєлєтиѧ… ѡ(т)да(и)тє бє(з) ѡмєшка(н)ѧ и стара(и)тє(с) абы копии тых вси(х) листо(в) по кгрє(ц)ку пєрєписати… абы з книги были выдрукованы… и што писа(л) по папиѧ… будє(т) выдруковано на вѣчноє нашє ꙋтвє(р)жєниє (Краків, 1609 *ЦНБ* II 21039, 1); Той роздѣлъ ца́рства тестаментомъ вѣчнымъ варовалъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 325); **вѣчная мудрость** *див.* **МУДРОСТЬ; вѣчна́я память** *див.* **ПАМЯТЬ; вѣчная темница** *див.* **ТЕМНИЦА; вѣчноє молчанє мѣти (дати, зоставовати)** *див.* **МОЛЧАНЄ; вѣчноє милченє** *див.* **МИЛЧЕНЄ; вѣчноє опочиненьє** *див.* **ОПОЧИНЕНЬЄ; вѣчноє поминанє** *див.* **ПОМИНАНЄ; вѣчный отпочинокъ** *див.* **ОТПОЧИНОКЪ; вѣчный сеноникъ** *див.* **СЕНОНИКЪ; вѣчный сорокоустъ** *див.* **СОРОКОУСТЪ; вѣчными часы** *див.* **ЧАСЪ; въ (у) вѣчной памати, во памати вѣчной** *див.* **ПАМЯТЬ; для вѣчноє (вѣчной)**

памяти *див.* **ПАМЯТЬ; гладъ вѣчный** *див.* **ГЛАДЪ[1]; домъ вѣчный** *див.* **ДОМЪ; ку вѣчной памяти, на вѣчную память** *див.* **ПАМЯТЬ; отхожденє вѣчноє** *див.* **ОТХОЖДЕНЄ; пропасть вѣчная** *див.* **ПРОПАСТЬ.**

ВѢЧНѢ *див.* **ВѢЧНЕ.**

ВѢЧОВАНЄ *с.* Проведення віча, ради: такъ писанямъ яко тєжъ и прє(з) ѡсобъ нѣкоторы(х) з мєжи вмстє(и) при ѡ(т)цѹ Василию до на(с) присланы(х) и за вшєлякую зычливо(ст) прия-тє(л)скѹю прє(з) вѣчованя вмстє(и) вдячнє при(и)-мивши вєлицє дякѹємо (Устя, 1612 *ЛСБ* 438, 1).

ВѢШАТИ[1], ВЕШАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(надавати чому-небудь висячого положення)* вішати: Приѡздоблѧ́ют᾿ єгѡ [конѧ] бро́нѧ́ю, то єсть збро́єю и кири́сомъ: вѣшаютъ прє(д) ѡчи́ма єгѡ мѹ́н᾿штѹ́къ,... и бра(з)ґаютъ пєрє(д) ни́мъ, призвычаиваючи єго, жє́быса нє лака́лъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 215).

2. (кого) *(страчувати через повішення)* вішати: таковымъ способомъ (и тыми доводами, яко вытегаете), и злодееве, которыхъ вешаютъ, могутъ тежъ собе и своему караню и вешаютъ для того, же ихъ Богъ милуетъ (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1101); злодѣя про то вѣшаютъ тай розбуйника на кулъ бютъ, што бы ся другѣ бояли вытъ такого дѣла (XVI ст. *НЄ* 71); Тые татарове палювъ... наставляли и подкоповали, грозячи и одповедаючи, же на тые пале подданыхъ Сушичанскихъ // ... вешати будутъ (Луцьк, 1637 *АрхЮЗР* 6/I, 505-506).

3. *Перен.* (на чому) Зосереджувати (що): в том словѣ познаваю, иж пан Юрко на бѣглости речей толко разум свой забавляет и вѣшает, а власного разума и ведомости истинное во писании не досягает (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 192).

4. (на чому кого) Подавати надію (кому), годувати обіцянками (кого): цесаръ... Послалъ былъ послы до папы Рымъского..., на словахъ его своихъ и обетницахъ вешаючи, ижъ оную згоду и едность церковную... потвердить и до скутку привести мелъ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 294).

ВѢШАТИ[2] *дієсл. недок.* *(вимірювати вагу)* важити: appendeo, вѣшаю (1642 *ЛС* 88); libro, as, важу, мѣрю, вѣшу (Там же, 254).

ВѢШАТИСЯ, ВѢШАТИСА *дієсл. недок., перен.* (на чому) Зосереджуватися: которіє [славолюбныє] хотатъ и в᾿ свѣцько(м) панованю, и в дховной владзы крыла свои ро(з)ширати, вѣшаючиса... на дочасны(х) рєча(х) (1598 *Розм.пап.* 23 зв.); которые [славолюбные] хотятъ и во свѣцкомъ панованю, и во духовной владзѣ крила свои розширяти, вѣшаючися барзѣй на дочасныхъ речахъ, нижли на вѣчныхъ (1603 *Пит.* 33); кото́рыѣ [грѣшныє] я́къ козлы по скала́хъ, по свово́лныхъ роспѹ́стах᾿ вѣшают᾿са (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 46).

ВѢШНИЙ, ВѢСНЬНЫЙ *прикм.* (*цсл.* вєшьнии) Весняний: маю Єго Милости затю моємѹ тѹю полтараста коп грошєй ѡтдати своими влосными грошми, ни в кого нє позычаючи, а рок тым грошєм сватого Юра дєн вѣшнєго (Крупа, 1533 *AS* III, 412); тогды па(н) микола(й) тую суму пнзє(и)... на я(р)маро(к) тутошни(и)... вѣшни(и)... ѡтослати мє(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 49); нє и́ншїй бо поча́токъ присто́итъ пе́рвомѹ врємєни, кро(м) поровна́ньє вѣсньноє, што нє з на́шєє повєсти, єдно ѡ(т) бж(с)твє́наго писа́нїа вѣрно ока́зѹєтса (Острог, 1588 *Сур.* 1); было спочаткѹ вѣка́ сътво́рєно равни-ны́ вѣсньныє, яко поча́то(к) ро́кѹ чєтырна́дєсатый лѹны́ по равнина́хъ яко пе́рвый м(с)ць. ше́стый днь патокъ яко в той члкъ съда(н) бысть (Там же, 5 зв.); **пашна вѣшняя** *див.* **ПАШНЯ.**

ВѢЩАНЇЄ *с.* (*цсл.* вѣщаниє) проповідь, по-вчання: Потрєба тєды́, абы́ та́ѧ вѣра ва́ша згажа́ласа з᾿вычаа́ми дѹшєспаси́тєлными: Тоє́и вѣры вѣща́нїє изы́йдє по всє́й всєлє́ннѣй (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 905).

ВѢЩАТЕЛЬ *ч.* (*цсл.* вѣщатєль) *(ознака, виразник чогось)* вісник: гдє трѹ́дноса хто мо́жєтъ ѡправ-ди́ти, мо́вачи: Ма́ю чи́стоє се́рдцє и встыдли́воє, гды ѻ́кѡ є́гѡ є́стъ нєвстыдли́воє, понєва́ж᾿ ѻ́ко ср(д)ца нєвстыдли́вогѡ є́стъ вѣща́тєлєм᾿ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 910).

ВѢЩАТИ, ВИЩАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* вѣщати) **1.** (кому і без додатка) Говорити, оповідати: Сходячися до сєго братьства в справа(х) ѹпорож-нившися книгы законьныє почита(ти) и дрѹгъ дрѹгѹ с послѹшаниємъ вѣщати (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); Здє по всѧ дни съ Хмъ жити тѧ явлѧ́єтъ И крєстъ в᾿ мо́лбах᾿, лѹна́ жє в᾿ чтє́нїих᾿ вѣща́є(т) (Київ, 1623 *МІКСВ* 85); Радостотво́рѧ(т), кощѹнствѹю(т), любє́знѡ и сла́дотнѡ

вѣща́ю(т) (1627 *ЛБ* 104).

2. (кому) *(залишати що-небудь комусь після своєї смерті у спадок)* заповідати: по мєнє… Анъна… половицꙋ сєла бабина котороє я тепє(р) єстємъ в дє(р)жанъю… на которо(м) записаломъ є(и) до(л)гъ способо(м) заста(в)нымъ сꙋмꙋ пнзє(и) чотыри тисєчи золоты(х) по(л)скихъ вищаючи є(и) на то(и) же маєтности моє(и)… має(т) всє… дє(р)жати (Луцьк, 1619 *ЦДІАЛ* 201, 4, 189, 1).

ВѢЩБА *ж.* Віщування, пророцтво, чаклування: Птичє влъхвова́ніє: Вѣщба́, вѣщє(н)є с᾽ пта́хωвъ, що быває(т) с᾽ пти́чєгω игра́ніа (1627 *ЛБ* 103).

Див. ще **ВѢЩЕНЄ.**

ВѢЩБАРСКИЙ *прикм. (який стосується ворожбитства)* ворожбитський: И вшє́дши до Іωсифа вси пєрєд ни́мъ оупа́ли… на зе́млю. Которымъ онъ рєклъ: Чомꙋ єстє та(к) хотѣли чини́ть: аболи нє вѣдаєтє жє мнѣ нє ма́шъ подо́бногω въ наоу́цѣ вѣщба́рскои (серед. XVII ст. *Хрон.* 71 зв.).

ВѢЩЕБНЫЙ *прикм. (який має магічну силу)* чарівний: Алєкса́ндєръ… на тыхъ мѣстъ пе́рстєнь вѣще́бный с тобо́лки своє́й вынялъ, и на рꙋкꙋ в᾽зложи́лъ и за́разъ жа́дны(м) нє былъ ви́дѣный (серед. XVII ст. *Хрон.* 421).

ВѢЩЕНЄ *с.* Віщування, пророцтво, чаклування: Птичє влъхвова́ніє: Вѣщба́, вѣщє(н)є с᾽ пта́хωвъ (1627 *ЛБ* 103).

Див. ще **ВѢЩБА.**

ВѢЩИЙ *прикм.* Віщий, пророчий: Мови(л) грознє Самꙋи(л) пр(о)рокъ… // Которого для порады прєз чары взбꙋдыла. Ωная вѣщая нєвѣста гды на(д) нимъ ворожыла (1636 *Лям. о приг.* 5 зв.-6);

у знач. ім. ж. р. **вѣщая** — віщунка: Никостра́та, албо ка́рмєнтисъ кроле́в(а) арка́дійска, нєвѣста вє(ли)кого ꙋчєніа въ гре́цко(м) пи́смѣ, ω(т) того была названа вѣща албо пр(о)ркинѧ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 23).

ВѢЩОВАНЄ, ВѢЩОВАНЇЄ *с.* Віщування, пророцтво, чаклування: Ієрусалимъ и королѣ его… которыи поганского балванского шаленства перешли безецностями своими, которіи, зъ балванскихъ оферъ радуючися, чародѣйствомъ вшелякимъ, ворожками и пташимъ вѣщованемъ обходячися, чого напротивъ самого Бога навымышляли! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 836); Ле́стєцъ: Тꙋла́къ, волоцю́га,… гꙋлта́й, кото́рый воло́читсѧ длѧ поживлѣ(н)ѧ та́къ, або з мата́цтвом᾽ и з᾽ шалвѣрство(м) яки́м᾽, з вѣщова́нієм᾽, з᾽ ворожѣньєм᾽ (1627 *ЛБ* 57).

Пор. **ВѢЩОВАТИ.**

ВѢЩОВАТИ *дієсл. недок.* (що) Віщувати, пророкувати: годи(т)сѧ абы илє що пи́смо вѣщꙋєтъ, тоє сѧ всє спо(л)нило (поч. XVII ст. *Проп.р.* 91 зв.).

ВѢЩОКЪ *ч.* **1.** Віщун, провісник, провидець: в той днь трєхъ вѣщковъ пєръскихъ посадили, и вєликꙋю имъ ꙋчтивость чинѧт бга занєхавши (Острог, 1587 *См.Кл.* 20 зв.); послали по того жида, кото́рого на то(т) ча(с) мѣли за вєли́кого вѣщка… въ аравіи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 42); влъхво́вє або вѣщковє на поклонєніє х(с)тоу пришли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 178); Влѣхвъ: Влъше́бни(к), чаро́вни(к), ворожби́тъ, вѣщо(к) (1627 *ЛБ* 20); Такаѧ была ма́ти нєронова Гды сѧ єи то(т) нєро(н) народи(л) пыталасѧ вѣщко(в) свои(х) чи́мь бꙋдє(т) гды лѣт свои(х) доростє(т) (Височани, 1635 *УЄ* №62, 17 зв.); А Саꙋлъ по сме́рти Само́йловой, вытратилъ вси чєрнокни́жники и вѣщки з᾽ зємли (серед. XVII ст. *Хрон.* 237 зв.); **вѣщокъ звѣздный** — астролог, планетник: Нє́ на тый то зна́ки оучини(л) бгъ свѣти́ла, а́бы з ни́хъ практыка́рє и вѣщковѣ звѣздныи оповадали, хто што оукра́лъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 3).

2. Знахар: Ба́лій, ил Баі́а, Да(н): в. Чаро́вни(к)…, вѣщо(к), а́лбо лѣка(р) (1627 *ЛБ* 5).

ВѢЩШЬ *ч.* (*стп.* wieszcz) астролог, віщун: Нє на тыи то зна́ки оучини(л) бгъ свѣти́ла, а́бы з ни́хъ практыка́рє… ωповадали… при́шлыи приго́ды,… бо таки́хъ вѣщши звѣздъ самъ… бгъ на́шъ га́нитъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 3).

ВѢЯ, ВѢА *ж.* Вія: Вѣжда: Вѣа, повѣка (1627 *ЛБ* 24); и та(к)… мо(л)чаніє заховꙋютъ, жє и клобꙋки споущєныи а(ж) до вѣй ω(ч)ны(х) ма́ю(т), абы взро(к) блꙋкатисѧ ω(к)казіи (!) нє мѣлъ (серед. XVII ст. *Кас.* 43).

ВѢЯЛО *с.* **1.** Плоский кіш для очищення зерна від полови: vannus, лопата, вѣяло (1642 *ЛС* 407).

2. Лопата для очищення зерна від полови: Вѣяло. лопа́та, Ventilabrum (1650 *ЛК* 438).

ВѢЯТИ, ВѢАТИ, ВЕЯТИ *дієсл. недок.* **1.** *(про вітер)* віяти, дути: а коли оуздритє. ижє вѣтрь

с полоуднє вѣє тогды мовитє, тєпло боудє(т) (1556-1561 *ПЄ* 278 зв.); И вєяли вєтры… и ѡпалъ до(ж)чъ (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 7 зв.); зєфиръ, вѣтръ вдѧ(ч)ны(и), ѡ(т) полȣ(д)нѧ вѣючій (1596 *ЛЗ* 49); в' тємнохмȣрной нóчи, срóгїй вѣтръ вѣючи, всúми щéпы и насѣньми крȣтитъ, тóргаєтъ, лóмитъ, и вырывáєтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 18).

2. *(очищати зерно)* віяти: сѣю semino вѣю ventilo (*Уж.* 1645, 60 зв.).

ВѢА *див.* **ВѢЯ.**

ВѢАЛНИЦА *ж. (сильний раптовий вітер)* вихор: Трȣсъ: Трасѣ(н)є зємлѣ, або вúхєръ, вѣалница, вѣтръ ґвалтóвный, попȣдлúвы(и), нáглы(и) (1627 *ЛБ* 134).

ВѢАТИ *див.* **ВѢЯТИ.**

ВЮЗТИСА *див.* **ВЕЗТИСЯ.**

ВЮЗЪ *див.* **ВОЗЪ**[1].

ВЯДОМО *присл.* (*стп.* wiadomo) *у знач. присудк. сл.* відомо: мило(с)цивє панове подобно єстъ вшитькимъ… вядомо яко жона моя ганъна монъто(л)товна… ȣстȣпила до сокаля на я(р)марокъ тамъ жє змовивъшися з жолнєромъ з нєякимъсь миколаємъ ковънацъкимъ которомȣ вшитъкє сȣмє пєнєнъдзы(и)… ѡнємȣ дала (Луцьк, 1580 *ЖКК* I, 183).

Див. ще **ВѢДОМЕ, ВѢДОМО.**

ВЯДОМЪ *див.* **ВАДОМЫЙ.**

ВЯЗАЛО *с.* Пучок, в'язка: fasciculus, вязало (1642 *ЛС* 194).

ВЯЗАНЄ[1], **ВАЗАНЄ, ВЕЗАНЄ, ВАЗЕНЄ** *с.* **1.** В'язання, зв'язування: всєго выдатку золоты(х) д҃… за замо(к) слѣпы(и) и҃ гро(ш) до коморы… // за лозȣ до вазанѧ вина далє(м)… (*пошкодж. — Прим. вид.*) (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 3 зв.-4); поводове… вас на термин ваш менованый позываютъ, абысте стали за побите покаличене, посторонъками вязане поводовъ (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 466).

2. *(виріб, який виготовляється в'язанням)* шнур: оузы, ла(н)цȣхи, поворóзьє вáза(н)є, оýзлы (1596 *ЛЗ* 66); Оýзы: Ланцȣхú, поворо(з)є, вазє(н)є, оýзлы, окóвы (1627 *ЛБ* 138).

3. *(елемент дерев'яної частини будівлі)* в'язь, в'язання: Тє(с)ли Ма(р)циновищо поправи(л) ваза(н)є на дзво(н)ници и блахою поби(л) далємъ злоты(х) ѡ(с)мъ (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 7); *У порівн.*: Ср(д)цє основáн'но на сóвѣсти рáзȣма.‥ ꙗ́ко вазáн'є и бáлꙗки в' бȣдовáню мóцнє знáтыє, фѣан'є нє росто(р)гноу(т)сѧ (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 203).

4. *(введення кого-небудь у посідання маєтком)* посесія: я Юрє(и) ивано(в)ски(и)… по(с)ла(н) до сєла бєжова… на пода(н)є и вєза(н)є в має(т)но(ст) тȣю бєжо(в)скȣю… та(к) тє(ж) и (в) по(д)даныє тыє, которыє та(м) є(ст) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 33 зв.).

5. (кого) З'єднання, об'єднання: А ѿ стры(ч)кы и нє спóминай, что(ж) ихъ є(ст) бєз чúсла ко(у) вазаню братїи наши(х) (к. XVI-поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 113 зв.); **вязанє и розвязанє (розвязованє) —** право не відпускати або відпускати гріхи, провини: въ метафорѣ ключовъ… нѣчого ся иншого не таитъ, только владза вязаня и розвязаня, то естъ отпущаня грѣховъ и задержованя (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 404); А о браню ключовъ, то естъ вязаня и розвязованя, теды вѣдаемо зъ оного евангелія, гдѣ Христосъ Господь по воскресеніи всѣмъ еднакую владзу далъ, кгды презъ замкнене дверей до нихъ вшолъ (1603 *Пит.* 23).

Див. ще **ВАЗЬ.**

ВЯЗАНЄ[2] *див.* **ВЯЗЕНЄ.**

ВЯЗАНКА, ВАЗАНКА *ж.* **1.** В'язка, в'язанка: принєси вязанкȣ дровъ и ȣчини достатни(и) ѡгонь (к. XVI ст. *Розм.* 24 зв.); Поспѣш(и)ласѧ тогды Авиґѣа и взала… па҃(т) хлѣбовъ прáжмєныхъ, и кóшъ розúнковъ и с҃. вазáнокъ фúкгъ, и взложúла на ослы (серед. XVII ст. *Хрон.* 233 зв.).

2. *(те, чим зв'язують що-небудь)* зав'язка: Оуза, ю́за: звáзокъ, ланцȣ(х), вáзанка (1627 *ЛБ* 137); fascis, вязанка, вязанїє, вє(р)въ (1642 *ЛС* 194).

ВЯЗАНЪЄ *див.* **ВЯЗЕНЄ.**

ВЯЗАНЫЙ, ВАЗАНЫЙ, ВЕЗЕНЫЙ *дієприкм.* **1.** *(виготовлений способом в'язання)* в'язаний: А съ церкви соборное взяли крестъ золотый великий, роботы велми. коштовное везеное (Луцьк, *АрхЮЗР* 1/I, 208).

2. *У знач. прикм. (пов'язаний, зібраний у снопи)* зв'язаний: в тот час в том дворе было… гречки в гумне тридцат коп, а на пожне вязаное коп з сорок (Володимир, 1568 *АрхЮЗР* 8/III, 163); проса вязаного копъ двадъцатъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 96).

3. *У знач. прикм. (Виготовлений в'язанням з шерсті, шовку)* в'язаний: поесовъ едвабныхъ 20,

едвабю чирвоного поесы 2, везеные зъ кгузиками 2, едвабю зеленого тесма 1 (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 368).

4. *У знач. ім. (той що обкручений, обв'язаний чимось)* зв'язаний: коли црь Ассірійскій дознáлъ ѡсіеву неправду же хотáчи се выбить, послалъ послы до сисáри цра // егíпецкаго... ѡблéгл' егѡ и вазáногѡ всадúлъ до вазéньа (серед. XVII ст. *Хрон.* 339-339 зв.).

ВЯЗАТИ, ВАЗАТИ, ВЕЗАТИ, ВЯЗАТЬ *дієсл. недок.* **1.** *(з'єднувати, скріплювати що-небудь; зв'язувати)* в'язати: Вязáю. Ligo ... Constringo (1650 *ЛК* 438);

(що) *(збирати, зв'язувати у снопи скошений хліб)* в'язати: Вúдѣлєсмъ мóвитъ сóнъ: жéсмо серéдь пóла вазáли снопы (серед. XVII ст. *Хрон.* 59);

(що з чим) прив'язувати (що до чого): панъ ратомъски(й) ѡ(д)ного разу... за по(д)воды мещанъ ималъ и везалъ и за тетереву реку заве(д)ши ногами билъ (1552 *ОЖЗ* 122 зв.); Напервей, уходечы у манастыр, ворота с хворткою вязаные, побито кгонтами (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 287); *Образно*: А оустрáшмѡса, и порозумѣимѡ же нáшѣ грѣхи на шиѣ собѣ вáжемѡ, гды зло(ст) брáтнюю вспоминáемо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 466).

2. (кого) *(зв'язувати руки, ноги комусь, ув'язнюючи)* в'язати: часто поута(н) и ретаз'ми вазань и быва(ли) // ѡ(т) него... поута поламаны (1556-1561 *ПЄ* 142 зв.); гедеѡ(н) болоба(н)... сщниковъ... проклина(л) кромѣ всяко(г) суду, вяза(л) ланцухами за возо(м) волочи(л), мо(р)дова(л), голодо(м) мори(л) (Берестя, 1594 *ЛСБ* 260, 1); ланцы и путы вязали ихъ, али не могли удержати (XVI ст. *НЄ* 101); Слышáвши то црь и рыкноуль яко левь и повелѣ вазáти и біючи и(х) вéсти в те(м)ницю (XVI ст. *УЄ* №29519, 194); Юродúвые, глоупые пъяные, и спящие не мáють быти кр(е)щеные, если не мѣли вóли пере(д) тым' до того: але еслúбы с прирожe(н)а были гл(у)пыми, и юродúвыми, тогды тáк'са м(а)ем' ѡ(б)ходúти з нúми яко и з де(т)ми мáлен'кими, тó éстъ крестúти ихъ, хо(ч)бы и не хотѣли, примушáючи и(х), и вáжучи (Львів, 1645 *О тайн.* 22); тогож вяжучи борки обох раменъ повыворочали (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 465).

3. (кого) *(позбавляти волі)* ув'язнювати: а то ест' то(т), же оупáлы(х) ѡ(т)тинае(т) ѡ(т) надѣи, ба(р)зо то мо(ц)ное оу нéго ѡружье, и пойма(н)цóвъ свои(х) инáчей не заде(р)жоуе(т), едно ты(м) ихъ вáже(т) вазе(н)ем', котóрое еслú, схóчемо, за пóмочю бжею розо(р)вати в рыхло(м) часѣ мóжемо (Острог, 1607 *Лѣк.* 114); васъ подле росказаня и науки его милости отца митрополита имать и вязать буду поты, поки отцу митрополиту послушенство отдасте (Київ, 1610 *АЮЗР* II, 61); хто мае(т) тяжу того не вяжу(т) (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 31 зв.); Христіане отъ христіанъ были мордованы, зъ добръ вызуваны, и въ неволю... вязаны! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 777).

4. (в що) *(спонукувати)* навертати (до чого): Тая унѣя съ послушенства Божого зволокаетъ, а въ послущенство свое вяжетъ (бл. 1626 *Кир.Н.* 16).

◇ **вязати (вазати) и розвязовати (разрѣшати, рѣшити)** — не відпускати або відпускати (відпустити) гріхи, провини: Явне теды, повѣда, естъ, ижъ вязати и розвязовати грѣхи даръ духовный было оное (1603 *Пит.* 16); Вазáти и разрѣшáти взáлъ ключи. Але пріймѣте дхъ стъ, всѣмъ мóви(л): если кому ѡ(т)пустите грѣхи, ѡ(т)пустáтса имъ, если кому оудержите, оудержа(т)са (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 187 зв.); Петръ святый нѣкгды епископом Рыму не былъ и оные слова Петру реченые до столици рымское не стягаются абы она сама только мѣла власть на земли вязати и рѣшити и до неба ключами Петровыми отворяти (Львів, 1605-1606 *Перест.* 54); **згоду вязати** *див.* **ЗГОДА; мукою вязати** *див.* **МУКА.**

Див. ще **ВЯЗИТИ, ВАЗОВАТИ.**

ВЯЗАТИСЯ, ВАЗАТИСЯ, ВАЗАТИСА, ВЯЗАТИСЕ *дієсл. недок.* **1.** (до чого, до кого) Приєднуватися: С того лúсту покáзуетса то што(м) выше повѣдѣ(л), жé добра хóть соуть рóзны ѡ(т) оурáду, однáкъ до оурáду са вáжутъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 80); кто бы се до тое протестации егó вязати хотел... постерегаючи права ясне освецоных кнежат ихъ милости Чарторыйскихъ дедичного, которое до тое маетности мают, не мней тежъ особливе и держаня моего, абы мы о конъституцие и права, ясне о томъ учиненые, яко в добрах шляхетских, кгвалту и безправя якого не односилъ и не односили (Володимир,

1624 *АрхЮЗР* 1/VI, 539); хме(л)ницки розослалъ былъ по(л)ковникω(в)… на рꙋ(с)ку подолю на волы(н) з козаками, до которы(х) наве(н)це(и) хлопства вазалося (серед. XVII ст. *ЛЛ* 179); до жа(д)ныхъ иньшихъ справъ в жадно(м) суде и уряде вязати(с) и в нихъ ставати далеко ба(р)зе(и) на взрушене правъ дедичъныхъ стародавныхъ… ничо(г)‹о› чинити не можетъ (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 241).

2. Позбавляти волі, неволити (кого): А хто досконалꙋю любовь маетъ, тотъ важетьса и зневолаетъса ласкою (Вільна, 1627 *Дух.б.* 242);

(про християнське віровчення) заборонятися, неволитися: В том можешъ собѣ на приклад взяти братство виленское, якъ его превратити не могут от православія ни огнь, ни мечъ,… а слово божіе не вяжется, але овшем ростет и множится у правовѣрующих (Львів, 1605-1606 *Перест.* 56).

3. (до чого) Належати (до чого), стосуватися (чого): С того листꙋ показꙋетса то што(м) выше повѣдѣ(л), же добра хоть соуть розны ω(т) оурадꙋ, однакъ до оурадꙋ са важꙋтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 80); ω(т)кола показꙋетса то, же тотъ костелъ, который одны(м) меноуемо до одного якого мѣстца, …до одны(х) яки(х) по(д)леглых грѣхови людей вазатиса не маетъ (Там же, 162).

4. *Перен. (про молитву) (вестися безперервно)* в'язатися: Служба Божія ма бытъ ани барзо лѣниво, ани тежъ назбытъ скоро, але средне, съ початку заченши ажъ до конца остатнее молитвы, маетъ ся на кшталтъ ланцуховыхъ огнівъ вязати и нероздѣлне отправовати (1603 *Пит.* 82).

ВЯЗАТЬ *див.* **ВЯЗАТИ.**

ВЯЗЕНЕ, ВЕЗЕНЕ, ВЕЗЕНЪЕ, ВЕЗЕНЬЕ, ВѢЗЕНЕ, ВЯЗАНЕ, ВЯЗАНИЕ, ВЯЗАНЪЕ, ВЯЗЕНІЕ, ВЯЗЕНЬЕ, ВЯЗЕНЯ, ВАЗАНІЕ, ВАЗЕНЕ, ВАЗЕНЬЕ, ВАЗЕНА, ВАЗѢНЕ *с.* **1.** *(позбавлення волі)* ув'язнення: не имаеть на(с) прикосноутиса моука, ни иныя страсти, на вазания моучителева (1489 *Чет.* 142); его Мышка кназю Романꙋ на врад нашъ Луцкий выдати… не хотел, которогож тепер кꙋ правꙋ… постановити мꙋсал на онъ час за горача…, яко напевнейшым, а истым везеньем ꙋпщоного… и тꙋт стоить перед нами господарем, яко вазен поиманый на горачом (Вільна, 1565 *AS* VII, 276); черцовъ и поповъ с того мана(с)тыра берꙋчи и(х) везенье(м) всилуетъ (Новогородок, 1589 *ЛСБ* 123); на томъ… сонмищи… одныхъ доушено, дрꙋгихъ давлено, иншы(х) топлено. дроугихъ голодомъ морено, везеньемъ траплено (Острог, 1598 *Отп.КО* 20); Ѡлекшая порꙋки зразꙋ достати не могучи сказана е(ст) до вязеня (Львів, 1607 *ЛСБ* 1046, 2 зв.); Хтожъ еднакъ не видитъ въ мордерствѣ Игнатіевомъ явного кламства, которому… и зубы были вытолчены,… и нагій и звязаній въ студню былъ вкиненъ, а еднакъ по томъ… вязени… лѣтъ 11 на столици седѣлъ! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 741); Вазаю… траплю вазеньемъ (1627 *ЛБ* 24); Пентефрій который былъ далъ Іωсифа на // бное такъ долгое вазанье видачи такое подвыжшенье егω преректлъса, и бѣжалъ до жоны (серед. XVII ст. *Хрон.* 67-67 зв.).

2. В'язниця, тюрма: хотячи есмо каждого при праве посполитомъ заховать послали тамъ дворанина нашого… и казали ему зъ оного везеня того архимандрита моцно взяти и выпустити (Краків, 1540 *КМПМ* I, дод. 1); Береть староста теперешни(и) ωтъ того кого ꙋ вязенье хотя неви(н)ного ωсадить повежного ві҃ гроше(и) (1552 *ОЧерк.З.* 10); Тежъ ꙋставуемъ и(ж) коли бы хто комꙋ рекъ же ты не чистого ложа сы(н), а того бы на него не довелъ… тогды… таковы(и)… мае(т) седети ꙋ везе(н)ю (1566 *ВЛС* 7); заразъ… не ω(т)пущаючи мене ω(т) суду без доводу и присяги на голое рече(н)е слова пана песочи(н)ского… ω(т)правити и та(к) же зара(з) мене самого до везе(н)я на целы(и) рокъ до вежи посадити (Кунів, 1581 *ЛНБ* 5, II 4044, 84 зв.); Ино твоя мл(с)ть… нищи(х) слу(г) црк҃вны(х) и дѣте(и) нищи(х) шко(л)ны(х) ωкова(в)ши до вязе(н)а посажа(л) (Вільна, 1594 *ЛСБ* 251); Присмотрѣмъ бетѣжныхъ и тыхъ, котры(и) (*в ориг.* котрыхъ. — *Прим. вид.*) у вязаню сидятъ (XVI ст. *НЄ* 215); Никифора… скилька лѣт у вязеню держали, наконец ажъ уморили постомъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 40); Оузница: Тꙋрма, вазе(н)е (1627 *ЛБ* 138); На той часъ ωпꙋстивше ю сті҃и Бж҃ии Аг҃гли, порвꙋтъ ю… бные бѣси… и розтавше ю напꙋлъ, оуверг̃ꙋ(т)… в' пропасть, и вазена (Львів, 1642 *Час.Слово* 269); который арештъ пан Лакгановъский принявъшы доброволъне… то декляровалъ, же уже тых злочинъцов в замъку турыском у

везеню туромном маетъ (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 8/IV, 71); *Образно:* Тымъ спо́собомъ Іωа́ннъ, ѻпра́тно́вши жни́во, з вазе́нѧ того тѣла, схо́дитъ не́тескли́во, Абовѣмъ ю́жъ ωде́ржалъ, по трꙋде́хъ и пра́цахъ, вѣчнꙋю нагоро́дꙋ, въ Нб(с)ныхъ пала́цахъ (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 18).

3. Полон, неволя: коре́цкій... пошо́лъ пе́рвіи ра́зъ надъ тꙋрка зара(з) поима(н) и бе́звѣсти зги́нꙋлъ. Роди́вшіи его килка кро́тъ посыла́ли в зе́млю тꙋре́цкꙋю довѣдоваючисѧ где есть... едны мо́вили оу ве́зеню, а и́ныи замордовано (1509-1633 *Остр.л.* 129 зв.); ωни... посла нашого... на волной дорозе перенемши, ωкрꙋтне на смерть замордовали, а... кнѧже арцыбискꙋпа Ризского,... ꙋ везенье взѧли (Вільна, 1557 *AS* VI, 22); А кгды бы которы(и) доро(с)лы(и) бы(л) на слу(ж)бе // ꙋ чужихъ краинахъ або на наꙋце або те(ж) ꙋ везе(н)ю неприяте(л)скомъ тому да(в)но(ст) не шкоди(т) если ее ω(т) приеха(н)я своего не замо(л)чить (1566 *ВЛС* 69 зв.); я,... черезъ Мамаѧ Девеевича мꙋрзꙋ... въ земли Волынской ꙋ везенѣе неприѧтелское взѧтъ (1577 *AS* VI, 71); ωсиротѣлъ есмь и оучини́ли есте мене безъ дѣтей, оди́нъ зги́нꙋлъ, дрꙋгій въ вазе́ню зъоста́лъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 69); тепе(р) теды яко пру(д)ко манифе(с)та(н)съ з милосе(р)дя бо(з)кого з рукъ неприяте(л)ски(х) из везеня уво(л)нены(и) зо(с)тавъ... ω таково(и) згубе свое(и) ωповеда(л)се и ω(с)ве(д)ча(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 210);

неволя, поневолення: моисей... пре(д)ки и́хь изъ мωщ҆наго вазаніѧ... привелъ черезъ поу́щоу до землѣ ωбица́н҆ной имъ (серед. XVII ст. *УЄ* №91, 28).

4. *Перен. (про гроші)* привласнення, користування чиєюсь власністю: Воспомѧни и Филипа, малѧра многопѣнѧ(ж)ного, ка́мо (!) тые рꙋманые золотые, по его нево́лно(м) ω(т)хо́дѣ осталисѧ, и в чие(м) нн҃ѣ везеню седѧ(т) (1598 *Виш.Кн.* 273 зв.).

ВЯЗЕНЬ, ВАЗЕНЪ, ВАЗЕНЬ, ВАЗѢНЬ, ВЕЗЕНЬ *ч.* **1.** В'язень: ималь на то(т) ча(с) ваз҆нѧ с҆лав҆наго п҆роз҆вище(м) варав҆воу (1556-1561 *ПЄ* 117 зв.); князь Матушъ Вороницкій черезъ возного и козаковъ тыхъ вязневъ прислали (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 3/I, 16); тарасы полама́ли, въ кото́ры(х) было вазню(в) пол҆но (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 123); Оу́зникъ: Ва́зень, плѣнникъ (1627 *ЛБ* 138); лю́де впада́ютъ въ высокоꙋміе... Презъ повона́ніе а́лбо за́пахъ, оубо́гими, хо́рыми, трꙋдова́тыми, ва́знѧми и оуме́рлыми брꙋда(т)сѧ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 910); Мꙋжь легковѣрны сло́вωмъ ей да́лъ мѣстце, а слꙋхаючи спра́вы ω(т) Іωсифа, каза́лъ егω вести до темни́ци, гдѣ ва́зневъ цр(с)кихъ // стережоно (серед. XVII ст. *Хрон.* 64 зв.-65); которыи то законницы... запомневшы политованя хрестыянъского, которое над утрапленными вязнями... уживати звыкъли,... // тые добра од протестуючогосе одобрали (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 304-305);

перен. (людина, яка перебуває під владою, впливом когось) невільник: я, тебе стражу, слꙋгꙋ, неволника, и вѧ(з)нѧ женѣ оучиню, а тобѣ всю мысль оу жоны похо(т)ное стꙋ(д)нѣ привѧжꙋ (1599-1600 *Виш.Кн.* 208);

перен. грішник: а... ва́зень вѣч҆ны(и) грѣхови е(ст) есми (1599-1600 *Виш.Кн.* 209); але по́ты(м) з нево́лѣ смр҃ти выше(д)ши, вста́вши... потꙋжне и чꙋдо́вне зъ мр҃твы(х), и дрꙋги(х) выпровадилъ ва́зневъ ω(т) а́да (поч. XVII ст. *Проп.р.* 205 зв.); Впосро́дку ихъ абовѣмъ е́стъ Г(с)дь, кото́рый называ́етъсѧ Збави́телемъ, и́жъ вазневъ выбавлѧ́етъ: зове(т)сѧ лѣкаремъ, же дае́тъ нб(с)ное и Бо(з)ское лѣка(р)ство, и аффекта дш҃и лѣчитъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 248); прова́дитъ Цр҃ъ на́шъ и Бг҃ъ; за собо́ю... пω(л)ки вѧ(з)нωвъ а́дскихъ (Чернігів, 1646 *Перло* 64); *Упорівн.:* тꙋт стоить перед нами господарем, яко вазен поиманый на горѧчом, а такъ злосливом ꙋчинъкꙋ (Вільна, 1565 *AS* VI, 276).

2. Полонений: также отъ вшелякихъ непріятелей, погановъ Турковъ и Татаръ вязнювъ, языковъ доставаючи, ку осторожности его королевское милости и Рѣчи Посполитое,... здоровья и живота своего не лютуючы, послугу чинили и завше чинятъ (Київ, 1610 *АЮЗР* II, 59); наве(т) и тые вси аре(н)ды писаные позваны(й) побра(л) а меновите напе(р)ве(й) татарина ве(з)ня которо(г) купи(л) за соро(к) копъ гр҃ше(й) лито(в)ски(х) (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.); Если войдешъ на войнꙋ проти́въ непріѧтеле(м) твои́мъ а пода́стъ ихъ г(с)дь бг҃ъ твой въ рꙋки твои, и пойма́ешъ ва́зни, а оузри́шъ въ лі́чбѣ поима́ныхъ женꙋ на́добнꙋю... и бꙋдешъ ю хотѣлъ мѣть за женꙋ, в҆веде́шъ ю в до́мъ сво́й (серед. XVII ст. *Хрон.* 155 зв.).

ВЯЗЕНЬЄ *див.* **ВЯЗЕНЄ.**

ВЯЗЕНЯ *див.* **ВЯЗЕНЄ.**

ВЯЗИНА *ж.* *(про саджанці в'язів)* розсадник: ulmarium, вязина (1642 *ЛС* 416).

ВЯЗИТИ, ВАЗИТИ *дієсл. недок.* (кого) *(позбавляти волі)* ув'язнювати: свои своихъ, хрістиа́нъ хрістА́нє ВА́жѹтъ, вазА́тъ, кро́вь точатъ (Вільна, 1620 *Лям.К.* 17); цари Константинополскіи и гетманове ихъ самыхъ папежовъ вязили и судили (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 926); нє ты́лкѡ до звА́заны(х) в' тємни́ци́ нє хо́дАтъ, а́лє и розвА́заны(х) вазА́тъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 728).

Див. ще **ВЯЗАТИ.**

ВЯЗОВИЙ *прикм.* *(який стосується в'яза)* в'язовий: ulmeus, вязови(й) (1642 *ЛС* 416).

ВЯЗЪ *ч.* В'яз: ѣдєтє нє ѡборочаючи налѣво ани направо ажъ приѣдєтє до высоко (!) вязѹ тожъ ѡбротитє налѣво (к. XVI ст. *Розм.* 36 зв.); ulm(us), вязъ дрєво (1642 *ЛС* 416).

ВЯЗЬБА *ж.* Рабство: Сесь пустъ такъ выбраннымъ у вязьбу неправедную, чомъ розвязаніе и потоптаніе слабажаетъ тоты, котрыи падутъ у напасть и у великый терхъ, то есть грѣхи (XVI ст. *НЄ* 17).

ВЯЛЫЙ, ВАЛЫЙ *прикм.* **1.** В'ялений, в'ялий: на торъгѹ ѡтъ рыбъ свєжихъ и вАлыхъ мыта на воєводѹ такъ жє дєсАтАА рыба (1552 *ОКЗ* 38 зв.); взяли… солонины полтовъ сорокъ, салъ тридцатъ, вялых осятровъ десять и рыбъ сухыхъ полтораста и иншихъ рыбъ немало (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 137); Хомѹ самого збили и пограбили: клячѹ тисавѹю …рыбь вАлы(х) бо(ч)ковы(х) пя(т)со(т) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 49); Сѹшани́ца: МА́со вєндзо́ноє, а́лбо ры́ба вА́лаА (1627 *ЛБ* 125).

2. *У знач. ім.* В'ялий. Вл. н.: Федо(р) Вялый (1649 *РЗВ* 159 зв.).

ВЯНЦЫЙ *див.* **ВЕНЦЕЙ.**

ВЯТЕРЪ *ч.* Ятір: а панъ Кгесинский… и потомкове… не мают ся в тот ставъ… вступовати, чолнов на том ставу Свищовском не мети, рыбъ сѣтми и утками, вятерми,… // …ловити не мают (Свищів, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 30-31); и теперъ николи вечне вси напотомные люде, тамъ мешкаючие, у ставъ Пересопницкий… жадного вступу мети и никоторымъ начинемъ,… яко вершами и вятерами // рыбъ ловити не маютъ (Клевань, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 475-476).

ВАДОМОСТЬ *ж.* (*стп.* wiadomość) відомість, звістка. ◇ **дати вадомость** — повідомити: я ижє(м) нєѡсєлая в то(р)чинє є(д)но в луцку по(д)вєзала(м)-сА ѡ собє вАдомо(ст) ѡ(т) врАдѹ луцко(г) дати (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 41).

Див. ще **ВѢДОМОСТЬ.**

ВАДОМЫЙ, ВЯДОМЪ *прикм.* (*стп.* wiadomy) обізнаний (з чим): на дрѹги(и) днь по сє(д)мицы мєшканя моєго в монастыри, бє(з)гла(с)нє вм(с)ти и прочи(м) ѡ(т)ѣхалє(м) прошєніА прошѹ пи(л)но, вшакъжє Гд(с)нь ѡцъ игоумє(н) вядо(м) єсть (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 2); **вадомымъ чинити** (кого) *див.* **ЧИНИТИ.**

Див. ще **ВѢДОМЫЙ.**

ВАЖКА *ж.* В'язка: бѹдєтъ дѹша па́на моєгѡ́ стєрєжо́на якѡ бы вА́жцѣ живѹчихъ оу г(с)да бга твоєгѡ́ (серед. XVII ст. *Хрон.* 237).

ВАЖЧОЄ, ВАЖЬЧОЄ *с.* Вид податі: мєл я в тыи люди ихъ в Хлапотинє бєз жадного вАжьчого и бєз моєго накладѹ вьєхати, а ѡни томѹ противни нє мєли быти… Якож Єго Милост пєрєдъ нами повєдил накладѹ своєго, як в помочномъ, так во вАжчомъ и в ынших накладох двадцать коп грошєй (Луцьк, 1536 *AS* IV, 60).

ВАЗАНЄ *див.* **ВЯЗАНЄ[1].**

ВАЗАНЇЄ *див.* **ВЯЗЕНЄ.**

ВАЗАНКА *див.* **ВЯЗАНКА.**

ВАЗАНЬЄСА *с.* Вступання у невідповідні, ненадійні стосунки: члѡнками хвыми ча́сто сА и ты́є котѡ́рыє ни́ми нє соу́ть называ́ютъ, зачи(м) в' вАза́ньюсА з ними мы́лка и оунєсє(н)є бы́ти мо́жє(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 163).

ВАЗАТИ *див.* **ВЯЗАТИ.**

ВАЗАТИСЯ *див.* **ВЯЗАТИСЯ.**

ВАЗАТИСА *див.* **ВЯЗАТИСЯ.**

ВАЗЕНЄ[1] *див.* **ВЯЗАНЄ[1].**

ВАЗЕНЄ[2] *див.* **ВЯЗЕНЄ.**

ВАЗЕНЪ *див.* **ВЯЗЕНЬ.**

ВАЗЕНЬ *див.* **ВЯЗЕНЬ.**

ВАЗЕНЬЄ *див.* **ВЯЗЕНЄ.**

ВАЗЕНА *див.* **ВЯЗЕНЄ.**

ВАЗИТИ *див.* **ВЯЗИТИ.**

ВАЗКА *ж.* **1.** Річ, яка служить для зв'язування чого-небудь: дрȣги(и) ланъцȣхъ што ворота запинаю(ть) тотъ дванадъцати падє(и) а трєти(и) на ва(з)ки ӣ падє(и) (1552 *ОВол.З.* 194).

2. Лігатура: nodus… коно(т) ва(з)ка лєгатура (І пол. XVII ст. *Сем.* 120).

ВАЗНУТИ *дієсл. недок. перен.* (чим, у чому) *(заглиблюватися, потрапляти в що-небудь)* в'язнути: ср(д)цємъ и оу́мо(м) в' зє́мныхъ' сѣтахъ ва(з)нȣт', нє ма́ючи в нє́м' ѡ(т)починє́на Бжго (Вільна, 1627 *Дух.б.* 52).

ВАЗНЬ *див.* **ВАЗНЬ.**

ВАЗОВАТИ *дієсл. недок., многокр.* (кого, чим) *(обвивати мотузкою руки або ноги, позбавляти свободи руху)* в'язати: приказаль доухови нєчистомоу выити изь чл҃ка ѡ(т) м'н'огыхь бо лѣть пох'ватоваль єго и вазовали єго оужищами и поуты жєлѣз'ными поутовали тыи которыи єго стєрєговали (1556-1561 *ПЄ* 249).

Див. ще **ВЯЗАТИ.**

ВАЗЬ *ж.* **1.** *(скріплення дерев'яних частин будівлі врубуванням)* в'язь, в'язання: На тотъ часъ покрыто по влоски частою ва(з)ю и чєрєпицєю поливаною (1552 *ОЛЗ* 158).

2. *(скріплювальна дерев'яна частина споруди)* кріплення: Мостъ пєрєдъ замъкомъ добръ на вази моцъно(и) (1552 *ОВол.З.* 194); Тȣтъ вєжа мȣрованаѧ ѡтъ мєста ѡбъла(н)кованьє с трєма вє(р)хи мєжи вази плита покрыва(л) єє фальчє(в)ски(и) станисла(въ) (1552 *ОКр.З.* 146); миха(л) мышка… из дому ни(з)ко(г)… дахи што вєтръ поздира(л) латы // крокви бру(с)є и ва(з)… попали(ти) каза(л) (XVI ст. *ЦНБ* II 22641, 7-7 зв.).

Див. ще **ВЯЗАНЄ**[1].

ВАЗѢНЄ *див.* **ВЯЗЕНЄ.**

ВАЗѢНЬ *див.* **ВЯЗЕНЬ.**

ВАЛИТИ *дієсл. недок.* (що) *(підсушувати щонебудь, роблячи припаси)* в'ялити: Гȣси чиншовыє, тыє выбирати, а ȣкормивши, валити их мают (1567 *AS* VII, 119).

ВАЛЫЙ *див.* **ВЯЛЫЙ.**

ВАНУТИ *дієсл. недок., перен.* В'янути: Присвѣда́ю: а ва́нȣ (1627 *ЛБ* 99).

ВАНУЧИЙ *дієприкм. у знач. прикм.* В'янучий: мы дȣхо(в)ныи робо(т)никовє… нє ѡ одно(м) часѣ лѣта, цвѣтȣчїи и врихлѣ ванȣчїи цвѣты добры(м) наши(м) гостємъ и милымъ ѡ хс҃ѣ дѣтємъ прино́симѡ (І пол. XVII ст. *УЄ Кан.* 79); Робо́тникѡвє, кото́рыѣ ѡко́лѡ са́дѡ(в)… робат'… квѣты… па́хнȣчїѣ збира́ючи… ѡ́чи ни́ми тѣшачи, во́нности ихъ зажива́ютъ …нє ѡ єди́но(м) часѣ лѣта квитнȣчїѣ, и… ванȣчїѣ квѣты… дѣтє́мъ прино́симѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 504).

ВАСЛО *див.* **ВЕСЛО.**

ВѲУНДОВАНЬЄ *див.* **УФУНДОВАНЄ.**

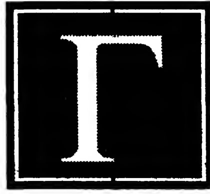

Г 1. Четверта літера алфавіту на означення приголосного звука "г".

2. Має числове значення: г҃ - 3; ҂г҃ - 3000: да(л)ємъ... за троє куръ г҃ грошѣ (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 20); хто ходи(т) єє подачъки даєть и҃ гроше(и) а г҃ кади медꙋ (1552 *ООвр.З.* 111 зв.); за фа(р)бꙋ че(р)вонꙋю до банѣ гр(ш) г҃ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 3); Сꙋмма всєго выда(т)кꙋ злоты(х) ҂афг (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 5 зв.).

ГА[1] *част. (питальна) (уживається як відгук на звертання)* га: Знамєнованїѧ Мєждометїѧ сꙋть различна... зовꙋщагѡ: якѡ ге́й: ѡ(т)зыва́ющагѡсѧ: якѡ га́; чтѡ (Єв'є, 1619 *См.Грам.* 194 зв.).

ГА-ГА[2] *виг. (виражає звуконаслідування, що відтворює голосний сміх)* га-га: [Klim] Há há há há há há há dwa krot odynoho Czołowikam oszukał pryznam sia do toho (Яворів, 1619 *Гав.* 20).

ГАБА *ж.* (*ар.* aba) *(турецьке сукно білого кольору)* габа: Панъ Юрє(и) Макаровичъ... заграбилъ... габы поставо(в) два (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 26 зв.).

ГАБАТИ, ГАБАТЬ, КГАБАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* gabać) (кого, о що) нападувати, турбувати (кого за що): кнѧз Федор самъ в дєржанью... того прєрєченого имєньѧ... былъ, а ѡтъ жадного ѡ тоє имєньє нє былъ кгабанъ (Краків, 1539 *AS* IV, 184); Налєжꙋ: Выполнѧ́ю,... дрꙋчꙋ, га́баю, принаглѧ́ю (1627 *ЛБ* 69); Притѧгнꙋлъ Кєндєвє́й до иамнѣи, и по́чал҄ лю́дъ габа́ть, и в҄ поима́ньє бра́ть (серед. XVII ст. *Хрон.* 494).

ГАБАЧЪ *ч.* Кожух, покритий габою, білим турецьким сукном: У Бакия Высо(ц)кого:... кожухо(в) пя(т) (два жє(н)скихъ)..., габачо(в) тры (Житомир, 1650 *ДМВН* 205); У Федора Я(н)че(н)ка... габа(ч), кошътова(л) золо́тыхъ пя(т) (Там же); У Гри(ц)ка Бабича... габачовъ, кожухо(в) два (Там же, 206).

ГАБЕНЫЙ, ГАБЪЯНЫЙ *прикм. (пошитий, виготовлений з габи)* габовий: вы... всє што при ни(х) было побрали... ꙋ то(г) ивана... ꙋбра(н)є габєноє за котороє да(л) золоты(х) два (Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5, II 4060, 72 зв.); ѡпанъча габъяная коня гнєдого бєлоногого... побравъши (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 92зв.).

ГАБИТЪ, ГАБѢТЪ *ч.* (*стп.* habit, *лат.* habitus) **1.** *(чернечий одяг)* сутана, га́біт: а ѡдѣнѧ за(с) полотє(н)ноє наоуча́ло, жє сꙋть оуме́(р)ли всѧ́ко(и) споле́чности свѣто́во(и):... и ѡ́но та́кож(д)є, що и(м) га́бѣтъ // або ѡдѣнѧ значи(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 5 зв.-6).

2. Чернечий закон: Тꙋ́смо дото́ль всє ѡписа́ли; абы́смоѧ нє зда́ли ко́мꙋ що ѡпꙋсти́ти з҄ стороны га́бѣтꙋ єги(п)тїа́новъ (серед. XVII ст. *Кас.* 8);

перен. чернечий спосіб життя: понєва́жъ и они [роботники] ѡ́бразъ а́лбо га́битъ живо́тъ пꙋсте́лничїй и хр(с)тїа́нскїй прова́дѧчихъ на сєбє кладꙋтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 322).

ГАБШАСЪ *ч.* Обшивка (?): Єдвабница бѣлая, по бєрєга(хъ) габша(съ) злоты(и) и на ко(н)ци лис҄товка з҄ злота роблєная (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 68).

ГАБЪЯНЫЙ *див.* **ГАБЕНЫЙ.**

ГАБѢТЪ *див.* **ГАБИТЪ.**

ГАВА *ж.* Ґава. Вл. н., *ч.*: Анъдрꙋшко Гава (1649 *РЗВ* 156).

ГАВАДЗА *ч. Діал.* гаваза́ "нечепура". Вл. н.: Дмитро Гавадза (1649 *РВЗ* 169).

ГАВАОНИТОВЕ *мн. (назва мешканців стародавнього палестинського міста Гаваона)* гаваони: кды до не́го [іѡзїи] пришли гаваѡнитовє, нє поради(л)-сѧ па́на, ѡшоука́ны(и) єстъ ѡ(д) нихъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 218 зв.).

Див. ще **ГАВАОНИТЫ.**

ГАВАОНИТЫ *мн.* Те саме, що **гаваонитове**: и рєкли ємꙋ гаваони́ты: нє ма́ємъ спо́рꙋ ѡ срєбро и ѡ зо́лото, алє проти́въ саꙋлови и до́мови єгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 276).

ГАВЕДА *ж.* (*стп.* gawęda) розмова, балаканина: дх҃ѡвныє… пожи́т҄ки с ты́хъ ма́єтностєй приходачїє… на ро́скоши, на по́м҄пы, на нєпотрє́бныє га́вєды,… и на и́ныє ма́рныє выда́т҄ки оборочаю́тъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 194).

ГАВРАНЪ *ч.* (*цсл.* гавранъ) те саме, що **гайворонъ.** *У порівн.:* черны яко гавранъ (поч. XVI ст. *Песн.п.* 54).

ГАВХТОВАТИ *див.* **ГАФТОВАТИ.**

ГАГАНЇЄ *с.* (*звуконаслідування крику гусей*) ґаґакання: ѡбоу́дилъ гоуса́ръ гага́нїє(м), ками(л)лꙋса, кото́рїи замо́къ ѡборо́ни(л) з лю(д)ми свои(ми) и(з) причи́ны гоу́сєи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 62 зв.).

ГАГАТЪ *ч.* (*фр.* gagate, *лат.* gagates) (*різновид кам'яного вугілля*) гагат: gagates, гага́тъ камєн(ъ) (1642 *ЛС* 205); Гага́тъ ка́мєнь. Gagates (1650 *ЛК* 438).

ГАДАНЄ, ГАДАНИЄ, ГАДАНЇЄ, ГАДАНА *с.* **1.** Дискусія, суперечка: Сие писание зовется зачапка мудраго латынника з глупым русином в диспутацию, а попросту глаголющи, в гадание или бесѣду: вопрос и отвѣт (1608-1609 *Виш.Зач.* 198); латинский костел… показовал, увѣрял с ними в гадание вшедших, абы никто их николи ж правдою препрѣти или побѣдити не возмог (Там же, 208); Стѧза́нїє: Възыска́нїє, выпытова(н)є,… Діспꙋта́цїѧ, га́дка, спира(н)є, пыта(н)є, розважа(н)є, розбира(н)є, гада(н)є (1627 *ЛБ* 124).

2. (*ворожба*) гадання, ворожіння: нш҃є мнима́нїє и на́шъ ꙋмыслъ часто на(с) ѡмылѧ́є, и ма́ло види(т), що помага́є вєли́коє гада́нѧ, ѡ закриты(х) и таємны(х) рє́чахъ, з которы(х) нє бꙋ́дємо строфованы на сꙋ́дѣ, жєсмо и(х) нє ꙋмѣли (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 12 зв.); Прикровє́нїє: Гада́нїє, за́гадка (1627 *ЛБ* 98); aenigma, гаданїє (1642 *ЛС* 72).

Пор. **ГАДАТИ.**

ГАДАРЯНЕ *мн.* (*назва мешканців стародавнього біблійного міста Гадари*) гадаряни: тоты люде дуръныи, Гадаряне, просили Христа, што бы пушювъ вонъ изъ державы ихъ (XVI ст. *НЄ* 153).

ГАДАТЕЛНЫЙ *прикм.* (*цсл.* гадатєльнъ) (*який вживається при ворожбі, для ворожіння*) ворожильний: aenigmaticus, гадатє(л)ны(й) (1642 *ЛС* 72).

ГАДАТЕЛСТВОВАТИ *див.* **ГАДАТЕЛЬСТВОВАТИ.**

ГАДАТЕЛЬ *ч.* Ворожбит: aenigmatistes, гадатє(л) (1642 *ЛС* 72).

ГАДАТЕЛЬСТВО *с.* Ворожіння, гадання: Назыанзенъ (о порядъномъ гадательстве: який порадокъ въ гаданью заховати маемъ) пишучы мовитъ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 246).

ГАДАТЕЛЬСТВОВАТИ, ГАДАТЕЛСТВОВАТИ *дієсл. недок.* (о чім, з ким) Дискутувати (про що з ким), обговорювати (що з ким), роздумувати (над чим про що): яже иногда… важылъсе есми былъ… о некоихъ нужныхъ речахъ писания светого, не самъ, но [зъ] своими старъшыми и презвитери, совитовати и гадательствовати (Вільна, 1599 *Ант.* 579); Назнамєно́вꙋє(т): Гадатє(л)ствꙋє(т) (1627 *ЛБ* 68).

ГАДАТИ *дієсл. недок.* **1.** (о чім, за що) (*спрямовувати свої думки на що-небудь*) думати (про що): Не гадай ничого за пожитокъ сего свѣта (XVI ст. *НЄ* 32); сердце наше не знаетъ тото, а гадковъ инъшее гадатъ о каздувствѣ (*виправлено на* ґаздꙋвствѣ. — *Прим. вид.*) (Там же, 212); и мовили жебы вши(т)ци лю́дє ни ѡ чо(м) и(н)шо(м) нє гада́ли. є́дно ѡ то(м), што и(м) хс҃ пи́сма воуклада(л) в дорозѣ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 52); Та́кжє и мы а́жъ и до то́го ча́сꙋ ѡ то́мъ гада́є(м) и по́є(м) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 84);

(*в інфінітивній конструкції із спол.* **як**): а дяволы тогды ненавидѣли Христа и гадали якъ боржѣе пуйти сперед (не)го (XVI ст. *НЄ* 101); тото суть такыи люде, што гадаютъ и нучъ и день, якъ обогатѣти (Там жє, 146);

(з ким о чім) (*спільно думати, радитися*) обмірковувати (що); роздумувати (над чим): И вышлї законьнїци. И почалї с ним гадати. глядаючї ѡ(т) нєго знамєнї́я съ нєба (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 56); Въ ієр(с)лмѣ на ты(х) мѣ(ст) осіаль дх҃ь нєчисты(и) ср(д)цє юдашєво которы(и) потаємнѣ ѡ(т) іс҃а ѡ(т)шєль, видачи иже жидовє посполꙋ в радѣ были и гадали ѡ томь яко бы го могли поимати (поч. XVII ст. *УЄ* № 256, 6 зв.); *Образно:* любовъ не мечетъ себе,… не гадаетъ злое, не радуетъ ся неправдѣ, усячино вѣруетъ (XVI ст. *НЄ* 11).

2. (*мати певну думку*) вважати, думати: А сесе изъвѣдованя естъ жидувское дѣло, чомъ они гадали,

ажъ люде могутъ сами выдъ себе изъ дѣломъ добрымъ добыти пожиток вѣчный (XVI ст. *НЄ* 122); Ta dla tohom hadał sobi Sczo on tam tot mowył tobi (Яворів, 1619 *Гав.* 19).

3. *(з інфінітивом) (збиратися робити що-небудь)* мати намір: Не гадай украсти ни маргу, ни пѣнязѣ другого (XVI ст. *НЄ* 19).

4. (без додатка) *(пророчити, передбачати)* гадати: addiuino, гадаю, пророкую (1642 *ЛС* 68).

5. (*стп.* gadać) (з ким, о чім) говорити: по(ст) ѡный про(д)кы ннѣ ости(л) я(к) ѡно(и) мо(и)сєи по(с)ти(л)сѧ... и гадаль из бого(м) лицє(м) ко лицꙋ, яко бы ты(ж) хто // из своимь товаришє(м) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 31 зв.-32); Христосъ Господь, гадаючи зъ оными Жидами, тыхъ словъ // уживаетъ (1603 *Пит.* 35-36); Нєха(и)жє пєрєстáнꙋ(т) тєлє́сныи и бы(д)лѧчїи лю́дє ѡ стáнѣ сты(х) дво(р)нє гадáти (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 29 зв.).

ГАДАТИСА, ГАДАТИСЬ *дієсл. недок.* (з ким) Спільно обмірковувати (що), спільно роздумувати (над чим): И выш'ли закон'ници и пѡчали сѧ з' нимь гадати глѧдаючи ѡ(т) нєго знамєнїи з нба (1556-1561 *ПЄ* 156 зв.); закон'ници гадалисѧ з нимь (Там же, 160 зв.); Єв(г)листа выписоує... якь ты(ж)... оучитєлєвє людоу з нико(ди)мо(м) сѧ гадаю(т) (Там же, 371 зв.);

(з ким) порозумiватися: тогды нѣкоторы(и) єпикуры(и) и стойковє // философи гадалисѧ з ни(м) (II пол. XVI ст. *КА* 93-94);

(з ким о чім) радитися (з ким про що): Єв(г)листа выписоує... якь хс зь закон'ники и сь садꙋкєими сѧ гадає(т) ты(ж) о двою приказаню в Законѣ на(и)бол'шимь (1556-1561 *ПЄ* 93 зв.);

(між ким) сперечатися: тогды гадали(с) жидовє мєжи собою рєкоучї якь жє можє(т) то(т) дати на(м) тѣло своє ясти (1556-1561 *ПЄ* 369 зв.).

ГАДИНА, ГАДІНА *ж.* **1.** Гадюка, гадина: єсли бы рыбы просиль, чи пак гадиноу подасть ємоу (1556-1561 *ПЄ* 39 зв.); Памѧтай // ... яко бъ сты(и) кара ль лю(ди) злоч(с)тивы(х), мєчє(м), ѡгнє(м), гáдинами зє(м)лѧ живы(х) пожирáла, западаласѧ (XVI ст. *УЄ* №29519, 35-35 зв.); Оужовни(к) є(ст) злѣлѧ (!) ба(р)зо добро коли кого оужь а(л)бо гадина въкоуси(т) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 4 зв.); каіáфа мыслúвца сѧ выкладає(т), и гáдиноу ѡнꙋю собо́ю выражовáл (поч. XVII ст. *Проп.р.* 93); гадіна. вож — anguis (I пол. XVII ст. *Своб.* 20); Гадина. Reptilis (1650 *ЛК* 438); *У порівн.:* будьте мудрѣ, якъ гадины, и безъвинны, якъ голубцѣ (XVI ст. *НЄ* 87); *Образно:* гáдины засъ суть похо́ти нашєго тѣла (поч. XVII ст. *Пчела* 8).

2. Потвора: Пото́мъ рꙍшивши лю́дъ, прїѣхалъ до... мѣста, гдѣ бы́ло вєлми мно́гѡ ди́вной гадины, кото́рїи бы мѣли го́ловы и ко́пы, я́ко бы вєпри, а копы́та бы́ли широ́ки на три сто́пы (серед. XVII ст. *Хрон.* 461 зв.).

Див. ще **ГАДЪ.**

ГАДИНЯНЫЙ *прикм., перен. (такий, як у гадюки)* гадючий: идъ гадиняный пудъ устнами ихъ, котрымъ ротъ клятвы повенъ и многыми словы (XVI ст. *НЄ* 124).

ГАДИТАНЫ *мн. (назва мешканців Гадитанії)* гадитани: та(м) тєжъ Гї́шпан' пи́лны(и) Мармꙋро́вый постáвилъ сто́лпъ, гдє з' Ѡцєáномъ Вы́спа мѣстцє подáєтъ дѣлнымъ гадитáномъ (Київ, 1632 *Євх.* 297).

ГАДИТИСЯ, ГАДИТИСА *дієсл. недок.* Гидувати, гидитися: чоботи́ща нєвытрътыи, а(ж) гади(т)сѧ поглєдѣв'ши на ни(х) (1596 *Виш.Кн.* 228); nauseo, as, мє(р)жуся, брижуся, гади(т) ми ся (1642 *ЛС* 278).

ГАДИЧАНЕ *мн. (назва мешканців м. Гадяча)* гадячани: а другое быдло часть нѣякую Гадичане отгромивши позабирали (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 11).

ГАДІНА *див.* **ГАДИНА.**

ГАДКА[1] *ж.* **1.** Думка, гадка: Дѣля того научайте ся, хрестіане, коли постите, абы ся сокотѣтъ выдъ всякыхъ дѣлъ лихыхъ, найперво выдъ гадокъ лихыхъ (XVI ст. *НЄ* 18); чомъ вытходитъ вытъ сердца гадка злая, убійство и прелюбодѣйство,... то естъ, що сквернитъ члвка (Там же, 37); Чємꙋсь мнѣ гадки вєликиє головꙋ здоймаютъ (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 16).

2. Суперечка: єщє и тєпє(р) єстъ вєликая звада и га(д)ка мєжы кра(м)матиками (1582 *Кр.Стр.* 14); Стѧзáнїє: Възыскáнїє,... Діспꙋтáцїѧ, гáдка, спира(н)є (1627 *ЛБ* 124); **гадки чинити** — заводити суперечку, вести дискусію: диспꙋтовáти то́ єсть прєпирáтисѧ и гáдки чини́ти, я́ко ѡ чо(м) нє пє́вно(м) нє мáю(т) (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 139).

3. Балачка, вигадка: за(в)стєга(и) глупы(х) гадо(к) и вычита(н)я родо(в) сваро(в) и споро(в)

зако(н)ны(х) бо су(т) нєпожито(ч)ны и (с)спро(с)ны (II пол. XVI ст. *КА* 539); то южъ нє потрє́ба въскрсєнїа, и сꙋдꙋ: албо тыжъ и то приво́датъ з бѣсѡвъ оуза́вши до́водъ; мо́вачи я́ко бѣсѡвъ нѣма́шъ въ пе́клѣ, та́къ и стыхˀ вˀ нбѣ алє сла́баа то ва́ша га́дка (Почаїв, 1618 *Зерц.* 46 зв.); лѣпшєє(ст) сты(х) набо(ж)нє и с плачо(м) проси́ти..., нѣ(ж) в таємница(х) ихъ про(ж)ными га(д)ками дишкꙋрова́ти (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 30).

4. Загадка: Та́а то га(д)ка трꙋ(д)наа ѡ(т) са(м)псо́на филисти́нчико(м)... загадана была (поч. XVII ст. *Проп.р.* 5 зв.); Ба́сни звагóмыа: Вшєтє́чныи, встыдли́выи Пѣсни, Га́дки, и Ба́йки (Львів, 1642 *Жел.П.* 7 зв.); А они ємꙋ рєкли... что соло́дшагѡ надˀ мє́дъ: а что моцнѣ́йшагѡ надˀ лва: которы(и) рє́клъ до нихъ: бы́стє бы́ли нє ора́ли яловицєю моє́ю нє нашли бы́стє бы́ли га́дки моє́й (серед. XVII ст. *Хрон.* 185); ша́ты вза́вши да́лъ ты́мъ кото́рыи бы́ли га́дкꙋ згада́ли (Там же).

ГАДКА² *ж.* Посудина для води: У олтару: престолъ и жертовникъ,... банка глиненая зъ виномъ, банечка и гадка миденая, што воду носятъ, маленкие (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 183).

ГАДЪ *ч.* Гад: всакоє прирожє(н)є звєра(т) и птахо(в) // и гаду и мо(р)ски(х) ры(б) быває(т) ꙋкрочє(н) є(ст) и є(ст) ꙋкрочоно ѡ(т) прирожє(н)а чл(в)чого (II пол. XVI ст. *КА* 167-168); Про́шꙋ ва(с) бра́та и напомина(ю)... жєбы(с)мо нє прилꙋчє́ни бы́ли к ѡ́ны(м) бєстїа(м), и(к) га́до(м) котры(и) са́ми сво(є) тѣло ида(т) (XVI ст. *УЄ* №29519, 100); рє́клъ ємꙋ, повє(р)зи єи [лѣскꙋ] на зємли. а кг(д)ы... повє́рглъ... вˀчи́ни(л)са с нєи га́дъ. то є(ст) зміа (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 18); всѣхъ звѣрѡвъ, птакѡвъ,... га́дѡвъ и во́ронов драпѣжнѣ́йшими бꙋ́дꙋчи, и нѣколи ма(с) лю(д)скихъ сꙋрóвє ѣсти нє пєрєставаючи (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 469); а тая волос(т) есть полна гадꙋ (серед. XVII ст. *Луц.* 532); Вси звѣра́та и пта́ство и вє́сь га́дъ вы́вєдь съ собо́ю и да́лъ благословє́нство (серед. XVII ст. *Хрон.* 16);

(про негідних з погляду релігійної моралі людей) гад, гадюка: гадовє порожєнїє ящоричєє якь оубѣгнєтє прє(д) соудѡ(м) огˀна пєкєлˀного то(г)[о] дла и я тыжь посылаю до вась пр(ор)кы (1556-1561 *ПЄ* 100); Гадъ прєпоа́саный бꙋ́дє вла́чити пєрєдˀ ни́мъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 76 зв.).

Див. ще **ГАДИНА.**

ГАДАЧИЙ *прикм. (який стосується гада, гадюки)* гадючий: Та(к) ты(ж) въ (ко)торо(м) домоу боудє(т) вєнєди(т)кта (!) пахноути то гадины и въсѣ нєчисто(ст) гадачоую выганає(т) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 3).

ГАЄВЫЙ¹ *прикм.* Лісистий: Гае́вый. Nemoros(us). Nemorensis (1650 *ЛК* 438).

ГАЄВЫЙ² *ч.* Гайовий, лісовий сторож, побережник: пани Сестревитовъская... до села до Белъки пехотою уходила и тамъ у певъного хлопа... гаевого, // мешъкала (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 617-618).

ГАЄКЪ *див.* **ГАЙОКЪ.**

ГАЄНЪ *дієприкм.* Скликаний: Тамъ же судъ потребный ведле права ихъ майдеборского былъ гаенъ передъ которымъ судомъ загаенымъ балверчикъ... и Ганна... были поставлены (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 8/III, 473).

ГАЗОФИЛАКЇЯ, ҐАЗОФИЛАКЇЯ *ж.* (*гр.* γασοφυλάκιον) скарбниця: тыи то слова мовиль гс в газофилакїи то є(ст) вˀ скарˀбници црквнєй (1556-1561 *ПЄ* 379); Вѣдаю то а ба́рзо до́брє, жє сꙋтъ, кото́рыѣ вєли́кїѣ ска́рбы трꙋдѡвъ, и высо́коѣ мꙋдрости свбє́ѣ зˀ побо́жностю злꙋчо́ноѣ, ѡ(т)даю(т) до ґазѡфилˀа́кїѣ, то єстъ, влага́лища Црко́вногѡ (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 5 зв.).

ГАЗУКА *ж.* (*стп.* hazuka) верхній одяг, переважно підшитий хутром: Шата злотоглавнаа, жꙋпан и газꙋка соболми подшита (1558 *AS* VI, 214); знашли клумо(к), в которомъ клумку газука чорного утє(р)фину, лисами по(д)шитая (Луцьк, 1565 *ТУ* 112); взато фу(т)ро во(л)чоє што было по(д) газукою (1571 *ЛНБ* 103, 15/Іс, 1855, 1); нєбо(ж)чикъ кєлємє(т) да(л) бы(л)... газꙋкꙋ мꙋра(в)скꙋю шарꙋю сму(ш)ки чо(р)ными по(д)шитꙋю (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 26); коли матъка наша мєнє заму(ж) давала то(г)ды за мъною дала шубъку кунюю... газꙋку камъчатую на золоти (Київ, 1615 *ЦНБ* II 23261, 1 зв.).

ГАИСТЫЙ *прикм.* Покритий лісом, лісистий: та́къ са ѡ(т)вора́ю(т) о́чи єгѡ..., якѡ ни́зины га́йсты, я́кѡ сады вилїєго́тны... я́кѡ кє́дри при вода(х) (серед. XVII ст. *Хрон.* 144 зв.).

ГАЙ¹ *ч.* **1.** Гай, ліс: мы з ласки нашєє... тыи зє(м)ли миколалаєвꙋ орєвинчинꙋ... сєножати з гаи из дꙋбровами... потвєржає(м) си(м) наши(м) листо(м)

вѣчно ємꙋ и его жонѣ (Берестя, 1506 *Арх.Р.* фотокоп. 10а); Маєт кнѧзь… тот замок… держати… з лєсы… и гайми и пасєками (Городно, 1507 *AS* III, 49); тоє имєньє, которое ѡнъ кꙋпил, потвєржаємъ… вєчно… з гаи и з хворосты и зъ заросльми (Краків, 1518 *AS* III, 174); а зємѧнє ставєцъкиє взѧли пола и(х) на л҃ днєвъ мєжи гаєвъ кꙋ стагомъ (1552 *ОВол.З.* 196 зв.); ѡхо(т)ный тє(ж) до гаю и мыслѝвєцъ быває(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 117); має(т)но(ст) свою… з дуброва(ми), гая(ми), ставами,… пану Мо(с)чєни(ц)кому зо вси(м) по(с)тупила (Житомир, 1649 *ДМВН* 181); вы́шолъ вє́сь Ізра́и(л)… и полама́ли балва́ны и вырꙋ́бали га́и (серед. XVII ст. *Хрон.* 342 зв.); Га́й. Nemus (1650 *ЛК* 438);

2. У складі вл. н.: **гай Баєвъский:** Федор Липка… //… пасеку в гаю Баевъскимъ…, выпустошилъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 72-73); **гай Десятинский:** от того болота… просто тою дорогою через поле утираючи (sic! — *Прим.вид.*) гаю Десятинского (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 113); **гай Красноселский:** єстлибы хто мєл ꙋ гаю Красносєлскомъ… ємꙋ заборонати ты… мєл ѡный ꙋ́єздъ… ємꙋ ѡчищати (Краків, 1539 *AS* IV, 224); **гай Угриновский:** почо(н)ши ѡ(т)… к҃нжєє горы до пєрєхрєстъя дороги которая идє(т) по(д)лє гаю ꙋгриновского (Луцьк, 1585 *ЛНБ* 5, II 4043, 118); **гай Фалимицкий:** протестацыя… на князя Юря Чорторыского о вырубане дерева овощового в гаи Фалимицкомъ через врядника его земенского (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 149); **гай Хоболтовский:** приехали есмо зъ Затурецъ умыслне въ гай Хоболтовский (Володимир, 1577 *АрхЮЗР* 6/I, 102); **Березовый гай:** повєдили, н(ж)… по(д) Бєрєзовы(м) гає(м) суть кгру(н)ты п҃на н҃шого (Івниця, 1582 *ККПС* 79).

ГАЙ² *виг. (вживається при вираженні здивування, жалю)* гай-гай: ѡлє! ѡ(г), га́й, га́й, га́й. задивова(н)аса слꙋ́вко то́є (1627 *ЛБ* 151).

ГАЙВОРОНЪ *ч.* Гайворон: гдє га(и)вороны летятъ та(м) ся тєжъ кавки крꙋки вороны мєжи ни(х) мѣшаю(т) (1582 *Кр.Стр.* 47); Вра́нъ: Во́ронъ, кроу́къ, гайворо(н) (1627 *ЛБ* 17); spermolo[g]us, га(й)воронъ птица, суєсловъ (1642 *ЛС* 377); Гаиворонъ. Cornix frugiuora (1650 *ЛК* 438).

Див. ще **ГАВРАНЪ.**

ГАЙДАКЪ *ч. Діал.* Гайдак "вівчар". Вл. н.: Пилипъ Га(и)дакъ (1649 *РЗВ* 368).

ГАЙДУКЪ¹ *ч.* (*уг.* hajdü, *тур.* hajdud) **1.** *(солдат придворної охорони)* гайдук: его милость панъ Струсъ, …съ пахолки, зъ гайдꙋки…, збройно, зъ litznымъ оружьемъ…// съ трубами, наехалъ моцно, кгвалтомъ, на имене мое, на село Скуринцы (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 118-119); га(й)дꙋко(в) для сторожи ч҃лвка дєся(т) позбива(л) (Жорница, 1590 *ЛНБ* 5, II 4046, 148); єсли сѧ до ц҃ркви появѝлъ, тогды сѧ в нє́й гайдꙋка́ми своєго бꙋнтова́н'ѧ осажа́лъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 86); к вєчєрꙋ приста́вили драбо(в) гайдоуко(в) стєрєчи и(х) (XVI ст. *УЄ* №29519, 196); взяли(с)мо в га(и)дꙋка копу вступного (Львів, 1607-1645 *РДВ* 24); мене ж самого… гайдукомъ и слугамъ своимъ на месте у Киеви казавши поймати,… и до везеня,… посадить был казал (Житомир, 1618 *Арх ЮЗР* 1/VI, 457); зъ кождого подданого, боярина, гайдꙋка, и слꙋжки, которыєбы сєно робили и робятъ, по возꙋ добромꙋ сєна доброго… отдавати маютъ (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 79); з ѡбозꙋ по(л)ского два га(и)дꙋки ся до козаковъ пєрєдали (серед. XVII ст. *ЛЛ* 168); Гаидукъ. Pedes (1650 *ЛК* 438).

2. Вл.н.: Ѡмє(л)ѧнъ романовичъ га(и)дꙋкъ… мє(л) това(р) сво(и) (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 11 зв.); Гри(ц)ко Га(и)дꙋкъ (1649 *РЗВ* 381 зв.); Анъдрей Шимановъский… протестовалъ…//… Павукови старому, Гайдукови старому (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 486-487).

ГАЙДУКЪ² *ч.* Назва рослини: phalangites, га(й)дукъ, коса(т)ки тр(…) *(позначення вид.)* (1642 *ЛС* 314).

ГАЙДУЦКИЙ, ГАЙДУЦЪКИЙ, ГАЙДУЦЪСКИЙ *прикм. (який стосується гайдука, належний гайдукові)* гайдуцький: был осажоным на горъло неякий Янушъ Кобринецъ, который служил службу гайдуцъкую… пану Миколаеви Глебовичови (Луцьк, 1606 *АрхЮЗР* 8/III, 521); Панъ Юрє(и) Макаровичъ… заграбилъ… га(и)дꙋ(ц)ки(х) ладовни(ц) чотыри чи(р)воны(х) фалєнъдышовы(х) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27 зв.); **сребро гайдуцъкоє** *див.* **СРѢБРО.**

ГАЙДУЦТВО *с.* Гайдуцька служба: Того ткача,… у протестуючихъ се кгвалтовне зъ держаня

одняли и въ гайдуцтво оного собе обернули (Луцьк, 1618 *АрхЮЗР* 6/I, 388).

ГАЙДУЧКА *ж.* Дружина гайдука: Гайдучка умерла на Кривом полѣ (1635 *АрхЮЗР* 1/XI, 403).

ГАЙНИКЪ *ч., діал.* Гайник "лісник, лісничий". Вл. н.: Лє(с)ко гайникъ (1649 *РЗВ* 199 зв.).

ГАЙНЫЙ *прикм.* (*стп.* gajny) відкритий. ◇ **право гайноє** *див.* **ПРАВО**[1]; **судъ гайный** *див.* **СУДЪ.**

ГАЙОКЪ, ГАЄКЪ *ч.* Гайок: А потом я повєл ...ωт грѹши к тєрновомѹ гайкѹ, ωт гайка к могилицам (Пісочне, 1541 *AS* IV, 282); видечи дей толко остатки, которые се уже къ селу совсимъ забрали и до пасеки... въ гайку будучой, черезъ ровъ прекопаный, впроважоныхъ и зъ жонами, зъ детми... // ...тую погоню мою... зъ села Ивачкова выбилъ и выгналъ (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 6/I, 275-276); одъ того копца идѹчи чрєзъ тотъ гаєкъ, а поминѹвши въ нємъ ниву оранѹю — копєцъ (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 68); єхали,... мєжи всходомъ и полуно(ч)ю чєрє(з) поля,... с которы(х) свєжо збожа су(т) знятыє,... до Хворостовъ и до га(и)ка, гдє рє(ч)ка а(л)бо болото Бу(и)мє(р) вщалося (Житомирщина, 1639 *ККПС* 210).

ГАКОВАТИ *дієсл. недок.* Переорювати зорану землю ралом; боронувати: Гакѹ́ю. Hamo (1650 *ЛК* 438).

ГАКОВАТИЙ *прикм.* Гакуватий: obune(us), гаковати(й), круковати(й), криви(й) (1642 *ЛС* 288).

ГАКОВНИЦА, ГАКОВНИЦЯ, ГАКОВЪНИЦА *ж.* (*стп.* hakownica) *(вид зброї)* гаківниця: И съ тыхъ пенязей казали есмо имъ... гаковницы, и порохи, и иные потребы ку оборонѣ местской справовати (Вільна, 1529 *РЕА* I, 167); к томѹ вѣлєли ємѹ в тых замкох наших... пописати дѣла вєликии и малыи и гаковницы, рѹчницы (Краків, 1540 *AS* IV, 232); гаковъницъ старыхъ коротъкихъ... двѣ (1552 *ОКан.З.* 20 зв.); са(м)... кнзь... зобравшисѧ з многими слѹгами ...своими... зброино... зъ гако(в)ницами и(з) рѹ(ч)ницами ѹмысльнє наєхавши мо(ц)но... на власны(и) кгру(н)тъ... двє чрєдє... до имє(н)и двора своєго... ωтогнати росказа(л) (Володимир, 1575 *ЖКК* I, 55); зємєнинъ г(с)дрски(и)... жалуючи... ω то(м), и(ж)... су(д)ичъ зємъски(и)... зо всєю воло(ст)ю, з дєлы, з гаковницами,... наєхавши... // ...на имєнє жоны моєє ...попалили (Житомир, 1584 *АЖМУ* 100-101); взято стрє(л)бу гаковницъ дєся(т) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 23); кгды якій рыцєръ вожа хоругвь розвинѹвши на нєпріѧтє(л)скіє мѹры видитъ встѹпѹючого, має(т) надѣю і оучинивши дѣло(м) яки(м) потѹжнымъ, або гаковницєю прістѹпъ та(м) жє прійти оусилѹєтъ, сподѣваючисѧ ижъ проу(д)ко в мѣсто внійдєтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 206 зв.); та(м)жє єдни били козаки, а дрѹгіи дѣлъ щона(и) бо(л)ши(х) три взяли, и гаковни(ц) // двѣ и в сво(и) ωбо(з) впровадили (серед. XVII ст. *ЛЛ* 168-169).

ГАКОВНИЧНЫЙ, ГАКОВНИЧЪНЫЙ, ГАКОВЪНИЧНЫЙ, ГАКОВЪНИЧЪНЫЙ *прикм.* *(який стосується гаківниці, призначений для гаківниці)* гаківничий, гаківницький: Кѹлєкъ гаковъничъныхъ жєлєзныхъ ωловомъ ωбълитыхъ двєстє (1552 *ОВол.З.* 194 зв.); Кѹль гако(в)ничъныхъ жєлєзныхъ сви(н)цомъ ωбълитыхъ двєстє (1552 *ОКЗ* 36); Порохѹ гаковничного с фунт (Володава, 1553 *AS* VI, 13); Порохѹ пѹшє(ч)но(г) с чотыри рєшота, порохѹ гако(в)ни(ч)но(г) бочє(ч)ка (Варшава, 1616 *ООЗ*-2, 1 зв.).

ГАКЪ, ҐАКЪ *ч.* (*стп.* hak, *свн.* hake) **1.** *(металевий або дерев'яний стержень, загнутий на одному кінці)* гак: Сергий... голову ему [продку] оттялъ, и зачепивши гакомъ, до реки Тибру волокъ (1582 *Посл. до лат.* 1130); За цвєки до кобє(р)цє(и)... и ω(т) клямє(р), и гако(в) 9 мура(р)чику з(лт) 1 и 20 1/2 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1051, 5а); на тѡмъ Коню Агглъ Бжїй... в Рѹцѣ гакъ ωгнєнный, тимъ гакомъ взѧвши слѹгѹ антихристовѹ за шію вєдєтъ по(д)лѣ конѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 141); Гакъ. Hamus. Clauus uncinatus (1650 *ЛК* 438).

2. Знаряддя для обтягування бочки обручем: Хищникъ: Драпѣжца,... и тыжъ начи(н)є бѹднарскоє, гакъ котрымъ обрѹчѣ завѡдатъ на фасы (1627 *ЛБ* 143); Хищники: Вырвы, лѹпѣзци, або гаки бѹднарскїи (Там же).

3. *У мн.* **гаки** *(деталь завіс для дверей, вікон)* гаки: А кгды того замъку отъбити,... не могли, теды я виделъ есми гаки, на которыхъ двери зъ завѣсами были (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 316); ковалєви ω(т) краты и гако(в) до попо(в)ского домѹ гр(ш) мз (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 74 зв.); За гаки и(з) завѣсами по(л)шеста гро(ш) до воро(т) (Львів, 1607-1645 *РДВ* 3 зв.); за

завѣски з ґаками всего далемъ зло(т) 3 и 14 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1052, 7); двои завѣсы зъ гаками до и(з)дєпъки противъ дрꙋжа(р)нѣ fr. 3 (Львів, 1635 *ЛСБ* 1054, 17 зв.).

4. *Перен.* Підступ: Овѡ згола кꙋдыкꙍлвєкъ трєга́чнꙋю овꙋю намѣтность ки́нєшъ, за́вшє в҆ згорꙋ тква́чїй єѣ гакъ на́йдєшъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 6); **на гакъ прийти** — піддатися на чиюсь намову: кгды бы была́ люд҆скост҆ твоа́ мѣла таковꙍго, кото́рый бы… с тобꙍю розмовла́лъ, и ты́є намꙍвы… розєзналъ, нѣкды бысь бы́л҆ // на такїй гакъ нє пришꙍлъ (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 36 зв.-37); Слꙋхалємъ злꙍи ра́ди моихъ това́рышовъ, Дла котꙍроимъ на га́къ ба́рзо стра́шный прїшо(л) (Київ, 1622 *Сак.В.* 50).

5. *Перен.* Біда, нещастя, критичне становище: Онъ, такъ помыслной погоды набывши, тріумфуетъ, же ся зъ такъ трудного на себе гаку зорвалъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1060).

6. Знаряддя тортур: Смотри // Тира́ны Крꙍлѣ, мєчѣ ѡстрыи,… сковорꙍды, рꙋки жєлѣзныи, гаки, и вшєка́кїи мꙋки ꙋготꙍваныи (Київ, 1625 *Злат.Н.* 130-130 зв.); **на гакъ скинути** — піддати тортурам: Тогꙍ жє рꙍкꙋ и вышнєвєцкого в костантино пꙍлю на га́къ ски́нєно (1509-1633 *Остр.л.* 126 зв.).

ГАЛАБАРТНИКЪ, ГАЛАБАРТНИКЪ *ч.* (*стп.* halabartnik, *свн.* Hellebardier) воїн, озброєний в алебарду: з҆ самꙍго в҆ѣздꙋ єгѡ зна́чнє пока́зꙋєт҆ся, ижъ в҆ѣжджа́лъ,… нє ма́ючи з҆ собꙍю жадного жолнѣрства… жа́дныхъ галаба́ртниковъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 182); Галабартникъ. Satelles. Securifer (1650 *ЛК* 438).

ГАЛАБАРТЪ, ГАЛАБАРТЪ *ч.* (*стп.* halabart, *фр.* hallebarde, *свн.* Helmbarte) *(вид зброї; ратище з сокирою на кінці)* алебарда: Ѡрꙋжїє: Мѣчъ,… волꙍчна, ѡщѣ(п), галабар(т), рогатин(а) (1627 *ЛБ* 153); Галабартъ. Amazonia securis. Bipe(n)nis (1650 *ЛК* 438).

Див. ще **АЛЯБАРТА.**

ГАЛАБУРДА *ч.* *Діал.* галабурда "бешкет, бешкетник". Вл. н.: Богданъ Галабꙋ(р)да (1649 *РЗВ* 378).

ГАЛАДЧИКИ *мн.* Мешканці гористої країни Галаади: з҆ ними н҃ мꙋжовъ з҆ с҃новъ гала(д)чиковъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 337).

ГАЛАЙДА *ч.* *Діал.* галайда "бродяга, бурлака". Вл. н.: приточилася справа з реєстру судового… межы инстикгаторомъ… а… // Грицом Галайдою (Володимир, 1652 *АрхЮЗР* 8/III, 620-621).

ГАЛАСОВАНЄ *с.* Галасування: Он [Ян Цетисъ]… не контентуючися першими кривдами, деспекътами нас… законниц, битем, мордованъем убогих подданых нашихъ… стрелянем, галасованем на манастыр…, кгвалтовне нашол на дом… нашого… отца Иоанна,… хотечи оного… с того света сгладити (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 555).

ГАЛАСОВАТИ *дієсл. недок.* Галасувати, кричати: А по тым в неделю рано [Ян Цетисъ]… тут под монастыр подшедши, килка раз умыслъне, на // зневагу Божую и нас законницъ и релиеи нашои старожитной кгрецкой, на церковъ… стрелил и галасовал (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 555-556).

ГАЛАСЪ *ч.* (*стп.* hałas) **1.** *(крик, гамір)* галас: Кгдымъ на ихъ поданные мнѣ кондиціи позволити не хотѣлъ, въ церкви Печерской на утрени… такій галасъ на меня учинили, же обавяючи якъ тумулту отъ люду простого, мусилемъ на ихъ позволити (Дермань, 1628 *КМПМ* I, дод. 319); кгды панъ валє(н)ты(и)… на то(т) гала(с) кгды пана моцы(с)кого бити сєчи почали якожъ… звада межы ними поточна, ѡбачивши Пана голꙋба рєчєтъ (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3); ѡколо хворо(с)тꙋ ста(л)сє крикъ гала(с) (Там же); а надто есче… отецъ Иозефатъ… // …впадшы до дворку… з галасом и крыкомъ, дворника… выволокшы… знучалсе над нимъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 357-358).

колотнеча, веремія: Бачечи такий галасъ около пана своего небожъчика Миколая Кренътовского, Янъ Степановъский // челядникъ небожчика, възявъши на санки, абы его на смерть не убито, до села Высокого… одвезлъ (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 787-788).

2. *(непорозуміння)* сварка, суперечка: я, Ѡлєна …Ла(ш)ковъская… хотячи… поко(и) учини(т), абы по (с)мє(р)ти моє(и) жа(д)ны(х)… галасовъ… мєжи дє(т)ми моими… нє было… ты(м)… тє(с)таменътомъ ро(с)поряжаю (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 217).

3. Вл. н.: Пришє(д)ши прє(д) на(с) братию проша(к) гала(с) з манастыра с҃тго ѡнофрия принє(с) пушку в которо(и) было зо(л) сє(м) (Львів, 1607 *ЛСБ* 1046, 3).

ГАЛАТЪ *ч.* **1.** Галант: Рєвни́тєль: Оупрїймый ми́лосни(к), гала(т) (1627 *ЛБ* 108).

2. Вл. н.: Иванъ Гала(т) (1649 *РЗВ* 99 зв.).

ГАЛАТЫ *мн.* **1.** *(давня назва народів, що заселяли північну Францію)* галаты: тыє пото(м) злѹчи(в)шисє з фра(н)цѹза(ми) которы(х) в о(н) ча(с) галатами и целтами звано (1582 *Кр.Стр.* 31 зв.).

2. *(мешканці малоазійської провінції Галатії)* галати: о то(м) читаємъ в листѣ стого павла єжє к' галато(м) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 101).

Див. ще **ГАЛАТЯНЕ.**

ГАЛАТЯНЕ *мн.* Те саме, що **галаты** у 2 знач.: Подевято. Галатяне понижали Павла, а Петра, Іякова ...за преднихъ и старшихъ почитали (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 465).

ГАЛБАНЪ, ГАЛВАНЪ *ч.* (*стч., стп.* galban, *лат.* galbanum) **1.** *(південне дерево)* галван: metopion, галванъ дрєво (1642 *ЛС* 268); Галба́нъ. Cyperus babilonius. Halanga (1650 *ЛК* 438).

2. Деревний клей; ароматна смола з дерева: галъбонѹ(м) по ла(т)... галба(н) пріа(т) три золо(т)ники въ яицѣ смѣшєнь варєно(м) в смѧ(т)кѹ ...//... вєлми тѣ(м) ползѹє(т) кои сѹхо(т)ною болє(ст)ю обдє(р)жани сѹть (XVI ст. *Травн.* 232 зв.-233).

ГАЛГАНЪ, ГАЛГАНЬ *ч.* (*стп.* gałgan, *свн.* galgan) *(назва рослини, лат.* Alpinia galanga) калган: сипорѹсъ по ла(т)... галгань по рѹсски... // ...собою ѡ(н) сѹкова(т)... стєбєлїа тоє травы мѣлки (XVI ст. *Травн.* 133-133 зв.); галанъга по ла(т)... по рѹс(с)ки галганъ... нѣкїи глють что то є(ст) древо (Там же, 230).

ГАЛЕДА *ж.* Старовинне судно з трьома рядами весел: Галє́да. Triremis (1650 *ЛК* 438).

ГАЛЕРЪ, ГАЛѢРЪ, ГАРЕЛЬ, ГАРѢЛЬ *ч.* (*стп.* halerz, *свн.* Heller) *(давня дрібна монета)* галер: чи нє пѧ(т) ли п'таховь продають за два пѣнєзѣ або два галєрѣ (1556-1561 *ПЄ* 273); ани гарєля згондъ нє ѡпѹстишъ (к. XVI ст. *Розм.* 54 зв.); Мѣдница: Дробны(и) пѣнѧзь, а́бо га́рѣль (1627 *ЛБ* 67); Трєпѹлнїи, мнѡ(ж): Дєшєвы́й, ѡ трє(х) галѣрахъ (Там же, 133).

ГАЛЖБАНТЪ *ч.* (*нім.* Halsband) деталь спорядження воїна (?): записую... // серебро всякое, ламаное, старое и новоприробленое на рядехъ, галжбантахъ, шабляхъ (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 350-351).

ГАЛИЛЕИ, ГАЛІЛЕИ *мн.* *(жителі Галилеї)* галилейці: Приш'ли... нѣкоторыи... и повѣдали ємоу ѡ галилєѡ(х) которы(х) жє то пилать кровь змѣшаль из' жрътвами и(х) (1556-1561 *ПЄ* 279); Прїшлі... нѣкоторі в тот час. и повѣдалі ємѹ ѡ галілєих (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 78).

Див. ще **ГАЛИЛЕЯНЕ.**

ГАЛИЛЕЙЧИКЪ *ч.* *(житель Галилеї)* галилеєць: оу галилє(и)чико(в) // звы́чай бы(л) соу́кнѣ роби́ти ѡ двоу пола(х) на рамєна(х) ты́лко споєны(х) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 105-105 зв.); Нєха(и) тє́ды живє́тъ смѣрє́нїє, нєха́й кролю́єтъ, гды та(к) за́цного Галилє(и)чика, нє ба́рзо давно в' ста(и)ни ро(ж)шагосѧ, на кр(с)тѣ мєжи лю́трами оумръшого та(к) высо́ко подноси(т) (Там же, 205 зв.).

ГАЛИЛЕЯНЕ, ГАЛИЛЕАНЕ, ГАЛІЛЕЯНЕ *мн.* (*одн.* галилеянинь) те саме, що **галилеи:** рєкль имь вы надѣєтєсѧ ижє бы тыи то галилєянє на(д) всѣ(х) которыи живоуть в галилєи грєшнѣйшими были (1556-1561 *ПЄ* 279); и трєтїи тоє(ж) слово потвєрдиль рєкоучи въистиноу и то(т) ты(ж) быль с нимь бо и галилєянинь єсть (Там же, 323); и рєкль им. вы надієтєс ижє бы тыи то галілєянє (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 78); чи нє вси сии которыи мовѧ(т) су(т) галилєѧнє (II пол. XVI ст. *КА* 6); Пришли деякыи и повѣдали Христови за Галилеяны, ажъ Пилатъ изъмѣшавъ кровъ изъ ихъ благословеніємъ (XVI ст. *НЄ* 133).

ГАЛИНЪ *ч.* Те саме, що **галунъ**: є(ст) тако(ж) ...го́ра... кото́раа... боудѹчи полна сѣрки, салѣтри, гали́нѹ, ка́мєнїа, на свои ча́сы огнь стра́шливы(и) и(з) сє́бє выпѹща́є(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 28).

ГАЛИЧАНЕ *мн.* Мешканці галицького передмістя міста Львова: коро(л),... коли былъ вє Лвовѣ ...ѡсмотривалъ вши(ст)ко, и галичанє с пєрє(д)мѣстя гали(ц)кого, просили єго коро(л) м(л) ѡ свободѹ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 172).

ГАЛІЛЕИ *див.* **ГАЛИЛЕИ.**

ГАЛІЛЕЯНЕ *див.* **ГАЛИЛЕЯНЕ.**

ГАЛКА, ГАЛЪКА *ж.* Кулька, галка: на рѹкояти бляха... ѡбразъ ѹспения... и гє(р)ба го(с)подарє(и) воло(с)ки(х) маючы(и) га(л)ки ѡкрѹ(г)лыє (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 8); вє(р)шокъ з кра(н)цє(м) ѹ ѹстя(ч)ка крѹчєны(м), на вє(р)хѹ га(л)ка (Там же, 18); Оучини́шъ тєжь лєхта́рь ѹкова́ный з' злота начи́стшагѡ, столпє́цъ бо єгѡ и пє́рьѧ, ча́шки и га́лки, и лилѣи

з него похода́чіи (серед. XVII ст. *Хрон.* 102 зв.); **Мушкатова галка** — мускатний горіх: Иванъ филиповичъ... // ...мє(л)... Галокъ мѹшкатовы(х) г҃ фунты (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 24-24 зв.); galla m(u)scata, мушкатова га(л)ка (1642 *ЛС* 205).

ГАЛКЇОНЪ *див.* **АЛКІОНЪ.**

ГАЛЛИ *мн.* (*лат.* gallus) (*римська назва кельтського племені*) галли: бовѣм а́фриканє,... фра(н)цѹзовє, и га(л)ли но(р)тмани..., ча(с)то сє та(м) о тыє краины заходниє якъ тєплыє,... ѡ̆бєгаю(т) (1582 *Кр.Стр.* 31 зв.).

ГАЛЛИКЪ *ч.* Галлієць, галлійчик: тє(н) флороу(с) бы(л) галли́къ, а́лбо фра́нцоу(з) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 81).

ГАЛУЗА *ж.* Галуза, гілка, гілля́: барзо злєся маю подобны(и) єстємъ галѹ̆за(м) дєрєва (к. XVI ст. *Розм.* 44 зв.).

Див. ще **ГАЛУЗКА, ГАЛУЗЬ.**

ГАЛУЗЄ, ГОЛУЗЬЄ, ГОЛУЗЯ *с., зб.* Галуззя, гі́лля: Я емъ винниця, а вы (вы *в ориг. відсутнє.* — *Прим. вид.*) винничное голузя (XVI ст. *НЄ* 123); И ижъ она є(ст) ко́рєнємъ всѣхъ добродѣтєлєй,... якъ пна́къ мєжи галѹ̆з'ємъ (Київ, 1625 *Коп.Апок.* 3); Апфі́а: Вывóдачаа, а́бо голѹ̆зь(є) злóє выпѹ̆ща́ючаа (1627 *ЛБ* 178).

ГАЛУЗИСТИЙ *прикм.* Галузистий: Якъ ты́и кото́рыи при́крою и до́лгою идѹ̆т' доро́гою,... гды гдє дє́рєво галѹ̆зистоє и широколиствє́нноє тѣнь вєли́кѹ̆ю чи́начєє зна́йдѹ̆тъ, ма́лѡ присѣвши ѡ(т)почива́ютъ (Київ, 1627 *Тр.* 472).

ГАЛУЗКА, ГОЛУЗКА *ж.* **1.** Галузка, гілка: дѣти жидовскіи... ламали палмовы́и голѹ̆зки (поч. XVII ст. *Пчела* 33 зв.); єдны ша́ты з сєбє знимаючи по(д) нóги сла́ли: дрѹ̆гіи... голѹ̆зки... простирали (Там же, 34 зв.); Сѹ̆чєцъ: сѹ̆чóкъ, запорóшка, колосóкъ, порошóкъ, или галѹ̆зка, голца́ (1627 *ЛБ* 125).

2. Вл. н., *ч.*: велебный ксендзъ..., осведчалсе и соленитер протестовал напротивко... Парфенови Голузце и лавъником его (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 493).

Див. ще **ГАЛУЗА, ГАЛУЗЬ.**

ГАЛУЗЬ *ж.* Галузка, гілка: якъ венцъ чинитъ и садовничий около галузовъ, же ихъ очешхуетъ, хотячи абыся ему зъ болшимъ овоцомъ показали (Єгипет, 1602 *Діал.* 52); розѹ̆мѣєшь жє по(д) дєрєва того доча́сного и ска́зѣ по(д)лєглого галоузми, жи́во(т) сєбѣ ста́рый и щасли́вый ѡбєцѹ̆єшь? (поч. XVII ст. *Проп.р.* 297); Вѣі́а или вѣтвь: рóсчка, галѹ̆(з), гóль, или голца́ з ли́стамъ (1627 *ЛБ* 24).

Див. ще **ГАЛУЗА, ГАЛУЗКА.**

ГАЛУЗЬЄ *див.* **ГАЛУЗЄ.**

ГАЛУЗЯ *див.* **ГАЛУЗЄ.**

ГАЛУНИСТЫЙ *прикм.* (*з ознаками галуну*) галунистий: Галуни́стый. Aluminosus (1650 *ЛК* 438).

ГАЛУНОВАНЫЙ *прикм.* (*покритий галуном*) галуновий: Галунованый. Aluminat(us) (1650 *ЛК* 439).

ГАЛУНОВЫЙ *прикм.* (*який стосується галуну*) галуновий: aluminatus, галуновы(й) (1642 *ЛС* 79).

ГАЛУНЪ, ГАЛУН *ч.* (*подвійна сірчано-кисла сіль алюмінію, хрому, заліза, вживана при фарбуванні тканин, шкіри*) галун: побра(но)...// ѡлово, сира, галу(н), лада(н), бобки (Луцьк, 1573 *ТУ* 154-155); стаско взявъ галѹ̆нѹ̆ за три гроши (Володимир, 1590 *ЖКК* I, 312); alumen галун (I пол. XVII ст. *Сем.* 20); при которомъ бою... фаръби што бы(л) въ яръмаръкѹ̆ купилъ на фаръбованє скоръ... галуну фѹ̆нътовъ два ...забрали (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 124 зв.); Галунъ. Alumen. Apyrum (1650 *ЛК* 438).

Див. ще **ГАЛИНЪ.**

ГАЛУШКА, ГАЛУШЪКА *ж.* Галушка. Вл. н., *ч.*: твоя мл(ст) п҃нє по(д)комори(и)... бє(з)правнє насла(л) єси ѹ̆ря(д)ни(ка) своєго... и при то(м) ѹ̆ря(д)нику по(д)даны(х)... яска гри(ц)ка галушку вє(р)гуна... на пасєку бугаєвскую (Брацлав, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 128); Грицко Галушка (1649 *РЗВ* 379 зв.); Якимъ Галѹ̆шъка (Там же, 426 зв.).

ГАЛШПАНЪ *ч.* ‹?›: побралъ... ухватъ серебреный зъ галшпаномъ, въ которомъ было серебра двѣ гривны (Луцьк, 1563 *РЕА* II, 126).

ГАЛЪЧЕНЯ *с.* Галченя. Вл. н., *ч.*: Потапъ Галъченя, Назаръ Мосуръ, — тые по три дни въ тыйдень повини робити (Володимир, 1626 *АрхЮЗР* 6/I, 463).

ГАЛѢРЪ *див.* **ГАЛЕРЪ.**

ГАЛА *виг.* (*при вираженні здивування чи занепокоєння*) о, ах: Exprobrandi агай, гала hui (*Уж.* 1645, 74).

ГАЛАБАРДА *див.* **АЛЯБАРТА.**

ГАЛАБАРТНИКЪ *див.* **ГАЛАБАРТНИКЪ.**

ГАЛАБАРТЪ *див.* **ГАЛАБАРТЪ.**

ГАМАЛИЯ, ГАМАЛѢЯ *ж.* **1.** Вид шаблі: пограбили... у Александра Рытеровского — пулгакъ, шаблю, гамалию зъ ладунъками (Луцьк, 1609 *АрхЮЗР* 6/I, 357); у Мацка взяли сокеру, гамалию, пороховницу (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 6/I, 380).

2. Вл. н., *ч.*: Ми(с)ко Гамалия (1649 *РЗВ* 33 зв.); Ва(с)ко Гамалѣя (Там же, 36).

ГАМЛѢТЪ *ч.* (*стп.* kamlot, *фр.* camelot) тканина, виготовлена з шерсті ангорської кози: Фєло(н) га(м)лѣту чє(р)воного... Наракви̂цѣ того(ж) гамлѣту (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 54); фєлѡ(н) га(м)лѣту лазȣрового тє(м)ного (Там же, 54 зв.).

Див. ще **КАМЛЕТЪ.**

ГАМОВАНЄ, ГАМОВАНІЄ, ГАМОВАНЬЄ *с.* (*стп.* hamowanie) **1.** Затримування, затримка: а который чєловєкъ похочєть с того сєлища пойти за Єго Милостю, ѡн маєт пойти... доброволно зо всимъ своимъ статком, бєз кождого гамованѧ (Острог, 1514 *AS* III, 113); приказȣѥм тобѣ, абы єси тых людєй єго ємȣ..., кром жадного гамованѧ выдавала (Вільна, 1546 *AS* IV, 461); для которого гамованя вашого, за нагабанемъ ихъ, манастыру Божему и намъ врядъ замковый велми есть не зычливый (Київ, 1584 *АрхЮЗР* 1/VI, 76); дозволячи... мещаном Быковецким,... всякие гандли провадити, одно же бы не было зубliженем прав иных мест... и без вшелякого гамованя и зачепъки доброволне людем приездчим отеждчати (Варшава, 1605 *ЧИОНЛ* XIV-3, 110).

2. Спиняння, стримування: кня(з) булыга... с тоє свєтлицы за ты(м) мои(м) гамова(н)ємъ прочъ пошо(л) (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 31); свѣ(т)чатъ о то́мъ само́го єго чȣлыи по́сто̂пки в' гамова́нью і кара́нью людіи (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 25); злыи дȣховє... чи́натъ дш҃а́мъ... перешко́дȣ и гамова́ніє (Київ, бл. 1619 *О обр.* 125); та́къ и Діа́воли... дш҃а́мъ з' тѣлъ вы́шлымъ чи́натъ трȣдность, гамова́нѧ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 156).

3. Гамування, вгамовування, стримування: Двѣ части перше гинуло... жидовствомъ и поганствомъ... а третяя спасается презъ... маетности забиранья, справедливости гамованя, свободы отыймованя (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 819).

Пор. **ГАМОВАТИ.**

ГАМОВАТИ, ГАМОВАТЬ *дієсл. недок.* (*стп.* hamować, *свн.* hemmen) **1.** (кого, що) *(не давати проходити, провозити що-небудь, примушувати кого-небудь стати)* зупиняти, затримувати: кȣпцовъ, которыи ходат на замокъ Твоєй Милости, Жєславль, ...гамȣєшь (Острог, бл. 1533 *AS* III, 433); таковых кȣпцов, которыибы дорогами нє звычайными коморȣ... Жославскȣю бєзмытно проєждчати хотєли, пилнє стєрєчи и таковых гамовати (Краків, 1539 *AS* IV, 205); предся уво имѣньяхъ своихъ мыта на нихъ вездѣ берете и товары ихъ гамуете, въ чомъ же ся имъ великая кривда... отъ васъ дѣеть (Вільна, 1545 *АЮЗР* I, 299); я самъ, и ни жаденъ повиноватый слуга и подданые мои, на вшелякомъ местцу такъ въ местехъ, местечкахъ, яко и по селахъ, не маетъ его гамовать, яко чоловека волного (Володимир, 1579 *АрхЮЗР* 6/I, 108); ходило(м) з мєщаны,... до мы(т)нико(в) володимє(р)скихъ..., которы(х) пытали... ку(п)ци и(л)во(в)скиє, длѧ которое причины и(х) гамую(т) (Володимир, 1582 *ТУ* 190); А дѣютсѧ ты́и Мыта(р)ства..., на при́кладъ, на Комбрахъ мы́тницкихъ, мы́тникѡвє дȣ́брого и вȣ́лного чл҃ка гамȣютъ и тȣ́рбȣютъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 156); якъ мы(т)ники сѣдѧчи при оузкихъ дорогахъ, гамȣютъ и трѧсȣтъ миѧючихъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 343);

(залишати кого-небудь якийсь час у певному місці) затримувати в себе: Ямъ на тоє зєзволити ємȣ нє хотєлъ,... абыхъ чловєка вольного, который до мєнє въ домъ мой приєхалъ... гамовати в сєбє мєлъ (Петрків, 1564 *AS* VI, 252).

2. (що) *(зупиняти воду, відгороджуючи її)* гатити: на(д)то приносили тє(ж) про(з)бы свои и на(м) абы рєки по(р)товыє... млынами и єзами гамованы нє были (1566 *ВЛС* 132 зв.).

3. (кого, кого від чого, в чому) *(не давати відбутися, здійснитися, зробити що-небудь)* зупиняти, гамувати, гальмувати, стримувати: потомъ дєй до мєнє кнєгини Чєтвєртєнскаѧ... приходила, гамȣючи, абыхъ я тамъ до кнѧзѧ Ярослава длѧ помсты, Жєлєхова зранєнѧ, нє ходилъ (Петрків, 1564 *AS* VI, 252); то пакъ дей тот Панковский до кия ся на мене торгнулъ... и кгды бы... не люди его гамовали... мог мене до смерти забити (Володимир, 1566 *АрхЮЗР* 8/III, 122); есми то с фрасунку а зъ пянства моего

вделал, а то з нещастемъ моим, иж не было жоны и жадного, хто бы мя был в томъ гамовалъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 400); в то(и) же способъ Лѹкия(н) василиеви(ч) Іωаннѹ рогати(н)цѹ словъ досы(т) неѹчтивы(х) задава(л) за тоє жє ихъ ѹпомина(л) гамѹючи ихъ ω(т) сваровъ при цркви бжє(и) (Львів, 1600 *ЛСБ* 1043, 2 зв.); И ѡвшємъ єсли пи́лно пошѹка́єшъ, и гамѹючого на́съ зна́йдєшъ; А гдє́жъ то́є; В то́мжє ли́стѣ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 271); при ро(з)ходє брати(и)… прємовивши(с) словы неѹчтивими и ко(р)чємними єдє(н) до дрѹгого по(р)вали(с) и бы и(х) были братия… нє гамовали бгъ знаєт(т) до чого бы пришло (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 35); справа ка(ж)дая, свои(м) торємъ и поря(д)комъ идє(т), и справа справы нє гамує (Київщина, 1639 *ККПС* 251); кгды подданые его мил. протестуючого от такових учинъковъ их гамовали и чиненя таких виоленъций не допушъчали, теди на здорове их принъципалове одповедали и козаков на домы их наводили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 50).

4. (що) *(не давати проявлятися) (про почуття)* гамувати, вгамовувати, стримувати: Пєрвєй того многокроть ω томъ єсмо до вас писали, навпоминаючи, абы єстє, яко сами изъ сєбє, так и с Козаков в таковом своволєнствє гамовали, вы николи ѡт того сѧ повстєгати нє хотєли (Вільна, 1541 *AS* IV, 296); Бы́строcть мо́витъ Бгъ гамѹ́йтє, а пи́лносѧ присмотрѹ́йтє (Львів, 1591 *Просф.* 69); Рє́вность пра́вды до́мѹ бжого грызла мѧ; простота́ а нєоумѣ́єтность за́сь…//… на́болшє мѧ гамова́ла (Острог, 1598 *Отп.КО* 2-2 зв.); Зачи(м) слѹшнє и твоємѹ жада́ню вымовилъ бы(м) сѧ, бы́ мѧ… запалчи́вость и рє́вность…, на твою́мъ зда́ню пєрєста́ти нє гамова́ла (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 187); Якъбы хто бѹдѹчи на́ // што хо́рымъ, а каза́вши цєлю́рікови апєртѹ́рѹ чини́ти, мѹжнє и тє(р)пли́вє бо́ль о́ны(и) бє(з) трво́ги и ки́да(н)ѧсѧ, гамѹючи само́го сєбє́ зноси́лъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 60-61); нарочи́тый то́й Вознєсє́ніѧ Х(с)ва Пра́здникъ зъ смѹтком змѣша́ти нє хочѹ; гамѹю л҄зы, гамѹю пла́чъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 305); Прє́то въ пє́рвыхъ смє́рть, оубива́єтъ ла́ко(м)ство, и за́зрость тлѹмитъ, горды́ню гамѹєтъ, ω(т) срєбролю́біѧ и збы́тнєи ро́скоши (Чернігів, 1646 *Перло* 120 зв.);

здержувати себе (від чого), відмовлятися (від чого): Сі́ю за́сь Н(д)лю всѣхъ на́шихъ спра́въ коне́цъ,… въ масопѹ́стно(и) постанови́ли, гамѹючи, розѹмѣю, и стиска́ючи ро́ско(ш), и обжи́рство и нєнасычо́нѹю ѣдє(н)ѧ хти́вость (Київ, 1627 *Тр.* 57); Алє ты, ω члвчє, по́мнѣти ма́єшъ, жє… для то́го ѣси, и пі́єшъ, абысь живъ былъ. Прє́тожъ пови́нєнъ єси гамова́ти и знєволя́ти тѣло по́стомъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 657).

ГАМОВАТИСЯ, ГАМОВАТИСЕ, ГАМОВАТИСѦ, ГАМОВАТЪСЕ *дієсл. недок.* **1.** *(не давати відбутися, зробити що-небудь)* зупинятися, стримуватися: исповѣдь светую,… которою се люде наболѣй одъ грѣховъ гамовали,… они згола отняли и откинули (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 166); А што́сѧ ты́чє(т) абы збы́тки и нєпослѹшє́нства, кото́рыєсѧ ω(т) попо́въ нѣкоторыхъ…//…дѣютъ, кара́ти и гамова́тисѧ могли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 37 зв.-38); напоминалемъ того то Григоря Пашковича, абы се гамоватъ хотелъ одъ такъ злого, зрадливого предъ се взятъя своего, который се упросити и угамовати не далъ (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/I, 161); Понєва́жъ тє́ды нє то́лко ω(т) по́кармωвъ по́стити прика́зано є́стъ, алє и ω(т) всѣхъ злы́хъ спра́въ гамова́тисѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 84).

2. *(не давати проявлятися) (про почуття)* гамуватися, вгамовуватися, стримуватися: ѡба́(ч)мосѧ и гамоуймосѧ ω(т) зло́стій свои́хъ и пама́таймо на тоє, и(ж) боудє(т) на(с) бъ соудити за зло́сти нш҃ѣ (пол. XVII ст. *УЄ* №91, 23).

ГАМѢШНО *присл.* (*мад.* hamis) фальшиво, неправдиво: имаеме другую науку тогожъ десятеро Божого приказаня, што бесме ся не божили гамѣшно именемъ Божіимъ противъ ближнему нашему (XVI ст. *НЄ* 211).

ГАНАНИЄ *с.* (*цсл.* гананиє) притча, іносказання: Если не можеш быстрым оком разсуждения прозрѣти, я тебѣ кратко все раздѣлы тѣ зовомого роду гананием ознаймую или оглавлю (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 170).

ГАНБА *див.* **ГАНЬБА.**

ГАНБИТИ *див.* **ГАНЬБИТИ.**

ГАНБЫТИ *див.* **ГАНЬБИТИ.**

ГАНДЕЛЬ, ГЕНДЕЛЬ, ГЫНДЕЛЬ *ч.* (*свн.* Handel) **1.** *(зайняття купівлею і продажем товарів)* торгівля, торг: А з инших всих мєщан, которыє толко в мєстє мєшкают, а торговъ, гандлєвъ, пєрєкѹпъничства… нє вживають, ѡт них самых, ѡт жон…, ѡт

головы по три гроши (Вільна, 1566 *AS* VII, 88); также ярмарки, торги и корчмы надали; купецства, гандлевъ и иншихъ всякихъ обыходовъ допустили (Краків, 1592 *АрхЮЗР* 7/III, 298); А и первей ударили на братство виленскоє... недопущаням робити, ремесла уживаня, торгованя и вшелякого гандлю (Львів, 1605-1606 *Перест.* 35); Якъ монéта золотáѧ бє(з) набит'ѧ гéрбѹ кролéвского в' гáндлю кѹпéцства нє заживáєтъ-сѧ,... тáкъ и дша, нє бѹдєтъ ли мѣти óбраза нб(с)ного дха... ѡ(д)кúнєною зостáнєтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 284); **гандли вести** *див.* **ВЕСТИ; гандли провадити** *див.* **ПРОВАДИТИ;**

зневажл. (дрібна або нечесна торгівля) гендель: тамъ же насъ у везеня посажоно, и не хочете насъ пустити, ажъ на поруку кождого зъ насъ пущоно, заручивши тридцатма копами грошей, абы дей есте болшей жаднымъ питемъ шинковнымъ ани гандлемъ се не обходили (Житомир, 1586 *АрхЮЗР* 7/I, 255); Та(к) и вши(т)ки роскошници и грѣшници свѣта того чинѧ(т), крадѹ(т)... выдираю(т) розмаитыми спóсобы гындлѧми лúхвами, єдно абы на то(м) свѣти роскошовали (Височани, 1635 *УЄ* №62, 17 зв.).

2. *(предмет торгівлі)* товар, крам: Алєкса(н)дръ Жоравницки(и),... сына моєго..., с трима возы и грошє(и) полтораста копъ гє(н)длю купєцкого, ...до вєзє(н)я посадити... вєлє(л) (Володимир, 1580 *ТУ* 179); а пото(м)... побєрє(ж)ники чѹдно(в)скиє... пєрєня(в)ши по(д)даны(х) мои(х)... яко людє(и) кѹпє(ц)-ки(х) з ро(з)ны(м) гє(н)длє(м)... которыє єхали... на то(р)гъ... взяли и пограбили в ни(х) конє(и) дєсє(т) з возами (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 44 зв.);

товар *(як засіб прибутку):* впу(л) я(р)марку за(с) с ко(ж)дого купца ѡ(т) купи и га(н)длю(в)... по шєсти грошє(и) лито(в)ски(х) брано (Володимир, 1608 *ТУ* 246); є(ст) в ни(х) гóра єдна сѣрчáнаа то є(ст) такóж' ѹбоги(х) гéндєль (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 29).

3. *Перен. (дія ради моральної вигоди)* торг: Хс Спситєль нáшъ,... кѹпцá гáн'длєвъ дѹхóвны(х): под' прúповѣстью сєгосвѣтнєго тóрж'ника, в' слóвєхъ прáвды своéє залєцáєтъ нáмъ (Єв'є, 1612 *Діоп.* 1 ненум.); в чáсъ дóброго поважє(н)ѧ мнóго єст' товáрышовъ, и ѡ́ны(х) за правдúвы(х) товáрышовъ мѣй, котóрыє нє длѧ пожи(т)коу тєбє мúлоую(т), алє длѧ самóє цнóтъ мúлости, а инáкшаѧ мúлость... гáндєль влáснє єсть (Острог, 1614 *Тест.* 152).

ГАНДЛЕВАТИ, ГАНДЛЕВАТЬ, ГАНДЛЇОВАТИ *дієсл. недок.* (*свн.* handeln) (чим і без додатка) *(займатися купівлею і продажем товарів)* торгувати: И таковымъ ѡбычаємъ тотъ податокъ маєть быти даван: Напєрвєй з мєщан,... которыє гандлюють и рємєства вживають (Вільна, 1566 *AS* VII, 88); позволили есмо людямъ тымъ, которыи приходити и осѣдати будуть,... завжди вшелякими товары купецкими гандлевати (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 286); И вшéдши в' брóню мѣскѹю мóвили до людѹ: мѹжєвє ты́и спокóйни сѹть, а хочѹтъ мéшкать з нáми: нєхáй гандлю́ютъ в' зємли (серед. XVII ст. *Хрон.* 52);

(займатися дрібною або нечесною торгівлею) гендлювати: А Єзѹ(с) вшє(д)ши до костєла почалъ вымєтати продаючиє в костєлє и спроворочалъ столы ты(х) што пнзма га(н)длюю(т) (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 48); Жадє(н) жа(д)нои рєчи... мєжи собою... ничого становити, га(н)длїовати, кѹповати, продавати бєз вѣдомости ѹчитєля нє має(т) (Луцьк, [1624] *ПВКРДА* I-1, 87).

ГАНДЛЕВЫЙ *прикм. (який є товаром, призначений для продажу)* товарний: А инъшіе вси товары, яко отъ речей едвабныхъ,... такъ отъ железныхъ..., и отъ иныхъ, которіе кольвекъ гандлевые суть, маеть быти бранъ поборъ водле шацунъку (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 398).

ГАНДЛЇОВАТИ *див.* **ГАНДЛЕВАТИ.**

ГАНДЛЮВНИКЪ *ч.* Гендляр: Ханаáнъ: Кѹпє(ц) а(б) Га(н)длю́вни(к) áбо стéрты(и) а(б) злóманы(и) (1627 *ЛБ* 240).

ГАНЕБНЕ *присл.* (*стп.* haniebnie) *(безчесно)* ганебно: вєсоло(м) въста(л) на ѡца своéго..., хотячи єго з' цр(с)тва зогнáти, а са(м) сѣ(с)ти... а на ѡстáто(к)... ганéбнє загúноу(л), на доубѣ ѡбѣшєнъ (XVI ст. *УЄ* №29519, 230); а наконéцъ могъ бымъ и ты(х) вспóмнити, котóрыє пáпє(ж)ство ганє(б)нє дóброго, то єсть за дшѹ,... кѹповáли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 174 зв.); выволо(к)ши єго [бояринаЇ з до(му), ганє(б)нє, нєлюто(с)тивє са(м) пнъ Я(н) Сє(р)ховє(ц)ки(и) ша(б)лєю посє(к) (Житомир, 1609 *ДМВН* 140); другихъ ганебне поранили, постреляли (Луцьк, 1617 *АрхЮЗР* 6/I, 384); И паны зацная бу(д)же литостивая Нє бѹ(д) кръвє лю(д)скою такъ ганєбнє хтивая (1636 *Лям. о пр.* 11 зв.).

ГАНЕБНЫЙ, ҐАНЕБНЫЙ, КГАНЕБНЫЙ *прикм.* **1.** *(який викликає ганьбу, осуд)* ганебний: тотъ царъ Костянтинъ укинулся у пьянства у блуды и распущенство ганебное, матку свою... съ царства вонъ выгналъ (Супрасльський монастир, 1580 *Пис.пр. лют.* 57); учинивши таковы(и) злы(и) кганебны(и) учинокъ,... утекли (Житомир, 1583 *АЖМУ* 51); а юда..., оувидѣвши таковоую ганѣбноую смрть... пошо(л) и ѡбѣсилсѧ (XVI ст. *УЄ* №29519, 41); Тогди Пилат, умывши водою руки, выдалъ Христа на смерть ганебную (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47); на котόромъ мѣсцѹ неслѹшне тѣшиласѧ Ієзавѐль, на тόмже слѹшне погѝбєль свою ганѐбнѹю понєсла̀ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 941); ѡ сы́нѹ мо́й Ішсифє, на якѹю ганѐбнѹю смѐрть пришо́лъ єстѐсъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 61 зв.).

2. *У знач. ім.* Ганебний. Вл. н.: Ва(с)ко Ганебны(и) (1649 *РЗВ* 97).

ГАНЕНЬЄ, ГАНѢНЬЄ *с. (вираження осуду, засудження)* ганьблення: А што было̀ причи́ною до ганѐньѧ и до называн'ѧ костантѣ антѝхрісто(мъ) то̀, жє былъ аріа́ниномъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 57); Гаждѐніє: Злохѹлѐніє, га́нба,... ганѣньє, лжѐньє (1627 *ЛБ* 25).

Пор. **ГАНИТИ.**

ГАНИТИ, ГАНЇТЇ *дієсл. недок.* (*стч.* haniti, *стп.* ganić) (що, кого, кому) *(виносити осуд, виражати незадоволення)* ганити, гудити: Єв(г)листа пишє,... якъ фал'шивыи пр(о)рки ганитъ (1556-1561 *ПЄ* 38 зв.); А хто бы колвєкъ гани(л) и нађча(л) то(т) будє(т) зва(н) великимъ (Хорощів, 1581 *Є.Нег.* 5 зв.); все людское ганимъ, а своего лѣпшого не покажемъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 118); А такъ не мелесь, брате, слушное причины тыхъ ганити, которые ездятъ по свету видети то, што естъ годного ку виденью (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1071); Га́нили бысми ва́мъ то и приводѝли бысмы до обачѐн'ѧ и до покоу́ты, колѝ бысмы того скоу́токъ які́й оу ва́съ собѣ ѡбєцова́ли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 46 зв.); тόє твоѐ зданьє га́нилъ бєзподόбно ап(с)лъ (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 8 зв.); Тут же зараз хотячи им утвердити разум в Христа вѣрою не их ганит, але себе (1608-1609 *Виш.Зач.* 210); Сѐкта бόвѣмъ та́ѧ пόстъ га́ни(т) длѧ оугожѐнѧ тѣлѹ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 172); Хѹлю: Га́ню, блю́зню (1627 *ЛБ* 145); На то п̃новъ брати(и)... ро(з)ные вота были єдны... ради были такому купцеви, дрѹгиє ганили и по(з)волити нє хотѣли (Львів, 1638 *ЛСБ* 1043, 51 зв.);

(негативно ставитися до чогось) осуджувати, засуджувати: на ты(х) роко(х) ѹ судѹ... єщє бо(л)шє листовъ ни(ж)ли перє(д) ты(м) кды справы тыє стороны з собою та(м) мєвали показано, которыє вси ганєно (Городно, 1555 *ЛНБ* 103, 20/Id, 1989, 83 зв.); Прото тая справа вжє до жа(д)ного суду иного и року ворочатися нє можє(т),... бо на што хто ра(з) по(з)волитъ, други(и) ра(з) того ганити нє можє (Київ, 1599 *ККПС* 117); Якожъ посполѝто єстъ нѣкоторы(м) людѐмъ ґды са́ми що рόбѧ(т) нєфорѐмногѡ, за грѣхъ тогѡ́ нє ма́ю(т), а́лє ґды и́ншїй такόвоє що здѣла́єтъ, срόго ѡ́номѹ га́нѧтъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 945); такихъ вѣщши звѣздъ самъ... бг̃ъ нашъ га́нитъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 3).

ГАНКЕРЪ *ч.* (*стп.* ankier, *нім.* Anker) *(металева або дерев'яна зв'язка, якою скріплюють частини будівлі)* анкер: второ(к) касия(н) са(х)нови(ч)... до ѹго(р) по га(н)кры є(з)ди(л) на цє(р)ков (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 20 зв.); дѹбины на га(н)кры... кѹплєно за зло(т) ї (Там же, 65 зв.); Въ ночѣ гром срогій ударил... там запалил посред муру ганкры древесныи (1630 *АрхЮЗР* 1/XI, 378).

ГАНКРОВЫЙ *прикм. (який стосується ганкера)* анкерний: прывє(з) жєлѣза га(н)крового штѹ(к) сєд)мь важы(т) цє(т)наро(в) по(л) з̃ (Львів, 1592 *ЛСБ* 20 зв.); желѣза ганкрового езуиткам отважилем (1627 *АрхЮЗР* 1/XI, 370).

ГАНОКЪ *див.* **ҐАНОКЪ.**

ГАНТАБА *ж.* (*стп.* antaba, *свн.* Hand habe) *(зігнута залізна смужка для скріплення стін чи балок)* скоба, клямра: далє(м) слюсарови што приби(л) га(н)табы и завєсы грошє(и) к̃ (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 1).

ГАНЧАРЪ[1] *див.* **ГОНЧАРЪ.**

ГАНЧАРЪ[2] *ч.* Вузький прямий меч з довгим гранованим клинком: Ганчары в̃. злотом ѡправлєныє с камєнєм (1558 *AS* VI, 214).

ГАНЪ *див.* **ХАНЪ.**

ГАНЪТЪВАСЪ *див.* **ҐАНЪТВАСЪ.**

ГАНЪЧАРИХА *ж.* Гончариха. Вл. н.: подъстарости(и) бєрєстє(и)ски(и) з людьми... вєли насъ ѡтъ

добрицы кȣ врочыщу гонъчарєвє ω(т) ганъчарихи ȣ пунєво болото (1546 *ОГ* 27).

ГАНЫШЪ *див.* **АНИСЪ.**

ГАНЬБА, ГАНБА *ж.* (*стч.* hanba, *стп.* hańba) ганьба, зневага, сором: То ся розумѣеть дѣиство креста: претрьпѣти скор'би,... досады, ган'бы, телесныя болезни (Супрасльський монастир, 1580 *Пис.пр.лют.* 83); И нє моглъ є(м) ҙносити ганьбы ω(т) Жидо(в) ко(т)рыє поносіли нєпоря(д)кови нашєму хр(с)тиа(н)скому (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1 зв.); мысли(л) пе́тръ, ижъ... наоучи́тєлєви своє́мȣ нє зычи(л) таки́хъ сро́кгихъ моу́къ и сромоты и га́ньбы (Острог, 1598 *Отп.КО* 12 зв.); которые [професорове], за лакомъствомъ удавшыся, до Вильни на сытъшые пироги отбегли, а тутъ, ку большой ганьбе и жалю убогого хрестиянъства, на уруганье противъниковъ нашихъ все покинули (Вільна, 1599 *Ант.* 605); гла(в)у ...волокли єи дѣти по мѣстѣ, коу га(н)бѣ єго спѣваючи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 123); Хȣла́: Блюзнѣрство, га́нба (1627 *ЛБ* 145); принамнѣй притомноѣсѧ га́н'бы и нєсла́вы соро́мѣймω и встыда́ймо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 187); Помы́сл'мо те́жъ и грѣшникωвъ ω нєсконча́ной мȣцѣ, гды припроваже́ны бȣдȣтъ, прєдъ Маєста́тъ страшли́вый: якова́ѧ га́ньба и́хъ на́йдєтъ, прєдъ справєдли́вымъ сȣдіє́ю, гды ω(т)по́рȣ нє бȣдȣтъ мочи́ да́ти (Львів, 1642 *Час.Слово* 271); Приве́лєсъ на свою и мою га́нбȣ тогω жидови́на (серед. XVII ст. *Хрон.* 64 зв.); Помы́сл'мо те́жъ и грѣшникωвъ ω нєсконча́ной мȣцѣ, гды припроваже́ны бȣдȣтъ, прєдъ Маєста́тъ страшли́вый: якова́ѧ га́ньба и́хъ на́йдєтъ, прєдъ справєдли́вымъ сȣдіє́ю, гды ω(т)по́рȣ нє бȣдȣтъ мочи́ да́ти (Львів, 1642 *Час.Слово* 271); Приве́лєсъ на свою и мою га́нбȣ тогω жидови́на (серед. XVII ст. *Хрон.* 64 зв.); **давати ганбу** (кому) — *(осуджувати, виражати незадоволення)* гудити, ганити: Але́ нє помогло́ то прє(д)сѧвзѧ́тю ώно(го) на́родȣ жидо́в'ского кȣ вымо́вѣ, же дава́ли га(н)боу длѧ посȣлъ с҃но(м) самойлєвы(м) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 217).

ГАНЬБИТИ, ГАНБИТИ, ГАНБЫТИ *дієсл. недок.* (кого, що) *(вкривати ганьбою)* ганьбити: на тоє сѧ барзо ωбо́риль ст҃і хризосто и на казаню тȣю рѣ(ч) ба́рзо ганби(л) (XVI ст. *УЄ* №29519, 284 зв.); нє ω(т)повѣди(л) срогостю анѣ ты(ж) га(н)бы (!) або проклина(л) д҃нь свой в котрі́й сѧ наро(ди)лъ (к. XVI ст. *УЄ* №31, 64); Поємлю: Бєрȣ,... ȣкорѧ́ю, ганблю (1627 *ЛБ* 86); ȣкарѧ́ю: Досажда́ю,... га́ню, злоре́чȣ, га́нблю, ωсмѣвȣю (Там же, 138); ȣч҃нкωмъ примовлѧ́єтъ, га́н'бѧчи и́хъ прєд' всѣми, я́ко ты(х), котώрыѣ нє змогли оулѣчи́ти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 450).

ГАНЬБИТИСѦ *дієсл. недок. (засуджувати свої вчинки)* ганьбити себе: але скоро́ почнє(ш) зали́цати папѣжа... зра(з) сѧ почнє(ш) са́м' га́ньби(ти) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 155).

ГАНЬБѦЧИЙ *дієприкм. у знач. ім. (той, хто ганьбить когось)* ганьбитель: А га(н)бѧчи(х) злы(м) жи́тіє(м) и грьдостію, до ко(н)ца, і въ вѣки ώблъжȣ і посоромочȣ (1599 *Виш.Кн.* 216); то є(ст) тыи, которіи ганбили д҃ха ст҃го (к.XVI ст. *УЄ* №31, 95 зв.).

ГАПЛА *ж.* Те саме, що **гапликъ:** Феско... напервѣй отдал коней трое,... жупан синий,... пояс шовковый и кушак, гаплы штучни (Бориспіль, 1638 *АБМУ* 26).

ГАПЛИКЪ *ч. (застібка для одягу)* гаплик: Данило ми(л)ковичъ... мє(л) поло(т)на колє(н)ского а(в)шусу // шту(к) ѕ҃... гаплико(в)... за копъ и҃ (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 56 зв.-57); фє(д)ко кравєцъ... гаплико(в) взялъ тȣзинє(и) пѧть (Володимир, 1590 *ЖКК* I, 312); тамже взяли въ ворку полотняномъ зготованыя кольца... позлотистые,... зъ гапликами и пряжками позлотистыми (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 109).

ГАРАБУРДА *ч.* (*стп.* harab, *свн.* herab) **1.** Наганяч звірів під час полювання: я ωзна(и)мую тымъ моимъ листо(м) и(ж)... стрє(л)цо(в) до послуги... и(з) сє(л) манастыря дє(р)ма(н)ского... гарабу(р)до(в) ...яко новоωбраны(х) до роботы манасты(р)скои привє(р)нувъ в кунини стрєлцо(в) до послуги (Острог, 1599 *ЛОИИ* 238, 2, 69/13, 1).

2. Вл. н.: Стєпанъ Гарабу(р)да (1649 *РЗВ* 387).

ГАРАЗДЪ *див.* **ГОРАЗДЪ.**

ГАРАСОВЫЙ *див.* **ГАРУСОВЫЙ.**

ГАРАСТЪ *див.* **ГОРАЗДЪ.**

ГАРАЧИЙ *див.* **ГОРЯЧИЙ.**

ГАРАЧЪ *ч. (данина ханові)* гарач: Такожде и на Святую гору: от еже бѣ товар один прежде соборного гарачу, нынѣ же и до четырех влѣзло (1600 *Виш.Посл. до Княг.* 235).

ГАРБАРЧИКЪ *ч.* (*стп.* garbarczyk) **1.** Підмайстер у гарбаря, кушніра: по(д) ча(с) н҃нѣшнего

морѹ, васили(и) ивановичъ га(р)ба(р)чи(к) з парафѣѣ и ѹлїцѣ федоровскоѣ ѡ(т)каза(л) (Львів, 1623 *ЛСБ* 1049, 4 зв.).

2. Вл. н.: пѣтръ га(р)барчи(к) (Львів, 1591 *ЛСБ* 1036, 21).

ГАРБАРЪ, ГАРБАРЬ, ГАРЪБАРЪ, ҐАРБАРЪ *ч.* (*стп.* garbarz, *свн.* gärber) **1.** *(ремісник, що виправляє шкіри)* кушнір, гарбар: Правда, ижъ дано было позволенье Еремии, але не гаръбаромъ, не шевъчыкомъ Виленъскимъ (Вільна, 1599 *Ант.* 829); По Тю(и) небо(ж)цѣ що в' га(р)баря ѹме(р)ла: дали(с)мо трѹмнѹ (Львів, 1607-1645 *РДВ* 32 зв.); Смéрт' оу зѹбы не гледи́ть: Бóлшъ скѹрокъ теля́чихъ Перерóбать ґарбари́ ни́жъ вóлобыдля́чихъ (Вільна, 1620 *Лям.К.* 22); alutarius скѹ(р)нї(к) гарба(р) (І пол. XVII ст. *Сем.* 20); Оусмáръ: Гáрбаръ, скóрникъ (1627 *ЛБ* 140).

2. Вл. н.: в клятву вкладаемъ... предмещанъ краковского предмѣста. Семешна корѹнкѹ. Марка Миха(и)ловича. Семешна гарбара (Берестя, 1590 *ЛСБ* 142); Кѣрѣй Гаръба(р) (1649 *РЗВ* 100 зв.); Кузма Га(р)баръ (Там же, 403).

ГАРБУЗЪ, ВАРБУЗЪ *ч.* Гарбуз. Вл. н.: иванъ косцеви(ц)ки(и)... явне зозна(л) и(ж)... фо(л)варькь на предмести лво(в)скомь... межи домо(м) матыса га(р)бѹза и се(н)ка кра(в)ця... приналежи(т) та(м) до того фо(л)ва(р)ку (Белз, 1596 *Юр.* 16 зв.); ми(н)ко ва(р)бѹзъ (1649 *РЗВ* 203); Анъдрѣ(и) Га(р)бузъ (Там же, 392 зв.).

ГАРВАТЪ *ч.* Хорватъ: Иллири́къ: Словáкъ, з' ла(т): Дáлмáта, з' чéска Гáрватъ (1627 *ЛБ* 208).

ГАРЕЛЬ *див.* **ГАЛЕРЪ.**

ГАРКАБУЗЪ *див.* **АРКАБУЗЪ.**

ГАРМАТА *див.* **АРМАТА.**

ГАРМАТНЫЙ *див.* **АРМАТНЫЙ.**

ГАРМАШЪ, ГАРЪМАШЪ *ч.* *(той, хто виготовляв або обслуговував гармати)* гармаш, гарматник. Вл. н.: Я(ц)ко Га(р)машъ (1649 *РЗВ* 9); Иванъ Га(р)машъ (Там же, 35 зв.); Климко гаръмашъ (Там же, 169).

ГАРЪМОНѢА, ГАРЪМОНІЯ *ж.* (*гр.* ἁρμονία) *(злагодженість, взаємна відповідність якостей)* гармонія: Гаръмонія альбо согласіе вѣры, сакраменътовъ и церемоней святое Восточъное церъкви съ костеломъ Рымъскимъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 169); В рожестве его аггели з' нба з'стѹпили, // нб(с)ная на повѣтрѹ гармóнѣя бр'мѣла (поч. XVII ст. *Проп.р.* 196 зв.-197).

ГАРНЕЦЪ *див.* **ГОРНЕЦЪ.**

ГАРТА *ж.* (*свн.* herd) те саме, що **гартъ** у 1 знач.: за га(р)тѹ 2 каменѣ бесъ чве(р)ти в люблинѣ fr. 49 (Львів, 1635 *ЛСБ* 1054, 17).

ГАРТАРЪ *ч.* *(той, хто гартує металеві вироби)* гартівник: Голо(в)щина ремесныхъ люде(и): Золотарѹ, ѡ(р)ганисте, пѹшкарѹ, гартару, малярови,... тымъ всимъ голо(в)щины по три(д)цати ко(п) гроше(и) (1566 *ВЛС* 94 зв.).

ГАРТВОЛЬ *ч.* (*стп.* hartful, *свн.* haltpfahl) дрюк з гаком: И фатали люсами и га(р)тволемъ, хотечи по(д)ле ты(х) же комя(г) приле(и)цовати (Володимир, 1566 *ТУ* 115).

ГАРТОВАНЫЙ *дієприкм. узнач. ім.* Гартований. Вл.н.: Ма(р)тинъ га(р)тованы(и) (1649 *РЗВ* 446 зв.).

ГАРТОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* hartować, *свн.* harten) *(спеціально обробляти металеві вироби)* гартувати: В Гѹтѣ Вѹлкáновой éй рóблено соки́ры, И стрѣлы гартóвано ѡстрыѣ без'мѣры (Київ, 1622 *Сак.В.* 50); Гартую. Induro. Consolido (1650 *ЛК* 439); *Образно*: частóкрóть гартовáлесь крóвю непрїя́телскою... шáблю твою (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 6).

ГАРТОВНЫЙ *прикм.* *(виготовлений способом гартування)* гартований: Потрéба... ма(р)ности свѣ(ц)кїе ѡпѹсти́вши, млтва(ми) яко копїєю га(р)тóвною, зброю желѣзнѹю нбо пробїя́ти (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 21); Ѡ прч(с)таа Панно, дхѹ въ мнѣ не стаéтъ, Гартóвный ґрóтъ бóлести ср(д)це преражáет' (Львів, 1631 *Волк.* 14 зв.).

ГАРТЪ, ГАРТЬ *ч.* (*стп.* hart, *свн.* herd) **1.** Сплав олова з сýрмою: еще выда(л) п(н) ґеѡ(р)ги(и) шваґе(р) мо(и) за га(р)ть за ро(з)ные шрѹбьки барановомѹ челя(д)никѹ fr. 2 и 55 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 2 зв.).

2. Металева окалина: Гартъ. S[t]omoma (1650 *ЛК* 439).

3. Процес виготовлення поташу: та(м) же слѹга пна Михо(в)ско(г)... ѹпомина(л)ся ѹ пна бе(з)соки(р)ского абы пнѹ Михо(в)скомѹ во(д)лѹ(г) ѡбъликгѹ... ѡ(т)да(л) пя(т) бочокь поташѹ ни(ж)ли па(н) бе(з)соки(р)ски(и) поведе(л) же не мае(т) готового але скоро га(р)тъ до(и)де ѡ(т)дамъ (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11,

1, 4, 38 зв.); Презъ нєкоторое насланье и побранье тыхъ попеловъ поводовыхъ, гартъ, который коштомъ повода нынешнего немалымъ зачато поташъ робити, до сихъ часувъ вакуетъ (Житомир, 1632 *ТУ* 298).

Див. ще **ГАРТА.**

ГАРУСОВЫЙ, ГАРАСОВЫЙ *прикм. (зроблений з гарусу)* гарусовий: раска гарусовая, за штучку две копе грошей даломъ (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 34); фартухъ чорный гарасовый за зол. 1 гр. 20 (1633 *АрхЮЗР* 1/XI, 433).

ГАРУСЪ *ч.* (*стп.* harus, *фр.* Arrus < Arras) *(кольорова вовняна пряжа)* гарус: от штуки гарусу грошей десят (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 561).

ГАРФА *див.* **АРФА.**

ГАРЦОВАНЄ, ГАРЦОВАНЇЄ, ГАРЦОВАНЬЄ *с.* (*стп.* harcowanie) *(скакання на коні)* гарцювання: ристанїє, выбѣга(н)є, вытѣка(н)є, га(р)цова(н)є (1596 *ЛЗ* 73); Ристанїє: Выбѣга(н)є, вытѣка(н)є, гарцова(н)є (1627 *ЛБ* 109); Кѡнноє ристанїє: Вытѣчки, Гарцованьє, бѣганьє кѡньми (Львів, 1642 *Жел.П.* 7 зв.); Ристанїє: Вытѣчки, Гарцованїє, Гонитвы,... Бѣганїє кѡньми (Там же, 8).

Пор. **ГАРЪЦОВАТИ.**

ГАРЦЪ *див.* **ГЕРЦЪ.**

ГАРЪКУША, ГОРКУША, ГОРЪКУША *ч. (той, хто гаркавить)* гаркуша, *діал.* горкуша. Вл. н.: Иванъ Гаръкуша (1649 *РЗВ* 37 зв.); Иванъ Горъкуша (Там же, 54); Гаврыло Горъкꙋша (Там же, 442).

ГАРЪМОНІЯ *див.* **ГАРМОНѢА.**

ГАРЪНЫЙ *прикм. у знач. ім.* Гарний. Вл. н.: мєщанє... гира пєтро(в) зать... гаврило козє(л)... нєстръ гаръны(и) (1552 *ОЧорн.З.* 69).

ГАРЪЦОВАТИ *дієсл. недок.* (з ким) *(пустувати, скакати)* гарцювати: Знать, же чытаете права духовные и цесарские, але подобно овые, где чтырей кролеве малеваные по столу зъ вами гаръцують! (Вільна, 1599 *Ант.* 685).

ГАРѢЛЬ *див.* **ГАЛЕРЪ.**

ГАСИТИ *дієсл. недок.* **1.** (що і без додатка) *(припиняти горіння; не давати горіти)* гасити: яко вода гаси(т) горѧчїи огєнь, та(к) ял҇моу(ж)на спротивлѣєтсѧ грѣхо(м) (Львів, 1585 *УЄ* №5, 233, на полях); а кто бы иначей оучинити ма(л), то є(г) клънєтє, свѣчки гаситє (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 14б); гды попъ нш҃ъ... з... ѡнѣата(ми) на ратушъ (с) ѡдалъ... тогды гася(ч) запа(л) прє(з) алєкса(н)дра прокопови(ч)... далє(м) г(р) 10 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 5 зв.); Оучинишъ тєжь сємь лѧ(м)пъ...//... Нѡжички тєжь и в чѡмъ оустрижки бꙋдꙋтъ гашѡны нєхай бꙋдꙋтъ з҆ злота начистшагѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 102 зв.-103); Гашу. Ex[s]tinguo (1650 *ЛК* 439).

2. (що) *(змішувати вапно з водою, виготовляючи будівельний матеріал)* гасити: вапно гасили з҃ хло(п) (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 64); 4 помо(ч)ники що ва(п)но гасили fr. 3 и 3 (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 14).

3. *Перен.* (що) *(перешкоджати вияву чого-небудь)* гасити, глушити, гамувати: яко вода загашає(т) пламєнь ѡ(г)нє(н)ныи та(к) ты(ж) наоука пїсма ст҃го тєды гаси(т) вши(ст)кы зло(с)ти (к. XVI ст. *УЄ* №31, 87 зв.); нє гаси своєѣ горливости кꙋ Цр҃кви Восточной (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 7).

4. *Перен.* (що) *(припиняти дію чого-небудь)* гамувати: Гды на ни(х) оудара(т), ѡ(д)бивати знако(м) кр(с)та... повинны соу(т), //... всѣ и(х) наизды и проти(в)ности гасити в собѣ мають (серед. XVII ст. *Кас.* 7-7 зв.).

ГАСЛО *с.* (*стп.* hasło) **1.** *(головний принцип)* гасло: И ты(х), што яко власны(х) свои(х) про(д)кѡвъ гасло побо(ж)ности принавши, на ѡноє сѧ по(д)писали, то єсть... вѣрꙋ запєчатовали (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 133); гды бы волно было ухвалы св. отцевъ... отмѣняти,... и православныи певного гасла сполечности своей нѣколи бы мѣти не могли (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 736); Вєдлꙋгъ гасла, албо вызнанѧ вѣры христїѧнскои,... дванадцать єсть артикꙋлѡвъ вѣры православнохристїѧнскои (Львів, 1646 *Зобр.* 3).

2. Знак, символ, гасло: як за часовъ апостолъских... фалшивых апостолов,... по Гасле знати было, так православные тепер... геретиковъ по Гасле познати могутъ (Вільна, 1600 *Катех.* 61); понєважъ мнѡгокро(т) хотѣли го поимати и нє могли... абы нє тѡє жъ знѡвꙋ было, даєтъ имъ прє(з) // поцалованѧ гасло (поч. XVII ст. *Проп.р.* 90 зв.-91); И чим҆ справи(л), Тѡж҆ зостави(л) Гасло свѡимъ Правовѣрным҆. Кр(с)тъ звѣз(д)ами гафтованы(и) Кѡ(н)стантїнꙋ оказаный (Київ, 1623 *МІКСВ* 79); Знамєнїє: Знакъ, пѧтно, знамѧ, ...такжє: гасло, якѡ: побѣда б҃жїа или пропѡрє(ц), ил(и) хорогѡв҆ (1627 *ЛБ* 44); На тѡм҆ Ст҃омъ Собѡрѣ

сєй С҃тый Сѝмволъ, а̂бо Га́сло ѡ(т) С҃тыхъ и богѡносныхъ Ѡ(т)цѡ(в)… Д҃ха С҃тгѡ надхнє(н)ємъ, зло́жєно было (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 310); Гасло. Tessera. [S]ignum (1650 *ЛК* 439).

ГАСНУТИ *дієсл. недок.* **1.** *(переставати горіти, світити)* гаснути: кгды на́мъ свѣтитъ са́моє с҃лнцє тє́кстѹ, про́мєни звѣздъ га́снѹтъ (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 41); Што на(д) о́гнь є(ст) сро́жшеє, а што на(д) Ко́рчъ подлѣ́йшеє; а єдна́къ ани дє́рєво згорѣва́ло, ани о́гнь га́снѹ(л) (Київ, 1625 *Злат.Н.* 128); а в̾ занєдба́ньи и нєприкладáньи дрѡ́въ оуста́єтъ по́ломєнь, и га́снєтъ ого́нь (Вільна, 1627 *Дух.б.* 331); Рвє́нїє жє подо(б)но огню в̾ гѹ(б)цѣ скри́томѹ… до́лжєй гори́тъ нє га́снѹчи (1627 *ЛБ* 161); Га́сну. Ex[s]tinguor (1650 *ЛК* 439).

2. *Перен.* (від чого) *(втрачати силу вияву)* гаснути: ты самово́лнє занєдбыва́ючи и нє зєзвала́ючи, га́снєшъ ѡ(д) д҃ха (Вільна, 1627 *Дух.б.* 257).

ГАСТРИМАРГЪ *ч.* *(гр.* γαστήρ — шлунок + μαργος — жадібний) обжера, ласун: А нѣкоторыи… здоро́вы… бы́ли… живѹ́чи в̾ пѹ́стына(х)… лѣ(т)… бли(з)ко ста́, чого́ ны́нѣшни(х) вѣкѡвъ Гастрима́ргѡвє и роско́шники свѣта // того нє ма́ютъ (Київ, бл.1619 *О обр.* 171-172).

ГАТА *ж.* Гатка, гать: поку(л) вєшняя вода быває(т) потоу(л) го(р)чанє гаты и єзы свои маю(т) (1546 *ОГ* 32).

Див. ще **ГАТКА, ГАТОНКА, ГАТЬ.**

ГАТАЛОМЪ *ч.* *(уг.* hatalom) гвалт, насильство: И по тумъ каравъ Господь Б҃гъ нарудъ увесь Веніаминувъ дѣля гаталму жоны едного попа (XVI ст. *НЄ* 222); За тотожъ и опятъ каравъ Господь Б҃гъ Сикимляны дѣля гаталму доньки Іаковъвы (Там же).

ГАТАРА *ж.* *(жінка, яка вела вільний спосіб життя)* гетера: а тєпє(р) за ѡко гата(р) самы(х) нє(м)нє(и) рыцє(р)скою дѣ(л)но(с)тю, славны(х) народа(х) рє(ч) прє(д) ты(м) початѹю ѹми(с)лилє(м) ти скутєчнє и дово(д)нє вывє(с)ти (1582 *Кр.Стр.* 47).

ГАТИТИ *дієсл. недок.* (що) *(робити гатку, відгороджуючи воду)* гатити: jako zemianskie ludy, tak y meszczane, powinny robyty y hatyty melnicu (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 22); а въ мазаковє на загари (!) гать гатать мазаковъцы (1552 *ОВін.З.* 134 зв.); Млынъ голошєвъски(и) направѹють гатать и зємълєю сыплють (1552 *ОЛЗ* 190); старожовъщинѹ дають по два гроши з дымѹ млыновъ пови(н)ни робити и гать гатити ѹ вобрѹбє (Чорногород, 1578 *ПВКРДА* III, 58); гать ставу замкового гатити… не хочуть (1613 *АрхЮЗР* 8/V, 386).

ГАТИЩЕ *с.* Місце, де була гатка, гать: ѡт того гатища дѹбровкою на дорогѹ (Звиняче, 1549 *AS* VI, 96).

ГАТКА *ж.* **1.** Гатка, гать: тогды всѣ(в)ши мы на возы… попровадили мя… до копцо(в)… которыє сѹть яко бы кѹ заходѹ с҃лнца… до мостка и до гатки которыє пєрєєжджають єдѹчи до словѣти (Унів, 1581 *ЛСБ* 61).

2. Вл. н., *ч.*: Иванъ Га(т)ка (1649 *РЗВ* 329).

Див. ще **ГАТА, ГАТОНКА, ГАТЬ.**

ГАТЛАСОВЫЙ *див.* **АТЛАСОВЫЙ.**

ГАТЛАСЪ *див.* **АТЛАСЪ.**

ГАТОНКА *ж.* Те саме, що **гатка.** У складі вл. н.: **гатонка Илковская:** отецъ владыка… // на властный кгрунтъ нашъ,… кгвалтомъ наехавши,… ажъ до дворища Пушкаровское долины, противко гатонки Илковское,… оный… кгрунтъ нашъ… пооралъ (Луцьк, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 434-435).

Див. ще **ГАТА, ГАТЬ.**

ГАТУНОКЪ *див.* **ҐАТУНОКЪ.**

ГАТЬ *ж.* **1.** Гать: вєли насъ ѡ(т) того копца… до га(ти) // которая гать по(д) сєломъ вєликого кня(з)ства (1546 *ОГ* 61 зв.-62); а въ мазаковє на загари (!) гать гатать мазаковъцы (1552 *ОВін.З.* 134 зв.); В ставохъ… рыбы ловити вольно тымъ которыє грєблю и гати тамъ робать (Там же); Ставы гатьми занатыє (1552 *ОЖЗ* 124 зв.); Млыны ѹ голєшовє мила ѡтъ замъкѹ гатью занатъ д҃ кола в нємъ (1552 *ОЛЗ* 179 зв.); Пуска(и)тє, дє(и), собє комаги чєрє(з) га(т) (Луцьк, 1563 *ТУ* 100); па(н) сємє(н) спо(л)нє с пано(м) пєсочи(н)ски(м)… спо(л)нє мо(ст) и га(т) направовати маю(т) (Кунів, 1577 *ЛНБ* 5, II 4044, 25 зв.); к томѹжъ // дворѹ млынъ… на болотє гатью дє(р)житъ ѡ(д)но на вєснє мєлєтъ (Чорногород, 1578 *ПВКРДА* III, 45-46); а пєтроувьци за гатю дали нивоу и синожа(т) з (д)рє(в)нєю (I пол. XVII ст. *УИ* 1911/9, 13).

2. Вл. н.: дали є(с)мо є(и)… на выхова(н)є до живота єє мл(с)ти сєло гать (Луцьк, 1569 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1821, 17); у складі вл. н.: **Грязькая гать:**

стырту сина розобрали у Грязькое гати на Островъцу (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 393).

Див. ще **ГАТА, ГАТКА, ГАТОНКА.**

ГАФТАРКА *ж. (вишивальниця золотом, сріблом)* гаптарка: Золотарȣ,... гафта(р)це ковє(р)нику, тымъ всимъ голо(в)щины по три(д)цати ко(п) грошє(и) (1566 *ВЛС* 94 зв.); кнѧ(з) ку(р)пски(и) взѧ(л)... чєля(д) нєво(л)нȣю... то є(ст) касюта гафта(р)ка з двєма до(ч)ками которыє до(ч)ки такъ добрє робя(т) золото(м) я(к) и ѡна сама (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 133); кнѧ(з) ку(р)пски(и) взѧ(л)... дрȣгȣю... гафта(р)кȣ ѡгрєницȣ га(н)нȣ литовкȣ (Там же).

ГАФТАРСКИЙ *прикм. (виконаний способом гаптування)* гаптарський: завеска злотоґлавовая гафтарское роботы (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 366); оучини́шъ и заслóнȣ... з бѣлогѡ єдвáбу кр̾ȣчóного робóтою гафтáрскою (серед. XVII ст. *Хрон.* 104); И оучини́шъ шáпкȣ з би́сєрȣ, и пóясъ робóтою гафтáрскою (Там же, 106).

ГАФТКА, ГАФЪТКА, ГАѲТКА *ж.* (*стп.* haftka, *свн.* haft) *(застібка для одягу)* гаплик: Авра(м) Хажимови(ч)... на ѡглєда(н)є зби(т)я... бра(л)... вижо(м)... Стєпана Климовича, которы(и)... ра(н) значны(х) на нє(м) нє видє(л), ѡдно то(л)ко... в ско(р)ки лосиноє двє гафтки срєбрєны(х) порвано (Луцьк, 1561 *ТУ* 96); с комо(р) и с скрыни в мєнє побрали... // ...кобєрє(ц) са(л)гацки(и) тузи(н) гаѳто(к) срєбрѧны(х) вєлики(х) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 24-25); побра(л)... жȣпа(н)... бакгазиєю по(д)шиты(и) з гафътками срѣбрними злоци(с)тыми (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.).

ГАФТОВАНЄ, ГАФТОВАНѦ *с.* (*стп.* haftowanie) *(вишивка)* гаптування: Що богъ терпѣл народȣ грȣбомȣ жидовъскомȣ, ѡтводѧчи их ѡт ѡбычаевъ поганских египетских: якие ѡпоны коштовные и гафтованѧ херȣвимом! (поч. XVII ст. *Вол.В.* 100); Пестри́нїє: Гафтова(н)є (1627 *ЛБ* 81).

Пор. **ГАФТОВАТИ.**

ГАФТОВАНЫЙ, ГАВЪТОВАНЫЙ, ГАѲТОВАНЫЙ, ГАѲЪТОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Гаптований: кнгня ма(р)я... ȣмєнє заставила... //... ко(л)нє(р) гаѳътованы(и) (Ковель, 1578 *ЖКК* I, 118-119); Поясо(к) чи(р)воны(и) єдвабны(и) ис кистицами га(ѳ)тованы(ми) (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); Воздȣхъ Гатласовы(и) вишнєвы(и) з лиштвами гафтоваными (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-1, 255); фєло(н)шка(р)латного га(т)ласу... на задѣ фѣкгура гафтованая сто(и)... ва(р)вары (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 54); взял... лукъ туръский з лубем гавътованымъ за золотых тридцатъ и шест (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 308).

ГАФТОВАТИ, ГАФЪТОВАТИ, ГАВХТОВАТИ, ГАѲОВАТИ *дієсл. недок.* (що чим) Гаптувати: Шата гафтованаѧ золотом и перлы (1558 *AS* VI, 214); А то естъ меновите речей церъковныхъ... побраныхъ... // ...покровъцовъ два, одинъ золотоглавовый, перлы сажоный, другий китайчаный, золотомъ гафътованый (Луцьк, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 279-280); Къ тому зняли съ тогожъ тела небожчиковского полицу немалую отъ боку, коштовъную, золотомъ гавхтованую (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 348); на сȣкни я́кой злóто(м) гаѳованóй,... прє(з) дѣрочкы свѣтло(ст)ѡная золоты(х) нитóкъ ѡздобою ви́дима бывáєть (поч. XVII ст. *Проп.р.* 6); Кр(с)тъ звѣз(д)áми гафтовáны(и) Кѡ(н)стантїнȣ оказáный (Київ, 1623 *МІКСВ* 79); я́къ дитѧ облечéноє в҆ шáтȣ дороги́ми пє(р)лами гафтóванȣю (Вільна, 1627 *Дух.б.* 357); Воздȣхъ до служєня... на нє(м) гафтовано пра(з)ники (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 64).

ГАЧИСТЫЙ *прикм. (який має форму гака)* гакуватий: Гачистый. Aduncus. Uncinatus (1650 *ЛК* 438).

ГАЧОКЪ *ч. (защіпка до дверей)* гачок: стасєви слюсарȣ, ѡ(т) пруто(в) тро(х) з га(ч)ками до ца(р)ски(х) вра(т) и за гво(з)дѣ гро(ш) и 28 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1051, 5а); тєслю(м) що тє(р)тици на пя(н)трѣ збивали далє(м) fr. 2 и 21 за 60 га(ч)ковъ до и(з)дєпъки на горȣ при дрȣка(р)ни по г(р) 2 fr. 4 (Львів, 1635 *ЛСБ* 1054, 17 зв.); спрáвилъ соломȣнъ всє начи́ньє в҆ домȣ г(с)днємъ... лихтари золоты́и,... збáны, и гáчки, и кȣбки, и мєждéрики (серед. XVII ст. *Хрон.* 295);

(для защіпання одягу) гаплик, гачок: fibula, гачо(к), ко(л)цє у ризъ, пєтє(л) (1642 *ЛС* 196); оучи́нишъ... два ланцȣшки з начи́стшогѡ зóлота // сполéчно сѧ держáчи, котóрїи залóжишъ на гáчки (серед. XVII ст. *Хрон.* 105-105 зв.).

ГАЧѢ *мн.* Штани, *діал.* гачі: Ѡстéгны: Гáчѣ, ȣбра(н)є (1627 *ЛБ* 154).

Див. ще **ГАЩИ**[2].

ГАШЕНЄ *с.* Гасіння, *діал.* гашення: до ѡсмотрєна и запалована, и гашєна свѣ(ч) в цркви... Іѡанна Щипꙋ слюсара (Львів, 1608 *ЛСБ* 1043, 11 зв.); за кли(ш)чыки до гашєна сви(ч) ѡ(д) направы цєбрыковъ fr. 1 и 15 (Львів, 1636 *ЛСБ* 1054, 19).

ГАШЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Гашений: titio, nis, головня гаше́ная (1642 *ЛС* 398); Главня гаше́ная. Ticio (1650 *ЛК* 439).

ГАЩИ[1] *мн. (густий ліс, чагарник)* хащі: Маєть ѡн... тыи имѣнья... держати... з двором... оу Володимири... и съ хворостники и с гащи (Вільна, 1514 *AS* III, 116).

ГАЩИ[2] *мн.* Те саме, що **гачѣ:** Гащи. Caliga(e) (1650 *ЛК* 439).

ГАЯТИСА *дієсл. недок.* Баритися, гаятися: Ре́тнѡ: Пєрєпира́ючыса, бысти га́ючиса, оубѣга́ючиса (1627 *ЛБ* 108).

ГАѲАРЪ *ч. (вишивальник золотом, сріблом)* гаптар. Вл. н.: Иванъ Гаѳаръ (1649 *РЗВ* 116 зв.).

ГАѲОВАТИ *див.* **ГАФТОВАТИ.**

ГАѲТКА *див.* **ГАФТКА.**

ГАѲТОВАНЫЙ *див.* **ГАФТОВАНЫЙ.**

ГБОЛЪ *ч.* Міра місткості; центнер: уминилъ ємъ сєбѣ нєцо зо своєго грунту солтыского на цєрьковь... удѣлити и оддавамъ на 16 гболовъ Спискіхъ овса высѣяти (Фольварк, 1606 *НЗУжг.* XIV, 225).

ГВАЛТИТИ *див.* **ҐВАЛТИТИ.**

ГВАЛТОВАТИ *див.* **ҐВАЛТОВАТИ.**

ГВАЛТОВНЕ *див.* **ҐВАЛТОВНЕ.**

ГВАЛТОВНИКЪ *див.* **ҐВАЛТОВНИКЪ.**

ГВАЛТОВНЫЙ *див.* **ҐВАЛТОВНЫЙ.**

ГВАЛТОВНѢ *див.* **ҐВАЛТОВНЕ.**

ГВАЛТОМЪ *див.* **ҐВАЛТОМЪ.**

ГВАЛТЪ *див.* **ҐВАЛТЪ.**

ГВАЛЧЕНЬЄ *с.* (*стп.* gwałcenie) порушення загальноприйнятого, узвичаєного порядку: Новый Календаръ, колибы певнѣйшій и лѣпшій былъ, теды старому подъ плащъ не лѣзлъ... Заисте, явная естъ, ижъ... новый естъ блудный и непотребный, толко гвалченье святъ и незгоду и звады творячій (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1174).

ГВАРДИАНЪ *ч.* (*лат.* guardianus) настоятель монастиря: и о(в)шємъ хоть бы всє новоє подавалъ и вноси(л) в кляшто(р) прєѡ(р), и гва(р)дианъ... нє маю(т)са спроти(в)ляти (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 2).

ГВАРИТИ *дієсл. недок.* (*стп.* gwarzyć) (кому що) говорити, *діал.* гварити (до кого що): И опять Христосъ прущо гваритъ: "Іисусъ Христосъ ника"? (XVI ст. *НЄ* 34); Чи(р)ка гварила Гє(н)дрови: а(т) дє я тобѣ хижу продала бєз тои нивы (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 222); Хто бы тото има(л) гварити,... прокля(т) бы Бгомъ и хочу с нимъ су(д) имати пєрє(д) млтивымъ бгомъ (Там же, 223).

ГВІЗДА *ж.* (*стп.* gwiazda) зоря: гвізда — aster (I пол. XVII ст. *Своб.* 20).

Див. ще **ЗВѢЗДА.**

ГВІЗДАР *ч.* Астролог: гвіздар — astrologus (I пол. XVII ст. *Своб.* 20).

Див. ще **ЗВѢЗДАРЪ.**

ГВОЗДЄ, ГВОЗДЇЄ, ГВОЗДЪЄ, ГВОЗДЬЄ, ГВОЗДЯ, ГВОЗДА, ГВУЗДЯ, ГВУЗДА *с., зб.* Цвяхи: побра(но)... // ... гво(з)дьє билоє присто(ж)ноє и нєпристожноє мосазовоє (Луцьк, 1573 *ТУ* 154-155); да(л) за гвꙋ(з)дя... гроша (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 8); У манастыри будоване... побито драницами, гвоздъем деревеным прибивано (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 288); далє(м) на гвꙋздя до ты(х) трꙋмє(н) аі гро(ш) (Львів, 1607-1645 *РДВ* 11 зв.); А Цари́ца Єле́на... взя́вши гвѡ́здіє, кото́рыми Гдь на́шъ на кр(с)тѣ приби(т) былъ, ѣхала до Константинопо́ля, и ѡ(т)дала сы́нꙋ (Київ, бл.1619 *О обр.* 61); На Кр(с)тъ Іс мо́й ю́жъ є(ст) по(д)нєсе́ный, Остры(м) гвѡ́здіє(м) сродзє пригвожде́ный (Львів, 1631 *Волк.* 16); За копꙋ гвꙋ(з)да до бля(х) на зво(н)ницꙋ fr.1 (Львів, 1635 *ЛСБ* 1054, 18); **гвоздє (гвоздьє, гвоздя, гвузда) гонтовоє (ґонтовоє, кгонтовоє, контовоє), гонтовоє (ґонтовоє, кгонтовоє) гвоздє (гвоздя, гвуздя)** — цвяхи для прибивання ґонт: фа(с)кꙋ гвоздє го(н)тового г(рш) ов (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 72 зв.); гво(з)дья кго(н)тового г фасєчъки (1552 *ОКЗ* 36); за гвузда ла(т)ноє и ґо(н)товоє fr. 11 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 4); за тринаця(т) кꙋпъ гвꙋ(з)дя ко(н)тового да(л) ямъ ві гроши(и) бє(з) шєлюга (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 8 зв.); за го(н)товоє вєликоє гвоздє г(рш) ѕ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 3); за ґо(н)товоє гвꙋ(з)да fr. 3 и 21 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 7); та(м)жє... кꙋпилє(м) фаськꙋ кго(н)тового гвꙋ(з)да далє(м) fr. 7 (Львів, 1636 *ЛСБ* 1054, 18 зв.); **гвоздя (гвузда) латноє** —

цвяхи для прибивання лат на стропилах: за копу гво(з)дя ла(т)ного г̅ г(рш) (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 4 зв.); за пѹ(л)копы гвѹ(з)дѧ ла(т)ного… г(рш) 5 (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 11 зв.).

2. *Перен.* Важкі випробування: Цвичо́ныхъ людє́й гвѡ́зд'ємъ, ѡстрымъ ѡбточо́ный Нє ша́рпай єго сла́вы бы́сь на(д)дєръ оучо́ный (Київ, 1632 *Єв.* 305); та́къ Кр(с)тъ до сєбє мо́цнѡ и нєпорѹ́шнє чєрє(з) доброво́лныи ѡбѣтѡвъ гво(з)дьє прибива́єтъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 284).

ГВОЗДЕНЫЙ *прикм.* Те саме, що **гвоздный:** в тотъ ча(с) ѡтворилисѧ ємоу ѡчи и познали язвы гвоздєныя на с̅тыхъ роукахъ (1489 *Чет.* 175).

Див. ще **ГВОЗДИННЫЙ.**

ГВОЗДИКА, ГВОЗДЇКА *ж.* *(висушені пуп'янки гвоздичного дерева, що вживаються як прянощі)* гвоздика: гарїоѳилѹ(с) по ла(т)… по рѹ(с)ки жє гво(з)дїка… гвоздика пло(д) є(ст) дрєвано(и)… гвоздикѹ привозѧ(т) изъ индѣйски(х) стран (XVI ст. *Травн.* 242); Гвозди́ки. Caryophillum (1650 *ЛК* 439).

Див. ще **ГВОЗДИКЪ.**

ГВОЗДИКОВИЙ *прикм.* *(який має колір гвоздики)* гвоздиковий: в то(и) жє скрынє было… ѡдноральдо(к) адама(ш)ки гво(з)диковоє // з шнѹрами золотыми (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 25-26); ѡсмы(и) ризы жо(л)то горѧчаѧ дѹкла а ѡкла(д) на ни(х) злотоглавовы(и) єщє ризы по(ст)ныи гвоздиковыи (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); по(з)ваны(и) побра(л)… жѹпа(н) кгрубрину гво(з)диково(г) бакгазиєю по(д)шиты(и) (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.).

ГВОЗДИКЪ, ГВУЗДІК *ч.* Те саме, що **гвоздика**: От фунта гвоздиковъ грошъ одинъ (Вільна, 1563 *ПККДА* II, дод. 556); от фунъту мушкату грошей два; … от фунту гвоздиков грошей два (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 560); clauus гвѹ(з)дік (І пол. XVII ст. *Сем.* 50); clauicul(us), clauul(us) гвоздикъ (1642 *ЛС* 126).

ГВОЗДИННЫЙ, ГВОЗДИННИЙ, ГВОЗДИНЫЙ *прикм.* Те саме, що **гвоздный**: познали єсмо єго по ранамъ гвоздины(м) на с̅ты(х) роукахъ єго (1489 *Чет.* 175); єдно то(л)ко ·є· рань зостало вєли́кы(х), то є(ст) на роука(х) и на но́га(х) ра́ны гвоз(д)иныи ш҇то къ кр(с)тоу прибиванъ (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 13); доколѧ ѧ нє оузрю г̅а ра(н) гвозди(н)нихь въ рѹка(х) єго… нє имоу вѣры (поч. XVII ст. *УЄ* №236, 17); Гвозди́нный. Clauatus (1650 *ЛК* 439).

Див. ще **ГВОЗДЕНЫЙ.**

ГВОЗДЇЄ *див.* **ГВОЗДЄ.**

ГВОЗДНЫЙ *прикм.* *(зроблений цвяхом)* цвяховий: г̅ъ… тръпѣ(л)… пѧ(т) ра(н) гво(з)дны(х) кр(с)тны(х) вєли́кы(х) (XVI ст. *УЄ* №29519, 40 зв.); к(д)ы ты(ж) показаль рєбро ѡбнажєноє… и зна(к) ѡнь гво(з)дный и ѡповѣда(л) вшискымь и(ж) на кр(с)тѣ быль повисль до(м) тєлєсный (к. XVI ст. *УЄ* №31, 51 зв.); Єсли нє бы́ло Тѣло, чї́и ра́ны гвѡ́з(д)ныи, и Рєбра Копїємъ прободє́нныи ѡсѧга́лъ рѹка́ми ѳѡма́ (Київ, 1625 *Сур.* 126); Якъ в' тѣлѣ х̅вомъ… зна́ки… бы́ти могли́, тѡ́ єсть ра́ны гвѡ́зднѣ и ра́на копѣйнаѧ? (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 219).

Див. ще **ГВОЗДЕНЫЙ, ГВОЗДИННЫЙ.**

ГВОЗДЬ, ГВОЗДЪ, ҐВОЗДЬ, КГВОЗДЬ *ч.* **1.** *(дерев'яний або металевий)* цвях, гвоздь: нашли с̅тыя гвозды г(с)ни подъ камєнємъ (1489 *Чет.* 205); А которыє хоромы дєрєвєнымъ гво(з)дємъ побиваны або знову… побивати потрєба (1552 *ОЛЗ* 176 зв.); єсли жє нє оуз'дроу в роука(х) єго пробитѧ гвоз'дєй а нє в'ложоу роукы моє(и) в рєбра єго нє имоу вѣры (1556-1561 *ПЄ* 437 зв.); к̅и гро(ш) ковалєви за гво(з)дѣ на ворота… далє(м) (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 2 зв.); тая шкута єстъ ба(р)зо старая… на нє(и) пусти(ти) збо(ж)я нєбєзпєчно, бо лє(д)во в трєтє(м) врєкгу тє(рти)ца гвоздо(м) дє(р)житъ, такъ згнила (Володимир, 1602 *ТУ* 234); Єсли нє бы́ло Тѣло, гвѡ́здємъ комѹ рѹ́ки и но́ги прибы́ты бы́ли (Київ, 1625 *Сур.* 126); elus, гвоздъ (1642 *ЛС* 176); Кото́рый бы́лъ длѧ грѣшникѡвъ забы́тый, И до Кр(с)та гвозд'ми ѡ́стрими прибы́тый (Чернігів, 1646 *Перло* 67 зв.); Сампсо(н) ѡ(т)повѣдалъ: єсли з̅ плєни́цъ волосѡ́въ головы моє́й сплєтє́шъ с' прѧ́диво(м), а гвѡ́здь в' ни́хъ обвинє́нны(и) в'бїє́шъ в' стѣнѹ слабымъ бѹдѹ (серед. XVII ст. *Хрон.* 186 зв.); Гвѡ́здь. Clauus (1650 *ЛК* 439); **гвоздь латный, латный ґвоздь (кгвоздь)** — цвях для прибивания лат на стропилах: 8 копъ и 10 гвозди(и) ла(т)ны(х) вєлїки(х) з' цє(р)ковны(х) 7 шы(н) мазовє(ц)кого жєлѣза зробилъ стєфа(н) коваль (Львів, 1628 *ЛСБ* 1051, 5 зв.); ла(т)ны(х) кгво(з)дєи фаску зо(л) ξ (Львів, 1611 *ЛСБ* 1038, 3 зв.); **гвоздь мѣрилный** — стрілка годинника

або стрілка на коромислі ваги: agina, гво(з)дь мѣри(л)ны(й) или язычо(к) (1642 *ЛС* 75); **ґонтовый (контовый) гвоздь (ґвоздь)** — цвях для прибивання гонт: 6 копъ ґо(н)товы(х) гво(з)ди(и) (Львів, 1635 *ЛСБ* 1054, 16); за... ґо(н)товы(и) ґвоздѣ и за побитя... келій всє(г) на всє вышло зло(т) 11 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, 6); контовых гвоздей фаска една (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297).

2. Вл. н.: яско Гво(з)дь (1649 *РЗВ* 3); Иванъ Гвоздъ (Там же, 389 зв.).

ГВОРОСТОВЫЙ *прикм.* Хворостяний: Гумно и дворец. На дворци пекарня,... подле стайне овчарникъ гворостовый, соломою пошитый (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 298).

ГВУЗДІК *ч.* (*стп.* goździk, gwoździk) гвіздок, цвяшок: clavus гвоу(з)дік (I пол. XVII ст. *Сем.* 51).

ГДЕ, ГДѢ *присл.* **1.** *(питальний)* де: Янє ωткуль приходишъ? гдєсь бавилъса такъ долго (к. XVI ст. *Розм.* 7).

2. *(місця)* де: Будитє оубо готови на пріатие іса, который нн҃ѣ ꙋ ваше(и) землі нѣ мае(т) где гла(в)у по(д)клонити (1596 *Виш.Кн.* 263);

там: Гдє зара(з) пово(д)... панъ бєлъски(и), указалъ сєло,... на(з)ваноє Дєрємє(з)ною (Київщина, 1639 *ККПС* 272).

3. Куди-небудь: просилъ насъ, абысмо на инщее местце тые сукна гдє отътоль вынести и зложить велели (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/I, 235).

4. *У функції спол. слова:* **а)** *(приєднує підрядні речення місця) (у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* де: ро(с)ширили и ро(с)тягнꙋли народы лю(д)ски(є) в пꙋ(л)ночны(х) краина(х), гдє нн҃ѣ литва и рꙋ(с) (1592 *Кр.Стр.* 48); пришли до ꙋ(с)тя рѣки дꙋбысы, гдє в нємє(н) впадає(т) (Там же, 83); Ѳиміамні(к): кади(л)ница, а(л)бо гдє кажє(н)є кладꙋтъ (1627 *ЛБ* 210);

(у препозиції — без співвідносного слова в головному реченні) де: та(к)жє и(н)ши гдє мо(г)ли здоро(в)я заховали (1582 *Кр.Стрик.* 69);

(у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні) де: гдє га(и)вороны лєтятъ та(м) ся тєжъ кавки крꙋки вороны мєжи ни(х) мѣшаю(т) (1582 *Кр.Стр.* 47);

б) *(приєднує підрядні означальні речення) (у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* де: врачєбница, до(м) гдє лѣча(т) и ты(ж) аптыка (1596 *ЛЗ* 36); х҃с иначєй нижли прє(з) двєры затворєный в комꙋрꙋ гдѣ ап(с)ли были пришо(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 159); Я теды... вышолъ есми на село, гдемъ засталъ суседъ своихъ Каленскихъ (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 80);

(у постпозиції — із співвідносним словом у головному реченні) де: ты цр҃ꙋ црє(м) на(м) по(д)даны(м) своимъ боу(д) мл(с)рдны(м), грѣхы нашѣ згладивши спра(в) абысмы до того(ж) мѣсца гдѣ ты тєпє(р)... щасливє кролюєшъ по смрти нашєй завита(л)и (поч. XVII ст. *Проп.р.* 228);

в) *(приєднує з'ясувальні підрядні речення) (у постпозиції)* де: Которыє, дє(и), то злочи(н)цы, ро(з)би(в)ши на(с)..., нє вєдати гдє поєхали (Володимир, 1599 *ТУ* 231);

(у препозиції) де: гдє ся мѣ(л) хто подѣти, и которы(м) морє(м) на бє(з)пєчнѣ(и)шєє мѣ(с)цє ꙋтєчи нє видали (1582 *Кр.Стр.* 77).

ГДЕБЫ *спол.* **1.** *(приєднує підрядні речення місця) (у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* де[б]: Паклибы царь Пєрєкопский з войском своимъ... в панство нашє... мєл волю тагнꙋти, приказꙋєм вам, ажбы єстє... к гєтманꙋ нашомꙋ... поспєшили са, гдєбы наближєй вам к гєтманꙋ и к войскꙋ нашомꙋ было пєрєнати са... и ωборонꙋ панствꙋ нашомꙋ чинили (Краків, 1538 *AS* IV, 156); Обецал его поставити до даня справы о собѣ, але не приватне, только до кола енерального, где бы сенат и послове земъскіє всѣ того слухали (Львів, 1605-1606 *Перест.* 73); Голофєрнъ гєтманъ войска асирійского, Поставилъ в ωблажєню... жолнѣро(в) по сто при кождо(м) жрꙋдлѣ, и гдєбы то(л)ко была вода якаа, абы всѣ(х) приходачи(х) по водꙋ поимавши забивали (поч. XVII ст. *Проп.р.* 187).

2. *(приєднує умовно-часові речення) (у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні)* якщо[б], коли[б]: Што Твоа Милость писалъ до нас ...иж гдєбы котораа потрєба послꙋги дла нєбєзпєчєнства панства нашого ꙋказывала, тогды жєбы Твоа Милость,... послꙋги чинилъ (Краків, 1543 *AS* IV, 359); а гдєбы(х)мо на то(т) ча(с)... ты(х) дво(х) со(т) и сорока копъ грошє(и) зупо(л)на нє ω(т)ли-

чили ... теды па(н) станисла(в)... тоє имє(н)є... маєт(т) дє(р)жати (Юсківці, 1576 5, II 4044, 87 зв.); А где бы... хто з блиских... пана Кропи(в)ницкого... ѡ тоє имє(н)є... до права позыва(л)... тогды я сама... тоє имє(н)є..., своимъ вла(ст)нымъ ѡчищати маю и буду пови(н)на (Житомир, 1584 *АЖМУ* 148); Гдебы теж венцъ который с подданыхъ отшол... теды о тое реквировати не маем панов арендаров (Локачі, 1591 *ПККДА* I-2, 164); самь ты(ж) єще пєвнѣишимь ста(л) вѣры х҃вы, бо г(д)єбы бы(л) з нѣми Ѳома, тєдє нѣчого бы(с) бы(л) нє зѹмѣ(л) и нє шѹка(л) бы х҃а ѡсѧзати (к. XVI ст. *УЄ* №31, 55);

(без співвідносного слова в головному реченні) коли б: гдєбы мнє Жєлєхъ былъ въ томъ послѹхалъ и тамъ при мнє, нє ѡтходєчи, зосталъ, снатьбы лєпєй то былъ вчинилъ (Петрків, 1564 *AS* VI, 250); гдє бы сѧ су(д) полюбо(в)ны(и) показа(л) розны(и) ѡ таковы(и) судъ маю(т)сѧ припозвати пєрє(д) ѹрадъ зємъски(и) (1566 *ВЛС* 27 зв.); где бы ся [шляхтичъ] зъ муки призналъ, маетъ каранъ быти (Луцьк, 1566 *PEA* II, 166).

3. *(приєднує підрядне часове речення із зіставлювальним відтінком)* коли[б], де[б]: А прєѡкаѧн҄ныи Жидовє, злє платитє с҃ноу и б҃оу моємоу... Гдєбы было любити, миловати за всє добродѣиство єго, тоу(т) єго прє(з) жа(д)нои мл(с)ти коу кр(с)тоу прибиваєтє (XVI ст. *УЄ Трост.* 71).

4. *(приєднує підрядне з'ясувальне речення) (у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* де[б]: єлорѹ(с) выгнаны(и) промышля(л) тєжъ ѡ собѣ, гдє бы ся мо(г) и са(м) здоровя(м) свои(м) и(з) мылыми дѣтъками... прє(д) забѹрєны(м) ...домово(и) во(и)ны выхоро(м) бє(з)пєчнє заховати (1582 *Кр.Стр.* 79 зв.).

ГДЕБЫБУДЬ *присл.* Будь-де: Жадаємъ пилно... чєрє(з) то(и) дє(н) с҃ты(и) нєдѣлны(и) пєрєбыти гдє бы бу(д) ѹ ѡтца василия с҃щє(н)ника бу(д) тє(ж) гдє ся в҃м зда(ст) кгды(ж) тамъ хочємо в мѣстѣ быти в ча(с) (Жовчів, 1616 *ЛСБ* 467, 1).

ГДЕБЫИНДЕ *присл.* Будь-де[б]: а где бы инде въ местехъ князьскихъ и панскихъ новыи мыта были встановлены, и они тамъ мыта и соленичое не маютъ платити (Вільна, 1528 *АрхЮЗР* 5/I, 37).

ГДЕБЫКОЛЬВЕ, ГДѢБЫКОЛВЕ, ГДЕБЫКОЛВЕКЪ, ГДЕБЫКОЛЬВЕКЪ, ГДѢБЫКОЛВЕКЪ *присл.* (*стп.* gdziebykolwie, gdziebykolwiek) де б тільки: Ино мы бачачи на єго старость,... дозволили єсмо... сынѹ єго... гдєбыкольвєкъ потрєба вказывала з вами єздити (Краків, 1525 *AS* III, 274); а на ѡстаток ѡбвєзѹю их тым, гдѣбыколвє по всим имѣньѧм моим могли, платы выбираючи, або дани, а тым долги мои и слѹжєбником моим за слѹжбѹ платили (Острог, 1539 *AS* IV, 208); Я... вы(з)нава(м)... и(ж)... є(г) королє(в)ская м(л)... писати каза(ти) рачи(л) росказую(чи) чєрє(з) мєнє гдєбы ко(л)вєкъ то(г) кли(м)ка и сыно(в) єго... яко злочи(н)цо(в)... было на(и)дєно жєбы... и(х) по(и)мано (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 20); той на-тыхъ-мѣстъ опричниковъ своихъ за нимъ послалъ въ погоню, приказавши имъ, абы... гонили за нимъ [Григоркомъ], а гдѣ бы колвекъ нагонили, абы листы отъ него отобрали (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1059).

Див. ще **ГДЕЖЪКОЛЬВЕКЪ, ГДЕКОЛВЕКЪ.**

ГДЕЖ[1] *див.* **ГДЕЖЪ[1].**

ГДЕЖ[2] *див.* **ГДЕЖЪ[2].**

ГДЕЖЪ[1], ГДЕЖ, ГДЕЖЕ, ГДЕЖЬ, ГДѢЖЪ, КГДЕЖЪ, КГДѢЖ, КГДѢЖЪ 1. *Присл. (питальний)* де[ж]: А тєж моѧ милостиваѧ пани, кгдѣж мнє вбогомѹ чловѣкѹ тєпєрєшнєго часѹ тыи грощи взѧти (Степань, 1544 *AS* IV, 413); И ѡ́бшємъ єсли пи́лно пошѹ́ка́єшъ, и гамѹючого на́съ зна́йдєшъ; А гдєжь тбє; В то́мжє ли́стѣ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 271); много тєпє(р) єстъ и ста(р)ши(х) ѹ на(с), которыє ляда причынѹ да(в)ши во(н) з мона(с)тыра высылаю(т), гдє(ж) мѹ сѧ дѣти (Скит, 1633 *ЛСБ* 520).

2. *У функції спол. слова:* **а)** *(приєднує підрядні речення місця) (у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* де, де[ж]: алє покладайтє // собѣ скровища на н҃бси идє жє ани чръвъ ани ир҄жа нє изьядає(т) и гдє жє татїє нє по(д)коповаю(т) (1556-1561 *ПЄ* 36 зв.-37); мы смирєны(и) Арсєни(и)... дає(м) ва(м) знати ѡ сє(м) младє(н)ци на имѧ сємиѡнѣ жє пошо(л) промє(ж)кѹ ва(с) правосла(в)ны(х) хр(с)тия(н) гдє(ж) ѡ(н) ѡбрѣклься є(ст) мл(с)тивому б҃ѹ послужи(ти) (Стрятин, 1565 *ЛСБ* 39, 1); *Я* теды,... вышолъ есми на село, гдемъ засталъ суседъ своихъ Каленскихъ... гдежъ заразъ учинили есмо

промежъ собою обмову (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 80);

б) *(приєднує підрядні означальні речення) (у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* де, де[ж]: Пожаловали єсмо єго имѣнємъ... чȣдновъ, гдєж пєрво того был замокъ (Городно, 1507 *AS* III, 49); так тоє имєнє, мєлница, пришло в рȣки наши, гдєж єсмо замок заробити казали (Берестя, 1544 *AS* IV, 401);

(із співвідносним словом у головному реченні) де, де[ж]: А так мы на тот рок... там на тыи зємли выєхали, гдєж ѡбоѧ сторона... пєрєд нами стали (Шайно, 1538 *AS* IV, 175).

ГДЕЖЪ[2], ГДЕЖ, ГДѢЖЪ, КГДЕЖЪ *част. (підсилювальна) (вживається на початку речення для підсилення думки)* адже, тож: Гдѣж за призволєнєм ихъ, ѡбєюх сторон в той розницы кȣ слȣшномȣ єднаню и срєдкȣ их єсмо привєли (Неполомичі, 1531 *AS* III, 386); Гдѣжъ Господарь Король, Его Милость, казалъ тыхъ подданыхъ моихъ передъ собою поставити (1537 *PEA* I, 208); Гдєж на ѡн часъ кнѧз Алєксандръ насъ просилъ, абыхмо водлє статȣтȣ зємского єго заховали (Краків, 1538 *AS* IV, 134); Кгдєжъ нєкоторыє листы ȣпоминалныє в нєго погорєли, а иншиє и тєпєръ ѡнъ ȣ сєбє маєть (1541 *AS* IV, 270); гдєж кнѧгинѧ Жєславскаѧ взѧла вижа з ȣрадȣ замкȣ Крємѧнєцкого,... и повєдила, иж врадник Жєславский... зарȣчил панȣ подскарбьємȣ пєрєд вижом, жєбы того дєрєва нє брал с тоє пȣщи (Кременець, 1542 *AS* IV, 315); гдєжъ вызналъ, иж таѧ сȣма пєнєзєй ѡт королєвой Єє Милости сполна к рȣкамъ єго дошла (1543 *AS* IV, 336); Гдеж я Милоха Морозовая для лепшого потверженя сего моего вызнаного листа била есми чоломъ... ротмистру... каневскому, о приложене печати (Канів, 1564 *ЗНТШ* XI, 13).

ГДЕЖЪКОЛЬВЕКЪ, ГДѢЖЪКОЛЬВЕКЪ *присл.* (*стп.* gdzieżkolwiek) будь-де, будь-куди: З росказаньѧ королєвоє єє мл(с)ти ѡбобрано мȣжиковъ тѧ(г)лыхъ кд҃ и вѣчинєно ихъ слȣгами... длѧ ношєньѧ листовъ гдєжъкольвєкъ (1552 *ОКр.З.* 151); хотя бы ся тотъ листъ заставный гдѣ жъ кольвекъ показати мѣлъ, тогды жадное моцы мѣти... не маеть (Київ, 1573 *АЮЗР* I, 195); Напєрвоє абы тоє вызналъ прєдъ... пн҃ы мєщаны и(ж) гдє(ж)ко(л)вєкъ и прєд кимъ єнно ко(л)вєкъ ѡ мнѣ мови(л) тєды злє анє присто(и)нє ѡ мнѣ мовилъ (Львів, 1586 *ЛСБ* 74).

Див. ще **ГДЕБЫКОЛЬВЕ, ГДЕКОЛЬВЕ.**

ГДЕИНДЕ, ГДѢИНДЕ, ГДЕИНДЕЙ, ГДѢИНДЕЙ, ГДѢИНДѢЙ *присл.* (*стп.* gdzieindziej) деінде, де-небудь: до вас єсмо пєрво сєго листы наши писати казали, ажбы єстє... // ...к войскȣ нашомȣ на тот час з Волынѧ рȣшити сѧ нє вєлєли, а казали єсмо вам там на Волыни, мєстцо ѡбравши на Горини, або гдє индєй и всим сполом... готовим... быти (Краків, 1538 *AS* IV, 155-156); еслибы на той же копе былъ, або гдѣ инде, абы, водлугъ повести своеи, поведилъ (Луцьк, 1570 *Ив.* 268); писалъ такъ тутъ во (л)вовѣ яко и гдє индє на сторонѣ, подаючы мѧ до людє(и) на писмє нєпристо(и)нє,... абымъ я попомъ каза(л) людє бити (Львів, 1586 *ЛСБ* 74); мещане Дубенскіе нашли тѣло чоловѣка забитого, незнаемого, которого // не ведати, если, гдѣ индей хтось забивши, подвезъ, аболи тежъ хто тутъ въ мѣстѣ забилъ (Луцьк, 1596 *Ив.* 280-281); И тотъ прызналъ... же Духъ Светый походитъ отъ Сына, только хотѣлъ того по Латинниках мѣти, абы то зъ симболу выкинули, а гдѣ индѣй утворывшы якій тропаръ написали (Вільна, 1608 *Гарм.* 178); юж ми то(т) кгрунтъ ѡбмє(р)зъ повѣжтє п҃ братия(м) нєхаи у мєнє купє(т) бо жыдо(м) продамъ а чє(р)ницє(м) гдє индє ѡбмишлю (Львів, 1641 *ЛСБ* 1043, 57 зв.); То слȣшност҆, а потрє́ба, и та́ѧ нє гдє и́ндєй трȣдом҆ на́шимъ оуказа́ла доро́гȣ (Київ, 1648 *МІКСВ* 348).

Див. ще **ГДЕСЬИНДЕ.**

ГДЕКОЛВЕКЪ, ГДЕКОЛВЕК, ГДЕКОЛЬВЕКЪ, ГДѢКОЛВЕ, ГДѢКОЛВЕКЪ *присл.* (*стп.* gdziekolwie, gdziekolwiek) будь-де, де б (то) не було: А которы мещане и крамары,... где колвекъ зъ конми, ...до которыхъ местъ и местечокъ поедуть, тогды старыи мыта... маютъ давати (Вільна, 1528 *АрхЮЗР* 5/I, 37); мы сами, господаръ складаємъ вамъ рокъ... пєрєд нами стати..., гдєкольвєкъ мы дворомъ нашимъ бȣдємъ мєшкати (Краків, 1533 *AS* III, 407); приказȣємъ вамъ, ажбы єстє... на ѡноє мѣстцо сѧ вси... которыи єстє повинни кȣ слȣжбє нашой зємской ставити, зъєхали и гдѣколвє ѡн схочєт..., тамбы єсть єхали и єго были послȣшни (Краків, 1538 *AS* IV, 162); як кнѧз

Федор… мєнє ѡбошлет, а я, гдєколвєк бꙋдꙋ, маю я до Єго Милости єхати (Пісочне, 1541 *AS* IV, 285); А єсли ихъ зъ собою бєрꙋть гдє ко(л)вєкъ на дорогꙋ вєликꙋю тогды ви(н)ни имъ стравꙋ дава(ти) (1552 *ОЖЗ* 125 зв.); естли бы показывали где колвекъ якие колвекъ листы где бы было написано… наше соборное позволене,… таковые естли суть, тогды змышленые, фалшивые (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/I, 220); цѣна абовѣмъ товаровъ твоихъ нєсправє(д)ливаѧ є(ст) иди гдєколвєкъ з божою помочъю шꙋка(и) собѣ лѣпшого… зыскꙋ (к. XVI ст. *Розм.* 55); А наболшей гдѣ колвекъ одно есть што скубсти, тамъ ся горнутъ (1603 *Пит.* 95); въ дорозе тежъ если бы где колвекъ по потребе выехати мелъ, абы всюда безъ жадное трудности… пропустили (Київ, 1648 *Тр.ЧАК* 145).

Див. ще **ГДЕБЫКОЛЬВЕ, ГДЕЖЪКОЛЬВЕКЪ.**

ГДЕКОЛИ *спол.* (*стп.* gdziekoli) *(приєднує підрядне речення часу) (у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* коли: И у нѣкоторого кардинала запрошоныє были на обѣдъ; где коли пришли, нѣчого рыбного не было, только з мясом все (Львів, 1605-1606 *Перест.* 33).

ГДЕЖЬКОЛИ *спол.* (*стп.* gdziekoli) *(приєднує умовно-часове речення) (у препозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* якщо, коли: оучитєлю прївєдо(х) сна своєго к тобѣ которїй то має(т) нѣмого дха и глоухо(г) и г(д)єжь коли нападє(т) єго, разбиваєть єго пѣны точи(т) (к.XVI ст. *УЄ* №31, 29).

ГДЕСЬ, ГДЕСЪ, ГДѢСЬ *присл.* **1.** *(у якому-небудь невизначеному місці)* десь: пильне в.м.… милостивого пана прошу: рачъ ми в.м. дати знати, где ся на тотъ часъ оборочаетъ отецъ владыка Луцькый? Бо я маю справу, якобы тамъ гдесь мелъ въ посельстве… ехати (Вільна, 1599 *Ант.* 595); И такъ той Исидоръ уніатъ безъ вѣсти гдѣсь скончился (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1030); А тоє в ти́смєници бы купи(т)и тылю(ж) пора(д)тєся… жє та(м) гдє(с) даю(т) нємало ѡ(т) штуки ꙋ варшави и гдє(с) и(н)дє (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499, 2).

2. *(у якому-небудь невідомому напрямку)* кудись: кнзь… збаразски(и)… слугъ… тамошни(х)… до нємирова а пото(м) до и(н)шы(х) имєнєй свои(х) и на розные мє(ст)ца гдє(с) выпровадил (Жорница, 1590 *ЛНБ* 5, II 4046, 148); ю(ж) прєчъ с' кр(с)та́ сна́то, ѡ(т) очїи на́ши(х) ю(ж) гдє́сь спаси́тєлѧ взѧ́то (Львів, 1631 *Волк.* 19); Такъ те(ж)… самого не было на то(тчас) вдому, єзди(л) гдесъ в дорогу (Холм, 1648 *Тест.Ст.* 471); на нєбѣ якїє(с) чуда ся показовали, и мѣся(ц) гдє(с) ся былъ задѣлъ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 176).

3. *(з якого-небудь невизначеного місця)* звідкись: Агглъ зна́гла гдє́сь сѧ взѧ́вши, тоу(ж) ста(л) на(д) на́ми (Львів, 1616 *Бер.В.* 71).

4. *(у визначеному місці)* тут: па(н) Дорогоста(и)ски(и) нє нашу Бобрицу,… у своємъ приви(л)ю маєтъ, алє и(н)шая гдє(с) у єго кгру(н)тє Бобрица быти можє (Київщина, 1600 *ККПС* 157); ѡ чо(м) пи́смо гдє́сь притача́єтъ мо́вѧчи: Оупа́ла со́сна, пла́чтє цє́дри (Вільна, 1627 *Дух.б.* 126).

Див. ще **ГДЕСЬИНДЕ.**

ГДЕСЬИНДЕ *присл. (у якому-небудь невизначеному місці)* десь в іншому місці, деінде: А тоє в ти́смєници бы купи(т)и тилю(ж) пора(д)тєся… же там гдє(с) даю(т) нємало ѡ(т) штуки ꙋ варшави и гдє(с) и(н)дє и вє(д)лє того то бы ся справити (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499, 2).

Див. ще **ГДЕИНДЕ.**

ГДЕТАМЪ *присл. (у якому-небудь невизначеному місці)* десь, десь-то: Яко то́ чи́ни(т) Никола́й, кото́рый гдє́ та(м) якоє сло́вко похвати(т), што Дха з' Сномъ а́лбо з'єднoча́єтъ, а́лбо вла́сного ємꙋ оуказꙋєтъ, я́ко // сполъисто́тного (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 285-286).

ГДИБЫ *див.* **ҐДЫБЫ.**

ГДИЖЪ *див.* **ҐДЫЖЪ.**

ГДЫ *див.* **ҐДЫ.**

ГДЫБЫ *див.* **ҐДЫБЫ.**

ГДЫСЬ, КГДЫСЬ *присл.* Колись: далє(с) гды(с) та́къ вєлїкиє бога(ц)тва слоузѣ твоє́моу гово́ри, и взѧлє(с) са(м) ѡ(т) нєго (поч. XVII ст. *Проп.р.* 243 зв.); кгдысь (*Уж.* 1643, 49 зв.).

ГДѢБЫКОЛВЕ *див.* **ГДЕБЫКОЛЬВЕ.**

ГДѢЖЪ[1] *див.* **ГДЕЖЪ[1].**

ГДѢЖЪ[2] *див.* **ГДЕЖЪ[2].**

ГДѢЖЪКОЛЬВЕКЪ *див.* **ГДЕЖЪКОЛЬВЕКЪ.**

ГДѢИНДЕ *див.* **ГДЕИНДЕ.**

ГДѢИНДЕЙ *див.* **ГДЕИНДЕ.**

ГДѢИНДѢЙ *див.* **ГДЕИНДЕ.**

ГДѢКОЛВЕ *див.* **ГДЕКОЛВЕКЪ.**

ГДѢКОЛВЕКЪ *див.* **ГДЕКОЛВЕКЪ.**

ГДѢСЬ *див.* **ГДЕСЬ.**

ГЕБАНОВЫЙ, АБАНОВИЙ *прикм.* *(зроблений з гебану)* гебановий: тиє тєды мощи су(т) ω(д)даниє в сосудѣ гєбановомъ (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 36 зв.); шкатулʼка гєбановая зʼ шѻ҃фля(т)ками внутръ єє пу(ш)ка... в ко(т)ро(и) мощы розны(х) с҃ты(х) (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 14); ebenus абанові дєрєво (I пол. XVII ст. *Сем.* 76).

ГЕБАНЪ, ГЕВАНЪ *ч.* (*гр.* ἔβενος, *лат.* ebenus) гебанове дерево, гебан: heben[u]s, heb[e]num, гєбанъ древо (1642 *ЛС* 215); Гєванъ. Hebenus. Ebenum (1650 *ЛК* 439).

ГЕБЕЛЬ *ч.* (*стп., нім.* hebel) *(столярське знаряддя для вигладжування, стругання дерев'яної поверхні)* рубанок, гембель, *діал.* гибель: Палацъ г(с)дръски(и) в стєнє на по(д)клєтєхъ новозбѹдованъ // с протєсъѧ сосънового на гєбєль спѹсканого (1552 *ОВол.З.* 194-194 зв.); Гєбєль. Runcina (1650 *ЛК* 439).

Див. ще **ГИБЛИКЪ.**

ГЕБЛЮВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* heblować) *(вирівнювати, вигладжувати, робити гладким)* стругати, *діал.* гeблювати, гимблювати: Гєблюю. Runcino (1650 *ЛК* 439).

ГЕВАНЪ *див.* **ГЕБАНЪ.**

ГЕЄНА, ГЕЄННА *ж.* (*гр.* γέεννα, *стч., стп.* gehenna) геєна, пекло: є(ст) лѣпʼшє тобѣ абы загыноуль єдинь ω(т) члоньковь // твои(х) нижʼли вʼсє тѣло твоє оувєрʼжєно бы было оу гєєноу огньноую (1556-1561 *ПЄ* 32 зв.-33); Латина(ж) бѹдє(т) съ дїаволо(м) вʼ гєєнѣ ωгнєно(и) по смръти вѣ(ч)нє сѧ пѹръкговати (1599 *Виш.Кн.* 221 зв.); бойтєсѧ... того, котóрый мóжє(т) и д҃шѹ и тѣло загѹбiти в гєє(н)нѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 69); И зайстє плáчъ вєлúкїй грѣшникω(м) на сѹдномъ дни и вʼ Гєéннѣ бѹдє(т) (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 20); Ибо н҃нѣ по(д) Н҃бомъ, на зємли грѣхʼ живéтъ, и царствѹє(т), а тогдú ѭжъ тáмо всѣ грѣхи; и грѣшниковʼ гéєна пожрє(т) (Чернігів, 1646 *Перло* 145); шестое елове(т)ся гее(н)на то есть огнъ пекелний (серед. XVII ст. *Луц.* 526).

ГЕЄННЫЙ *прикм.* Пекельний. ◇ **сынъ геєнный** *див.* **СЫНЪ.**

ГЕЄНСКИЙ, ГЕЄНСКІЙ, ГЕЄНЪСКИЙ, ГЕЄНЬСКИЙ, ГЕОНСКІЙ, ГЕОНЬСКИЙ *прикм.* *(який стосується пекла)* пекельний: а єсли жє рєчє(т) оуродє годєнь, боудє(т) огню гєωньскомоу а єсли принєсєтʼ дарь свой къ ωлʼтароу то сѧ роспамѧтай (1556-1561 *ПЄ* 32); єс(т) лєпшєи тобѣ абы зьгиноул ωдєн члонок твой нижлї всє тѣло твоє вькінєно будєт въ ωгнь гєωнскій (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 45); Єсли бы́сь коли в ла(з)ню оувошю(л) на(з)быть роспáлєнѹю на(д) присто(и)ность вє(д)лоугъ того собѣ тогды порозѹмѣвáй гєє(н)скїи ωгóнь (Острог, 1607 *Лѣк.* 39); ащє нє бы ω(т) гєéньскаго ды́ма гóрєсти, и мрака, Нє бы въ дѹши нáшєй рєчєнаго Б҃жїа страха (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 1); слѹ҃гы єгω въвєржéны въ мóрє гéєны, и Потонѹли якω ωлóво въ глѹбинѣ мóрѧ гéєнскогω (Чернігів, 1646 *Перло* 64 зв.); прє(д) с҃мртю видѣлъ П: Замо(и)скїй пєкло ωтворєноє и ωго(н) гєє(н)скїй (серед. XVII ст. *ЛЛ* 175).

ГЕЙ *виг.* **1.** *(уживається як оклик при звертанні)* гей: Знамєнованїѧ Мєждомєтїѧ сѹ҃ть различна... // ... Зовѹщаго: якω гéй: Ѿ(т)зывáющагωсѧ: якω га; чтω (Єв'є, 1619 *См.Грам.* 194-194 зв.); Гєй пановє воєводи, ти панє Трубаю (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 19); Hey, kasztaliane, koronny hetmane, potrzeba nam... pohladati na zadneie koła (1648 *П. про Пот.* 201).

2. *(виражає піднесення, захоплення чим-небудь):* Maxim Hey brátia iam w nebi byu Hey tom sia tám chorosze miu (Яворів, 1619 *Гав.* 21);

(вживається для підсилення висловлювання) гей-гей: Hey hey tož trudno skažaty Sczom ia tam mohł ochledáty (Яворів, 1619 *Гав.* 21).

ГЕЛИТИ *дієсл. недок.* ◇ **мудре гелити** — мудрувати: нє мóвитъ рóдитсѧ, бо чогó нє пúсано, нє годитсѧ мѹдрє гéлити с҃нъ ω(т) ω҃ца родúвсѧ, и д҃хъ похóдитъ (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 43).

ГЕЛМЪ *ч.* (*нім.* Helm) **1.** *(частина військового спорядження)* шолом: Шлéмъ: Шишáкъ, прилбúца, мисѹрка, гéлмъ (1627 *ЛБ* 158).

2. Частина герба: На старожúтныи клєйнóты их М... Ѻгинских, и Ихъ М. Пáнωвъ Волóвичωв Двоáкїи, по(д) гéлмомъ єднáки(м), клєйнωты, Знамєнúтыи, яснє, выражáютъ цнѡ́ты (Єв'є, 1616 *На г. Вол.* тит. зв.); И ти ω цны́й Григорїй... фамилїєю слáвный... вʼ своє́мъ гéлмѣ шлахéцтва тогó Пато-

рóга за знáкъ собѣ мáючи: взывáй єнó Бга (Київ, 1625 *На г. Г. Долм.* 2); На Жєлибóрскихъ Гєлмы погладаєшъ, изали онымъ слáвы нє признаєшъ (Львів, 1642 *Єпігр.Жел.*, тит. зв.).

ГЕМОНЪ *ч.* (*гр.* ἡγεμών) правитель, намісник: жидовє... съмолєніє(м) пристоупиша къ гємоноу глащє къ нємоу (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 19); был обычай гємонові на каждый праздник выпускаті вязня (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 52).

Див. ще **ИГЕМОНЪ.**

ГЕНВАРЬ, ГЕНВАРЪ, ГЕНЪВАРЪ, ГЕНЬВАРЪ, ГЕНУАРЪ *ч.* (*цсл.* гєнварь, *гр.* γενουάριος, *лат.* januarius) січень: пса(н) в бєрєсти в лѣ(т) ҂зді м(с)ца гє(н) (Берестя, 1506 *Арх.Р.* фотокоп. 10а); Писа(н) в Оврүчомъ, генваря 5-го дня, индикта 12-го (Овруч, 1509 *ЧИОНЛ* VIII-3, 7); писанъ ү варшавє дна два(д)цатого м(с)ца гєньвара (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 81); М(с)ца гєнүара, погєбрєискү тєбє(т), просто стычєнь (Острог, 1581 *Римша Хрон.* 33); Писанъ во (л)вовѣ м(с)ца гєнваря ѳ дня року чд (Львів, 1594 *ЛСБ* 249); Выпи(с) с Кни(г) Кгро(д)ски(х)... рокү тисєча шє(ст)со(т) три(д)ца(т) второго М(с)ца гєнъвара два(д)ца(т) второго дня (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 2); Почато(к) мца гє(н)вара, року ахн (Житомир, 1650 *ДМВН* 191).

Див. ще **ГЕНУАРІЙ, ЯНУАРИЙ.**

ГЕНДЕЛЬ *див.* **ГАНДЕЛЬ.**

ГЕНЕАЛОГЇЯ *ж.* (*гр.* γενεαλογία) *(історія роду, родовід)* генеалогія: мнóгїи иныи кнажата Рѡсскїи рóжаи свóи пора(д)ною Гєнєалогїєю вєдүт: якож з тогѡ Мономáха вы́шол Мстїславъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 70); Вєртáюса до Гєнєалóгїи: Андрéй Ѳєóдѡро(в) Свατопóлкови зродил Іáкѡва (Там же, 71).

ГЕНИУМЪ *ч.* (*лат.* genius) *(обдарованість людини)* дар, талант: Кү томү мєнє привє(ли) и(ж) прє(з) нєкоторы(и) ча(с) маючи кү то(мү) прирожє(н)є и гєниү(м) прив(и)клє(м), и до рысова(н)я штүкъ (1582 *Кр.Стр.* 5 зв.).

ГЕНУАРЇЙ *ч.* (*гр.* γενουάριος, *лат.* januarius) те саме, що **генварь:** Гєнүарїа зі рóкү ҂афча (Львів, 1591 *Просф.* 61).

Див. ще **ЯНУАРИЙ.**

ГЕНУАРЪ *див.* **ГЕНВАРЬ.**

ГЕНУЄНЧИКЪ *ч.* *(мешканець Генуї)* генуєзець: Тот жє гды́са мѣл з Гєнүєнчиками на(д) мóрємъ потыкáти, вы́звал на самобóрство Гéтмана их Кнáза Кáфского (Київ, 1623 *МІКСВ* 69).

ГЕНЪ *присл.* *(вказує на віддалення місця)* ген, там: Ktoryże tu domek twoy? Hen kothera rozbitaia, Oponczoiu prykrytaia, To moy cherem, To moy terem (1625 *П.про Кул.* 24).

ГЕОҐРАФЇА *ж.* (*гр.* γεω+γραφία) географія: Гєѡґрáфїа: Зємлѣ ѡписáньє (1627 *ЛБ* 199).

ГЕОМЕТРА *ч.* *(той, хто займається геометрією)* геометр: Гєѡмéтра в Познáню правди́вомъ ѡ Бóгү Южъ бүдүчи, такүю дáсть пєрєсторóгү (Київ, 1632 *Євх.* 297).

Див. ще **ГЕОМЕТРЕСЪ.**

ГЕОМЕТРЕСЪ *ч.* (*гр.* γεωμετρης) те саме, що **геометра:** Кто хóчєтъ зємлю, нбо и всѣ Єлємєнта Познáти, Гєѡмéтрєсъ подáст: докүмéнта (Київ, 1632 *Євх.* 297).

ГЕОМЕТРИЦКИЙ, ГІОМЕТРИЦКИЙ *прикм.* *(який стосується геометрії)* геометричний: А Николáй, и єго товáриство в таковүю прєвáгү послúзнүлиса, жє и фѣкгүрами Гїѡмєтри́цкими зємлємѣрными,... прєистóтного Бо(з)ства гóрдє дмéтъса ѡказáти ми́мо и на(д) пи́смо (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 211); Єсли́бы тó вѣдáлъ... Николáй,... нѣкгды бы Гєѡмєтри́цкими, áлбо зємлємѣрскими фѣкгүрами малїоваными нє важилса бадáтиса нєдостúгнєного éстєства (Там же, 269).

ГЕОМЕТРЇА, ҐЕОМЕТРЇА *ж.* (*лат.* geometria, *гр.* γεωμετρία) геометрія: Зємлємѣрїє, или зємлємѣрство: з éлли(н): Ґєѡмéтрїа, си́рѣчъ размѣри́тєлнаа (1627 *ЛБ* 43); Гєѡмéтрїа: Зємлємѣрїє (Там же, 199); Гєѡмéтрїа үчитъ зємлѣ розмѣрє(н)а (Київ, 1632 *Євх.* 296).

ГЕОНСКІЙ *див.* **ГЕЄНСКИЙ.**

ГЕОНЬСКИЙ *див.* **ГЕЄНСКИЙ.**

ГЕПИДОВЕ *мн.* *(народи східногерманської групи)* гепіди: А кгды үжє такъ поразы(л) и ро(с)полоши(в) ти(м)бро(в) и гєпыдо(в) марыү(с), нє мє(н)шую мѣ(л) во(и)нү з жонами и(х), якъ з оными самыми (1582 *Кр.Стр.* 45 зв.); всюды на(и)дєшъ... доводы прєто што ко(л)вє(к) ти(м)бровє, и кготовє, славного чинили, тоє тєжъ слүшнє має(т) быти приписано, и товарышо(м) ихъ гєпыдо(м) (Там же, 46 зв.).

ГЕРАРХЇЯ, ГЇЄРАРХЇЯ *ж.* (*гр.* ἱεράρχια) *(поділ на вищі і нижчі чини, порядок підлеглості між ними)* ієрархія: Прє(д)вѣчнаꙗ мꙋ́дрость Бжаꙗ роспоража́ючи высо́кꙋю своѝ нб(с)нꙋ Гїєра́рхїю Де́ва(т) чи́нω(в) Аггл(с)ки(х)… на три ча́сти роз(д)ѣли́ла (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 922); Радꙋ́йтєсꙗ… Ро́довє Агглскіи. Вы… ди́внимъ свѣтомъ; Нб(с)нои прємоу(д)рости напо(л)нє́ны. А на три гєра́рхїи раздѣлє́ныи (Чернігів, 1646 *Перло* 39 зв.); Вы пра́вды Бжєи пи́лныи дѣла́тєлѣ, и Пєрвои Гєра́рхїи свѣтлыи ωбыва́тєлѣ (Там же, 40 зв.).

ГЕРАТИКЪ *див.* **ГЕРЕТИКЪ.**

ГЕРБОВНЫЙ *прикм.* (*стп.* herbowny) **1.** *(який має зображення герба)* гербовий: я сама, малжонокъ мой и дєти наши… ω томъ… впоминати нє маємъ,… иж на тот час гєрбовноє пєчати нє мєла (Володимир, 1555 *AS* VI, 19).

2. *(який належить до одного герба)* гербовий: къ тому тежъ прошу ясневельможного княжаты Юрья на Слуцку, пана брата моего гербовного,… ижъ бы ихъ милости,… жоне и сыну моему помочни быти рачили (Чорторийськ, 1569 *АрхЮЗР* 7/І, 19).

Див. ще **ГЕРБОВЫЙ.**

ГЕРБОВЫЙ *прикм.* Гербовий: Гєрбовый. Zentilitius (1650 *ЛК* 439).

Див. ще **ГЕРБОВНЫЙ.**

ГЕРБЪ, ГЕРЪБЪ *ч.* (*стч., стп.* herb, *свн.* erbe) **1.** Герб: гєръбъ на нихъ лєлиꙗ число по латинє афлв (1552 *ОКан.З.* 20); до того теж тому месту Михайлову симъ же листом нашим до права их надаем печат местскую — гербъ стрелу (Краків, 1592 *ЧИОНЛ* XIV-3, 103); у на(с) взяли… пє(р)стє(н)ко(в) за(с) чотыри, ωдєнъ с пє(р)лами, два з гє(р)бами жидо(в)скими, а чє(т)вє(р)ты(и) ωбручо(к) (Володимир, 1599 *ТУ* 231); То гє́рбъ про́д'ковъ, єго старода́вныхъ влоди́мєра, и пото́м'ковъ сла́вныхъ (Дермань, 1605 *Нал. На г.Остр.* 6); на Гєрбъ Си́лного Во́йска Є(г) К(р) М(л): Запорозкого (Київ, 1622 *Сак. В.* 38); Фрїдє́рикъ Цє́саръ третїй Ри́мскїй аппробꙋ́єть, Котрꙋ́й Гє́рбъ ωказа́лый Дрꙋка́рни дарꙋ́єть (Київ, 1633 *Евфон.* 309); мєновитє взято… фляшъ срєбръныхъ шєстъ з гєрбами злоци(с)тыми (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104); Лвовъ мѣсто… Ѿ(т) Княжа́ти Лва́ Имꙗ и Гєрбъ вла́сны(и) ма́єтъ (Львів, 1642 *Час.На г.Лв.*, тит. зв.); Гєрбъ. Insigne. Signum. Iusignia (1650 *ЛК* 439).

2. *(символ християнської віри)* хрест: а хр(с)тіа́нє… гє́р'бъ х(с)въ принá(в)ши, на кото́ро(м) бы́ли прибúты нóги єго, бномꙋ сꙗ клáнꙗю(т)… и проти(в) всꙗ́кои нєпрáвды бного оуживáю(т) кладꙋ́чи на сóбѣ (Вільна, 1596 *З.Каз.* 80); а дръжачи(с) єго яко прав(д)ывой войны рúцєрꙗ га нáшєго іс ха знакоу гє́рбоу сповиновáцтва хр(с)тїанского ви(н)ни єсмо носúти єго на чóлѣ своє(м) почтúвє зложúвши три палцѣ правой роукы (XVI ст. *УЄ* №29519, 22); Здáвна в домоу́ моє́мъ гє́рбъ Крс(т)… ωборóною и подъпóрою мнѣ єстє (Дермань або Острог, 1603 *Лям.Остр.* 3); Кр(с)тъ тє́ж' за гє́рбъ є(ст) надáно Бо стоблúвость оузнáно В' тóм' Домꙋ (Київ, 1623 *МІКСВ* 79);

(елемент герба, доданий у нагороду за бойові заслуги) відзнака: Кр(с)тъ гє́р'бомъ томоу налє́жи(т), кто рыцєро(м) єстъ дознáный, царю костєнтúнꙋ за звѣтꙗ(з)ство в' гє́рбѣ єстъ придáный (Дермань, 1604 *Нал. На г.Остр.* 6).

ГЕРГЕСЕЙЧИКЪ *ч.* Представник стародавнього племені на Близькому Сході: пойдє Агглъ мой пєрєд' тобою и впровадитъ // тєбє до аморѣйчика… и хананѣйчика, и гєргєсєйчика,… которыхъ я зотрꙋ (серед. XVII ст. *Хрон.* 100 зв.-101).

ГЕРЕЗА *ж.* Те саме, що **герезия:** Агапитъ папа Антимия Царогородского, для герезы, самъ до Царогороду приехавши, зъ столицы зложилъ, а самъ рукою своею Менну на тоежъ патрыярховство посветилъ и всадилъ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 264).

ГЕРЕЗИЯ, ГЕРЕЗІЯ, ГЕРЕЗЫЯ *ж.* (*стп.* herezyja, *лат.* haeresis, *гр.* αἵρεσις) *(релігійне вчення, що заперечує догми та організаційні форми панівної церкви)* єресь: которые, дей, не идуть за столицою Петра светого //…отсчепеньцы суть и въ герезыю впадають (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 260-262); Тая ересь гды // ся почала въ церкви ширити, не стерпѣли оные святые епископы… намовивши цесара Кгрецкого Маркіяна, абы синодъ повшехный на потребленіе тоей герезіи назначилъ (1603 *Пит.* 41-42); яко сами цесарове христіанскіє, такъ и патріархове всѣхъ чотырох столиц в рожныє блуды, герезіє, отщепенства от православія вопадали (Львів, 1605-1606 *Перест.* 55); Далє́ко тꙗ(ж)шымъ, злы́мъ в' црkви быть

ω(д)щепе́нство ни́жли гере́зыю, запе́вне мейте (Єв'є або Вільна, п.1616 *Прич.отех.* 19); Кото́рыє бꙋ́дꙋчи не́пріѧтел҄ми головны́ми Цр҃кви Всхо́днеи,... смѣли... //...ро(з)ными гере́зіами Цр҃ковъ Православнω-каѳоли́ческꙋю ма́жꙋчи, свѣтꙋ ωгижа́ти (Київ, 1645 *Собр.* 1-1 зв.).

Див. ще **ГЕРЕЗА.**

ГЕРЕТИКЪ, ГЕРАТИКЪ, ГЕРЕТЇКЪ, ГЕРЕТЫКЪ *ч.* (*стп.* heretyk, *лат.* haereticus, *гр.* αἱρετικός) *(відступник від догм панівної релігії)* єретик: А Светому Духу рабъскую или служнюю особу, зъ Македониемъ геретикомъ духоборцомъ, кладутъ (1582 *Посл. до лат.* 1137); О, проклятый геретику, ошусте людъский! (Вільна, 1599 *Ант.* 871); Благоверномꙋ з ними гератиками, яко кощѣ зо псом,... божому з балвохвалцами, бо папѣжа за хриcта мѣти то ест балхвалство (поч. XVII ст. *Вол.В.* 73); казанья... устанутъ; за чимъ уступить единость зъ великимъ весельемъ сцызматыковъ и геретыковъ, которые того давно прагнули (Володимир, 1608 *АСД* VI, 119); Дале́ко снаднѣи прида́токъ в҆ Єв(г)лской кни́зѣ ю́жъ да́вно оучини́ли быстє, а́лє нє ва́житєсѧ тогω оучини́ти, я́снє вѣдаючи, и́жъ зайстє гєрєти́къ є́стъ, кото́рыи бы ма́ло што ω(т) тогω што́ ωпи́сꙋє(т) Єв(г)лїа Бо(з)скаѧ ва́жи(л)сѧ порꙋ́шити (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 297); сꙋ́ть бовѣмъ таковыи гєрєтіки которі твєрдѧт҆, жє матєріа початъкꙋ нє маєтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 165); Єсли́бы хто з нинєшни(х) гєрєтіко(в) до цр҃кви Каѳоли́чєско(є) навєрнꙋлъсѧ, а бы(л)бы правди́вє окрєщ(є)нымъ, тако́го ма́ємъ ми́ро(м) пома́зывати (Львів, 1645 *О тайн.* 33); Нє пра́въ тои зиза́нїи проклѧтїи гєрєти́къ, мно́гω на́шє(г) на́рωда затрꙋ́илъ; тимъ блюзнѣрствомъ ло́жнои наꙋ́к(и) свои, то́и въги́дꙋ пода́въ (Чернігів, 1646 *Перло* 138).

Див. ще **ЄРЕТИКЪ.**

ГЕРЕТИЦВО *див.* **ГЕРЕТИЦСТВО.**

ГЕРЕТИЦКИЙ, ГЕРЕТИЦКЇЙ, ГЕРЕТИЦЪКИЙ, ГЕРЕТЫЦКИЙ *прикм.* (*стп.* heretycki) *(який містить у собі єресь)* єретичний: Протожъ мы того єп(с)па гєдиωна болобана... до цр҃кви(и) нашихъ нє при(и)муємо анѣ єго гєрєти(ц)кому ω(т)щєпє(н)ствꙋ нє послѣдꙋ́ємо (Львів, к.XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 2, 31, 1); воевода Киевский посылалъ служебника своего... до Торуня на зборъ геретицъкий (Вільна, 1599 *Ант.* 641); И Га́рпїи ро́ги за ни́мъ схизмати́цкихъ И хи́трыхъ зло́стей штꙋ́ки Гєрєти́цкихъ На́мъ нє зашкодатъ (Київ, 1633 *Евфон.* 308); велю людей... на свою кацерскую албо геретыцкую фалшивую виру, рачей секту, наводятъ (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 778); Нє пыта́юсѧ гєрєти́цкимъ се́рдцем҆, я́кω то єстъ рєчъ мо́жнаѧ Тѣлꙋ Хв҃ꙋ и Кро́ви ωбже́нной, бы́ти ώразъ и в҆ нб҃ѣ... и на Пр(с)тлѣ по(д) ωсо́бами Хлѣба и Вина́ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 312).

Див. ще **ГЕРЕТИЧЕСКИЙ.**

ГЕРЕТИЦСТВО, ГЕРЕТИЦВО, ГЕРЕТИЦТВО, ГЕРЕТИЦЪТВО, ГѢРЕТИЦТВО *с.* (*стп.* heretyctwo) єресь, єретицтво: которы(и) то єпи(с)копъ гєдиω(н) болоба(нъ)... ꙋ вѣрѣ и наꙋцє сто(и) нєꙋчє-ны(и) гєрєти(ц)ства по всѣ(х) цркква(х) наши(х) насѣявъ и до того люди... клятвами своими примуша(л) (Львів, к. XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 2, 31, 2); Зачымъ мы, Греческое релиией люде, ачъ зъ жалостью на то смотрымо, ижъ много церквей естъ геретицътвомъ змазаныхъ (Вільна, 1599 *Ант.* 849); То ест первое: от вызнание вѣры собору Никейского: "Вѣрую во единого бога", отдѣляючи от гѣретицтв и их самовымышленных сект (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 171); Папѣжъ ...нє за по́длость сꙋкнѣ и блѣдость и хи́трость в҆ гєрєти(ц)твѣ ωсꙋди(л), а́лє и(ж) кръвє... бра́ти нє хотѣли (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 225); такова́ѧ вѣра гєрєти́цвωмъ ариа́ским҆ смєрди́тъ (Чернігів, 1646 *Перло* 11).

Див. ще **ГЕРЕТИЧЕСТВО.**

ГЕРЕТИЦЪКИЙ *див.* **ГЕРЕТИЦКИЙ.**

ГЕРЕТИЦЪТВО *див.* **ГЕРЕТИЦСТВО.**

ГЕРЕТИЧЕСКИЙ, ГЕРЕТИЧЕСКІЙ, ГЕРЕТЫЧЕСКИЙ *прикм.* Те саме, що **геретицкий:** А кгды бы ихъ хто спыталъ, жебы то ясне показали и съ писма Божьего достатечне вывели, заложуся, жебы...//... мусили бы се до потвары и писма геретыческого удать! (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 145-146); Бо отъ початку свѣта николи не была секта, которая такъ усилне и кгвалтомъ псовала и бурыла вси знаки реліи хрестіянское, яко сегоднешняя секта геретическая Аріянская и новокрещенская есть (Там же, 164); геретические соборыща не суть церковью, але соборищемъ дияволскимъ (Вільна, 1599 *Ант.* 531); Поневажъ тутъ не только пащеки геретическіе, але

и мечъ поганскій звитежылъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 187).

ГЕРЕТИЧЕСТВО *с.* Те саме, що **геретицство:** Азажъ не давнейшые церкви хрестиянъские, нижъ шопы вашы геретические, которыхъ есте… наставляли, церъкви Божые покгвалътившы и геретичествомъ помазавши, (чого предкове вашы ни слыхали)? (Вільна, 1599 *Ант.* 851).

ГЕРЕТИЧКА *ж.* Єретичка: Прыложытъ же было до него и Ѳеодору цесаровую, геретичку, которая тогожъ папежа… выгнала за то, ижъ ей не зыстилъ обетницы (Вільна, 1599 *Ант.* 873); Только коли трафится Руска богатая албо дедичка маєтности, такъже и геретичка, то позволяют своимъ таковую взяти (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50).

ГЕРЕТЇКЪ *див.* **ГЕРЕТИКЪ.**

ГЕРЕТЫКЪ *див.* **ГЕРЕТИКЪ.**

ГЕРЕТЫЦКИЙ *див.* **ГЕРЕТИЦКИЙ.**

ГЕРЕТЫЧЕСКИЙ *див.* **ГЕРЕТИЧЕСКИЙ.**

ГЕРКУЛЕСОВЪ *прикм.* *(належний Геркулесові)* геркулесів. *Образно:* Абымъ теды тую имъ, якъ мовять, Геркулесову булаву и Голіятовъ мечъ… зъ рукъ вырвалъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 406).

ГЕРКУЛЕСЪ *ч.* *(велетень)* геркулес: Нє про(д)кгу́ю(т) тоу́тъ, кгрє(ч)кіи, ахи(л)лє́сы, нѣ ѻ́ныи лвоси́лныи Гєркꙋлє́сы (Острог, 1612 *На г.Остр. Час.* 2); *У порівн.:* и ѡвшє(м) трꙋ(д)но(ст) якобы гє(р)кулє(с) яки(и) працєю и стало(с)тю звытяжилє(с) (1636 *Лям. о приг.* 2).

Див. ще **ГЕРКУЛЪ.**

ГЕРКУЛЪ *ч.* Те саме, що **геркулесъ:** Ѡнъ бовѣм(м) є(ст) прꙑвшій, которого в' м(ч)ничєствѣ жа́лосно(м) породи́лъ. Которого на(д) гєркоулєвы, на(д) цєсарєвы, на(д) алєкса́ндры, и авгоу́сты, и на(д) всѣ цр҇и зє(м)скиє б҇ъ вы́бралъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 28 зв.).

ГЕРМАКЪ *див.* **ЄРМЯКЪ.**

ГЕРМАФРОДИТЪ *ч.* (*гр.* ἑρμαφρόδιτος) гермафродит: андрогѡ́нє сꙋ(т) въ афри́цѣ котѡ́ріи ѡбѡ́є прирождє(н)є іма́ю(т), а сполꙋ сѧ мѣша́ю(т), имаю(т) пра́воє пєрси моу(з)чи(н)скоє, а лѣвоє жє(н)скоє, гєрмафроди́тє (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 25).

ГЕРМИАНИНЪ *ч.* *(послідовник однієї із гностичних сект)* герміянин: а та́кіє были єрєтици сєлєвкіанє, гєрмианє, пасиѡни́сты, гє(р)моніа́нє, а напро(д) манихє́и, котѡ́ріи для того слн҇цꙋ сѧ кла́нѧли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 199 зв.).

ГЕРМОКЪ *ч.* (*стп.* giermek, *уг.* gyermek) зброєносець: два ротмистри… вошли, маючи… ѡколо себє жолнѣровъ гєрмковъ и пахолятъ… много (Вільна, 1627 *Дух.б.* 13 зв.); Іѡанаѳа́нъ с҇нъ Саꙋлѡ́въ рєклъ до пахѡ́лка гє́рмка своєгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 212 зв.).

ГЕРМОНЇАНИНЪ *ч.* *(послідовник однієї із гностичних сект)* гермогеніанець: а та́кіє были єрєтици сєлєвкіанє, гєрмианє, пасиѡни́сты, гє(р)моніа́нє, а напро(д) манихє́и, котѡ́ріи для того слн҇цꙋ сѧ кла́нѧли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 199 зв.).

ГЕРОЙ *ч.* Герой: Смє́рть… Порва́ла… Григорія з' дѡ́мꙋ за́цного Жєли́бѡрскихъ, Єдна́го ѡ(т) хра́брыхъ Гєрѡ́євъ Рѡ́сскихъ (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 7 зв.).

ГЕРСТЪ[1], ГЕРЪШТЪ *ч.* (*стп.* herst) *(керівник ватаги)* ватажок: Староста нашъ… васъ позываетъ, абы… переднейшыми тыхъ бунтовъ герстами ведали (1606 *АрхЮЗР* 8/V, 349); И претожъ ся такъ хижо оба тыи порочныи герстове удѣяли, поки бы ихъ была отъ патріархи духовная дисциплина и деградація не зашла (1621 *Коп.Пал.* 1064);

(провідник якоїсь справи, організатор) ватажок: Пристꙋпилъ Хмєлнѣцкій гєр'штъ Козацкий… з вєликими войсками своими подє Львꙋвъ (Львів, 1648 *УЄ* №5, 125 зв., *покр. запис*).

ГЕРСТЪ[2] *ч.* Те саме, що **герцъ.** ◊ **выскочити на герстъ** *див.* **ВЫСКОЧИТИ.**

ГЕРУЛЫ *мн.* *(назва народу германського походження)* герули: Пыта́ю на́вєтъ, коли ѻ́но… о(т) ѻ́ныхъ спрѡ́сныхъ гроу́быхъ пога́н'ски(х) нарѡ́довъ, вєстрогѡ́товъ, остроготовъ, гєроу́ло(в), ванда́ловъ, …бы́лъ взѧ́тый з'воє́ваный спꙋ́штошѡ́ный ри́мъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 157 зв.).

ГЕРЦИРЕВЪ *прикм.* *(який стосується борця, учасника змагань з боротьби)* борецький, борця: Пѡ́чєсть, а́лбо пѡ́чє(ст) побѣднаа: Нагорѡ́да за́водницкаа, а́лбо гєрцирєва, запа́сницкая (1627 *ЛБ* 91).

ГЕРЦИРЪ, ГЕРЦЫРЪ *ч.* **1.** *(той, хто бореться проти кого-, чого-небудь)* борець: нє прєба́чи(т) бовѣ(м) слꙋ(г) свои(х) кро(л) та(к) сла́(в)ны(и) ма́ючи аг҇глѡ(в) гє(р)цы́рѡ(в), и(з) ѡ(т)цє(м) бꙋдꙋчи єдинѡ́и столи́цы (Вільна, 1596 *З.Каз.* 76 зв.); Проти-

вобо́рє(ц): Проти́вный ге́рцы(р) (1627 *ЛБ* 102); Страда́лєцъ: Шырмѣръ, бо́рє(ц), ге́рцыръ, или м҃чникъ (Там же, 121).

2. Зброєносець: оръ́жни(к), гє(р)ци(р) (1596 *ЛЗ* 63); Ѡръ́жни(к): Герци́ръ (1627 *ЛБ* 153).

ГЕРЦЪ, ГАРЦЪ *ч.* (*стп.* herc, harc) поєдинок, боротьба, герць: Если безвѣстный голосъ труба дастъ, кто ино наготовитъ ся на гарцъ (XVI ст. *НЄ* 165); Штожбы́м' ре́клъ и ѡ за́цной осо́бѣ В(ш) М(л)... в' Ро́тахъ Цєса́ра Родо́лфа жолнѣрскъ́ю слъжи́лъ, где ...з' Тата́ры и Тъ́рки га́рцы звъ́дѧчи, и поєди́нки щасли́вє чи́нѧчи (Київ, 1623 *МІКСВ* 84); Страдалчествъ́ю: На ге́рцъ боѧ́ю: ва́лчъ, збива́юсѧ, боръ́сѧ (1627 *ЛБ* 122); Взбромъ мъ́зства (!) Маркі́анъ, котры́й полѣгъ въ бо́ю, Ше́сть кро́ть бы́вши на Ге́рцъ, в' ѡ(т)чи́зны поко́ю (Київ, 1627 *МІКСВ* 186); С княжатем, темности, на гарцу ся поткавши. И кгротомъ Креста през сердце, разне му давши (Львів, 1630 *Траг.п.* 176); **на гарцъ (герцъ) выєжджати** *див.* **ВЫЄЖДЖАТИ; выскаковати на герц** *див.* **ВЫСКАКОВАТИ.**

ГЕРЦЫРЪ *див.* **ГЕРЦИРЪ.**

ГЕРЪШТЪ *див.* **ГЕРСТЪ[1].**

ГЕТМАНИТИ *дієсл. недок.* (*бути гетьманом*) гетьманувати: Гєтма́новє... слова́ми и при́кладами, и припомина́н'ємъ да́вныхъ мъ́жє́й, кото́рыи знамєни́тє Гєтма́нили, и вале́чнє воєва́ли, своє во́йско... побъ́жа́ютъ (Київ, 1627 *Тр.* 132); Гєтма́ню. Ducto exercitum (1650 *ЛК* 439).

ГЕТМАНОВАЯ *ж.* (*дужина гетьмана*) гетьманша: на прывитанѧ п(н). гє(т)мановои... fr. 54 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 3 зв.); панъ Щасны(и)... слуга... яснєвє(л)мо(ж)но(и)... панє(и) Анъны... Хо(д)кєвичово(и), воєводино(и) вилє(н)ско(и), гє(т)маново(и) вєлико(и) Вєликого княз(з)ства Лито(в)ского... протє(с)това(л)ся напроти(в)ко... пану Янови Бєлєцъкому (Житомир, 1650 *ДМВН* 192).

ГЕТМАНОВЪ *прикм.* (*належний гетьманові*) гетьманівський: послали за нимь лазоукы которыи... єго в' словѣ пристєрєчи могли а длѧ того врѧ́дови и мо́ци ге́(т)мановои єго выдали (1556-1561 *ПЄ* 310 зв.); ваша милость будешъ рачилъ зрозумѣти зъ реистровъ пана гетмановыхъ (1538 *АЮЗР* I, 91).

Див. ще **ГЕТМАНСКИЙ.**

ГЕТМАНСКИЙ, ГЕТМАНСКІЙ, ГЕТЪМАНЪСКИЙ *прикм.* (*який стосується гетьмана або належить йому*) гетьманський: ино вельможность его зъ владзы и присуду всякихъ врадовъ ихъ вынялъ и подъ справу свою гетманскую взялъ (Варшава, 1572 *АЮЗР* II, 176); Але то непріязнь гетманская противъ пану воєводѣ кієвскому и Никифорови вадит (Львів, 1605-1606 *Перест.* 39); конь гєтма́нскій (*Уж.* 1645, 75 зв.); Богданъ Хмє(л)ни(ц)кий... Всѣм вобє(ц) и Кождому Зособна ...си(м) Листомъ мои(м) Гєтманским ѡзнаймуєм (Київ, 1648 *ЛОИИ* 68, 1, 1); Тєды ксю(н)жє(н)та... бъ́лаву гє(т)ма(н)скую маючи... занєхавши коммѣсcіи, з хмє(л)ницки(м) бытися зєзволили (серед. XVII ст. *ЛЛ* 179); А там знову... кгды, в гетьманъскомъ намете од... крывавое смерти ушедшы... зоставал в... штоденъное смерти утрапеню (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 403-404); Гєтманскій. Imperatorius. Ducalis (1650 *ЛК* 439).

Див. ще **ГЕТМАНОВЪ.**

ГЕТМАНСТВО *с.* (*влада гетьмана*) гетьманство, гетьманування: єсли Ваша Милост рачиш зостати на слъжбє ѡной, тєды и прывилєй на гетманство лацнєй Ваша Милост мѣти бъ́дєш (Варшава, 1568 *AS* VII, 306); Гєтма́нства ъ́рядъ та́къ рокъ чємъ́стє зложи́ли з' єдно́го; а дръ́го́мъ єго полєци́ли (Київ, 1622 *Сак.В.* 49); Влады́чєство: Иґємоні́а, самоде́ржство, гєтма́нство, цєса́рство (1627 *ЛБ* 162); Гєтма́нство. Ducatus (1650 *ЛК* 439); **гетманство дворноє** — посада командувача військ при дворі: а иж Ваша Милост жєдати рачиш, абы мог зъєхати, кгдыж Ваша Милост на гєтманство // дворноє нє присєгал (Варшава, 1568 *AS* VII, 305-306).

ГЕТМАНЪ, ГЕТМАНЬ, ГЕТЪМАНЪ, ГЕТЬМАНЪ *ч.* (*стп.* hetman, *стч.* hejtman, *свн.* häuptmann) **1.** (*головнокомандувач, найвищий військовий чин*) гетьман, отаман: Гєтма́но(м) бы́лъ я́нъ с тарнова (1509-1633 *Остр.л.* 126 зв.); єстъли бы в то(м) часє...//...во(и)ско ѡ(т) пана гє(т)мана роспъ́счоно бъ́дєтъ волє(н) быти маю по(д) таки(м) ѡбычає(м) (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 52-53); Вша(к) жє з обо(х) сторонъ бо(л)шє ни(ж) три(с)та тисячє(и) людъ рыцє(р)ского и пєрє(д)нѣ(и)ши(х) гє(т)мано(в)... полєгло (1582 *Кр.Стр.* 78); Нєхай сѧ оучатъ ѡ(т)

Хр҃(с)та Рицѣрє, Гєтманє, По(л)ковници и вси лю́діє воєнныи (поч. XVII ст. *Пчела* 31 зв.); И ты днє́шній Гєтманє За́цный Ѡлєфѣрѹ, Щасли́вє справѹ́й· вой́ско(м) тымъ, а хова(й) вѣрѹ (Київ, 1622 *Сак.В.* 39); Яко потѹ́жны(и) Гє́тма(н) мѹ́жнє побѣжда́єт҅ На зна(к) звита́зства тѹ́ю хорѹ́го(в) выставля́є(т) (Львів, 1631 *Волк.* 30); Пєрєправившися па(н) гє(т)ма(н) ѡбозо(м) стану(л) по(д) пєрєяславлє(м) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 168); Гєтманъ. Campiductor. Dux (1650 *ЛК* 439); **гетманъ великий** — титул головнокомандувача військ у країні: И єстли бы на Волын и на Подлашє хотєл ити, тогды и гєтман наш вєликий з войскомъ нашимъ кѹ ѡборонє напротив того нєприятєля нашого бѹдєт (Краків, 1538 *AS* IV, 156); Року 1609. Панъ Жолковский, гетманъ великий, наехалъ на воеводство Киевское (поч. XVII ст. *КЛ* 78); **гетманъ коронный (корунный), коронны гетманъ** — командувач військ у Польсько-литовській державі, коронний гетьман: Месчане тежъ того места на Запороги и в Дикие поля... ходити безъ воли и ведомости гетмана коронного,... не мают (Варшава, 1596 *ЗНТШ* XXV, 4); а са(м)... буду(чи) при єго м(л). па(н)у гє(т)ману кору(н)но(м),... поручаю... приятєлє(м) свои(м),.. тую спра(в)у вє(д)лє листу моєго пра(в)нє и уго(д)нє ко(н)чить, при(и)муючи ѡ(т) и(х) м(л). зыскъ и страту (Київщина, 1595 *ККПС* 69); Hey, kasztaliane, koronny hetmane, potrzeba nam zhoła jeszcze... pohladati na zadneie koła (1648 *П.про Пот.* 201); **гетманъ навышший** — те саме, що **гетманъ великий:** кн҃зя Костєнтина Ивановича Ѡстрозского, гєтмана навышшого вєликого кнзьства Литовского... пожаловали єсмо єго имѣнємъ... на имя Чѹдновъ (Городно, 1507 *AS* III, 49); Продалъ єсми имєнє своє волостноє... кнзю Костантинѹ... гєтманѹ навышшомѹ господаря, короля єго Милости (Луцьк, 1522 *AS* III, 216); **гетманъ полный, гетманъ полный коронный** — начальник діючого королівського або великокняжого війська: Року 159 была табурщина на козаки за Переяславлемъ о семой суботѣ. Панъ Жолковский былъ гетманомъ полнымъ (поч. XVII ст. *КЛ* 77); Я, Пє(т)ръ Котє(л)ни(ц)ки(и), а я, Я(н) Милє(в)ски(и)... бы(ли) є(с)мо ...у має(т)но(сти)... п҃на Ю(р)я Завиши... за ли(с)то(м) увя(ж)чи(м) ѡ(т)... гє(т)мана по(л)но(г)[о] коро(н)но(г)[о]... даньє(м) (Житомир, 1609 *ДМВН* 145).

2. *(титул найвищого адміністративного сановника)* гетьман, староста: Я князь Костентинъ Ивановичъ Острозкый, гетманъ господаря короля... староста Луцкий..., маршалокъ Волынскои земли... ко церкви Божіей... надали есмо садъ съ пасѣкою (1508 *АСД* IV, 1); При том был... гєтман, староста... Вєницкий (Вільна, 1522 *AS* III, 240); А приступивъ и тот гнѣвъ, же Никифор, будучи у Волосех от гетмана намовляный до себе для розширення наукъ... в колеиум, и погордѣлъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 37); Вє(л)можны(и) мл(с)тивы(и) панє гє(т)манє Мо(л)да(в)скы(и) (Львів, 1610 *ЛСБ* 427, 1); **гетьманъ дворный** — начальник придворного королівського або великокняжого війська, дворний гетьман: Што перво писалъ до насъ, воевода киевскій, гетманъ нашъ дворный свицлецкій... повѣдаючи о великой нерадности и неправе монастыра печерского (Краків, 1540 *КМПМ* I, дод. 1); Я Роман Ѳєдорович Санкгѹшко, воєвода Браславский, гетмань дворный вєликого кнзства Литовского,... сознаваю... иж... взялъ єсми ѹ слѹжєбника... чотыриста ѡсмъдєсят и дєвєт копъ грошєй личбы Литовскоє (Звиняче, 1570 *AS* VII, 359).

3. *(виборний вождь козацького війська)* гетьман: Та́кжє оув обо́зѣ гє́тма(н) ходкє́ви(ч) котры́и вза́лъ былъ кса́жнѹ ѡстро́зкѹю (1509-1633 *Остр.л.* 130); И тежъ, естли бы Гетманъ Нашъ... або который державца Нашъ украинный послалъ до Насъ гонца..., тогды они мають тому гонцу по одной жо подводѣ давать (Краків, 1527 *РЕА* I, 149); Григорє(и) Лобода гєтмань и всє рыцє(р)ство запоро(з)скоє (Корсунь, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 113); стояли ѡбозо(м) под хотѣны(м). Богда(н) хмє(л)ницки(и) гє(т)манъ з во(и)ско(м) єго ко(р) м(л) запоро(з)ким озна(и)мує(м)... мє(ш)чаномъ максимовъски(м) городи(с)ки(м) абы(с)тє во въсє(м) по(с)лушъными были (Чигирин, 1650 *Гр.Хм.М.* 309).

4. *Перен. (найвищий наставник)* володар, гетьман: А такъ коли бы папежъ антихристомъ онымъ головнымъ былъ, николи бы геретикове,... такъ вельми на папежа, яко гетьмана своего, не ѣхали (Вільна, 1595 *Ун.Гр.* 161); И прє(д) иными свѣдкомъ єстъ самъ фѹндаторъ вѣры нашеи, и всякои пра(в)ды

и справедливости вожъ и гетманъ снъ Бжіи гъ нашъ Іс Хс (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 196); Што ся наконецъ ткнетъ слова "гетманъ" "воєвода" албо "князь" и "вожь", не толко Петръ тыи тытулы маетъ, але и другіи всѣ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 458); Привѣрнѣмъ сѧ до че(с)ти славного ге(т)мана, который ѡпȣстивши ґмахи нб(с)ные спȣстилъ сѧ на низкіи краины земніє (І пол. XVII ст. *Рез.* 173).

ГЕТЫ, ҐЕТЫ, КГЕТЫ *мн.* Те саме, що **ґоты:** нємє(ц)ки(и) теѡлокгъ ѡписуючи, та(к) пишє ѡ кгота(х), зовȣчи и(х) гетами, а кгеты (повѣдає(т)), то є(ст) прȣ(с)си старыє (1582 *Кр.Стр.* 47 зв.); Та(к) в тоȣрыцє а(л)бо в прєкопѣ, сȣ(т) о(с)та(н)ки кгото(в) а(л)бо гето(в) лито(в)ски(х) (Там же, 50).

ГЕТЬМАНЪ *див.* **ГЕТМАНЪ.**

ГЕЦОВАНЫЙ *дієприкм.* (*стп.* hecowany) шліфований, полірований: въ скрыни взято... пулгаковъ, костю оправныхъ, гецованыхъ деветъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/І, 82).

ГИАЦИНТЪ, ГИАЦІНТЪ, ИАНЦИНКТЪ *ч.* (*гр.* ὑάκινθος, *лат.* hyacinthus, *нім.* Hyazinth) **1.** *(назва коштовного каменя)* гіацинт: вка́за(л) єи тогды таблицѣ планѣтъ злóтыє... на єдінои бы(л) иоупи́тєръ на камєни иа(н)ци(н)ктоу (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 69 зв.); И до бȣдова́нѧ старозакóнногѡ прибы(т)кȣ, нє тóлкѡ Срєбро, Злóто, дорогóє Камѣніє, Гиаці́нты, Пȣрпȣры,... а́лє и Шє́рсть Кóзюю,... ѡфѣрова́ти каза́лъ (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 5 зв.).

2. Тканина синього кольору: Синєта: Гиаци́нтъ, то є(ст), зъ мóдрогѡ єдва́бȣ, си́ній єдва́бъ (1627 *ЛБ* 113).

Див. ще **ГИАЦИТЪ.**

ГИБАТИСА, ГЫБАТИСА *дієсл. недок.* (*стп.* gibać się, *стч.* hybati) хитатися, зрушуватися: Єв(г)листа выписоуе ѡ поставлєніи црквнѣмь красномь, и ѡ ан'тихристоу, и ѡ противєнствѣ ихь а иже силы нб(с)ныа гыбатисѧ боудоуть и ѡ соудномь дни (1556-1561 *ПЄ* 179); В тыѧ пакь дни по скоръби тъ(и) и слнце помръкнє(т).../...а силы нбєсныи боудоуть сѧ гибати (Там же, 181 зв.-182).

ГИБЕЛЬ *ж. (кінець існування, смерть)* гибель, погибель: тогды та́ѧ на нéго ги́бєль прихóдитъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 25); и́мъ да́лєй, ты́мъ бóлѣй óнаѧ сє бѣсóвскаѧ прéлєсть розши́рила, и́жє сѧ вє́сь нарóдъ лю́дскій во óнȣю ги́бєль дощáмкȣ в'пáлъ бы́лъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 20); Ги́бєль. Pestis. Pernicies. Interit(us). Perditio (1650 *ЛК* 439).

Див. ще **ЗГИБЕЛЬ, ПОГИБЕЛЬ.**

ГИБИТИ *дієсл. недок.* Пропадати, гинути, *діал.* гибіти, гибнути: intercido, упадаю, гиблю, погибаю (1642 *ЛС* 241).

ГИБЛИКЪ *ч.* Малий рубанок: гибли(к) г(р) 6. (Львів, 1635 *ЛСБ* 1054, 17).

ГИБНУТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* гыбноути) погибати: occaso, гибну, падаю (1642 *ЛС* 288).

Див. ще **ГИНУТИ.**

ГИГАНТЪ, ҐЕҐАНТЪ, ҐИҐАНТЪ, ҐІГАНТЪ *ч.* (*гр.* γίγας, -αντος, *нім.* Gigant) **1.** Гігант, велетень: Кды бовѣ(м) оуважа́ю... въ(з) фили́сти́нчиковъ, ки́й ѡный двдвъ, котóры(м) ґєґа́нта ѡ́ного голіада згла́дилъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 295); Дворъ свѣтлый и дородный... гигантомъ подобныи мужеве, силныи такіи около него (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1136); Исполи́нъ: Ґі́гантъ, вє́лєтъ, óльбры(м), дȣжій а вєли́кій чл̃къ (1627 *ЛБ* 50).

2. *Перен. (видатна людина)* гігант: Нє́мротъ з нарóдȣ гига́нто(в)... прє(з) спра́вȣ а наоукоу стрыѧ своєго... напєрвѣи в вави́лон'чико(в) поча(л) панова(ти) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 10); Ово діа́волъ ...Лєжи́тъ пра́вє, бєздȣшный, лєжи(т) скрєпова́ный, Мыслєнный ґиґа́нтъ (Львів, 1631 *Волк.* 30).

ГИДА *ж.* Огида. ◇ **въ гиду приводити** (кому що) — робити що-небудь огидним (для кого), споторювати (кому що): А дрȣгіи с таково(г) спомина́нѧ насмѣва́ютъсѧ, а діа́волъ с тогó сѧ тѣши(т), и вѣкъ бȣдȣщій въ ги́дȣ имъ привóди(т) (Чернігів, 1646 *Перло* 124).

Див. ще **ОГИДА.**

ГИДИТИ *дієсл. недок.* (кого, що) Гидити, паплюжити, плямувати: Нужъ, што тыхъ явныхъ потварей,... насмотрѣлися есмо, которыми насъ не толко у своихъ гидечы, але и другихъ иновѣрцовъ, до которыхъ,... ничого не маютъ, на насъ подбуряючы, дивные новины о насъ разсѣваютъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 115); Отожъ, если ся хто за светого удаетъ, а насъ гидитъ, вшакъ не естъ "ничого такъ тайного, же бы на потомъне было явного" (Вільна, 1599 *Ант.*

607); И та́къ и слѣпе́цъ с҃лнца нє ви́дитъ, а злы́й без' сра́ма до́брое ги́дитъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 8 зв. ненум.).

ГИДРА *ч.* (*гр.* ὕδρα) *(у старогрецькій міфології — потвора з тілом змії і головами дракона)* гідра: та(м) єго товари́шѣ зміи, гидра по́мо́рилъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 22).

ГИЄНА *ж.* (*гр.* ὕαινα, *нім.* Hyäne, *лат.* hyaena) *(хижа тварина)* гієна: Гие́на взѧ́вши свöє щенѧ́... принесла́ до с҃то Мака́ріа (Вільна, 1627 *Дух.б.* 8); гие́на зхили́вши го́ловȣ на зе́млю, кланѧ́ласѧ а скѹ́рȣ склáла до но́гъ с҃то́мȣ (Там же).

· **ГИЛЪ** *ч.* (*стп.* gil, *стч.* hejl) снігур: erithacus, ги(л) птица (1642 *ЛС* 182).

ГИМНА *ж.* (*стп., стч.* hymna) те саме, що **гимнъ:** Люби́ жъ тєды Правосла́вныи Христіа́нинє кр(с)тъ С҃ты́й,... и вдѧ́чнѹю бнѹю Ги́мнȣ Ц҃рко́внѹю спѣва́й (Київ, бл. 1619 *О обр.* 81).

ГИМНАЗИЯ *ж.* (*стп.* gimnazja, gimnazyja) *(школа, що давала класичну освіту)* гімназія: мєнє млоде́нцємъ єщє до оучти́выхˀ наȣкъ въ пȣбли́чныхъ Гимназиѧхъ... оустанови́ли (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 5 зв.).

Див. ще **ГИМНАЗЇУМЪ.**

ГИМНАЗЇУМЪ *ч., невідм.* (*стп.* gimnazjum, *лат.* gymnasium) те саме, що **гимназия:** Вдѧчность... Пєтрȣ Моги́лѣ... ѡдъ Спȣде́ѡвъ Гимна́зїȣмˀ... Є(г) Мл(с) зˀ Шко́лы Рєто́ріки... оупре́ймє ѡ(т)да́наѧ (Київ, 1632 *Євх.* 291).

ГИМНЪ *ч.* (*стп.* hymn, *лат.* hymnus, *гр.* ὕμνος) *(урочиста хвалебна пісня на честь кого-, чого-небудь)* гімн: а ты ѡблюбе́ницє тръжєствоу́ючи весе́ло в гимна(х) выкрыка́й, спѣва́ючи: бра(т) мои бѣ(л) и кра́сєнъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 269 зв.); Въ третемъ роздѣлѣ своемъ отступникове... зъ гимновъ такіижъ титулы похвальныи приводятъ яковыи въ первыхъ двохъ роздѣлахъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 467); Пѣніє: Ги́мнъ, спѣва́ньє (1627 *ЛБ* 104); Гимны свои, зъ боязню Пану спѣваютъ (Львів, 1630 *Траг.п.* 162); Воскресе́ніє твоє Тво́рчє оублажа́ємъ, Триѹмфа́лныи Гимны весе́ло спѣва́ємъ (Львів, 1631 *Волк.* 32); што Дамаски(н) с(т): вˀ Ги́мна(х) Ц҃рко́вны(х) спѣва́єтˀ (Київ, 1648 *МІКСВ* 348).

Див. ще **ГИМНА.**

ГИНУТИ, ГЫНУТИ *дієсл. недок.* **1.** *(про людей) (переставати жити)* гинути: Кто зло́мȣ сы́нȣ ма́є(т)ность зоставоу́єтˀ и са́мъ ги́нєтъ и єго вˀ зло́є вправоу́єтъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 184); ѡни єдна́къ... // ...чȣда х҃вы ви́дѧчи,... насмѣва́лисѧ зˀ него,... волѣли ра́чей абы всѣ тѧ́жко хорѣли, и ги́нȣли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 663-664); Жо(л)нѣрє... хотѣли ко(н)федерацію на него по(д)нести, же и(х) такъ много погинȣло и гинє, а нє платя(т) имъ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 170);

(про віру) (переставати існувати, втрачатися) гинути, пропадати: але кгды припадут покусы, якъ сухост на насѣне, упалое на камѣне,... затлумленно ест, в них все и гинет а усыхает в них правдивая вѣра (Вільна, 1600 *Катех.* 73).

2. *(переживати труднощі, страждати)* мучитися, гинути, пропадати: Нє смотри(ж) того што́ сѧ тєпє(р) дѣє(т),... и хотѧ(и) бымъ и ѧ оучачи тєбє ги́нȣлъ, а́лє ты нє погыба(и) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 36 зв.); Занужъ тогды пришли ученици, та изъбудили его и мовили: Господи, спаси насъ, чомъ гынеме (XVI ст. *НЄ* 115); чини вшистко што сѧ подо́бає(т), гдє хо́чє(ш) иди, постоу́пȣй, а я з тобо́ю бȣ́дȣ гдєко́лвєкъ зхо́чєшъ, я з тобо́ю ги́ноу ѡра(з), в нєбє(з)пєчє(н)ства(х) нєѡ(т)лоучо́ного това́рыша дозна́єшъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 304 зв.); якъ мно́гимъ на́ймитѡмˀ ѡ(т)ца моє́гѡ збыва́єтˀ хлѣба, а ѧ зˀ го́лодȣ ги́нȣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 28).

3. *(про прибуток, користь)* втрачатися, пропадати: Єстлиж кнѧзь Кȣзма... въсхочет комȣ тȣю половицȣ мыта ѡстрозского на год запродати длѧ болшоє сȣмы // пѣнѧзей, ижбы ємȣ тоє сто коп грошей не гинȣло... штобы вжды до скарбȣ могло быти, твоѧ бы Милость кнѧзю Кȣзмє... того нє боронил (Вільна, 1541 *AS* IV, 276-277); Пострыгачу матысу... войт... вже постригати заказал, за тымъ дей пожиток мѣстскій гинет (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 62); а того дворища в годєвича(х) нє мє(л) чи(м) слȣ(ж)бы слȣжити а такъ ѡбачивши то... п҃нъ фра(н)цышюкъ фаличовъски(и)... жєбы с того дворища слȣ(ж)ба нє гинȣла да(л) тоє дворищє миколаю богȣшовъскомȣ (Милановичі, 1572 *ЖКК* I, 35); Стара́ймѡсѧ пре́тѡ абы сло́ва и наȣка Збави́тєлѧ... нє при оу́ха(х) на́ши(х) ги́ноула,... ѡ(т)ки́нˀмѡ непри́ѧзнь (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 73); всю шко́дȣ нагорожалъ єсмь, што колвє краде́жа ги́нȣло на мнѣ єсть тогѡ стига́лъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 49);

йти [на] марно (марне), пропадати: Тєды братия ѡсмотрили абы такоє срѣбро продати тому кто бы на(и)лѣпшє заплатилъ (а то для того абы робота внѣвєчъ нє гинѹла) (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 36).

4. Зовсім зникати, пропадати: Ачъ єстєство или натѹра и(х) нє ги́нєть, кгды(ж) прошломѹ подо́бноє выроста́єть, и ро́дится єди́но з' дрѹго́го (Острог, 1587 *См.Кл.* 1); Бо за ихъ стараньємъ злость и неправость увесдѣ оффитуетъ, а любовъ стынетъ и до конца гинетъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 165); А та́къ ра́дѹйса Ѻ҃че Ла́стовко Ст҃аа. Прєс тебє бовѣмъ, ги́нєтъ зима́ проклата́а (Львів, 1614 *Кн. о св.* 405); з' колодазєвъ, и з' крини́цъ, з' кото́рых' ґды ча́сто че́рпано быва́єтъ, бо́лшъ в' них' воды́ прибываєт'; ґды засъ че́рпати з' нихъ пєрєста́то, быва́єтъ, загнива́ют'са, и псѹют'са, а по(д)часъ, и ги́нѹтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 665); зо всѣхъ звѣра́тъ возми́ по па́рѣ дла рожа́ю абы нє ги́нѹли самєцъ и сами́ца (серед. XVII ст. *Хрон.* 15).

5. (чим) Бути спрагненим (чого), відчувати потребу (чого), гинути (за чим): Блѹдный сы́нъ, я́кω то́тъ кото́рый южъ го́лодомъ цно́ты ги́нѹлъ, прихо́дитъ до о҃ца мо́вачи: Ѻ҃че згрѣши́лємъ на́ Н҃бо и прє(д) тобо́ю, и нє є́стємъ го́дєнъ назва́тиса с҃номъ твои́мъ (Київ, 1627 *Тр.* 29).

ГИНЪ *ч.* (*нім.* Gien) стародавня міра рідких речовин: возми... оливы з' олывницы мѣрѹ гинъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 108).

ГИПОКРИТСКИЙ *прикм.* (*гр.* ὑποκριτικός) *перен.* лицемірний, облудний, фальшивий: Єще оу и́ншихъ людє́й сѹмнє́н'є єстъ Гипокри́тскоє, котры́мъ малы́и и пото́чныи грѣхи́ ба́рзω в' собѣ, ал'бо в' дрѹгихъ га́натъ и кара́ютъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 945).

ГИПОКРЫЗЫЯ *ж.* (*гр.* ὑποκριτής) лицемірство, облуда, фальш: Правда же законникъ онъ той фарысей, што искушалъ Христа, и Василя якогось новотного законъ множытъ, в чомъ Богъ ему судия, въ якуюсь гипокрызыю удалъ (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 277).

ГИПСЪ *ч.* Коршак, шуліка: Си́пъ, з(р) Ги́псъ и Сѹпъ, и Пилю(к) (1627 *ЛБ* 235).

ГИРА, ГИРЯ *ж. Діал.* гира, гиря "чуприна; непострижена голова". Вл. н.: богдан гиря (1649 *РЗВ* 43 зв.); Кири(к) Гира (Там же, 447).

ГИРКА, ГИРЪКА *ж.* Гірка. Вл. н., *ч.*: Андрѣй Гирка служил год в дворѣ (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 102); Ивану Гиръце возо(в) сѣна три(д)цатъ спали(л) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 62); Набялкови, съ хатою а огородъ до него въ двохъ месцахъ... а остатокъ передъ дворомъ старымъ дадено пану Набялкови край гущака, противъ Гирки (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 317).

ГИРЯ *див.* **ГИРА.**

ГИСАРЪ *ч.* (*нім.* Giesser) *(той, хто виливає вироби з металу)* ливарник: За мѣд през Ивана, гисара, — зл. 1 (1635 *АрхЮЗР* 1/XI, 664).

ГИСТОРИКЪ *див.* **ИСТОРИКЪ.**

ГИСТОРІКЪ *див.* **ИСТОРИКЪ.**

ГИСТОРЇЯ *див.* **ИСТОРИЯ.**

ҐИСТОРЫКЪ *див.* **ИСТОРИКЪ.**

ГИСТОРЫЯ *див.* **ИСТОРИЯ.**

ГИЧКА *ж.* Гичка. Вл. н., *ч.*: меновите, Мискови Хотиневи, Качанови з сынами... Максимови Гичце... // ...маетъности... декляроваты оферовалсе (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 533-534).

ГИШПАНЪ *ч.* *(мешканець Іспанії)* іспанець: кроль францѹский битвѹ // ѹчини́въши ѹтратилъ з' гишпанами (к. XVI ст. *Розм.* 23-23 зв.); ωни всѣ звытє(з)ства и... крывавобитныє бои нєхто и(н)ши(и) нє вло(х),... нє гишпа(н), нє грєчи(н),... ани а(н)кгє(л)-чикъ показова(л), ωдно лито(в)скиє княжата (1582 *Кр.Стр.* 10); ачко(л)вєкъ на то(м)жє ωкиянє гишпановє,... нєвѣдомє пєрє(д) ты(м) людє(м) и а(с)трологo(м)... вы(с)пы и краины налєзли прєва(ж)ны(м) жєкглова(н)є(м) (Там же, 26 зв.); зобравши немалый полкъ и купу людей розныхъ наций, ку потребе своей... то естъ: гишпановъ, волоховъ... грабежи... починилъ (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 401).

ГЇЄРАРХЇЯ *див.* **ГЕРАРХЇЯ.**

ГІЄРОҐЛИФЇКЪ *ч.* (*гр.* ἱερογλυφικός) знавець ієрогліфів: Чѹйности з' да́вныхъ ча́сωвъ былъ Гієроґли́фіко(м) (то́ єстъ, та́ємнымъ пи́смомъ) Лє́въ, ω которо́мъ повѣда́ютъ, ижъ и спачи на́вєтъ, ма́єтъ ωтворо́ныѣ о́чи (Львів, 1646 *Ном.* 3 зв.); Вла́сный то єстъ Гієроґли́фікъ чѹйности и пи́л'ности, кото́рѹю Дх҃овныѣ и прєложо́ныѣ мѣти пови́нны ωко́ло дш҃ъ лю́дски(х) (Там же).

ГІОМЕТРИЦКИЙ *див.* **ГЕОМЕТРИЦКИЙ.**

ГІСТОРІА *див.* **ИСТОРИЯ.**

ГІСТОРІКЪ *див.* **ИСТОРИКЪ.**

ГІСТОРЇЯ *див.* **ИСТОРИЯ.**

ГІСТОРЇѦ *див.* **ИСТОРИЯ.**

ГЛАБЦИ мн. *(лубки у возі або санях)* глабці: маєтъно(ст)… ты(х) по(д)даныхъ хрєнъницки(х)… пограбили // …во(з) з глабцами з ȣздою (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 89-90).

ГЛАВА[1] *ж.* (*цсл.* глава) **1.** *ж.* *(частина тіла людини, тварини)* голова: били // по главѣ єго тростїю и плювали на нєго (1556-1561 *ПЄ* 192 зв.-193); ктó сѧ надымáєтъ… и нє дєржи(т)… главы́ ω(т) котóрои всє тѣло… то єстъ антихри(ст) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 33); аще чєрною нєѳтью помазȣєшъ главȣ, тогда чєрви о(т) то(г) ȣмираю(т) (XVI ст. *Травн.* 529); Та(к)жє сѣно доуброувноє оу водѣ оувари и главоу мы (!) поздоровлѧє(т) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 11 зв.); вы єстє вóды ω котóры(х) псалмиста спѣвáєтъ: стирáєтє главы змїємъ въ водѣ: то є(ст) грѣхи (поч. XVII ст. *Проп.р.* 172); Бга ра(ди) тє(р)пи зноси прїимєши ω(т) ба корóнȣ // вѣнє(ц) на твою Глáвȣ (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 66-66 зв.); Главȣ мáєтъ прєклонéннȣ кȣ поцѣловáню (Львів, 1631 *Волк.* 23 зв.); коли постишь помажи главȣ свою єлєωмь (Височани, 1635 *УЄ* №62, 11); Сáмъ Црь Агг҃скїй Глáвȣ твою Корȣнȣєтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 38 зв.); Ми-смо мечем глави образом стинали (1648 *Єлег.* 152); Глава. Caput (1650 *ЛК* 439); **главу кланяти (приклоняти, скланяти)** (кому, перед ким) — шанувати, поважати (кого): Слушна и пристоина есть речь человѣка чтити, шановати, миловати, и главу предъ нимъ кланяти (Супрасльський монастир, 1580 *Пис.пр.лют.* 79); сего просимо о благословеніе и главы наши въ послушаніе ему приклоняемо (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 11); Петрови дей правомъ Божымъ вси главы свое скланяють (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 136); **главу подклонити, главу склонити** — *(мати притулок, пристановище)* прихилити голову: Бȣдитє óубо готови на прїѧтиє іса, котóры(и) нн҃ѣ ȣ вашє(и) зємли нѣ має(т) гдє гла(в)у по(д)клонити (1596 *Виш.Кн.* 263); хс… котóрїй на(и)богатшимъ бȣдȣчи… та(к) сѧ понúжилъ былъ, жє нє мѣ(л) гдє главы по(д)клонúти и на кр(с)тѣ мȣсѣлъ нагїи оумрти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 204); лисицѣ язʼвины имаю(т) // а пʼтица нб(с)ныѧ гнѣзʼда алє снъ чл҃ка нє маєт) гдє бы главоу свою склониль (1556-1561 *ПЄ* 43-43 зв.); **отъ главы и до ногъ** — від (з) голови (аж) до ніг, повністю (охопивши всіх, все): ω(т) главы и до нóгъ ωстрȣпѣли єстє, ω(т) нача(л)никʼ ω(т) сщ҃єни(к) и до // просты(х) ωнєч(с)тѣли єстє (до 1596 *Виш.Кн.* 266-266 зв.); Буди увѣрен… того писания правды никако же не услышишь, толко вшетечную… лжу, которую, если убо от главы и до ног хотѣл обнажити…, не одни таковые книжки,… але десять составити бы могл (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 187); **на свою главу** — на свою голову, собі на шкоду: И на свою главу въ[с]пріймет болѣзни (к. XVI ст. *Укр.п.* 72).

2. *ж., перен.* Основне, головне в чому-небудь: То есть корень и глава нашего спасения (бл. 1610 *Виш.Посл. Лв.бр.* 232);

центральне місце, середина (чого): Алʼбо єстє вы нє читали того писма, камєнь кото(ро)го за нєпотрєбныи поличили тыи которыи боудовали, того положєно въ главоу оуглови (1556-1561 *ПЄ* 175).

3. *ч., перен.* *(той, хто стоїть на чолі чого-небудь)* глава, голова, керівник, начальник: папы нечистые блудницы на столицы Римской были. Паршивые то быша главы (1582 *Посл. до лат.* 1126); хс є(ст) глава тѣлоу цркви (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 221); вси ся тебѣ, славнѣйший, мудрѣйши… папо, глава костела римского, поклонили (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 186); имѣй єп(с)копа своéгω главȣ въ всéмъ (Львів, 1642 *Жел.П.* 5 зв.); **священная глава** — форма звертання до духовного зверхника (папи, патріарха): Нєхáйжє гáнʼбȣ ω(т)нєсȣтъ, нєхáйсѧ запалáютъ, Ѡ сщ҃єнʼнаѧ главо, котрыи (sic! — *Прим. вид.*) оупáдкȣ цєркви шȣкáютъ (Львів, 1591 *Просф.* 66); Пристȣпи тéды вʼпрóдъ Сщ҃éннаа глáво Архієрéю Бж҃їй, остáтнєє ω(т)дáй пожєгнáнʼє (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 35).

4. *ж., перен.* Вершина, завершення: кр(с)тъ страстємъ х(с)вымъ глава (1489 *Чет.* 27 зв.).

Див. ще **ГЛОВА, ГОЛОВА[1].**

ГЛАВА[2] *ж.* (*цсл.* глава) розділ, глава: Вамь, коу вырозоумлєню ωзначити, и выписати главы зачала, поча(т)ки, и конʼцѣ (1556-1561 *ПЄ* 443); в дѣанїѧ(х) апо(с)то(л)ски(х) вʼ главѣ ѳ҃і при ко(н)ци (1596 *ЛЗ* 25); та(к) яко гро(з)нє ωбица(л) прє(з)

пр(о)рка бжїа амоса оу главѣ и мови(т) тыми словы (к. XVI ст. *УЄ* №31, 4); а почінаєтсѧ глава, кгды сѧ тєды пытаємо, што вѣрити маємъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 22 зв.); Матѳєи Глава є Зачало аі (Київ, 1618 *Вѣзер.* 14); В главѣ г свѣ(д)чи(т) (Височани, 1635 *УЄ* №62, 49 зв.); Наѹка в недєлю сыропѹ(ст)нѹю: єв(г)лїє ѡ(т) Мат(ѳ)єа. глава ѕ зачало зі (І пол. XVII ст. *УЄ Кан.* 37); якъ Златоѹстый стый, пишѹчи на Матѳєа Глава ѕ, посвѣдчаєтъ (Київ, 1648 *МІКСВ* 349);

(у віршованому творі) строфа: Акрóстіхісъ, краєгрáн: Рóжай вѣрша тáкъ злóжєны(и), жє навышшїи литéры и головныи имѧ якóє áбо мóвѹ замыкáю(т), прє(з) глáвы вѣршѡ(в) пєрєхóдачи (1627 *ЛБ* 174).

Див. ще **ГЛАВИЗНА, ГОЛОВА**^{2}.

ГЛАВАЧЬ *ч. (прісноводна риба)* головач, головень: cephalo(t)os, главачь рыба (1642 *ЛС* 117).

Див. ще **ГЛАВИЧЪ.**

ГЛАВИЗНА, ҐЛАВИЗНА *ж.* (*цсл.* главизна) те саме, що **глава**^{2}: Якось тутъ въ тыхъ "Вопросѣхъ и Отвѣтѣхъ" читалъ, и недармом на пятдесятъ главизнъ росписалъ (1603 *Пит.* 1); Дамáски(н) в главúзнѣ ѡ тáйнахъ пúшєтъ (Київ, бл.1619 *Аз.В.* 201); Потóмъ прочитáй часть ѡ(т) главúзнъ прє(д)рєчéныхъ, и з слóвъ с(т): (Київ, 1625 *Кіз.Н.* 200); Главизна. Summa. Compendium. Capitulu[m] (1650 *ЛК* 439).

Див. ще **ГОЛОВА**^{2}.

ГЛАВИЧЪ *ч.* Те саме, що **главачь**: my[x]on, onis, главичъ риба (1642 *ЛС* 277).

ГЛАВНЫЙ, ГЛАВНИЙ *прикм.* (*цсл.* главьнъ) **1.** *(основний, суттєвий)* головний, важливий: Рече бог и его ученицы, и апостоли свидѣтельствуют, яко в последних часех та главная добродѣтель — любов изсякнет (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 184); Главный. Capitalis (1650 *ЛК* 439);

у знач. ім. с. р. **главноє** — головне, основне: нє годитсѧ тобѣ та(к) тоужити ко ѡбычаю нашєго закона и взємши главноє дасть єи оувитисѧ (1489 *Чет.* 14 зв.).

2. *(старший над ким-небудь)* головний: Тоє ли согласием в латынском родѣ зовет, езовито, яко папу всего мира главным зовут (1600-1601 *Виш. Кр.отв.* 180).

3. (*який є в центрі чого-небудь*) центральний, головний: открыйте ми тые врата, которие до разѹма духовнаго отверзаются, и каковы тые врата и в котором мѣстѹ главном замкнены суть (1599-1600 *Виш.Кн.* 153).

ГЛАВНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* Головніший, важливіший: старейшие над повинующимся гордейскими, вышными, лутшими, славнѣйшими и главнѣйшими не показуют але еще ся им,... смиряют (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 183).

Пор. **ГЛАВНЫЙ.**

ГЛАВНА *ж.* (*цсл.* главьнѧ) *(недогоріле, тліюче поліно)* головня, головешка: Главня огнистая. Torris (1650 *ЛК* 439); Главнѧ гашéнаѧ. Ticio (Там же).

ГЛАВОБОЛЕНЬЄ, ГЛАВОБОЛѢНЇЄ *с.* Біль голови: Главотѧжáнїє: Главоболéньє (1627 *ЛБ* 25); Тѧжкоглавїє: Главоболѣнїє (Там же, 135).

ГЛАВОЧЕСТНЫЙ *прикм.* Справедливий: добрая главоч(с)тная рѹко, штожь сподобиласѧ єси (1489 *Чет.* 38 зв.).

ГЛАГОЛАНИЄ, ГЛАГОЛАНІЄ *с.* (*цсл.* глаголаниє) *(процес мовлення)* говоріння, мова, бесіда: Глаголаніе и молитва твоя въ нѣдра твоя возвратится (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 11); Глаголáниє, dictis (*Уж.* 1645, 54); Глаголáнїє: Dictio. Locutio. Pronu(n)tiatio. Sermotinatio (1650 *ЛК* 439);

вислів: жúвы хаѡсъ оубо протолкѹєтсѧ жúва глѹбинá, или яма, или смѣшєна, и ѡ(т) того по глагóланїю, áбо прóпасть зовéтсѧ длѧ мнóжє(ст)ва вóдъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 1 зв.).

Пор. **ГЛАГОЛАТИ.**

ГЛАГОЛАТИ *дієсл. недок.*(*цсл.* глаголати) (що і без додатка) говорити, мовити: гла єи гѣмон ѡ дєвицє нє глаголи сє(г) (1489 *Чет.* 61 зв.); ѡ(т)толѣ пакь почалъ іс проповѣдати и глти покайтєсѧ приблїжилосѧ цр(с)тво нєбєсноє (1556-1561 *ПЄ* 29); не бойся, любимый брате и розсудны прочитателю, истинну убо апостольскую, а не ложь и речи мирские тое глаголю, исповѣданием на вселенское позорище суда христова явитися хощу (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 186); Вѣщáю: глю, мóвлю, повѣдáю, говорѹ, голошѹ (1627 *ЛБ* 24); слышалъ, якѡ Аггль волáл вєлúкимъ гóлосóмъ глагóлючи: хтó бы моглъ розогнѹти Книгѹ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 3); ѡ(т) всáкагѡ, глю, кто любо бѹдєтъ ѡ(т) такóвы(х) нє кáйсѧ (Львів, 1642 *Жел.П.*

4 зв.); повєлѣлъ єси нѣмо́мꙋ глаголáти (Чернігів, 1646 *Перло* 170 зв.); Глаголю. Loguor. Dico. Aio. Pronu(n)tio (1650 *ЛК* 439).

ГЛАГОЛАТИСА *дієсл. недок.* Називатися: Постéлѧ, глаголéтсѧ, єгда лóже постлáно є(ст). а лóже, лóжко гл҃éтсѧ єгда гóло є(ст) (1627 *ЛБ* 89); Пꙋчúна, Глꙋбóкост҄, мóрскаѧ // или ширóкость мóрскихъ вóдъ, и вмѣсто мóрѧ глаголéтъсѧ (Там же, 103-104); Акилíна óрлиц(а), за бл҃горѣчíє аггєлíна гл҃éт҄сѧ (Там же, 173).

ГЛАГОЛЕМЫЙ *дієприкм.* (*цсл.* глаголемый) названий: помощїю ст҃ы(х) при(д)бны(х) ѡц҃ь нашы(х) антоніа и ѳеѡ(д)сіа пе(ч)рьскы(х) написана бы(ст) сіа книга гл҃маа патерикь (Київ, 1554 *ПИ* №1); кꙋпила громада сию книгу глаголємꙋю єва(н)гєлиє напре(с)то(л)ное (XVI ст. *УИ* 1911/2, 14); Рєчéннаѧ: Гл҃éмаѧ (1627 *ЛБ* 108); Кнúга глагóлємаѧ крóникъ, сúрєчь собрáніє, ѡ(т) мнóгихъ лѣтопúсєцъ..., ѡ бытіи ѡ сотворєніи мúра (серед. XVII ст. *Хрон.* 1);

у знач. ім. с. р. **глаголемоє** — те, що названо: хто выносится надъ все глаголемое Богъ? (1582 *Посл. до лат.* 1136); А если не згаднете тое простое и безхитрое загадки, и не от вымыслу практичного, но от истинны, яко сама в собѣ ест глаголемое, тогда, ...к тебѣ, брате мой русине, с словом ся оборочаю и раду здоровую... даю (1599-1600 *Виш.Кн.* 153).

ГЛАГОЛЪ *ч.* (*цсл.* глаголъ) мова, словá: Сєлиѡнъ... рєклъ. нынє ѡ(т)поущаєши раба своего вл(д)ко по глаголоу твоємꙋ с миро(м) (1489 *Чет.* 114 зв.); в то(м) гл҃ѣ вúдѣлє(м) явного фарисєа (1599 *Виш.Кн.* 214 зв.); Правду речеш, Скарго, и повторе тебѣ реку, не противляемся твоему глаголу (1608-1609 *Виш. Зач.* 224); Нєхáй жє сы́нъ Православный ѡ Любо(в) старáєт҄сѧ пúлнє,... áлє и сн҃омъ Бж҃їи(м) назвáный бꙋдєть, по глаголꙋ Апл(с)комꙋ (Київ, 1648 *МІКСВ* 349); Глаголъ. Sermo. Dictio. Oratio. Loguela (1650 *ЛК* 439); **глаголомъ изявлати** — говорити (про що), висловлювати (що): тóє во(з)ношєніє є(ст), которы(и) самóго сéбє быти лѣпши(м),... ѡ(т) дрꙋги(х) ра(з)умѣє(т), и наявно тóє розꙋмѣ(н)є ѡ собѣ // гл҃омъ и(з)являєтъ (1599 *Виш.Кн.* 214 зв.-215).

2. *(частина мови)* дієслово: Наꙋчить в҄ рєчéніихъ розознан҄ѧ ро(з)лúчности Гра(м)матíчны(х) слóва чáстїй: наꙋчитъ Имéнъ склонéніѧ, а Глаголѡвъ спражéніа (Єв'є, 1619 *См.Грам.* 2 зв.); Гл҃ъ, гл҃ы: Глаголъ, Глаголы (*Уж.* 1645, 19).

ГЛАГОЛЮЩИЙ, ГЛАГОЛЮЩІЙ *дієприкм. у знач. ім.* (*цсл.* глаголющии) той, хто говорить, проповідує: О постехъ и о мясояденіи Се бо слышимъ нѣкихъ глаголющихъ (Супрасльський монастир, 1580 *Пис.пр.лют.* 159); Любúтє гл҃ющим҄ слáдкоє гóрко, а гóркоє слáдко (Київ, 1621 *Коп.Пал.* (*Лв.*) 29).

ГЛАДИТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого і без додатка) *(водити рукою по чомусь)* гладити: а Саввáтій и úны Стáрцы глáдили єгѡ я́къ до чл҃вка мóвачи (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 19); delinio, ѡбмазую, ла(с)каю, глажу, ѡкрощаю (1642 *ЛС* 157).

2. *(робити гладким, полірувати)* вигладжувати: Глажу polio (*Уж.* 1643, 38); Глажу. Polio. L(a)euigo. Laeuo (1650 *ЛК* 439).

3. *Перен.* Затирати, стирати, знищувати: Которыхъ вся мысль и праца естъ олтары Богу посвещоные выкидать,... мощи светыхъ // доптать, паметь светыхъ гладить (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 164-165); Оурыстáніє кóнскоє: Гонúтва,... ѡды(и)мꙋю, глáджꙋ, загꙋблáю, внѣвєчь ѡбєртáю (1627 *ЛБ* 167).

4. *Перен.* (кого, що) *(про гріхи)* прощати, відпускати: крещеніе не до конца гладитъ всихъ Грековъ и не даетъ ласки (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 163); тоу(т) зась вúжꙋ ижъ áгнєцъ ѡнъ нєпокаланый котóрїи мúрꙋ глáдитъ грѣхы (поч. XVII ст. *Проп.р.* 81); Образъ Барáнка глáдачогѡ грѣхи всєгѡ свѣта, х҃а Бг҃а нашєгѡ в҄ пóстати чловéчєской, маліовáти роскáзꙋємо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 81).

ГЛАДИТЬ *дієсл. недок.* (кого) Доглядати, глядіти: ѡ(т)повѣдалъ. ѡ(т)стꙋпꙋю прáва блúзкости: бо потóмства дóмꙋ моєгѡ глáдить нє мáю (серед. XVII ст. *Хрон.* 196).

ГЛАДЇОЛУСЪ *ч.* (*лат.* Gladiolus imbricatus L.) *(рід трав'янистих рослин)* гладіолус: ѳагасмѡ(н) по гре(ч). гладїолꙋ(с)... по ла(т). (XVI ст. *Травн.* 214 зв.).

ГЛАДКИЙ, ГЛАДКІЙ, ГЛАДКЫЙ, ГЛАДЬКИЙ, ГЛАДОКЪ *прикм.* **1.** *(рівний; без узорів)* глáдкий: Михайлу писару... далъ... оксамиту гладкого на шату 16 локотъ (1521 *АЛРГ* 172); Отласъ гладкій на золоте черленый, крестъ и гербъ на немъ перло-

вый (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод. 9); с которы(м) то павло(м) муляро(м) пєвноє ѹчинили постановєня и зъєзднали… до вытєсаня камєня та(к) гладкого яко замсованого (Львів, 1591 *ЛСБ* 159); пани братовая… выбрала,… летникъ аксамиту чорного гладъкий, коштовалъ сто чотырдесятъ золотых (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 585); Пара коновочокъ гла(д)кихъ ѹ сподѹ з ли(с)товками (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 18); la(e)uis, гладокъ (1642 *ЛС* 249); оучинишъ ємѹ лиштвѹ золотѹю в коло, а на лиштвѣ коронѹ мѣстцами гладкѹ (серед. XVII ст. *Хрон.* 102 зв.); Гладкій. La(e)uis (1650 *ЛБ* 439).

2. *(повний, вгодований)* гладкий: ѡ ни(х) пи(л)но(ст) и стара(н)є чинячій, абы и(м) боки по(л)ны, хрє(б)ты ровны и гладки были (1596 *Виш.Кн.* 238);

здоровий, непошкоджений: Артемъ, цѣлъ, ыи, здоровый, або нєнарѹшєны(и), або гладкій (1627 *ЛБ* 180).

3. *У знач. ім. ч. і ж. р.* Гладкий, гладка. Вл. н.: Анъдрѣ(и) гла(д)кий (1649 *РЗВ* 172); Иванъ гла(д)кый (Там же, 189); Гла(д)кая и(з) сынами (Житомир, 1609 *ДМВН* 153).

◇ **на гладких стати** — зійтися для вирішення якоїсь справи: Альбо зъ братствомъ Львовскимъ нехай где на гладкихъ станетъ, — покажутъ и тые вси справы его, (кгдыжъ лепшей всихъ тые о томъ ведаютъ,) яко давно онъ патрыаръховъ своихъ вырекъся! (Вільна, 1599 *Ант.* 705).

ГЛАДКО *присл.* **1.** *(рівно)* гладко: Ми(р)ница гла(д)ко рысованая (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 18 зв.).

2. *Перен. (легко, без ускладнень і труднощів)* гладко: лазарь… лєжа(л) пєрє(д) вороты… нємл(с)тивніка великаго, которій… мор(с)кыми прібы(т)ками тєды богати(л)ся, або събѣ збира(л) абовѣмь ємоу нє было нѣ ѡ чомь и(н)шо(м) тро(с)кы, то(л)ко є(д)но абы мѣль зобрати має(т)ности и піти… а гла(д)ко ходити (к. XVI ст. *УЄ* №31, 209).

ГЛАДКОСТЬ *ж.* **1.** Гладкість. Laueitas. La(e)uor (1650 *ЛК* 439).

2. Еластичність, пружність: Гдє молодость: гдє гладкость: гдє оурода тѣла (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 2 зв.).

ГЛАДКЫЙ *див.* **ГЛАДКИЙ.**

ГЛАДНЫЙ, ГЛАДНИЙ *прикм.* (*цсл.* гладный) **1.** *(який відчуває голод)* голодний: што было в комори моеи, тое все побрал, а мене зоставил нага,… // болна, гладна и студена (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 1/VI, 57-58); ieiunus… по(с)тни(и), гла(д)ни(и), тщи(и) (1642 *ЛС* 224); Тогда діаволы… займѹтъ всѣхъ грѣшникѡвъ… // …якѡ лвы гла(д)ныи займѹтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 154 зв.-155); *Образно*: О(т)чє нашъ… Насыти гла(д)нѹю дѹшѹ мою (Чернігів, 1646 *Перло* 18);

у знач. ім. голодний: кр(с)тъ раслаблєнымъ здравиє, гладнымъ хлѣбъ (1489 *Чет.* 21 зв.).

2. *(бідний на хліб та інші продукти харчування)* голодний: Забывши ѡно(г) иже маннѹ брали въ гла(д)ной пустыни мало его знали (к. XVI-поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 65).

Див. ще **ГОЛОДНЫЙ.**

ГЛАДОКЪ *див.* **ГЛАДКИЙ.**

ГЛАДУНЪ *ч.* Гладун. Вл. н.: Сємєнъ гладѹнъ (1649 *РЗВ* 38 зв.); Миха(и)ло гладѹнъ (Там же, 128).

ГЛАДЪ[1] *ч.* (*цсл.* гладъ) голод: ѹ пожарѣ и в потопѣ, плѣнны(м) искуплєниє, во гладѣ прєко(р)млєниє (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); бѹдѹтъ глады великіи, и нєоуро(д)жаи (поч. XVII ст. *Пчела* 25); Алчѹ: Лакнѹ, гладомъ таю, єстєм голодны(и) ѣсти жадаю (1627 *ЛБ* 5); fames, гладъ (1642 *ЛС* 194); для васъ працовалємъ, гла(д) и жаждѹ подіймовалє(м) (Чернігів, 1646 *Перло* 152 зв.); Ап(ст)лѡвє,… стєрєгли пилнє…, абы… ни гонєніє, ни гладъ,… ѡ(т) Любвє Бж҃ія нє ѡ(т)разило (Київ, 1648 *МІКСВ* 349); Гладъ. Fames (1650 *ЛК* 439); **гладъ вѣчный, вѣчный гладъ** — ненаситність, жадоба: А тєбє ѡ(т)чє нашъ ст҃ый ѡ мл(с)рдя просимъ… выбавъ дѹшѣ нашѣ ѡ(т) гладѹ вѣчногѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 19); И пилнося ѡ то лѹкавый старяєтъ, якѡ бы дѹшѣ нашѣ вѣчнымъ гладѡмъ оуморивъ, И въ тмѣ грѣха якѡ въ гробѣ затворивъ (Там же, 18).

Див. ще **ГЛОДЪ, ГОЛОДЪ.**

ГЛАДЪ[2] *ч.* Назва тварини: в то(и) зе(м)лѣ естъ едно звѣра, тое слове(т)ся гладъ а маетъ два роги (серед. XVII ст. *Луц.* 533).

ГЛАДЫШЪ *ч. Діал.* Гладиш "товстун". Вл. н.: Ва(с)ко гладышъ (1649 *РЗВ* 190).

ГЛАЗНІЄ *с.* Лазня, баня: balineum глазніє (I пол. XVII ст. *Сем.* 35).

ГЛАЗНЯ *ж.* Купіль: lauacrum лазня (I пол. XVII ст. *Сем.* 107).

ГЛАСИКЪ *ч. (слабий, тихий голос)* голосок: Гласикъ. Vocula (1650 *ЛК* 439).

ГЛАСИТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* гласити) **1.** *(урочисто проголошувати)* гласити: начало ѡ(т)тѕдѕ... яко(ж) свѣдитє(л)ствѕю(т) єв(г)листы и бгосло(в)ци... в бєсѣда(х) и прóчїи всѣ, ѡ бгословїи гласѧщїє (1598 *Виш.Кн.* 287 зв.).

2. *(визначати, характеризувати кого-небудь якимось словом)* називати: И почто имєнє(м) хр(с)тїа(н)ским сєбє гласити бєз'стѕднѣ дєр'заєтє, є(г)да силы того имєни нє хранитє (1596 *Виш.Кн.* 261).

3. *(кричати)* голосити: А в'манастырѣ... вмѣсто бдѣнїа, пѣ(с)ни и млтвы и тóр'жества дхо(в)наго; пси выю(т), глáсѧ(т) и ликѕю(т) (до 1596 *Виш.Кн.* 264).

Див. ще **ГЛАСОВАТИ.**

ГЛАСКАНИЄ *с.* (*стп.* głaskanie) *(навмисне приховування)* замазування, прикривання, маскування: А єсли бы за(с) хто, нє вмѣсти(в)ши дха стго ра(з)ума, котры(и) ло(ж) бє(з) всѧкого гла(с)канїѧ и лицємѣрства обличати звыклъ,... на тоє ва(м) тáкъ ѡ(т)повѣмъ, наѕчилє(м)сѧ ѡ(т) х(ст)а исти(н)ны бє(з) похлѣбства, ло(ж) лжєю... звати (1598 *Виш.Кн.* 309).

ГЛАСКАТИ, ҐЛАСКАТИ, КГЛАСКАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* głaskać) **1.** (по чому) Гладити: такóвыи сѕтъ арїáны и поноýрцы,... котóрыи з' єднóи стороны сна бжєго, по лицѕ гласкáютъ, а з дрѕгои ńко потрєба полич́ки вытинáютъ, словáми блюзнѣр'ства пóлъными (Почаїв, 1618 *Зерц.* 69 зв.).

2. *Перен.* (що) Милувати, лестити, пестити: насыщáєтє чрéво роско(ш)ны(ми) снѣ(д)ми, гла(с)каєтє го(р)тань смачнѣиши(ми) кѕсы,... вóлю похо(т)нѕю во всéмъ испо(л)нѧєтє (1598 *Виш.Кн.* 274).

◊ **ґласкати слоухи** — *(бути приємним для слуху)* пестити вухо: нє боýдѕ похлѣб'ствомъ кглáскати слоýхи твоє́ (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 37).

ГЛАСНЫЙ *прикм.* (*цсл.* гласьнъ) *(про букву, що означає голосний звук)* голосний: Слóгъ: Склáдъ єстъ... єдна лѣтéра глáснаѧ, якѡ, а, є, и, ѡ (1627 *ЛБ* 116); Гласный. Sonorus Canorus. Vocabilis (1650 *ЛК* 439).

ГЛАСОВАТИ *дієсл. недок.* (що) Промовляти: вси тѧ слнцє свѣтлоє, Єврóпїѧ звѣздѕ єдино ѡко россіи всѣ(х) язы́къ глáсы гласѕютъ (Львів, 1591 *Просф.* 63).

Див. ще **ГЛАСИТИ.**

ГЛАСЪ, ГЛАС *ч.* (*цсл.* гласъ) **1.** *(сукупність різних щодо висоти, сили і тембру звуків)* голос: їс жє опѧ(т) зак'ликав'ши вєликымь гласо(м) испоустиль дха (1556-1561 *ПЄ* 120); Пти́цъ сла(д)копѣсны(х) гла(с) слышáвшєє дша насла(ж)дáю(т) (Львів, 1591 *Просф.* 70); Сєго рáди глáсъ мóй възвышáю яко трѕбоу (Почаїв, 1618 *Зерц.* 75 зв.); А нáсъ вѣрныхъ твои́хъ Хє Бжє на(ш)... дарѕ́и нáмъ блгословéнїє твоє вѣчноє... и рáдостный глáсъ твóй слы́шати (Чернігів, 1646 *Перло* 154); слы́шалъ гла(с) мóвячогѡ до сєбє звышъ очищéньѧ (серед. XVII ст. *Хрон.* 131 зв.); Гласъ. Vox. Sonus (1650 *ЛК* 439);

(музичного інструменту) звук: Ѡ(т)стáви ѡ(т) мєнє шѕм' пѣснєй твоих,... нѣсть глютъ зло єжє глѕми́ти сѧ, что зло твóрѧтъ гѕсли, и прóчїѧ глáсїй сосѕди (Київ, 1621 *Коп.Пал. (Лв.)* 29); Глáсъ трѕбы значи́тъ (Чернігів, 1646 *Перло* 147 зв.).

2. *(вияв чиєїсь волі)* заклик, веління: вы жє нє точїю блжєньство иматє по господню гласѕ глщѕ, блжєни мл(с)тиви, яко тїи помиловани бѕдѕ(т) (Львів, 1589 *ЛСБ* 120); лучше есть, по господнему гласу, да ся о покаянию грѣшного отец и сын и дух святый утѣшают..., нежели... бѣсы да ся веселят, и диявол радуется (1615-1616 *Виш.Поз.мисл.* 243); Тáкъ и нн́ѣшныє прєкословники, сквєрнагѡ рáди прибы́тчєства свóєгѡ на глáсъ Пáстырскїй смирéнїѧ нáшогѡ, абы бєз' исправлéнїѧ... нáшогѡ Пáстырского Книѓъ Црковныхъ... нє дрѕковáли (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 6);

рада, вказівка: Покажѣтє ми, ѡ згóдѕ вѧжѕчїє, гдє которы(и) з ва(с) то(т) конє(ч)ны(й) стéпєнь Пєтрóва глáса испо(л)ни(л) (1598 *Виш.Кн.* 274 зв.); такóвы(х) за пастырє(в) нє при(и)мѕю(т), гласа их, яко чѕ(ж)даго, слѕхати нє хощѕт и вонъ зганѧю(т) (Там же, 282 зв.); Єсли бысте гласа моєго послоухали то ѡвєчками моими были бысте (Височани, 1635 *УЄ* №62, 52 зв.).

3. Мова, слово: вси тѧ слнцє свѣтлоє, Єврóпїѧ звѣздѕ єдино ѡко россіи всѣ(х) язы́къ глáсы гласѕ-

ють (Львів, 1591 *Просф.* 63); И то(т) гла(с) оуслышалє(м), которого и(з)блєва(л) асирїйскїй оу(м) (1599 *Виш.Кн.* 215); алє бг҃овє вѣтръ поустили, а вє́жѫ прє́вра(ти)ли, и гла(с) кож(д)омѫ ина́кшїй роздѣлили (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 11 зв.); И чѫлисмо ω(т) агг҃ловъ гласъ, Жє во третїй дн҃ъ Хр(с)тосъ воскрєснєть (I пол. XVII ст. *Сл.о зб.* 26); **гласъ солодкый** — ласка, благодать: Али перестаньме тото (*в ориг.* того. — *Прим. вид.*) чинити, если хочеме, што бы на насъ пришла добрая дяка отъ Господа Бога и гласъ солодкый (XVI ст. *НЄ* 218); **подънести гласъ** — зчинити шум, крик: пр҃(о)рци, и оучи́тєлѣ въсєлєнъскїи: тыи подънєсли гла́съ свóй на оувє́съ свѣтъ оповѣда́ючи би́твѫ и воєва́нѧ на́шє и опол҄ъчє́нїє, къ дїа́волѫ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 39 зв.); **чинити гласъ** — говорити, заявляти: подобны(и) бо и сє(и) гро́шолюби́вый и́но(к) чини(т) гла(с). ωтвръгѫсѧ рєчє ωбѣ(т)ници своєго пострига (п. 1596 *Виш.Кн.* 248 зв.).

4. Думка, судження: Гласъ церкви святои противъ кацеромъ а еретикомъ (поч. XVI ст. *Песн.п.* 51); приводит уже знак,... поземного разумѣния и согласия во нераздѣлном гласѣ вызнания о вѣрѣ и во всяком разумѣнию околодушного збавения латынский костел стоит (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 171); Показа́лъ то Ап(с)лъ с(т): Па́вєлъ, в҆ Посла́нїи своє́мъ до Гала́тω(в)... та́къ мо́вѧчи: хотѣлъ жє́бы с ва́ми бы́ти нн҃ѣ , и измѣни́ти гла́съ мо́й, якω нєдоѫмѣва́юсѧ ω васъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 3 зв.).

5. *(назва мотивів у системі церковного співу)* гласи: Церковнаго гласа пѣснь, во антифонах пѣваемого (1615-1616 *Виш.Поз.мисл.* 245); Въ "Октоиху", въ пѣсни шестой осмого гласа, въ четвертокъ, всѣ апостолове называются каменьми (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 395).

6. Прохання, мольба, молитва: Бж҃є мо́й добротли́вый, ώто прєд҆ тобо́ю стои́тъ, Рабъ твóй плачли́вый. Гла́съ в҆ Нбо по(д)но́ситъ, А тєбє ω мл(с)рдѧ про́си(т) (Чернігів, 1646 *Перло* 33).

◇ **дати глас** — повідомити про щось; дати знак: Отожь, если схочете и ревнуете о том совѣтѣ, дайте нам глас и поможем вам своим трудом на тое дѣло (1608-1609 *Виш.Зач.*.204).

Див. ще **ГОЛОСЪ.**

ГЛЕДАТИ *дієсл. недок.* **1.** (чим) Розпоряджатися: нас въ недостатках наших может Тот спомочи, Который все въ моци своей мает и, кого хощет,.∴ обогащает, Который богатствами гледаеть (Вільна, 1600 *Катех.* 15).

2. (кого) Доглядати, глядіти: Już mene ne hledáiesz Wożmi pyroch sczo tám máiesz Tá zijsz (!) (Яворів, 1619 *Гав.* 22).

Див. ще **ГЛЕДѢТИ.**

ГЛЕДѢТИ, ГЛЕДЕТИ, ГЛЕДИТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* глѧдѣти) **1.** (що, на що і без додатка) Дивитися (на що): я... ωбадва по(з)вы... слѫзє за(м)ковомѫ... и свєщєникови... которыє на тоє положє(н)є... ωчима своими глєдѣли мєновитє єсми... имъ ...ωказа(л) (Володимир, 1589 *ЖКК* II, 183); Але не пойдетъ то имъ! Бо не на то гледети потреба, хто первей, але на то, где справедливей и прыстойней (Вільна, 1599 *Ант.* 561); што все власне при бытности моей се дѣяло, и очимамъ своими на тое гледилъ (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 251); на звѣзды глє́дѧчи, пе́вности ча́сѫ... довѣдоватисѧ пови́нє(н) (серед. XVII ст. *Кас.* 22 зв.);

(на що) бачити (що): А та́къ ты пане Тваровский о то маешъ: злодея абысь его казалъ скарать такъ яко злодея, што бы ся десятый, на тое гледечи, каялъ (Луцьк, 1568 *АрхЮЗР* 6/I, 64);

(в що) заглядати: Oś kotá w michu kupywiem Czom ia tak ne mudry bywiem Jże w tot mich nie hledywiem (Яворів, 1619 *Гав.* 18); **смерть у зубы гледить** — смерть заглядає (зазирає, дивиться) в очі (у вічі): А найпервѣй Млодє́нци... Бы́стє на свой лѣта Молоды́и,... Нє оуфа́ли, по́мнєчи на о́но посло́в҆є. Смє́рт҆ оу зѫбы нє глєди́ть (Вільна, 1620 *Лям.К.* 22);

(дивитися, щоб знайти) шукати: И кгдымъ кустодию отъ того листу отодралъ и розгорнулъ его, еще самого листу не читаючи, алемъ почалъ гледити подпису рукъ (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 481).

2. *(у наказ. сп. виражає застереження)* гляди, дивись: а то... пн҃є возъны(и) глєди ижъ малъжонъка моя сєдитъ добра здорова а дєти... єє то на мєнє змышляють (Луцьк, 1577 *ЖКК* I, 82).

3. (що, чого) Пильнувати, доглядати, глядіти (що, кого і без додатка): Маєть малжонка моя... на търетей части всѣхъ помененых именей моих... тое всее оправы... гледѣти (Шумбар, 1552 *АрхЮЗР* 8/III,

29); Пришла до него сыты гледѣти (поч. XVII ст. *КЛ* 79); а твоя речъ церкви гледити (1649 *ШКН* 180).

4. (на кого) Звертати увагу: орнаты и(з) ора́торми бываю(т) оу него якъ сметьє, понєва(ж) толко на чи(с)тоє поко́рноє и сокрȣшеноє ср(д)це гледи́тъ (Острог, 1587 *См.Кл.* 15 зв.); тоє всєє оправы... сȣ(д)... прыпатры(в)шыся свєдє(ц)тво(м) стороны поводовоє... глєдячи на актора по(з)вȣ своє(г)... до доводȣ прысȣди(л) (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 19 зв.); тогды оутєка́ти нє ма́ю, абы́мъ на ты́є зло́сти да́лєй нє глєде́лъ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 11 зв.).

5. (в чому) *(добиваючись істини, перевіряти)* шукати: Ви(ди)тє ли я́ко слѣ(д) а(н)тихри(с)то(в) ȣхвали́ли є(с)тє, и сєбє ни в чо(м) нє глєдѣти зака(з)ȣєтє, блȣдȣжє и вымыслом// ...по(с)лѣдовати повєлєваєтє (1598 *Виш.Кн.* 285-285 зв.).

Див. ще **ГЛЕДАТИ.**

ГЛЕЗНА *ж.* (*цсл.* глєзна). *Діал.* "суглоб у кістках". Вл. н., *ч.* Миско Глєзна (1649 *РЗВ* 178 зв.).

Див. ще **ГЛЕЗНО.**

ГЛЕЗНО *с.* (*цсл.* глєзна) **1.** Голінка: глє(з)но, го́лѣнь (1596 *ЛЗ* 40); Глезно́. Crus. Tibia (1650 *ЛК* 439).

2. Кісточка, щиколотка: на чєстны(х) жє нога(х) єго плюснанъки до глєзнȣ (1489 *Чет.* 100 зв.); Одє́ждȣ носи́ до́лгȣ до глє́знъ (Львів, 1642 *Жел.П.* 2 зв.).

Див. ще **ГЛЕЗНА.**

ГЛЕІОВАТЫЙ *прикм.* Глейкуватий, глеюватий: сты́й ѡц҃ъ росказалъ бы́лъ, жєбы з' єдного мѣстца матє́рію глєіова́тои зємлѣ зноси́лъ, для вєсє́лшого выправе́нья огоро́дца и яри́нъ (Київ, 1627 *Тр.* 556); боло́то глєіова́тоє было (Київ, 1631 *Син.Тр.* 813).

ГЛЕЙ *ч.* *(клейка глина)* глей: Глє́й боло́тяний рȣка́ми възми, кото́ры(м) Слѣпо́гѡ о́чи нама́жєшъ (Київ, 1631 *Син.Тр.* 814).

ГЛЕЙТОВНЫЙ *прикм.* (*стп.* glejtowny, *стч.* glejtovni) охоронний. ◇ **листъ глейтовный** *див.* **ЛИСТЪ**[2].

ГЛЕЙТЪ, ҐЛЕЙТЪ, КГЛЕЙТЪ *ч.* (*стп.* glejt, glet, *стч.* glejt, klejt, *свн.* geleite) *(право вільного переїзду або побуту)* охоронна грамота: тымъ... листо(м) кн҃зю андрєю... ѡзна(и)мує(м) а по(д) ласкою нашєю кролє(в)скою и по(д) винами... проти(в)нико(в) кглє(и)товъ нашихъ (Варшава, 1581 *ЖКК* II, 89); Нє могȣ тєды то́бѣ тако́гѡ глєи́тȣ да́ти, За́ кото́рымъ бы́сься мо́глъ смє́рти оуваровати (Київ, 1622 *Сак.В.* 44); А такъ я, наместникъ тотъ кглейтъ, ...до книгъ... кгродскихъ... уписати росказалемъ (Володимир, 1645 *АрхЮЗР* 3/I, 400).

ГЛЕКЪ *ч.* Глек: идѣтє до мѣста и стрѣти(т) ва(с) чл҃къ в' скоудєл'ници водоу нєсоучи (в з'баноу або в' глєкоу) за ни(м) пойдѣтє (1556-1561 *ПЄ* 184 зв.); тог'ды ѡна(а) то жєна ѡставив'шѝ // вѣдро своє (або глєкъ, або збань) и пошла до мѣс'та (Там же, 355 зв.-356).

ГЛИБОКИЙ *див.* **ГЛУБОКИЙ.**

ГЛИБОКІЙ *див.* **ГЛУБОКИЙ.**

ГЛИНА, ГЛЇНА, ҐЛИНА, КГЛИНА *ж.* Глина: kotory [weży] i byli omazany, ino welmi płocho, a wże y taja hłyna opadała (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 20); обълепълєно плотъ з надво(р)я глиною (1552 *О Він.З.* 129 зв.); шпи(х)лєръ... глиною ѡбъмазанъ (1552 *ОЧерк.З.* 5); сени, колемъ обтыканы и глиною обмазаные (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 350); На глинȣ дєвє(т) грошє(и) далося (Львів, 1607-1645 *РДВ* 9 зв.); И поста́вили прєложе́ныхъ и пригана́човъ робо́ты, ...гли́нȣ на лѣплєньє цє́ґлы копа́ти (Вільна, 1627 *Дух.б.* 366); Брє́ніє: Гли́на, боло́то, ка́лъ, гря́зь (1627 *ЛБ* 12); И оуказа(л)ся ємȣ г(с)дь в поломєни огни́стомъ... и ви́дѣлъ ижъ кглина горѣла (серед. XVII ст. *Хрон.* 81); Гли́на. Argilla. Lutum (1650 *ЛК* 439); Глина чєрмна. Rubrica (Там же); *Образно*: ты х(р)стїаньскїй чл҃чє, зє́мная спро́сная нє вѣ(ч)ная гли́но (XVI ст. *УЄ* №29519, 50).

Див. ще **ГЛИНКА.**

ГЛИНАСТЫЙ *див.* **ГЛИНЯСТЫЙ.**

ГЛИНЕНЫЙ *див.* **ГЛИНЯНЫЙ.**

ГЛИНИЩЕ *с.* *(місце, звідки беруть глину)* глинище: панъ гаврило... вєлъ насъ... ѡтъ глинищъ ...к долинє кȣ врочищȣ жолобовȣ (1546 *ОГ* 55); выехавши намъ на ниву, неподалеку отъ Киева,... у глинищу, по обеюхъ сторонъ двохъ дорогъ..., смотрили есмо того дела (Київ, 1539 *АрхЮЗР* 1/VI, 27); тая нива подле валка, по обудву сторонахъ дорогъ у глинищъ (Там же, 29).

ГЛИНКА *ж.* Глинка, каолінь. ◇ **червленая глинка** — *(різновид глини)* червона глинка: sinopis, чє(р)влєная гли(н)ка, чє(р)вєцъ (1642 *ЛС* 373).

ГЛИННИКЪ *ч. (місце, де копають глину)* глинище: Двиною въ рѣку Туровю, а Туровью у верхъ по глинникъ (1509 *АЮЗР* I, 39).

ГЛИННЯСТЫЙ *див.* **ГЛИНЯСТЫЙ.**

ГЛИНОКОПЫ *мн.* Глинище: а ѡчковичь иванъ далъ оув орищо(к) ланъ и синожатю по самы глинокопы (I пол. XVII ст. *УИ* 1911/9, 13).

ГЛИНЯНКА, ГЛИНАНЪКА *ж. (будівля з глини)* глинянка: напервей светлица великая, зъ нее, …сени, светлица, напротивко зъ сеней кухня глинянка (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 56); подобáлоса ємꙋ в҆ тóй самóй глúнанъцѣ и створéню резꙋ́мномъ (!) ꙗ́къ в҆ дорогóмъ и выбóрно(м), мéшкати (Вільна, 1627 *Дух.б.* 382).

ГЛИНЯНЫЙ, ГЛИНЕНЫЙ, ГЛИНЯНИЙ, ГЛИНАНЫЙ, ҐЛЇНЕНЫЙ *прикм.* **1.** *(зроблений з глини)* глиняний: свѣтлица с коминомъ глинянымъ (1552 *ОЧерк.З.* 4 зв.); У олтару: престолъ и жертовникъ,… банка глиненая зъ виномъ (Луцьк, 1583 *Арх ЮЗР* 1/I, 183); В дóмꙋ велúко(м)…, не то(л)ко нáчина злóтыє…, але деревáныє и глинáныє бы́ти моу́сатъ (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 201); начи(н)є глинєноє є(ст) (XVI ст. *КАЗ* 601); ієрей ма(л) зарѣзати єдно кꙋрча и воупꙋстити кр(в)ъ с него на глинаноє начина в текꙋчꙋю вóдꙋ (XVI ст. *УЄ* №29519, 143); Скꙋдéль: Глúнаный збáнъ, или горнéцъ (1627 *ЛБ* 115); з пꙋшки ґлїненой… по гро(ш) 3 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 1); А в҆ тóмъ ал҆кúрикꙋ, абѡ оу глúнанóй храминѣ оучинúв҆ тóй црúци пáть ѡкóнецъ (Чернігів, 1646 *Перло* 3); начи(н)є глúнаноє котóрого са дóткне(т) бꙋдетъ страчóно (серед. XVII ст. *Хрон.* 120); fictile, скуде(л), глиняни(й) сосу(д) (1642 *ЛС* 197); Глúняный. Argillaceus. Fi[c]tilis (1650 *ЛК* 439).

2. *Перен.* Хиткий, безпідставний: Скончивши тыи свои глиняныи доводы, отступникъ до такой ся апострофи удалъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 504).

ГЛИНЯСТЫЙ, ГЛИНАСТЫЙ, ГЛИННЯСТЫЙ, ГЛИНАСТЫЙ *прикм. (кольору глини)* глинястий: Возники дей теж глинастыи…, кꙋ потребе своєй в него взал (Вільна, 1555 *AS* VI, 17); трети(и) ко(н) гли(н)нясты(и) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 14 зв.); У Осовика клячъ дви: одна карая,… другая глинастая (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 228); воздух ядамашковый, глинястый (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 502); Коней глинястых цукгъ с каретою пану Заневичови (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 629); balius color, тисавы(й), глиня(с)ты(й) (1642 *ЛС* 100); глинястых коней пару — зол. двисти чотырдесятъ (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 68).

ГЛИНАНЪКА *див.* **ГЛИНЯНКА.**

ГЛИПАТИ *дієсл. недок. (дивитися, поглядати)* глипати: Глипáнїє: Погладáнє. Ты ѝнамо глúпаєши, и ино бéсѣдꙋєши (1627 *ЛБ* 25).

ГЛИСТА *ж.* (*цсл.* глиста, *стч.* hlíst, hlísta, *стп.* glista) *(черв'як)* глист: Кто часто тѣ ядра миґдали(н)ныє ѣстъ ꙋ того глисты внꙋтри ꙋмираю(т) (XVI ст. *Травн.* 42); Та(к)жє навари рѣпакоу из вино(м): и пїи пораноу на(д)щєср(д)цє гли(с)ты з ноутра выганає(т) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 9); Глиста. Lumbricus. Colubra ca(e)ca (1650 *ЛК* 439).

ГЛИСТНИКЪ *ч. (назва рослини)* глúсник: Глистнúкъ зелїє. Seriphium (1650 *ЛК* 439); Глистнúкъ морскїй. Corallina (Там же).

ГЛЇНА *див.* **ГЛИНА.**

ГЛОБА *ж.* (*болг.* глоба, *серб.* глоба) **1.** Судовий штраф, судове стягнення: на ꙋсихъ ихъ тѣхъ селъ да не имаютъ ходити… глобници… и ни жадною(!) глѡбоу брати ѡ(т) тыхъ люди що ꙋ ихъ селахъ боудоутъ жити (Сучава, 1522 *МЭФ* фотокоп. 12); оуси глѡбы що са наидꙋтъ на тыхъ люди ѡ(т) тыхъ селъ а ѡни оуси абы были нашемоу стомꙋ мѡнастыри ѡ(т) поутнои (Там же).

2. Вл. н., *ч.*: Паве(л) Глоба (1649 *РЗВ* 154).

ГЛОБНИКЪ *ч.* Збирач судових штрафів: на ꙋсихъ ихъ тѣхъ селъ да не имаютъ ходити… глобници… и ни жадною(!) глѡбоу брати ѡ(т) тыхъ люди що ꙋ ихъ селахъ боудоутъ жити (Сучава, 1522 *МЭФ* фотокоп. 12).

ГЛОВА *ж.* (*стп.* głowa) те саме, що **голова** у 1 знач.: Oná miełá sztósi dywneho ná hłowi (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 3 зв.).

ГЛОГОВИЙ *див.* **ГЛОГОВЫЙ.**

ГЛОГОВИНА *ж.* Кущ дерену, кизилу: cornetum, глоговина (1642 *ЛС* 144).

ГЛОГОВЫЙ, ГЛОГОВИЙ *прикм. (який стосується дерену, кизилу)* дереновий, кизиловий: казалъ Пúлатъ привазати Іса до сто(л)па камѣнного…

и бити ѡкрѹтнѣ мѣтлами тєрно́выми, и глоговыми (поч. XVII ст. *Пчела* 56); А Моисєй... позна́лъ... истотного Ба..., чєрє(з) но́воє чѹдо кото́роє ѡказа́лоса // в҆ кѹстѹ албо в҆ глого́вомъ дєрєвци (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 272-273); corneus, глогови(й) (1642 *ЛС* 144).

ГЛОГЪ *ч.* (*лат.* cornus sanguinea) дерен, кизил: cornus, глогъ дрєво (1642 *ЛС* 144); Глогъ. Oxyacantha. Spina alba (1650 *ЛК* 439).

ГЛОДЪ[1] *ч.* (*лат.* crataegus) глід: єгда(ж) нє хотѣ(л) подавати з҆ сєбє слоу́шныхъ пло́довь нєха(и) жє в нє(м) ростє гла(д) (!) тєрна кь згинєнїю є(г) (Львів, 1585 *УЄ* №5, 240 зв., на полях); Тє́рньє и ѡ́сот аб́о гло́дъ роди(т) тобѣ бѹ́дєтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 10).

ГЛОДЪ[2] *ч.* (*стп.* głód) те саме, що **голодъ**: Та sczo budemo czynity liboi prydet hłod terpyty (Яворів, 1619 *Гав.* 20); Ominut nas teper hłody koli bulsze dostánemo (Там же, 21).

Див. ще **ГЛАДЪ.**

ГЛОЗА *див.* **ГЛОССА.**

ГЛОСНЇ *прикм.* Голосистий: canorus глоснї співак (I пол. XVII ст. *Сем.* 43).

ГЛОССА, ГЛОЗА *ж.* (*гр.* γλῶσσα) (*коментар, пояснення у стародавніх і середньовічних рукописах*) глоса: жі(до)вє пи́шоу(т) в свои(х) гло́за(х), и(ж) про́то бъ па(н) то́тѹ пла́гоу прєпоу́сти(л), и(ж) са ѡ(т) ло́жа тои но́щи жє(н)скои нє трима́ли (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 20 зв.); На кото́рыи то сло́ва в҆ то́й жє ро́зѹ(м) Лати(н)скаа гло́сса пи́шєтъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 226).

ГЛОТА *ж.* Сонм: Али Бгъ огородилъ люди ангелы, май бурше хрестяны, ангелъсковъ глотовъ объгородивъ ихъ дѣля того, што бы дявулъ не мугъ зло учинити (*в ориг.* оучити. — *Прим. вид.*) нѣкому (XVI ст. *НЄ* 68).

ГЛОТАТИ, ГЛЫТАТИ *дієсл. недок.* (*жадібно ковтати*) глитати: што зна́йдє(т), горъкоє ли, или ква(с)ноє пи́во альбо мє(д), то́є гло́щєт (п. 1596 *Виш.Кн.* 255); котороє сма(ч)нѣ(й)шєє пиво, мє(д), и́ли вино ко(ш)тѹ́ючи, тоє го(р)ло(м) глыта́єиши(!) (Там же); Яко мертвого тру́па, опла́тъка глытають, а Христа живого в Хлѣбѣ отмѣтають (к. XVI ст. *Укр.п.* 76).

ГЛОТНИЙ *прикм.* Ополченський. ◇ **дворникъ глотний** *див.* **ДВОРНИКЪ.**

ГЛУБЕЙ, ГЛУБѢЙ *присл. в. ст.* **1.** (*далі всередині чогось*) глибше: Гды крѹ́шє(ц) золоты(и) в го-рѣ чи(м) далѣ(и) глѹ́бѣ(и) копає(ш), ты(м) собѣ бо(л)шє бога(т)ства зна(и)дѹ́є(ш) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 2 зв.).

2. (*далі вглиб чогось*) глибше, далі: тыє ново(т)ныє оторва́нцы слѹ́шнѣ бы са бга боа́ти... мѣли, кгды(ж) ни́жъ и сидоръ бы́лъ вє Флорє́нцїи зашо́лъ, далє́ко // глѹ́бєй забрыли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 154-154 зв.).

3. (*проникаючи в суть речі*) глибше: а є(с)ли ся хто хочє(т) глѹ́бѣ(и) ѡ то(м) в история(х) бадати то(г)ди ємѹ то сна(д)нє при(и)дє, што мнѣ з вєликою працєю (1582 *Кр.Стр.* 75).

4. Ліпше, краще: Ажєбымъ сѹптє́лнѣи и глѹ́бѣи по здо́лности силъ моихъ вы́мовилъ, пи́лнє слѹ́хати хотѣтє (Вільна, 1627 *Дух.б.* 32).

ГЛУБИНА, ГЛУБЇНА, ГЛУБЫНА, ГЛУБИНЯ *ж.* **1.** (*простір, що знаходиться на великій відстані від поверхні до низу*) глибина: морє пєско(м) ѡградивыи рѣки и роучаи и крыници ѡ(т) глѹбины зє(м)ли намъ нєвидимо спѹскає(т) (1489 *Чет.* 124 зв.); а коли пєрєсталь наоучати ихь рєкль к҆ симонови постоупи на глоубиноу и // завръстє мрѣжоу вашоу на уловлєна рыбь (1556-161 *ПЄ* 227-227 зв.); ѡколо по(л)ночи видєлоса жєкларо(м) и(ж) была бли(з)ко ни(х) нѣкотораа краина, которыи спусти(в)ши шну(р) з олово(м) змѣрили глубиню са(ж)нє(и) два(д)цє(т) (II пол. XVI ст. *КА* 150); тѹю глѹбинѹ знашо(л) є(с)ми, с кото́рои погра(з)нѹвшїй, николи жє вєрьноутїса нє можє(т) (1599 *Виш.Кн.* 214); такжє и ры́бы в҆ вшєлаких глоуби́нахь або оу мори боу́доуть (поч. XVII ст. *Проп.* 24 зв.); Вєздєсы́й яко Бгъ нашъ // На нбси, и на́ зємли... въ глѹ́бинахъ мо́рскихъ, и в҆ мѣстєхъ бєзвѡ(д)ныхъ (Чернігів, 1646 *Перло* 30 зв.-31); Глубина. Profunditas. Gurges. Altitudo gurgitis (1650 *ЛК* 439); *Образно*: Нєдарє́мно назва́на є́сть цркв хва и кораблє́мъ, и́бо в҆ нємъ прєхо́дим глѹ́бинoу бѹрли́вого мо́ра того свѣта (Почаїв, 1618 *Зерц.* 50).

2. (*відстань зверху вниз від поверхні, краю чого-небудь*) глибина: колодязь затвєржєныи про

глубину водъ живыхъ (поч. XVI ст. *Песн.п.* 53); Колодє(з) в замъкѹ глѹбини л҃ сажонъ (1552 *ОКЗ* 33 зв.).

3. *(місце, простір, які віддалені від чого-небудь або знаходяться в середині чогось)* глибина: тричѣ у бочку заденъчовали мя, нучъ и день у глубинѣ емъ бывъ (XVI ст. *НЄ* 206); О гордая горъдини, кичишъся до неба, але во глубину снійдеши до ада (к. XVI ст. *Укр.п.* 77); грѣшницы з ни́ми потонѹли, якѡ ѡлово ...и глѹбина ѡгнє́наѧ пожрє́ ихъ (Чернігів, 1646 *Перло* 159 зв.).

4. *(один з вимірів простору)* глибина: просѝ собѣ зна́мєнїа, то єсть зна́кѹ ѡ(т) Г҃а, в҃ глѹби́нѹ або в҃ высотѹ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 40); Што́ єсть широта́, и долгота́, и глѹбина́, и высота́ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 56); *Образно*: Высота́ моу́рѡвъ тыхъ, є́стъ ѡбѣт҃ница ра́дости... и глѹбина́ ихъ вы́ро(к) стра́шный, и прєщє́нїє геє́ны (Почаїв, 1618 *Зерц.* 69).

5. *Перен. (про значущість, важливість, змістовність чого-небудь)* глибина: Г҃ь нашь правдивый х҃с, правє(д)ный б҃ъ а нєвымовнаѧ глоубина, и щироє мл҃(с)ръдїє (к. XVI ст. *УЄ* №31, 19); ѡ глѹбино́ бога́тства, и прємѹдрости, и разѹма Б҃жїѧ (Вільна, 1620 *См.Каз.* 2 зв.); Ты и сѹщєства Б҃жїѧ глѹби́нѹ,и прєгладає́шъ и спитѹєш҃, И таковѹю вѣдомость ма́єшъ (Чернігів, 1646 *Перло* 30);

(значний ступінь вияву або поширення чого-небудь) глибина: лю(д) нєвѣрный... нє ѡкр(с)ти́вши(с), въ глѹбинѣ грѣхо́внѣй погибаю(т) (XVI ст. *УЄ* №29915, 11б); есть тако глубоко-лживый костел римский, иже его с той глубины ложное нихто во вѣки не возмет (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 176); Ани всю глѹбинѹ сла́вы своє́и показа́лъ: лє́чъ я́къ мно́гѡ змѣсти́ла мѣра з(д)рѣницъ очі́й и́хъ (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 124); из҃ глѹбины д҃шевныѧ воздхнѹвши съ поклонє́нїємъ до лица землѣ, мовтє набо́жнє ѡвыє слова́ со́тника (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 915).

◇ **мучимая глубина** — пекло: Душе, душе злая,... будеши терпѣти в мучимой глубинѣ (к. XVI ст. *Укр.п.* 50).

Див. ще **ГЛУБОКОСТЬ, ГЛУБОСТЬ.**

ГЛУБОКИЙ, ГЛУБОКЇЙ, ГЛУБОКЫЙ, ГЛУБОКЪ, ГЛИБОКИЙ, ГЛИБОКЇЙ, ГЛЫБОКИЙ *прикм.* **1.** *(який має велику глибину)* глибокий: бы(с) тѹ... кладязь великъ глѹбокъ (1489 *Чет.* 4); ѡзєра кѹ(д)ворѹ налєжачиє ѡзєро глѹбокоє ѡзєро... чє(р)цко (Черногород, 1578 *ПВКРДА* III-2, 19); ко(н)вє нє имає(ш), а коло́дѧ(з) є(ст) глѹбокы(и) (XVI ст. *УЄ* №29519, 65); И ты оцє́анскоє глѹбо́коє мо́рє, Ра́дѹйсѧ (Львів, 1631 *Волк.* 25); Хто́ бы вѣдалъ якъ зва́но Киты вѡ́дъ глѹбо́кихъ (Київ, 1632 *Єв.* 294); А прє(д) лицє́мъ ва́шимъ бѣсѡвє засмѹчены. И я́ко ви́рѡвє того́ мо́рѧ глѹбо́кїи (Чернігів, 1646 *Перло* 45 зв.); *Образно*: пѹстити тѹю наѹкѹ, жєбы сѧ єи статє(и) нє хвита́ли, кото́рїє с потопѹ глѹбоки(х) во(д) грѣхо(в) ратова́ны (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 3 зв.).

2. *(який міститься або лежить на значній глибині далеко від поверхні)* глибокий: тамъ ровъ досыть глѹбокъ (1552 *ОЖЗ* 20 зв.); узриш а(д) с пропастью глѹбокою (п. 1596 *Виш.Кн.* 257); подо мною глѹбокїй до́лъ пєкла горѧчого (поч. XVII ст. *Пчела* 6);

(який проникає на значну відстань всередину чого-небудь) глибокий: вказа(л) панъ пєтръ сємашко соснѹ ѹ которо(и) врѹбъ глѹбоки(и) с одноє стороны сосны (1546 *ОГ* 40 зв.); А та(к) во(з)ны(и)... ѡ(г)лєда́(л) ...великую рану глубокую смє(р)тє(л)ную (Житомир, 1650 *ДМВН* 202).

3. *(розташований далеко від якого-небудь місця)* глибокий, віддалений: ѡт того лѣса... ѹ дрѹгий лѣсъ, глѹбокий Пєрєброд (Пісочне, 1541 *AS* IV, 282); прєтожъ ѡсѹди́л҃ себѐ само́го, шесть мѣсѧцїи в҃ багни́скѹ скитском҃, кото́роє в҃ глѹбо́кой пѹщи было́, сѣдѣти на́го (Вільна, 1627 *Дух.б.* 4 зв.); пла́чючи вбѣжа́ли под҃ тѣнь глыбо́кой доли́ны (серед. XVII ст. *Хрон.* 9).

4. *(який досяг високого ступеня)* повний, цілковитий: была та́ѧ мило(ст) ба́рзо широ́каѧ и барзо глоубо́каѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 299 зв.); присмотри добре тое глубокое падение костела римского (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 179); той лѹка́вый дѹхъ... зъврѣжєнъ з высѡ́кои свѣтлости, до глѹбѡ́кои тє́мности (Почаїв, 1618 *Зерц.* 26 зв.); Нє зайдєшъ в҃ глѹбо́коє нѣкгды запомнѣнѧ (Київ, 1622 *Сак.В.* 48); По(д)часъ в҃ глѹбо́комъ мол҃ча́н҃и, ти́хости и поко́ю в҃ ча́сѹ д҃ша заживаєтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 194); налє́жит҃ пристѹпа́ти до причащє́нїѧ... з҃ глѹбо́кимъ смирє́нїєм҃ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 914).

5. *(значний за змістом, значенням)* глибокий: Тутъ треба доброго теолога и бѣглого на поняте дивно глубокое науки того учителя (Вільна, 1595

Ун.гр. 12б); Жалемъ таковѡго заслѣпѣнья нѣкоторыхъ будучи порушоный, не сегаючи глубокихъ речей, бо бы немалые книги о томъ быти мусѣли,... собралемъ чельнѣйшые артыкулы вѣры (Вільна, 1608 *Гарм.* 171).

6. *(який досяг крайнього рівня)* глибокий, пізній: єслѝ бысь по многи(х) цнѡта(х)..., в' глꙋбо́кой ста́рости таки(м) оупа(д)комъ бы(л) ѡшоу́канъ, анѣ тогды нє при́стоѧло бысѧ ѡ(т)ча́ѧти (Острог, 1607 *Лѣк.* 109); знашо́л'сѧ в' глꙋбо́ко(и) и масти́то(и) ста́рости (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 26); Що(ж) бовѣмъ по глꙋбо́кой ста́рости на томъ свѣтѣ, що помо́гꙋтъ до́лгіи лѣта (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 942).

7. *У знач. ім. с. р.* **глыбокоє.** Вл. н.: два копъцы надъ гостинцомъ вєликимъ которы(и) чєрєз глыбокоє до пєрєяславля идєтъ (Ковалин, 1599 *ЦНБ* ДА/П-216, 99 зв.).

8. У складі вл. н.: **долина Глубокая**: тоюж дорогою поехавши и звернувши лугомъ до долины Глубокое, в которой долине и озеро стоить (Київ, 1571 *ЗНТШ* XI, 16).

ГЛУБОКО *присл.* **1.** *(далеко всередині чогось)* глибоко: взємшє нєчистии жидовє кр(с)тъ ч(с)тныи х(с)въ и с ним жє титлы и гвоздия... схоронили в горѣ, в зємли глоубоко (1489 *Чет.* 26); каж'дыи... подобєнь є(ст) чл҃кови которыи домь свои з'боудоваль, ижє глоубоко в'копаль и положиль ѡсновоу на камєни (1556-1561 *ПЄ* 238 зв.); вы ѧкъ лєта́ючиє пти́цы, глꙋбо́ко плава́ючиє ры́бы (Острог, 1587 *См.Кл.* 1); ѡ слѣпото шале́наѧ, и нєвѣрного ср(д)ца кото́рїє та(к) глꙋбо́ко в болотно(и) зє(м)ли лєжа(т), и(ж) и(м) ничо́го нє смакꙋє(т), єдно тїє рѣчи тє(м)ныє тєлєсныє (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 24); вся студенъ запре(т)ся в мори, и в зе(м)лѣ глꙋбоко (серед. XVII ст. *Луц.* 543).

2. Сильно, міцно, повністю, цілком: яко вмѣсто праведливого есть тако глубоко-лживый костел римский (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 176); костел римский правдивым показати хощет, але глубоко и тое лжет (Там же, 185); ка́мєнь... ма́лю... мѧ нє привалилъ..., ґды по(д) ни́мъ глꙋбо́ко спа́лємъ (Київ, 1627 *Тр.* 557).

3. *(далеко вглиб чогось)* глибоко: поведи(л) и(ж) то є(г) з ру(ч)ницы пострєлєно тою(ж) кулєю которою и пн҃а єго и длѧ то(г) дє(и) жє сѧ кулѧ змо(г)ла глубоко в мєнє нє пошла (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 29); Стєфанъ нєгрєбєцки(и)... протєстова(л)сє ѡ то(м) и(ж)... татаровє... нава(л)ностю вєликою загоны ба(р)зо глꙋбоко и широко роспꙋ(о)ти(в)ши... мєстєчька и сєла звоєвали (Кременець, 1618 *ЛНБ* 103, 55/Іе, 256,28); Лицє́ єго́ (ѡ смꙋтќꙋ) бєзчє́стно ѡплва́но,... На гла́вѣ прикрі́й Вѣнє́ц' с тє́рнѧ оуплєтє́ный, Глꙋбо́ко до само́го мо́згꙋ притиснє́ный (Львів, 1631 *Волк.* 13); у которого [хлопа]... ранъ две вверху головы шкодливе и глубоко тяты(х) (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 352).

4. Пізно: Кгды́ хотѧ́жъ южъ в глꙋбо́ко шєдивыи лѣта, Родитєл' их' пожєкгна́лъ марност' того́ свѣта (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 6).

5. *(проникаючи в суть речі)* глибоко, досконало: хто́ з' на́съ,... мыслїю, та́къ далє́кѡ, та́къ глꙋбо́кѡ,... зайти́,... и взыйти́ мо́глъ (Вільна, 1620 *См.Каз.* 2 зв.); wysoko Umom litaiesz, mudrosti znaiesz szeroko, hłuboko (1648 *П. про Пот.* 200); люде входятъ в блꙋдъ, ґди глꙋбоко речъ слышатъ а не добре розꙋмѣютъ (серед. XVII ст. *Луц.* 524).

6. *У знач. присудк. слова.* Глибоко: справє(д)ли́выи ѡ(т) оутѣши́тєлѧ и потѣхъ заживаю́тъ, а грѣшныи з' бѣсы мꙋча(т)сѧ: справє(д)ли́выи высо́ко, а грѣшнїи глꙋбо́ко (Львів, 1642 *Час.Слово* 273).

Див. ще **ГЛУБОЧЕ.**

ГЛУБОКОСТЬ *ж.* **1.** Те саме, що **глубина** у 1 знач.: жа(д)ного нѣма(ш) кꙋпца́ абы длѧ є(д)но́го ра́зꙋ потопє́ньѧ и страчє(н)ѧ товарꙋ, мѣ(л) пєрєстати пла́вати, алє зновꙋ прє(з) мо́рє и валы́, и широ́кїє глꙋбо́кости // жєкглює(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 96-97); Пр(о)ркъ іѡна... встоупилъ в мо́рє, або поу́сти(л)сѧ на нєбє(з)пє́чныє мо́рскїє глоубо́кости (поч. XVII ст. *Проп.р.* 109 зв.); якъ оу́дища пома́лєн'кꙋ вытѧга́єтъ з глꙋбо́кости ры́бꙋ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 331); Глꙋбина́: Глꙋбо́кость (1627 *ЛБ* 25); гды́ та́къ мо́рє закипѣло ѡ(т) гра́дꙋ... всѣхъ в' глꙋбо́кости мо́рской затопи́ло (Київ, 1627 *Тр.* 668); Сла́ва и хва́ла Бг҃ꙋ на высо́кости, ...и Въ мо́рской стра́нной глꙋбо́кости (Чернігів, 1646 *Перло* 27); *Образно*: а є́сли бы кто́ впосро(д)кꙋ оуста(л), пꙋсти́вшисѧ анкіры тоє ст҃оє вы́пасти моу́си(т) з́аразъ, и оутоноу́ти на глꙋбо́кость злѡстєй пришє́дши (Острог, 1607 *Лѣк.* 12); *У порівн.*: тая [церковъ]

бовѣмъ, яко глубокость морская, геретыковъ пожерла (бл. 1626 *Кир.Н.* 26).

2. Те саме, що **глубина** у 2 знач.: сѣяй... сѣмено ...и скоро в'зышло прото ижь не имали глоубокости земла (1556-1561 *ПЄ* 60); трѹба в'збоуди(т) племѧ в'ши(т)ко... глѹбоко(ст) землѣ ѡтворитъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.*80); тамъ са снъ держачи оца и жона мѹжа на глѹбокость всѣ падали (серед. XVII ст. *Хрон.* 15 зв.).

3. Те саме, що **глубина** у 4 знач.: нѣкды з' глоубокости грѣховной не выйдешъ, если бы та бъ са(м) роукою своєю проудкою не выта(г) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 178).

4. Те саме, що **глубина** у 5 знач.: комѹ того потрєб бѹдет вѣдати, иж вбачивши глѹбокост вѣры ...князя... Ѡстрозского... пожаловали есмо... имѣнемъ въ Киевскомъ повѣте (Городно, 1507 *AS* III, 49); гды оу глѹбокости писма плаваль, жона една не могла его казана... вырозѹмѣти (XVI ст. *УЄ* №29519, 277 зв.); Тымъ словомъ, и глѹбокостю сѹдовъ твоихъ Хе, оулѣчишъ и оное, великогѡ Василїа, мовачогѡ (Київ, 1627 *Тр.* 40); в' глѹбокости сердецъ пишѣте то все, нѣчого мимо себе не пѹскаючи (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 581).

Див. ще **ГЛУБОСТЬ.**

ГЛУБОКОУМЕНЪ *прикм.* Дуже розумний: Терєнтій: Глѹбокоѹме(н) (1627 *ЛБ* 236).

ГЛУБОКЪ *див.* **ГЛУБОКИЙ.**

ГЛУБОКЫЙ *див.* **ГЛУБОКИЙ.**

ГЛУБОСТЬ *ж.* **1.** Те саме, що **глубина** у 1 знач.: Рѹка твоа всемогѹщаа цр(с)твѹєтъ... // И въ морскихъ бе(з)днахъ глѹбости, въ всеи неѡграничоной широкости (Чернігів, 1646 *Перло* 31-31 зв.).

2. Те саме, що **глубина** у 5 знач.: ѡ(т) ѡного ланцѹха надѣи и оу(р)вавшиса, потоноути, в глѹбости грѣховъ моусимо (Острог, 1607 *Лѣк.* 12); Намъ зась ѡ(д)крылъ Бгъ пре(з) Дха своего. Дхъ абовѣмъ все выбадываєтъ, навєтъ и глѹбости Бжїи (Вільна, 1627 *Дух.б.* 316).

Див. ще **ГЛУБОКОСТЬ.**

ГЛУБОЧЕ *присл.* Те саме, що **глубоко** у 5 знач.: горе творащи(м) совѣ(т) глѹбоче (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 215).

ГЛУБШИЙ, ГЛУБЪШИЙ *прикм. в. ст.* **1.** *(який має більшу глибину)* глибший: А такъ потребѹєть замочокъ тотъ перекопѹ глѹбъшего (1552 *ОЧорн.З.* 54 зв.).

2. *Перен. (значніший за ступенем вияву)* глибший: повѣдаєтъ же ты сна и дха стго мимоходо(м) вкоро(т)це впомаиоулъ, але до ѡ(т)ца прише(д)ши глоубшѹю нѣакѹю и вышшѹю бгословїю прида(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 142); А иногды самаа таа свѣтлость свѣтачи в' ср(д)ци, ѡ(д)творѧєтъ внутр'нѣйшѹю и глѹбшѹю скрытѹю свѣтлость (Вільна, 1627 *Дух.б.* 74).

Пор. **ГЛУБОКИЙ.**

ГЛУБЫНА *див.* **ГЛУБИНА.**

ГЛУБѢЙ *див.* **ГЛУБЕЙ.**

ГЛУЗЪ *ч.* Глуз, глум. Вл. н.: Кононъ Глу(з) (1649 *РЗВ* 407).

ГЛУМИТИ *дієсл. недок.* (кого, що) *(висміювати)* глумитися (з кого, з чого, над ким, над чим): а ты, Скарго,... глумиш и до конца поругаеш,... простоту любящих сынов евангельских... шкалюеш (1608-1609 *Виш.Зач.* 221); в' тотъ часъ... вынѡсачїиса, и глѹмачїи, и бе(з) фрасѹнковъ живѹчїи... // дѹхом бѹрливым зотрени бѹдѹтъ (Львів, 1642 *Час. Слово* 270-270 зв.).

ГЛУМИТИСЯ, ГЛУМИТИСА, ГЛУМИТИСЬ *дієсл. недок.* (кому і без додатка) *(висміювати, насміхатися)* глумитися (з кого, над ким): боу вгодья не дѣлає(ш) но глѹмишьса порожними бесѣдами (1489 *Чет.* 370 зв.); глѹ(м)лю(с), прохожѹюса, прои(ж)джаю(с), подра(ж)наю(с), и цвичѹса (1596 *ЛЗ* 41); казалъ Христосъ ученикумъ своимъ, якъ ся ему приходитъ дѣло у // Ерусалимѣ, якъ тамъ преданъ (*в ориг.* продань. — *Прим. вид.*) будетъ... книжникумъ..., але перше данъ будетъ поганумъ, и глумити муть ся надъ нимъ, и потумъ убютъ его (XVI ст. *НЄ* 38); Златоѹ(ст)... ѡ лжеоучителех пишетъ тыми словы ...что глютъ тажкосе(р)дїи, иже ищѹще л'жа, нѣсть глютъ зло еже глѹмитиса, что зло творатъ гѹсли (Київ, 1621 *Коп.Пал.(Лв.)* 29); Прч(с)тый бо Вл(д)ка повсюдѹ заповѣдаєтъ, всако не мстити са и не глѹмити са хр(с)тїаниѡ(м) (Там же).

ГЛУМЛЕНИЄ, ГЛУМЛЕНЇЄ *с.* (*цсл.* глоумлєниє) те саме, що **глумъ**: всѣко слово гнило да не

исходи(т). и(з) ѹсть ваши(х) и прєбываа(и) в сѹєсловии(х) и глумлєнии(х) блудни(к) єсть дшею и тѣло(м) (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); ѹкоризна: хѹла́, хѹлє́нїє, вина́, найграва(н)є, глѹмлє́нїє (1627 *ЛБ* 138).

ГЛУМЪ *ч. (насміхання)* глум: глѹ(м), подра(ж)нє(н)є (1596 *ЛЗ* 41); Исъ сего евангелія видиме, кулкую муць дявулъ имаетъ надъ чл҃вкомъ и кулкый глумъ избиваетъ (XVI ст. *НЄ* 34); Hlum: zart: cwiczenie (Жовква, 1641 *Dict.* 57); deridiculum, пос(ъ)мѣянїє, по(с)мѣхъ, глу(м) (1642 *ЛС* 159).

Див. ще **ГЛУМЛЕНИЄ.**

ГЛУПЕ *присл.(стп.* głupie) нерозумно, глупо, по-дурному: Єв(г)листа выписоує ѡ шафари, которыи глоупє оутрачоваль а вєл'ми ѡпатрънє собѣ починаль (1556-1561 *ПЄ* 291); я́ко ты проста́цко и глѹпє твєрди́шъ: я́кобы зна́ємости ѡ Ѡ҃ци єщє нє мѣли, доскона́лє и́ныи оучєницы (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 294); а єсли́жє глѹпє, и кро́мъ дишкрє́ции нєпора́днє до сто́лѹ кро́лєви слѹжи́ти почнє́тъ, нєбє(з)пєчє́н'ствѹ и смє́рти подла́жєтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 128); Щапле́нїє: Нєры́хло чинє(н)є чого, и глѹпє и гнюснѡ (1627 *ЛБ* 158); Зна́ижє яко ѡ́гнь тєбѣ слѹжит', загрѣває(т), просвѣща́єтъ; а єсли бєзмѣрнє глѹпє бѹдєш' зажива́ти, тогда́ тєбѣ принєсє́ шко́дѹ, и смє́рть (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв.).

ГЛУПЕНЬ *ч.* Те саме, що **глупецъ**: чл҃вкъ занѹрившисѧ в' вда́чности и Бг҃омы́слности ѡ́ной, самъ до сєбє нє прихо́дитъ, а́лє я́кобы якы́м' глѹпнє(м) и юроди́вымъ свѣтѹ томѹ става́єтъсѧ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 74).

ГЛУПЕЦЪ *ч.* Дурень, дурний, глупий: Рєк'ль ємоу бг҃ъ бєзоум'чє або глоуп'чє тои то ночи дшоу твою вытагнѹ(т) ѡ(т) тєбє (1556-1561 *ПЄ* 274 зв.); глоу́пчє, повѣ(ж) ми свой́ конє́цъ, и тог(д)ы ѡ дѣтєх' мо́цнє постановлѧ́й (Острог, 1607 *Лѣк.* 129); Глоу́пєцъ смѣючисѧ, на Б҃а порива́ти: И на дѧбє́льскуй плохо́й ра́дѣ полага́ти (Львів, 1616 *Бер.В.* 93); Алє рєчє́тъ Арїа́нинъ: ...ѡ глѹпчє, и Дх҃а Б҃а в' собѣ нє ма́ючїй, єрєти́чє (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 28); Нєблагоразѹ́мны(й). Нєразѹ́мный, бєзрозѹ́мны(и), глѹпєц', нєцно́т(а) (1627 *ЛБ* 72); И хто́бы рєклъ, глѹпчє, ви́нєн' бѹдєтъ до ґє́єнны огни́стоѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 946).

ГЛУПІ *див.* **ГЛУПЫЙ.**

ГЛУПІЙ *див.* **ГЛУПЫЙ.**

ГЛУПО *присл.* Те саме, що **глупе**: коли бы еси был рекл, иж глупо то костел латынский учинил, иж... таких людей святых... во вѣре гмырати... дерзнул (1608-1609 *Виш.Зач.* 223).

ГЛУПОВАТЪ *прикм.* Глупуватий, дурнуватий: Нєисто́въ: шалє́ный, або нєѹставичєнъ, глѹпова́тъ (1627 *ЛБ* 74).

ГЛУПОСТЬ *ж. (відсутність розуму)* глупота: бєзѹ́мїє, глѹпость (1596 *ЛЗ* 25); избавитє(л) нашъ... даючи намъ на прикла(д)... жєбы(х)мо и мы оухожали напастїй злы(х) жєбы(х)мо мали внѣ оупасти явнє албо за глоупость свою (к. XVI ст. *УЄ* №31, 139); ѡ слѣпыє люди! всѣ зо мною ѡпла́чтє лю(д)скоую глоу́пость (поч. XVII ст. *Проп.р.* 184 зв.); Тот бовѣм нас тое глупости научил (1608-1609 *Виш.Зач.* 205); Ща́вство: ...грѹбѣа́нство, нєѹмѣєтность, глѹпость, пыха, взга́рда, горджѣньє (1627 *ЛБ* 158); Жа(л)ся божє и(х) глѹпства и м(д)рыхъ мѹдрости Жє нє умѣли розѹмомъ спокрыты и(х) глѹпо(с)ти (1636 *Лям. о пр.* 4).

Див. ще **ГЛУПСТВО.**

ГЛУПСКИЙ *прикм. у знач. ім.* Дурень, дурний, глупий: а другий отрок, взлюбив домовую лежню,... глупских сбор, игрцев корчмолюбных и другов смѣховальцев (1615-1616 *Виш.Поз.мисл.* 243).

Див. ще **ГЛУПЫЙ.**

ГЛУПСТВО, ГЛУПЪСТВО, ҐЛУПСТВО, КГЛУПСТВО *с. (стп.* głupstwo) **1.** *(розумова відсталість)* глупота, дурість: И(ж) кгды бы на́свѧ́тши(и) па́пєжъ яко на(и)вы(ш)шый намѣсни(к) бж҃їй... та(к) мдрє а потѹжнє в ча(с) томѹ нє забєжи(л), тє́ды за нєбачє(н)ємъ и глѹпствомъ посполи́того лю́дѹ вошло бы было бж҃є нарожє(н)є оу веснѹ, а вє(л)ка ноцъ в лѣто (Острог, 1587 *См.Кл.* 13 зв.); то(т) зна(к) х(с)въ, тєпє́ръ єдины з' глѹ(п)ства и ѹпо́рѹ, згор'ди(в)ши поки́нѹли (Вільна, 1596 *З.Каз.* 80); О, незмерное глупство ваше! же ся обачити не можете, и неподобную речъ быти розумеете! (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1093); И такъ то много зашкодило панству рускому вельми, же не могли школъ и наукъ посполитых разширяти и оных не фундовано, бо коли бы были науку мѣли, тогди бы за невѣдомостю и глупством своимъ не пришли до таковоѣ погибели (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26); Стары́хъ го́рдост' пога́нѡвъ вєсь свѣ(т) наполни́ла, Ско́рѡ то́л'ко и(х) глѹпство

мȣдро(ст) заслонила (Київ, 1632 *Єв.* 294); Встыдъ ми глȣпства моєго (*Уж.* 1645, 79 зв.).

2. *(нерозумний вчинок, задум, поведінка, вчення)* глупство, дурість: Кгды(ж) каждьі(и) з нихъ можнє(и)шимь, мȣдрєйшим҄, и за(ц)нє(и)шимъ єди(н) на дрȣгого хочєтъ быти на свѣтє. Которȣю таковȣю мдрсть павєлъ ап(с)лъ глу(п)ствомъ имєнȣєтъ (Острог, 1587 *См.Кл.* 12); За(с) ѡборочаючиса к тебѣ роугатєлєви иночєскаго чинȣ, и чȣдȣюса томȣ твоємȣ нєзно(с)номȣ ѡсѣдла(н)ю, ты(м) та(ж)ки(м) и брємєноносны(м) сѣдло(м) кглȣ(п)ства; чє(м) са ты смѣє(ш) з҄ інока (п.1596 *Виш.Кн.* 245); А прє(д)са до таковóго глоуп҄ства пришлисмо мы, же ѡ ѡныхъ стара(н)є вєликоє маємо (Острог, 1607 *Лѣк.* 68); Мови(т) бȣвѣмъ Ап(с)лъ, Ижъ слово крєстноє погибаючи(м) глȣпство єстъ, спасающи(м) жє са намъ сила Бжіа єстъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 62); а дȣша грѣшнаа зритъ прє(д) собою: множєствω грѣхѡвъ своих҄... ω гордыню и повагȣ царєй зємныхъ нє (д)баютъ, чєсть стителскȣю прєзыраютъ, и фѣлозофѣю за глуп(с)тво: в҄мѣнаютъ (Чернігів, 1646 *Перло* 152); ѡбличьє єгω примȣ, абы вамъ глȣпство нє было почитано (серед. XVII ст. *Хрон.* 58 зв.).

Див. ще **ГЛУПОСТЬ.**

ГЛУПШИЙ *прикм. в. ст.* **1.** Дурніший: глоупство наше жє смы соу(т) внѣ в той мѣрѣ глȣпши(ми) // нѣ(ж)ли ѡныє птицѣ (к. XVI ст. *УЄ* №31, 114 зв.-115); чимъ бо(л)шъ навчи(т)са, тымъ глȣп҄ши(м) сєбє быти мѣнитъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 174); Припоминає(т) Гь... и(ж) єсмо соу(т) в҄ той мѣрѣ глоуп҄шіи нѣ(ж)ли тыи п҄тицѣ (1645 *УЄ* №32, 81).

2. *У знач. ім с. р.* **глупшоє** — *(те, що позбавлене розумного змісту)* дурніше: алє што єщє глȣпшого, и тажшого, и долгость живота собѣ ѡбѣцȣєт҄ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 656).

Пор. **ГЛУПЫЙ.**

ГЛУПЪ *див.* **ГЛУПЫЙ.**

ГЛУПЫЙ, ГЛУПІЙ, ГЛУПІ, ГЛУПЪ, ҐЛУПЫЙ, КГЛУПЫЙ *прикм.* **1.** Нерозумний, дурний, глупий: лицємѣр҄ничє ω глоупыи члчє выими впєрє(д) бєрьв҄но зь ока твоєго и тогды боудєшь видѣти (1556-1561 *ПЄ* 237 зв.); кто єстъ глȣпы(м) нєха(и) са склони(т) до мєнє (Вільна, 1596 *З.Каз.* 105); И за(с) єсли са кто мнимає(т) быти м(д)ръ в҄ вѣцѣ сє(м) нєха(и) са оучини(т) кглȣпы(м), яко ничого нє знаючи(м) (п. 1596 *Виш.Кн.* 236); нє бєсѣдуй слова глупыи и порожныи (XVI ст. *НЄ* 19); Рєчє ємȣ Смєть (sic! — *Прим. вид.*) ω глȣпі Чловєчє чємȣж са високо виносишъ (XVI ст. *Сл. о см.* 334); Мы же будем пред очима их, по // Евангелию прости, глупы и незлобивы (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 162-163); А оны тежъ попов глупых и неученых ставят, быле грошѣ брали (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50); Глоупы(и) и нєрозȣмны(и) є(ст) книжни(к) бє(з) цнòты и мѣ(ч) голый носитъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 211 зв.); И глȣпыми станмо обои загладаючи в҄ таємницы Бжіи (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 268); Бєзȣмєнъ: Дȣрєнъ, глȣпъ (1627 *ЛБ* 6); глȣпою працєю псȣєшса ты, и вє(с) людъ твой (серед. XVII ст. *Хрон.* 95 зв.).

2. *У знач. ім.* Дурень, дурний, глупий: Соломо(н)... борòначи црквы... пишє(т) до глȣпы(х), которіи... з доброго... пора(д)кȣ насмѣваю(т)са и в҄ роз҄майтыє оупадаю(т) блȣды (Вільна, 1596 *З.Каз.* 105 зв.); єсли кто мєжи вами види(т)са мȣ(д)рый быти... то нєхай бȣдє(т) разȣмный за глоупого, абовѣ(м) хитро(ст) свѣта того шалѣньство єсть (Височани, 1635 *УЄ* №62, 57 зв.).

Див. ще **ГЛУПСКИЙ.**

ГЛУПѢТИ *дієсл. недок.* Дуріти: бєзȣ(м)ствȣю, дȣрѣю, глȣпѣю (1596 *ЛЗ* 25); Бєзȣмствȣю: Дȣрѣю, глȣпѣю (1627 *ЛБ* 6).

ГЛУХИЙ, ГЛУХІЙ, ГЛУХЫЙ, ГЛУХЪ, ГЛУХЫ *прикм.* **1.** *(який нічого не чує або недочуває)* глухий: ваши бози идоли соут нєчювьствєни, глоухи и нѣми (1489 *Чет.* 60 зв.); якъ бы(м) глоухый, нє слышалє(м), и якъбы нѣмый, нѣ маючи в҄ оустѣ(х) свои(х) ω(т)порȣ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 93 зв.); Либо утаилося то от тебѣ, Скарго, или не имѣеш вѣдомости о том или как повод доброволнѣ, аки аспид глухий, затыкает уши (1608-1609 *Виш.Зач.* 218); Албо єщє и на то затыкаютъ оуха на кшталтъ аспида глȣхого, и нє пріймȣютъ напоминана (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 225); surdus глухы (I пол. XVII ст. *Сем.* 167); inauditus, глухи(й) (1642 *ЛС* 229); в҄ которыхъ [книгахъ] самым҄ сщєнником҄ наȣка [подаєтса], якса маютъ справовати в҄ дѣйствіи ѡколо Бжєствєнныхъ Таинъ, ... якъ глȣхіи Аспиды оуши свои затикаютъ, а языкъ на злословіє из҄ѡщраютъ, имжє сȣди(т) Гдь (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 6); Глухъ. Surdaster (1650 *ЛК* 439);

узнач. ім. глухий: ты... глоухи(м) слоухъ даєши (1489 *Чет.* 260 зв.); слѣпіи прозираю(т)... прокаженіи очищаю(т)сѧ и глоухыи слыша(т) (1556-1561 *ПЄ* 52 зв.); Пуйди на путь, и глухыхъ и бѣдныхъ посилуй ся, ажъ наповнитъ ся хыжа моя (XVI ст. *НЄ* 168); Исцѣлѣє(т) хс раслабленны(х)... хромы(х), нѣмы(х), глоухи(х) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 21); З҆ глꙋхи(м) што мовити, а(лъ)бо с каменемъ сварити(с) трꙋ(д)но (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 267); Нє бꙋдєшъ злорѣчилъ глꙋхомꙋ, ани перед слѣпымъ не бꙋдєшъ клалъ завады (серед. XVII ст. *Хрон.* 122 зв.).

2. *Перен.* Нечуйний, байдужий, глухий: пьяно(г) глꙋха дша пьяньствомъ (1489 *Чет.* 340); іс... рєклъ ємꙋ, духу нѣмый і глоухій, я тобѣ повєлєваю, абы єсі вышол из него (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 60); яко мови(в) хс дше нѣмый // и глоухій я тобѣ заказоую абы(с) изышо(л) ω(т) него (к. XVI ст. *УЄ* №31, 152); Алє и Римлѧнє на то глꙋхи сꙋ(т) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 221); а оумираєт҆ собѣ, то єстъ, тѣлꙋ и свѣтꙋ, ставшисѧ ємꙋ слѣпымъ, глꙋхим҆, нѣмымъ,... и про(ч) (Вільна, 1620 *См.Каз.* 11 зв.); дшє нѣмый и глꙋхій я тобѣ росказꙋю выйди з҆ негω (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 145).

3. Віддалений, відлюдний, глухий: кгдыж он былъ опатрным, ничого на Волыню не держалъ, але у глухом Полѣсю, у Пинщинѣ учинивши собѣ сѣдалище, там ся зовсѣмъ упровадилъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 31); Пишє(т) плѣнѣоушъ... ω єлєнѧ(х) гды море якоє перебристи маютъ жебы на высты глꙋхыє пришли, того фортєлю оуживаю(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 29).

4. *Перен. (дуже зарослий, непрохідний)* глухий: Давно то на(м) хс ωповидѣ(л) и(ж) тоу нѣ длѧ чого иного нє пришо(л) єдно длѧ ωвєць погибши(х) которіи тꙋлаю(т) // єщє и ннѣ оу то(м) глꙋхо(м) а тє(м)номь лѣсѣ свѣта того (поч. XVII ст. *УЄ* №236, 46-46 зв.).

5. *Перен. (прихований, неголосний)* тихий, стриманий: Мы церкви ориенталное Кгрецкое сынове..., такъ духовного, яко и свецкого стану люде,... хоть за барзо глухимъ обвещанемъ, тутъ до Берестя Литовского // зъехали (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 519-520).

6. *Узнач. ім. ч.* Глухий. Вл. н.: єрєми(и) глꙋхи(и) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 11); Иванъ Глу(х) (1649 *РЗВ* 161); грыцько глꙋхы(и) (Там же, 423).

◊ **глуха кропива** *див.* **КРОПИВА.**

ГЛУХО, ҐЛУХО, КГЛУХО *присл. (без повідомлення)* приховано, потаємно, таємно: а такъ то розꙋмєю жє вм для того нє ω(т)писовали чого ба(р)зо жалую же такъ кглухо сына своего з любина ω(з)му (Верба, 1607 *ЛЄБ* 400);

тихо, глухо: surde, глухо (1642 *ЛС* 390).

ГЛУХОСТЬ *ж.* Те саме, що **глухота**: хс снъ бжіи... оуз(д)оровлѧль нємочи ро(з)маитыи, слѣпоты, глоухости, хромыи... лю(ди) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 30 зв.).

ГЛУХОТА *ж. (брак, втрата слуху)* глухота: Сто лѣтъ и болшъ в҆ Слѣпотѣ, в҆ Глꙋхотѣ дрꙋгіи... тагнꙋтъ лѣта зліи (Вільна, 1620 *Лям.К.* 10); ω(д) слѣпоты, глꙋхоты, ω(т) смє(р)ти, нєвѣрства и нєвѣдомости и нєро(з)сꙋдкꙋ, до цнотъ мꙋдрости и чистости ср(д)ца привєдє(т҆) (Вільна, 1627 *Дух.б.* 46); и проказы, и глꙋхоты правє на(д) прирожє(н)є полѣчила (Київ, 1631 *Син.Тр.* 816); На ωстато(к)... заборонєноє єсть сщєнство ты(м) которыє... на тѣлє шкара(д)ныє або оуломныє сꙋть: яки(и) єсть наприкла(д) глꙋхота, слѣпота, и иныє ты(м) подобныє (Львів, 1645 *О тайн.* 144); Глухота. Surditas (1650 *ЛК* 439).

Див. ще **ГЛУХОСТЬ.**

ГЛУХЪ *див.* **ГЛУХИЙ.**

ГЛУХЫ *див.* **ГЛУХИЙ.**

ГЛУХЫЙ *див.* **ГЛУХИЙ.**

ГЛУШЕЦЪ *ч. (птах з родини тетеревових; глухий тетерев)* глухар, *діал.* глушець: Глушецъ птица. Tetrao: onis (1650 *ЛК* 439).

ГЛУШИТИ *дієсл. недок. (оглушувати, приголомшувати)* глушити: obtundo, is, то(л)ку, шуплю, бію, глушу (1642 *ЛС* 287); Глушу. Exurdo. Surdum reddo (1650 *ЛК* 439).

ГЛУШКО *ч.* Глушко, глушман. Вл. н.: а(н)дрє(и) глꙋшко (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 11); Матѣ(и) Глушко (1649 *РЗВ* 156 зв.).

ГЛУШѢТИ *дієсл. недок. (ставати глухим)* глухнути: Глушѣю. Surdus fio (1650 *ЛК* 439).

ГЛЫБОКИЙ *див.* **ГЛУБОКИЙ.**

ГЛЫТАТИ *див.* **ГЛОТАТИ.**

ГЛѢНЕВАТЫЙ *прикм. (який має у своєму складі домішок глини)* глинкуватий: ampelitis, земля глѣневатая (1642 *ЛС* 81).

ГЛѢНЬ *ч.* (*цсл.* глѣнъ) сік: Глѣнь. Succus. Liguor (1650 *ЛК* 439); Глѣнь винный. Faecula (Там же); Глѣнь дрєвяный. Succus arboris (Там же); Глѣнь мєдовый. Melligo. Melligen (us) [succus] (Там же).

ГЛЯДАТИ, ГЛАДАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* гладати) (кого, чого) шукати (кого, що): душа моя расплылася есть, коли мовилъ къ мнѣ милыи мои, глядала есми, а не нашла есми его (поч. XVI ст. *Песн.п.* 53); южь третєє лѣто як // прихожоу а гладаю плода на том то дрєвѣ смоков'нич'но(м) а нє найдоую (1556-1561 *ПЄ* 279 зв.-280); пошо(л) на поу́сто мѣсто, а наро́довє гла́дали єго (XVI ст. *УЄ Літк.* 14); оубозїи... оу смѣта(х) гла́дали штобы или (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 83 зв.);

(прагнути чогось) шукати: А колі нєчстый дух выйдє ис чл҃ка, проходит сквози мѣста бєзводная, глядаючі оупокою, и нє найдуєт (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 71).

Див. ще **ГЛЯДѢТИ.**

ГЛЯДЕНЯ *див.* **ГЛАДѢНЬЄ.**

ГЛЯДЫВАНЪ *дієприкм.* Оглянутий, обстежений: a my wam mestco ustawuiem, na kotoroie maiete wsi z zemli wołynskoie iechati..., hde y pered tym zemia wołynskaia hladywana bywała (Краків, 1539 *ŻD* VI, 152).

ГЛЯДѢТИ, ГЛЕДѢТИ, ГЛАДѢТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* гладѣти) **1.** (на кого, на що) Дивитися: оучителю вѣмы ижє... нє гладишь на лица чл҃комь повѣжь на(м) ш'то са тобѣ види(т) (1556-1561 *ПЄ* 95); ω госпожє моа Смерти, тожъ єси мнѣ страшнаа барзо твой грозни(и), глядячи на тебе (XVI ст. *Сл. о см.* 335); на́йбо(л)шє живопи́сцо(в), а́бо маларо(в), кгды́ на єдноу́ пер'со́нꙋ и ωсо́боу гладачи малю́ю(т) всѣ о́бразы собѣ подо́бни быва́ю(т) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 201); Бо и мала́р' гладачи́ на тва́ръ кроле́вскꙋю, малюєтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 283);

перен. (звертатися думками до чого-небудь) дивитися: А єсли нє вѣри(ш) моємꙋ речєнїю, гладачи напєрє(д) // ωбозри(ш)са наза(д) в' нєдавно прошлы(х) часѣ(х) штоса стало; и вѣрꙋй (п. 1596 *Виш.Кн.* 241 зв.-242);

перен. (мати відчуття чого-небудь) почуватися: вєсєли́са юно́шє в мо́лодости своє́й... и про(ч) ω(т)вєди проны(р)ство ω(т) тѣла своє́го... по́ки нє за(т)ми́(т)са сл҃нцє... и всє помє́р'кнє(т), и бꙋ́дꙋ(т) гладѣти якъ в дꙋ́пли (Вільна, 1596 *З.Каз.* 74 зв.).

2. (кого, що) Пильнувати, доглядати, глядіти: маєт Лайшич в моцы и в поручєню своємъ держати и того гладѣти, абы пилност великаа ωколо борꙋ была (1567 *AS* III, 120); тогды бꙋдємо што хотѣти чинити, коли на(с) нє бꙋдє(т) нѣхто гладѣти (п. 1596 *Виш.Кн.* 253 зв.); томꙋ который блоу́дꙋ оустєрє́чиса хо́чєть, гладѣти, і якъ дх҃ωвны(х) слꙋхати трє́ба (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 66); И єсли то на нємъ прєзыскали — нєха(и) жє єго глєдать зъ єго вла(с)ноє маєтьности, вшакъ єсть щого (Київщина, 1600 *ККПС* 137);

(що) *(батьківщину)* захищати: вола́лєсь ле́пѣй нєгора́чи(м) зоста́ти, ни(ж)бы́сь на гора́щꙋю вноу́трьной ва́лкы пло́мєнємъ ω(т)чи́зноу мѣлъ гладѣти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 2 зв.).

3. (на що) Брати до уваги (що), звертати увагу (на що): А ижъ ω(т)тола до розмайты(х) примо́во(к)... по́хопъ бє́рє(т), абы са єго с той инохо́ды зрази́ти могло́, ижє бы хто на ты́є єго го́рдыє кри́ки гладачи, оулови́тиса ємꙋ нє да́лъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 52 зв.); Товаришу моєму и мнѣ страху нє задавай! Бо ми ся и знаку єго нє боимо И на божєство єго нє глядимо (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 23); братия обачили заятрєня великоє ω(т)ца иωсифа... зє(з)волили ωного яко... свово(л)ника... судити, за що ся ω(т)цъ иωсифъ ба(р)зо ꙋнялъ (!) нє глядячи на справє(д)ливую, алє взираючи на покрєвно(ст) сє(с)трє(н)ца злонравнаго (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 40 зв.).

4. (що) Шукати: Вѣмъ діаволє, я(к) ты всє тоє рєчє(н)ноє даси, єсли́ са тобѣ покло́ню, алє по(и)дꙋ искати, и в' зє(р)цалѣ оучєнїя хв҃а, гладѣти (1599-1600 *Виш.Кн.* 208); южъ єго во Львовѣ не застали и глядѣли єго листовъ по всѣхъ костєлах рымскихъ (бл. 1626 *Кир.Н.* 12).

5. *(у формі 2 ос. наказ. сп. виражає застереження або погрозу)* дивись, гляди: штꙋкꙋ Аксамитꙋ чорного хєнтнє ꙋчиню гляди єсли добра є(ст) (к. XVI ст. *Розм.* 53); ты гляди абысь нє тратилъ бєзпотрєбнє што вправдѣ нєпристойно єсть (Там жє, 64 зв.).

Див. ще **ГЛЯДАТИ.**

ГЛЯНУТИ, ГЛАНУТИ *дієсл. док.* **1.** (на кого, в що і без додатка) *(спрямувати погляд)* глянути (на що): И мы гланȣвши в листы господарскии,... кназа Васила... в том знашли есмо правого (Шайно, 1538 *AS* IV, 176); И пóто(м) обéр'нȣв'ши(с) х҃с глáнȣ(в) на петра (к. XVI ст. *УЄ* №77, 26 зв.); On hlianuł iak zwir (1648 *П. про пор.* 201).

2. *(у формі 2 ос. наказ. сп. виражає звертання)* глянь, гляньте: Глянь, што (другий) броить якись владыка вашъ дúкий, (неслыханый,) Дорогобужъский въ епархии митрополитовой (Вільна, 1599 *Ант.* 861); Гляньтежъ вы, Росіяне, естли то правда, што вы повѣдаете, ижъ церымоніи Вашы ближшые суть церымоней евангелицкихъ, анижли Рымскихъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 200); ѡбе(р)нúса кȣ горѣ ѡбе(р)ниса на дȣ(л) глан' звнȣтръ гла(н) вевнȣтръ, а в ты(х) всѣ(х) кре(ст) на(и)дешъ (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 5 зв.); Hlian, obernisia, stan, zadiwisia, szczo sia diiet z nami (1648 *П. про Пот.* 201).

ГЛАДАТИ *див.* **ГЛЯДАТИ.**

ГЛАДАЮЩІЙ *дієприкм. у знач. ім.* Той, хто шукає: всакыи кто жь просить, береть а гладающіи на(и)доуеть и томоу которыи тлъчеть, боуде(т) ѡ(т)ворено (1556-1561 *ПЄ* 39).

ГЛАДѢНЬЕ, ГЛАДЖѢНЬЕ, ГЛЯДЕНЯ *с.* **1.** *(скерування погляду на когось)* глядіння: который [фока] всѣ тые помордованы(х) троупы на однои коупѣ покласти казавши гладѣньемъ на нихъ окроутные свои ѡчи паствилъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 123 зв.);

доглядання, догляд: Смотрéніе, смотрѣнье // гла(д)жѣнье. досмотрѣ(н)е, доглада(н)е, господáрство, споражѣнье господáрское, áлбо шáфарство, и роздѣлéнье (1627 *ЛБ* 117-118).

2. Вл. н., *ч.*: паве(л) ȣ(с). гри(ц)ко гляденя (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 20).

ГЛАДѢТИ *див.* **ГЛЯДѢТИ.**

ГЛАДѢТИСА *дієсл. недок. (рахуватися з чим-небудь, зважати на щось)* оглядатися (на що): Не глади(ш)са на вѣкъ свой щедúвости полны(и), Не борóни(ш)са прáцы нѣкгды бы́ти вóлный. Яко вѣрный слȣжéбникъ оу Пáна своéго (Київ, 1618 *Вѣзер.* 15).

ГЛАНУТИ *див.* **ГЛЯНУТИ.**

ГМАХЪ *див.* **ҐМАХЪ.**

ГМИНЪ *див.* **ҐМѢНЪ.**

ГМЫРАТИ *див.* **ҐМЫРАТИ.**

ГНАТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого) *(змушувати рухатися в певному напрямку)* гнати: того ж часȣ тот же врадник его Затȣрецкий, Степан и с поддаными панскими женȣчи свини, поткавши подданого Холопецкого... самого збили (Луцьк, 1558 *AS* VII, 39); А тепе(р), де(и), тое быдло женуть ѡ(т) Креманьца а(ж) до Ме(н)ска (Луцьк, 1564 *ТУ* 108); а хто женетъ яловицу, шест пенезей (Кременець, 1569 *ПККДА* II, дод. 557); а, іѡсифъ... вúдѣлъ емь воуⷡвцѣ гнáли, и стоали, и взáвши пасты́рь пáлицю хотѣль оударити, и(ж) не шли ѡвцѣ (XVI ст. *УЄ* №29519, 160); Мѡисей... роспростéръ рȣки... И пóки держа(л) рȣки роспростéрши нáкрестъ, пóты гнáли Жидѡве вóйско Амалúково (Київ, бл. 1619 *О обр.* 71); напóйте първѣй óвцы, а тáкъ и́хъ зáсь на пáшȣ женѣте (серед. XVII ст. *Хрон.* 44 зв.); *Образно*: теды́ // нигдé са не постоу́пить корáблъ з' своего мѣсца, хотéй жестóкіи вѣтры женоу́тъ егó (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 154 зв.-155);

(кого) *(посилати куди-небудь з якоюсь метою)* гнати, виганяти: приказуемъ тобе, ажъ бы еси тыхъ огородниковъ ихъ на службу къ собе не гналъ (Краків, 1524 *АЛРГ* 198); И на(д)то самъ прие(ж)дчаючи крывъды не(з)носные чинить... и на роботу до именьа своего... женеть (1552 *ОЛЗ* 188 зв.).

2. (кого, за ким) *(переслідувати, наздоганяти)* гнатися (за ким): Єстли бы челя(д) нево(л)ная вте(к)ла а заповеда(л) бы зъ якого пере(и)му и женучи за нею в погоню в кого бы ее нашо(л), то(г)ды мае(т) тому в кого челя(д) застане(т) переемъ да(ти) (1566 *ВЛС* 98 зв.); к(д)ы ѡні перешли чере(з) море а фараѡ(н)... изь великыми воискы за німи гна(л) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 25 зв.); встáнь а гони мȣжéй а поймáвши и́хъ мóвь: дла че(г) есте ѡ(т)дáли злы(м) за дóбре (серед. XVII ст. *Хрон.* 71).

3. *(швидко бігти, їхати)* гнати: А ѡнá незбóжнаа карéтою шéстьма кóнʼми наѣхала на тóтъ кгми(н) людéй на мостȣ прȣд'ко женȣчи биче(м) затинáючи по люде(х) (1509-1633 *Остр.л.* 131 зв.).

4. (кого) *(проганяти, виганяти)* гнати: ее [овечку]... позыскáлъ из' и(н)шими злȣчи́въ, не гнáвъ,

анѣ бивъ, алє взАлъ на рамєна (Острог, 1607 *Лѣк.* 28); Ѡрѣаю, ѣю: ѡ(т)гонаю, женȣ (1627 *ЛБ* 146); pello, is, жєню, изгоняю (1642 *ЛС* 304); *Образно*: Na doł mene nesła woda, Teper mene żenet bida (1625 *П. про Кул.* 25).

ГНАЦИТЪ *ч.* Те саме, що **гиацинтъ:** ѡ(з)доблєны... камѣньє(м) дороги(м)... ѡди(н)на(д)цєты(и) гнаци(т) (XVI ст. *КАЗ* 659).

ГНЕВАНЄ *див.* **ГНѢВАНЄ.**

ГНЕВАТИСЯ *див.* **ГНѢВАТИСЯ.**

ГНЕВАТИСА *див.* **ГНѢВАТИСЯ.**

ГНЄВИТИ *див.* **ГНѢВИТИ.**

ГНЕВЛИВЫЙ *див.* **ГНѢВЛИВЫЙ.**

ГНЕВНЫЙ *див.* **ГНѢВНЫЙ.**

ГНЕВЪ *див.* **ГНѢВЪ.**

ГНЕДОРЫЖИЙ *прикм. (про масть коней, волів)* гнідо-рудий: сын мой не мае жадное справы ...до того поля, которое я... зоставую... до внесеня моего... то ест вола гнедорыжого и иншое убозство мое, которое працею своею набыла (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 13).

ГНЕДЫЙ, ГНѢДЫЙ, ГНЕДЪ *прикм. (про масть коней, волів)* гнідий: в Новинки... сокѣру взяли; в Дордала бортника — коня гнедого (Луцьк, 1547 *АрхЮЗР* 1/VI, 48); Пахоло(к) га(в)рыло сємєнови(ч) на нє(м) зброя бляховая... ко(н) под ни(м) гнє(д) (1567 *ЦБ Лит.* 16, 3, 91); коня того на которо(м) єсми єха(л) шє(р)стью гнєдого за шє(ст) копъ грошє(и) литовъскихъ взяли (Володимир, 1579 *ЖКК* I, 169); напєрє(д) ȣзяли и пограбили... конє(и) троє, двє свєрєпы а трєти(и) ко(н) шє(р)стью гнєды(и)(Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 5 зв.); суд наказал, абы Миско отдал клячу сивую, вола гнѣдого (Бориспіль, 1638 *АБМУ* 25); взяли: ...// ...воло(в) два — ѡди(н) гнєды(и), а дъруги(и) половы(и) (Житомир, 1650 *ДМВН* 204-205).

ГНЕЗДО *див.* **ГНѢЗДО.**

ГНЕСТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого) *(давити на кого-небудь)* гнітити, придушувати: рєклъ Пє́тръ ...Оучи́тєлю, наро́ди ти́снȣт' та и гнєтȣт', а мо́виш', хто мєнє дотыка́єт'са (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 623).

2. *Перен.* (кого) Пригноблювати, гнобити, гнітити: Ви́дитъ потрє́бȣ бли́жнєго свѡ́єго, ви́дитъ єгѡ нєдоста́токъ, а добровѡ́л'нє ли́хвою гнєтє́тъ єго и оудавла́єть (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 466); гнєтȣ premo (*Уж.* 1645, 68 зв.).

ГНЕТЪ, ГНЕТЬ *присл.* Незабаром, невдовзі, відразу, скоро, *діал.* гнет, гнеть: а дроугоє [зєрно] пало на камєни г'дє нє мѣло зємлѣ многы(и), и гнє(т) усхло, бо нє мѣло глоубокости зєм'ли (1556-1561 *ПЄ* 139); алє ѡнїи пано́вє... гнє(т) ми́сль єго сказили (XVI ст. *УЄ* №29519, 265); гнє́тъ ємоу гъ бъ вы́пȣсти(л) во́дou с' чєлюсти (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 20 зв.); а коли быль якїи нє́моцны(и) члкъ и в'шоль бы(л) въ ѡноую во́доу. тъ гнє́ть ста́л'са здо́ровыи (поч. XVII ст. *Проп.* 4); statim гнє(т), зара(з) (I пол. XVII ст. *Сем.* 165).

ГНИВАТЇ *див.* **ГНѢВАТИ.**

ГНИВЪ *див.* **ГНѢВЪ.**

ГНИДА, ГНЫДА *ж.* **1.** *(яйце воші)* гнида: то(ж) сѣма то(л)чєно и тѣ(м) глава посыпана... тогда и(з) главы вши и гниды ȣмираю(т) и выпадȣтъ (XVI ст. *Травн.* 427 зв.); lens, dis, гнида (1642 *ЛС* 252); Гни́да. Lens: tis (1650 *ЛК* 439).

2. *ч.* Вл. н.: Ивашъко гнида (1649 *РЗВ* 199); Михайло Гны́да (Там же, 199 зв.).

ГНИЛИЙ *див.* **ГНИЛЫЙ.**

ГНИЛО *присл.* Погано; з поганим запахом: rancide, гнюсно, гнило (1642 *ЛС* 344).

ГНИЛОСТЬ *ж.* **1.** *(щось зруйноване, зіпсоване гниттям)* гниль, гнилість: Та(к)же навари єи [мати] оу винѣ... на(д)щє пїи пораноу, то въсѣ вътръно(ст) (!) ѡ(т)рѣває(т) моцю своєю и гнило(ст) (!) въсѣ з вноутръ вычищає(т) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 8 зв.); Который нн҃ѣ гро́зи(т), а за́втра оумираєт'. нн҃ѣ в ша(р)латѣ, а за́втра в' гнилости... нн҃ѣ межи похлѣбцами, а за́втра в рабац'ствѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 119); ѡ́ныє потра́вы по́ки в го́рлѣ ты́лько оусолѡ́жȣют' и гной мно́жа(т) и в гни́лость ѡборочаются (Острог, 1614 *Тест.* 145); Ке́дромъ гни́лости нєпо(д)лє́глымъ, нєсказитєлноє Ха Г(с)да тѣло зна́чєно было (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 693);

гниль, тлінність, тлінь: Вѣруйме, ажъ воскреснеме изъ гнилости на пожитокъ вѣчный котрого бажиме выдъ Бога (XVI ст. *НЄ* 57).

2. *Перен. (щось порочне)* гниль, гнилизна: Мы жє нє вѣмы ѡ(т)коу́дȣ сїа гни́лость и смра́дъ въ на́съ обрѣтє́са (Львів, 1614 *Вил.соб.* 12); и́ныи за́сь ѡ

спра́вахъ мѣсцкихъ,... оуважа́ючи бовѣмъ якъ велі́кіи смро́ды в' сме́рти, якъ велі́кіи гні́лости... бываютъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 168).

Див. ще **ГНИЛЬСТВО.**

ГНИЛЫЙ, ГНИЛИЙ, ГНІЛІЙ, ГНИЛЪ *прикм.* **1.** *(зруйнований або зіпсований гниттям)* гнилий: Тѹтъ вежа лиха и гнила бе(з) ве(р)хѹ (1552 *ОЛЗ* 163 зв.); Хто во гнило́мъ похи́ломъ домѹ жить зезво́литъ (Вільна, 1620 *Лям.К.* 17); putris гніліи (I пол. XVII ст. *Сем.* 145); всѣ сѧ мно́ю гнѹша́ютъ, и за гнило́гѡ трѹпа ма́ютъ (Чернігів, 1646 *Перло* 122 зв.); Гнилый. Putridus. Putrefact(us) (1650 *ЛК* 439);

(про дерево) трухлявий, гнилий: бе(з)плодныи естъ якъ гнилое древо (к. XVI-поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 104);

(про частини тіла) хворий, заражений хворобою: мо́ви(т) златоѹ(ст) в ма(р)гари́те ѡчи слепые члѡнки гни́лые здоро́вымъ завада (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 47); мовит святый Златоустый: очи слѣпыи и члонки гнилые здоровым завада (Львів, 1605-1606 *Перест.* 46); Але и в' то́й ча(с) е(ст) до́брый гды го́лодо(м) мо́ри(т) и гни́лыи чло(н)ки ѡ(т)рѣзоуетъ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 35); *У порівн.*: Членки, которые отлучившисе неколись одъ тела духовного Хрыстова, яко гнилые и мертвые, ни якого живота въ собе не маючи, ничого доброго делати не могли (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 993);

у знач. ім. с. р. **гнилое** — гниле: рука с четырмя пальцами, живот имѣющая, от гнилого и мертвого отсеклася и отступила (1608-1609 *Виш.Зач.* 218);

(про воду, водойми) застояний, затхлий, гнилий: Запра́вды... гнило́ѣ стѹднѣ гнила́ѧ вода (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 994).

2. *Перен.* Порочний: по закон(ѹ) нашемѹ хр(с)тїѧ(н)скомѹ жи́знь сію проходѣте, е(же) бо дх҃ъ сты(и) оуфѹндова(л), вмѣсти(в)шими его оусты; та́мо по пра́вы гни́лы(х) зе(м)ны(х) помыслъ не потреба (п. 1596 *Виш.Кн.* 223 зв.); Папѣжа Голова гнилая, и вѣра его таковая (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 59); будем пробовати и... самим Златоустом покажем их тот разум непотребный, и гнилый (1615-1616 *Виш.Поз.мисл.* 239); такъ и теперь мѣйсца нѣ маютъ тые слѣпые вожове зъ своею зъ гнилою унією (бл. 1626 *Кир.Н.* 13);

недобрий, шкідливий, гнилий: Зе влохъ то, зъ западу, гнилый вѣтеръ тую новину прынѣсъ (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 273); и теперь апостатове нынѣшніи штурмуютъ хотячи тотъ корабль — церковь Божію и вѣрныхъ в ней... утопити... которыхъ тыхъ теды гнилыхъ вѣтровъ спростныхъ лечь и мерскихъ геретиковъ многихъ ...приходили (бл. 1626 *Кир.Н.* 25);

неправдивий, поганий, лайливий: всяко слово гнило да не исходитъ изъ ѹстъ ваши(х) (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); за(с) мѹси(т) быти, и(ж) вы... мрежею слове(с) дх҃а ст҃го оуловлени, я(к) гни́ла сѣть *гнилы(х)* слове(с) к ва(м) мо́ци приста́ти не мѣла (1599 *Виш.Кн.* 213 зв.); Слово гнилое нагай изъ устъ вашихъ не исходитъ (XVI ст. *НЄ* 142); гни́лое слово и нечи́стое неха́й не выхо́ди(т) ѡ(т) оу́сть твои(х) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 230 зв.).

3. У складі вл. н.: **Гнилая Руда:** зъеха(в)шисе в о(д)но ме(ст)це у Гнилое Руды з обема сто[ро]нами, ...Ру(д)ни(к),... положи(л) позо(в) вра(д)у моего по(д)комо(р)ского (Житомирщина, 1584 *ККПС* 57).

ГНИЛЬСТВО *с.* *(властивість)* гнилість, порочність: нѣсть мѣста цѣлаго, ѡ(т) грѣховного недѹга, все стрѹ(п), все рани, все пѹхлина, все гнил'ство (до 1596 *Виш.Кн.* 266 зв.); только хворый был,... а конечным гнильством и зазорою мертвости еще не обладан (1608-1609 *Виш.Зач.* 215); Скарга в своем писании свидѣтельствует, молвячи..., иж пятый перст конечно славою суеты вѣка сего обмертвел и гнильством гордостным здоровье стратил, покусился (Там же, 216).

Див. ще **ГНИЛОСТЬ.**

ГНИТИ, ГНЇТИ *дієсл. недок.* **1.** *(руйнуватися)* гнити, трухлявіти: doszcz na nych [horodniach] idet, y hnyjut, y pomostow y stołb (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 20); Церковъ светого Ильи верхъ,... жебы не гнила, поправити,... и порезавши колоды дѹбовые,... моцно вробити (1577 *AS* VI, 77); а ина́че(и) за(с) если того не чи́нѧ(т) оупадаю(т) на землю соухіе, и тоу(т) гні́ютъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 244); Мо(и)се(и) слѹга тво(и) б҃е велі́кій... скри́ню ѡ(т) дре(в) не про(х)ни(с)ты(х) и не гниючи(х) ѹчини(л) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 36 зв.); на то(и) горѣ стои(т) ноевъ ковчегъ, а тое

дерево не гние(т) до суду страшнаго (серед. XVII ст. *Луц.* 534);

(про тіло) (піддаватися розпаду) гнити, розкладатися: И тогды затрубитъ труба, и умерлыи устанутъ, якъ бы не гнили (XVI ст. *НЄ* 51); тѣло оумрѣлы(х) помазовали мастами дорогими, абы нє смрѣдѣло, жебы тє(ж) нє гнило (XVI ст. *УЄ* №29519, 59 зв.); за грѣхи свои тє(р)пѣти моусѣль ѡть х҃а избавитела своєго, алє єщє хоробою вєликою жє тѣло єго гнїло на ню(м) гнои тѣкль и(з) нєго (к. XVI ст. *УЄ* №31, 209); тєды помазовали тѣло єго дла того и(ж)бы нє гнило (поч. XVII ст. *УЄ* №236, 21 зв.);

(про рослини) гнити: Ч҃лкъ... пóломѣнь зá-ра(з) оутихáючїй... проу(д)ко гнїючїй лиѕтъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 119);

(про рослинні продукти) прїти, плісніти, гнити: в тéбє мнóго плóдовь и жи́тницѣ просторóнныи стóги гнію(т) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 279 зв.); ranceo, es, плѣснѣю, гнию (1642 *ЛС* 344);

(про воду, водойму) (застоюватися, псуватися) гнити, засмерджуватися: водѣ абóвѣм' живо(т) єстъ, гдыса выливáєтъ и тєчéтъ: а гды стоѣт' нєпорушнє, гниéтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 261).

2. *Перен. (ледве існувати)* животіти, гнити: Вы же всѣ знаєте, иже пышнїи гниють и святого духа в собѣ не имѣють (к. XVI ст. *Укр.п.* 77); Пóдлымъ, и в'згаржóного оумыслу бы́лъ бы́мъ: єсли бы́мъ, до покóю самóго оутєкáлъ, абы́мъ ѡпустивши войну,... порожновáньємъ гдє ко(л)вєкъ гнюснєти, и гни́ти мéлъ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 13 зв.); маетностей церковныхъ ужываеть, а церкви гніючы пустують (Київ, п. 1621 *АСД* I, 266).

ГНИТЬЄ, ГНИТЇЄ *с.* Гниття: Гды́бы хто масо... сóлью бы, котóраа роба(ц)ству, смрóду, и гнит'ю забѣгáєтъ, нє ѡсоли́лъ, пéвнє жéбыса засмє(р)-дѣло (Вільна, 1627 *Дух.б.* 219); Гнитїє. Putror. Facilitas putrescendi (1650 *ЛК* 439).

Пор. **ГНИТИ.**

ГНЇВАТИ *див.* **ГНѢВАТИ.**

ГНІВЛІВИ *див.* **ГНѢВЛИВЫЙ.**

ГНІВЪ *див.* **ГНѢВЪ.**

ГНІЗДО *див.* **ГНѢЗДО.**

ГНІЛІТІ *дієсл. недок.* Ставати гнилим, псуватися: caries гніліті (I пол. XVII ст. *Своб.* 20).

ГНЇТИ *див.* **ГНИТИ.**

ГНОЄВИДНЫЙ *прикм.* Гноєподібний: власне якъ Константин Копроним гноєвидный: кгды крестился, в той час у крестильницу наплюгавил, што то было знаком злым и лихим (Львів, 1605-1606 *Перест.* 30).

ГНОЄИМЕНИТЪ *прикм.* Який містить (має) гній: Кóпрїй: Гнóєнъ, кóпро(с): Гнóищє, а(б) Ка(л): Копрони(м) гноєимєни(т) (1627 *ЛБ* 217).

ГНОЄТОЧИВЫЙ, ГНОЄТОЧИВЪ *прикм. (з якого виділяється гній)* гнійний: gramosus, гноєточивъ ѡчима (1642 *ЛС* 211); Гноєточи́вый. Ulcerescens. Fluens (1650 *ЛК* 440).

ГНОИСТИЙ *прикм. (який гноїться)* гнійний, гноїстий: stercoros(us), гноисти(й) (1642 *ЛС* 379).

Див. ще **ГНОЙНЫЙ.**

ГНОИТИ, ГНОѢТИ *дієсл. недок.* 1. *(сприяти гниттю)* гноїти: Якъ и зємла прїймуючи в' сєбє якоєкóлвєкъ насѣ(н)є, вырóщуєтъ, а тѣло ч҃лвчєє прїймуючи в' сєбє такóєжъ насѣнїє, гноѣт' (Київ, 1627 *УЄ Кал.* 895); Гною, habeo (*Уж.* 1643, 34 зв.).

2. *Перен. (тримати довго в тяжких умовах)* гноїти: ѡ(н) ты(х)... мукими мучилъ, у вязѣню гнои(л), стиналь, чєтвєртоваль, на па(л) оубиваль (XVI ст. *УЄ* №29519, 291 зв.).

3. *Перен. (довго затримувати, не даючи ходу чому-небудь)* гноїти: и тое все въ моцъ свою есте взяли, и печатью своею запечатовали, и тое дей все вже тамъ отъ полъроку гноите (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 1/I, 156).

ГНОИЩЕ, ГНОѢЩЕ *с. (купа гною; місце, де складають гній)* гноїще: иєвъ... лєжачи в чєрвѣ(х) на гноищи б҃а хвалилъ (1489 *Чет.* 56); Кóпрїй: Гнóєнъ, копро(с): Гнóищє, а(б) Ка(л) (1627 *ЛБ* 217); Hnoiszcze: Gnoy (Жовква, 1641 *Dict.* 57); fimetum, гноѣщє (1642 *ЛС* 197); Гнóищє. Sterguilinum (1650 *ЛК* 439).

ГНОЙ, ГНУЙ *ч.* 1. *(продукт гнійного запалення)* гній: пси пак приходачи ѡблизовали єго гнои [вроды або болачки] (1556-1561 *ПЄ* 293 зв.); Та(к)жє вычищає(т) раноу с которои гнои тєчє(т) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 6); тѣло єго гнїло на ню(м) гнои тѣкль и(з) нєго (к. XVI ст. *УЄ* №31, 209); Грѣза: Гнóй, матéрїа (1627 *ЛБ* 28); Пси струпы и рáны жєбрака... лизáли... гной з' ранъ вычищáючи (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 598).

2. *(нечистота, бруд, перегниле сміття)* гній: єсли бы соль смакь оутратила то чи(м) бы ѡсолєно было ани в' землю ани в гнои нє з'годит'сѧ (1556-1561 *ПЄ* 287); оубо́гого ѹ гнои точи́ли чрьви (XVI ст. *УЄ* №29519, 125 зв.); Трьпєли́вый... іѡвъ... нє ма́ючи ратоу́нкоу жа́дного в' гною лєжа́лъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 113); Хлопѹ що гнѹи вывози(л) спѹ(д) школы далє(м) гро(ш) и҃ (Львів, 1613 *ЛСБ* 1047, 2 зв.); До́мъ гнóємъ и смрóдомъ засóрєный очи́стити... потрє́ба (Вільна, 1627 *Дух.б.* 266); смѣтя и гнои зпо(д) ѡкєнъ школы дрєвяно(и) вывє(з) хло(п) за гро(ш) 12 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, 5 зв.);

перен. бруд, болото: Ѡсмраднѣли єстє, гноє(м) миролюбіа ѡбра(з) бж҃їй ѡгноили єстє (до 1596 *Виш.Кн.* 266 зв.); ѡбача́єть дш҃а свою згѹбѹ, и почина́єть ѡ(д)волыва́ти з' гнóємъ и па́рскомъ помѣшаны мы́сли свои (Вільна, 1627 *Дух.б.* 93); *У порівн.*: Запра́вды мѹ(д)рій є(ст), котóрїй всѣ зє(м)скіє рєчи та(к) собѣ важи(т) яко гно(и), абы х҃а позыска́лъ (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 14);

перен. клоака, нетрища:оу бг҃а всє єсть мóжно, тóтъ бовѣмъ по(д)носи́тъ з зємлѣ по(д)лого, и з гнóю вывы(ш)ша́єтъ оубóгого (Острог, 1607 *Лѣк.* 9); Єди́нъ... Бг҃ъ, который... по(д)нóси(т) з' зємлѣ ни́щого, и з' гнóю в'звóди(т) оубóгогѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 99).

3. *(тваринний та людський послід)* гній: Въ Володимєри... домъ поставити,... // ...стаєнкѹ на... кони,... а ѹ бокъ къ водє ѡкно... длѧ мєтаньѧ гною, вдєлати (1577 *AS* VI, 77-78); съ которое горы панъ Ласко такъ гумна солому, яко и гной, кажетъ въ тотъ ставокъ зарыть и метатъ (Кременець, 1594 *АрхЮЗР* 6/I, 243); Конѣ до великой церкве... внутрь впроважали,... и кровью тыхъ и гноемъ сквернили церковъ! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 776); Моты́ла: Гнóй, ла́йна (1627 *ЛБ* 65);

(природне добриво) гній: а ѡнь... рєкль ємоу г҃и нєхай єщє и тоть рокь ажь ѡкопаю около єи и осыплю гноємь ачєи па(к) оуроди(т) плодь (1556-1561 *ПЄ* 280); нєхай єщє и тот рѡкъ, аж ѡкопаю около єи [зємли] и ѡсыплю гноєм (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 79); То пакъ навожува(л) є(м) гноємъ 8 нивокъ (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 222); юже не умолит огородникъ пана своего, доколь неплодноє древо осиплет гноєм до пришлого лѣта (Львів, 1605-1606 *Перест.* 43); и гно(и) на ра́мєнахъ самъ нóсѧчи корѣнѧ ѡкладáлъ (серед. XVII ст. *Кас.* 53); Гной. Fimus. Sordes. Stercus (1650 *ЛК* 439).

ГНОЙНЫЙ, ГНОЙНИЙ, ГНОЄНЪ *прикм.* Гні́йний: Вы(и)дєтъ дх҃ъ на́шъ, али́жъ ти, трѹпъ зємны(и), трѹпъ гно(и)ны(и) (Вільна, 1620 *Лям.К.* 16); Кóпрій: Гнóєнъ(1627 *ЛБ* 217); stercorari(us), гно(й)ни(й) (1642 *ЛС* 379).

ГНУЙ *див.* **ГНОЙ.**

ГНУСНОСТЬ *див.* **ГНЮСНОСТЬ.**

ГНУСНЫЙ *див.* **ГНЮСНЫЙ.**

ГНУСНѢТИ *див.* **ГНЮСНѢТИ.**

ГНУЧИЙ *прикм. у знач. ім.* Гнучий, гнучкий. Вл. н.: Трохимъ Гнучи(и) (1649 *РЗВ* 383).

ГНУШАТИСЯ, ГНУШАТИСЕ, ГНУШАТИСѦ *дієсл. недок.* (*цсл.* гноушатисѧ) (ким, чим, кого) відчувати відразу, бридитися (кого, чим): дв҃ца ...почала гнѹшатися ше(д)ши къ оц҃ю єго (1489 *Чет.* 32); которыхъ [церемоний] вже напотомъ нихто въ жадную вонтпливость приводити, ани зъ неведомости гнушатисе ими не можетъ (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 993); Нє гнѹша(и)сѧ и мєнє б҃є мой мнóгими грѣхами ѡсквє(р)нєнаго (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 43); Вся бо вѣмъ церковъ Христова ими ся гнушаетъ и ихъ набоженствомъ и офѣрами ся брѣдитъ (бл. 1626 *Кир.Н.* 15); abhorreo, брижуся, гнушаюся, нєнавижду (1642 *ЛС* 62); гдє в' тóй ча(с) бѣсóвска(а) пыха, котра́ѧ вши́сткими гнѹша́є(т)сѧ, а сєбє щóсь розѹмѣєтъ бы́ти (Львів, 1642 *Час.Слово* 270); пріа́тєлѣ мѡй и слѹги, далє́ко ѡ(т) мєнє ста́ли;... всѣ сѧ мнóю гнѹша́ютъ, и за гнилóгѡ трѹпа ма́ютъ (Чернігів, 1646 *Перло* 122 зв.); Гнѹша́юся. Abhorreo. Fastidio (1650 *ЛК* 440).

ГНЫДА *див.* **ГНИДА.**

ГНѢВАНЄ, ГНЕВАНЄ *с.* Гнів: вра(ж)да ворогованє або гнѣванє (II пол. XVI ст. *ЛА* 180); нєгодова(н)є гнєванє (Там же, 186).

Пор. **ГНѢВАТИ.**

ГНѢВАТИ, ГНѢВАТЬ, ГНИВАТЇ, ГНЇВАТИ *дієсл. недок.* (на кого і без додатка) те саме, що **гнѣвити**: Также и вы, хрестіане, познавайте ся, коли согрѣшаете, ажъ Бога гнѣваете на ся (XVI ст. *НЄ* 8); adfremo гниватї (I пол. XVII ст. *Сем.* 13); indignabundus гнївати (Там же, 96); а́лє сѧ да́лъ оувєсти ма́ккимъ

слова(м) єй, ми́логѡ това́рыша нє хо́тачи гнѣва́ть (серед. XVII ст. *Хрон.* 9 зв.); Гнѣваю, Contio iram. Moиceo stomachum alicui (1650 *ЛК* 440).

ГНѢВАТИСЯ, ГНѢВАТИСА, ГНЕВАТИСЯ, ГНЕВАТИСА, ГНЕВАТЬСЕ *дієсл. недок.* (на кого, о що, за що, між ким і без додатка) *(виражати гнів, сердитися)* гніватися: я ва(м) глю и то(т) каждыи которыи гнѣває(т)са на брата своєго винєн҄ боудє(т) соудоу (1556-1561 *ПЄ* 32); И для того Пилатъ и з Иродомъ погодилися, первей, бо промежь себе гнѣвалися (1580 *Спис.* 16); василїи великїи... пишє... гнѣваитєса и нє съгрѣша́итє слнцє да нє заходи(т) в҄ гнѣвѣ ва́шє(м) (Львів, 1585 *УЄ* №5, 28 зв., на полях); не мають ѡ што се гневать (Вільна, 1591 *РИБ* XIX, 231); С той єдности и то́тъ ма́єтє пожи́токъ, и́жъ капла́ньство ва́шє, ле́пѣй боу́дєтъ при католи́кахъ оушано́вано, алє са о то́є пано́вє ва́ши свѣтскїє гнѣваютъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 192); Не гнѣвайме ся на бога, за што пущаетъ на насъ усякую неволю (XVI ст. *НЄ* 178); Нехайже ся нихто о правду не гневаетъ (Вільна, 1599 *Ант.* 569); Архієрей гнѣваєтса, шаты на собѣ дрет (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47); єщє са гнѣва́єшъ же мы в то́й нава́лности боудоучи тєбє ѡ ратоу́нкоу про́симо (поч. XVII ст. *Проп.р.* 158); А на оста́нокъ ре́клъ Авраа́мъ прошꙋ нє гнѣвайса г(с)ди, єсли єщє разъ прирєкꙋ (серед. XVII ст. *Хрон.* 30 зв.); Гнѣваюса. Irascor. Indignor. Stomachor (1650 *ЛК* 440).

ГНѢВАЮЧИЙСА *дієприкм. у знач. ім. (той, хто гнівається)* гнівливий: нѣма́шъ та(м) бо́я(з)ни ѡ оубо(з)ствѣ,... нѣма(ш) кто бы крївди(л), ани оукривжоного ѡба́чи(ш),... анѣ ѡбража́ючогоса, анѣ гнѣваючогоса (Острог, 1607 *Лѣк.* 44).

ГНѢВЕНЪ *див.* **ГНѢВНЫЙ.**

ГНѢВИТИ, ГНЕВИТИ *дієсл. недок.* (кого) *(викликати гнів, сердити)* гнівити, *рідко* гнівати: пьяныи ...г(с)а ба гнѣвить (1489 *Чет.* 300); божє сты(и) да(и) вм(с) признати пра́вдꙋ, и приповѣсть старꙋю а правди́вꙋю мѣти кому(с) поклонити завтра ннѣ нє гнєви (Кореличі, 1593 *ЛСБ* 246, 1); єсли́ го́лосъ єго́ оуслы́шитє, нє затвє(р)жа́йтє жъ ср(д)цъ ва́ши(х) я́къ кг(д)ыстє ма гнѣви́ли в҄ ѡ́ныє дны (Острог, 1607 *Лѣк.* 26); Ілїа побꙋжа(л) Ба до гнѣвꙋ напроти(в) ты(х), кото́рыѣ гнѣви́ли єгѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 37); Бо то ба́рзо рѣ(д)кїй межи лю(д)ми вы́стꙋпокъ, абы хто напро́тивъ ро́дичѡ(в) срꙋжил҄са и гнѣви́л҄ ихъ (Там же, 705).

Див. ще **ГНѢВАТИ.**

ГНѢВЛИВЕ *присл.* Гнівливо: Нєисто́вѣ: Шале́нє, гнѣвли́вє (1627 *ЛБ* 74).

ГНѢВЛИВОСТЬ *ж.* Гнівливість: Гнѣвъ: Ядови́тость,... Ярость. Злопомнѣнїє: Застарѣлаа гнѣвли́вость (1627 *ЛБ* 26); Гнѣвли́вости за́сь тира́нство в҄ самом҄ собѣ мєчє́м҄ послꙋшє́нства забил҄ был҄ (Київ, 1627 *Тр.* 555); на свою вєли́кꙋю згꙋбꙋ я́дъ гнѣвли́вости хова́ю(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 122).

ГНѢВЛИВШЇЙ *прикм. в. ст.* Сердитіший: Гоуси за́са крыко(м) свои(м) чоу́йныє, ѡбоуділи людій: и дла того(ж) то(т) лю(д) на пси былъ гнѣвли(в)шїй (поч. XVII ст. *Проп.р.* 301 зв.).

ГНѢВЛИВЫЙ, ГНѢВЛИВИЙ, ГНЕВЛИВЫЙ, ГНІВЛІВИ, ГНѢВЛИВЪ, ГНЕВЛИВЪ *прикм.* **1.** *(схильний до гніву)* гнівливий, гнівний: прото(ж) братя нє боу(д)мо гнєвливі алє боу(д)мо мл(с)тіви (1489 *Чет.* 19 зв.); гос҄подинє вѣдальє(м) ижє єсь члкъ гнѣв҄ливыи (1556-1561 *ПЄ* 107); Штожъ для людій безъ розсудку, гнѣвливыхъ правда мовлена быти не маетъ? (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1090); iratus гні(в)ліви (І пол. XVII ст. *Своб.* 20); нє бꙋди... ни бꙋй, ни го́рдъ, ни вєлича́въ, ни гнѣвли́въ (Львів, 1642 *Жел.П.* 2); iracundus, гнѣвливий (1642 *ЛС* 246); Гнѣвливый. Iracundus. Stomachos(us). Rabiosus (1650 *ЛК* 440);

(який виражає гнів) гнівний, гнівливий: а́лє тва́рь гнѣвли́вꙋю спозналь ѡ́ный за́цнїй члкь (XVI ст. *УЄ* №29519, 297 зв.); Три ре́чи пока́зꙋєтъ на́мъ сме́рть страшли́вє: пе́рвоє... роскѡ́шныхъ ре́чїй лишє́нїє,... повто́рє нєвѣдомость,... потре́тє, стра́шноє, и гнѣвли́воє ли́цє (Чернігів, 1646 *Перло* 128 зв.);

(який перебуває в стані гніву) гнівний: а тыє были гнѣвли́выє до́лго (поч. XVII ст. *Проп.р.* 36); бѣсовє... звѣрхныи спра́вы члка назира́ютъ: єслиса гнѣваєтъ, гнѣвливого на блюзнѣрьство и оубійство приводатъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 8);

жорстокий, нещадний, безжалісний: напа́ли проу(д)ко гнѣвливыи жо(л)нѣрє з го́лыми ме́чи и ѡны(х) дѣто(к)... почали... забива́ти (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 414 зв.); ѡ сме́рти гнѣвли́ва; то

сѝла твоа́ страшлѝва, ты яко лѐвъ срогій нєсы́тій (Чернігів, 1646 *Перло* 122 зв.).

2. *У знач. ім.* гнівливий: ωнъ мѣчь дховныи посєчєтъ грѣшны(х) и гневливы(х) мєчємъ (1489 *Чет.* 134); я(к)сѧ боудє моглъ остати добры(и) зо злы(м) чи́сты(и) з нєчи́стымь… ти́хїи з' гнѣвливы(м) (Львів, 1585 *УЄ* №5, 113); пы́шный, и сєрди́тый, и гнѣвли́вый выкла́тый єстъ ω(т) Бга (Львів, 1642 *Час.Слово* 275 зв.).

Див. ще **ГНѢВНЫЙ.**

ГНѢВНИКЪ, ГНЕВНИКЪ *ч. (той, хто схильний до гніву)* гнівлива людина, гнівливий: нє вєлить проскȣ́ръ приимати ω(т) гневника, ω(т) поклєпника (1489 *Чет.* 363); а пи́шє(т) на вистоупнȣ(х) котры(и) нсоу(т) прєлюбодѣйство, блоу(д)… завѝ(с)ники, сръди́тїи гнѣвники… нєподобніи црствїа бжїа нє наслѣдѧ(т) (XVI ст. *УЄ* №29519, 26 зв.).

ГНѢВНО *присл.* Гнівно: прєстоупники… сердито и гнѣвно ω(т)рєкли никодимоу (1489 *Чет.* 216 зв.).

ГНѢВНЫЙ, ГНЕВНЫЙ, ГНѢВЕНЪ *прикм.* **1.** *(який перебуває у стані гніву)* гнівний: Ничтоже бо есть мерзостнѣйшее богу, яко же бо гневная и памятозлобная… страсть (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 195); Авєль …бы́лъ вєлми гнѣвєнъ и спыснѣлъ на обли́чью своє́мъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 11).

2. Який прогнівив Бога: Усѣ есме ся народили сынове гнѣвныи, ажъ бы бывъ насъ не помиловавъ Бгъ (XVI ст. *НЄ* 103);

Див. ще **ГНѢВЛИВЫЙ.**

ГНѢВЪ, ГНЕВЪ, ГНИВЪ, ГНІВЪ *ч.* **1.** *(почуття сильного роздратування, обурення)* гнів: позрѣль на ни(х) з' гнѣво(м) (1556-1561 *ПЄ* 136 зв.); которого [бєнкарта] бы сѧ ωтєцъ за живота своєго вырєкъ и нє своимъ сыно(м) бы єго созна(л) ωдьно жєбы того нє чини(л) зъ ва(з)ни и гнєву проти(в) сыну або жонє своє(и) ма(т)цє єго почтиво(и) (1566 *ВЛС* 7 зв.); А пото(м)… ту(т) жє… пєрє(д) вєлєзацными паны… па(н) су(д)я… з гнєву нє поваживши собє,… на мєнє, по(д)судка зємско(г)[о]… словы ωобразливыми(!), зсоромоти(л) и ωбєлжи(л),… и нєправду мнє задалъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 71); єсли нєпра(в)дȣ мо́влю ро(з)сȣди любимичє, да(и) мѣсто сȣдови, а нє дїаволȣ и гнѣвȣ (1598 *Виш.Кн.* 179 зв.); Теды копа вся того Терешка пытали: если не зъ гниву якого тое поведаетъ на Маска? (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 6/I, 299); а вино — право ветхое, заказъ, покартаныи слова, и радусть, и гнѣвъ (XVI ст. *НЄ* 160); Вра́жда: Ворогова́ньє, гнѣвъ, нєпри́азнь, нєна́вистъ (1627 *ЛБ* 17); Сє́дмъ єстъ грѣхо́въ смєр'тє́л'ны(х) головны(х): Пы́ха, ла́ком'ство, нєчы́стость, за(з)рость, гнѣв', ωб'жа́рство, оуны́нїє (Львів, 1645 *О тайн.* 52); та́кжє кто́ ча́сто ро(з)мы(ш)лає(т) // ω мȣ́кахъ гє́єнскихъ… таково́гω гє́єна ω(т)во́дитъ ω(т) грѣхо́в' смєртє́лны(х) ω(т) гнѣвȣ, ω(т) оубі́йства (Чернігів, 1646 *Перло* 120 зв.-121); Щодробливость твоя в гнѣв ся отмѣнила (1648 *Елег.* 152); поты(м) са(м) па(н) гє(т)ма(н) прибы(л) з вєлики(м) гнѣво(м), на козаки (серед. XVII ст. *ЛЛ* 168); Гнѣвъ. Ira, Iracundia (1650 *ЛК* 439); *Образно*: ȣпало вавило(н) мѣ(с)то вєликоє длѧ того и(ж) вино(м) гнѣву нєчи(с)то(с)ти своєи напоило вси народы (XVI ст. *КАЗ* 635); сы́нъ гнѣвȣ, ста́нєтъсѧ сномъ ла́ски (Київ, 1639 *МІКСВ* 215); **гнѣвъ вѣчный** — гнів вищих, надприродних сил: в' то́мъ гнѣвъ вѣчный тєбѣ пока́зȣєтъ, и Агглωвє Бжїи тєбѣ посмѣва́ютъсѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 158); **гнѣвъ держати** — гніватися: Все́ то ми́лость ва́ша прїа́тєльскаѧ пєрєба́чити мо́жє(т) бо гнѣцъ дєр'жа́ти и ва́мъ то самы́мъ нѣчо́го нє помо́жєтъ (Дермань або Острог, 1603 *Лям.Остр.* 10); **гнѣвъ отпустити** (кому) — перестати гніватися (на кого): Ино мы на жаданє Их Милости засѧ єсмо в ласкȣ нашȣ господарскȣю принѧли и ωный гнѣвъ ємȣ ωтпȣстили (Берестя, 1544 *AS* IV, 409); **в гнѣвь заходити** (з ким) — гніватися: воины баръзо вєлікыи бываютъ. бра(т) и(з) братомь тєды в гнѣвь заходѧть (к. XVI ст. *УЄ* №31, 110 зв.); **в гнѣвѣ быти** — гніватися: зво(н)ніку за по(д)шитє бото(в): и во(л)ковичо(м) чє(р)цо(м), гды в гнѣвѣ ω(т) васілєво(м) бы(ли) 2 и 2 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, 6); **взрушити на гнѣвъ** (кого) — розгнівати, розгнівити: нє та(к) бовѣмъ зло́сти кото́ры(х)-сѧ допȣща́ємо, мо́гоу(т) єго в'зроу́шити на гнѣвъ, якъ то кг(д)ы сѧ нє хо́чємо полѣпшити напо́ты(м) (Острог, 1607 *Лѣк.* 72); **взяти гневъ** (на кого, проти кого) — розгніватися (на кого): Яко(ж) и тєпє(р),… взя(в)ши яки(и)съ гнѣвъ на повода, впро(д) кгва(л)то(в)нє на(с)лавши на тую має(т)но(ст) поводову чєлядъ… ωную спу(с)тошили (Володимир, 1628 *ТУ* 285); жаловал… Миколай… ижъ пан Ядловский,

взявшы на себе гнев напротивко мене, за которым зелживости мене не пооднокрот потыкали, и шкод немало поносилом (Бориспіль, 1615 *АЖМУ* 8); **имати (мати, мѣти) гнѣвъ** (на кого, з ким) — гніватися: спаматай єсли нє имає(ш) якого гнѣвоу с ки(м) (XVI ст. *УЄ* №29519, 13 зв.); А кнѧ́жна ма́ючи гнѣвъ на правосла́вны(х) и нє́нависть, ви́дить же нє повєлоса єи в то(м) (1509-1633 *Остр.л.* 131); мы нє протѝвилиса злоу. и нє мѣли гнѣвоу ни на кого (Львів, 1585 *УЄ* №5, 139 зв., на полях); **исполнитиса гнѣвомъ** — розгніватися: кгды ца́ръ испо́лнил'са та́жкимъ гнѣвомъ, и з' окроутными бестїами... вы́шолъ..., хотачи вы́конати на(д) ни́ми го́ркую и стра́шную смрть (Острог, 1598 *Отп.КО* 10); **откинути гнѣвъ** — перестати гніватися: вєсєли́са юно́шє в мо́лодости своє́й... ω(т)ки(н) гнѣвъ ω(т) ср(д)ца своє́го (Вільна, 1596 *З.Каз.* 74 зв.); **побужати до (къ) гнѣву (гнѣвови)** (кого) — викликати гнів (у кого): Ілїа побужа(л) Ба до гнѣву напроти(в) ты(х). кото́рыє гнѣви́ли єгω (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 37); Ѡ(т)ци нє побоужайтє коу гнѣвови дѣто(к) ваши(х) (1598 *Розм. пап.* 5 зв.); **прївѣсти гнѣвъ** (на кого) — розсердитися (на кого): прївѣль на ни(х) [промыслнїковъ] гнѣ(в) срогости своєи (к. XVI ст. *УЄ* №31, 61 зв.); **уложити гнѣвъ** (на кого) — розгніватися (на кого): за никоторыми причинами уложили были єсмо гнѣвъ и нєласку нашу господарскую на пана Ивана... Сопѣгу (Берестя, 1544 *AS* IV, 408); **ховати гнѣвъ** (на кого) — затаїти гнів: Чл̃вкъ... на чл̃ка хова́єтъ гнѣвъ, а сам' ω(т) Г(с)да шука́єтъ оулѣчєна (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 61).

2. Покарання, кара (за гріхи): Алє памятай на сло́ва пр(о)рка д(в)да, жєбы тя гнѣвъ нє заста(л) // на постєли твоєй (XVI ст. *УЄ* №29519, 230-230 зв.); Рыхло ско́ро гнѣвъ насту́пи(т) Боуд' в' той мѣрѣ всѣ(м) взо́ро(м) (Київ, 1630 *Имнол.* 4 зв.); рє́клъ Мωисє́й до Аарώна: Во(з)ми кади́лницу, а набра́вши ωгна з' олтара, наклади на нєгω кади́ла, шє́дши пру́дко до людϑ, абы(с) са моли́лъ за ни́ми. Бо вжє вы́шо(л) гнѣвъ ω(т) г(с)да, и по́чали ги́нути люди (серед. XVII ст. *Хрон.* 138 зв.); **гнѣвъ божий** — божа кара: оуготώванъ бо сосоу(д) гнѣва б҃жїа на вашу зє(м)лю пролитиса (1599-1600 *Виш.Кн.* 199); **гнѣвъ господнїй** — те саме, що **гнѣвъ божий:** Вспоманѹ слова́ Іωсїи Цара Ієр(с)лимскогω, кото́рый... мо́вил', Вєли́кїй гнѣвъ Г(с)днїй розжарил'са в' на́съ (Київ, 1623 *МІКСВ* 75).

ГНѢДЫЙ *див.* **ГНЕДЫЙ.**

ГНѢЗДЕЧКО *с.* Гніздечко: nidus, nidulus, гнѣздо, гнѣздєчко (1642 *ЛС* 280).

ГНѢЗДИЛИЩЕ *с. (мощення гнізда)* гніздування: nidamentu(m), гнѣздищє, гнѣздилищє (1642 *ЛС* 280).

Див. ще **ГНѢЗДИЩЕ.**

ГНѢЗДИТИСЯ, ГНѢЗДИТИСА *дієсл. недок.* **1.** *(про птахів) (моститися, мати гніздо)* гніздитися: быває(т) дрєво и прилѣтаю(т) п'тицѣ нєбєсныи і гнѣзда(т)са на вѣтвє(х) єго (1556-1561 *ПЄ* 63); и быває(т) большєє ω(т) в'сѣхь зєлїи и чини(т) лѣторосли вєликыи, такь ижє могоу(т) по(д) тѣню є(г)о г'нѣз(д)итиса п'тицѣ нб(с)ныа (Там же, 141 зв.); створи́вши Бг҃ъ пта́ховъ ро(з)ныи рожа́и, ω(д)ны́хъ, жє́бы гнѣзда на зємли вили... постано́вилъ: дру́ги́м' по(д) вода́ми гнѣздитиса, и жи́вот' мѣти спора́дилъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 355); Гнѣждуся. Nidifico. Nidulor (1650 *ЛК* 440).

2. *Перен. (мати притулок, перебувати, розміщатися)* гніздитися, перебувати: д҃хи бо нєч(с)тїи по(д)нєбєснїи вєздє во єстєствѣ зовє́мыхъ хр(с)тїа(н) гнѣздатъса, и цр҃ствуют' (1596 *Виш.Кн.* 263); потвар, яко от зависти и гнѣва на народ руский, хотяй его обмерзити пред властию, ту ложь смыслил и без стыду, не могучи того гнѣва, во сердцы гнѣздящагося, уморити, усты наявно отригнул, по в Евангелии реченному (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 165); В той церкви гнѣздятся и основаны суть родовѣ вси, назвиском зовомые восточной вѣры правовѣрные и православные християне (Там же, 174); Паматозло́бїє бо́вѣ(м) єсть аспида гнѣзда́чааса в' на́съ и смєртоно́сный ѣдъ носа́чаа (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 313); Стра́сть за́сь, гды́ грѣхъ попо́лнєный прє(з) до́лгїй часъ стра́стнω в' ду́ши́ гнѣзди́тъса и мє́шкаєтъ (Київ, 1625 *Кіз. О степ.* 205).

ГНѢЗДИЩЕ *с.* Те саме, що **гнѣздилище:** nidamentu(m), гнѣздищє, гнѣздилищє (1642 *ЛС* 280).

ГНѢЗДО, ГНЕЗДО, ГНІЗДО *с.* **1.** *(місце для кладки яєць птахів і виховання пташенят)* гніздо: Я Янъ Завишичь и зъ своею жоною...продали есмо ...митрополиту... село... Прилѣпъ и зъ гнѣздомъ

сокольимъ (Новогородок, 1518 *АЮЗР* I, 58); лисицѣ язъвины имаю(т) // а п'тица нб(с)ныѧ гнѣзъда (1556-1561 *ПЄ* 43-43 зв.); хто бы кому соко(л)єє гнє(з)до скази(л) або по(д)руба(л)... або з гнє(з)да соколы молодыє покра(л)... тогды тому... заплатити шє(ст) рублє(и) грошє(и) (1566 *ВЛС* 87 зв.); птіці нбныи на розках єго звівалі събѣ гнѣзда (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 80); Пророкъ... Іеремѣя мовитъ: "бысть собѣ оплелъ гнѣздо такъ високо якъ орелъ, однакъ тя оттамтоль сторгну" (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 814); саиа гнізда (І пол. XVII ст. *Своб.* 20); Ли́сы я́мы ма́ютъ и пта́ство нб(с)ноє гнѣзда (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 414); Албовѣмъ звѣрь и птацтво гнѣзда свои мают, А ꙋсѣ з твоей ласки дѣточки раждаютъ (І пол. XVII ст. *Рез.* 176); морскі́й пта́хъ гнѣздо́ ро́битъ при мо́ри на́ са́момъ пескꙋ (серед. XVII ст. *Хрон.* 7); Гнѣздо. Nidus (1650 *ЛК* 440).

2. *Перен.* Оселя, пристановище, гніздо: то(т) дꙋ(х) зара(з)ли́вы(и) // вами рєчє(н)ны(и), с пєкє(л)нои ω(т)хланѣ вылєтѣ(л),... и в пе́клѣ гнѣздо має(т) (1598 *Виш.Кн.* 277 зв.-278); за нєро́змыслъ прода́єте своє́ достоа́нїє... в роу́ки ты́є,... кото́рїє... гнѣзда свои́ ш'тоу(ч)нє оувива́ючи, ωво(ц) сво(и)... примножаю(т) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 226); Всѣ бо отщепенъства в тобѣ гнѣздо маютъ, и всякии блу́ды тебе не мина́ютъ (к. XVI ст. *Укр.п.* 83); Не слухай же тых баламутовъ, которые тобѣ вдают, ижбы там церковъ божія правдивая мѣла быти,... где пыха гнѣздо собѣ збудовала (Львів, 1605-1606 *Перест.* 56); тєпе́р' е́стъ ѡноє тѣло ...по́пѣлъ, роба(ц)ствꙋ гнѣздо́ плюга́воє (Острог, 1607 *Лѣк.* 37); Плоти и крови не свлечеш, в которой страстѣй гнѣздо жилище имѣет (1615-1616 *Виш. Поз.Мисл.* 245); В то́й фами́лїи всѣхъ цно́тъ гнѣздо оуви́тоє (Почаїв, 1618 *На г.Пуз.* тит. зв.); Єго дша якъ пта́шокъ ω(т) тєнє́тъ тає́мныхъ Ло́вцовъ оушла,... Нашла́ собѣ ме́шканє голꙋби́ца ти́ха Гнѣздо́ в' Не́бѣ (Вільна, 1620 *Лям.К.* 9); На́ вєрхꙋ то́мъ прєсли́чномъ Па́лма выраста́єтъ, А на Па́лмѣ за́сь Цно́та гнѣздо́ своє́ ма́єтъ (Київ, 1632 *Євх.* 296); діаволи ма́ютъ в' то́бѣ своѣ лєговиска и гнѣзда (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 415); Лѣка́рство, на сє(д)мъ грѣхѡвъ смєртє́лныхъ, кото́рыи при ко(ж)домъ чл҃вѣцѣ нєωстро́жномъ, маютъ свѡи гнѣзда в' ср(д)цꙋ (Чернігів, 1646 *Перло* 119); **гнѣздо миролюбья вити** — створювати умови для мирних стосунків, сприяти атмосфері загального миру: пытаю тѧ, я(к) бꙋдешъ за(с) тоє гнѣздо миролюбья въ вѣрны(х) и крщ҃ены(х) вити (1599-1600 *Виш.Кн.* 204).

3. У складі вл. н.: **Рыболово гнездо**: то(т) кгру(нт) мєжи врочищами Гнєлоє руды, которая в Рыболова Гнезда и Михалє(в)ско(г)[о] Броду (Житомирщина, 1584 *ККПС* 59).

ГНЮСНЕ *присл.* (*стп.* gnuśnie) те саме, що **гнюсно** у 1 знач.: Бла́гω:... Нє гара́здъ,... лѣни́во, гню́снє, нє ωхѡтнє (1627 *ЛБ* 7); Понєва(ж) и Хс Па(н), ... нє дрѣмли́вє, нє ωспа́лє, нє гню́снє и нє лѣни́вє постꙋпова(л) (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 6).

ГНЮСНЕТИ *див.* **ГНЮСНѢТИ.**

ГНЮСНИЙ *див.* **ГНЮСНЫЙ.**

ГНЮСНИКЪ *ч.* Ледар, ледацюга: приходили симоніане, херинтове,... гнюсници, манихее,... — тые всѣ на тотъ корабль, то есть на церковъ Божію,... акы лвы рычатъ, хотячи ее поглотити (бл. 1626 *Кир.Н.* 25).

ГНЮСНО *присл.* **1.** Ліниво, недбало: Щавстве́ннѣ: Гню́снω, згни́лω, лѣни́во, нєдба́лє, спанѣлє, нє ры(х)ло (1627 *ЛБ* 158).

2. Бридко, гидко: gelide, зи(м)но, гню(с)но (1642 *ЛС* 206); rancide, гнюсно, гнило (Там же, 344).

Див. ще **ГНЮСНЕ.**

ГНЮСНОСТЬ, ГНУСНОСТЬ *ж.* (*стп.* gnuśność) **1.** Лінивство, ледачість: бога́т'ство гнюсности и роскоши єстъ ω(т)цємъ (Острог, 1614 *Тест.* 139); Бжє мой... взбꙋди ср(д)цє моє кꙋ тєбѣ а з тѧ(ж)кои гнюсности звлєци мѧ (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 46); грѣхи до грѣхѡвъ, гню́сность до гню́сности, и згорше́нє до згорше́нѧ приклада́єтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 43); Лѣность: Гню́сность (1627 *ЛБ* 60); Ѡ(т) ко́рєни зло(г), Оуны́нїє вѣтвїє, ω(т)чаа́нїє, малодꙋшыє, гню́сность, зло́сть (Львів, 1645 *О тайн.* 57); Гнюсность. Desidia (1650 *ЛК* 440).

2. Мерзенність: при́клады имъ в' посродок' прино́сат', кꙋ наслѣдова́ню взыва́ючи ѡных' дꙋши, и гню́сность, и бо́азнь, и лѣни́вство, и и́ноє най бы што было нєбєзпе́чноє ω(т)далаючи (1627 *Тр.* 11); Нєбре́жникъ: Нєбрєгі́й, нєдба́лы(и), нєхлю́а, нєбре́жно(ст): малодꙋшїє, гню́сность, в'згарда (1627 *ЛБ* 72); Нєчистота́: Скверна́, брꙋ́дъ, гню́сность,... е́жє е́стъ излїанїє сѣмєнє (Там же, 77); Та́къ... дша, тыми

фортéлами неприáте(л)скими заколисáвшиса, стае(т)са нестатéчною, ажъ до гню́сности припéрта (серед. XVII ст. *Кас.* 133).

ГНЮСНЫЙ, ГНЮСНИЙ, ГНУСНЫЙ *прикм.* **1.** Лінивий, недбалий, ледачий: Смерть... страхъ ражаетъ, а страхъ засъ ни‹к›чемныхъ, порожныхъ, ленивыхъ и ґнюсныхъ чынитъ (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1017); Мáгкїй: Гню́сный, нéмощны(и) (1627 *ЛБ* 67); Немóщный: Немóщны(и), гню́сны(и), лѣни́вы(и) (Там же, 74); Жени́хъ... на(д)хóди(т), котóрого чѹлє ѹперєди́ти на(м) потрéба, абы нáсъ спáчих' и гню́сных' нє застáл' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 154); nothrotes, гню(с)ни(й), унили(й) (1642 *ЛС* 282).

2. Поганий, гидкий: мови(л) с҃тыи Іωа(н) прєбєзоу(м)ныи Жидовє, ци нє досы(т) маєтє на та(ж)ки(х) моука(х), которыи єстє задали нашємоу ...избавитєлю, А и єщє свои(м) бєстѹ(д)ны(м) а гноус'ны(м) насмѣванїє(м) (XVI ст. *УЄ Трост.* 73); Хто правослáвнои вѣры отступáет,... сам єсть гнюсная грєхóвная жертва (к. XVI ст. *Укр.п.* 74); нєха(и) тéды проклаты(и) гнѣвъ, и сргóгость гнюснаа згинє(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 244 зв.); Оуны́лый: Гню́сный, фрасовли́вы(и), знидѣлый (1627 *ЛБ* 139); Для чóго зáразъ ...нє оудаючи́са жáдноє... лѣни́воє и гню́сноє яковóє ωспáл'ство,... пѹсти́лєм'са,... на ωпатрéнїє и рєвѣзїю пáствѣ мóєй злєцóныхъ овéцъ Хр(с)тóвыхъ (Львів, 1645 *Жел.Тр.* 1 зв.); Весна, лѣто, осѣнь в гнюсном плащу ходит, Котрим сильна зима, як гетман рей водит (1648 *Елег.* 152).

3. Нечистий, неугодний Богові: ωни́ жє... сѹщє и́стинѹю вѣрѹ ωчисти́вши ω(т) гню́сныхъ є́рєсєи,... их' жє яко плéвєлъ ω(т) пшєни́цы, ω(т) нєпоро(ч)ныа вѣры истрєби́ша (Острог, 1598 *Сур.* 15 зв.); И хтожъ не знаетъ гнюсного и взъгаржоного а въ сцызме... заматерелого народу Греческого (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1017).

4. *У знач. ім.* Вл. н.: Гри(ц)ко Гнусны(и) (1649 *РЗВ* 407).

Див. ще **ГНЮШЛИВИЙ.**

ГНЮСНѢТИ, ҐНЮСНЕТИ, ГНУСНѢТИ *дієсл. недок.* (*стп.* gnuśnieć) (чим) ледачіти, розлінюватися: Пóдлымъ, и в'згаржóного оýмыслѹ бы́лъ бы́мъ: є́сли бы́мъ... порожновáньємъ гдєко(л)вєкъ гню́снєти, и гни́ти мéлъ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 13 зв.); рєчъ... нєслѹшна, жéбы... облюбéнцєви, на мѹки и кр(с)тъ, ωблюбéница для котóрой ωблюбéнєцъ пришóлъ, гнюснѣла и рóскоши заживáла (Вільна, 1627 *Дух.б.* 251); Стѹжáю си: Оуныва́ю, фрасѹю(с), трощѹса, гнѹснѣю, лѣнѣвѣю (1627 *ЛБ* 123); Оуныва́ю: Ны́дѣю, зныдѣва́ю, гнѹснѣю,... лѣнюса (Там же, 139).

ГНЮСТВО *с.* (*стп.* gnustwo) лінивство, погань: iner[ti]a, нєвѣжє(с)тво, гню(с)тво (1642 *ЛС* 234).

ГНЮСЪ *ч.* (*стп.* gnus) **1.** Лінь: Ку тому тежъ абысмо не залежали поля, и абы въ гнюсъ и въ лѣность не приходили, допущаетъ Богъ враговъ и супостатовъ на насъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 824).

2. Мерзота, паскудство: видє(л) є(с)ми нєвє(с)ту котораа сєдѣла на че(р)воно(м) зверати... маючи кубо(к) золоты(и) в руци своє(и) по(л)ны(и) гнюсу и плюга(в)ства (XVI ст. *КАЗ* 643); Што(ж) тéды оучи́ни(т) в' до(м) д҃шѣ нáшєи прє(з) оуживáнїє тáинъ... всáкѹю згóла бóлѣзнь д҃шѣ нáшєи ω(т)жєнєтъ,... гню́съ... и всáкїй грѣхъ попáли(т) (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 309); Вы(и)детъ д҃хъ нáшъ, али́жъ ти... трѹпъ гно(и)ны(и). Гню́сѹ, роба(ц)твъ мєрзáчки и бры́дкости пóлныи (Вільна, 1620 *Лям.К.* 16).

3. Ледар, нетяга: iners, бєзхудожє(н), нєвѣжа, гню(с), нетя(г) (1642 *ЛС* 234).

ГНЮШЛИВИЙ *прикм.* Те саме, що **гнюсный** у 1 знач.: Гнюшли́вий. Ex[s]ecrandus. Detestabilis. Obcaenus. (1650 *ЛК* 440).

ГО *виг.* **1.** *(вживається для вираження презирства)* го: Знамєнованїа Мєждомєтїа сѹть различна... Прєзира́ющагω: яко гώ: Мєрзáщагωса: якω фé (Єв'є, 1619 *См.Грам.* 194); Знамєновáнїа Мєждомéтїа сѹтъ ра(з)ли́чна... // Прєзирáщагω: я́кω, гώ. Мєрзáщагоса: я́кω, фє (Кременець, 1638 *Грам.* 73-73 зв.).

2. *(вживається при повторенні для вираження захоплення)* го-го-го: Го, го, го (*Уж.* 1645, 74).

ГОБЗОВАННИЙ, ГОБЗОВАНЪ *прикм.* Багатий, достатній, плідний: ferax, плодови(т), гобзова(н) (1642 *ЛС* 196); opiparus, изωби(л)ни(й), гобзова(н)ни(й) (Там же, 293).

ГОБЗОВАННѢ *присл.* Багато, достатньо, плідно: opipare, ωби(л)но, гобзова(н)нѣ (1642 *ЛС* 293).

ГОБЗОВАНЪ *див.* **ГОБЗОВАННИЙ.**

ГОБЗОВАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* гобьзовати) процвітати: Пусть нынѣ латыня фарисейски хвалит, пусть в богатьствѣ с оным богатым // гобзуют,... а мы, православныи, терпим, а мы похулени, поруганы и посмѣяны будем (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 161-162); Убо церковь восточная,... и // поднесь здрава и красна, тесным путем идучи, в спасаемых гобзует (Там же, 185-186).

ГОВЕЙНО *с.* Піст: Пєрвоє свєтло. вєликоє говѣиню. да хто є(г) ѡ(т) хр(с)тьянъ чисто соблюдає(т)... да боудєть во цр(с)твѣ нб(с)номъ (1489 *Чет.* 337).

Див. ще **ГОВѢНІЄ.**

ГОВНО *с.* Кал, гній, нечистоти: stercus го(в)но, гною (I пол. XVII ст. *Сем.* 165).

ГОВОРИВАТИ *дієсл. недок., многокр. (багато разів повторювати якісь думки)* говорити: нєдаромъ єсмо говоривали што(ж) сєсь ива(н) большє сєго іс(с)а (1489 *Чет.* 129).

ГОВОРИТИ, ГОВОРІТІ *дієсл. недок.* **1.** *(мати здатність володіти мовою)* говорити: добрѣ в'сѣ рѣчи чини(т) г'лоухы(м) кажє(т) слышати, и нѣмымь // говорити (1556-1561 *ПЄ* 155-155 зв.); нѣмы(м) говорити каза(л) (XVI ст. *УЄ Трост.* 45); Глю: Мо́влю, говорȣ (1627 *ЛБ* 25); говорȣ confabulor (*Уж.* 1645, 66 зв.); alloguor говоріті (I пол. XVII ст. *Сем.* 19); **у вѣтеръ говорити** *див.* **ВѢТЕРЪ.**

2. (кому, до кого, що, о що і без додатка) *(висловлювати думки, погляди)* говорити (до кого, що, про що): Нестеръ почалъ говорити: "изнайду дей я виноватого, напрасно ся тутъ бавимо" (Луцьк, 1570 *Ив.* 267); Сєє говору вам (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 44); вѣща́ю, повѣда́ю, говорȣ, голошȣ (1596 *ЛЗ* 34); лєпєй єсть ми(л)чати нижли злє говорити (к. XVI ст. *Розм.* 17 зв.); Што бы есь не угнѣвавъ на ся Бога, не гадай нѣчого, тай не говори, што овунъ не любитъ (XVI ст. *НЄ* 158); А ты, Скарго, с латынским костелом никакоже молчати и смиритися не хочеш, только все говорити, сваритися и возносити (1608-1609 *Виш.Зач.* 221); И ѡвшємъ проти́вно томȣ и говорѧ(т) и пи́шȣ(т) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 236); а сѡмлєніє злоє, да(р)мо і говорити, тоє ся ба(р)зо встидитъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 268); (о кім, о чім і без додатка) розповідати (про кого, що): а што(ж) ты здорового знає(ш) да говори(ш) (п. 1596 *Виш.Кн.* 245); в том словѣ познаваю, иж пан Юрко... ведомости истинное во писании не досягает и вѣдати не может, власнѣ як шидерством о спасении говорит (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 192); дали єстє єго всадити во иншом мѣстѣ в Городку на колько мѣсяцей, абы о вас перед людьми не говорити (Львів, 1605-1606 *Перест.* 44).

3. (з ким) Вести бесіду, розмовляти: Проклятъ тотъ, которыи бы тыи книги чолъ, а тые бы слова на похоти женьски собѣ складалъ..., а говорячи зъ ними тыми словы, проводячи ихъ а розмовляючи на блудную похоть (поч. XVI ст. *Песн.п.* 49); тые [чоботы] длѧ то́го ино(к) та(к) носи(т)... бо єсли бы красного што на собѣ носи(л), ты бы на нєго милє(и)ко погладова(л), и говорити з ни(м) прагнȣ(л) (п. 1596 *Виш.Кн.* 234); A ia iuż tepier do Popádycy poydu A o to tyi riczy z nieiu howority budu (поч. XVII ст. *Траг. фотокоп.* 2 зв.); Dynis szukaymo Tá howoryty prestańmo (Яворів, 1619 *Гав.* 21); *Образно*: опять душа съ великою жалостію ко Христу говорить, всповедуючи свои пригоды (поч. XVI ст. *Песн.п.* 53).

4. (по кому) Обмовляти (кого), наговорювати (на кого): гдє боудȣ ѡ͠ци сти̑и ѡписа(л) а хто бȣдє(т) по нєи говорити ино бг͠а ра(ди)... мєнє за то нє клєнитє но исправлѧ(и) свои(м) добры(м) разȣмо(м) (Київ, 1554 *ПИ* №1).

ГОВОРНЯ *ж.* Говоріння, розмова: а што(ж) за пожито(к) гово(р)ни; // или бєсѣды иноковы с тобою А чого(ж) сѧ инокъ ѡ(т) тєбє наоучи(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 246-246 зв.).

Див. ще **ГОВОРѢНИЄ.**

ГОВОРУХА, ГОВОРОХА *ч.* Говоруха́, говорун. Вл. н.: Гри(ц)ко Говоруха (1649 *РЗВ* 11 зв.); Васи(л) говороха (Там же, 117); Иванъ Говоруха (Там же, 177 зв.).

ГОВОРЪ, ГОВУРЬ *ч.* **1.** Розмова, гомін, говір: сталъ говоръ вєликъ въ домоу євфимьяновѣ (1489 *Чет.* 151).

2. Вл. н.: А то ся дѣяло... при... воу(и)тѣ... грицъ мацковя(т) и говоурь и ины(х) люди(и) за(ц)ны(х)... нє мало (Одрехова, 1644 *ЦДІАЛ* 37, 2, 54 зв.); Конъдра(т) говоръ (1649 *РЗВ* 433).

ГОВОРѢНИЄ *с.* Говоріння, бесіда: какъ всѣмъ кро(т)кое и сла(д)кое нелицемѣрное говорѣние та(к) х(с)а стрѣтимъ (1489 *Чет.* 139).

Див. ще **ГОВОРНЯ.**

ГОВѢНІЄ *с.* (*цсл.* говѣние) **1.** Страх: Трепетъ: Стра́хъ, дрижа(н)є, дро́жъ, говѣніє (1627 *ЛБ* 133).

2. *(піст з молитвою)* говіння: Бл҃га єстъ Мл҃тва съ говѣніемъ и мл҃(с)тынею (Київ, 1648 *МІКСВ* 350).

3. Пошана, честь: Говѣніє. Veneratio. Reuerentia. Honor (1650 *ЛК* 440).

Див. ще **ГОВЕЙНО.**

Пор. **ГОВѢТИ.**

ГОВѢННО *присл.* Набожно постячи: reuerenter, чє(с)тно, говѣнно (1642 *ЛС* 354).

ГОВѢТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* говѣти) *(набожно постити)* говіти: Та́ко говѣемъ, прєωсщєн'ный Ар'хїєп(с)пє всє́а Рώссїи, я́ко прєвы́ш'шє єси нн҃ѣ на(м) ра́дости вса́кои (Львів, 1591 *Просф.* 69); honesto, говѣю, почє(т)вую, почитаю (1642 *ЛС* 219); Говѣю. Honoro. Colo. Obseruo (1650 *ЛК* 440).

ГОВЯДО *с.* (*цсл.* говадо) рогата худоба: Говядо. Pecus: dis. Pecus: oris (1650 *ЛК* 440).

ГОВАЖИЙ *прикм.* Яловичий: повелѣ(л) бєзаконыи цр҃ь слоугамъ своимъ бити с҃того гєωрьгєа жилами говажими сырыми (1489 *Чет.* 183).

ГОГОЙ *виг.* *(вживається для вираження радощів, захоплення)* гей, гой: Гогой (*Уж.* 1645, 74).

ГОГОЛЕВЕЦЪ, ГОГОЛОВЕЦЪ *ч.* *(мешканець с. Гоголів або виходець із нього)* гоголівець. Вл. н.: Иванъ Гоголовєцъ (1649 *РЗВ* 423 зв.); Сємєнъ Гоголєвєцъ (Там же, 438 зв.).

ГОГРАФЪ, ГОКГРАФЪ *ч.* Географ: ачко(л)вєкъ на то(м)же ωкиянє гишпановє,… нєвѣдомє пєрє(д) ты(м) людє(м) и а(с)тролого(м) та(к)же гωкграфо(м) вы(с)пы и краины налєзли прєва(ж)-ны(м) жєкглова(н)є(м) (1582 *Кр.Стр.* 26 зв.).

ГОД *див.* **ГОДЪ.**

ГОДЕНЪ *див.* **ГОДНЫЙ.**

ГОДИВЫЙ *прикм.* Придатний, здатний (до чого): подчасъ тое инъкурсии дровъ и до будинъку дерева годивого вывезено (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 63).

Див. ще **ГОДНЫЙ.**

ГОДИНА, ГОДІНА, ГОДЫНА *ж.* **1.** *(одиниця вимірювання часу, що дорівнює 60 хвилинам)* година: Того́ же ро́кꙋ ди(в) ч҃лчїи оуроди́лося дѣта… живъ бы(л) годи(н) и҃ (1509-1633 *Остр.л.* 126); тамъ на тоє мєстцю,… чимъ нарихлей… са поспешал, ни ωдного дна, ани годины нє змешкиваючи (Краків, 1539 *AS* IV, 203); ино ста(р)шии нш҃и змови(в)шиса зо всими нами… и радою зобра(в)шиса вси на ω(д)но мє(ст)цє …яко вжє бы(ло) вно(ч) ω ко(л)ко годи(н) ꙋ дворъ єсмо вломилиса (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 20 зв.); Дѣялося року, индикту, справова(н)я м(с)ца, дн҃я и годины на мє(ст)цу, яко выше(и) є(ст) помєнєно(м) (Володимир, 1580 *ТУ* 185); и коли вжє было по трє(х) година(х) жона єго нє вѣдаючи што са стало та(м) вошла (II пол. XVI ст. *КА* 23); седѣли по(д) рату(ш)ю яко и҃ годи(н) и приплатили нш҃и зло́ты(х) ζ҃ (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 2); зараз' выслю́халъ єго Бг҃ъ,… и(ж) в' єдной годинѣ волосы на голова(х) ихъ посивѣли (поч. XVII ст. *Пчела* 4); Ча́съ: Годи́на, кд҃ днє́вная ча(ст) (1627 *ЛБ* 156); мꙋ́сѣлъ бымъ до́лгого ча́сꙋ на то́є ω(т)ложи́ти годи́нꙋ (Львів, 1642 *Бут.* 2 зв.); нє вѣси бо що та за годи́нꙋ смє́рть потка́єть (Чернігів, 1646 *Перло* 124 зв.).

2. *(відрізок часу, що дорівнює 60 хвилинам, який числять від півночі і від півдня)* година: ца(р) перекопъски(и)… притагнꙋлъ по(д) замокъ ω четвє(р)то(и) годинє на дєнь (1552 *ОБЗ* 142 зв.); А коли была шестаа година… сталаса т'ма по в'сєи земли (1556-1561 *ПЄ* 194); было годинъ зо двє въ ночъ (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/I, 11); Бы́ло бо я́ко бы шє(с)той годі́ны оучіні́лос' темно по всєй зємли́ аж до девятой годины замеркло сл҃нцє (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 84); Сходи́тиса маю(т) хлопята до школы… дн҃я вєлі́каго на ѳ҃ю годинꙋ абы вси стали (Львів, 1587 *ЛСБ* 87); Г: Котораа єсть година. И: двана(д)цатаа (к. XVI ст. *Розм.* 6 зв.); росказала(м) тобѣ абысь пришолъ ω четвертой годинє (Там же, 7); А гды была шестаа година на дн҃ь, распато Іс҃а (XVI ст. *УЄ Трост.* 70); Рокꙋ бж҃ия ахаі м(с)ца Авгꙋ(с) є҃і дн҃а Годины пятой в но(ч) гро(мъ) ꙋдари(л) на цє(р)ковъ (Львів, 1611 *ЛСБ* 1038, 3 зв.); и такъ прє(з) ꙋвє(с) актъ то(г) весѣля споко(и)нє претрвали ажъ до годинъ пяти а(л)бо шє(ст)и вночъ (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 2 зв.); въ середу, о одынадцатое

годинє на полѣ зикгару передъ полуднемъ... Пану Богу духа оддалъ (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 8/III, 610); повѣдай мнѣ рокъ, днь, и годи́нꙋ нарожє(н)ѧ црѧ моєгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 396).

3. *(певна пора, період часу, момент)* година: нинє бо братя на(м) єсть година бо̃у сѧ молити (1489 *Чет.* 367 зв.); А так мы ведлє ѡноє змовы своєй до Шайна въ снѣдалнꙋю годинꙋ приєхали (Ковель, 1539 *AS* IV, 182); Сходи́тисѧ маю(т) хлопята до школы на годи́ну пєвнꙋю (Львів, 1587 *ЛСБ* 87); оуздоровлєнна бы(ст) до(ч)ка єи о(т) тои годины (к. XVI ст. *УЄ* №31, 186 зв.); а гды была година вє(ч)рѣ сѣль [Іс] за сто(л) с ними (поч. XVII ст. *УЄ* №256, 11 зв.); Такъ подъ нєбомъ и в морахъ и под зємлєю що ся дѣє знаю, В ієдиной годинѣ прєз слꙋги свои много новинъ маю (I пол. XVII ст. *Сл.о зб.* 13); в҆ єде́нъ ча́съ и в҆ єднꙋ годи́нꙋ оуда́рили потꙋгою (Київ, 1627 *Тр.* 661); Прихо́ди(т) бо днь Гнь; нєсподѣва́нной годи́ны и днѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 130 зв.); И рєклъ вобзъ до нє́й коли годи́на яде́нью бꙋдєтъ, пріиди тꙋтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 194 зв.); **година арештовая** — визначена пора, коли обвинувачений має з'явитися перед судом: на позовъ жалобы поводовы з во(л)нымъ тоє справы арєштомъ взда(н)(!) котороє взда(н)є ѡ годинє звыкло(и) арєштово(и) будꙋчи до арєштꙋ тоє справы чєрє(з) тогожъ во(з)но(г)... приволываны по(з)ваныє, // ...чєрє(з)... пана яна завишꙋ арєштовалъ (Київ, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 28-28 зв.); **година волная** — відпочинок: Бы... нѣчо́го з҆ тыхъ помєнє́ныхъ на зє́мный нашъ скарбъ, Бра́тїє, нє припада́ло,... за што єдна́къ то́є са́моє стои́тъ, жє днє́мъ и но(ч)ю, жа́дноѣ годи́ны во́л҆ноѣ нє ма́ючи, ѡ збира́ню єгѡ клопотимо́сѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 71); **година звыклая до арештꙋ** — те саме, що **година арештовая:** А ижь позваны(х) бꙋдꙋчи ѡ годинє зви(к)ло(и) до арєштꙋ тоє справы чєрєзъ тогожъ возного... приволыванъ нє ста(л)... а прєрєчоны(и) ꙋмоцованы(и) стороны поводовоє... к то(и) справє домовя(л)сє (Київ, 1617 *ЦДІАЛ* 181, 2, 125, 2, 2); **година смертная, година смерти** — смерть: Я тєбє ча(с)то ѡстєрѣгалъ, абы єси на тꙋю годинꙋ смє(р)тнꙋю памяталъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 266); Я кнєгини... Коширскаѧ,... розꙋмєючи то, ижъ ни што нє єст пєвного и так нєбєзпєчоного, яко час годины смєрти,... ѡтписываю... имєньѧ моєго Дєрнь на цєрковъ (Луцьк, 1545 *AS* IV, 418); **от годины до годины** — доба: Порохъ толъкꙋтъ водою ꙋ стꙋпє млыново(и) то(л)качєвъ можєть ꙋбити ѡди(н) толъкачъ ѡтъ годины до годины камє(н) порохꙋ (1552 *ОЖЗ* 119 зв.); **послѣдняя година** — кінець світу: Сынačкове, послѣдняя година естъ, якосте слышали, ижъ антихристъ идетъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 316).

4. *(відрізок часу, що відводиться на певне заняття)* година: И(ж) розныхъ діалєктовъ в нашо(и) школѣ ꙋчити бꙋдꙋтъ, и годины, которой чого ся ꙋчити маю(т) споряжоны су(т) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 85); На година(х) шко(л)ныхъ всѣ в школѣ рано и по ѡбѣдѣ прито(м)ны быти маю(т) (Там же, 86).

5. Рік: дали... єсмы томꙋ... мѡнастыри ѡ(т) пꙋтнои и поволили єсмы абы соби посилали мѡлєбници... абы имъ ходили по рибꙋ по три мажи по дващи на годинꙋ, три мажи оу вєсни три мажи оу ѡсєнь (Сучава, 1522 *МЭФ* фотокоп. 12); то па(к)... григорє(и)... су(д)дѧ а григорє(и)... писа(р)... допу(с)ти(в)ши ва(м) тую справу знову нєзвы(к)лого часу до рєє(с)тру вписати тєпєришнєго вжо повода по годинє судо(м) во(д)лє права звыкло(и) приволати казали (Вінниця, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 142); анєктана́въ... пото(м) оуказа́лъ ланцꙋхъ з ко́сти слоно́вой спра́влєный, з котброгѡ походи́ли се́мь звѣ(з)дъ вєльми я́сны(х) годи́ны розмѣра́ючи и рожа́ньє людско́є (серед. XVII ст. *Хрон.* 396).

Див. ще **ГОДИНКА.**

ГОДИНКА, ГОДЫНКА *ж.* **1.** *(одиниця вимірювання часу, що дорівнює 60 хвилинам)* годинка: мнѣ до привєдє́н҆ѧ в҆скꙋтокъ дѣла тогѡ знамєни́тогѡ ча́сꙋ на годи(н)кꙋ любо́внє оузы́читє (Вільна, 1620 *См.Каз.* 9).

2. *(певна пора, час)* годинка: и так҆жє то нє мо́жєшъ анѣ в одноє годин҆кы чюти з҆ хр(с)то(м), жєбы́сь прєз҆ має́тности и ро́скоши нє впа́л҆ в покоу́сы (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 41); Часє(ц): Годы́нка. Часосло(в) (1627 *ЛБ* 156).

Див. ще **ГОДИНА.**

ГОДИННИКЪ *ч.* Годинник: Того́ жє ро́кꙋ... бꙋрѧ была́ ба́рзо вєли́каѧ, и́жє... вєжꙋ зам҆ковꙋю в бєрєстѣ з҆ годи́н҆нико(м) оу во́дꙋ вкинꙋла (1509-1633 *Остр.л.* 129); Часє(ц): ...Годи(н)ни(к), зєга(р) (1627 *ЛБ* 156).

ГОДИТИ *дієсл. недок.* **1.** (кому, чому, к кому чим) Догоджати, годити (кому, чому, чим): своємоу кальномоу смердащємоу тѣлоу годишь, повинна єси ωгнєви (1489 *Чет.* 370 зв.); я... низко чоломъ бью и хочю ко твоей милости,... пріязнью и послугою братскою заслуговати... годити (Острог, 1511 *АЗР* II, 93); Али, найперво, обуздайме и смиримъ тѣло наше,... що бесме годили души нашуй (XVI ст. *НЄ* 37); прєто жадє(н) члкь нє можє... свѣтоу сємоу го(ди)ти (к. XVI ст. *УЄ* №31, 113 зв.).

2. *безос.* Годиться, слід, належить: тєпєр намъ сѧ нє видит, ани годит того застановєнѧ и вырокꙋ нашого пєрвшого иначей ωтмєнѧти (Вільна, 1541 *AS* IV, 275); Ви(ди)тєли, я(к) нє то(л)ко дховны(ми), алє ани просты(ми) хр(с)тияны зватисѧ ва(м) нє годи(т) и нє достои(т) (1598 *Виш.Кн.* 287); такимъ прикладомъ иншихъ всѣхъ намъ призвойты(х) порѧдковъ игра идє(т), азали то такъ лєгъцє важити годитъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 49 зв.); Що в правдѣ кро(м) похлѣбства зступитися годило Лєчъ ґдыбы на увагу мдры(х) прыходило (1636 *Лям. о пр.* 3 зв.); проси матко моѧ, бо мнѣ нє годитъ абымъ ω(т)воротилъ обличьє моє (серед. XVII ст. *Хрон.* 288).

3. Прямувати до чогось, намірюватися: Размощрѧю: Оусмотрѧю, мѣрꙋ до цѣли, гожꙋ, змѣрѧю (1627 *ЛБ* 106); Оусмотраю, оумышлѧю, намѣрѧю: Мѣрꙋ до цѣли, годжꙋ, змѣрѧю (Там же, 168).

4. (кому що) Наймати ‹?›: Єсли здохнє быдлѧ котороє вамъ єсть годитъ хто, сє стєрвꙋ єгω доткнє нє чистъ бꙋдє ажь до вєчора (серед. XVII ст. *Хрон.* 119).

Див. ще **ГОДИТИСЯ.**

ГОДИТИСЕ[1] *дієсл. недок.* (чому) *(погоджуватися з чимсь)* годитися (з чим): А коли оуже ничомꙋ сє нє годилъ казалъ огонь приложить, и єщє дихаючого с꙾мажить въ панвѣ, въ которой коли єгω долго мꙋчоно, дрꙋгій..., напоминали одинъ дрꙋгого, абы статєчнє смєрть поднѧли (серед. XVII ст. *Хрон.* 475).

ГОДИТИСЕ[2] *див.* **ГОДИТИСЯ.**

ГОДИТИСЯ, ГОДИТИСЕ, ГОДИТИСѦ *дієсл. недок.* **1.** (кому, на що) *(бути кому-небудь, для чого-небудь придатним)* годитися: хочу то твоє(и) мл(с)ти... послꙋгою бра(т)скою заслꙋгова(ти) вчо(м) сѧ... коли бꙋдꙋ по(т)рєби(з)нє твоєи мл(с)ти... годи(ти) (Острог, 1511 *ЛОИИ* 124, 1, 4, 1); єсли жє соль з҆мажєт҆сѧ, то чи(м): ωсолитсѧ южь сѧ ничємоу болшє нє годить тол҆ко абы была вонь высыпана (1556-1561 *ПЄ* 31); во(з)ны(и)... маєть ꙋвазывати... // зємли лєсноє которая бы ся годила на па(ш)ню (1566 *ВЛС* 58-58 зв.); єслі жє сол змажєтся, то... юж нікому ся нє годит, толко абы была вон выкїнєна (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 44); мєщанє гос(т)киє... свово(л)нє... дрова рубаю(т) и ду(б)є дєрєво бо(р)тноє... а иншоє котороє сє на бо(р)ти годило рубаю(т) псую(т) (1581-1583 *ЛНБ* 103, 14/Іс, 1848, 1); та(м)тую стꙋю црко(в) на такови(м) ми(с)цу котораа годи(т)сѧ абы нє была ωпу(с)чона ω(т) помочи нашєи (Сучава, 1598 *ЛСБ* 320, 1); члвкъ который колвєкъ... оухватитъ звѣрѧ, або птаха, которыхъ сѧ єсть годитъ, нєхай вылїє кро(в) з нєгω (серед. XVII ст. *Хрон.* 121 зв.).

2. *(бути здійснюваним, виконуваним)* належати, належатися; *безос.* належить: Єго Милость... рачитъ так с тымъ [листомъ] вчинити, яко сѧ бꙋдєть годити (Львів, 1537 *AS* IV, 86); вы звыкли(с)тє в҆ рєча(х) црковны(х) фꙋдамє(н)тꙋ закладати нє впєрє(д) якосѧ годи(т) кгрꙋ(н)тꙋ добрє добра(в)ши и докопа(в)ши, прєто и многїє таковыє фꙋндацїє вашѣ поꙋпадали (Ясси, 1614 *ЛНБ* 451, 1 зв.); Достоитъ: годитсѧ, прислꙋшаєтъ, слꙋшно є(ст) (1627 *ЛБ* 32).

3. *безос.* Годиться, потрібно, треба: рєкль и(м) годи(т) ли сѧ в҆ соуботы добро чинити, чили злє оучинити (1556-1561 *ПЄ* 136); сноу ты в҆сєгда єси съ мною и всє моє твоє є(ст). Алє годи(т)сѧ вєсєлитисѧ // и радоватисѧ, ижє то(т) бра(т) твоуй оумрль быль и ωпѧ(т) ωжиль (Там же, 290 зв.-291); чи годитсѧ ва(м) члвка ры(м)лѧнина нє ωсужєного бити би(ч)ми (II пол. XVI ст. *КА* 124); Дѣля того берѣтъ собѣ на розумъ гораздъ, которымъ кѣпомъ годитъ ся хрестіанинови постити (XVI ст. *НЄ* 13); на(м) годи(т)сѧ ха наслѣ(до)вати яко головы нашєи (к. XVI ст. *УЄ* №77, 77); ведле уставы Сына Божого, хто был окрещоный, не годится его повторе крестити (Вільна, 1608 *Гарм.* 196); нє толко в҆ єдєнъ рокъ, алє и на кождый годится намъ Ѡфєры и млтвы в҆ памать оного чинити (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 165); Трєбѣ єсть: Потрєба, подобаєтъ, ...достои(т), годитъсѧ (1627 *ЛБ* 133); ω томъ станѣ ...такъ з҆ старогω якъ и з҆ новогω Тєстамєнтꙋ мовити годилося, алє жє намъ ω томъ ннѣшній Актъ мовити нє позволѧє(т) (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 925);

годиться, слід, можна: По(м)пониꙋ(с)... пишꙋ(т), и(ж) ся мещанина ри(м)ского бычовати ꙋкрꙋгы не годило (1582 *Кр.Стр.* 85); Ревнителе(м) рече(и) добры(х) с того вымовлаті и меноватиса не годи(т) са (Острог, 1587 *См.Кл.* 5, на полях); не годитсе члонькомъ отъ головы отрѣкатисе, ани противныхъ речей дѣлати (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 141); за такꙋю ценꙋ продати не годи(т)са (к. XVI ст. *Розм.* 27 зв.); коли их пытано, чему бы не ѣли, отповѣдили, же такая их рекгула, же мнихом мяса ѣсти не годится (Львів, 1605-1606 *Перест.* 33); И тоєи тѣжъ цнѡ́ты молча́ть не годи́тса, Хто́бы противъ того бы(л), глꙋпы(м) подоби(т)са (Київ, 1618 *Вѣзер.* 15); Чл҃вкъ кото́рій насади́лъ виногра(д)..., з которо(го) бы са годи́ло // вси́мъ пожи́вать: нєха́й и́дє(т) и воро́титса до до́мꙋ своєгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 154 зв.-155);

годиться, варто, доцільно: А тутъ ми ся годитъ прыпоменути проклятую ересь тогожъ Стефана Куколя (Вільна, 1608 *Гарм.* 182); теды онъ малъжонку протестуючогосе словы непристойными, которых тут и въспоменути не годитъсе, лъжыл, сромотилъ, а потом... до изъбы зъ челядю своею вълизъ (Луцьк, 1647 *АрхЮЗР* 1/VI, 812).

Див. ще **ГОДИТИ.**

ГОДИШНЫЙ, ГОДИЩНЫЙ *прикм.* **1.** Річний, цілорічний: Толк и разум о всем порядку церкве православное до всего цѣлого року в словѣх раздѣленых, обходячи круг годишный, наедно злучити надлежит (1608-1609 *Виш.Зач.* 204).

2. *У знач. ім.* **годищныа** — роковини: Аще прєста́витьса бра́ть, и а́щє єсть Сщ҃е́нникъ въ Ѡби́тєли, да быва́єть слꙋ́жба на трєти́ны, на дєвати́ны, на сорочи́ны, и годи́щныа ѡ оусо́пшихъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 157).

ГОДИЩЕ, ҐОДИЩЕ *ч. (цілий, повний)* рік: Лѣто: Врє́ма, ро́къ, ча́съ, го́дъ, го́дищє (1627 *ЛБ* 60); Hod: Hodiszcze: rók: lato (Жовква, 1641 *Dict.* 57); Годъ. Ґоди́щє. Annus. Aetas (1650 *ЛК* 440).

Див. ще **ГОДЪ.**

ГОДИЩНЫЙ *див.* **ГОДИШНЫЙ.**

ГОДІНА *див.* **ГОДИНА.**

ГОДЛИВЫЙ *прикм.* Згідливий: дя(т)ко мо(и) ...хотечи ми его м(л) ласкавую мл(с)ть з себе в молодости мое(и) показа(т) пере(д) приятє(л)ми... которы(х) есмо на то промє(ж)ку собою мєли в годливымъ и бра(т)скимъ ѡбычаемъ поро(в)нали (Ляхівці, 1548 *ЛНБ* 103, 19/Id, 1961 24).

ГОДНЕ, ГОДНѢ *присл.* (*стп.* godnie) гідно, достойно, з честю, як слід: Всакии речи... дла годности заслꙋгъ ѡт высоких панов... заплатꙋ знаменитꙋю щедрє, а годнє приймꙋют (Вільна, 1522 *AS* III, 235); кн҃зь ку(р)пски(и)... за короля авгꙋста и стефана годнє слꙋжи(л) (Володимир, 1569 *ЖКК* II, 198); Третеє мнѣ оуважєна до по(д)нєсєна щаста того го́днѣ нб҃(с)ного подаєтъ ст҃ы(и) іѡа(н) хрисосто(м) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 237); Тꙋю тєды по́слꙋгꙋ го́днє ѡ(т)правивши,... Вє(р)нꙋли ся в҆ покꙋю до своихъ салашовъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 46); Мѡгила сла́вный, на ѳрѡ́нѣ Митрополи Встꙋпꙋєтъ го́днє, з҆ нб(с)нои во́ли (Київ, 1633 *Евфон.* 307); Абꙋ́вѣмъ пріймꙋючій, а́бы го́днє пріймова́лъ, пови́нєнъ бы́ти члꙋнкомъ цр҃кꙋ́вным҆ (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 4 зв.); Єщє єдна(к) и на то(м) Лилі́и нє до́сы(т) жє та пє́н҄кнє хлѣ́бъ оукшталтова́ла дш҃евный, а́лє сн҃ѡвъ Православнорѡссі́йски(х) хо́чє(т) наꙋчи́ти яковы́ми го(д)нє прєрєчꙋ́ного зажи́вши хлѣба, бы́ти ма́ютъ҆? (Київ, 1648 *МІКСВ* 350).

Див. ще **ГОДНО.**

ГОДНЕЙ, ГОДНѢЙ *присл. в. ст.* Достойніше, з більшою честю: ѡтє(ц) Балаба(н)... цє(р)кви божо(и) заслꙋжи(л) и завшє го(д)нє(и) мимо ины(х) заслꙋговати и ратꙋ(н)ко(м) и ѡ(з)добою ѡно(и) быти можє(т) (Острог, 1607 *ЛСБ* 410, 1 зв.); Я єсли вывышшєный бꙋдꙋ ѡ(т) зємли вса привлєкꙋ к сєбѣ, жєбымъ годнѣй и я́къ потрє́ба то́ую ма́тєрію ро(з)соужа(л), на двѣ ча́сти дѣлю (поч. XVII ст. *Проп.р.* 294).

Пор. **ГОДНЕ.**

ГОДНЕЙШИЙ, ГОДНѢЙШІЙ *прикм. в. ст.* Гідніший, достойніший: естли бы ся намъ господару увидѣли годнѣйщіе свѣдки каноницкіи, ажъ бы вжо передъ нами тому конецъ былъ (Вільна, 1516 *АЮЗР* I, 51); инши(х) свєтко(в) з обꙋ сторо(н) маю(т) постави(ти) нєподозрєны(х) и мєжи тыми которыє бꙋду(т) го(д)нє(и)шие тыє маю(т) сами зъ свє(т)ками приса(г)нꙋти (1566 *ВЛС* 79); для годнейшого и слушнейшого одправованя фалы Божое, маетъ мети [игуменъ] презвитеровъ (Клевань, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 494); агг҃лскаа впра́вдѣ натꙋра годнѣ́йшая и щасли́вшаа, жє шлахєтнѣ́йшаа, во(л)нѣ́йшаа, а зго́ла

дх͠овнаѧ єстъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 248); ѡ̃милеєнѣйшій: Ѡкаа(н)нѣ(и)шій, набожнѣйшый: нє(д)знѣйшій, змилова(н)аса годнѣйшій (1627 *ЛБ* 139); Новоизбра́нный... Ѡ(т)чє и Па́стыру... нѣчо́гѡ на(д) то годнѣйшогѡ кꙋ ѡфѣрова́ню,... твоє́мꙋ нє розꙋмѣлисмѡ (Київ, 1648 *МІКСВ* 348).

Пор. **ГОДНЫЙ.**

ГОДНИЙ *див.* **ГОДНЫЙ.**

ГОДНО *присл.* **1.** Достойно: тогды двана(д)цє(т) апо(с)толо(в) созва(в)ши много ꙋ̃чнико(в) рє͠кли нє го(д)но є(ст) на(м) ѡпу(с)ти(в)ши слово б͠жєє служити сто(лом) (ІІ пол. XVI ст. *КА* 28); Сла́вноє Во́йскѡ го́(д)но тако́го Гєтмана, Кото́рый... Оумѣлъ мꙋ̃дрє ты(мъ) си́лнымъ Во́йскомъ керова́ти (Київ, 1622 *Сак.В.* 40); дарова́лъ мꙋ тєжъ Б͠ъ и то же на столи́ци своє́й ст͠ѡ и прп(д)бнѡ и па́ма(ти) го́днѡ живота и бѣгꙋ своє́гѡ докончи́лъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 83); Лѣть є́сть: Слꙋ́шнє, годи(т)са,... го́днѡ (1627 *ЛБ* 60).

2. Годиться, можна: тымь даль которыи с нимь были которыхь то нє год͗но было ясти єд͗но єдинѣмь ієрєѡмь (1556-1561 *ПЄ* 232).

3. *У знач. присудк. сл.* Варто, потрібно: Тако бо го(д)но єсть намъ исполнити всю правдꙋ (1489 *Чет.* 127); Годно милому купити, а оустомъ и зоубомъ его къ пережованію (поч. XVI ст. *Песн.п.* 55); толко то покажу чытелникови..., што естъ смеху годно (Вільна, 1599 *Ант.* 847); оука́зꙋєтъса, жє розꙋмѣєтъ то́ што та́мъ пи́сано вєли́кой хва́лы го́дно (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 186); Вєли́ко запра́вды и подивє́на го(д)но єст͗ Г͠а Б͠а на́шєгѡ ч͠лвкѡлю́біє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 36); оучинишъ кажє́ньє спра́влєно робо́тою аптєка́рскою... посвачє́ньа вєлми го́дно (серед. XVII ст. *Хрон.* 108 зв.).

Див. ще **ГОДНЕ.**

ГОДНОЖЪ *ч.* (*уг.* hadnagu) нижчий офіцерський чин: научайме ся за сего годножа смиреніе, якъ овунъ бывъ смиреный, не бывъ ч͠лвѣкъ мерявый, за што бывъ годножъ над стома людми (XVI ст. *НЄ* 97); Шестое: мовивъ Христосъ годножеви: "Пуйди, якъ вѣруешъ, такъ нагай ти будетъ" (Там же, 100).

ГОДНОСТЬ, ГОДЪНОСТЬ *ж.* **1.** *(сукупність рис, що характеризують позитивні моральні якості)* гідність: Єстли з низкого родꙋ посполитый чєло̀вєкъ приходит дла своих цнот кꙋ вышшєй чти, а простыи годъностю шлахотства достꙋпают, заправдꙋ достойна єст ѡсвєцоностыи княжєства дла мꙋжства высоких заслꙋг (Городно, 1507 *AS* ІІІ, 49); потрєба на(м) всѣмъ ꙋ̃готова(ти) свою го(д)ность, и волю истиннаго хр(с)тїя(н)ства (Львів, 1588 *ЛСБ* 93); вша́кжє, жє с͗тылко го́дности и оумѣ́єтности в͗ собѣ нє маютъ, прє́зъ свои́ нє́радъ и нєдо́втѣпъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 441); ста́нъ Сщ͠є́нничєскій палмꙋ го́дности, всѣмъ ста́но(м)... прєрыва́єтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 9).

2. *(усвідомлення чиєї-небудь громадської ваги, громадських заслуг)* гідність: Всакии рєчи цнотливых справъ, которыиж дла годности заслꙋгъ ѡт высоких панов ачкольвє заплатꙋ знамєнитꙋю щєдрє а годнє прии́мꙋют (Вільна, 1522 *AS* ІІІ, 235); А понє́жє того єсмь жа(д)ною моєю го(д)но(ст)ю нє заслоужила про́шоу абы... на(д) мною милос͠рьдіє своє оучи́ниль (Львів, 1585 *УЄ* №5, 260 зв., на полях); Вѣдають южъ гараздъ чимъ были ошꙋкани, а кгды тоє добрє ѡбачать, И намацають, южъ затымъ всю годность Познавають (Острог, 1587 *См.Кл.* 20 зв.); та(к) голаа голова ѡт космато(и); мыслїю, достои(н)ство(м) го(д)ностю, и оучти́востю прє(д) б͠гмъ далє(ч)є ѡ(т)стоитъ (п. 1596 *Виш.Кн.* 230 зв.); ѡнъ спочаткꙋ вымовла(л)са, дале́кимъ сє́бє быти мєноу́ючи ѡ(т) таково́є го(д)ности (Острог, 1607 *Лѣк.* 85); Ѡ(т)дава́й чє(ст) звѣта́зци, сла́вꙋ, го(д)ност͗, вѣ́рꙋ (Київ, 1632 *Євх.* 301); Въ всѣ(х) ты(х) єдна(к) прєємѣнє́нціах͗ и титꙋлах͗ прєложо́ны(х) нє єст͗ щєгꙋ́лнаа го́дно(ст) (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 2 зв.).

3. *(достоїнство, шляхетність, почуття власної вартості)* гідність: та(к) жє и ѡни в го(д)ности имєни хр͠(с)тїаньского розоумѣю(т)са (Львів, 1585 *УЄ* №5, 301 зв.); Нєчоу́лыхъ ѡ(т) нєдба́льства хотачи́ ѡ(т)вєсти́,... абы всѣ высо́кость ста́нꙋ того зна́ли, и зъ якꙋ́ю го́дностю на нє́го встꙋпа́ли (Львів, 1614 *Кн. о св.* 2 зв. ненум.); Годи́лоса тобѣ згꙋ́ла сороматиса старожи́тныхъ ѳєоло́кгѡ(в) и Ѡ͠цовъ пова́ги, и ѡ(т) ни(х) оучи́тиса про́стой и нєѡмы́лной стє́жки, кото́рымъ нє то́лко ча́сꙋ да́вность, и прєвысо́каа мꙋ̃дрость и наꙋ́ка высвѣдча́єтъ го́дность вѣры, а́лє и живо́тъ зрꙋ́внаный Агглѡмъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 251); Досто́инство: Досто́йность, ꙋ̃ра́дъ, го́дность (1627 *ЛБ* 32); и́мєнємъ єго назва́лъ, и Цє́сарскꙋю го́дность ємꙋ въ набли́жшомъ ча́сѣ прійдꙋ̃чꙋю запє́внє ѡповѣдѣ(л) (Київ, 1631 *Син.Тр.* 814); Сла́вным͗ та в͗ то́мъ ѡрща́-

кѫ, оучини(л) Рице́рем҆,... Орла́ быстроліотного, го́дност҆ ти дарова́лъ (Львів, 1642 *Бут.* 5); Чи до́сыть ѡ́ны(м) и́жъ так҆ велі́кои преемѣне́нціи и го́дности достѫпи́ли (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 3);

у знач. титула: а если того чині́ти не боудемо теды го(д)ности его стои не пріймемо ни споле(ч)ности з ни(м) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 100 зв.); Ма́рно(ст) те(ж) є(ст) го(д)носте(м) забѣгати, а на высо́кій са ста(н) выноси́ти (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 11).

ГОДНЫЙ, ГОДНИЙ, ГОДЪНЫЙ, ГОДЕНЪ, ГОДЕНЬ *прикм.* **1.** *(який заслуговує або вартий чого-небудь)* гідний: ѡ(т)че // съгрешиль есми на нбо и пре(д) тобою дла которы(х) мои(х) злостїи не есть есми годень назватиса сно(м) твои(м) (1556-1561 *ПЄ* 289-289 зв.); ѡныхъ манова́ны(х) зобра́вши з҆ жона́ми и з҆ дѣ(т)ми... сромо́тне в҆ ланцѫха́хъ... на смрть годнѫю... до на́съ пошлѣте (Острог, 1598 *Отп.КО* 9 зв.); ми го(д)ни такои смрти (XVI ст. *УЄ Трост.* 70); Го́днаа(с) една(к) похва́лы же вѣрѫ свою лю́бишъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 186); Изали тотъ пастыръ погиблый не слушней волкомъ назватися годенъ, который таковое блюзнерство въ "Требникъ" свой уписалъ, и тымъ самымъ его пошпатилъ? (Вільна 1608 *Гарм.* 197); Ачъко́лвекъ Книга та́а пова́ги го́днаа ѡ сще́нъствѣ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 444); Пла́кали и о́ныи хвалы го́дныи вдо́вы, ґды Тави́ѳа добродѣ́йка и́хъ... ѫмерла (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 14); створе́нїем҆ твоѣмъ назва́тиса южъ не естемъ го́денъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 32); тобѣ то дарова́но, таковыи бѡ(з)кїи да́ры ...Абы(с) ты ста́лъса го́днимъ, на томъ свѣтѣ ла́ски бѡ(з)кои (Чернігів, 1646 *Перло* 8 зв.); ѫзнава́емо в собѣ жесмо го(д)ны; абы на́съ на бо(л)шѫю и трѫднѣйшѫю войнѫ принато (серед. XVII ст. *Кас.* 72); но́чь о́наа неха́й не ѡпѫстѣетъ // а ни хвали го́дна бѫдетъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 57-57 зв.);

у знач. ім. гідний, достойніший: По дедицтвах и близкостях нихто поповства и церквеи доходити не мают и отнюд то отсекаем, толко годным давати (Берестя, 1591 *ПІФ* 103); На столици епископскіе не дбают о годного албо жебы ведле каноновъ, хотяй повѣдают, же вцале им каноны зоставлено (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50); але всѣмъ дава́й ѡ що ко́львекъ дла поживеньа просатъ, абовѣм҆ дале́ко лѣпше естъ дла го́дныхъ ми́ловати и него́дныхъ, ани́жли дла него́(д)ныхъ, и го́дныхъ ѡпоуща́ти (Острог, 1614 *Тест.* 182); А если́жъ я́кѡ ма́ючи исто́тне дарѫютъ го́днымъ, те́ды и // испѫща́етъ завшеб́ытне и пре(д)вѣчне, кото́ры(х) потыка́ючи мы проти́вко ѡ(т)повѣда́емъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 241-242);

(такий, що має високі позитивні якості) достойний, гідний, поважний: хто са ѡ земли правѫеть, абы малъ самъ присагати, нижли дей сведки годныи присагають и землю заводать (Петрків, 1527 *AS* III, 319); насъ... жадали, абыхмо его, яко чоловѣка годного, при томъ хлѣби духовномъ, архимандрытстве Печерскомъ, зоставивши, // то ему нашимъ листомъ утвердили (Торунь, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 62-63); в҆ то(и) истории... ничого и(н)шого ѡ(д)но годны(х) мѫжовъ ... вы(с)лавяю(т) (1582 *Кр.Стр.* 14 зв.); презъ *годныхъ* людей годные речы бываютъ справованы (Вільна, 1599 *Ант.* 577); Который то протосингел, будучи человѣком годным и учоным, добре был цесарови турскому знаемый и всѣмъ башомъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 33); Досто́инъ: Го́денъ (1627 *ЛБ* 32); Вдачность Ясне Превелебнѣишомѫ... Петрѫ Моги́лѣ ...Промо́торови Побѡжномѫ, и несмерте́лнои сла́вы Го́дномѫ оборо́нци ѡдъ Спѫде́ѡвъ... оупре́йме ѡ(т)данаа (Київ, 1632 *Євх.* 291); теды и мы, угледѣвши ...поцтивые поступки... Иоанна Скиндера, яко члвка годного..., повагою нашою гетманскою за войта и дозорцу мѣста Чернигова... постановляемо и потвержаемо (Київ, 1649 *Тр.ЧАК* 146);

годный вѣры *див.* **ВѢРА.**

2. *(який годиться для чого-небудь)* придатний, гожий (до чого): ѡднобы есте, местцо ѡбравши на Горини, або гдебы годное и слѫшное к собраню вашомѫ кѫ ѡбороне напротив того неприатела нашого было (Краків, 1538 *AS* IV, 156); То всихъ гако(в)ницъ добры(х) кѫ стре(ль)бе го(д)ны(х) нѕ (1552 *ОЖЗ* 119); побралъ: напервей, коня одного,... неуковъ чотыры, годных два (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 268); што ся дотыче(т) лесовъ мои(х)..., на попелы годныхъ, тые-мъ на собе зостави(л) и зоставую (Житомир, 1584 *АЖМУ* 134); сѣна стыртъ три,... третяя на предажу годна (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 299); кг(д)ы по(д) са́мыи мѫры пры(м)кнѫлъ, хотѣлъ ѡбызрѣти мѣсца коу шан҆цомъ го́дныи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 83).

3. Приємний, бажаний: тѡ(т) ѡц҃ь стефа(н)… и з ы(н)шими дѡбрыми лю(д)ми слꙋшнѡ(и) а дѡбрѡє рѣчи жадаю(т) котѡраа є(ст) напрє(д) г҃ꙋ б҃гꙋ… мила и гѡ(д)на (Львів, 1544 *ЛСБ* 10); и та́къ вєли́коую собѣ запла́тꙋ позы́щєшъ, жєсь нє ты(л)ко сєбє го́дны(м) б҃гоу, а́лє и ты(х), кото́рыє по(д) звѣр҇хностю твоє́ю быти спра́вилъ (Острог, 1614 *Тест.* 147).

4. Належний, заслужений, гідний: за нашѣ оучин҇кы годноую зап҇латоу бєрємо (1556-1561 *ПЄ* 328); А о́ный пє́ршїй исидоръ кгды на столи́цꙋ роуской митропо́лїи прїє́халъ,… с чє́стью го́днєю принѧ́т҇ бы́лъ (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 36); ты(м) єщє бо́лшє найвыборнѣишїй в до́броти боудєшъ, кг(д)ы ко(ж)домꙋ го́дноє мѣсцє подаси (Острог, 1614 *Тест.* 166); Найпєрвѣй в҇… захова́ню приказа́нїй Б҃жїи(х)… стара́тисѧ пови́ннистє,… абы́стє го́днꙋю запла́тꙋ… пра́ци сво́єи в҇ н҃бѣ ѡдє́ржати могли́ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 931).

5. *У знач. ім. с. р.* **годноє** — *(те, що заслуговує чогось)* варте, гідне: єсми ва(с) посылаль к нємоу алє // ничого го(д)ного с҃мрти ємоу(с) нє стало (1556-1561 *ПЄ* 325 зв.-326); Всю́ды высо́коє ѡ собѣ розꙋмє́н҇є шко́дитъ: и сна́днє сєбє тако́вый ч҃лкъ ѡшꙋкива́єт҇, кото́рый нѣчо́го в҇ собѣ го́дного нє ма́ючи, розꙋмѣєтъ жє го́дности и(н)ши(х) // пєрєвыша́єт҇ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 3-4).

ГОДНѢЙ *див.* **ГОДНЕЙ.**

ГОДОВАННЫЙ *прикм.* Відгодований, гладкий: чоботы сутъ наука, мирнусть, а теля годованное, што зарѣзали и изѣли, то естъ сынъ Божій (XVI ст. *НЄ* 7).

ГОДОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. ім.* Годований. Вл. н.: Иванъ Годованый (1649 *РЗВ* 40 зв.).

ГОДОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** *(давати кому-небудь їжу)* годувати: Господи, коли есме тя видѣли голодного, мы тя годовали, и жадного, мы есме тя напоили (XVI ст. *НЄ* 12);

(кого) *(давати корм тваринам)* годувати: вла́снє я(к) чюжїє псы, на того кто ихъ годоує(т) єдна́ко брєшоу(т), та́къ и злы́є, добродѣємъ я́къ // нєпрїѧтєлємъ шко́дѧ(т) (Остро́г, 1614 *Тест.* 149-150); є́сли сѧ в҇ когѡ такоє тєлѧ в҇тѣли(т) тогды онѝ та́мъ вси з҇го́днє праздникꙋютъ,… и навы́борнѣйшими пока́рмы таково́гѡ годꙋютъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 20).

2. (кого) *(утримувати кого-небудь харчами)* годувати: вѣрою Іосифъ ся усокотивъ выдъ курварства, и добывъ благословеніе выдъ Бога, и годовавъ землю египетскую у тотъ голодъ великый, годовавъ и братю свою, и вутьця своего (XVI ст. *НЄ* 118).

3. (кого) Підтримувати: Другое: усю надежу твою излиши на Бога, чомъ знаешъ, ажъ овунъ тя годуетъ, якъ мовитъ пророкъ Давидъ,… "Изверзи на Бога журу твою, и овунъ будетъ тя годовати" (XVI ст. *НЄ* 112).

4. Частувати: Быва́ютъ ча́сом҇ дрꙋ́гїи, я́къбы на Кроле́вской вєче́ри годꙋючи и вєсєлѧчи́сѧ ра́дост҇ю нєвымо́вною (Вільна, 1627 *Дух.б.* 193).

5. (кого) Годувати, виховувати: ми лєпѣи было колибы(х) тєбє ни родила ни годовала (1489 *Чет.* 96 зв.); якъ родителѣ нашѣ маютъ великую трудность и тяжкусть, годуючи дѣти (свои) (*в ориг.* нашѣ. — *Прим. вид.*) и грѣючи ихъ, и такожъ сутъ довжны и дѣти, дѣля того приказаня зробити отцємъ своимъ усякые потребы (XVI ст. *НЄ* 217).

ГОДОВЛѢ *ж.* Ї̈жа: тыи манны на(м) єго мл(с)ть да(л), абы годовлѣ была томꙋ нашємꙋ городꙋ (Гирлов, 1512 *Cost.DB* 81).

Див. ще **ГОДУЛЯ.**

ГОДОВОЄ *с.* Річний прибуток від купівлі майна: на тую(ж) куплю мою… которую я григорє(и) мє(л) никому ничи(м) нєпє(в)ную во ꙋпокою годово(г) ѡсмънадца(т) за нєбо(ж)чицы панє(и) ма(т)ки нашоє (Черкаси, 1589 *ЦНБ* II, 23258, 1 зв.).

ГОДОВЫЙ *прикм.* Річний: На упис вечистый и на сорокоустъ годовый на церковъ соборную… маетъ дано быти десетъ копъ грошей (Тороканів, 1555 *ЧИОНЛ* V-3, 157).

ГОДУЛЯ *ж.* Те саме, що **годовлѣ**: Али у сесь пустъ не лише, шьто бы вытбирати годулю, али вытъ усякои доброты телеснои не лише разь, албо чотыри разы у годѣ,… будь тверезь, изь усѣмъ серцюмъ Богови молися (XVI ст. *НЄ* 27); Христосъ… мовитъ, што бесме ся не журили за годулю, // та за питву, та ни тѣломъ нашимъ за одежу (Там же, 93-94); ангелъ принюсъ такому хлѣба,… якъ приносивъ (*в ориг.* принюсивъ. — *Прим. вид.*) воронъ годулѣ Илієви пророкови (Там же, 96).

ГОДУНЪ *ч.* Годун, годувальник. Вл. н.: Ѡстапъ Годо̂нъ (1649 *РЗВ* 379); Иванъ Годо̂нъ (Там же, 385).

ГОДЪ, ГОД, ГУДЪ *ч.* Рік: у tymy razy żadały nas, abychmo im… k tomu na kolko hodow tuiu wołowszczynu odpustiły (Вільна, 1502 *ŻD* VI, 149); Князь Михаило… а Ивашко, подскарбій, взяли личбу въ мытника Луцкого… съ обѣюхъ мытъ на тые минулые два годы (Краків, 1505 *РЕА* III, 69); а мы рѡ(к) положи(ли) том(ȣ) тєса(н)ю стого николы днь вешнего нинє(ш)него годȣ первого и(н)дикта (Овруч, 1513 *ЦДІАК* 220, 1, 4); а потомъ ѡтъ трєхъ годовъ початъ зновȣ новымъ дєрєвомъ сосновымъ жє робити добродєрєвъцы справою горо(д)ничого… ȣроблєно зновȣ и покрыто городєнъ и (1552 *ООЗ*-1, 47); має(т)… па(н) ива(н) хрє(н)ни(ц)ки(и) тыє лю(ди)… до цалого зȣпо(л)ного годȣ або року… дє(р)жати (Толпижин, 1576 *ЛНБ* 5, II 4043, 148); па(н) сєма(ш)ко повєди(л) и(ж) дєи єсть тому ѡ(т) дєсєти годъ яко я та(мъ) на то(и) рєцє є(з) приби(л) и рыбы лови(л) (Київ, 1580 *ЛНБ* 5, II 4044, 69 зв.); Пото(м) ли(ст) показа(ли)…, в которо(м) ли(с)тє со(з)навaє(т) па(н) по(д)судо(к), яко вла(ст)но(ст) свою, ѡ(т) ча(с)у нємало(г)[о] дє(р)жа(л), чєрє(з) ко(л)кодєса(т) го(д), судєрє(в) с Кло(ч)ками… во (в)сєм (Житомирщина, 1595 *ККПС* 65); Господи, ци у сесь гудъ наготовишъ царство Израилю? (XVI ст. *НЄ* 73); Подданый… пана старосты…дочку свою… выдавъ бывъ замужъ за котляря…, который три годы живши зъ нею…, покинувши, прочъ пошовъ (Чернігів, 1648 *АЮЗР* III, 157); **год отъ году** — цілий (весь) рік: а естли бых на тот рок… тых пенезей не отдал, тогды мает панъ Кграевский держати год отъ году то есть, от Божого нароженя до другого Божого нароженя, также и далей рок за роком идучи (Володимир, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 130); **до году** — *(на один рік)* протягом року: мает его милость тую шест волок кгрунту… до рукъ своихъ приняти и вживати до году (Вільна, 1562 *АрхЮЗР* 8/VI, 126); **з году на годъ** — *(рік у рік)* постійно: за тыи дȣши, има(т) давати, з годȣ на гѡ(д) по ка(ди) мєдоу (Київ, к. XV-поч. XVI ст. *ЧИОНЛ* VI-3, 39); **на (в) годъ** — на (один) рік; протягом року: земяне Кіевскіе… продали имъ корчму Вруцъкую на годъ за сто копъ грошей (Краків, 1507 *АЮЗР* II, 117); за дан мєдовою с цынцовыми грошми платити в год повинны пол дєвятынадцат копы грошєй (Сушично, 1569 *AS* VII, 329); **на (в) кождый (каждый) годъ** — кожного року, щорічно: а въшакъжє и мєжи тыми хрє(ст)яны которыє бы… на ко(ж)ды(и) годъ… на исповєди бывали… тыє маю(т) допȣщоны бы(ти) свєдє(ц)ства (1566 *ВЛС* 78 зв.); Тє(ж) бы(х)мо в то(м) Єго мѣстє(ч)кȣ дозволили торгъ мѣти в нєдѣлю а ярмаро(к) в ка(ж)дый годъ на часъ которыи ѡнъ собѣ ѡбєрєть (Межиріччя, 1503 *Арх.Р.* фотокоп. 50); **что (што) годъ** — щорічно: когда што час, то новина, что год — отмена (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 181); они заплативъши… трыста золоты(х) до школы-што го(д) чинити повинни будȣтъ намнє(и) нє ѡ(т)-стȣпаючи ѡ(т) повинности своєє (Київ, 1622 *ЛСБ* 486).

Див. ще **ГОДИЩЕ.**

ГОДЫНА *див.* **ГОДИНА.**

ГОДЫНКА *див.* **ГОДИНКА.**

ГОЖЕ, ГОЗѢ *присл.* Гарно, добре: Та́кжє и в' напо́ахъ лаксȣючихъ ба́рзо присто́йнє // и го́жє того мѣша́ю(т) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 184-185); libet, гозѣ єсть, лѣпо є(ст) (1642 *ЛС* 254); Vcziniz, Boze, vsim nam hoze (1648 *П. про перем.* 202).

ГОЖИЙ, ГОЖЫЙ, ГОЖЪ *прикм.* **1.** *(який годиться до чого-небудь)* придатний, гожий: хотѣ(л) напа(с)ти або(с) го(ж) бы(л) и напа(л) (к. XVI-I пол. XVII ст. *ЦНБ* 74 П/20,22); Ячѧ́йцє: Ба́нка лазє́бнаѧ, сȣди́на го́жаѧ кȣ налива́ню оли́вы в' ла́мпȣ (1627 *ЛБ* 161); в гаюх и запустах…, дубы, на будынъки гожые,… одвозили… суседом и приятелем своим роздавали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 344).

2. *У знач. ім.* Гожий. Вл. н.: Ю(с)ко Гожый (1649 *РЗВ* 130).

ГОЗѢ *див.* **ГОЖЕ.**

ГОИТИ *дієсл. недок.* (що) Гоїти: Наперед в голове две раны кривавые шкодливе, одна на чоле стороны правое, другая троха повышей на том же чоле, обе от балвера юж гоеные (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 501); Якъбы Кро́ль які́й потра́фившы оубо́гого члка, кото́рого бы всѝ чло́нли трȣ́домъ зара́жоны были, ѡ(д)ложи́вши в'стыдъ на́ сторонȣ лѣки и пла́стры наклада́л' на ра́ны и гои́лъ шко́ды єго́ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 159); Гою sano (*Уж.* 1645, 59 зв.);

Образно: Х̃с вѣчный и неоулѣче́ный несме(р)те́л'ной дш̃и ра́ны злώсти и намѣтности го́итъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 377).

ГОЙ *виг.* **1.** *(уживається для вираження радості)* гей, *рідко* гой: Знаменованїѧ Междометїѧ сѹтъ различна... Ра́дѹющагωсѧ: якω го́й. Милосердѹющагω: якω бѣда (Єв'є, 1619 *См.Грам.* 194); Знаменова́нїа Междоме́тїа сѹтъ ра(з)ли́чна... // ...Понѹжа́ющагω: якω, нѹ. Радѹищагосѧ: якω, го́й (Кременець, 1638 *Грам.* 73-73 зв.).

2. *(уживається як оклик при звертанні)* гей: Hoy, Kożaczeiku, panesz moy, Dalekże maiesz domek swoy? (1625 *П.про Кул.* 22).

ГОЙБРЕ *виг.* *(уживається для вираження радості)* гей, ой: Гойбре (*Уж.* 1645, 74).

ГОЙДА[1] *виг.* *(уживається для вираження радощів при гойданні)* гойда: Гойда (*Уж.* 1645, 74).

ГОЙДА[2] *ч. Діал.* го́йда "висока, незграбна людина". Вл. н.: Миха(и)ло Го(и)да (1649 *РЗВ* 167).

ГОЙНЕ, ГОЙНѢ *присл.* (*стч.* hojne, *стп.* hojnie) щедро, багато: Ни́ла з' бре́гωвъ, широ́ко выливаю́чого: И ве́сь Єги́петъ, го́йне напава́ючого (Львів, 1609 *На Злат.* 2); Тотъ дн̃ь ра́достный всѣ(х) на́съ го́йне потѣша́є(т) (Львів, 1616 *Бер.В.* 93); Потре́те, именѹ́етсѧ гора́ тоу(ч)наѧ, яко гойне оупито́на з' ωбро́кωвъ нб̃(с)нои премѹдрости (Почаїв, 1618 *Зерц.* 48 зв.); Дово́лный єсмъ: Ѡби́лно има(м), до́сытъ ма́ю, конте́(н)тѹюсѧ, го́йне заживаю чого (1627 *ЛБ* 31); вне́т сѧ ώнъ поста́ралъ, ижъ мѣсце зготова́но и всѣмъ хбрымъ, доста́тки, го́йне додава́но (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 7); Бога́чъ на кождый де́нь го́йне оужива́ючи, весели́л'сѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 597); надарова́лємъ васъ го́йне дарами мωи́ми Нб̃(с)ными (Чернігів, 1646 *Перло* 152 зв.).

ГОЙНИЙ *див.* **ГОЙНЫЙ.**

ГОЙНОВАТИ *дієсл. недок.* Добре жити, розкошувати: Люде... роскошне жили и вамъ добре чинили и гойновали (1625 *АрхЮЗР* 1/VIII, 365).

ГОЙНОКРВАВЕ *присл.* Кривавими сльозами: Ѡ пречи́стаѧ Па́нно, ра́чъ и мнѣ то да́ти, бым' гойнокрва́вє и ѧ грѣшны(и) мо́гл' рыда́ти (Львів, 1631 *Волк.* 6 зв.).

ГОЙНОСТЬ *ж.* Щедрість, багатство: а та(к) великая бы(ла) го(и)но(ст) крѹшцѹ золотого и сребрного в гишпании, и(ж) ха(н)ниба(л)... на ко(ж)ды(и) рокъ дванадца(т) бочокъ золота чи(с)того з доходо(в) го(р)ни(х) бира(л) (1582 *Кр.Стр.* 31 зв.); Жало́снє то́й по́рваный яко Квѣтокъ о(т)па́лъ ѹро́дѹ, ро́ско(ш), го́йность, оздо́бѹ все ω(т)да́лъ (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 8); Щедрота, мл(с)рдїє: Щедробли́во(ст), го́йность, злитова́нье (1627 *ЛБ* 159).

ГОЙНЫЙ, ГОЙНИЙ, ГОЙНЫ *прикм.* (*стч.* hojny, *стп.* hojny) **1.** *(з великою мірою прояву)* щедрий, багатий, великий: чого я по его милости... вдячна будучи и тую такъ гойную ласку и добрость его милости... значне нагородити... записую именъе свое материстое (Луцьк, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 322); Гойнаѧ ла́ска нн̃ѣ, всѣмъ сѧ показа́ла, Котра́а сѧ зда́вна ω(т) Бг̃а обеца́ла (Львів, 1616 *Бер.В.* 67); Изоби́лный: Го́йны(и), доста́тнїй (1627 *ЛБ* 46); Премѣнивши фрасѹнокъ на го(и)нѹю радост, Ѡ(т)ложѣмо ω(т) себе грѣховнѹю сладост (I пол. XVII ст. *Рез.* 173); Бо маєтъ гѹ̃фцы кото́рыи длѧ показа́нѧ го́йныхъ Цр̃кви Бж̃ой добродѣйствъ добываю́т' (Київ, 1632 *Євх.* 293); Молю ω(т)че ст̃ый ми́лость твою́. // Ѡбдари́ го́йними да́рами дѹшѹ мою (Чернігів, 1646 *Перло* 17-17 зв.); зачымъ протестансъ муселъ... гойные лзы в том утрапеню своим вылевати (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 406);

(всесторонній) багатий: В' яки́хъ Церковъ за́вше, абы́ обфитова́ла, и кѹ оздо́бѣ, светно ни́ми проквита́ла. Наоу́къ Бг̃ословъскихъ в' го́йное розъмножéнье (Львів, 1614 *Кн. о св.* 447).

2. *(який виявляє щедрість, зичливість)* щедрий: Припомню... Гермаге́на... я́къ за́сь бы́лъ в' доброчи́нности го́йный (Київ, 1623 *МІКСВ* 84); Ѡ(т)че на́шъ прест̃ый... простри́ го́йнѹю рѹкѹ свою (Чернігів, 1646 *Перло* 18); ты Ма́ткою, Црѹ Агглскомѹ зоста́ла... Кото́рїй гойнѹю рѹкѹ свою ωтворѧ́етъ (Там же, 36 зв.).

ГОЙНѢ *див.* **ГОЙНЕ.**

ГОЙНѢЙ *присл. в. ст.* Щедріше, багатше: Єсли те́ды на тѣнь та́к' сѧ вылилъ Дх̃ъ ст̃ый, я́къ дале́ко бо́лєй на но́вѹю ла(с)кѹ, на кр(с)тъ, на прїйст'є Хр(с)то́во, где́ сѧ гойнѣй и па́нство Дх̃а ста́ло (Вільна, 1627 *Дух.б.* 385); Ли́шшє: Ѡбфи́тѣй, на́збы(т), на́дто, ты́мъ бо́лшей, дале́ко бо́лше, го́йнѣй (1627 *ЛБ* 59).

Пор. **ГОЙНЕ.**

ГОЙНѢЙШИЙ, ГОЙНѢЙШІЙ *прикм. в. ст.* Щедріший, багатший, більший: якъ мно́го гойнѣйшаа ѡ(т)пла́та тымъ сѧ става́єтъ... кото́рыи... сла́внє в па́мѧти лю(д)ской живо́тъ (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 4 ненум.); Иза́ли(ж) нє гойнѣйшеє бл҃(с)вє́ніє даро́вано бо́детъ тым, кото́рыи Ківо́тъ Гнїй живы́й и нб҃(с)ный ма́ютъ в' собѣ пребыва́ючій (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 308); Любоподателнѣйшій: Свобо(д)нѣйшій, гойнѣйшій (1627 *ЛБ* 61); Па́нна... Гойнѣйшого весе́льѧ на(д) всѣх' заживаєтъ (Львів, 1631 *Волк.* 26).

Пор. **ГОЙНЫЙ.**

ГОЛДОВАНЬЄ *с.* (*стп.* hołdowanie) (чому) схильність (до чого): А то мо́вячи Х҃с, нє вино́єтъ бога́тства, а́лє вино́єтъ голдова́ніє бога́тство (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 480).

Пор. **ГОЛДОВАТИ.**

ГОЛДОВАТИ *дієсл. недок.* (*стч.* holdovati, *стп.* hołdować) **1.** (кому) Визнавати чиєсь верховенство; схилятися (перед ким): Въсточная церков — правдивая мати,... Иже прегордому папѣ не голду́ет и Христу-цареви вѣру заховует (к. XVI ст. *Укр.п.* 75); Дн҃ь же то́тъ нн҃ѣшній звита(з)ства тріо́мфоу́ймо И Боу южъ в' Тр(о)ци, а нє да́бло голдоу́ймо (Львів, 1616 *Бер.В.* 94); где сѧ... скрыєшь прє(д) дхо(м) бж҃и(м)... всюды бо лицє его есть, ибо столица єго, а(д)же го(л)до́є(т) ємоу (Височани, 1635 *УЄ* №62, 48 зв.); зачи́мъ // ѡни та́къ працови́тє томо бо́го своє́мо голдо́ют' (Київ, 1637 *УЄ Кал.*68-69); *Образно*: Юж нам небо мѣдяним ся стало, Котроє с пѣрвотъку з нас не голдовало. Юж весна і лѣто зимѣ уступают, Юж жнива і осѣнь аквѣліон голдуют (1648 *Елег.* 152).

2. (чому) Бути прихильником (чого): вшєтєче́нство и нєчистота́м' нє голдо́ймо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 57).

3. (кому) Віддавати честь, шану: Пре́то и мы тобѣ вѣрою; нн҃ѣ голдо́ємъ (Чернігів, 1646 *Перло* 26).

ГОЛДОВНИКЪ *ч.* (*стп.* hołdownik) *перен.* (чого) прихильник, поклонник: Чл҃къ ко́ждый на томъ мизе́рномъ па́долѣ пла́чо, сме́рти е́стъ голдо́вникомъ, а́бо ра́чей нєво́лникомъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 935).

ГОЛЄ, ГОЛЇЄ, ГОЛЬЄ *с., зб.* Гілля: дро́гии засє ро́бали го(л)є з дєрєвъ (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 48); павє(л) назбира(л) много го(л)ѧ ви(н)но(го) и кла(л) на сто(с) ѡ(г)нѧ (II пол. XVI ст. *КА* 153); чо́ючій и сты́й з' нба з'сто́пилъ... и та́къ мо́вилъ: поро́ба́йтє до́ба, а ѡботни́тє го́льѧ єгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 362); оувя́зла голова єгѡ на до́бѣ, бо о(б)вили́сѧ во́лосы єгѡ о́коло го́лїѧ (Там же, 270 зв.).

ГОЛЕЛНЫЙ *див.* **ГОЛЕННЫЙ**[2].

ГОЛЕНЄ, ГОЛЕНЇЄ *с.* Гоління: с(т). Фѡтїй... // Нє вспомина́єтъ ѡ опрѣснокѡ, кото́рый... нє замо(л)чалъ бы єго́ бы(л), бо́ єсли голе́ніє боро(д) Капла́нѡ(в) и и́ныи дробнѣйшіи бло́ды га́ни(т), ба́рзѣй опрѣснока нє занєха(л) былъ нага́нити (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 282-283); Бо што ся бородъ голеня и усовъ дотичетъ,... здается то намъ речь быти ровная и знесеная (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 793).

ГОЛЕНКА, ГОЛОНКА, ГОЛѢНКА, ГОЛѢНЪКА *ж.* **1.** *(частина ноги)* голінка: глєзна голенка (II пол. XVI ст. *ЛА* 181); Глєзно́: Го́лѣнь, голѣнка (1627 *ЛБ* 25); crusculum голѣнка (1642 *ЛС* 148); а што коли хо́чь хо́дитъ на чоты́рєхъ нога́хъ, алє ма́є до́лжїи послѣднїи голо́нки кото́рыми ска́чє по зємли́ є́сть ма́єтє (серед. XVII ст. *Хрон.* 118 зв.).

2. *ч.* Вл. н.: Трохи(м) Голѣнъка (1649 *РЗВ* 331).

Див. ще **ГОЛЕНЬ.**

ГОЛЕННЫЙ[1], **ГОЛѢННИЙ** *прикм.* Гомілковий: Гле́зна: Го́лєни, конє́цъ кості(и) го́лєнныхъ кото́рїисѧ ѡпира́ю(т) ко́сти в' стопѣ, и в' боки́ сѧ оудаю́тъ вы́поуклы (1627 *ЛБ* 25); talaris, голѣн(н)и(й) (1642 *ЛС* 393).

ГОЛЕННЫЙ[2], **ГОЛЕЛНЫЙ, ГОЛИЛНЫЙ** *прикм.* Який стосується гоління. ◇ **ножъ голенный (голелный, голилный)** *див.* **НОЖЪ.**

ГОЛЕНЬ, ГОЛЕНЪ, ГОЛѢНЬ *ж.* Те саме, що **голенка** у 1 знач.: моучн҃къ извести исъ єзєра и свѧзавши пребити имъ голени (1489 *Чет.* 145 зв.); голени его столпове морморяны, которыи жъ то соуть оуставлены на подкладахъ златыхъ (поч. XVI ст. *Песн.п.* 54); нє ломили голеній єго алє єдинь змєжи воиновь копїє(м) рєбра єго пробиль (1556-1561 *ПЄ* 433 зв.); прїшедші пак вънско первомоу перєбїли голенї и другому распятому с ним (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 96); єщє ѡ(д) нарожєньѧ голени єго были змє(р)твєли (II пол. XVI ст. *КА* 12); голє(н) вся синя (Житомир, 1582 *АЖМУ* 43); глє(з)но, го́лѣнь (1596 *ЛЗ* 40); а ѡни пришли розгнѣвавшисѧ оз(д)рили

розбойникы живы // поламали и(м) голєни (поч. XVII ст. *УЄ* №256, 27зв. -28); напе́рвѣй постава ве-ли́кого моужа а(л)бо стлѣпа, кото́рого глвва была зла́та, пе́рси сре́брени, живо́(т) мѣданы(и), голєни желе́зны (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 13); Гле́зна: Го́лєни, коне́цъ кості(и) го́лєнныхъ кото́ріися ѡпи-ра́ю(т) ко́сти в' стопѣ (1627 *ЛБ* 25); orus, ris голєнъ (1642 *ЛС* 148); наколѣнки мѣданы(и) мѣлъ на голєна(х) (серед. XVII ст. *Хрон.* 218 зв.).

ГОЛИКЪ *ч.* Голик, голиш. Вл. н.: ива(н) Го-ликъ (1649 *РЗВ* 4); Анъдре(и) Голикъ (Там же, 373).

ГОЛИЛНЫЙ *див.* **ГОЛЕННЫЙ[2]**.

ГОЛИНА *ж. Діал.* Голина "відбірний зерно-вий хліб". Вл. н.: Тымъко Голина (1649 *РЗВ* 132).

ГОЛИСТЫЙ *прикм.* Гіллястий: набȣдова́ли собѣ олтаре́въ и болва́но(в)... на ка́ждо(м) па́горкȣ высо́ко(м), и под' ко́ждымъ де́рєво(м) голи́сты(м) (серед. XVII ст. *Хрон.* 305).

ГОЛИТИ, ГОЛИТЬ *дієсл. недок.* **1.** (що, кому) *(очищати волосся з голови, обличчя)* голити: а(ч) и то якъ не певныє, не вси не завжды и не єднако держать, єдины по апостольскȣ ростать, дрȣгіє по козацкȣ голать (Острог, 1587 *См.Кл.* 20 зв.); и́нъши(м) по-божны(м) свеще́нико(м) бороды́ резать и го́ловы голи́ть казали́ (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46 зв.); законъ Божій... людемъ духовнымъ..., усовъ голити зака-залъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 794); Брю: Голю́ (1627 *ЛБ* 12); Голю rado (*Уж.* 1645, 61 зв.); Не бȣдете ворожи́ть а сно́въ не бȣдете перестерега́ть, ани вко́ло бȣдете стри́чь волосо́въ, ани бороды голи́ть бȣдете (серед. XVII ст. *Хрон.* 123).

2. (що) *(позбавляти рослинності)* оголювати: Єсли жалъ бȣдешъ з'божье з' зе(м)ли твое́й не бȣдешъ голи́лъ земли а́жь до кгрȣнтȣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 122 зв.).

3. *Перен.* (що, кого) *(віднімати силою або хит-рощами)* обдирати: толко гроши баламутными по-вестьми собираютъ, голятъ и на людехъ вылужаютъ (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1023).

ГОЛИТИСА *дієсл. недок.* Голитися: доннѣ многиє са гола(т), подобно и самъ папа (Острог, 1587 *См.Кл.* 20).

ГОЛІЄ *див.* **ГОЛЄ.**

ГОЛКА *ж.* Крик, шум: в галелѣю посылаєть г(с)ь вчнки, ѡ(т) голки ѡ(т) многа страха, и ѡ(т) смȣтка а што имѣли жены страхъ и вжасть. как бы ре́чено оудивилиса явлѣнию англа (1489 *Чет.* 328).

ГОЛО *присл.* **1.** *(без одягу)* оголено: Кабáти-ковъ та(к)же полоте(н)ны(х) заживаю(т), которые ле(д)во по ло(к)тѣ рȣки ѡкрива́ю(т), ѡста́то(к) рȣк' го́ло но́са(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 5 зв.).

2. *Перен.* Бідно: та́мо бо не то(л)ко ва(м), але ани собѣ па́па и коро(л) помочи не могȣ(т), и ро́вно з' и(н)ши(ми) всѣ(ми) и на(и)ȣбо(ж)ши(ми) го́ло пре(д)станȣ(т), и ѡ(т) дѣлъ свои(х) или сла́вȣ, или бесч(с)тіе вѣчно, пріймȣтъ (1598 *Виш.Кн.* 276); для то́го на гно́ю во ве(р)тепѣ... са ро́ди(т), а́бы тыє кото́рые на подȣшка(х) м(н)аки(х)... са ро́да(т), на(д) ȣбоги(х) сиро(т)ски, го́ло и бе(з) доста(т)кȣ вса́кого родачи(х)са лѣпшими не чини́лиса (Там же, 288).

3. *Перен.* Без надуми; безпідставно: Теперъ, порвавши слово зъ писма святого, такъ голо и прос-то ведле мниманя своего приточилесь слово до своего папежа (1603 *Пит.* 35).

4. *У знач. присудк. сл. (нічим не вкрито)* голо: єсли не ѡка́жȣт'са ѡ́болоки, и не повѣнȣт' вѣт-ры, ничо́гѡ не помо́жет' ѡрачо́ва пра́ца, лежа́чомȣ насѣн'ю та́къ го́ло (Вільна, 1627 *Дух.б.* 244).

ГОЛОБРАДСТВО *с.* Гола борода: Бра́да ѡго́лєна: ...ѡ(т)сю́дȣ голобра́дство (1627 *ЛБ* 12).

ГОЛОВА[1] *ж.* **1.** *(частина тіла людини, тва-рини)* голова: а ѡный горъдый борьца люи, на то(м) мѣстьци приправленъ сталъ, рȣки оузнимая, голо-вою потрасывая (1489 *Чет.* 57); голова твоя яко Кармилъ (поч. XVI ст. *Песн.п.* 55); Того́ же ро́кȣ ди(в) члчіи оуроди́лоса дѣта, голова лво́ва, пе́рсы косма́-тыє (1509-1633 *Остр.л.* 126); оуз'дрѣла два аггглы в' бѣлы(х) ѡдѣна(х) сѣдачихь єдиного в головы а дроугого оу ногь (1556-1561 *ПЄ* 436); рана крывавая в голове (1566 *ВЛС* 91 зв.); а ша(п)ка де(и) ми з голо-вы з листы спала (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 6); Виде(л)... єсми... у Га(в)рила Поцика(и)ла голову спу(х)лую, битую (Житомир, 1582 *АЖМУ* 43); голо-ву ему оттялъ (1582 *Посл. до лат.* 1130); мȣдры(м) быти на зміа, выда́ючи тѣло на забит'є, а го́ловоу ха хорони́ти (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 224); загрѣй ми ...шапкȣ ноцнȣю и добре ми звяжи мою головȣ

(к. XVI ст. *Розм.* 44 зв.); штожъ, опустивши голову, члонковъ дръжишъ? (1603 *Пит.* 25); которого [гетмана] поймайвши (!) татарове, голову его оттяли (поч. XVII ст. *КЛ* 85); вихор ушолъ и поднялъ єму подолокъ оноє кошулѣ и на головѣ положилъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 30); сєбє(с)тияна Савицъкого в голову пострєлили (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3 зв.); Кѻнь з головѻю л'вєю (Чернігів, 1646 *Перло* 141); е(ст) люде без голови (серед. XVII ст. *Луц.* 532); ѡ(т) головы всє тєло с тылу збитоє, сынєє, кро(в)ю набє(г)лыє ажъ до ступы ножъно(и) (Житомир, 1650 *ДМВН* 199); *Образно*: мѣй в почѝвости на́збыть ма́тку твою црковъ, котѡрая дхомъ стым тєбє пе́рсами своими вы́ховала, и с христо(м) вє(д)лу(г) бга през менє коро́ну на голову твою вложила (Острог, 1614 *Тест.* 136).

2. *(верхня частина голови з волоссям)* голова: волосы головы твоєй якъ багоръ златъ-тканыи царевъ (поч. XVI ст. *Песн.п.* 55); почала слєзами ѡмывати ногы єго и волосы головы своєи ѡтирати (1556-1561 *ПЄ* 243 зв.); а тыє чары были бы при нємъ на(и)дєны у вустєхъ, або на головє у волосьи (1566 *ВЛС* 106); Вамъ волося на головѣ усе естъ зочтено (XVI ст. *НЄ* 154); во́лосы головы єго я́къ во́лна чи́стая (Острог, 1607 *Лѣк.* 52); Межи иншими святыми мощами,... естъ главы Іоанна Предотечи верхняя часть, то есть чашка // головы его (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 845-846); А се́мого дна, ѡго́литъ всѣ во́лосы своѣ, го́лову свою и бо́роду свою (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 693); Стєрєжи́ жь а́бысь нє пила́ вина́... бо почнє́шъ и поро́дишъ сна, кото́рогѡ головы́ бритва сє нє до́ткнє(т) (серед. XVII ст. *Хрон.* 183 зв.); **волосъ (ни єдинъ волосъ) з головы не спадетъ (не погынетъ)** — ні один волос з голови не впаде: в жа(д)ного з ва(с) воло(с) з головы нє спадє(т) (II пол. XVI ст. *КА* 152); ни єдинъ во́лось з го́ловы вашеи нє погынє(т) (1556-1561 *ПЄ* 315); **головою кивнути** — попрощатися: Теды тотъ войтовичъ, постерегши тое, не мовечи ничого, головою кивънувши, зъ хаты пошолъ (Житомир, 1644 *АрхЮЗР* 8/III, 602); **головою наложити** — *(загинути)* голову зложити; головою накласти (наложити); голову покласти (скласти): впрод его милость отецъ Почаповский головою наложитъ, нижели тую церковъ в посессии своее будет мел (Луцьк, 1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 728); **головою уйти** — врятуватися: Козаки києвъскиє... ихъ погромили и това(р) ихъ вєсь побрали, лєдвє сами головами ушли (Вільна, 1545 *ТУ* 72); **голову подклонити** — *(покоритися комусь)* голову схилити (перед ким): хто колвекъ поневолне будетъ поставленъ... и жаднымъ того любоначаліемъ шукати не // будетъ, за зезволенемъ всѣхъ, тому головы ваша подклонѣте, якъ (мнѣ) Іоаннови, во всемъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 744-745); **голову приклонити** — *(мати притулок, пристановище)* прихилити голову: а я покою нѣг(д)є нѣ маю хотай толко жєбы(х) головоу свою приклони(л) г(д)є (к. XVI ст. *УЄ* №31, 134); **голову склонити** — те саме, що **голову приклонити:** Ли́сы я́мы ма́ютъ... а снъ чловє́чій нє ма́єтъ гдє бы го́лову склони́лъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 414); **голову сокрушити** — те саме, що **погубити голову:** И за(с) для то́го нєхорошую ѡбу(в) носи(т), я(ко) да бє(з)пєчнє на змїю, скор'пїю и всю силу вражїю насту́пи(т) и а́спиду и василиску го́лову сокру́ши(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 234); **до головы приходити** — усвідомлювати, розуміти: все тогды, што колвекъ припадает на члонки, до головы приходит (Вільна, 1600 *Катех.* 43); **зотерти голову** (чию, кому) — те саме, що **погубити голову:** она зотрє го́лову твою (серед. XVII ст. *Хрон.* 9 зв.); положу нє́пріязнь мєжи тобо́ю и нєвѣстою... и тоє зотрє(т) го́лову тобѣ (Львів, 1646 *Зобр.* 10 зв.); **з головы выбити** (що кому) — переконати (кого в чому): И ту выра́знє Хс показа́лъ // рєчиви́стоє тѣла и кръвє́... пожива́ніє, кгды(ж) Жидѡ(м)... ина́чєй розумѣня ѡныхъ з головы́ имъ нє вы́би(л), єно́ пе́ршіи слѡва́ потвръжа́ючи, мови́лъ я́ко по(д) прися́гою (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 182-183); **на голову** (*зі словами* **выбити, выдерти, побити, повыбияти, подрати, здыхати, знести, мерти**) — *(без винятку)* вибити, знищити, пропадати поголовно: тамже и пасику,... на голову выбили и мед межи себе розделили (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 242); у Корисы пчолъ трое выдерли на голову (Луцьк, 1637 *АрхЮЗР* 6/I, 507); у Левка Жданчика пчолы побили на голову (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 141); пасеки вси на голову повыбияно (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 213); врадник з бояры... пятдєсят бортєй бчол... на голову подрали (Володимир, 1571

AS VII, 406); Року 1599 и 1600 быдло на голову здыхало (поч. XVII ст. *КЛ* 77); одно дерево на розние будинки свои обернули, а другое попродали и попалили, а остатокъ,... на голову огънемъ,... знесли (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 488); лю(д) мє(р) ѡкру(т)нє всюда, на голову (серед. XVII ст. *ЛЛ* 180); **на голову вдарити** — насмерть убити: а кназь дей Ярославъ гаркабꙋзомъ Желеха межи ѡчи на головꙋ вдарилъ (Петрків, 1564 *AS* VI, 250); **на голову побити** — те саме, що **на голову вдарити:** наши, здумѣвшись, ослабѣли, а татаре моцъ взяли и на голову нашихъ побили (поч. XVII ст. *КЛ* 73); **на голову поразити** — те саме, що **на голову вдарити:** Татаре съ поляками зрадившеся, на голову нашихъ подъ Сокалемъ поразили (поч. XVII ст. *КЛ* 75); **на головѣ** — на совісті: Кровъ ваша на головѣ вашуй, чомъ я уже чистъ выдтеперъ (XVI ст. *НЄ* 133); **не моцный на голову** — болить голова: *Я*... после той дороги вєлми нє моцна на головꙋ и на ѡчи (Луків, 1558 *AS* VI, 36); **открыти голову** — зняти головний убір для привітання: ѡткрый головꙋ и пристойнє ꙋклониса (к. XVI ст. *Розм.* 8 зв.); **отъ ногъ до голови, отъ стопи ножнои до верху головы, з головы до петы** — *(цілого, на цілому тілі)* з ніг до голови, з голови до ніг (до п'ят): ѡ(т) нóгъ до головы́ всє тѣло єдина ра́на (Острог, 1607 *Лѣк.* 4); Тогда́ діа́волъ заразйлъ Іѡва нéмочью и врéдомъ штонайгóршимъ ѡ(т) стопы́ ножной ажь до вéрхꙋ головы (серед. XVII ст. *Хрон.* 56 зв.); яко в поча(т)ку, такъ и доко(н)чє(н)ю на ты(х) ро(з)-ница(х), гдє ѡни повєдали, почавъши з головы ажъ до пєты нє ѡто(з) валъсє нихто (Київщина, 1600 *ККПС* 143); **погубити голову** — знищити: а коли выслухаютъ, лѣпше ажъ бы погубивъ иманя и голову, нѣжъ бы ся обернувъ опятъ на житло тото лихое (XVI ст. *НЄ* 147); **по головѣ** (чиїй) — по чиїй смерті: на има пнь гри(ц)ко шпꙋ(н)ть записꙋю сє(м)ковы(м) дѣтє(м)... ѕ золоты(х) по мою(и) головѣ и то само и на имѣню (Львів, 1585 *Юр.* 9); **поднести голову** — відродитися, активізуватися: За тымъ гóлосомъ идꙋ, на бєспéчноє нєякоє мéстьцє в̓стꙋ́пꙋю, гдє сама́ пра́вда Кафтоли(ц)каа, вóлноую по(д)несла Головꙋ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 14); нєнави́дачїи тєбє поднесли гóловꙋ (Київ, 1627 *Тр.* 667); **попеломъ голову посыповати** — вдаватися в тугу, втрачати надію: дла тои причи́ны на(м) потрéба... и пóпєло(м) гóловоу посыпова́ти, и ни(з)ко лѣгати, но ро(з)важи вє(с) оу́зо(л) нєпра́вды (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 249 зв.); **поскребтися в голову** — почухатися в голову, зазнати невдачі: Але коли тежъ зъ нихъ который заплатитъ чотырыста рублей (пласкихъ) закладу, соборомъ давнымъ постановеного, (господару и стороне,) поскребъчетъся у голову! Бройтежъ! маете часъ! (Вільна, 1599 *Ант.* 861); **посыпати голову попеломъ** — втратити мужність, надію; засумувати: А та́къ вы́пхалъ ю прóчъ хлóпєцъ єгѡ, и затворйлъ двéри за нéю, котóраа посыпавши гóловꙋ свою пóпєломъ..., и взложи́вши рꙋ́ки на гóловꙋ свою шла идꙋ́чи́ и крича́чи (серед. XVII ст. *Хрон.* 261); **посыпати голову порохомъ** — вдаватися у тугу: А поднéсши здалéка óчи свои нє позна́ли єго и закри́кнꙋвши пла́кали, а роздéрши ша́ти свои посыпа́ли гóловы свои пóрохомъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 57); **стерти голову** — знищити: тóи мóцє(н) бꙋ́дꙋчи в̓ дѣлѣ и слóвѣ, стéрлъ гóловꙋ éрєси (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 24); **схилити голову** — те саме, що **голову подклонити:** Схили́ прéто Гóловꙋ, ср(д)цємъ оумили́са, Іс҃є мóй прєсла́дкїй, вола́й, прослєзи́са (1625 *МІКСВ* 133).

3. *ж. (частина тіла людини як орган мислення; розум)* голова: Изали сегоднешніе геретикове не суть вѣрные дворани его, которые се тежь спротивляютъ Хрыстови, такъ головѣ (яко новокрещенць), яко и тѣлу его (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 163); Староди́внаа то єсть приповѣ(ст), язы(к) сть (!) головѣ нєпрїатєль (XVI ст. *УЄ* №29519, 220 зв.); тая [ексцепція]... не съ писма Божого поважности, анѣ зъ науки учителей церковныхъ взятая, але власный головъ ихъ Комментъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 371); ѡ(т)цъ июсифъ то(л)-ко ка(р)точку при(с)лалъ вымовляючися слабостю и нє(с)пособностю головы (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 41); И тєпєръ я тымъ клопочꙋ головꙋ свою: Боюся, жєби мнѣ нє бꙋти в нєволи с тобою (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 17); вышєрєчоны(и) рꙋдъникъ подобно маючи яки(с) злы(и) скрыты(и) а нєпри(с)то(и)ны(и) афєктъ... в голову вдарилъ (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 91 зв.); **завереньє головы** *див.* **ЗАВЕРНЕНЬЄ; зайти в голову** *див.* **ЗАЙТИ; заходити в голову** *див.* **ЗАХОДИТИ; захожѣньє в голову** *див.* **ЗАХОЖѢНЬЄ.**

4. *(окрема конкретна людина)* особистість: а єстлибы Казаки наши гдє на влѡс Татарский пришли,... тогды ѡн дла того хочеть самъ своєю головою ꙋ панство нашо ити (Вільна, 1541 *AS* IV, 296); хтожъ дасть голове нашой воду, и очыма нашыма источъникъ слезъ (Вільна, 1599 *Ант.* 583); Нєхай же са ѡбєрнє(т) нєправда твоа на головоу твою! (XVI ст. *УЄ Трост.* 50); навє(р)нѣмоса жъ прє́то на́йми(л)шаа мнѣ го́лово, оучинѣмо то що и бг҃ъ хо́чє(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 32); Алє тако́воє шата́нскоє блюзнѣ(р)ство нєха́й ѡбе́рнєтъса на го́лѡвы ты(х) кото́рыи нє вѣдають я́къ годи́тъса ро́зность и́стности и пєрсо́нъ вызнава́ти в᾽ с(т). Тр(о)ци (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 289); Пєрєд᾽ голово́ю сєди́вою повста́нь а... осо́бо ста́рогѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 123); *Образно*:то правда, што голова то розꙋ(м) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* І-1, 59); **головами своими** — особисто: ѡдно бы Их Милость сами головами своими,... нє с так многими людми, яко са нам вказали, кꙋ правꙋ приєхали (Звенигород, 1546 *AS* IV, 500); **головою выдати** — бути притягнутим до відповідальності: А єстли бы в дому лицє застато а дєти и жона при то(м) были а ты(х) рєчє(и) крадєныхъ ꙋжива(ли) тогды ѡни повин(н)и будуть... сами головами своими выданы быти (1566 *ВЛС* 108); **на свою голову** — собі на біду, собі на клопіт; на свою відповідальність; на свою голову: тогды... тыє єдначи наши нє вси были зєхали са, ѡдно два, и тыє на свои головы того брать и нас поєднати нє хотѣли (Кременець, 1547 *AS* IV, 553); єсли кто боу́доучи в потрє́бѣ ѡпоу́сти(в)ши би́ти нє́пріатєла, на свою // го́ловꙋ ѡбє(р)нєть свои ро́уки, и свою тва́ръ ра́ни(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 66-67).

5. *(керівник; верховний владика)* голова: собравъшисє на поли за Чє(р)касы мно(з)ство козако(в) ...а на(д) ними у голова(х) ста(р)шиє козаки Ка(р)пъ, а Анъдруша... громили... корованы купъцовъ турєцъки(х) (Вільна, 1545 *ТУ* 71); Естлибы папежъ опокою или головою мѣлъ надъ иншие патриярхи быти, то почто ему на первомъ соборе сее заборонено, у шестомъ правиле? (1582 *Спис.* 2); якъ христо(с) голова наша тєлє(с)наа ста(л)са такъ мы тѣломъ его сталисмыса (Львів, 1596 *ЛСБ* 301); браны пєкє(л)ныє вѣрꙋ грє́цкꙋю прємогли, ри(м)скоє ж нє прємогли... и(ж) єстъ па́па голова и на(мѣ)стни(к) ст҃го пет҃ра (1599 *Виш.Кн.* 216 зв.); Христосъ... бывъ голова церкви и приявъ... поганыи языки у одну вѣру (XVI ст. *НЄ* 128); Нє для того ли сами ся головами чиня(т) и пасти ся хотя(т) дабы чинили що хотѣли (Львів, 1607 *ЛСБ* 471, 1 зв.); в то́мъ Па́то(м) стѣ жи́лъ Ст҃ыи Кири(л) Патріа́рха Алєксандрі́йскій, кото́рый на Трє́тємъ Єфє́ско(м) Събо́рѣ пръвонача́лнико(м) и голово́ю былъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 123); Суть еднакъ апостолове... и епископове головами и пастырьми церквій своихъ помѣстныхъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 486); фꙋндамє́нто(м) и голово́ю никтъ и́ншій нє єсть црькви сто́й, то(л)кѡ Х҃с Г(с)дь (Львів, 1646 *Зобр.* 34); Ѡдны аггловѣ чи́нъ дєса́тый въ дн҃ь чєтвє́рты(и) ѡ(т)па́ли ѡ(т) бг҃а, над᾽ кото́рыми бы́лъ голово́ю (серед. XVII ст. *Хрон.* 3 зв.);

керівник, зверхник: На́про(д) дла то́го, жє был᾽ Ієрє́єм᾽ кото́ры(и) на(д) собѣ порꙋчо́ными я(к) Голова на(д) чло́нками // и якъ жолꙋдокъ в᾽ тѣлѣ чл҃чомъ єст᾽ (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 24-25); **въ головахъ** — головно, головним чином; у першу чергу: Зєманє волы(н)скиє... приєхавъши до лꙋцка ѡтъказали нє хотачи дати написывати имєнє(и) по(д)даныхъ своихъ бє(з) старъшихъ тамъ кн҃зє(и) пановъ а въ головахъ бє(з) пановъ радныхъ (1552 *ОВол.З.* 201 зв.); Напервѣй на всихъ семи соборахъ вселенскихъ у головахъ на початку папу Рымского... писано (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 132); Чини́ли тꙋю побо́жность и о́ныи жє́ны, а в᾽ голова́хъ Пр҃(с)таа Дв҃а Мр҃іа (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 13).

6. *(передня частина чого-небудь)* перед, передок, голова: тая шкута головою на бєрєзи стояла и та(к) зламалася упо(л), жє врєкги поламалися (Володимир, 1602 *ТУ* 234).

7. *Перен. (головне ядро, основа, суть чого-небудь)* голова: Чл҃вче хрестіанине, дознай головы святаго писма и смотри, якъ буде мовити (XVI ст. *НЄ* 14); гдє то́є што́са вє́длє потрє́бы дѣє(т), нє в᾽ са́мꙋю го́ловꙋ вѣры... біє́тъ а́лбо нарꙋшє́ніє прино́ситъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 233); голово́ю всєх᾽ цнѡ́тъ єст᾽ любов᾽ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 558); *Образно*: Єсть кто, на кшта́лтъ в᾽ тѣлѣ головы, на высо́ком᾽ оура́дѣ постановлє́ный: нєха́й же оура́дꙋ своє́го пил᾽нꙋєтъ (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 2 зв.); **голова углови (угловъ)** — основа основ, фундамент: камєнь ѡ котороми нє

дбали боудоующіи, то(т) сѧ єсть головою оуглови сталь (1556-1561 *ПЄ* 310); ка́мень ѡ котбро(м) єстє не дба́ли бȣдȣючи, котбріи ва(м) бы(л) на посмѣ(х), тєды то(т) бывь оу головѣ оугло(в) ѡбо(х) (1645 *УЄ* №32, 125).

8. Життя: Али мы нѣякъ не выдъдѣляиме ся выдъ любъве Іисусъ Христа, Господа нашего, а лишѣме имѣніе наше, и жону, и дѣти, ище даме и голову нашу дѣля имя Божого и дѣля царства его (XVI ст. *НЄ* 176); *Я* головы своеи не жалую (1604 *МИВР* 31); **голову покладати** — віддавати життя: за што мы ѡ(т) давных часовъ Головы свои покладаєм, за вѣру нашу правосла(в)ную, и за цѣло(ст) Домовъ Бжиї(х) (Чигирин, 1648 *ЦДІАК* 1407, 61, 1, 1).

9. Убивство; убитий, -ого: теперешнему малжонкови своему поведила и то ему злецила, як о голову небожчика мужа моего... так и о шкоды, которые ся стали при замордованю небожчика (Володимир, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 310); за голову того забитого Мартина Витковского подданые ихъ милости села Колпитова приреченымъ паномъ Витковскимъ заплатили, и досыть учинили (Володимир, 1586 *АрхЮЗР* 6/I, 157).

10. *(поля, землі)* початок, край: тот Куповатец на влостной земли Галичанской лежит; а з другое стороны в головах ку томуж Куповатцеви пришли нивы Бородчинские концами (Склені, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 21); к той дорожце прилегла в головах земля Тєременъская (Підгайці, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 367); та(м) жє границȣ рȣбєжи в дубьи в со(с)на(х) и въ бєрєза(х) ȣчинили то є(ст) поча(в)ши з головы ѡ(т) долины (Київ, 1578 *ЦНБ* ДА/П 216, 108); Волевачевскіе байраки, якихъ маемъ восемъ, с полемъ... и сеножатми, по обадва бока речки Цибулника лежачими, зъ нижшей голови,... гдѣ могила,... то все синови моему Андрею (Чигирин, 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 14); третяя часть Василевская, одъ стины, которая идетъ въ головахъ полъланковъ тыхъ, що ку Туровицкой граници концами притикаютъ (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 324).

11. Центр, столиця: то(л)ко се́дмъдєсѧ(т) ми́ль, а сто до ієрȣсалимоу, жидовского цр(с)тва головы ѡ(т) сєрєди́ны єгиптоу (поч. XVII ст. *Проп.р.* 45).

12. *(одиниця лічби)* голова: Торъговъцы дають на замокъ мыта с товарȣ кажъдого... Ѡбєстъки ѡтъ головы старъшоє по грошȣ (1552 *ОЧорн.З.* 56); подато(к) грошовы(и) поголовны(и) по два гроши з головы (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 45); Голова ѡсла южъ лє́двє за золоты(х) п҃ можєтсѧ коупити (поч. XVII ст. *Проп.р.* 157); И рєклъ Г(с)дь до Мѡисє́ѧ ...возмє́ш по пѧти си́клєвъ на ка́ждȣю гбловȣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 129 зв.).

13. *(продукт харчування у вигляді кулі, конуса і т. ін.)* голова: Мєндє(л) пикъ... мєлъ... цȣкру голова а҃ (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 49 зв.).

14. У складі вл. н.: **Медведева голова:** зємянє ратєнъскиє ȣказȣють свои границы... // ...ѡ(т) мо(ст)ка... чєрєзъ болото до врочыща мєдвєдєвы головы (1546 *ОГ* 32-33); **медвежиє головы:** которая [дорога] идє(т) с пузо(в)ско(г) бродȣ до ѡ(в)лучи(ма) на вро(чи)щи в мє(д)вєжи(х) голо(в) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 19).

◇ **бѣлая голова** (*стп.* białogłowa) — жінка: та(м) пѧ(т) свє(т)ко(в) мужчизнъ а двє бєлы(х) голо(в) слышали ѡ(т) тоє дє(в)чины жидо(в)скоє... жє нахи(м) жи(д) до и(х) дому дитѧ привєзши три дни в пєчи свєтли(ч)но(и) хова(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 59); пафноу́тїй в ли́стѣхъ до крє́вныхъ бѣлыхъ голѡвъ... вспоманоу́лъ єго (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 89 зв.); Взѧла́ тє́ды Маріа́мъ пробчица бȣбєнъ въ рȣкȣ свою, и вы́шли всѝ бѣлыи гбловы за нє́ю з бȣбны (серед. XVII ст. *Хрон.* 93).

Див. ще **ГЛАВА[1], ГЛОВА.**

ГОЛОВА[2] *ж. (розділ книжки, статті, віршованого твору)* глава: Голова втбраѧ ѡ способа(х) продава́нѧ и кȣпова́нѧ (к. XVI ст. *Розм.* 25); ѡсмаѧ голова ѡ способѣ писа́нѧ листовъ (Там же, 61); Чл҃вче хрестіанине, дознай головы святаго писма и смотри, якъ буде мовити (XVI ст. *НЄ* 14); Глава́: Роздѣлъ, рє(ч) найголовнѣйшаа и на́йвышшаа албо голова́ (1627 *ЛБ* 25).

Див. ще **ГЛАВА[2], ГЛАВИЗНА.**

ГОЛОВАЖНЯ, ГОЛОВАЖЪНЯ *ж. (одиниця вимірювання солі)* голова: мыто на нихъ на доброволной дорозе бралъ по грошу, а по сту головажень соли (Краків, 1511 *АЛРГ* 147); на Пустомытє Сємашку брати по двадьцати и по пєти головажєнь соли (Луцьк, 1545 *ТУ* 69); дають на то... по ковъшинȣ пшона а по в҃ головажъни соли (1552 *ОВін.З.* 132);

Мыто соланоє… приходить з воза великого и малого по триста головаже(н) (1552 *ОКЗ* 37 зв.); А то ест устава: мыто замъковое… от воза соли по полчетверти гроша и по десяти головаженъ соли, от гостя (Кременець, 1569 *ПККДА* II, дод. 557).

ГОЛОВАНЬ, ГОЛОВАНЪ *ч.* Голован, головач. Вл. н.: Кѹрило голованъ (1649 *РЗВ* 111 зв.); Конъдра(т) голованъ (Там же, 181 зв.).

ГОЛОВАТЫЙ *прикм. у знач. ім.* Головатий, головач. Вл. н.: ѡлексѣ(и) головаты(и) (1649 *РЗВ* 184); Иванъ головаты(и) (Там же, 185).

ГОЛОВАЧЪ *ч.* Головач. Вл. н.: Побоживъ на(с) Головачъ Сєнко (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 222); Побожилъ на(с) Головачъ Сє(н)ко (Там же, 224).

ГОЛОВЕНКА *ж.Діал.* голо́венька "головешка". Вл. н., *ч.*: Дмитро Голове(н)ка (1649 *РЗВ* 52 зв.).

ГОЛОВЕРХІЄ *с.* Гола (непоросла) вершина (гори): Тог(д)а и зємлѧ́ нєбѣдно зєлє́нѹ травѹ пѹща́єтъ, И Дѹбъ по(д)чєсанъ, головє́рхіа хѡ(л)мы оукраша́єтъ (Львів, 1591 *Просф.* 70).

ГОЛОВИЩЕ *с.* Головище: Woyłocysce pod boczysce, A siedliscze w holowisce (1625 *П. про Кул.* 23).

ГОЛОВКА, ГОЛОВЪКА *ж.* **1.** *(маленька голова як частина тіла)* головка: Пощупа(й)тєсѧ ты(л)ко в᾽ лѣсѣю голо(в)кѹ, ксє(н)жє би(с)кѹпє лѹцки(й) (1598 *Виш.Кн.* 273 зв.); одинъ червоный золотый накшталт головки светого Яна, з маленькимъ ушкомъ (Володимир, 1620 *ЧИОНЛ* XIV-2, 92).

2. *(закруглене потовщення кінцевої частини чого-небудь)* головка: Ми(р)ница гла(д)ко рысованая, з᾽ головкою… на ла(н)цѹшку завѣси(с)тая (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 18 зв.); А столпо́въ ·к҃· та́къ жє мно́гѡ и под᾽ста́вковъ мѣдѧныхъ, кото́ріи бѹдѹтъ мѣли голо́вки з рєзѧ́ньємъ своймъ срє́брѧныи (серед. XVII ст. *Хрон.* 104 зв.).

3. *(кулястий плід окремих рослин на кінці стебла)* головка: geligos, ядра чє(с)никовиє, головки (1642 *ЛС* 206); Лє́нъ тє́ды и ячмє́нь заражо́ны(и) єсть, прє́то и́жь ячмє́нь бы́лъ зєлє́ный, а лє́нъ оужє голо́вки выпѹща́лъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 87).

4. *ч.* Вл. н.: Соколинская, за держанья своего побрала… у Головки пять копъ грошей, у Дороша две копы грошей (Луцьк, 1568 *АрхЮЗР* 6/I, 68); Иванъ Головъка (1649 *РЗВ* 340 зв.).

ГОЛОВКО, ГОЛОВЪКО *ч.* Головко, голован. Вл. н.: Ѳєдоръ Голо(в)ко (1649 *РЗВ* 167); Миско Головъко (Там же, 373).

ГОЛОВНЕЙШИЙ *див.* **ГОЛОВНѢЙШИЙ.**

ГОЛОВНЫЙ, ГОЛОВНИЙ, ГОЛОВЪНЫЙ, ГОЛОВЬНЫЙ *прикм.* **1.** *(який стосується голови, як частини тіла)* головний: выбри(т)вивъши потылицю макгє(р)кѹ вєръ(х) ро́га головного повѣсивши, коси(ч)кѹ тобѣ; и́ли пѣрцє вєръ(х) макгє(р)ки оу́стромивъши,… я(к) полєтѣти хотачи, ли покаѧніѧ нє треба (п. 1596 *Виш.Кн.* 233 зв.); **зѣлѧ головноє** *див.* **ЗѢЛА; на видѣню головномъ** *див.* **ВИДѢНЄ; щука головная** *див.* **ЩУКА.**

2. Головний, основний, суттєвий: Маєт ѡн… имєнє Ставрово дєржати… подлѹг привилѧ войтовского головного (Краків, 1536 *AS* IV, 67); за которы(м) позвомъ подлугъ вышьтѧ лимитацыє головноє волы(н)скоє припадає(т) ми рокъ на пє(р)ши(и) второкъ по свєтомъ Ма(р)тинє (Чорна, 1585 *ЛНБ* 5, II 4045, 121); тот хво(ст) клобѹчны(и) ѡ(т)нѧ(л) ємѹ пожито(к) пыхы голо(в)ноє (п. 1596 *Виш.Кн.* 229); Въ писмѣ головномъ о томъ читати не трафилося ми (1603 *Пит.* 69); а самый головный реестръ при тестаменте моемъ у детей моихъ зостати маетъ (Володимир, 1609 *АрхЮЗР* 1609 1/VI, 394); Головны́мъ єстъ окрѹтникъ проти́вникомъ на́шимъ (Вільна, 1620 *Лям.К.* 23); Соборъ сей патриарха Фотія "свяѣйшимъ" зоветъ, зъ чого ся головныи неприятелеве его отступникове презъ зазрость пукаютъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 687); Сє́дмъ єстъ грѣхо́въ смєр᾽тє́л᾽ны(х) головны(х) (Львів, 1645 *О тайн.*52); Рєка́ выхо́дитъ з᾽ Єдє́ма…, кото́раѧ сє ѡ(т)колѣ дѣлитъ на чєты́рє головны́и рѣки (серед. XVII ст. *Хрон.* 6); **головноє мыто** *див.* **МЫТО;**

у знач. ім с. р. **головноє** — *(те, що є основним)* головне: жиды своє́ю прєвро(т)ностю тоу́ю си(л)лѧ́боу,… ѡ(т) дє́рєва вы́мазали, и вы́скробали што головного было в᾽ то́(м) пса(л)мѣ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 302 зв.).

3. *(який охоплює всіх)* загальний: Сталосѧ пєвноє постановє(н)є И ѹхвала… при зє(с)тю… всєго клєросѹ… и при бытности вшистки(х) братствъ…, бѹдѹчи на тотъ ча(с) собраны(и) в до(м) братски(и) до сха(ж)ки головноє… в мѣстє Львовє (Львів, 1610

ЛСБ 1046, 5); А голо(в)нꙋю сха(ж)кꙋ ѡбши(р)нѣйсѧ з собою намовляючи... Ра(з) на мѣсѧ(ц) по ѡбѣдѣ сходити(с) з собою маю(т) (бл. 1623 *ПВКРДА* I-1, 42); Игꙋме(н) тыє реєстра в рокъ Братствꙋ всємꙋ на роково(и) головно(и) Сха(ж)цѣ показати має(т) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 77); **сеймъ головный** *див.* **СЕЙМЪ; судъ головный** *див.* **СУДЪ.**

4. *(старший над ким-небудь)* головний: А иньшиє сєла писатисѧ нє дали в нєбытности пановъ и врѧ(д)нико(в) своихъ а звлаща... головъного врѧ(д)ника старосты за(м)кового (1552 *ОВін.З.* 141 зв.); ѡ головъны(х) би(р)чихъ: Би(р)чихъ головны(х) ѡбирали станы вси (1566 *ВЛС* 25 зв.); онъ самый головный антихристъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 162).

5. *(який є центром або в центрі чогось)* головний, центральний: Билъ намъ чоломъ... бискупъ Луцкій... и просилъ... у нас ку костелу Луцкому головному светое Троицы двухъ селъ нашихъ (Краків, 1549 *АЮЗР* I, 126); и вєжы зача(ли) бꙋдова(ти) в ты(х) жє поля(х)... хотячы та(м) столицꙋ головнꙋю королє(в)ства своєго заложи(ти) (1582 *Кр.Стр.* 23); во всемъ томъ прикладомъ, яко се около того порядокъ, ...въ мѣстѣхъ нашихъ головныхъ въ Краковѣ, во Львовѣ и инде заховуетъ (Краків, 1592 *АрхЮЗР* 7/III, 298); а чє(м) нє зовꙋ(т)сѧ патрїаръшни(к) црогоро(д)скій; ани єр(с)лмє(ц), ани ѡлєксадрїєцъ (!),... гдє головныи столы патрїархо(в) ншы(х) мѣсто содєржа(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 250 зв.); Къ тому придаю и то, же килка оказій, то есть причинъ подавалося Іисусу Христови Петра по собѣ одного самого пастыремъ головнымъ и найвышшею въ Церкви головою быти показати (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 461); **церква головная** *див.* **ЦЕРКВА; церковъ головная** *див.* **ЦЕРКОВЪ.**

6. Карний, кримінальний: сторона по(з)ванаѧ до на(с) апєловала алє є(и) того сꙋдъ нашъ нє допꙋсти(л) хотєчи то ѡ(д)накъ при // справє голо(в)но(и) намъ сами(м) ѡ(т)нєсти (Володимир, 1569 *ЖКК* II, 191-192); Выпи(с) с кни(г) голо(в)ны(х) трибуна(л)ски(х) воєво(д)ства києвъского (Київ, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 146); сє было приточила справа... мєжи... игумєном... а... кнжати... позваны(ми) за апєляцыєю ѡ(т) дєкрєтꙋ судꙋ зємского... и за припозвомъ головны(м) трибꙋна(л)скимъ (Київ, 1618 *ЦНБ* ДА/П-216, 102); Писаныє тыє по(з)вы по пана... само(г) При(н)ципала... в головъно(и) справє ѡ наи(с)тє на го(с)подꙋ и зранєнє (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 77); Пєрє(д) сꙋдъ... трибуна(л)ски(и)... ся приточила справа... // за припозъвомъ головънымъ трибуна(л)скимъ (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 118-118 зв.); **головная речь** *див.* **РЕЧЬ; листъ головный** *див.* **ЛИСТЪ**[2].

7. Заголовна, початкова літера: Акрóстіхісъ, краєгрáи: Рóжай вѣрша тáкъ злóжєны(и), жє навы́шшіи литéры и головны́и имѧ́ якóє áбо мóвꙋ замыкáю(т) (1627 *ЛБ* 174).

8. У складі вл. н.: **головный єзъ**: панъ лащъ... вєлъ насъ... чєрєзъ мєжы... // до єзꙋ которого зовꙋтъ головны(и) єзъ (1546 *ОГ* 74 зв.-75).

◇ **головная сума** *див.* **СУМА.**

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ XVI — ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ.

Випуск 6

В - Г

Оригінал-макет виконано на комп'ютерній системі, придбаній за кошти INTAS, а також наданій Інститутові українознавства Українським науковим інститутом Гарвардського університету та Фондом катедр українознавства

Затверджено до друку вченою радою Інституту українознавства ім.І.Крип'якевича НАН України

Підписано до друку з готових діапозитивів 16.04.99. Формат 84x108/16
Папір друкарський. Офсетний друк. Умов. друк. арк. 26,46

Відгуки та побажання
просимо надсилати на адресу:
Відділ української мови
Інституту українознавства ім.І.Крип'якевича
вул.Козельницька, 4
290026 Львів-26
УКРАЇНА